

בס"ד

תוכן עניינים / 17-הסכמות ומכתבי ברכה / 19-גדולי עולם על טעמי המצוות

שער עבודת היום

מזוזה

23

עיקר עניינה: שיהיה נשמר ע"י הקב"ה * מזוזה לעורר האדם בקבלת מלכות שמים ומצוותיו * כדי שיעור משנתו בהבלי הזמן * מזוזה כעדות לכל על נפלאות בוראנו * שלא תשכח שבחת ה' מפיו לעולם * לעדות שכל הקורות החיים בידי שמים * לזכור המתנה הגדולה של ארץ ישראל * לראות את ה' גם בחדרי חדרים * לזכור העוה"ב * מקורות בדברי חז"ל למקום קביעתה * מקום קביעתה להערה שכלית מידי * בימין להמתיק את הדין. **צורת קביעתה:** **ענייני הפרשות:** פרשות קטנות שכוללות כל גופי תורה * עשר שמות- עשר ספירות. **השם 'שד"י':** טעמים לשם 'שקי' מבחוק * נשיקת המזוזה.

ציצית

27

רק זכרים * זכרון וקריאה להיות קדוש * זכר לגאולת מצרים * על כנפי נשרים * הציצית מגינים מהעבירות החמורות * תכלת-להסתכל אל התכלית * תכלת-שתכלה הבכורות ומצרים * הציצית מעידים על ישראל שהם עבדי ה' * ציצית כסיוע לקבלת פני השכינה * התכלת אינה מעכב את הלבן * מהות הזכירה מציצית * הציצית למנע אותנו מלהסתכל בשטחיות ולבא לחטא * זיכרון הציצית לכבוש השתי שרשי החטא * לבישת הציצית להשרות קדושה על הבן אדם. **עיקר עניינה:** כוונות הנדרשות למצות ציצית * לזכור 'שיש דיין' ולגזור עצמנו מבהמיות * תיקוני השכינה שתשרה עלינו * ענין הציצית בדברי מהר"ל * ציצית כבגדי הכהונה לעם הקדוש * לזכור מהזכרון תלוי בנו. **ציצית וזמנים:** ביום-הזמן של מציאות. **טעמי הבגד וצורתו:** צורת הבגד ומקום הציצה בדברי חז"ל * צבע הציצית סימן לסליחה וכפרה * לבוש כמלאכי השרת * ד' כנפות-ד' היסודות * הטלית מקשר לנו לרקיעות העליונות * טלית במקום המעיל של הכהן גדול * ד' כנפות- שהתורה בתוקף בכל ד' כנפות העולם * ד' כנפות כנגד ד' לשונות של גאולה ואיחוד ישראל לשרשם * ציצית מרובעות- עלינו להשלים כבישת הרע * להיאחז בכסא כבודו שיהיה ממשלה על המלאכים **ציצית וחיות הקדש:** ציצית מקשרת לנו לדרגת החיות הקדש * **צורת הציצה:** צורת הציצה בחז"ל * טעם גודל הציצה * לבן הציצה-תיקון המידות * **טעמי החוטי:** ציצית כנגד הגלגלים ומשרתים * שמונה חוטיין כנגד ימי המילה * שמיה מג' תאוות הרעות ועקריות * ציצית הדומים לגוף האדם-מרמז לשעבוד הגוף לה' * צורת הציצית וצורת הבן אדם * כנגד האיברים המרגילים לעבירה * * צמר-כדי לאחז בחדש. **טעמי הקשרים:** ה' קשרים-חמישה חומשי תורה * לשבר הקשרים של הס"א. **טעמי הענף:** ענף וגדיל-ג' שלישים כנגד ג' אבות * ענף וגדיל-החרות בא ע"י שליטת עצמית * ענף וגדיל-עם מפוזר יקבץ * הציצית מרמז אותנו למעל הטבע ומחבר אותנו עם הי"ג מדות הרחמים. **טעמי הכריכות וחוליות:** טעם למספר הכריכות-בחז"ל ופוסקים * חוליות בזמן הזה * מספר הכריכות מורה על יחודו * הציצה כזכר לעונשי התורה. **ציצית כמצווה קיומית-צריך להיות ברצונו לזכור המצוות * אחיזת הציצית בשעת קריאת שמע * החשיבות לראות ולהראות הציצית תמיד * הם לא רק 'רשות'- גדול העונש שהמבטל מצות ציצית * הליכנ לבהכ"נ מעוטף בטלית ובתפילין.**

תפילין

43

מקור שם 'תפילין' עיקר עניינה: הכוונות הנחוצות להנחת תפילין * חיוב ק"ש דווקא עם תפילין-ושכרה * התפילין כעדות לנפלאותיו * להתדמות לה' ולקשור עצמנו לדרגת תפילין שלו * מתפארים בדביקות ה' בנו * לגרר העינים אחרי השכל * קשירת תפילין כביטוי לקבלת עול מלכות שמים * קשירת התפילין-לקשור המחשבה בהרהור הלב * תפילין כהשלמת גוף היהודי * יציאת כוח השכלי אל הפעל * ע"י מצות תפילין ממשיכים קדושת ה' אל מוחנו ולבנו * לזכור שהכל בהשגחת ה' * להמשיך חשקות התורה * שתי פתחים להתפלל-ציצית ותפילין * חותם של עבדות ה' * לזכות שמחשבתיו יהיו נמשכים מה' לזכות לדעת * ענייני הפרשיות: תוכן הפרשיות מזכירים לנו על העיקרי האמונה * ד' פרשיות כנגד החסד והדין של מחשבת ההנהגה וההנהגה עצמה * ד' פרשיות כד' חיות המרכבה להכין כסא לשדות השכינה עלינו * ד' פרשיות מרומזים למעלות עליונות * ד' פרשיות כנגד אותיות השמות * טעם לפרשיות מחולקות בשל ראש * ענייני ד' הפרשיות בדברי המהר"ל * תוכן הד' פרשיות-להבין שחיינו תלוי על קבלת מלכותו והקדשת עצמנו לעבודתו * קלף לבן ואותיות שחורות-רומזים לאור אין סוף וצמצומו להשתייך לנו * ד' פרשיות לשעבד ה' עיניים וב' אוזניים * עטיפת הפרשיות בשער של עגל ומטלות של קלף ותפירתם בגידים: השערות מחברים אותנו למקורנו בקדושה * עטיפתם ותפירתם- יזכה לתחיית המתים * גידין-כלי הצמצום להשתייך לנו * השערות הנראות לזכור איך שנפלנו בין ידיעת חובתנו ועשייתה בחטא העגל * החוט בין בית לבית בשל ראש * י"ב תפירות כנגד י"ב חודש. סדר הפרשיות והמחלקת רש"י ור"ת: תפילין של עולם הזה ועוה"ב * שתי שיטות * ביאור המחלוקת * ירא שמים יוצא ידי שניהם.

טעמי פרטי הבתים: ה' הבתים לעורר ה' החושים בעבודתו ית' * ה' הבתים-ד' ידיעות שתייחד לרצון א' * עור הבתים-רק ע"י חומר מקרבים אל ה' * עור הבתים-מעלים הטוב מהאהבות הבהמיות * שחורות וסגורות בבתי עור-מחיצות שמאפשרות השגת יחודו * טעם ה'בית', 'המעברתא', הריבוע, ו'מותר בפיך' * טעם שחורות הבתים * 'שין' של תפילין: שני שינין כנגד ברכת ק"ש * 'ש' לשכינה * ה'ש' מרמז שתפילין שקולה כנגד כל המצוות * טעם לשם 'שד"י' * ה'ש' מעיד שהשפעת ה' בעולם מכוונת * 'ש' מעור הבית-עליית הגשמי להיות רוחני * השתי שינין-תקון המוחין * השתי שינין כנגד ב' מיני כתיבה * **טעמי הקשרים והרצועות:** הקשרים נשארים בקשירתם * הקשרים והרצועות רמזים לדביקות ה' בכלל ישראל * צריך להחזיק הקשר עם ה' מצדנו * מתחילים לקשר לה' בהשגות קטנות * בית, קשר, ורצועות של השל ראש- שיבינו ואז יזכרו המסרים של התפילין * קשר על העורף-שבקשיות עורף כלל ישראל דבוקים בה' * השגתנו של ה' בעולם רק במראה האחוריים * רמזים לפרטי ההנהגה בצורת הקשרים * שד"ך- הסמל של יחוד במחשבה ומעשה * הרצועות שתולים לפנינו עד הטבור-השגחת ה' גם בתחתונים * מנהגים בצורת קשר של ראש * ה"דלת"- המשכת השפעת ה' ע"י התבטלות לרצונו * מנהגים בצורת קשר של יד * **טעמי מקום סדר וצורת הנחתם:** דברי חז"ל למקום של הנחת התפילין * התפילין בגובה-מקום שנמשח מלכי ישראל * חיזוק ליד שמאל- רמז להקדיש אביריו לעבודת הלב * של-יד לפני של-ראש שצריך האות לפני הזיכרון * מניחין בשמאל שה' כביכול לקח ידיו ביציאה ממצרים * של-יד לפני של-ראש כי כוח והשגה של עוה"ז לפני השגות עליונות שבאות אח"כ * על יד שמאל לפני של-ראש להכניע היצה"ר לפני התקרבות לקודש * ביד שמאל נגמר כוח התנועה * טעם של ראש במקום השיער * יד שמאל שידינו היה חלש ביציאת מצרים * קושרים ביד ימין- עבודת ה' שלנו צריך להיות ביד חזקה * קדימת של-יד לשל-ראש להיות יותר בלב מאשר בשכל * ש"י לפני ש"ר-נעשה ונשמע' * של ראש במקום השיער * תפילין וכריכותיה כדוגמא לקידושין * שבעה כריכות בזרוע-שבעה מיני הנהגות שה' כיוון בעולם * הנחת תפילין של יד מיושב או מעומד * הנחה מיושב * הנחה מעומד * מנהגי כמה ברכות מברכים על הנחת התפילין * תפילין בחול המועד * הענין הגדול לצאת מביתו בטלית ותפילין, ולכנס לבהכ"נ.

חדש, ערלה, בכורים, חלה, תרומות, ומעשרות

65

חדש- להתבונן שה' מחדש כל שנה ושנה התבואה * חדש וחלה להחזיק בנו מידות טובות * התעלות הנפש על הגוף
ערלה- להתעורר להלל לה' בתחלת כל דבר * איסור ערלה- הרחקה מדרכי עבודה זרה * פרות ערלה מזיקים הגוף * שולטים כוחות הטומאה והזק באילנות בג' שנים

הראשונים * להתדמות לה' המשפיע ואינו מקבל * תקון לחטא עץ הדעת * סור מרע ועשה טוב. **ביכורים** - כי מאתו יגיעו לנו כל הברכות כולם

חלה - שיעור חלה מניין * נמצאת בעיסה מזון לגוף ומזון לנפש * חלה נחשב כגמילת חסדים * חלה-ראשית ההפרשה של עולם התחתון * לתת האחד-לה' אחד * לעבוד בוראנו בימי נעורנו בכל מעשנו * לזכור שפרנסתנו מחסדי ה' ולא השתדלותינו * חלה והארת רצונו-בלי שיעור וגם בחו"ל * להמשיך ברכת אורו הפשוט בגמירת הלחם * חלהכתיקון בבחינת דעת. **תרומה ומעשר** - שנים של מעשר * תרומה ומעשר - לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו * מעשר סייג לעושר * פנימיות ענין התרומה * בעל כורחו יעשה בהם צדקה * תרומה מורה שעשיית מצותיו ית' פוטר לא הנתנה * מותר לנסות בו את ה' * אשית לראשית המציאות * תרומה ומעשר כגמילות חסדים בפירות שמשפיע השלמה לעולם * מעשר כנגד הבריא * פנימיות 'מעשר סייג לעושר' * תרומה, מעשר, ותרומת מעשר - לכלול שמאל בימין להמתיק הדין * לברור הניצוצות של קדושה ע"י הכהנים ולווים * פנימיות במצוות תרומה ומעשר * שיעור תרומה כנגד שער החמישים הנעלם מבני אדם. **ונטע רבעי, מעשר שני, ומעשר בהמה** - נטע רבעי, מעשר שני, ומעשר בהמה להתעורר להלל לה' בתחלת כל דבר * מעשר שני, נטע רבעי ומעשר בהמה - בעל כורחו יעשה בהם צדקה. **מצוות התלויות בארץ** - להכיר בעלות ה' ולהשתמש בכל דבר לפי רצונו.

79

מאכלות אסורות

כשרות בדברי חז"ל : מעלות הכשרות * כשרות כדי שיקיים בנו צורת האדם * אכילה בכשרות להיניק לנו השייכות למידת הסתפקות. **טעמי כשרות האוכלים בכללותם** : כשרות להצילנו מטמטום הלב ושאר מחלות רוחניות * איסור בהמות טמאות שלא לדבק בנו התכונות השליליות של דברים טמאים * השפעות המאכלות * טינוף הגופני של מאכלות האסורות יזיק לנו ברוחניות * טינוף הגופני של מאכלות האסורות יזיק תולדותנו ברוחניות * מאכלות האסורות שורשם בקליפות * להחזיק בחירות הנפשי * 'במפלא ממנו אל תדרש' * מזג המאכלות האסורות יפריעו שייכותנו למידת ההסתפקות שיסוד לכל התורה * **טעמים פרטיים לסוגי מאכלות האסורות: בשר בחלב** : גדי כולל כל מיני בשר * איסור בשר בחלב - להרחיק מע"ז ולא לערבב השרשים העליונים * לא להחזיר המבורר לתוך הפסולת. **ביצים טהורים** : **דגים ועופות טמאות** : דגים ועופות הטהורות רחמנים ומסתפקים במה שיש. **דם וחלב** : דם וחלב יפריעו בהשגת הבורא * הזק באכילת דם מצד הבריא * מליחה בגדרי התשובה. **בהמות וחיות טמאות** : בהמות טמאות מצד הבריא * בהמה כשרה יחזיק ההסתפקות * פנימיות הענין של מעלה גרה. **בשולי עכו"ם** : **בשר, יין, ודגים שנתעלמו מן העין: תולעים: תערובות** : סמיכת הנופלים בסמ"ך * ששים-ליחד היחוד **גיד הנשה** : אכילת הגיד הנשה מחזיק היצה"ר בבן אדם.

שער שבת

שבת

87

עיקר עניינה : שבת-יום עונג ללומדי תורה ויום פנוי ללימוד תורה לבעלי הבתים * כפרה למכירת יוסף * זכר למעשה בראשית * זכור ושמור-עשה ולא תעשה * זכירה בדברים 'לכבוד שבת' * זכירה במנין הימים * זכירה בקידוש * זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים * השם של 'שבת' * **אמונת חידוש העולם** : חשיבות ועמקות היסוד של 'חידוש העולם' * לשבות בשבת כי רוע מזלה * יום לנתק מגופניות * בשבת

מבטים עבדות מוחלטת לה' * בשבת מבטים שהכל ביד ה' ובוטחים אך ורק בו * ביום השביעי-שיספיקו להכין * שבת כתקון לחטא אדם הראשון * **חשיבות ושכר של שבת** * שבת תקון לדורינו * ע"י מצות שבת זוכין לחכמה בינה ודעת * ע"י מצות שבת זוכין לשלמת השכל והלב * שבת מביאה שמירה לגוף ולשכל. **אות היא לעולם:** אות כשלט האומן * אות של קשר האמץ עם כלל ישראל. **עניין עונג ומנוחת שבת:** **עונג שבת:** עונג שבת-לעורר אותנו לזכור המסרים של שבת * ששביעית מחיינו יהיה במנוחה * 'אז תתענג על ה' * מפנימיות עונג שבת * עונג שבת לשמה ושלא לשמה * לענג בשבת עם הבטחה שזה יקרב אותנו עליו. **מנוחת שבת:** מנוחה-הוספה וגמירה חשובה לבריאה * מנוחת שבת היא אצל המקבלים * ההתרחקות מגשמיות מביאה מנוחה. **הכנות לשבת:** מקורות בדברי חז"ל להכנות הנצרכות לשבת * להכין מנה יפה לשבת מימי החול * הכנות שבת להתמיד נקיות * רחיצת הרגלים להסיר הרוח רע שברגלים כרחיצה מכיור שבמקדש * מעניני רחיצת חמין ובגדי שבת * תקונים לטעויות של יוסף הצדיק. **נר שבת:** שתי טעמים העיקריים לנר שבת-כבוד ועונג שבת * נר שבת-מעין אור נשמה יתירה * נר במקום מדורה-השלמת העולם בנתינת צורתה * נר ושלוש * נר שבת- לעורר השכל לאמונת חידוש העולם * נר במקום עבודת המקדש * נר שבת לתקון חטא של אדם הראשון והסרת היצר * נר שבת לבטל הקליפות בשרשם וממשיך אור האמת וקדושת שבת * בנר שבת שלנו מאירים הנרות העליונים * נר שבת ככלי להביא 'שלוש בית' בין גופו ונשמתו * מעלת שמן זית * כמות הנרות * ברוב היוצא * הדלקה ע"י האשה * **שיטות בצאצ הכוכבים** * נר שבת דומה לעמוד האש ועולה לפני שקיעה. **קבלת שבת ותפילת ליל שבת:** דרגות בהפנמת שבת * מזמורי של קבלת שבת-מזמורים של ימות המשיח 'יום שכולו שבת' * הבו לה'-שבעה קולות כנגד השבע ברכות של עמידה של שבת * ששה מזמורים-ששת ימי החול * אנא בכח ר"ת שם מ"ב של מעשה בראשית * אמירת 'לכה דודי' * בואי כלה ובואי כלה שבת מלכתא * אמירת 'במה מדליקין' * 'והוא רחום' * 'ופרוס עלינו סוכת שלומך' * 'וישמרו' בין גאולה לתפילה * נושאים לתפלות של היום * חשיבות אמירת ויכלו וטעמה. **קידוש היום:** שלום עליכם ורבון כל עולמים * מפנימיות שלום עליכם ורבון כל העולמים * אשת חיל * ברכה על הדסים * מקור לתקנת חז"ל לקדש על היין * 'וקדשהו'-שיהיה קדש בעיניך * ממשיכים קדושת היום רק ע"י דיבור * קידוש כשיר על היין * קידוש כברכה ראשונה על מצוות שבת-והמשכת ברכות * עוד טעמים לזכירה על היין * טעם לכוס ושיעורו * 'טעמו פגמו' * הדברים הנדרשים לכל כוס של ברכה * החיוב לא לקדש על יין מגולה * טעם לדין 'קידוש במקום סעודה' וגדרה * מה נקרא 'סעודה' בדין 'במקום סעודה' * עמידה לויכלו, ישבה לברכה * מנהגים בנוסח הקידוש * ע' תיבות של קידוש להכניע הע' אומות * 'אשר קדשנו...ורצה בנו' * זכר ליציאת מצרים * קידוש של היום. **סעודות שבת:** מקורות לשלש הסעודות של שבת וטעמיהם * ענין לסעודות בשבת * סעודות שבת-כאכילת מן הארת הרצון * **ענין השלש הסעודות** * לחם משנה-וטעם שלוקחים שתיים וחותכים אחד * לחם משנה-לעשות שינוי מעשה לטובה * טעם שחותכים החלה התחתונה בליל שבת * כיסוי הלחם משנה * לחם משנה-רמז לשכר עולם הבאה * מאכלי שבת הם דוגמאות לשכר לעתיד לבא * **כבוד שבת** * זמירות * כוס של ברכת המזון-עם כמה אנשים * החשיבות למנוע בשבת מדיבור של חול * החיוב לדקדק בשבת (וגם בימי החול) בק' ברכות וטעמיה. **פסוקי דזמרה של שבת** * טעם אמירת 'הכל יודוך'. **קריאת התורה של שבת:** עיקר עניינה * למה נקראו 'פרשיות' * טעמים למנין הקרואים * טעמים למנין הפסוקים * אין מתרגמין * טעם שמעמידים ג' לקריאת התורה * הנהגות העולה לתורה * חיוב ברכת התורה בקול רם * עמידת הקהל בברכת התורה כבכל דבר שבקדושה * עמידה בשעת הקריאה * הגבהת התורה * טעם לשם מפטיר והפטרה * מפטיר לכבוד התורה, שלא למנין הקרואים, ועם הפסקת קדיש * כמות הפסוקים והברכות שבהפטרה **מוסף וגם מנחה:** 'יתכנת שבת' של מוסף-על שם הגאולה העתידה * אמירת ובה לציון במנחה * טעם 'ואני תפילתי' * טעם 'צדקתך' * 'אתה אחד ושםך אחד' * 'ברכי נפשי' ו'שיר המעלות' *

טעם אמירת 'פרקי אבות' * 'כל ישראל יש להם חלק' * 'שלוש סעודות' ושיהיה דווקא על פת. **לימודים השייכים לשבת**: חיוב 'שנים מקרא ואחד תרגום' וטעמה * חשיבות לימוד ברבים בשבת * ...וגודל וחשיבות של כל לימודי שבת * ענין מיוחד לחדש חידושים בשבת * **מעריב של מוש"ק**: מאחרין-כדי להוסיף מחול על הקודש * סדר קדושה-כדי לאחר חזרת הרשעים לגיהנם * טעם 'ויתן לך' * **קידוש הלבנה**: למה קידוש הלבנה היא כקבלת פני השכינה * עניני ברכת הלבנה ופסוקיה * טעם הפסוקים ורקוד בשעת קידוש הלבנה * טעם לקידוש הלבנה במוצאי שבת. **הבדלה**: זמן הבדלה (המחמירים לשיטת ר"ת) * ענין וטעם הבדלה * הבדלה מעומד או מיושב * סדר ההבדלה * שפיכת היין במזיגת כוס של הבדלה * **בשמים**: טעמים ליין ובשמים * **נר הבדלה**: טעמים לנר הבדלה * נר של הרבה פתילות * טעם ההסתכלות בציפורניים * **ברכת המבדיל**: מקורות וטעמים לברכת 'המבדיל' * טעם הזכרת 'אליהו הנביא'. **חשיבות אכילת 'מלוח מלכה'**.

ראש חודש: מנהג חצי הלל: ברכה לחצי הלל: האם מברכים על מנהג

שער הימים טובים

136

הימים טובים

טעמי ועניני יום טוב: טעם מנוחת יום טוב * שבעת ימי החגים וחזו"מ * שבעת ימים לפסח ושמונה ליו"ט * ר"ה ויוה"כ ושאר המועדים * שלשת הרגלים כנגד השלש עקרי- עיקרים הדת * הרגלים וארון הברית * פנאי ללמוד תורת ה' * שבעה חגים כנגד שבעה רועים * ג' רגלים ממשיכים דעת לשבר תאוות ממון המשגל ואכילה * יו"ט בבחי' אתערותא דלתתא-תקון הדברים ולחזור לשרש * מסייעין אותו ואח"כ מנסין אותו שילך בעצמו * ימים טובים וארבע מצות יומיומיות כנגד שם הויה * ימים טובים כנגד האלפי השנים * ימים טובים כנגד עמודי העולם * בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך * הימים טובים משפיעים בני חיי ומזוני * הרגלים מתקנים הנפש רוח ונשמה * ללמוד מהכהנים תורה ומוסר * השמחה לפני ה' דווקא * יצירת חוג מסביב ה' * **זמני הימים טובים**: הקשר בין התקופות והחגים-ימי דין * אינם חגים המפארים את הטבע * קשר בין מצבי הלבנה והחגים * **זכר ליציאת מצרים** * **הלל שלם**: ההודיה על העבר ובקשה ובטחון על העתיד * כלליות של תהילים * שירה על תיקון הלבנה-סמל של כלל ישראל * **קריאת התורה של המועדים**.

51

חג הפסח

עיקר עניינה: חשיבות היסוד של פסח-זכר יציאת מצרים * עדות לבריאת התמידי יש מעין * פסח כימי שנותינו * יציאת מצרים שבכל דור ודור * מסרים של פסח * פסח כהזדמנות לצייר איך יצאנו לחירות מממשלת טומאה * זמן חירותנו מיה"ר * טעם לשם חג הפסח * פסח בנוטריקון פה-סח וענינה * זמן שה' פוסח על עוונתנו. **פסח מצה ומרור**: כנגד ג' הטבות * לתקן הארבעת העבירות החמורות * תקון לחטא אדה"ר בגוף נפש ושכל. **שבת הגדול**: ההכנות המרובות לפסח ככלי לאהבה * זכר לשבת הגדול והנורא לעה"ב * השלמה לשבת בראשית * שבת של מצוה ראשונה * 'שואלין ודורשין'-לשעבד השכל במצוות החג * ונשלמה פרים שפתינו * ההשפעות הברכות חל משבת. **ותן ברכה. איסור חמץ**: בדקו ומצאו שרק אילו המינים מחמיצים * חמץ הוא סוד יצר הרע-הבנתה * למעט בנו כוח היצר * לקנות מדת הזריזות * לימוד שנתי להתרחק מגאוה ואהבת ההנאות * חמץ-פגם בדעת * ההבדל בין ה' של מצה ויחי' של חמץ * הלימוד באמונה ממצה נותנת האפשרות להתמודד עם הרע * כי צריך ללמוד שגם הטבע היא השגחה * הסטרילי שלאחר הלידה * לזכור שישועתנו היה רק ביד ה' -ולא בכוחינו * עדיין לא זכינו לתקון במשפט * הוציאת

סמל עצמאות מכל מצבנו * לימוד שנתי שאין העולם נתנהג בסיבה ומסובב * **קטניות: מצות רכות ופריכות, עבות ודקות-ומצה שבורה(געבראכט)** עוד טעם להיזהר ממצה שרויה. **בדיקת חמץ:** מקורות וטעמים בחז"ל לבדיקה ע"י הנר * ג' מיני חמץ ובדיקה לעון * בלילה-זכרון ליום המיתה * שבעה מיני בדיקות לחמץ כנגד שבעה שמות ליצה"ר * אחר הארת י"ג מדת הרחמים נתגלה הדעת הנכונה * טהרת הלב- הכנה לקיום 'פה סח' * טעמים למנהג י' חתיכות לחם * לבער המידות הרעות * כל חמירא בארמית-שלא יהיה קטרג או זלזול. **הלל שלם בבית הכנסת ליל פסח. טעמי המצה:** טעם שם 'מצה' * לזכר שיצאנו בחפזון, ולזכר הדחק של מצרים * מצה כסמל של חירות * מצות מצה רק בליל ט"ו * לחם עוני * מצה ואברהם אבינו * הגאולה לא היה תלוי על הישראלים עצמם * המצה מורה על האתערותא דלעילא * מצה כסמל של חיות ישיר מה' וזיכרון יציאת מצרים * המצה מורה על היחזק יד' * מצה-שה' המציא העולם * מצה מתקדש הגוף בקדושה עליונה ומעלין הימי החורף * מצה-הנהגת העולם בלי הסתר הטבע * מצה וארבע כוסות כתקון חטא אדה"ר * טעמים נוספים לאכילת מצה * **כנועל ארוסתו: שבעת ימים מצות תאכלו. הסדר ליל פסח-עיקר עניינה:** הסדר לחזק אמונתנו בהשגחת ה' ע"י המחשה * הסדר לחזק אמונה שה' בעל היכולת וב'חידוש העולם' * ההיסטוריה של ההגדה * ע"י סיפור הדברים יגיעו להרגשה כאלו הם בהווה * **מנהג ה'קיטל':** טעמים ללבישת הקיטל בסדר. **ארבע כוסות:** מקורות וטעמים בדברי חז"ל לארבע כוסות * שתייה, שתיית יין, ומספר ארבע בארבע כוסות * האכילה טוען שתייה * טעמים למספר ארבע בארבע כוסות * הארבע כוסות ומקומם בסדר * כוסות של מטרם ומצפונינו * מצה כנגד האבות, כוסות כנגד האמהות * גאולה מגלות הדיבור ע"י ד' כוסות ומצה * ארבע תנאים לאמונה ע"י הארבע כוסות * פנימיות העניין לארבע כוסות ובמקומם בסדר * **יין אדום:** מעלת יין אדום * פנימיות העניין ליין אדום * **עוד פריט ד' כוסות:** יין דווקא לקיים מצות ארבע כוסות * יין מרמז לשעבודם * הכוסות דווקא במקומם בסדר * מתי מברכים על הארבע כוסות. **סימני הסדר:** כרפס טעם טיבול ראשון ולמה ב'כרפס' * טעמים נוספים לכרפס * **מצה:** פנימיות הטעם של ג' מצות שבקערה * ג' מצות-בנים של שלושת האבות * תקון לחטא לעץ הדעת-חיטה * אכילת המצה-בלילה דווקא. **וחזרת-חסא:** טעמים בחז"ל למעלת חסא * מרור הוא מין עשב דווקא * בידו החזקה-ה' אצבעות כנגד ה' מיני דגן למצה וה' מיני מרור * מהמרירות בא הגאולה * המר-הנאתו מרובה בסוף * מרור-להוליד חיות נפשי * קדושה מתוך קלקול של אדם הראשון * טעם שפוטרין המרור בברכת כרפס * ה' הצילנו מעוון ידינו * 'מרור ומדת' תפארת' **וחרוסת:** טעמי החרוסת ורכיביה * מתקנין מרירות התאוה בחרוסת * זכר לתפוח * אינם מעונינים במרירות עצמו * פרות שנמשלו בהם ישראל * קיהוא-קהות מגודל השעבוד * **ושני תבשילין:** ביצה וזרוע לב' תבשילין * זכר למשה ואהרן * ביצה-כי לא בכוחנו נגאלנו * ביצה לאבילות בית המקדש * ביצה-כי נסתמו פיות שונאנו * זרוע וביצה-להרחיקנו מאמונת הבל * זרוע וביצה-חסד וגבורה * **הקערה ומנהגי סדרה:** הכוח הכללי. **עוד עניינים בסדר ליל פסח:** הסיבה * שישאלו התינוקות * אין לנו רשות לחקור אלא בעוצם נפלאות שעשה הש"י * טעם שמתחיל בגנות ומסיים בשבח * שפיכת היין וטעמה * טעם גילוי הפת * **הגבהת הכוס:** טעמים שמגביהים הכוס ומכסים המצה * נוטלין הכוס להראות דאף הטבע אינו טבעית. **מצה זו, מרור זו:** מצה לבד ומרור לבד * מצה לפני מרור * כי המרירות חלק מגאולה **הלל ליל הסדר:** טעם שמחלקין ההלל לשתיים * **כורד:** כורד-עם חרוסת או בלי חרוסת * להמתיק הדינים של מרור * הצרה והישועה-חלקים מתוכנית אחידה. **מנהג אכילת ביצים:** זכר לחורבן * זכר לחגיגה * כלל ישראל דומים לביצים * הביצים במי מלח **אפיקומן:** משום חביבות המצוה * הידיעה השלמה יבואא בשכר לצדיקים בסוף. **מנהג פתיחת הדלת ושאר הסדר:** לזכות באמונה * פותחין לכבוד אליהו לזכור שהגאולה תלויה בביאתו * טעם הלל הגדול ונשמת * טעם שיר השירים אחרי הסדר ושבת חוה"מ. **שביעי של פסח-החג בלי הלל:** בזכות צדיק יסוד העולם * אין שמחים על מפלת הרשעים אלא על הישועה

* התחלת קבלת התורה * תכלית ביטול החמץ ושבירתו בשמיני * השלמת גאולת מצרים * זכר לנפלאותיו * יום תקון ברית * תקון חטא של נח * יום המחדש בישראל הכוח לא לבלות בין העמים * כאשר היינו בצער נפתח האוצרות חסד. **תקון שביעי של פסח.**

ספירת העומר

עניני ספירת העומר: כמו שישראל במדבר היו מונין כל אחד לעצמו למתן תורה * לאות צאתם מעבדות לקבלת התורה * אם אין תורה אין קמח ואם אין קמח אין תורה * לדעת שהתכלית של פסח הוא שבועות * כי חפצים להתעוררות שנתגלה בפסח * כחול המועד בין פסח לשבועות * ז' שבועות. **נוסח ספירת העומר:** 'בעומר' וילעומר * כמו אבותנו-חסר לנו המקדש. **עניני קרבן העומר:** נמשלים לדרגות העם * קרבן עומר- 'בהמות הייתי עמד' * מקשרים בחי' מקום עם הלמעלה מן המקום * החירות לא בארצנו או עצמאותנו אלא עם קיום התורה **ספירה של טהרה** * טהרה ע"י התבטלות למידות ה' * טהרת יוצאי מצרים מסייע אותנו * קנין תורה תלויה על כמות הטהרה * טהרה משבעת מיני טומאה * לצאת ממ"ט שערי טומאה ולכנס למ"ט שערי חכמה * **ימי ספירה-ימי בנין ותיקון:** לבנות כלים ומדות לקבלת התורה * זמן לתיקון השגת גבול מחברינו * תקון לקבלת התורה ע"י התאחדות כל כלל ישראל * ספירה לבנות כלים לקבלת אורו בשבועות * המ"ח דברים * לתקן כל פגם במדות * למלאות הימים האלו עם תוכן. **ימי ספירה-ימי דין:** המתקת הדינים של הזמן בספירת העומר. **מנהג אבילות בימי הספירה:** שאז פסקו התלמידים מלמות * שלא מתו אלא על אותן הימים שא"א תחנון * פנימיות לתקופת האבילות לתקן הפירוד * טרדת הקציר.

חג השבועות

עיקר עניינה: חג בלי מצוה מיוחדת * ביום החמישים-שבת לשבתות, קדש קדשים * למה לא נזכר בו בתורה כזמן מתן תורה * טעם שנקרא 'שבועות' * טעם שנקרא 'עצרת' * יום חידוש העולם * יום אחד-לחגוג על יחודיות ה' ועמו * שבועות-לתקן תאוות המשגל * יום הקהל-כניסה לשם שמים * שבועות-לקבל חלקנו בתורה המתחדשות בכל שנה * שבועות נותנת חיות חדשה לפי המקבל * יום הדין על תורה וביטולה * קבלה בלב-עד שנעשית מציאותו * הלוחות השניים-לב האבן האנושי * 'מנחה חדשה'-כי השגה בכל מדרגה היא חדשה לגמרי * שתי הלחם-שני הלוחות * **משה הוסיף מדעתו:** חוגגים שבועות בו' סיון אף שהתורהניתן בז' סיון. **שיטוח עשבים:** זכר לשמחת מתן תורה * זכר לנס שנעשה למשה רבינו * **מאכלי חלב:** בזכות הרחקת בשר מחלב זכו לתורה * כשבעה נקיים-ואז הדם נעכר ונעשה חלב * להראות חשיבות התורה שניתנה במ' יום * שכל העוסק בתורה יוצא מטומאתו * לא מצאו מה לאכול * **לימוד ותיקון ליל שבועות:** מקור בחז"ל ללימוד ליל שבועות * שישראל היו ישנים * עניין ה'תיקון ליל שבועות' * **מגילת רות:** באיזה צורה צריכים לקיים מצוות * טעמים נוספים לקריאת מגילת רות * **אקדמות ואזהרות.**

בין המצרים ותשעה באב

עיקר עניינה: פנימיות התקופה הזאת * תקופה של קרבה לבורא עולם * הימים האלו כשורש לכל הימים טובים * כ"ב ימים-כ"ב אותיות והרבצת תורה ע"י גלות *

משמעות מילת 'צום' * ד' צומות להכניע הד' יסודות * להיות כ"גברא רבה" * להבהיר את האכפתיות * התורה לא דבר של מה בכך. **טעמי במנהגי אבילות:** מקורות להנהגות האבילות בדברי חז"ל * מנהגי אבילות להשתתף באבילות של השכינה * אבילות-לזכור התכלית. **שבעה עשר בתמוז ושלושת השבועות:** שבעה עשר בתמוז-התחלת הפורעניות * בט' ימים לא יהא ניכר איסורו * לזכר הקרבנות ונסכים. **ערב ת"ב:** מנהג טבילת הפת באפר * ביצים כמאכלי אבלים * סעודה שפלה. **תשעה באב:** טעם שמגילת איכה בסדר א-ב * תשעה באב-גמר הפורעניות * על מה אנחנו מתאבלים * שכינתא בגלותא וסודו של תשעה באב * יום של זיכרונות * אדם הצם-מתנתקות מעולם. **בניה לדורות:** בכיה לדורות * טעמים למנהגי תשעה באב * טעם נחמות במנחה. **שלושה דפורענותא ושבעה דנחמתא:** טעם שלשה דפורענותא * פנימיות לתלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא * ימי ספירת נקיים מתשעה באב עד ראש חודש * עיקר תשובת הימים האלו רק ע"י השבתות * פורענות, נחמה, תשובה, ושמחה * טעם לשבעה דנחמתא.

סליחות

אלול: המחכה לשוב דעתו כבהמה * פתח קטן לחזורי בתשובה. **ימי סליחות:** סליחות-תקופתם ומה שהם באשמורת הבוקר * חילוקי מנהגים בסליחות ושורשם * **עניין הסליחות:** תוכן הסליחות * להיכנס נקי מכל כתמי החטאים * **ג' מדות הרחמים:** הבקשה מובנת מאליה * צריכים להתלבש במידותיו * להכרת גילוי חסדו * **וידוי:** לשחוח עם ה' בדברים ולהתפייס עמו. **טעם מנהג תקיעת שופר כל חודש אלול:** להזהיר את ישראל שישבו.

ראש השנה

עיקר עניינה: * שמחת ר"ה * באימה ופחד בחשבוננו עם קונו * חודש השביעי-חודש של מלכותו * עיקר השנה לדון עיקר הבריאה-בן אדם * התחלת התרבות של תורה שבעל פה * פתחון פה לבקש כפרה * כדי שיתעורר האדם לתשובה יותר * תחדשו ותשפרו מעשיכם * מהות הדין של ר"ה-וחסדה * תקציב השנה הבאה * ביום של חידוש העולם אין שום מניעות * 'יום דין ברחמים' * **ספרי חיים וספרי מתים:** מהות הספרי חיים וספרי מתים * הרגשת הריחוק מביא הקירוב * לעלות המצוות ותפילות בלי חיות **שני ימים של ר"ה:** שני דינים של ר"ה * יום אריכתא-למעלה מן הזמן **למה דין של ראש השנה לא נכתב בתורה? בית הקברות ערב ר"ה. טבילה ערב ר"ה סימנים של ליל ר"ה:** מקור הסימנים בדברי חז"ל * מקור ה'יהי רצון' * נקודות הלכתיות מ'משנה ברורה' * דינים השייכים לה'יהי רצון' * טעם הסימנים * מבקשים צרכנו רק ברמז.

תקיעת שופר

עיקר עניינה: השופר קורא לנו לשפר מעשינו * טעמים נוספים לתקיעת שופר * פנימיות טעם השופר בדברי חז"ל * **..ובבוקר וקיעים..** * **..הסטרא אחרא מתבלבל..** * "כדי לערבב השטן"-פנימיות העניין * "כדי לערבב השטן"-פשטות העניין בערבוב השטן * לעורר האבות להתחזק בזכותם * זכר מלכותו, אזהרת עמו, ורמז לחורבן בית ותחיית המתים * תקיעת שופר כדוגמה לקבלת התורה * השופר-לקרב הבן אדם לבוראו * קולות השופר לעלות תפילתנו * קולות שך אמת * החיות פנימיות שאינה יכולה להשתנות * השופר לתוכחה * להמשיך הארות רוחניות * תקיעת שופר דוגמה לבריאת אדם ותקון לחטאו * לסלק את הכוחות החיצוניים * אין לנו פה להשיב * כתפילה ללא מילים * כוונות התוקע * מפחדים לדבר * לאחוז בקול תורה * קול שחוזר למקורו * לתקן הג' עבירות ולהוסיף כוח לעמוד נגדו. **ג'ה**

שחל בשבת, שאין תוקעין.. שמחה של שבת במקום של תקיעות. **טעמי צורת השופר:** צורת השופר בדברי חז"ל * טעם לצורת השופר * להמשיך הארה אלקית ולרדת לעומק נפש הבהמית * רמזים על ענייני תשובה בדיני שופר * שופר בצד ימין ולמעלה, תקיעות בעמידה. **טעמי קולות השופר ומנינם:** מקורות בחז"ל למניין וצורת הקולות * צורת התרועה * תקנת ר' אבהו * אינה 'מחלקת' * טעם שתוקעים בקולות של בכיה * בשמחה ובמרירות * שנספקנו אם עיקר הפגם בלב ובמחשבה או במעשה * הקולות כנגד יסודות הבריה * המתקת הדין ע"י קולות השופר * להודיע שחטאות ישראל מבוטלים * לחלק מדת הדין * לעלות למדרגה הגבוהה-למעלה מהאותיות * תקיעה ותרועה-סור מרע וחיזוק לטוב * טעם המזמור שלפני התקיעות. **מלכיות זכרונות ושופרות:** תיקון של תפילה בר"ה * טעם לט' ברכות במוסף של ר"ה * מזו"ש-רימוזם בתורה * ממליכים המלך הזוכר ועושה * 'שמע ישראל ומקומה במלכות * למה כתובים לפני נביאים * צמצום לקולות השופר * מהות מלכויות זכרונות ושופרות * זכרונות של זכותי צדיקי הדורות * כנגד שלשת מיני מסירת נפש * כנגד שלשת האבות * עניין המלכויות * כדי להגביר את שאיפתנו לגילוי מלכותו * זכרונות-תלוי עד כמה שאנו זוכרים את ה' * הזיכרון הוא מביא את האדם לחיות אם האמת * טעמים למניין מזו"ש * הקשרים בין מנין הפסוקים ולעניינם * טעם לסדר הפסוקים. **חילוקי מנהגים בתקיעות על סדר הברכות (תקיעות דמיושב)** * שלא להטריח את הציבור * תקיעות דמיושב כמו תקיעות דמעומד * **התקיות הנספות לאחר מוסף:** מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא ועניינה * תקיעה גדולה נוספת אצל בני ספרד. **מנהג 'תשליך':** זכר לעקידה ולסימן טוב * טעמים נוספים למנהג תשליך * אצל הנהר.

עשרת ימי תשובה וענייני תשובה

עשרת ימי תשובה: טעם לעשרה ימים של תשובה * עשרה ימים כנגד מידותיו-לחזק בהם * עשרה ימים כנגד עשרה דברים שנבראו ערב שבת * נוהגים 'לפנים משורת הדין' שנהיה נידון 'לפנים משורת הדין' * ספק עבירה צריך יותר תשובה * לימודים נחוצים לעשרת ימי תשובה * 'כ"ד דברים המעכבים את התשובה' * ימי חסד ה'-ימי עוה"ב. **ענייני תשובה:** הכנעה-העיקר לתשובה וקבלת מלכותו * אין להתייאש מלעשות תשובה * לתכנן תכנית ולטכס עצות מעשיות * 'תשובה' אינה מעשה של בדיעבד.

יום הכיפורים

עיקר עניינה-וחמשת העיניים: מפנימיות הה' עיניים * כפרת התענית וסליחות * לא להגביר החומר כדי לזכות בדין * למה יוה"כ הוא ביום עשרה בתשרי * מטעמי התענית * טעם איסור מלאכה * הוא מכפר על חטאינו-כי הוא מלכנו ואנו ברשותו * 'יבטלו כל המועדים חוץ מיוה"כ' * 'התשובה קלה להתקבל-מתנתקים מן הגופניות ניתוק גדולי' * לעלות עד כתר ישועה * יום סליחה מחילה וכפרה * יום נתינת הלוחות האחרונות ותורה שבעל פה. **מצות אכילה בערב יוה"כ:** כדי לחזק לנו לתענית שלמחר * שיהא ניכר שביוה"כ אנו מתענים * ערב יוה"כ עינוי הגוף, יוה"כ עינוי הנשמה * שלחזק אותנו לתענית-ושיהיה התענית יותר קשה * לכפר על הגוף והנשמה * סעודות שמחה על כפרתנו * טעמים נוספים למצות אכילה ערב יוה"כ. **מנהג כפרות וטבילה:** שימוש תרנגול לכפרות * מה לכוון ולחשוב בשעת הכפרות * טעמים לטבול בערב יוה"כ. **וידוי של ערב יוה"כ:** מקור וידוי ערב יוה"כ ומתי לעשות * קדושת היום החל מצהריים * שלא אומרים וידוי של מנחה בחזרת הש"ץ. **תוספות יוה"כ (וגם שבת ויו"ט):** מקורות לתוספות שבת, יו"ט, ויוה"כ (שחרוב ראשונים כולם מדאורייתא) * כמות הזמן של ההוספה * המנהג ישראל בתוסי' יוה"כ. **לבישת הקיטל והטלית והדלקת נרות של יוה"כ:** לכבד יוה"כ בשאר

מיני כבוד * עיקר טעם הקיטל * טלית-לקשר לנו לרחמיו הגדולים * כנגד בגדי כהן גדול, ורמז לכפרה. **עניני תשובה:** הגישה שתשובה מחייבת * תכלית הבריאה-הבעל תשובה האמיתי. **תפלת זכה:** תפלה מקדמונים ופרטיה * פתחון פה בעבירות בין אדם לחבירו. **עניין כל נדרי:** חומר הדיבור שחוששים לעבירות שבה דווקא לקראת יוה"כ * ההתרה להתפלל עם העבריינין * מטרת 'כל נדרי' וטעם שאומרים ג' פעמים * הניסוח לצאת כל הדעות * כל פעם אמירת 'כל נדרי' מגביהים הקול * טעם שאומרים שהחחינו בבהכ"נ. **מעריב ליל יוה"כ:** **י"ג מידות הרחמים:** לעורר רצון להיטיב לכנסת ישראל * הי"ג מידות הם סוג תפילה * לבטוח ולהתנהג במידותיו * כתפילה לגילוי שלמות חסדו ית' * **בשכמל"ו בקול רם:** טעם שאומרים בשכמל"ו בלחש כל השנה וביוה"כ בקול רם **זידוים בתפלת יוה"כ:** טעם אמירת הוידוים י' פעמים * טעמים לריבוי הוידוים * עניין הוידוים * שמירות מיוחדות נגד קרי. **שחרית יוה"כ:** שאין לקצר בסליחות ובקשות של רחמים * טעם קריאת התורה של הבוקר * **יזכור:** איך שעוזרים צדקת החיים עבור המתים * טעמים ורמזים ל'זכור'. **מוסף וסדר העבודה:** מקור אמירת העבודה וטעם אמירתה במוסף * מקור מנהג ההשתחוות בסדר העבודה * לזוהר להפסיק בינו ובין הרצפה בהשתחוות * טעם אמירת 'אנא בשם'. **קריאת התורה והפטרה למנחה יוה"כ:** טעם קריאת פרשת העריות במנחה * טעם הפטרת ספר יונה. **נעילה וסוף יוה"כ:** טעמים בחז"ל לתפילת נעילה * **'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד':** כנגד כלו"י ומלכות ה' היה הוה יהיה. **'ה' הוא האלקים':** יחוד בשלמות באורח פרט * למה שאומרים ז' פעמים * **תקיעת שופר של מוצאי יוה"כ:** זכר ליובל-ופנימיות עניינה * לבשר טוב * להראות ניצחון על השטן ולערבב לו * טעמים נוספים לתקיעה אחר נעילה * תשובה אמיתי לאחר טהרת יוה"כ. **הבדלה של מוצאי יוה"כ:** הטעם שצורך אור ששבת.

חג הסוכות

עיקר עניין של חג הסוכות: חג של הודיה לה' על אסיפת תנובת השדה * לזכר נסי המדבר ולהרבות בשבח לה' ע"י זכירה בפעול * השבעים פרים כרמז לשנים החולפים * סוכות כנגד העמוד העולם של 'גמילת חסדים' * חג של קיום הגשמי של ישראל-להזכיר לנו שהכל מה' * למה חג הסוכות ממושכת שבעת ימים * זמן שמחתנו-שמחה בהתגלות מלכותו * זוכים לדעת וישרות הלב * ז' מצוות כנגד ז' אושפיזין * לאתהפכא חשוכא לנהורה * חנוכה וסוכות * סוכות והתגלות מלכותו וחסדיו * זמן לביטול עצמו בתוך כלל ישראל * להראות שסומכים על חסד העליון * התבטלות לשרש * חיות חיי עולם הזה ועוה"ב. **ראשון לחשבון עונות:** כי טרדה דמצוה עדיף ממצוה * חיות חדשה בסילוק עמלק.

סוכה

כוונת המצווה

סוכה וזמנה: למה מצות סוכה בתשרי ולא בניסן * טעמים לזמן של סוכה שמקושרים לר"ה ויוה"כ * סוכות כמוצא לפעול של ר"ה ויוה"כ * הגנה להמלט ולהלחם עם היצר * רק מוצאים מקומנו תחת צלו * רמז לאסיפת האדם מן העולם. **"ופרוש עלינו סכת שלומך":** הסוכה כהמשך הענני הכבוד-להגין על ייחודיות ישראל * זכר לקיומנו במדבר בידי ה'-כדי לעורר לבנו בעבודתו * הסוכה דוגמה לתורתנו-והסכך שהוא מצוותינו מגן עלינו ומחבר אותנו עם קוננו * חיינו תחת השגחתו ולחיות תחת השפעתו * סוכה להגן עלינו ביציאתנו לחוץ * בטחונונו בצלו דווקא * למה זכר של סוכות נעשה לנצח. **סוכה-ועולם הזה-כדירת עראי:** 'צל אמונה'-שלילת חשיבות הגשמי. **עוד ענינים במצות סוכה:** רמז לתורה * להחזיק במדת אמת של האבות * שרשימת זמן התשובה ימשיך כל השנה * כדי לזכור שצריך

גשם ולהתפלל * סוכה כחופה לגמר קידושין לכלל ישראל * סוכה כעדות על הבעלי תשובה אמיתיים * אור המקיף ואור הפנימיות * סוכה-ששם שמים חל עליה כקרבן * לעורר זכות דור המדבר * סוכה כמשכן ה'חדרו * סוכה בנפש רוח נשמה וגוף * סוכה-לזכות לראייה ברוה"ק * סוכה כנגד אהרון, לולב כנגד משה * להגין על חיותנו החדשה מהשפעת עשו * להמתקה בלי גבול * לא להתגאה באסיפת תנובת השדה * מסר של הכנעה לעשיר, בטחון לעני * סוכה נחשב כגלות-ומטרת הגלות הזו. **ליל ראשון של סוכות:** חיוב אכילת לחם בסוכה בליל ראשון * מפנימיות הענין של אכילת לחם בליל ראשון. **טעמים ורמזים בפרטי דינים של סוכה:** דרשות וראיות חז"ל ממה שצריך להיות הסכך * רמזי הלכות סוכה * רמזים בפרטי הלכות סוכה * 'ראשו ורובו בסוכה ממשיך ברכה לביתו * מצטער פטור מסוכה * הבנת פרטי דינים בסוכה-מעון שמחה ואמונה * לא מחובר ולא מקבל טומאה-בלי ידיים של בן-אדם * מפנימיות פרטי הלכות סוכה * רמז לאסיפת המע"ט מנקים ומשתמשים כסוכה להגן עלינו * פנימיות פסול סוכה גזולה * דירת עראי-יציאה מצמצום * המסר שהסכך מסמל: הגנת ה' בלי התערבות כוח האדם וכוח הטבע * אור גי-עד גי' ה' סולח * צלתה מרובה מחמתה-מעשיו מרובין מחמתו * 'ראשו רובו ושולחנו'-המסר שבו * להעלות הפסולת למקורה בקדושה **רמזים בדיני סוכה מספר עקידת יצחק**.

לולב

עיקר עניינה: חוגגים לפני ה' בעת אסיפת התנובה * זיהוי האתרוג * לזיכרון על היציאה ממדבר לארץ הטובה * נדונים על המים –מרצים לפנינו עם מינים שרוב גידולם על המים * שתהיה אימת ישראל נופלת על כל אויביהם * זיכרון שנחזק בדרכי האבות * מתעוררים זכות אבות * לקנות ההשלמה היותר עליונה * לתקן קליפת דר דר * להחזיק ולשבח עם כללות העולם * להרחיק המפסדי עבודת ה' * תקון החטא הראשון בדעת הנכונה * כלים לקבל הטוב * לזכות לחיים ע"י מעשה מצוה * ד' מינים-לכפר על עבירות של יהרוג ולא יעבור * הלולב-להתפשט כוח הנשמה בתוך הגוף * השלמת כוח הדיבור * לפתוח הז' רקיעים לתפילתנו. **הדסים:** **ארבעת המינים ואיברי האדם:** המסרים בעבודת ה' של דימוי הד' מינים לאיברי הגוף * אתרוג דומה ללב * הד' מינים מכפרים על ד' איברים * ארבעת המינים וארבעת איברי קשר * הקשר של דמוי הד' מינים לאיברי הגוף והעניינים וזכויות של יציאת מצרים * לולב כנגד ד' חושים * לרמז לנו לרסן תאוותינו. **ארבעת המינים וכנסת ישראל:** הד' מינים מסמל הסוגים של בני אדם * לאגד ביחד השלשה כתות בני ישראל * מסמלים על מצבי החיים-בינו, בין הקב"ה, חבירו, ועצמו * מינים אלו מסמלים אחדות. **הלולב והקב"ה:** הד' מינים כסמל להקב"ה * הד' מינים מרמזים לעשר הספירות * האתרוג כסמל של הקב"ה * ד' מינים כנגד שם הויה * * משקיפי את הגילויים השונים של ההשגחה * הד' מינים כבקשה להפנמה של השגות עליונים **לולב שקול כנגד כל התורה:** עוד **מרמזי הלולב:** לולב ככפרת המזבח * להביא חיים תורה וזרע * שמחת המצוה-הרגשת עולם הבאה בעולם הזה * לולב להשפיל שליטת הד' מלכויות * כנגד כוח הדיבור, נפש, וגוף * הלולב ואתרוג-שכר העוה"ז והעוה"ב-הדס וערבה על דרכי תשובה * הד' מינים מרמז על האבות שהחזיקו במידותיו * מצייר את תמונת החיים של האבות * לולב כרמז לסנהדרין. **טעמי ורמזי הלכות לולב:** קשירת הלולב * רמזים בפרטי דיניה. **לולב הגזול והיבש פסול:** יבש פסול-לא המתים יהלל י"ה * הלולב וצורתו נרמז למלאכים * פסול של לולב דסליק לצד אחד * טעם פסול נפרצו עליו * רמז בתיומת * רמז ההדסים * רמז הכשר ההדסים * רמז בערבות * רמז בברכת הלולב * רמז לפסול של גזול * רמזים ללולב ביד ימין, ופסול יבש. **טעמי הנענועים וההקפות:** מקורות בחז"ל לעניין הנענועים ומקומם בהלל * צורת הנענועים ע"י הקהל * טעמים לנענועים * מקורות לצורת הנענועים * ביטוי אמונתנו * גלות ישראל וגאולתם * מנין ימי סוכות * שכל נענוע צריך להיות גי'

פעמים * צורה להלכה של השלשת נענועים שבכל כוון * **ההושענות**: ההושענות שבמקדש * 'אני והו הושיעה נא' ופירושו * הבימה במקום המזבח * שבע הקפות-שבע אלפי שנת העולם * * הושע נ"א- בני"א ימים יקבל בקשתנו * הושע נא-אפילו בלי זכויות * הקפות-סימן של שוויון ההקפה כביטוי של מרכזיות התורה בחיינו * ערבה כעזר * מכללים הפושעי ישראל ומעלים אותם לטהרה * ערבות וארבעה מינים כנגד הה' חושים * ערבות להיות נמשך לשמים * כעין הקפות דיהושע-לעקור שורש הטומאה הסובבות * הושע נא-מכל הצרות הסובבים בזכות התורה. **ענייני הושענא רבה**: תיקון ליל הו"ר, קריאת משנה תורה, וההתעוררות מיוחדות של היום * כנגד דויד המלך שלא ישן * החותם הגדול וכלייה לגוים * זוכין בתשובתנו לחתימה טובה * צעקה מהרגשת החסד-כמו דויד המלך * שבעת ההקפות של הו"ר והשפעתם בעולמות העליונים * הכנעה שלנו בפינו * לזכות למתנת אוצר חיים * לעורר רחמים חדשים * שלא מברכים על חבטת הערבה * טעם שלוקחים ערבה רק בהו"ר * צורת החבטה * טעמים ע"פ הפשט לז' ההקפות של הו"ר וחבטת הערבות * מקום אחיזת המקטרג * הו"ר דיבור בלי דעה * ערבי נחל-התבטלות לכלל להמשיך ההשפעות * להשאיר ברכה לדורות השפלים * התבטלות דעתנו לדורות הראשונים * נמשך אחר כך באמונה * כוחם בפה-באמירה ובשתיקה * אין לנו אלא מה שמצפים לה' * אין בנו טעם וריח-רק נשאר לנו לתת נשיקות. **שמיני עצרת-שמחת תורה**: זמן קליטת קדושת החג * שמחת תורה-דיבור בדעה * לבקש מה שלמעלה מטבע * מכניסים לקבל הברכות ולכבד התורה * ממשיכים מחלקנו בעוה"ב * עניין שמיני עצרת ומסרה, ויחסה לתקופת השנה * יום טוב ללא כלים * בניית שמירה לעשיית הטוב. **הקפות ומנהגי שמחת תורה**: טעמים להקפות * אין מספר העולים לתורה * לגמור התורה ומיד להתחיל.

חנוכה

עיקר עניינה: לא גברו על בחינתה של קדש הקדשים ופנימיותה * מסר של חנוכה-אין מקום לייאוש * רוצים רק אור ה' להאיר חיינו * להראות שגם הניצחון על היוונים היה נס מה' * להכניס את החביבות בתוך עבודת ה' שלנו-ולחיות חיים של נס * התביעה והסכנה של שיטת יוון * **המנוחה**: סמל לתושב"פ. **טעמי פרטי מצוות חנוכה**: **החנוכיות-מנינם ומקומם** * **נר איש וביתו** * **ח' ימים**: ח' המספר של למעלה מן הטבע * בכוחו של האדם להתפרץ בגדלות * לגמור חינוך הבית * **משתשקע החמה**: בשקיעת החמה-למעלה מן היום הטבעי * הדלקה בלילה-שמתוך הצרההה ממציא הקב"ה פדות * **ההדלקה בשמן**: מן השמן נעשה אור-התורה שהיא האור עצמו * **בשורה שווה** * **בטפח הסמוך לפתח** * **למעלה מג' טפחים ולמטה מעשרים אמה** * **למטה מעשרה** * **מזוזה מימין**: עדים לבני ישראל שאינם עובדים אדונים זולתו * צריכה הימין להמתיק הדין שבה * **'ונר חנוכה משמאל'**: תובעים ישראל גם עושר וכבוד-נר זה מאיר לנו גם בהיותנו בחוץ * **'בימים ההם בזמן הזה'**: פתחה שער של רחמים ששופעת בכל שנה * **'מוסיף והולך'**: טעמים למהדרין ומההדרין מן המהדרין * מתגבר התבוננותנו בנס * צריכה עבודתנו להיות באופן היותר חיובי * **הלל שלם**: ההודיה על העבר ובקשה ובטחון על העתיד * **הסביבון**: איחוד כוחות שלנו שיתגברו נגד הגלויות עד שיבא משיח * שגם בזמן משחק יזכרו הנס הגדול.

פורים

עיקר עניינה: טעמי מצות פורים * הנס הגדול והצלה ע"י צדיקים * קיימו וקבלו-אפילו במדרגת שפלות * התחדשות הכוח של שמירת הברית * בתוך הטבע מוסתר הנסים הכי גדולים * ימי חול-להחזיק בנו גם בשפלתנו * שני נסים-הצלת ישראל

וקיום מחיית עמלק-ומצות היום * שלשה מצוות כנגד שלשה של עמלק * פורים כנגד שבועות * מגדלות של פורים, שכולל כל החגים * שביד השי"ת להפוך את המציאות ברגע אחד * **על שם הפור**: הגורל היה באמת גורלנו * הביטוי של פעולת ה' בטבע * **יום כ-פורים** * **"קימו מה שקיבלו כבר"**: יקיבלו-בבחינת בחירת הטוב שהיא מגדרי הנדיבות **פורים ויום הכפורים לא יהיו בטלים**: כוח עיצומו של היום למחיית עמלק לא יעבור. **תענית אסתר**: בושנו על מעשינו ולכן לא אוכלים. **פורים דמוקפין. קריאת המגילה**: למה המגילה בלי שמות של הקב"ה * קידוש שם שמים והרמת קרן צדיקיו * גם לב המלכים ביד המלך המלכים * מחיית עמלק וקיסרוגו על תורה שבעל פה-ע"י זכירה * המגילה מגלה את המציאות האמיתית * עלינו להתעמק בעת הקריאה ואז נתמלא רגשות תודה להשי"ת * מנהג לפשוט המגילה כאיגרת * ברכת שהחיינו * קריאת הפסוקים ע"י הציבור * **מכת' המן** * **"ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים"**: מתנות לאביונים-לאחד העם אחד המיוחדים שמו * משלוח מנות-שיהיה שמחה בשלימות * להשפיע על עולמינו רב חסד * משלוח מנות-כוח ישראל לבטל גזירתו * תיקון במשפט נגד פגם במשפט * לתקן חטא צרת עין-בטוב עין * הפך מפוזר ומפורד * כהתחזקות לאחדות ישראל שהשיגו אבותנו אז * ומקשר האהבה שנוצר... מתעורר הרצון לתת מתנות. **סעודת פורים**: מחיית עמלק-ע"י שמחה במצוה * משתה יין ויינו של תורה * שהישועה בא ע"י משתה * קדשנו במצותיך-קדושת סעודת פורים * משתה כתקון לעצלות בתורה * בגילוי הפנימיות יש מחיית עמלק * שמחה שמתפשט לחיצוניות * אכילה-נקודה קשר ישיר בין האדם להקב"ה * תיקון החטא שנהנו מסעודתו של אחשוורוש * **לבסומי בפוריא**: מצד עצמם לא היה להם תשועה כלל * כל רעת המן היה בסוף לטובה * דבוק לה' בהעדר דעת * כי חטא ישראל היה רק לפני * ה' בוחר עמו באהבה-גם אם עובדים לא לשמה * לא לחלק בשמחת מפלת המן לישועת הצדיק מרדכי * לשמוח במפלת הרשע כהכרח לקידוש ה' * אין שום מחיצות בין האדם להקב"ה * **תחפושות פורים**: טעמים למנהג תחפושות לפורים * ששמחה נובע מדבר בהיפוכו. **פורים משולש**

שער המצוות המצויות

ברית מילה

להבדיל ישראל משאר העמים בצורת גופם * להתרומם אותנו מבהמות * שעלינו להשלים את עצמנו * להתעוררות למול את לבבנו * להחליש כוח התאוה ולהגין מסוגי מחלות * דומה לקרבן-ועדיף ממנה * מילה מסמן לשים גדרים-פריעה תובע שהתאוות נתמלאו בתוך גדרי התורה * להתדמות לה' המצמצם גילוי * התגלות מלכות ה' ומידותיו * להפריד הטהור מטמא בבני אדם. **"שלום זכר"**: שהוולד נושע ונמלט ממעי אמו * אבל על תורתו ששכח * שכוחות הטומא לא יחזרו על התינוק אחר שבת. **"וואך-נאכט' ו'ברית יצחק"**: להגין על היולדת והילד * **תפילין בברית מילה**: תפילין הם אות והמילה גם כן אות * **כסא של אליהו**: סנדקאות: רגליו נדמו למזבח כאלו מקטיר קטורת לשמים **"..ידיד מבטן.. מילה ביום השמיני**: קרבן אינו מכפר אלא מיום השמיני * משברין הח' לעשות הה' של אברהם * לזכות בתורה עוברים דרך גלות ע' עממין * להראות שגם אם חוטא ה' מקיים עולמו בחסדו שישוב * מילה ביום-מילה בשמיני * **שימת ערלה בעפר**: אוכל לנחש * ישראל נמשלו לעפר * הכל שב אל העפר. **סעודת ברית מילה**: כי מילה מצוה שקבלו ישראל בשמחה * הסעודה כחלק מהקרבן.

פדיון הבן

ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים-בכל בכור בני אפדה * היד החזקה והיא מכת הבכורות * להקדיש ראשית פריה לה' כדי להכיר שהוא המקור כל חי * ברוב רחמיו רחם על בכורות ישראל החייבים * פטר רחם וכן השי"ת ראשית המציאות * כל ראשית הטבע והמזל וכל עסקנו בטבע משעובד לבורא עולם * אזהרה תקיפה-אם לא יפדה יכלה * להודות לה' על שלימות האב * ביטוי הרצון שבכורו גם ישתתף בעבודת הכהן * **'פטר רחם'**: למה דווקא 'פטר רחם' * **'הזכרים...בכור בני אפדה'** דווקא זכרים * **חמשת סלעים**: לכפר על מכירת יוסף * כנגד חמישה חומשי תורה * הערך לבן חודש-עד שילמדו ויכפר לעצמו * רמז למלכות החמישית-מלכות ישראל שלעתיד לבא.

נשואין

עיקר עניינה: טבעת קידושין: דוגמת קידושין שבין הקב"ה וכלל ישראל-בלי סוף * סימן לגלגל החיים-ומקום החתונה בגלגל הזה * שמירת הבעל לאשתו * מסירת בעלות על ביתו * אמונת איש ואשתו * מחדשים חוליה בשרשרתהאנושי * מתדמות לכוחות הבריאת העולם * צריך טבעת עם ערך ידוע.**הטלית**: כמו בקידושין לכלל ישראל-בהשלמת הבריאה במתן תורה. **מנהג שליחת טלית הכלה לחתן על יום נשואין** * **האופרוף ושבת חתן**: מקור למנהג אופרוף-שבת חתן * החתן דומה למלך וגם מחזק עצמו בלימודו * מקור למנהג לזרוק ממתקים באופרוף.**תענית ביום החופה**: יום כפרה לחתן וכלה * מתנות לחתן וכלה. **החתונה: בגדי לבן**: זכר לכפרתם * קבלתם לעתיד של תיקון מעשה * להכניע לה בזכרון יום המיתה * בגדים של כבוד-כמלך ומלאכי השרת * אפר שבראש חתנים.**קבלת פנים אצל הכלה** * **כסא של כלל**.**הכתובה**: מקורות לענין הכתובה * טעם לתקנת כתובה * דוגמה ל'ספר ברית' של חיובים בין ה' וכלל ישראל * החתן קונה חיוביו ע"י קנין. **כסית פנים של הכלה**-**'בעדעקין'**: מקור כסית הפנים * שהחתן לא מעונין ביפיה בלבד * להראות שאינה מקפדת על ערך הטבעת * כיסוי פני הכלה כחלק חשוב בנשואין * שינוי מעמדה דווקא ע"י בגד.**לוית חתן וכלה לחופה**: מקורות להבאת כלל לחתן * כמו שמשה הביא את 'הכלה' ל'חתן'. **מי מלווה החתן לכלה?**: מלווים התחן עם האבות, הכלה עם האמהות * הורי החתן מלווים אותו, הורי הכלה מלווים אותה * עם ליווי-דומה למלך וחיה.**ליווי עם אבוקות**: אבוקות של אור לשמחה * אבוקות דוגמה לאש וברקים של הר סיני * אבירי איש ואשה-פרו ורבו * שיזכרו ש'לא זכו אש אוכלתם'. **החופה**: החופה-לקיים כל השיטות בענין נשואין * החופה דומה לאש"ל אברהם אבינו * דוגמה לחופת הר סיני * דוגמה לנשואין של אדם וחיה.**חופה בפנים או בחוץ: הקפות הכלה**: בתקווה לימות המשיח וקיום נבואתיה * שבעה איסורים ושבע חיובים * רמז להקפות הארץ בבריאת העולם * תפלה שזכות השבעה הנביאות ושבעה הרועים יעמוד בעדה * כמו חיילים שמצעדים סביב למלך * הכלה עומדת בימין * כוון עמידת חתן וכלה.**האירוסין**: האירוסין ונשואין בבת אחת וטעמה * **ברכת אירוסין**: למה ברכת אירוסין נעשה ע"י שליח, ונוסח הברכה * שמברכים ברכת אירוסין על כוס וטעמה * המברך, החתן והכלה טועמים * ברכת אירוסין בעשרה וטעמה.**הקידושין בטבעת ונסוחה**: מקורות לפרטי הנוסח של קידושין * כדת משה וישראל * נתינת הטבעת על האצבע הסמוך לאגודל וטעמה * הפסקה בין אירוסין ונשואין ע"י קריאת הכתובה * נתינת כתובה לאשתו תחת החופה.**הנשואין**: מקורות לברכת חתנים * ברכת חתנים על הכוס * בורא פרי הגפן-לפני שאר הברכות * ברכת חתנים בעשרה * פירושים בברכות החתנים * ששון ושמחה...גילה, רינה * קול ששון ושמחה * פרטי עיניי הברכות * שבעה ברכות *

שבעה-כנגד כוחות שבבריאית העולם ושבע קולות של מתן תורה * ששת הברכות מיוחד עם השביעי-חול ושבת * שבעה הטבות * שבעה צורות. **שבירת הכוס**: זכוכית וחרס * זכר למקדש-שיערבבו שמחתינו באבילות על ירושלים * זכר לשבירת הלוחות בשעת קידושין בין ה' וכנסת ישראל * שלא יתערבבו הס"א * זכר ליום המיתה. **סעודת החתונה**: לשמוח ע"י דיבור * סעודת נשואין בלילה * ריקוד של מצוה-מצוה טאנץ' * שתי כוסות לשבע ברכות-לא לעשות מצוות בחבילות * שהשמחה במעונו * בורא פרי הגפן-אחרי שאר הברכות * מברכים על היתר הנאה * ענין פנים חדשות.

אבילות

קבורת המת: לא לבזות הגוף ולהגן עליו מכוחות הטומאה ולהכניס הנפטר במחיצת ה' * ענין קבורה * טהרת המת * שימת עפר ארץ ישראל * תלישת עשבים. **טעמי אבילות-עיקר עניינה**: טעם אבילות שבעה ימים * הנשמה מתאבלת * שישים לבו על מקרה הרעה הזו. **קריאה ומקורה * מקורי הלכות אבילות * נחום אבלים שלא כהלכה** * 'לא תתגדדו' * **הקבר-עונשו ושכרו**.

פאות הראש והזקן

להרחיק כל ענין עבודה זרה * להבדיל מין הזכר מהנקבה-ולרמז לא להשחית הח' חושים * לא לדמות לפסלים * לעדות שאנחנו הזקנים של העמים * להסתיר האזורים בראש שיסודם בהמיים * הדרת פנים * הפאות והזקן-חסד דין ורחמים * צורה היהודי.

הזרוע והלחיים

פטר חמור

רמז לגלגול הנשמה עד שנפדה בתורה ומע"ט * אזהרה תקיפה-אם לא יפדה יכלה * פדיון יצחק ממחשבת עם דומה לחמור * שסעייו ישראל בשעת יציאתם ממצרים וחל עליהם קדושה.

ריבית

שבכל עסק ענינו של אדם נשואות להקב"ה * להציל העני מעבדות * כבר קבלו שפעו של ממון * לאחד האחדות ולהתרחק הפירוד.

שמיטה

ה' בעל כל הרכוש * להרגיש הצער של העניים * שמיטה-לזכור לחיות למטרות עליונות * לשרש את ישראל במידה האמונה והביטחון * שבת הארץ-להעיד על חידוש העולם * כדי שיתעסקו בתורה.

שלוח הקן

מעוררת רחמי שמים עלינו בגלות * למה המצווה דווקא עם העוף * להמחיש ולאמת לנו השגחה פרטית.

כלאים ושעטנז

לשמור על סדרי מעשה בראשית * מטעם דרכי האמורי * שלא לבלבל השרשי העליונים של הבריאה * **שעטנז**: שמביא על הלוש רוח טומאה * הלכות בסיסיות בשעטנז * להתרחק מחוקות העבודה זרה * לשלוט על הצד הצמחי והצד הבהמי למען עבודת ה' * ששולטים על הלוש שעטנז מזיקים חזקים.

שחיטה

שחיטה ופרושו * שחיטה כדרך של רחמנות * התיקון להיורד למדרגת בהמה * דגים אינם צריכים שחיטה * עופות הכשרן בסימן אחד * **סכין של שחיטה**: פגימות בסכין ואיסור נבלה * **ניסוי הדם** רק בחיות ועופות

גדולי עולם על טעמי המצוות

(רמב"ן (וגם דברי הרמב"ם) דברים פרק כב פסוק ו)

"האומר על קן צפור יגיעו רחמיך, כי זו אחת משתי סברות, סברת מי שיראה כי אין טעם למצות אלא חפץ הבורא, ואנחנו מחזיקים בסברא השניה שיהיה בכל המצות טעם...

וזה הענין שגזר הרב במצות שיש להם טעם, מבואר הוא מאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם, מלבד שכון מאת המצוה בהן יתברך. וכבר ארז"ל (סנהדרין כא ב) מפני מה לא נתגלו טעמי תורה וכו', ודרשו (פסחים קיט א) ולמכסה עתיק, זה המגלה דברים שכסה עתיק יומין ומאי ניהו טעמי תורה. וכבר דרשו בפרה אדומה (במדב"ר יט ג ד), שאמר שלמה על הכל עמדתו, ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ז כג), ואמר ר' יוסי בר' חנינא אמר לו הקב"ה למשה לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חקה, דכתיב (זכריה יד ו) והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון, יקפאון כתיב, דברים המכוסים מכס בעולם הזה עתידין להיות צפויים לעולם הבא, כהדין סמיא דצפי, דכתיב (ישעיה מב טז) והולכתי עורים בדרך לא ידעו, וכתיב (שם) אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים, שכבר עשיתים לר' עקיבא. הנה בארו שאין מניעות טעמי תורה ממנו אלא עורון בשכלנו, ושכבר נתגלה טעם החמורה שבהם לחכמי ישראל, וכאלה רבות בדבריהם, ובתורה ובמקרא דברים רבים מודיעין כן, והרב הזכיר מהן:

אבל אלו ההגדות אשר נתקשו על הרב, כפי דעתי ענין אחר להם, שרצו לומר שאין התועלת במצות להקב"ה בעצמו יתעלה, אבל התועלת באדם עצמו למנוע ממנו נזק או אמונה רעה או מדה מגונה, או לזכור הנסים ונפלאות הבורא יתברך ולדעת את השם. וזהו "לצרף בהן", שיהיו ככסף צרוף, כי הצורף הכסף אין מעשהו בלא טעם, אבל להוציא ממנו כל סיג, וכן המצות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזכור תמיד:

ולשון זו האגדה עצמה הוזכרה בילמדנו (תנחומא שמיני ח) בפרשת זאת החיה, וכי מה איכפת לו להקב"ה בין שוחט בהמה ואוכל או נוחר ואוכל כלום אתה מועילו או כלום אתה מזיקו, או מה איכפת לו בין אוכל טהורות או אוכל טמאות, אם חכמת לך (משלי ט יב), הא לא נתנו המצות אלא לצרף את הבריות, שנאמר (תהלים יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות, ונאמר כל אמרת אלוה צרופה, למה, שיהא מגין עליך. הנה מפורש בכאן שלא באו לומר אלא שאין התועלת אליו יתעלה שיצטרך לאורה כמחושב מן המנורה, ושיצטרך למאכל הקרבנות וריח הקטרת, כנראה ממשוטיהם. ואפילו הזכר לנפלאותיו שעשה שצוה לעשות לזכר ליציאת מצרים ומעשה בראשית, אין התועלת לו, רק שנדע אנחנו האמת ונזכה בו עד שנהיה ראויים להיות מגן עלינו, כי כבודנו וספרנו בנפלאותיו מאפס ותוהו נחשבו לו:

והביא ראיה מן השוחט מן הצואר והעורף לומר שכולם לנו ולא להקב"ה, לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר מהעורף או הניחור, אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה. והביאו ראיה אחרת, או מה איכפת לו בין אוכל טהורות והם המאכלים המותרים, לאוכל טמאות והם המאכלים האסורים, שאמרה בהם התורה (ויקרא יא כח) טמאים המה לכם, ורמז שהוא להיותנו נקיי הנפש חכמים משכילי האמת. ואמרם אם חכמת חכמת לך, הזכירו כי המצות המעשיות כגון שחיטת הצואר ללמדנו המדות הטובות, והמצות הגדורות במינין לזקק את נפשותינו, כמו שאמרה תורה (שם כ כה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף ובכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא, א"כ כלם לתועלתנו בלבד. וזה כמו שאמר אליהוא (איוב לה ו) אם חטאת

מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו, ואמר (שם פסוק ז) או מה מידך יקח. וזה דבר מוסכם בכל דברי רבותינו:

ושאלו בירושלמי בנדרים (פ"ט ה"א) אם פותחין לאדם בכבוד המקום בדברים שבינו לבין המקום, והשיבו על השאלה הזאת, אי זהו כבוד המקום כגון סוכה שאיני עושה לולב שאיני נוטל תפילין שאיני מניח, והיינו כבוד המקום, משמע דלנפשיה הוא דמהני, כהדא אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח, אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו. הנה בארו שאפילו הלולב והסוכה והתפילין שצוה בהן שיהיו לאות על ידך ולזכרון בין עיניך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים, אינן לכבוד ה' יתברך, אבל לרחם על נפשותינו. וכבר סדרו לנו בתפלת יום הכפורים, אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך כי מי יאמר לך מה תעשה ואם יצדק מה יתן לך. וכן אמר בתורה (לעיל יג) לטוב לך, כאשר פירשתי (שם פסוק יב), וכן ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים (לעיל ו כד). והכוונה בכלם לטוב לנו, ולא לו יתברך ויתעלה, אבל כל מה שנצטוינו שיהיו בריותיו צרופות ומזוקקות בלא סיגי מחשבות רעות ומדות מגונות:

וכן מה שאמרו (ברכות לג ב) לפי שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות, לומר שלא חס האל על קן צפור ולא הגיעו רחמיו על אותו ואת בנו, שאין רחמיו מגיעין בבעלי הנפש הבהמית למנוע אותנו מלעשות בהם צרכנו, שאם כן היה אוסר השחיטה, אבל טעם המניעה ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר. כי האכזריות תתפשט בנפש האדם, כידוע בטבחים שוחטי השורים הגדולים והחמורים שהם אנשי דמים זובחי אדם אכזרים מאד, ומפני זה אמרו (קידושין פב א) טוב שבטבחים שותפו של עמלק. והנה המצות האלה בבהמה ובעוף אינן רחמנות עליהם, אלא גזירות בנו להדריכנו וללמד אותנו המדות הטובות. וכן יקראו הם כל המצות שבתורה עשה ולא תעשה גזירות, כמו שאמרו (מכילתא בחדש ו) במשל המלך שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזירות, אמר להם כשיקבלו מלכותי אגזור עליהם גזירות, כך אמר הקב"ה קבלתם מלכותי אנכי ה' אלהיך (שמות כ ב), קבלו גזירותי לא יהיה לך וכו' (שם פסוק ג):

"ואין הכוונה בהם שתהיה גזרת מלך מלכי המלכים בשום מקום בלא טעם, כי כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל ה), רק החקים הם גזירת המלך אשר יחוק במלכותו בלי שיגלה תועלתם לעם, ואין העם נהנים בהם אבל מהרהרין אחריהם בלבם ומקבלים אותם ליראת המלכות, וכן חוקי הקב"ה הם הסודות אשר לו בתורה שאין העם במחשבתם נהנים בהם כמשפטים, אבל כולם בטעם נכון ותועלת שלימה"

(רמב"ן ויקרא יט:יט)

"לפי שהאדם בהיותו בעל חומר ימשך בהכרח אחר התאוות... לבקש כל הנאות אליו... אם לא שהנפש שחננו א-ל תמנענו לפי כחה מן החטא. והנפש לא תוכל לו יגבר כוחו עליה תמיד. לכן היא צריכה על כל פנים להרבה שומרים. רצה המקום לזכותינו..ושנתן ארבע ציציות בארבע כנפות כסותינו ומזוזה בפתחינו ותפילין בידינו וראשנו..וציוונו להעמיד שומרים לבל נפסק דברי תורה מפנינו יומם ולילה והכל להזכירנו למען נחדל מעושק ידינו ולא נתור אחרי עינינו ואחרי יצר מחשבות לבינו"

(ספר החינוך, מצוה תכ)

"כי במעשה תלוי הדבר, שצריכים מעשה למטה כדי לעורר למעלה. אשריהם ישראל מכל העמים עובד עכו"ם שרבונם קרא עליהם ובך בחרתי להיות עם סגולה וכתוב כי עם קדוש אתה לה' אלקיך"
(זהר משפטים קכה. ע"פ הסולם)

"טוב טעם דעת מה המצוה ומה טעם יש בו, ולא יעשה מצות אנשים מלומדה, על זה כעס הקב"ה ואמר על-ידי ישעיה הנביא 'יען כי נגש העם הזה כו'יותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא' וכו' רח"ל. ולפעמים שהמצוה בלי ידיעת טעם היא כגוף בלי נשמה, כגון מצות ציצית שצונו יוצרנו וגלה טעמו... ואם לא יתן לב לזכר, נמצא שלא קים כונת יוצרנו ומה בצע בהנחת ציצית שלו?! וכן על זה הדרך בהנחת תפילין ובשאר מצוות. דוק והעמק בזה ותראה איך מי שאינו יודע טעם המצוות, כמעט הוא ערם מין המצוות"
(פלא יועץ, ערך טעם)

"אמרו חכמים טעמים במצוות, מפני שידיעת הטעם במצוה במקום שהשכל מגיע לשם, דבר זה עצמו מצוה, לידע מה שניתן לדעת. שכשם שהלב צריך להיות שלם בעבודת ה' כך צריכים כל שאר כוחות האדם וכל כח שכלו והבנתו, להיות שלמים בעבודתו יחד עם הלב."
(ספר התודעה ב: ריב)

שער עבודת היום

מזוזה

עיקר ענינה

שמירת הקב"ה ע"י מזוזה

"מצוה שאדם יקבע מזוזה לפתחו שיהיה כל אדם נשמר ע"י הקב"ה כשיוצא וכשיבא וזה סוד ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם" (מאשר עם ההערה השכלית האדם מושגח מאת ה' - מגדל דוד)

(זהר ואתחנן ע"פ הסולם)

לעורר את האדם לקבלת מלכות שמים ושמירת המצוות

" ענין מצוה זו.....שיתעורר האדם ביחוד שמו וקבלת מצותיו . ולפיכך כותבין שתי פרשיות שמע והיה אם שמע. ושני ענינים אלו, ר"ל קבלת עול מלכות שמים וקבלת עול מצותיו צריך לכל חיי האדם, ר"ל לגוף ולנפש והתכלית לדעת אמתת ה' ויחודו שהוא מלכות שמים. ולפיכך שתי פרשיות אלו מעכבות זו את זו, לפי שקבלת מלכות שמים צריכה לקבלת המצוות ועשייתן...כי הדעות לא יתקיימו אם לא יהיו להם מעשים שיעמידום. אמנם קבלת המצוות ועשייתן לא יועיל בלתי קבלת מלכות שמים ויחודו. ומפני ששתי פרשיות אלו הם העיקר והתכלית כמו שבארנו, לפיכך אין כותבין במזוזה אלא שתי פרשיות אלה"

(ספר המצות לרמב"ם עפ"י מגדל דוד מ"ע ח')

שיעור משנתו בהבלי הזמן

"חייב אדם להזהר במזוזה..וכל זמן שיכנס יפגע ביחוד שמו של הקב"ה ויעור משנתו ושגיאתו בהבלי הזמן, וידע שאין הדבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת שמו יתעלה ומיד הוא חוזר לדעתו וההולך בדרכי מישרים" (משנה תורה להרמב"ם הל' מזוזה ו:יג)

כעדות על נפלאות הבורא

"ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ (לעיל יב טו) ובעזיבת הפסח (במדבר ט יג) , והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו, ולכתוב אותו עוד על פתחי הבתים במזוזות, ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב, כמו שאמרו (ברכות כא א) אמת ויציב דאורייתא, ממה שכתוב (דברים טז ג) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך"

(רמב"ן שמות יג:טז)

וטעם כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות - שישאל תחלה, על מה יעידו אלה המצות הנקראים "עדות" בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם, כגון המצה והסוכה... והתפילין והמזוזה... וצוה בתשובת השאלה הזאת, שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים.

(רמב"ן דברים ו:כ)

שלא תישכח מפנינו שבח הבורא לעולם
 "כדי שבכל פעם שיכנס ויצא מביתו יזכור יוצר כל ויירא אותו לעובדו ולא תשכח
 שבחו מפיו לעולם"

(הריקנטי 'טעמי המצוות' - ק"פ)

כעדות שכל הקורות החיים בידי שמים

"הפרשיות 'שמע' ו'והיה אם שמוע' יכתבו על כניסת כל בית (ושאר דלתותיה) ואז נתקדש הבית וכל מקום שמיועד להשתמשות בני אדם למעון להשראת השכינה ולמקום שמירת מצותיו. זהו הדרך להעיד שכל חיי האדם וכל קורותיו הינם בהשגחת ה' עליו. פרשת 'שמע' מבטאה את המוטל על האדם לקיים ומקדש את כל מעשיו בידך, 'והיה אם שמוע' מבטא מטרות החיים שלך וכן מקדש כל קורות החיים שלך ומה שעובר עליך"

(רשר"ה-חורב ב:מ)

לזכור המתנה הגדולה של ארץ ישראל

"לזכור מתנת ארץ ישראל 'ובתים אשר לא בנו' יתנו במזוזות בשערים"
 (ילקוט יצחק-מזוזה)

לירא את ה' גם בחדרי חדרים

קובעים מזוזות גם על הדלתות הפנימיות כדי להזכיר לנו ליראה את ה' גם בחדרי חדרים

(האלשי"ך)

לזכרון עוה"ב

"מזוזה שקובעין בפתח הבית כדי לזכור א"ע בהעוה"ב שלא לשכוח את השי"ת... כ"ש שמע ישראל ה' אלקנו ה' אחד שזה עיקר בחי' זכרון עוה"ב. כי עיקר העוה"ב הוא שאז יכירו וידעו את אחדותו יתב' כ"ש... כי כולם ידעו אותי וכו' שזה עיקר שעשוע עוה"ב..."

וזכרון זה... צריכין ליהר לשומרו ביותר כשבונים בית כי זה שבונה בית הוא כאלו שוכח ח"ו בעוה"ב ועושה לעצמו קביעות הדירה בזה העולם... כי מי שבונה ביתו בלא דעת ושוכח בעוה"ב הוא בודאי גרוע ממשוגע... ע"כ בכניסת הבית צריכין ליהר מאד לזכור תיכף בהעוה"ב ששם עיקר הבית ושם עיקר הקביעות. ומה שבונה לו בית בזה העולם הוא ג"כ רק בשביל העוה"ב כדי יוכל לעבוד בביתו את השי"ת בעסק תורה ותפלה והכנסת אורחים וכבוד שבת וכו'"

(ליקוטי הלכות מזוזה ד:ג)

מקורות וטעמים בחז"ל למקום קביעת המזוזה

בתוך חללו של פתח - "אמר שמואל מצוה להניחה בתוך חללו של פתח... בשעריך
 אמר רחמנא "

(מנחות לב:)

בימין - "ביתך" ... אמר רבה דרך ביאתך מן הימין דכי עקר איניש כרעיה דימינא עקר" (שם לד.)

בטפח הסמוך לרה"ר - "אמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר מ"ט רבנן אמרי כדי שיפגע במזוזה מיד רב חנינא מסורא אומר כי היכי דתינטריה (רש"י-מן המזיקין)"

(שם לג:)

בתחלת שליש העליון - "אמר שמואל מצוה להניחה בתחלת שליש העליון ... רבי יוסי אומר וקשרתם וכתבתם מה קשירה בגובה אף כתיבה בגובה "

"אמר ר' יהודה קשר של תפילין צריך שיהא למעלה כדי שיהיו ישראל למעלה ולא למטה" (מהרש"א-א-שיהיו ישראל למעלה ע"י תורה)

(מנחות לג.)

מקום קביעתה להערה שכלית מידי

"מקום הנחת המזוזה במזוזת הבית בצד ימין בכניסתו כדי שיפגע ביחוד ה' דרך כניסתו בביתו. וצריך לקבעה בשליש העליון של פתח לזאת הכונה ... וכן לזאת הכונה מניחה תוך חלל הפתח בטפח הסמוך לרה"ר. ולא באה מצוה זו אלא בבתי [דירה] שדרך בני אדם לצאת ולבא. היה הבית שאינו עשוי לדירה... פטור. וכן לא באה המצוה בבתיים שאינם עשויין לדירת כבוד... שהכונה בזה להערה שכלית... ואלו המקומות אינן ראויין לזה"

(מגדל דוד מ"ע ח')

בימין להמתיק הדין

"מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל... שזו מן התורה וצריכה ימין להמתיק הדין שבה וזה דרבנן ולכן הוא בשמאל"

(מצודת דוד לרדב"ז)

צורת קביעתה

"כמין נגר פסולה" (מנחות לג.)

"כמין נגר פסולה ופירש"י שתחכה בתוך עומק המזוזה כבריח שנכנס בחור אלא צריכה להיות זקופה ארכה לאורך מזוזת הפתח ויכוין שיהא שמע דהיינו סוף הגלילה לצד סוף לאויר הפתח ור"ת פירש שפסולה בזקיפה והיינו פירושא דבנגר אלא צריך להשכיבה ארכה לרוחב מזוזת הפתח ויכוין שיהא שיטה אחרונה שבה על הארץ לצד ר"ה... וא"א הרא"ש ז"ל כתב ונהגו עלמא כפירש"י "

(טור יורה דעה סימן רפט)

וכן הוא מנהג בני ספרד ומנהג הגר"א

"וקשיא לר"ת דמעומד לאו דרך כבוד הוא וקבורת חמור קרי ליה בהמוכר פירות (ב"ב דף קא.) וספר תורה ולוחות שבארון מושכב ולא מעומד כדמשמע בפ"ק דבבא בתרא (דף יד.) אע"פ שהיו יכולין להניחו מעומד דארון רומו כרחבו... נראה בין לפי' הקונטרס בין לפי' ר"ת דכאסתורא דכשירה היינו באלכסון לא שוכב ולא זקוף"

(תוספות מנחות לג.)

"צריכה להיות זקופה, ארכה לאורך מזוזת הפתח, ויכוין שיהא שמע (דברים ו, ד) דהיינו סוף הגלילה, לצד חוץ.

הגה: וכן נהגו (ב"י). אבל י"א שפסולה בזקופה, אלא צריכה להיות שכובה, ארכה לרוחב מזוזת הפתח (טור והפוסקים בשם ר"ת). והמדקדקין, יוצאין ידי שניהם, ומניחים אותה בשפוע ובאלכסון (טור והגהות מיימוני ומהרי"ל ות"ה סי' נ"ב), וכן ראוי לנהוג, וכן נוהגין במדינות אלו. ויכוין שיהא ראש המזוזה, דהיינו (י) שמע (דברים ו, ד) לצד פנים, ושיטה אחרונה לצד חוץ"

(שולחן ערוך יורה דעה סימן רפט סעיף ו)

וכן מדקדקים רוב האשכנזים

עניני הפרשיות

פרשות קטנות שכוללות כל גופי התורה

"ואלו השמנה מצות נכללו בפרשת שמע, שהיא פרשה קטנה שכוללת כל גופי תורה ועקריה, ויש מהן בדבור הלב, ר"ל במחשבה לבד כגון קבלת יחוד ה' ואהבתו שאין בו דבור ולא מעשה. ומהן ברכות בפה שהוא כלי למחשבה צודקת, גם הוא סבת המחשבה והעיון והן ת"ת וק"ש. ומהן במעשה כגון תפילין ומזוזה...ומהם בקנייניו...כדי שיעורר האדם בכניסתו בביתו בקבלת המצות ויחודו, וזה יעוררהו לעסוק במצות התורה ולעיין בתכליתם"

(מגדל דוד, שם)

עשר שמות-עשר ספירות

"בב' פרשיות שיש בהם עשרה שמות כנגד עשרה הויות (דהיינו ספירות)..וכן יש בהם עשר מצות והכי איתא בזהר 'אר"ש.. ארמיזא בעשר אמירן'...ואין לחלק הפרשיות..שלא להפריד בין המדות שהפרשיות רומזות בהם..וצריכה כ"ב שיטות כנגד שם בן כ"ב..וכנגד כ"ב אותיות של תורה"

(מצודת דוד לרדב"ז)

השם 'שד"י'

טעמים לשם שד"י מבחון

ומאי ניהו קן דילה מטטרו"ן די שמיה שד"י דאיהו נטיר תרעא דאתמר בה (תהלים קיח) זה השער לה'. ובג"ד במזוזה שדי מלבר יקו"ק מלגאו דשס"ד מלאכי חבלה אינון כחושבן יומי שתא שס"ה חסר חד דא איהו יום הכפורים דלית לשטן שולטן עליה השט"ן הכי סליק שס"ד. באתר דמזוזה תמן לא אית ליה רשו לקרבא. ובגין דא (דברים יא) וכתבתם על מזוזות ביתך מזוזת ז"ז מות.

(זוהר חדש - תיקונים כרך ב דף ע עמוד א)

"שם של 'שקי' במזוזה להראות שהצלחת הבתים איננה תלויה במערכת הכוכבים ומפני שהשם הזה משדד ומנצח המערכת¹ ע"כ נכתוב אותו לרמוז ממנו השפעה והטוב נכנס אל הבתים לא מן המערכה"

(רבינו בחיי-כד הקמח, מזוזה)

"ושם 'שד"י' שומר דירת ישראל מזוזת זו מות ז"ש והיה שדי בצריך א"ת בצריך אלא בצריך דהיינו ציר הדלת אזי וכסף תועפות לך כשכתבתם על מזוזת ביתך"
(הריקנטי-טעמי המצוות' ק"פ)
"והריקותי לכם ברכה עד בלי די. שזהו בחי' שד"י בחי' וא"ל שד"י יתן לכם רחמים. ששם שד"י משפיע ברכה וחיים ורחמים עד בלי די"

(ליקוטי הלכות מזוזה ג:ח)

"לעורר בנפשך תמיד ההזכרה שה' המשפיע בלתי גבול¹, משגיח עליך ומכין מצעדי גבר"

(רשר"ה - חורב ב:מ)

נשיקת המזוזה

"וישם אדם את ידו על המזוזה כשנכנס לבית וכשיוצא ויזכור כי הוא(ה') מברך בעל הבית והוא ובניו ואשתו וכל אשר לו אורחים וכל נכסיו שלו והוא השומר אותו בבית ובשדה"

(רבינו בחיי כמובא ב'ילקוט יצחק', ענייני מזוזה)
"ויקם וילך ויבז עשו... שלא נשק המזוזה. היינו שלא המשיך על עצמו קדושת המזוזה כשיצא לחוץ לשדה כי איש הישראלי שהוא מסטרא דיעקב איש תם אפילו כשיוצא לחוץ מניח ידו על המזוזה ועי"ז ממשיך קדושת המזוזה גם בהיותו בחוץ"
(ליקוטי הלכות ס"ת ד:כז)

ציצית

"רשב"י אומר כל הזהיר בציצית זוכה ורואה פני שכינה כתיב הכא וראיתם אותו וכתוב התם את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד ריש לקיש אמר כל הזהיר במצות ציצית זוכה שמשמשים לו ב' אלפים וח' מאות עבדים שנאמר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי"

"בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו מצות ציצית ושמן על ראשך אל יחסר זו מצות תפילין ראב"י אומר כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו ומזוזה בפתחו וציצית בבגדו מובטח לו שלא יחטא שנא' והחוט המשולש לא במהרה ינתק ואומר חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם:"

(טור אורח חיים סימן כד)

רק לזכרים

"בני ישראל" - פרט לנשים (פסיקתא זוטרותא כמובא בתורה תמימה שם)

זכרון וקריאה להיות קדוש

"ועשו להם ציצית" - "ציצית" על שם פתילים' (רש"י) היינו שהפתילים היוצאים מן הבגד הם יזכירו לנו "והייתם קדושים". ד"א ציצית ע"ש ' וראיתם, וזכרתם' והיינו שלא רק שיזכרו משום שהם נראים תמיד, אלא שגם שהם קורא לאדם לה צץ עליהם ולזכור יעודם

(רש"י כמבואר בספר מכתב מאלהו: ה)

¹ "אני הוא שאמרתי לעולמי דיי לארץ דיי שאלולי אמרתי לכם דיי עד עכשיו היו נמתחים והולכים" (ב"ר לך ג:מ)

זכר לגאולת מצרים'על כנפי נשרים'

"על כנפי בנדיהם" - "כנגד 'ואשא אתכם על כנפי נשרים'. על ארבע כנפות... כנגד ד' לשונות של גאולה.. 'והוצאתי' וכו

(רש"י שם)

הציצית מגינים מהעבירות החמורות

"לדרתם" - "לדור תם תם מן הע"ז תם מג"ע תם מש"ד"

(תנא דבי אליהו כו)

"בחי' ולא תתורו אחרי לבבכם זו מינות ואחרי עיניכם זה זנות היינו ג"ע וכן מצילין הציצית... משפיכות דמים... בחי' טלית אדום... 'כולו כאדרת שער' ופרש"י כטלית... 'גם בכנפיד נמצאו דם נפשות אביונים נקיים' (ירמ' ב)... 'מדוע אדום ללבוש' (ישעי' ס"ג)... אבל ציצית הוא תקון הבגדים בחי' טלית לבן היפך טלית אדום של עשו" (ליקוטי הלכות ציצית ג:ז)

התכלת-מלשון תכלית

"פתיל תכלת" ויענין התכלת להוראות התכלית שהוא השגות הדעות האמתיות"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

"ע"כ התחלת העבודה בכל יום היא מתחלת ממצות ציצית שמקיימין מיד... וכן תחלת חינוך הקטן... כי האדם כשמתחיל בעבודת ה' שעיקר הכוונה לבא להתכלית" (לקוטי הלכות ציצית ג:א)

"והדמיון בשם גם הגוון תכלית המראות כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא ולפיכך נקרא תכלת"

(הרמב"ן שם)

"הצבע האחרון שנראה לעיני בני אדם הוא תכלת... והוא הגשר לאדם בעל מחשבה בין מה שנראה לעין בעולם לבין מה שלמעלה מריאתו והשגתו" (רש"ר הירש-הכתובים המקובצים' ציצית: פתיל תכלת)

התכלת על שם כליון בכורי מצרים וכלליות מצרים

(רש"י שם)

"על שם שכול בכורות תרגום של שכול תכלא"

(ספרי שם)

"למה נקרא שמו תכלת שנתכלו המצריים"

"ולמה היו הציצית של חוטין משל לבן, ולא של תכלת, התכלת הי' כנגד מכת הבכורות שהיתה בלילה, כשם שהתכלת שחור כך הלילה חשיכה היא, ולפי שאותה מכה היתה של שיכול בנים, ואבידת בנים נקרא שיכול, שנאמר ואני כאשר שכולתי שכולתי (בראשית מ"ג י"ד) : תכלת. תכלית חיותם. לכך צוה הקב"ה ליתן חוט תכלת זכר לנס שעשה להם הקב"ה שהכה במכת בכורות"

(מדרש אגדה במדבר טו)

הציצית מעידים על ישראל שהם עבדי ה'

"והיה לכם לציצית" - "והציצית מעידים על ישראל שהם עבדי ה'... ע"כ ירצה במאמר 'והיה לכם לציצית'... העבד עושה ככלא (פ' חותם של עבדות) יהיה סימן זה לכבלא דעבדא"

(אור החיים שם)

ציצית כסיוע לקבלת פני השכינה

"וראיתם אותנו"- "וראיתם אותם אין כתוב כאן אלא וראיתם אותו מגיד הכתוב שכל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאילו מקבל פני שכינה שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע (פ' לעת ערב-רש"י-בשם ספרי) ורקיע דומה לכסא הכבוד' בעניין שנאמר 'ממעל לרקיע אשר על החיות דמות כסא כמראה אבן ספיר.. נתבאר ממאמרם זה שהוא רומז אל ההשגה וזה כוונת אמרם כאלו מקבל פני השכינה"

"שהריאה מביא לידי זכירה והזכירה לידי עשייה"

(ספרי שם, גמ' מנחות מג: ,ירושלמי ברכות א:ב כמבואר בספר 'מגדל דוד')

"פ' היינו מי ששם נגד עיניו תמיד את ייעודינו להיות עם קדוש רואה את השכינה ממש"

(מכתב מאליהו שם)

התכלת אינה מעכבת את הלבן

"התכלת אינה מעכבת את הלבן..דכתיב 'וראיתם אותו' כל חד לחודי משמע"
(מנחות שם)

מהות הזכירה ע"י ראיות הציצית

"וזכרתם את כל מצות ה' "- "שהציצית מביא לידי עש"ת המצות ר"ל מצות עשה"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

"שמנין גימטריא של ציצית שש מאות ושמונה חוטים וחמישה קשרים הרי תרי"ג"

(רש"י שם)

ובאר ה' **מכתב מאליהו**:

"לא די לזכור מצות פרטיות אלא צריך לזכור את שלמותן של המצות כולן יחד, כי תכלית כל המצות יחד ' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש'. זהו המוזכר במצות ציצית וזהו הנרמז בגימטריא של תרי"ג מצות...התעוררות לבנין השלמות של כל התורה (היינו בין מצוות בין אדם למקום, בין מצות בין אדם לחברו, בין מצות בין אדם לעצמו)"

(שם)

הציצית למנוע ממבט שטחי ולמניעת חטא

"ולא תתורו"- "כמו'מתור הארץ'(רש"י שם)

ועל זה רש"י **ה' מסביר**:

"ה'תור' מבקש להכיר כל דבר בקנה מידה של "טוב לי או לא טוב ליי"(ולא על פי הנכון והישר – הטוב האמיתי)

(רש"י הירש- פירוש על החומש שם)

"שריאת הציצית תשמור מהכשל במצות לא תעשה"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

מסוגלת הציצית- זכרון המוביל לכבישת שני שרשי החטא

"אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"- "שעקר העברות אשר באה עליהם באזהרה יביאו האדם לעבור עליהם. וזה כונת רבותינו באמרם 'לבא ועינא תרי סרסורי דחטאה ניהו', ורבותינו בארו בספרי 'אחרי לבבכם זה מינות ואחרי לבבכם זה זנות'...העברות היותר חמורות והמונעות השגה הדעות האמתיות" (ספרי וירושלמי ברכות שם כמבואר בספר 'מגדל דוד')

"למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי"- "לעשות זכרון כמעשה' (ספרי) זה מבואר שההערה היא עיקר המעשה שהמעשה בא בגלל ועם ההערה הטובה יגיע אל תועלת המעשה"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

לבישת הציצית משרה קדושה על האדם

"והייתם קדשים לא-להיכם"- "שכן אמרו בספרי 'והייתם קדשים' מלמד שהציצית מוספת קדושה לאדם"

(ספר מאה שערים, ציצית)

עיקר ענינה

כוונות הנדרשות למצוות ציצית

" כי עיקר מצותה על זכירת המצות ובכל שעה ובכל רגע צריך לכך דוגמא לדבר כאדם המזהיר לחבירו על ענין אחד שקושר קשר באזונו כדי שיזכרנו וע"כ יש בה ה' קשרים כנגד ה' חומשי תורה וד' כנפים שבכל צד שיפנה יזכור. " (טור אורח חיים כד)

" יכוין בהתעטפו שיצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכור כל מצוותי ולעשותם" (ש"ע או"ח ח:ח)

"כל זה לכתחלה כדי לקיים המצוה בשלמותה אבל בדעבד..כוון..לקיים מצות עשה יצא"

(מ"ב שם סע"ק י"ט)

לזכור 'שיש דיין'

"דא רצועה (דהיינו הציציה שנראה כרצועה למלקות) דאבוי לאלקי ביה ברא וזהו 'זכרתם..מצות ה' יגרום לכך למיהוי טבין לפולחנא דיליה תדיר" (זהר א:קעה.)

תיקונים המאפשרים השראת השכינה על האדם

ועוד איננו שאלין מזונא וכסות ועונה דאיהי עונת זיווג יהו משבת לשבת דאיתמר בה (שמות כא י) שארה כסותה ועונתה לא יגרע ולא אית מאן דשאל מזונא דאיהי

שאר דשכינתא ואיהי אימא עלאה דאתמר בה (משלי א, ח) ואל תטוש תורת אמך, כסותה דא כסויה דציצית ועטיפו דיליה ותפלין דיד דאתמר בה (תהלים קט א) תפלה לעני כי יעטוף. ועונתה דא קריאת שמע בעונתה דאם שלש אלה לא יעשה לה לשכינתא ויצאה חנם אין כסף לית ליה כסופא מן שכינתא חציף איהו. ועוד אין כסף לא יהא ליה כסופא לעלמא דאתי,

(תיקונים דף יח כמובא בראשית חכמה-שער אהבה:ג)

"וואגב למדנו כי כוונת כיסוי ציצית ותפלין הוא להסתיר השכינה וכן הנשמה מכוחות הדין, הרי מבואר החיוב המוטל על כל אדם לעשות ולתקן בכל יום שאר וכסות ועונה לשכינה, ובזה גם כן נשמתו מתתקנת כי הנשמה חלק ידו"ד, שנאמר (דברים לב מ) כי חלק ידו"ד עמו, כמו שביארנו כמה פעמים, ובהיות השכינה מתתקנת על ידו בודאי שתשרה עליו"

(ראשית חכמה שער הקדושה:ו)

ענין הציצית בדברי המהר"ל

"ובמצות ציצית נתן הש"י לאדם שיהיה מזכך ומטהר גופו מן הפחיתות, ולכך אמר הכתוב וראיתם וזכרתם את כל מצות ה', כי המצות הם על ידי מעשה הגוף וכמו שהתבאר דבר זה אצל כי נר מצוה ותורה אור... וכאשר הוא רואה הציצית היוצאים מן המלבוש שהוא דומה לגוף, בזה יזכור לכל המצות כי הציצית שנקראו בלשון ציצית מלשון ציץ השדה שנקרא כך דבר שהוא יוצא אל הפעל מן האדמה, ומורה המצוה הזאת שיש לאדם שהוא אדמה יציאה אל הפעל והם המצות שמוציאין האדם אל הפועל. ולכך אמר וזכרתם את כל מצות השם, כי כל מצות הש"י על ידם יוצא האדם אל הפעל, ולפיכך כאשר יראה הציצית שהם יוצאים מן הבגד בזה יזכור שיהיה יוצא אל הפעל ע"י מצות. וצוה הש"י לתת ד' חוטין על ד' כנפות, שהם יוצאים מן הבגד בכל ד' כנפות הבגד והם נקראו ציצית, כי כל דבר שיוצא אל הפעל ונגלה נקרא כך מלשון מציץ מן החרכים שהוא לשון ראייה, וכן ציצית ראשו שהשערות צומחים מן הראש ויוצאים אל הפעל, לכך צוה שיתן ציצית על כנפי בגדו שהם יוצאים מן הבגד שיש לאדם יציאה אל הפעל. וזהו וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', כי ע"י מצות האדם יוצא לפעל השלימות, וכאשר רואה הציצית שמורה על יציאה לפעל שיש לאדם יזכור ויעשה כל המצות שע"י כל המצות האדם יוצא לפעל השלימות לגמרי. ולכך מצות ציצית הוא שקול כנגד כל המצות, כי מצות ציצית יורה על יציאה לפעל, וזהו בכל המצות שהמצוה כל אחת בפני עצמה על ידה יוצא האדם לפעל בדבר מיוחד במה שהיא המצוה, ואלו מצות ציצית על ידה יש יציאה לפעל בכלל. ואם כי בודאי כאשר יוצא האדם אל הפעל בכל המצות בודאי דבר זה הוא יותר ויותר שיוצא האדם על ידם לגמרי, מ"מ בדבר זה שקולה מצוה זאת שהיא מצות ציצית כמו כל המצות, שהמצוה הזאת יש בה השלימות הכללי שהאדם יוצא לפעל ויושלם בכל כמו כל המצות. ולכך מצות ציצית היא בבגד שהבגד מכסה כל גופו של אדם והבגד הוא קשור לכל האדם, ומזה ידוע לך כי המצוה הזאת היא שלימות כל האדם ויוצא האדם אל פעל השלימות שהוא כללי:

ומצות תכלת ולבן כנגד מצות עשה ולא תעשה שעל ידם יוצא האדם לפעל השלימות הגמור, וידוע כי מצות עשה על ידם קונה האדם הזכות והטוב, וזה שאמרו בכל עת יהיו בגדיך לבנים זה מצות ציצית כי הזכות הוא לבן, תכלת כנגד לא תעשה וע"י לא תעשה אין קונה האדם על ידם זכות כלל שאם לא אכל חלב או לא בא על הערוה לא קנה בזה זכות רק אין עבירה בידו שיש על זה עונש, ותכלת מורה על העונש כמו שפ"י רש"י ז"ל בפ' שלח לך שהוא מלשון שכול תרגום תכלא, וז"א תכלת דומה לכסא הכבוד אשר כסא הכבוד מורה על דין שהקב"ה יושב על כסא דין לשפוט את העוברים.

וזה שנא' וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' כי ע"י שיראה האדם הציצית שהם בבגדו שמורה על יציאת האדם לפעל בכלל, כי ציצית הם בבגדו שבו מכסה גופו אשר בגופו יש רמ"ח אברים וכנגד זה נתן לאדם רמ"ח מצות עשה, ויש בגופו

שס"ה גידין וכנגדם נתן שס"ה מצות לא תעשה כך אמרו במדרש, ויש בבגדו שבו מכסה גופו ציצית היוצאים מן הבגד מורה על יציאה אל הפעל במצות וכל זה מורה מצות ציצית, ולשון הזה בא על דבר שיוצא אל הפעל כמו כציץ השדה כן יציץ. ומצוה הזאת היא בקרן שהקרן ג"כ יוצא מן הבגד כמו הציצית שהם יוצאים מן הקרן כך הקרן יוצא ג"כ מן הבגד, וכל זה כי מצות ציצית מורה שאדם יוצא אל הפעל וזהו ע"י המצות. וז"ש כל המקיים מצות ציצית כאלו היה מקבל פני שכינה שנא' וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות, וזה מפני כי מצוה זאת מכסה בה כל גופו ואינו דומה למצות תפילין שהם על הראש דוקא, וכן מצות מילה שהוא באבר אחד אבל מצוה זאת היא אל כל האדם שהאדם מכסה במצוה זאת כל גופו. וזהו השיעור שנתנו למצוה זאת, כי שיעור טלית שחייב במצות ציצית שמכסה בו ראשו ורבו, והמצוה יש לה חיבור עם האדם שהרי היא בבגדו, ולכך המקיים מצוה זאת כאלו יש לו חיבור אל השכינה ומקבל פני השכינה, כי במצוה זאת יוצא האדם מן גופו הגשמי אל הפעל ולהיות עם הש"י, והבן הדברים האלו מאוד כי הדברים האלו עמוקים מאוד :

(מהר"ל - נתיבות עולם נתיב העבודה פרק ט)

"כי עיקר מצות ציצית מורה על מתן שכר של הצדיקים ועונש הרשעים, ולפיכך יש בו תכלת ולבן, התכלת מורה על העונש, כמו שפירש רש"י ז"ל בפרשת שלח לך כי תרגום שכול הוא תכלת ולשון שכול הוא אבוד והפסד גמור, והלבן מורה על השכר כשם שהתכלת מורה על האבוד, ומפני כך התכלת דומה לכסא הכבוד כי הדין בא לרשעים מצד כסא מלכותו שיושב בדין ונותן לרשע ענשו, וצוה התורה לתת על הטלית שנקרא גלימא ארבע ציציות בסוף הקרן להודיע לאדם אע"י שמצד האדם שהוא גשמי והוא בעולם הגשמי אין נראה הבדל בין צדיק ובין רשע, אבל כשיוצא מן הגשמי יהיה נראה ההבדל בין צדיק ובין רשע, ומה שאין עתה נראה הבדל היינו מפני שהאדם הוא גשמי והוא בעוה"ז גשמי וכל גשם הוא גולם אין בו הבדל, ולפיכך אין חילוק בין צדיק ובין רשע, אבל בסוף הגלימא יש ציצית, כי הגלימא מורה על הגוף שהרי הבגד הוא לכסות הגוף והוא מלבוש הגוף בלבד, ולפיכך הציצית שהם מורים על הבדל צדיק ורשע הם בסוף הגלימא, דהיינו כשלא יהיה עוד הכל גשמי אז יהיה ההבדל בין צדיק ובין רשע. וצוה הש"י שיעשה האדם בכל שפת בגדו ציצית שבכ"מ שיפנה האדם יהיה נגדו, שלא יהיה ניסת ליצה"ר לומר כיון שבעוה"ז צדיק ורשע שוים ואין הבדל ביניהם כן יהיה בסוף, אבל אין הדבר כך כי בסוף לא יהיה כך רק יהיה הבדל בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו. וז"ש הכתוב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', כי כאשר יש לפני האדם דבר זה שיתן בסוף הדין אז יעשה המצוה, וכמו שאמר עקביא הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו', הרי כי כאשר יחשוב לעתיד אינו בא לידי עבירה. ואלו ארבע ציציות על שם ארבעה הבדלים, כדכתיב וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו,

וז"ש הכתוב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', כי כאשר יש לפני האדם דבר זה שיתן בסוף הדין אז יעשה המצוה, וכמו שאמר עקביא הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה וכו', הרי כי כאשר יחשוב שיתן דין וחשבון לעתיד אינו בא לידי עבירה. ואלו ארבע ציציות על שם ארבעה הבדלים, כדכתיב וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ובפ"ק דחגיגה (דף ט' ע"ב) א"ל בר הא הא להלל מאי דכתיב וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים היינו רשע היינו לא עבדו, אלא עובד ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמירי נינהו אבל אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחת. ומעתה ראוי שיהיו ארבעה חוטין שהם כנגד הצדיק שהוא צדיק גמור, ואשר הוא צדיק פחות, וכנגד הרשע הגמור, וכנגד רשע שאינו גמור, כמו שכתוב בקרא בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, ואע"י שההבדלים הם הרבה

יותר, מ"מ כיון שיש הבדל בין צדיק ובין צדיק הוא הדין שאם אחד יש לו יותר מעט ג"כ יש הבדל. ולפיכך אמרו אין פוחתין אבל מוסיפין :

ונראה כי ב"ש דסברי כי די (בארבעה) [בשלשה] חוטין הולכים לשיטתם בפ"ק דר"ה (דף ט"ז ע"ב) תניא ב"ש אומרים שלש כתות הן ליום הדין אחת של צדיקים גמורים ואחת של בינונים ואחת של רשעים גמורים, של צדיקים גמורים נכתבים ונחתמין לאלתר לווי העוה"ב, של רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לגיהנם שנא' ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם, בינונים יורדים לגיהנם ומצפצפין ועולין שנאמר והבאתי את השלישית באש, ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה וגו'. בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד, ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' את קולי. ומעתה לב"ש שאין הבינוני בכלל הצדיקים שהרי יורד לגיהנם ואינו בכלל הרשעים שהרי עולה, ולכך הבינוני הזה עושה הבדל בין צדיק לצדיק ובין רשע לרשע, ולפיכך די בשלשה חוטין בלבד, אבל לב"ה הבינוני הוא כמו צדיק מפני כי רב חסד הוא, ולכך צריך ארבעה חוטין שהרי צריך לעשות הבדל בין רשע לרשע ובין צדיק לצדיק, וכל אחד הולך לשיטתו. ולדין שאין תכלת, מספר ארבעה חוטין באים לומר שיש ארבעה הבדלים, כי החוט מורה הבדל כמו שאמרנו, ולפיכך אע"ג שאין תכלת יקח ארבעה חוטין. ובמסכת שבת (דף קנ"ב) בכל עת יהיו בגדיך לבנים זה מצות ציצית, ושמן על ראשך לא יחסר זה מצות תפילין, ור"ל (ע"י) בנתיבות נתיב עבודה פ' ט"ו) כי האדם צריך לטהר גופו ונשמתו, שאם אין גופו טהור אינו זכאי ואם אין נשמתו טהורה אינו זכאי, כי יעמוד האדם לתחיית המתים בגוף ונשמה, ומצות ציצית מורה כי ישלים גופו ויהדר אותו במצות, כי הטלית מלבוש הגוף ומורה לך כי יש לקשט הגוף במצות, וזה שאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים, כלומר שיהיה מטהר ומזכה גופו שיהיה גופו טהור, וקרא זה בגדיך לבנים כי הגוף הוא כמו בגד לנשמה ואמר שיהיה לבן דהיינו זך ונקי.

ואמר שזה מצות ציצית כי מצות ציצית מורה לך לזכות גופו ולטהרו, ושמן על ראשך לא יחסר זה מצות תפילין, ר"ל כי יש לאדם לטהר הנשמה עד שהאדם טהור בגוף ובנשמה. ונקרא השלמת הנשמה שמן, כי השמן בו מושחין ומקדשין את הדברים כולם עד שהם קודש, וזה שייך בנשמה שהיא קדושה, שכל דבר שאין בו גוף קדוש הוא כמו שהש"י קדוש מפני שאינו גוף, ור"ל שתהיה הנשמה קדושה לגמרי, והתפילין מורים על זה, כי התפילין הם קדושים ומקדשים הנשמה שבראש, ואילו הציצית אין בהם קדושה, והתפילין הם פאר הנשמה כמו שהציצית פאר הגוף, הרי הציצית מורים על טהרת הגוף, והם בסוף הבגד לומר כי אך מצד הגוף אין נראה בין צדיק ובין רשע, אבל בסוף יהיה נראה ההבדל הזה אף שאינו נראה בעוה"ז מצד שהאדם הזה הוא גשמי והוא בעולם גשמי, אבל בסוף נראה ארבעה הבדלים. הרי כי הציצית מורים על שיש הפרש בין צדיק ורשע, והוא ג"כ תשובה לרשעים שהיו אומרים כי נראה מן החוש דבר זה שאין השגחתו בתחתונים כיון שהצדיק והרשע שוים, כי דבר זה מצד הגשמי, אבל בסוף יבא הכל לידי חשבון עד שיהיה נראה ההבדל בין צדיק ובין רשע, הרי כל זה לברר ההשגחה בעולם. והתבאר כי הפך ממה שחשבו, כי באמת השגחת הש"י יותר בשפלים :

(מהר"ל - דרשה לשבת הגדול)

ציצית כבגדי כהונה לעם הקדוש

"כי כמו שלא יתכן שימצא האדם ערום מבלי לבוש, כן לא יתכן לו שימצא ריקם מהמצוות כלל, אלא שיהיה תמיד לבו ומחשבתו אליהן, כאלו אין לו עסק אחר זולתם. והיה כעם ככהן, שאין מלאכתו כי אם ללבוש את הבגדים ולשרת בשם אלהיו, כי על כן נקראו כלם (שמות י"ט) ממלכת כהנים. וזה טעם מצות ציצית, כי יטיל סימן ורושם על בגדים, שיהיו בגדי יראה וענוה ושמירת המצוות, כמו שאמר בפירוש (במדבר ט"ו) וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות י"י ועשיתם אותם"

(עקדת יצחק - שער נא)

הזכרון תלוי בכוונת המצוה

"כאדם הקושר חוט באצבעו לזכור להביט בו דבר פלוני. אך אם תעשו הציצית מצות אנשים מלומדה, שלא בכוונת הציץ בו לזכור. אז ודאי כי כאשר וראיתם אותו לא תזכרו מצות ה' "

והוא משל אל מה שדרך אנשים, שלזכור דבר מאשר ירצו לעשות, קושרים חוט באחת מאצבעותיו לראות ולזכור כל ישכח ממנו. ואם יקרה שאיש אחד קשר לו חוט באצבעו, שלא בכוונת מזכרת על שום דבר. ויהי היום אשר היה החוט ההוא קשור באצבעו, והיה לו חפץ שהיה צריך לזכרו ושכחו. ויתמה ויאמר איך שכחתי הדבר ההוא, ולא שוה לי החוט הקשור באצבעי לזכור אשר חפצתי לעשות. והנה נגד פניו נבונים ויאמרו לו, הלא אתה סכל ואין לב. כי על מה אתה נאנח כי לא זכרת חפץ עוודנו החוט קשור באצבעך. כי אחר שלא קשרת אותו בכוונת מזכרת חפץ זה, איך על ידו זכור תזכור את הדבר הזה: והנה בדמותו ובצלמו הוא הדבר הלזה: באומרו הוא יתברך הנה ידעתי תאמרו לי, הננו ועשינו ציצית, על ארבע כנפות כסותנו. אך מה נעשה כי נראה הציצית ולא יעלה על לבנו זכרון כל מצות ה'. על כן, הנני בא להעיר אזנכם למען תדעו במה תכשלו. והוא, כי אילו בעשותכם הציצית תכוונו יהיה לכם סימן להציץ בו לזכור כל המצות, אז כאשר תראו אותו תזכרו אותם"

(תורת משה, סוף פרשת שלח)

והוא נתן אמצעי שבהווה, בעולם הנראה לעין, זכר שנראה לעין -זכר לנתינת וקבלת התורה שבעבר...והוא נקרא 'ציצית' מלשון להציץ- לראות דבר הנראה לעין (כי היא תכליתה).

"(ונצתינו להטילם בבגד) זכר להתרוממות האדם על בהמיותו עם כוחו הרוחני לכבוש את יצרו הרע ולהעלות את כל חושיו לעבודת ה'. וכן מעידים (הציצית התלויים בבגד) שרוממות האדם על הבהמה אינה בכוח בחירת האדם או על ידי כוח שחוץ לדרך הטבע, אלא שה' נתן לאדם את בגדו הראשון לכסות ערוותו לגדורו בבהמיותו."

"והיא (המצוה) מונחים על ארבעת הכנפות כדי לזכור בכל קצוות העולם נמצאת מורת ה' "

"לכם ציצית' הוא גם מלשון 'ציץ'-שהוא ענין הצמיחה לרמז לנו שנצמח ונגדול בענין הזכר- לגדור את עצמנו מבהמיותינו ע"י הבגד-וראיתם...וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם, כדי להשיג שלימות רוחנית"

(רשר"ה-חורב ב:לט)

ציצית וזמן

ביום דוקא-זמן של המציאות

"אבל פרשת ציצית הוא לעשות המצות, המעשה הוא על ידי הגוף ולכך כתיב וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, ולכך מצוה זאת דוקא ביום שיש בו המציאות ולא בלילה שהוא נחשב העדר."

(מהר"ל- נתיבות עולם נתיב העבודה פרק ח)

טעמי הבגד וצורתו

צורת הבגד ומקום הציצה בדברי חז"ל

"גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בו"

"אין לעשותם בקצה הכנף לגמרי דהא כתיב "על" הכנף ולא תחת הכנף"

(ש"ע או"ח יא:ט ועה"ש שם ע"פ גמ' מנחות)

"ולמה טלית של ארבעה כנפות חייבת בציצית, ולא בעלת שש, ולא בעלת חמש, ולא בעלת שלש, אלא כנגד ארבעה גאולות שנאמרו במצרים, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי (שמות ו' ו' ז'):"

(מדרש אגדה במדבר טו)

צבע הציצית סימן לסליחה וכפרה

"טלית לבנה שהוא סימן סליחה וכפרה... הוא שכתוב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו"

(רבינו בחיי, כד הקמח שם)

לבוש כמלאכי השרת

"אמר הקב"ה אני רוצה שתהיו מעוטפין כמלאכים לבושי הבדים וכאשר ראית אני מעוטף... בד' כנפות בגדיו שכל מקום שיפנה יזכור"

(בעל הטורים במדבר טו: לח)

ד' כנפות - ד' היסודות

"בד' כנפות לרמוז עולם תחתון המורכב מד' יסודות"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

הטלית מקשרת אותנו לרקיעים העליונים

"ותרין גוונין רשימין בטלית חד חוור וחד תכלת ועל תרין גוונין אלן אתמר (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר לבנת לובן דספיר דאיהו כליל בתרין גוונין רחמי ודינא חוור ואוכס אוכמו דתכלת ועל תרין גוונין רמיזו רבנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן"

(זוהר: רעיא מהימנא פנחס רכז).

"רקיע הוא הטלית ותרין גוונין רשימין בטלית חד חוור וחד תכלת והוא לבנת

הספיר. לובן. וספיר שהוא תכלת... והם רחמי ודינא חוור ואוכס"

(באור הגר"א לר"מ ג: רכז, ח)

טלית במקום המעיל של הכהן הגדול

"טלית נגד מעיל (של הכהן גדול) וחולין בתוך הקשרים כמו פעמונים בתוך רימונים" (באור הגר"א לתיקונים ז"ח פ"ג:)

ד' כנפות-שהתורה בתוקף בכל ד' כנפות העולם

(ובארבע כנפות הבגד) שתורתנו אינה משעובדת לתנאיי מקומות הליכתנו (אלא שהיא) היסוד הבלתי משנתנה בחיינו (השייך בכל מקום ובכל זמן) (הירש-הכתובים המקובצים' ח"ג ציצית, ארבע כנפות)

ד' כנפות כנגד ד' לשונות של גאולה ואיחוד ישראל לשרשם

"וע"ז מבקשין וקבצנו מארבע כנפות כדפרש"י ד' כנפות רומז לד' לשונות של גאולה. פי' דכתיב כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם שבנ"י נשתלחו בכל המקומות לאסוף ולקבץ על ידיהם כל הניצוצות להחזירם אל השורש. וע"י מצות הציצית יכול איש ישראל להכניס עצמו לכלל האחדות. ולכן כתיב בציצית לדורותם כי בכ"מ שהם נדחים מ"מ מצוה זו מסייע שלא להיות נפרד מן השורש. וכשאדם מתעטף בטלית מצויצת. הוא כאלו נפרש ומובדל מזה העולם שהיא פריסת סוכת שלום שהקב"ה נתן לנו להבדילנו מן התועים ולחסות בצל הקודש. כי באמת כפי מה שנבדלין בנ"י מעוה"ז כך יכולין לכוון בצלו ית'. וכת"י בצלו חמדתי וישבתי..."

...והענין הוא כי כל העוה"ז יש לו התקשרות בשורש העליון דכ' ה' בחכמה יסד ארץ. כולם בחכמה עשית. פ"י שכל מיני גשמיות השי"ת תלה יסודם בחכמה ומתפשט לל"ב נתיבות. וזה רמז הל"ב חוטים שבציצית. והכ"ח לבנים הם רמז לכ"ח עתים דכ' לכל זמן ועת כו' כ"ח עתים ומיני השתנות שנמצא בהנהגת העולם. וכולם כלולים בד' כנפות שהם רמז הד' תכלת הם השרשים ד' שמתפשט מהם כ"ח חלוקות. ובנ"י צריכין להעלות כל העתים להדביקם בשורש האחדות והכל ע"י התורה שהיא למעלה מן השמים, והתפשטות העתים הם תחת השמים. וכתב ואשים דברי בפיך שהוא התורה לנטוע שמים. ובצל ידי כסיתך הוא ליסוד ארץ שגם תיקון התחתונים נמסרו לבנ"י והוא כמ"ש במ"א בענין שפתח התורה בבראשית משום כח מעשיו הגיד שהוא הכ"ח עתים הנ"ל. ולכן ניתן לבנ"י מצות ציצית להראות שכל העולם נקשר בשורש שלמעלה מהטבע. דאיתא במדרש בראשית הן אלה קצות דרכיו מה שאתה רואה בעוה"ז הכל רק קצות דרכיו ע"ש. לכן יש כנפות הארץ שבהם מתחבר העולם בשורש העליון"

(שפת אמת, שלח, תרמ"ז תר"נ)

ריבוע הבגד – רמז לחובתינו להשלים את כבישת הרע

המרובע מסמל דבר שנעשה ע"י בני אדם. ממילא הטלית היא מרובע לרמז כי עלינו להשלים, ע"י עשיית המצוות, השמירה של הטוב מהרע שמרומז בטלית (עיין לעיל ב' ציצית וחיות הקדש')

(ליקוטי הלכות ד: יא כמובא ב' ציצית' - ר' אריה קפלן ז"ל ב')

להיאחז בכסא כבודו ולמשול על המלאכים

"כי ר' יוחנן קרא למאניה (בגדיו) מכבדותא... בחינת כסא הכבוד שמכסין על כבודו... כלליות העולמות שכוללן בנשמות ישראל שהם בחינת לבושין דמלכא בחי' כסא הכבוד... שע"י המצוות נוכל לבא לפני כסא כבודו ית' דהיינו להתאחז בכסא כבודו כדי שיהיה לנו ממשלה על המלאכים... וזה כלול במצות ציצית שהוא חלוקה דרבנן בחי' לבושין דמלכא שהם בחי' כסא הכבוד"

(ליקוטי הלכות ציצית ג:א)

ציצית וחיות הקדש

הציצית מקשרת אותנו לדרגת חיות הקודש

"יש במצוה הזו נפלא והוא שבה ישראל מתדמין לחיות המרכבה... המשילו האדם בעמדו מתפלל לפני השי"ת לחיות הקדש והוא מה שאמרו רז"ל 'התפלל צריך שיכוין רגליו' וכן משתגרים מגוף האדם ארבעה איברים מיוחדים... והם המוח והלב וברית לשון וברית מילה. וע"כ נצטוו בעטיפת הטלית להיות ארבע כנפות הטלית מחופפין על החיה (לכאורה כוונתו על הבן אדם המתפלל) וכדי לרמז מנין הכנפיים ופנים שבכל חיה באה... להיות שמונה חוטים בכל כנף כדי שיהיו ל"ב חוטים"

(כד הקמח, ציצית)

ובאר הגר"א :

"ד' ציצית נגד ד' חיות² ולכל חיה ד' אנפין³ וד' גדפין⁴ הן ח' חוטים ד"פ ח' הן ל"ב אנפין וגדפין לד' חיות"

(ביאור הגר"א לר"מ, שם)

² והם המלאכים הידועים-מיכאל, גבריאל, אוריאל, ורפאל שמלווים, (עם השכינה על גבם) כל יהודי כשר בכל עת שהוא לא יחטא (כי עם יחטא הם מסתלקים)- ר' בן-ציון מוצפי בשם הזהר

ועולה יפה הרמז של ציצית לחיות הקדוש(שהם הכלים להעברת השגחת ה' לעולמינו כמבואר בסה"ק). כי נרמזו בציצית גם התרי"ג מצוות, וידוע מה שכתוב בספר נפש החיים שה' משפיע שפעו לעולם כפי שמירתו את מצותיו.

³ - פנים

⁴ - כנפיים

והוסיף באבודרהם :

"ועוד יש בד' כנפים ל"ב חוטין שזורים שהם ס"ד כנגד ס"ד פנים שיש בכסא הכבוד"

והוסיף עוד בליקוטי הלכות (ציצית ה:א):

"והשמונה חוטין בעצמם ס"ד עולה ע"ב כמנין חסד... כי חוטי הציצית הם בבחי' החוט של חסד"

"הטלית רומז על הכח האלקי ששומר הטוב מהרע (דהיינו ה'חשמל' של נבואת יחזקאל-שהוא בגימטריא 'מלבוש', שגם מלבושינו שומרים אנו מפיתוי הרע). חוטי הציצית בד' כנפות הבגד הם כמו חלק מהטלית שנשאר לא נארוג והם בידי בני אדם להשלים-כמו שאנו משלימים השמירה מהרע ע"י עשיית המצוות התורה המרומזים בציצית עצמם

(לקוטי הלכות ה:י כמובא ב'ציצית'-ר' אריה קפלן ז"ל ב')

צורת הציצה

צורת הציצה בחז"ל

"נויי.. שליש גדיל ושני שלשי ענף"

"כתיב 'גדיל' וכתיב 'פתיל'... גדיל שנים 'גדילים' ארבע, עשה גדיל(שישם ד' חוטין בחור הטלית ולכשיכפלם ויעשה מהם גדילים יהיו שמונה-רש"י) ופותליהו מתוכו

(מנחות לט)

"ולמה שמונה חוטין. השבעה כנגד שבעת ימים שהלכו מן יציאת מצרים עד שעברו את היום, והשמיני כנגד טביעת מצרים, שהיתה ביום השמיני, שנאמר וישב היום לפנות בקר וגו'"

(מדרש אגדה במדבר טו)

"ארבע ציצית, בכל ציצית ח' חוטין הרי ל"ב וג' קשרים מבפנים כנגד ג' אבות וב' מבחוץ כנגד משה ואהרן והתורה תחלתה ב' וסופה ל' הרי ל"ב נמצא המקיים מצות ציצית כאלו קיים את כל התורה כולה."

(אוצר המדרשים שנב)

"גדולה מצות ציצית ששקולה כנגד כל המצות דכתיב וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ציצית עולה ת"ר וח' חוטין וה' קשרים י"ג הרי תרי"ג אע"פ שהוא כתוב חסר יו"ד מפרש בתנחומא ג"פ כתיב ציצית בפרשת ציצית וחד מינייהו לציצית שדי ל' לכולהו והיא משלמת המנין"

(טור אורח חיים סימן כד)

טעם לשעור אורך החוטים

"נמצא אורך הציצית שנים עשר אצבעות בגודל, כנגד שנים עשר שבטים",

(ספר כלבו סימן כב)

צבע הלבן-תקון המידות

"ענין הלבן, הערה על תקון המדות שהוא השלמת הראשון הקודם בזמן 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים'"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

וכן האריך עוד הליקוטי הלכות:

"ע"י הציצית מרים המוחין ונמשך מהם לבנונית לכל השס"ה גידין... בחי' ל"ב חוטין של הציצית... כי כל הגידין תלויים בלב... ושם נעקר הדם (דינים) ונעשה חלב (חסדים)"

טעמי החוטין

הציצית כנגד הגלגלים ושאר המשרתים

"וז' חוטי לבן לדעת הר"ם⁵ רמז לז' גלגלים, והתכלת על עולם השכלים... ויש מי שאומר שהז' חוטין רמז לז' משרתים וחוט תכלת על השמיני"

(מגדל דוד, ט)

שמונה חוטין כנגד ימי המילה

"ולפי ששרש מצוה זאת באת בזכות אברהם, לכך תקנו שמונה חוטין כנגד שמונת ימי המילה שנצטוו אברהם אבינו, עליו השלום, וכנגד שמונה רקיעים שעד כסא הכבוד, מאחר שהתכלת, שהיתה יסוד המצוה דומה לרקיע"

(מנורת המאור, ענין הציצית)

שמירה מג' תאוות הרעות ועקריות

"לתקן ג' תאוות (תאוות ממון ואכילה ומשגל)... התלויים בלב שזהו בחי' ציצית (שיש בו ל"ב חוטין)"

(ליקוטי הלכות ה' ציצית ג:ב)

ציצית כדמיון גוף האדם - רמז לחובה לשעבד את הגוף לה'

"ועוד אומר לי לבי שיש בו רמז וזכרון שגופו של אדם ונפשו הכל לה' ב"ה, כי לבן רמז לגוף שהוא מן הארץ, שנבראת מן השלג שהוא לבן כדאשכחן בפרקי רבי אליעזר 'הארץ מהיכן נבראת משלג שתחת כסא הכבוד'. וחוטין רמז אל הגוף כענין אמרם כי תחלת בריאת הגוף הוא כעין חוטין וכמו שאמרו ז"ל בפרק המפלת... והתכלת אשר עינו כעין הרקיע ורמז לנפש שהיא מן העליונים... ומפני כך אמרו שכורכין חוט התכלת על הלבן שהנפש היא עליונה והגוף תחתון"

(ספר החינוך, שפו)

"ויש מי שבאר שמנה חוטים השבעה רמז לחמשה הרגשים ולכח המחשבי ולדבור, והשמיני רמז לכח השכלי"

(מגדל דוד, מ"ע ט')

צורת הציצית וצורת האדם

"מה שאדם לובש הטלית ומתכסה בו רמז שהקב"ה מכסה בריותיו ומלבישן... ועוד רמז למה שהקב"ה עתיד להחיות המתים ולהקימם בלבושיהם... ולכן שמצוה זו להחית גוף האדם... כי ציצית הם פתילים תלויים שער הראש, הנקבים שעושין בטלית לתלות בהן החוטין הם בדמיון לעינים, והקשרים כנגד ה' חושים שבו שמנה חוטין כנגד יום ח' שנמול בו... ובכל ענף וענף כ' קשרים והם ה' קשרים לדי' ענפים כחשבון הידים ורגלים שבהם כ' אצבעות"

(ס' מאה שערים, שער ציצית)

הציצית כנגד ל"ב נתיבות החכמה

"בסוד החוטין שהם ל"ב אמר שהם כנגד ל"ב ובסוד נתיבות חכמה ויוצאים על ידי צדיק והיינו מכנף הארץ וגוי צבי לצדיק"

(ראשית חכמה שער הקדושה:ו)

⁵ - הרמב"ם

כנגד האברים המרגילים לעבירה

"ויש בכל אחד ח' חוטין שימנע מלעשות עבירה בשמונה אברים המרגילים את האדם לעבירה ואלו הם-אוזניים, עינים,פה,חוטם,ידיים,רגלים,הערוה,והלב. ואם שמר עצמו מהם זוכה לעלות למעלה מח' רקיעים..ואם עבר בהם עבירה נידון בשמונה דינין-בחיבוט הקבר ובשבעה מדורות של גיהנם"

(בעל הטורים במדבר טו:לט)

כתב...סודי רזי...ח' חוטין יש בציצית בחוט הראשון לזכור מצוות ועבירות התלויין בעין, בחוט השני מצוות התלויות בפה, בחוט השלישי בליעת הושט, בחוט הד' מצוות ועבירות התלויות באזניים, בחוט החמישי אף מריח, אף כועס בחוט השישי..התלויות בידים, בחוט השביעי..התלויות ברגלים בחוט השמיני מצוות ועבירות התלויות בערוה...ואגוד כולם למעלה...בלב...ה' קשרים ה'נקבים שבלב "

(הציוני כמובא בילקוט יצחק שפז:יא)

צמר-כדי לאחז בחסד

"כי צמר הוא בחי' חסד לשון של זהורית שמלבין עונות...אם יאדימו כתולע כצמר יהיו' (ישע' א)...בבחי' 'ושער רישי' כעמר נקא' (דניאל ז)...בזמן הזה שאין תכלת...די לנו להפקיע עצמנו להמשיך לבנונית לעצמינו שלא יאחזו (הדיינים) יותר"

(ליקוטי הלכות ה' ציצית א, ג:כה)

טעמי הקשרים

ה' קשרים-חמישה חומשי תורה

"ובכל א' ה' קשרים כדי שיזכור לחמשה חומשי תורה"

(בעל הטורים שם ועוד מפרשים)

לשבר הקשרים של הס"א

"בחי' הקשרים והכריכות של הציצית...כדי לסתור ולשבר...כל הקשרים של הס"א...בחי' חומר הגשמי...ר"ש היה דורש מקרא זה כמין חומר' ופרש"י כמין קשר...וחבלים פרשו רש"י...שכל העבירות נקראים איסור לשון קשר...הכל נמתק ונתבטל ע"י הכריכות והקשרים של הציצית...כי אין הדין נמתק אלא בשרשו...וע"כ הם ל"ט כריכות בחי' ט"ל אורות היוצאים משלש אותיות ראשונות של השם...היפך ל"ט מלאכות של ימי החול שהם זוהמת הנחש"

(ליקוטי הלכות ה' ציצית ג:כא)

טעמי הענף

ענף וגדיל-ג' שלישים כנגד ג' אבות

"שליש גדיל ובי' שלישים ענף...ג' שלישים כנגד שלשה האבות...עיקר הקשרים והכריכות שהם גדיל בחינת יעקב שהוא שלישי לאבות...כי עיקר הקשר של הקדושה הוא בבחי' שלשה בחי' ענף עץ. עבות"

(ליקוטי הלכות ה' ציצית ג:כד)

ענף וגדיל-החירות באה רק ע"י שליטת עצמית

"יש לציצית שתי חלקים-הענף והגדיל...המסר הנרמז בכך הוא שאדם הינו בן-חורין אמיתי (הנרמז בענף) רק כאשר הוא שולט וכופה את עצמו לדת ה' (הנרמז בגדיל-כי הענף יוצא מן הגדיל). הגדיל הוא שלישי בלבד לעומת הענף שהוא שני שלישים להורות שע"י שתורת ה' שולטת בחלק הקטן שבאדם זוכה חלקו הגדול יותר-שאר חייו לחירות"

(ע"פ רש"ר הירש-כתובים המקובצים ציצית:גדיל-ענף)

ענף וגדיל-עם המפוזר יקבץ

"ומה שענף שליש מחובר ובי' שליש מפוזרין...הענין רומז שאע"פ ישראל עכשיו מפוזרין..ביו האומות..עתידיים.. שתייהיה ידם על העליונה (מאוחד למעלה כמו הגדיל)"

(ס' מאה שערים, שער ציצית)

הציצית מרוממת אותנו מעל הטבע ומחברת אותנו עם הי"ג מידות הרחמים
 "השמונה חוטי ציצית מרמז שע"י מצות ציצית אנחנו מקשרים במדרגות למעלה מן הטבע (ששמונה בכל מקום מרמז על הלמעלה מן הטבע כנודע). ביחד עם החמישה קשרים עולים למספר שלש עשרה שמרמז שע"י הציצית מעלים מקשרים את עצמינו לדרגת הי"ג מידות של רחמים"

(ליקוטי הלכות ה: ח' כמובא בספר 'ציצית' - ר' אריה קפלן ז"ל)

טעמי הכריכות וחוליות

טעם למספר הכריכות - בחז"ל ופוסקים

ומצוה כלילא מד' אתוון כגוונא דציצית דאתמר בה (במדבר טז) ועשו להם ציצית ואוקמוה מ"מ [מנחות לט] כל הפוחת לא יפחות משבע וכל המוסיף לא יוסיף על י"ג ואינון ח"י בין קשרים וחולין לכל סטרא סלקין ע"ב עלייהו איתמר (ישעיה טז) והוכן בחסד כסא חס"ד בגימטריא ע"ב. ובוצינא קדישא אמר כל מאן דמנח תפילין וציצית כאלו מקיים תרי"ג מצות דאורייתא ולא עוד אלא בציצית כאלו מתקן כורסיא לקב"ה.

(זוהר חדש: תיקונים ב סט.).

"הפוחת לא יפחות משבע כנגד שבעה רקיעים והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה כנגד שבעה רקיעין וששה אורין"

(מנחות שם)

"שהם סוברים דהא..על כריכות בין קשר לקשר קאי..וכתבו נ"י ומש"ה מתחילין בז' דהפחות לא יפחות משבע ועולים והולכים משום מעלין בקודש וגומרים ב"ג שהוא תכלית העלייה שאין מוסיפים עליהם"

(ב"י או"ח סימן יא)

החוליות בזמן הזה

"נראה דדוקא כשיש תכלת אז יש לדקדק במנין חוליות. שהתכלת ניכר בחוליות ודומה לרקיע והלבן דומה לאויר שבין רקיע לרקיע. אבל האידנא שאין לנו תכלת אין לדקדק במנין החוליות "

(הלכות קטנות לרא"ש (מנחות) הלכות ציצית)

וכן הוא המנהג ברוב תפוצות ישראל.

"העושה לבן בלא תכלת לוקח אחד משמונה החוטין וכורך אותו על שאר החוטין עד שלישן ומניח שני שלישיתן ענף, וכריכה זו אם רצה לכרוך אותה חוליות חוליות כעין שכורך בתכלת הרשות בידו וזה הוא מנהגנו, ואם רצה לכרוך בלא מנין חוליות עושה"

(רמב"ם ציצית א: ט)

וכן המנהג המדקדקים לעשות חוליות גם בימינו.

מספר הכריכות מורה על יחודו

"יש בה שמונה חוטין וחמשה קשרים ושלושה עשר חוליות בין כל חוליא שלשה כריכות נמצאו כל הכריכות ל"ט ושמונה חוטין וחמשה קשרים הרי שלשה עשר כנגד אחד שהוא יחידו של עולם וכמו כן השלשה עשר חוליות הם כנגד אחד נמצא חשבון הקשרים עם החוטין והחוליות כ"ו כנגד שמו של הקדוש ברוך הוא יהו"ה שהוא כ"ו, וכמו כן שמנה חוטין וחמשה קשרים והשלשה עשר חוליות והל"ט כריכות הם ס"ה כשם אדנ"י שהוא שם של ס"ה, נמצא ששני שמותיו של הקדוש ברוך הוא דמיוחדין הם על הציצית"

(ספר כלבו קמו)

"י"ג חולין אית וכו'... הם במספר ל"ט כריכות... וכן ט"ל הוא בגמטריא י'הו"ה אחד כי ציציות מורים על יחודו"

(יש שכן ושער הכוונות: עניין הציצית דרוש ו')

והוסיף הליקוטי הלכות (ציצית ח: כב-ג):

"הט"ל כריכות שהם עולין ה' אחד... להמשיך שלימות האמונה... כי זה עיקר האמונה... הם ל"ב חוטין... כלליות התורה שמתחלת בב'... ומסיימת בלמ"ד... בא חבוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה... כל מצותך אמונה"

הציצה כזכר לעונשי התורה

"הציצית אשר צוונו הבורא ית' לרצועת הדין שלא יאמר האדם הקב"ה רחום שאע"פ שאחטא לא יעניש אותי. ארבע ציציות נגד ארבע מיתות ב"ד אע"פ שבטלו סנהדרין הוא ית' מעניש דוגמת ארבע מיתות בעוה"ז. וגם הארבעה הציציות רמז לארבעה שפטיו הרעים האמורים בספר יחזקאל חרב ורעב וחייה רע ודבר... וגם כללות חוטי הארבע כנפות ל"ב וארבע ציציות עצמן הרי ל"ו... רמז שעברו ישראל על ל"ו בריתות שבתורה לכך נענשו כדאיתא במדרש איכה"

(ספר חרדים, הקדמה)

הציצית כמצוה קיומית-רמז שרצונינו לזכור את מצוות ה'

"ציצית הם הסמל של המידה המוסרי העליונה, אפה שכן-אדם עושה מרצון עצמי/והבנה של צורך ברצון של הזכרת הציצית-לזכור המצות ולעשותם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"

(רש"י הירש 'כתובים המקובצים' ציצית: ארבע כנפות)

♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥

אחיזת הציצית בשעת קריאת שמע

"בחזה שימת ציצית כנגד הלב כל זמן שאני קורא את שמע, שנאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (דברים ו ו)"

(מדרש תהלים לה)

החשיבות לראות ולהראות הציצית תמיד

"עיקר מצות טלית קטן ללבשו על בגדיו⁶ כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות" (ש"ע או"ח ח: יא)

"שצריך להראות בחותם שהוא עבד וגם מ"מש בסרבלי חתימי שהוא בגד עליון" (באור הגר"א שם)

♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥♥

⁶ לפחות הציציות

הם לא רק 'רשות' גדול שכרה- והעונש המבטל מצות ציצית- וענינה
 "ובזכות הציצית, אמרו במדרש, שנצולו חנניה, מישאל ועזריה מתוך כבשן האש,
 דכתיב: 'באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטשיהון וכרבלתהון ולבושיהון ורמיו
 לגו אתון נורא יקדתא' (דניאל ג, כא). ופרשו: 'לבושיהון', אלו טליתות המציצות
 שלהן... שהציצית מוספת קדשה, והזהיר בו יברך...

"גדול ענש המבזה בעיניו מצות ציצית, כדגרסינן פרק ערבי פסחים (פסחים קיג,
 ב) תנו רבנן: שמונה כמנדין לשמים... שאין לו תפלין בראשו; ובזרועו; וציצית
 בבגדו; ומזוזה בפתחו... וגם המבזה בעיניו מצות ציצית נקרא עם הארץ לכל
 חומרותיו, כמבטל קריאת שמע שחרית וערבית, שנקרא מעות לא יוכל לתקן,
 כדגרסינן פרק היה נוטל (סוטה כב, א) ובברכות, פרק שלשה שאכלו (מז, ב): תנו
 רבנן: איזהו עם הארץ? כל שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית, דברי רבי
 אליעזר, רבי יהושע אומר: כל שאינו מניח תפלין. בן עזאי אומר: כל שאין לו ציצית
 בבגדו...

על כן היו זהירים מאד רבותינו בדבר זה, כדגרסינן בפרק כל כתבי (שבת קיח, ב):
 אמר רב נחמן בר יצחק: תיתי לי דקימית מצות ציצית. אמר ליה רב יוסף לרב יוסף
 בריה דרבא: אבוך במאי זהיר טפי? אמר ליה: במצות ציצית. יומא חד הוה סליק
 בדרגא, איפסיק ליה חוטא, לא נחית מדוכתיה עד דרמייה. ראה כמה היו זהירים
 בדבר"

מצינו, שגדל מצות הציצית בא לנו בזכותו של אברהם, שגדלן הקדוש ברוך הוא
 במצוה זו, שהיא על ארבע כנפות, יותר ממלאכי השרת, שאף על פי שיש להם שש
 כנפים, אין להם אלא שתיים לכסות פניהם, שנאמר: 'בשתים יכסה פניו' (ישעיה
 ו, ב). ולישראל ארבעה, שנאמר: 'על ארבע כנפות כסותך' וגו' (דברים כב, יב).
 ובזכות זה הקדוש ברוך הוא מקבצן, שנאמר: 'ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות
 הארץ' (ישעיה יא, יב). וגם בזכות זה אויבי ישראל כלים, שנאמר: 'לאחז בכנפות
 הארץ וינערו רשעים ממנה' (איוב לח, יג). ובזכות זה יזרח לצדיקים לעתיד לבא.
 שנאמר: 'וזרח לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא' וגו' (מלאכי ג, כ). היא
 שעמדה לישראל בימי חזקיה עם סנחריב, שנאמר: 'מכנף הארץ זמרת שמענו' וגו'
 (שעמדה כד, טז). והיא שעמדה עם המצות האחרות אשר מקימים ישראל בכל דור
 ודור:"

(מנורת המאור, ענין הציצית)

"וגדול העונש המבטל מצות ציצית ועליו נאמר 'לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים
 ממנה' והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה"
 (ש"ע או"ח כד:ו, וערה"ש שם)

"ובעו"ה אין איש שם על לבב תוקף מצות ציצית, ובעו"ה רבו המתפרצים, ואילו לא
 לובשים ציצית, הונח לי בביטול עשה (דאורייתא)"

(יערות דבש-א)

"וגבי ציצית אמרינן בגמרא [מנחות מא.] דקטינא דלביש סדינא למען יהא פטור
 מציצית, והוכיחו לו מלאכי השרת ואמרו קטינא קטינא סדינא בקייטא וכו', שאל
 ענשיתו, והשיבו אין, בעידן ריתחא ענשיתו, פירוש על עשה כה"ג דפטור ממנו דסדין
 בציצית פטור, רק מ"מ לא קיים מצות ציצית, יבעידן ריתחא נענש עליו"
 (קב הישר סח)

הליכה לבהכ"נ מעוטף בטלית ובתפילין
"וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, והיכן אתה נותנה על הימין, והתפילין על שמאל, ואתה נכנס בפתח והשכינה ממצעת אותך, לקיים מה שנא' ברוך אתה בנאיך וכו'"
 (דברים רבה ואתחנן ד"ה וכתבתם על מזוזות)

"א"ר נהוראי אסהדנא על מאן דנפק מתרע ביתיה בעיטופא דמצוה ותפילין בראשו בשעה דנפיק בין תרין תרעין אזדמנא שכינה עליה ותרין מלאכין דקיימין עליה חד מימינא וחד משמאלא וכולהון מלוין ליה עד בי כנישתא ומברכין ליה וחד מקטרגא דאיהו קיימא קמי פתחי דבר נש אזיל מבתרייהו וע"כ אתיב ואמר אמנ".
 (זוהר חדש ב מגילת רות מג.)

"אלו שעושים לשמו אומנות בכל דבר, אומנות התפילין בהבתיים שלהם ברצועתייהם ובכתיבה שלהם אומנות הציצית בחוטים שלהם בחוט התכלת אומנות המזוזה ואלו הם חושבי שמו כמ"ש וחושבי מחשבות ולא עוד אלא שהקב"ה משתבח בו ומכריז עליו בכל העולמות ראו מה בני עובד בעולמי ומי שנכנס לפניו לבית הכנסת וכשיוצא מפתחו בלא תפילין בראשו וציצית בלבושו ואומר אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך אומר הקב"ה איפה הוא מוראי הרי מעיד עדות שקר"
 (זוהר ואתחנן רסה. מתורגם ע"פ הסולם)

תפילין

"גדולה מצות תפילין שכל המניחן מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו ואמר רבא כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא ק"ש ומתפלל מובטח לו שהוא בן העוה"ב ואמר אביי מערב אני בו שאין אש של גיהנם שולט בו רב פפא אמר מערב אני בו שכל עונותיו נמחלין וכל מי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן לכך צריך כל אדם להיות זריז בהן"

(טור אורח חיים לז)

מקור לשם 'תפילין'

"ולשון פלל כמו שפירש"י על ראות פניך לא פללתי (בראשית מ"ח) שהוא לשון מחשבה וכמו הביאו עצה עשו פלילה, וכמו כן תרגם אונקלוס למחזי אנפיך לא סברית. ונקראו הדיינים פלילים מפני שהוא שופט במחשבתו, דבר זה כך הוא ודבר זה כך הוא, וזהו לשון תפילין ג"כ מלשון מחשבה שהתפילין הם לאות ולזכרון בין עיניו והזכרון הוא במחשבה, ולכך התפילין הם על הראש ששם המחשבה, שיהי מחשבתו תמיד כי הוא ית' לו לאלקים, וכן הם כנגד לבו שיהי לבו אל הש"י תמיד"
 (מהר"ל-באר זהגולה-באר רביעי)

עיקר ענינה

הכוונות הנחוצות להנחת התפילין

"יכוון בהנחתם שצונו הקב"ה ארבע פרשיות אלו שיש בהם יחוד שמו ויציאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב, ועל הראש כנגד המוח, כדי שזכור ניסים ונפלאות שעשה עמנו, שהם מורים על יחודו ואשר לו הכוח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות בהם כרצונו. וישתעבד להקב"ה הנשמה שהיא במוח וגם הלב שהוא עיקר התאוות והמחשבות ובה יזכור הבורא וימעט הנאותיו"

(ש"ע או"ח כה:ה)

"דכל זה לכתחילה כדי לקיים המצוה בשלמותה"

(משנה ברורה ח:ט)

חיוב קריאת שמע דווקא עם תפילין-ושכרה

"ודרשו רז"ל ..אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד שקר בעצמו.. ממשאינו מקיים מה שמוציא מפיו...א"ר יוחנן כאילו הקריב תודה בלא מנחה . הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא (קבלת עול) מלכות שמים שלמה..מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן'...כי העושה דברים הללו ממשיך אליו המדות כעין המקריב קרבן"

(דברי חז"ל כמובא בספר 'כד הקמח':תפילין)

"והכוונה אצלי כי עם הערתו בענין התפילין יהיה לבבו שלם בקבלת מלכות שמים ועם ק"ש ותפילין יעורר שכלו ויתפלל בכוונה ואז תפלתו נשמעת"

(מגדל דוד, ז)

אבל ביאור דבר זה כי מי שקורא קריאת שמע ראוי שיהיו התפילין עליו כי על ידי התפילין שם ה' נקרא עליו, דכתיב (דברים כ"ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ואמר ר"א אלו תפילין של ראש. ודבר זה ברור כי כאשר התפילין הם על האדם נקרא כי השם יתברך הוא מלך שלו, ולפיכך קי"ל (גיטין מ', א') אם האדם מניח תפילין לעבדו יוצא העבד לחירות, כי כאשר התפילין עליו הנה שם ה' נקרא עליו והשם יתברך הוא מלכו ואדונו ואיך יהיה בשר ודם אדון שלו. ולפיכך אמר כל הקורא קריאת שמע ומקבל עליו עול מלכות, והרי אין התפילין עליו שיהיה שם ה' נקרא עליו שהוא מלכות שמים שלימה כמו שאמר אחר כך, לכך אמר כי הוא מעיד עדות שקר בעצמו, כי קריאת שמע הוא עדות שישראל מעידים כי ה' יתברך אחד כמו שהתבאר למעלה, וכאשר אין תפילין עליו הוא עדות שקר כי אם היה מלכות שמים עליו היה עליו תפילין שבהם שם ה' והוא מלכות שמים שלימה. ורבי יוחנן סבירא ליה שלא עשה המצוה כתקנה כלומר שאין כאן מלכות שמים שלימה, כי מלכות שמים שלימה כמו שאמר אחר כך הוא על ידי תפילין, ולפיכך אמר כאילו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים, שחסר השייך אל המצוה וכך חסר דבר השייך אל מלכות שמים. אבל מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו, כי כאשר יפנה הרי הוא מסלק דבר מאוס ומגונה דבר המרחק מלכות שמים, ולפיכך הנפנה הוא התחלת קבלת מלכות, וכן כאשר נוטל ידיו דבר זה הוא הטהרה עד שהוא ראוי לקבל עליו מלכות שמים שלימה, ומניח תפילין בזה שם ה' נקרא עליו וכאשר שם ה' נקרא עליו אז יש לו לקרות קריאת שמע לקבל מלכות שמים בשלימות

(נתיבות עולם א-נתיב העבודה ט)

תפילין כעדות לנפלאותיו

וטעם כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות - שישאל תחלה, על מה יעידו אלה המצות הנקראים "עדות" בעבור שהם זכר לנפלאותיו ועדות בהם, כגון המצה והסוכה... והתפילין והמזוזה... וצוה בתשובת השאלה הזאת, שנגיד לשואל כל ענין יציאת מצרים.

(רמב"ן דברים ו:כ)

להידמות לבורא ולקשור את עצמינו לדרגת התפילין של מעלה
 "ועשה אותם עם יחיד בעולם וקרא אותם גוי אחד כשמו והעטיר אותם כמה עטרות וכמה מצות להתעטר בהם ועל כן נתן להם תפילין של ראש ותפילין של יד לעטר בהם האדם כעין למעלה... מתעטר בעטרות קדושות... ונקרא אחד ומשום זה, יבא אחד וישתדל באחד, הקב"ה שהוא אחד כי אין המלך משתדל אלא במה שראוי לו ומשום זה כתוב 'והוא אחד מי ישיבנו' "
 (זוהר קדושים פא. מתורגם ע"פ הסולם)

"ומכלל 'והלכת בדרכיו' להניח תפילין שנאמר 'נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו'⁷
 ..ואין עוזו אלא תפילין שנאמר 'ה' עוז לעמו יתן'"

(הריקנטי: תפילין בשם ר' עזריאל)

ומסביר ר' אריה קפלן זצ"ל בספרו תפילין (ע"פ הלכותי אמרים א: ד):
 "הדמיון בין שתי ענינים מקשרים אותם בעולם הרוחני, וממילא אנו מקשרים את עצמנו ע"י תפילין שלנו בקיום רצונו ודמיון כביעכל לתפילין של ה' ית' ומדרגא הרוחני שבו"

מתפארים אנו בדביקותינו לה'

"וכן דעת רז"ל שהשכינה דבקה בישראל צריכה לפעולה והיא מצות התפילין כי מצות התפילין אות היא שהשכינה דבקה עמנו ושהיא מקפת כל הקצוות, וכדי שתהיה הדעת הזאת רשומה בלבבות נצטוונו לעשו' בזה פעולה שתהיה זכרון לאותותיו ולמופתיו אשר הגדיל לעשות עמנו, ושנניח אותו זכרון בשני איברים מיוחדים שהם שרשי המחשבה ועיקרי כל הפעולות והן הלב והמוח, ושהיו רצועות התפילין מקיפות את הראש ולכך נקראו התפילין טוטפות שהוא לשון פאר ותכשיט מלשון החכמים שאמרו ולא בטוטפת שהוא לשון פאה פרק במה אשה יוצאה (דף נז) כי הוא התכשיט שהאשה מתקשטת ומתפארת בו, וזה להורות שאנו עם מקבלי התורה מתפארים בשכינה שבה תפארתנו כענין שכתוב (תהלים פט) כי תפארת עזמו אתה. והשכינה גם כן מתפארת בנו כענין שכתוב (ישעי' מט) ישראל אשר בך אתפאר, וכדי להודיע על גודל הפלגת הדבקות הוצרכו חכמי האמת לומר שהקב"ה מניח תפילין, ילמדו דעת את העם כי כשם שאנו עמו וצאן מרעיתו מתפארים בו בסיפור יחודו ונפלאותיו ומופתיו שעשה עמנו במצרים, כן הוא ית' מתפאר בנו ומספר יחודנו שאנחנו גוי אחד בארץ מיוחד לחלקו"
 (כד הקמח, תפילין)

לגרר את העינים אחר השכל

"על כן אמר אלהים שים נא בני תפילין שבין עיניך במוחך, לרמוז לך, כי כאשר עיני בשרך יביטו אל העולם הזה. ולא אל האלהים, שתף עמהם עיניך מוחך ושכלך, להשליך מראה עיניך אחרי גוף בערך מראה שכלך. כי מוחך יראה את העולם העליון והגמול אשר ישולם לך."

(תורת משה דברים יא:כ)

⁷ מכאן לומדת הגמ' בברכות (ו.) שה' מניח תפילין

קשירת התפילין כביטוי לקבלת עול מלכות שמים

"רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזייה דהוה קא בדח טובא אמר ליה לא סבר לה מר (משלי יד, כג) בכלעצב יהיה מותר אמר ליה תפילין קא מנחנא" (פירש רש"י תפילין קא מנחנא והם עדות שממשלת קוני ומלכותו עלי)

(ברכות פרק ה)

"אמנם הבאים בעול הם הנושעים. ואף שיזדמן לפעמים שינתק החבל ההוא או שיפסקו קצת מחוטיו לשעה, כי אין איש אשר לא יחטא, ראוי לזרז להתחזק ולחזור ולקשר אותו קשר אמיץ לא במהרה ינתק. כי על זה אמר על רב הונא יומא חד אפסיקא ליה רצועת תפילין ויתיב עולה ארבעין תענית כדאיתא במועד קטן (כ"ה) ודאי פסיקת הרצועה הוא משל נכבד וקרוב לצד פריקת עול מהמתחייב לו ולכיוצא בו לפי מעלתו, אם בדעות או במעשה..."

ובדבר אחד מהרבה הנכללים בעול התפילין כמו שאמרנו ועל זה המשל עצמו אמר (סנהדרין ק"א) שלא יחלוץ אדם תפלו בפני רבו, כי הוא כנוי אל העזות והקל ראש כנגדו"

(עקידת יצחק צח)

קשירת התפילין-לקשור המחשבה בהרהור הלב

"עניין התפילין הוא לקשור המחשבה בהרהור הלב"

(ביאור הגר"א לאגדות-ברכות, כמובא בסידור 'אשי ישראל')

"כי הנשמה שרוי במוח במקום הנחת תפילין של ראש, והרוח בלב נגד תפילין של יד השמאלית, ונפש הוא בכבד שיש בו ריבוי דם, וכנגד הנפש צוה הקב"ה לקיים מצות ציצית כדי שיהיו השלשה מצות הנזכרים מאירים לכל חלק נפש ריוח נשמה וידוע מאמרי רז"ל כי במצות ציצית יש חוט אחד של תכלת משום דתכלת דומה לרקיע וכו' ולכסא הכבוד, וע"כ מצות ציצית הוא חוט א' של תכלת לקדש הנפש בכבד, לפי שעיקר הדם והכעס הוא בכבד ולכן כב"ד הוא חסר וי"ו מכבו"ד השמים"

(קב הישר סח)

תפילין כהשלמת הגוף היהודי

"לאות על ידיך, לזכרון בין עיניך, תורת ה' בפיך-הם שלשה תיקונים במעשה דיבור ומחשבה להבדיל מהבלי העולם ולקשרם בתורת ה'...ע"י תפילין נשלם זה הצלם(הפנימי)ונעשה עד אמת על הבורא, לכן 'הקורא (קריאת שמע) בלי תפילין כמעיד עדות שקר בעצמו'...שע"י התפילין נשלם גופן של בני ישראל"

(שפת אמת בא:תרנ"א)

יציאת כוח השכלי אל הפעל

"ואמר ושמן על ראשך אל יחסר דבר זה על יציאת הכח השכלי אל הפעל, כי השכל הוא במוח שבראש והשכל יוצא לפעל עד שיש לו דביקות בו יתב' ולכך על הראש קשורים הם התפילין. והתפילין הם נקראים שם ה' וכדכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, כי יש על האדם להוציא שכלו אל פעל השלימות ובשביל זה האדם דבק בו ית' לגמרי וכמו שדרשו (פסחים כ"ב, ב') את ה' אלהיך לרבות ת"ח, וכבר פרשנו למעלה בנתיב התורה שאין יותר דביקות וקישור בו יתב' כמו התורה, ולכך מצות תפילין הוא שיוצא שכלו בתורה אל השלימות עד שהוא דבק בו, וזה אמרם במכלתא המניח תפילין כקורא בתורה, כלל הדבר כי הציצית שיהיה האדם יוצא אל הפעל במצות שעושה האדם ע"י גופו, ולכך הציצית הם בבגד שבו מכסה גופו, והתפילין שהם על ראשו שיהיה האדם מוציא אל הפעל כח השכלי, וזה ע"י התורה השכלית וכמו שהתבאר"

(נתיבות עולם א:טו)

ע"י מצות תפילין ממשיכים קדושת ה' אל מוחנו ולבנו
"ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה, ועלייהו דיוריה דמלכא בד'
אתוון תרין רתיכין ובהאי גוונא לבא ומוחא לבא מכאן ומוחא מכאן, ועלייהו מדוריה
דקודשא בריך הוא בארבע ארבע פרשיין. אמר רבי אלעזר מכאן ולהלאה רזי דכתרי
אתוואא ופרשיין בגופייהו ורצועותיהן הלכה למשה מסיני ורמיזא דילהון אתגלי
וטעמא דכלא בי"ג מכילן דרחמי"

(דברי הזהר כמובא בראשית חכמה, שער הקדושה ו)
 "כי נתן הבורא יתברך לישראל שיהיו ממשיכים עליהם המשך ממש מקדושתו יתברך ויתעטרו בו באפן שכל בחינתיהם הנפשיות והגופיות יהיו תחת האור הגדול הזה ויתקנו בו תקון גדול... ואמנם שני אברים ראשים נמצאים באדם ובהם הנשמה מתגברת תגבורת גדול והם המוח והלב. יצוה הבורא ית' שימשיך האור הזה אל מוח תחילה על ידי תפלה של ראש ויתקן בו המוח והנשמה שבו, ויתפשט אח"כ על הלב ע"י תפלה של יד שכנגדו ויתקן גם הוא בו. ועל ידי זה נמצא האדם בכל בחינותיו נכלל תחת המשך הקדושה הזאת ומתעטר בה ומתקדש קדושה רבה"

(דרך ה' ד:ו:ז)
 "וכן ראינו עוד בפרשת קדש בענין הנחת תפילין שנצטוונו על זה כדי שיהיה לנו אות וזכרון על יציאת מצרים שבה נתברר לנו כי לה' הארץ ואשר לו הכח והממשלה לעשות הכל כרצונו, ותכלית כל זה כדי שעל ידי זה נתחזק לדעת תורתו הקדושה ושתהיה שגורה בפינו, וכל זה מפורש בקרא והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך וגו'. [הגהה - ומה שסיים הכתוב כי ביד חזקה הוציאך וגו' היינו שבשביל זה הוציאך ה' משם וכמו שפירש רש"י על הפסוק בהוציאך וגו' תעבדון את האלקים על ההר הזה]. והטעם כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל שיהיו חיים לעתיד לבא חיי נצח, וזה אי אפשר להשיג אלא באמצעות התורה שהיא מקור החיים, כדכתיב כי היא חייך וגו'. והענין שעל ידי התדבקות האדם בתורת ה' שהיא מקור האור, כדכתיב כי נר מצוה ותורה אור, נמשך ממנה אור על נפש האדם, ועל ידי אותו האור הוא חי לעתיד לבא חיי הנצח, וכמו שאנו אומרים בברכת התורה וחי עולם נטע בתוכנו. ולהיפך ח"ו, מי שפורש עצמו ממנה, הוא פורש עצמו ממש מן החיים"

(שם עולם ב:ה)

וכן הוא **בטעמי מצות** של ר' מנחם הריקנטי:
"ועל ידן נעשה האדם כסא לשרות עליו השכינה (דע שאישוני העינים באדם קדושים לשרות שם השכינה דומיא דכרובים בין בדי הארון).. והם כנפיים לעלות שנעשה מרכבה על שני אברים מיוחדים שהם המוח והלב"

ועל זה הדרך נאמר גם בספר **מאה שערים** בשם רשב"י:
"שיש בהן סוד המרכבה הגדולה... שאחר שחרב בית המקדש, על תפילין נאמר 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם' שבסבתם הקב"ה משרת שכינתו בישראל"

לזכור שהכל בהשגחת ה'

"כי תפילין על הראש ויד להורות כי השגחת ה' עלינו בכל מחשבותינו ובכל מעשינו ושם ה' נקרא עלינו מבלי שכחה בשום אופן, וגלל כן אמרו חז"ל (שבת יב. יומא ז ע"ב מנחות לו ע"ב) חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, להורות נתן שתמיד מבלי היסח הדעת מייחס כל המעשים ופעולות להשם ולא לטבע כלל, ולא נצייר שום רגע וזמן מהזמנים בלי השגחת ה' בפרטות, לכך נאמר ויקר זו תפילין. ובעו"ה עכשיו אין איש שם על לב בענין תפילין, כי רובם אין נותנים על הלב ענין תפילין בשום אופן, ולא ישימו על לב כי חותמא דמלכא קדישא עליו"

(יערות דבש א:ג)

להמשיך חשקת התורה

"למען תהי' תורת ה' בפיך כי ע"י כח מצות תפילין מביא לאדם חשקות התורה. והענין כי התורה קודם שירדה לעולם העשי' היתה למעלה בבחי' נשמה קודם שתרד למטה בתוך גוף האדם. וע"י שבאה בתוך הגוף היא עושה פעולתה בשלימות הנכון אשר לא הי' באפשרי להיות קודם ירידתה. וז"ש בפי' נצבים (דברים ל, יא) כי המצוה הזאת וגו' לא בשמים היא וגו' כי קרוב הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. פי' ע"י העשי' נתרבה כח התורה. וז"פ (שם יא, יג) והי' אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם וגו' והיו הדברים האלה בחי' הוי' וקיום יהי' להתורה בעולם העשי' ועי"ז (שם ו, ז) ושננתם לבניך"

(תפארת שלמה, ראה)

שתי פתחים לפני התפילה-הציצית ותפילין

"איתא בספר הזכות בשם הרבי ר' בונם ז"ל, לעולם יכנס אדם וכו', שני פתחים ואחר כך יתפלל, שני פתחים, פתח אחד לצאת מעולם הזה מהגשמיות, פתח שני להיכנס לעולם העליון להקדושה. וזה ציצית ותפילין. אאז"ל אמר, כשמתפללים בציצית צריכים לפרוש לגמרי מעולם הזה [הפתח הראשון]. תפילין, הם דרך יותר גבוה [הפתח השני]. והיינו כדכתיב, מציץ מן החרקים משגיח מן החלונות, מציץ - הוא ציצית. משגיח מן החלונות - זה תפילין. [אמרי אמת גור, פ' שלח תרצ"ט]:"

(קול מבשר ב: ברכות)

חותם של עבדות לה'

"ומניח תפילין כמו שכתב ביערות דבש שהוא חותם שם שמים שנושא עליו כמו עבד שנושא הנשקא מאדונו לאות שהוא אדונו. ועל ידו לאות לעצמו ועל הראש לאות לכל עמי הארץ כי שמא דמרא עליה"

(צדקת הצדיק, ו)

לזכות שמחשבתיו יהיו נמשכים מה' ולזכות לדעת

"וידוע דאור מקיף הוא מדריגת הכתר פירוש שורש הנעלם של מקור הולדת המחשבות איך הם נולדים מאמיתות רצון השם יתברך. ואם הוא דבוק שם בהשם יתברך אז אורו מקיפו וכל מחשבותיו ורצונותיו הנמשכים מזה הוא בלתי לה' לבדו. וזהו התפילין שהוא גם כן לבוש ואור מקיף רק שהוא בקשירה ודביקות לגמרי. וידוע דבחיצונות הכתר הוא משלים מנין העשר ספירות ובפנימיות הדעת יורש חלקו. ומי שזוכה לאור מקיף המקושר ודבוק עם מחשבות המוח על ידי תפילין של ראש ורצונות הלב על ידי תפילין של יד נגד הלב אז זוכה לדעת שהוא מדת משה רבינו ע"ה שהיה נקי לגמרי מכל דמיונות ומחשבות זרות כנזכר לעיל (אות ר"ד):"

(שם, ר"כ)

עניני הפרשיות

"ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת. טט בכתפי שתים, פת באפריקי שתים" (רש"י דברים ו: ח)

תוכן הפרשיות- זכרון לעיקרי האמונה

"ובענין הארבע פרשיות אילו יותר מבשאר פרשיותיה של התורה לפי שיש באילו קבלת מלכות שמים ואחדות ה', וענין יציאת מצרים שהוא מכריח אמונת חידוש העולם⁸ והשגחת ה' בתחתונים, ואלה הם יסודות דת יהודית. ולכן נצטוונו להניח יסודות אילו כל היום בין עינינו ועל לוח לבנו, כי שני אלה האיברים יאמרו חכמי

⁸ דהיינו שה' ברא את העולם, ולא כמו דעת אריסטו שהעולם היה קדום ולא נברא. עיין בשער שבת על החשיבות באמונת חידוש העולם.

הטבע שהן משכן השכל, ובהניחנו עליהם דברים אילו לזיכרון נתחזק בהם ונוסף
זכר דרכיה ונזכה לחיי עד"

ד' פרשיות כנגד ד' מידות מחשבת ההנהגת ה' בעולם וההנהגה עצמה
ה' קדש לי..מורה על החכמה, ב' (פרשת והיה כי) להתבונן ביציאת מצרים מורה
על הבינה, ג' שמע מורה על אהבת חסד, ד' והיה (אם שמע) מורה על מדת הדין
הקשה (הריקנטי, מצות תפילין)

ד' הפרשיות כד' חיות המרכבה כהכנה להשראת השכינה עלינו
שמענא מאבוכ דקודשא בריך הוא ברחימו סגיא דהוה ליה עם ישראל אמר לון
למעבד ליה בי משכנא כגוונא דרתיכא עלאה דלעילא וייתי דיוריה עמהון הדא הוא
דכתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ושמענא מאבוכ דהכא סתים
טעמא דתפילין בהאי... דא הוא כגוונא דמקדשא דכתיב ועשה כרוב אחד מקצה
מזה וכרוב אחד מקצה, ועלייהו דיוריה דמלכא"
(זוהר מדרש הנעלם חיי שרה קכט.)

"ד' פרשיות כנגד ד' חיות המרכבה הנושאות הכסא.. ועל ידן נעשה האדם כסא
לשרות עליו השכינה"
(הריקנטי-טעמי המצוות קעט)

ד' פרשיות מרמזות למעלות עליונות
"מספר הארבעה רומז לארבעה מעלות, עולם התחתון וחומר הכוכבים הגלגלים..
והמעלה הרביעית עולם השכלים. ואפשר לבאר הרמז בארבעה על עולם התחתון
ועולם הגלגלים ועולם השכלים ומצוי הראשון שממציא כל הנמצאים שהוא עלת
הכל.

(מגדל דוד, ז)

ד' פרשיות כנגד אותיות השמות
"להניח התפילין בכונה זו, כי ד' פרשיות התפילין של ראש. הם כנגד ד' אותיות
הוי"ה. וכ"א אזכרות שבהם. כנגד שם אהי"ה. וד' בתים שלהם כנגד ד' אותיות של
אהי"ה"

(הנהגות טובות ממרח"ו)

טעם לפרשיות מחולקות בשל ראש
ויש ארבע בתים בראש ובית אחד בתפילין של של יד, וזה כי כח התנועה שבאדם
ראוי יותר להיות עליו שם ה' מן הכלי שמקבל כח התנועה, ולפיכך בתפילין של ראש
כל פרשה מחולקת לעצמה, כי החלוק מורה על שמקבל שם ה' בבירור לגמרי, וזהו
מורה על קדושה יתירה, אבל הזרוע שהוא כלי המקבל כח התנועה, אין ראוי למעלה
זאת כמו בראש ולפיכך הבית הוא אחד, כי חלוק הבתים לפי שמקבל הקדושה
לגמרי קבול מבורר וניכר, ולכך כל בית ובית מיוחד וניכר בפני עצמו אבל ביד אע"ג
שהוא מקבל שם ה' אין קבלה לשם מבורר כל כך, ולפיכך אין שם חלוק בתים ואין
זה קבול גמור, לכך כל הבתים נכללו כאחד לומר כי שם קבלת שם ה' קבלה בלבד
לא בבירור, ולפיכך תפילין של ראש יותר קדושים מתפילין של יד. ותבין מה שאמרו
חכמים (מנחות מ"ד ע"א) המניח תפילין מאריך ימים, וזה מפני כי הנחתן על הראש
ועל היד שהוא מקבל כח התנועה שהוא החיים לכך מאריך ימים, והכל לפי הענין,
מפני שכל דבר הוא ניכר ומבורר ע"י החכמה ובחכמה מבדיל בין דבר לדבר עד שהוא
ניכר ומבורר, ולכך התפילין שמונחים על המוח ששם החכמה והדעת, כל בית ובית
בפני עצמו כי הקדושה לשם מבוררת ג"כ וניכר, אבל על הזרוע אין שם חלוק בתים
מפני שאין הבירור וההכרה רק מצד החכמה ולא בזולת זה, ולכך על הזרוע הם בית
אחד ואינם מחולקים, ודבר זה ג"כ דבר ברור אמת אין ספק בו:

(מהר"ל-גבורת ה' לט)

עיניני ד' הפרשיות בדברי המהר"ל

ואלו ארבע פרשיות, פרשה ראשונה שהוא יתברך הוציא את ישראל כמו שנזכר בפירוש בפרשת קדש, ופרשה שניה שלא תאמר אף על גב שהוא בחר בישראל והוציאם ממצרים, זהו מצד החסד והטוב שהטיב הוא יתברך לישראל ואין זה דבר מוכרח להיות בדין, וכאשר הרג בכורי מצרים בשביל זאת היציאה שהוציא אותם, הרי שגם הכרחת הדין והחיוב מצד השם יתברך נותן זה, שאם לא כן רק מצד הרחמים ומצד החסד לא היה ראוי שיהרוג בשביל זה בכורי מצרים, אלא שגם כן בדין היה בחירת ישראל, ומאחר שבדין הוא יותר קיים נצחי דבר זה, כי דבר שהדין נותן אין השתנות לו כמו שהתבאר למעלה אצל ומשה היה רועה צאן יתרו כו' אחר המדבר עיין שם. ואחר כך פרשה שלישית שהוא יתברך נקרא אלהי ישראל ומייחד שמו עליהם כדכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. פרשה רביעית כי השכינה היא בישראל תמיד, ומחמת שהשכינה בישראל מנהיג אותם לטוב אם ישמעו ואם לא ישמעו בהפך זה מנהיג אותם, וזה נזכר בפרשה והיה אם שמוע, ופרשה זאת הוראה גמורה שהשכינה עם ישראל ואינם נמסרים למערכת השמים וזה ענין ארבע פרשיות שהם בתפילין.

(מהר"ל-גבורת ה' לט)

תוכן הד' פרשיות ללמדינו שחיינו תלויים על קבלת מלכותו וקדושתו לעבודתו
 "(פרשת קדש) לזכור שה' הוציאנו ממצרים ולפיכך כל בני משפחתנו ורכושינו מוקדשים לעבודת ה'."
 (פרשת והיה כי יבאך) להעיד שחיינו תלוי על קבלת עול מלכות שמים.
 (פרשת שמע) שה' אחד ויחיד ורק על ידי קבלה באהבה להקדיש את כל חיינו ושאיפתנו לה' ורק אז כל עבודתנו לה' כדאית.
 (פרשת והיה אם שמע) שכל קורות החיים של העם- היהודי תלויות בקיום תורת ה'.
 (פרשת קדש) הוא עיקר היהדות בהשקפה (פרשת והיה כי יבאך) עיקר היהדות במעשה.
 (פרשת קדש ופרשת שמע) הם העיקרים שניקח בלבבנו עבודת ה' ונקדיש את חיינו למעשה המצוות. ו(פרשת והיה כי יבאך ופרשת והיה אם שמע) הם עדות לנו ולכל האומות לכל הדורות שע"י ההשקפות אילו שהם עיקר היהדות, נקדיש את עצמנו לקיום (המצוות) בגופינו, לבינו, ומוחינו, עם רכושינו מחשבותינו ומעשה ידינו. דהיינו שמעשה ידינו(ע"י ידיך) יהיו על ידי ליבנו ומחשבותינו(מ'בין עיניך')"
 (חורב, ב: לח)

קלף לבן ואותיות שחורות-רמז לאור האין סוף וצמצומו כדי להשתייך אלינו
 " הפרשיות הלבנות מרמזות לאור האין-סוף בתחילת הבריאה, והאותיות השחורות לצמצומו. האותיות שבהן הם סימנים שכליים כי הצמצום נעשה בשכל ע"י השכל העליונה כביעכל."

(תפילין-ר' אריה קפלן ז"ל ב)

ד' פרשיות לשעבד הב' עיניים וב' אוזניים

"(כדי) שישעבד ב' עיניו להבורא ית' ב"ה וב' אוזניו שלא יראו דבר ערוה ולא ישמעו דבר איסור. הפרשיות 'שמע' ו'והיה אם שמע' הם לשעבד כוח השמיעה מב' אוזניו, ו'קדש' ו'היה כי יבאך' לשעבד עיניו שכן כתוב ..ולטוטפות בין עיניך' לשעבד ב' עיניו

(ספר חן טוב, כמובא בילקוט יצחק-עיני ציצית)

עטיפת הפרשיות בשער של עגל ומטלות של קלף ותפירתם בגידים

השערות מחברים אותנו למקורנו בקדושה

"ושערה ההיא צריכים להכניסה בתוך קדושה העליונה שלנו ולתת לה מקום כדי שלא יקטרג עלינו בקדושה שלנו שעה תצא לחוץ שתהיה נראית כי כשהס"א רואה אדם שהוא בקדושה עליונה והחלק שלו משתתף שם אז לא יקטרג עליוולא יכול להרע לו למעלה ולמטה שהרי נתן לו מקום"

(זהר פקודי רלז: מתורגם ע"פ הסולם)

"השערות המקיפות את פרשת התפילין של ראש מחברות את המניח, גם אם הוא רשע, למקורו בקדושה"

(זהר פקודי עפ"י ר' אריה קפלן-תפילין: ב)

עטיפת ותפירת הפרשיות- רמז לתחיית המתים

"ומה שמכסים התפילין במטלית ובשער והגידין יש בזה רמז וסימן לתחיית המתים, שעתידים מתי ישראל לחיות ולעמוד בלבושיהן בשערם ובגדיהן, והעור מלמעלה. כשם שהתפילין מחופין בעור וכשם שיש לגוף בשר וגידין ועור ושער ומלבוש... כן התפילין יש להן דוגמא לזה, כי גוף הפרשיות הכתובות בפנים הם כנגד גוף האדם והקלף והגידים שהם תפורים בהם כנגד גידי האדם והמטלית כנגד לבוש האדם, וזה רמז לכל מי שהוא ירא שמים ומניח תפילין שהוא זוכה לתחיית המתים"

(רבינו בחיי, כד הקמח: תפילין)

הגידין-כלי הצמצום להתקשר אלינו

"כי שס"ה גידין הם כנגד שס"ה ל"ת שהם בחי' דינים וצמצומים... בהם מרוצת החיים... כי עיקר המשכת החיות הוא ע"י הגבלת האור^{A8}... שע"י התורה ממשיכין החיות לתוך הכלים והמידות... וזהו בחי' שס"ה ימים בשנה... שע"י זה עיקר הגבלת החיים... ע"כ צריך לתופרן בגידין... כדי לצמצם האור שזהו עיקר תקון של המוחין(שהם ענין הפרשיות)"

(ליקוטי הלכות תפילין ה: לז)

השערות הנראות לעין- מזכרת לנפילה הגדולה בחטא העגל

"חלק(מהשערות) נראות בין הבית השלישי והבית הרביעי של הראש, בין הפרשה שמדבר על חיובינו ופרשה שמדבר על קיומו, לזכר חזק על חטא העגל ואיך שנפלנו בין ידיעת חיובנו ועשייתו בהר סיני"

(חורב ב: לח)

החוט בין בית לבית בשל ראש

"ולזכרון בין עיניך, זכרון אחד אמרתי לך ולא ב' וג' זכרונות, הא כיצד? כותבן על ד' עורות ומניחן בד' בתים בעור אחד, ואם כתבן בעור אחד והניחן בד' בתים - יצא; וצריך שיהא ריוח ביניהן, דברי רבי, וחכ"א: אינו צריך; וש"י, שנותן חוט או משיחה בין כל אחת ואחת; ואם אין חריצן ניכר - פסולות."

(מנחות דף לד:)

"יתפור שלשה תפירות בכל צד, וחוט התפירה יהיה סובב משתי רוחות, ויעביר חוט התפירה בין כל בית ובית."

(שולחן ערוך אורח חיים סימן לב סעיף נא)

^{A8} פ'צמצם הקב"ה את אור האין סוף כדי להניח מקום לברואים, וכדומה בגוף האדם ישנם גידין המגבילים את דם החיות ומביאים הדם לכל הגוף לאפשר חיים

"או משיחה - ר"ל דכיון שכתב הפרשיות בעור אחד צריך להפסיק בחוט או משיחה או בגיד כמו שאנו נוהגין בין בית לבית כדי לתת היכר שהבתים מובדלים אבל בכתב הפרשיות על ד' עורות א"צ לתת כלום בין בית לבית ויש פוסקים דבכל גווני צריך לתת הבדל בין הבתים וכן יש לנהוג כמו שכתב המחבר לקמן בסעיף נ"א ויעביר חוט וכו' ומ"מ לענין דיעבד כתב הט"ז דאינו מעכב שם שהעיקר כסברא הראשונה "

(משנה ברורה לב ס"ק ריז)

י"ב תפירות כנגד הי"ב חודש

"התפילין נתפרים ב"ב תפירות כנגד הי"ב חודשים כי הזמן הוא תנאי עיקרי בעולמנו, כי רק על ידה יכולים אנו לקיים את מצוות ה'"

(ר' אריה קפלן - 'תפילין': ב ע"פ או"ח נז: שכא)

סדר הפרשיות והמחלוקת רש"י ור"ת

"ת"ר כיצד סודרן קדש לי והיה כי יביאך מימין שמע והיה אם שמוע משמאל והתניא איפכא אמר אביי לא קשיא כאן מימינו של קורא כאן מימינו של מניח והקורא קורא כסדרן אמר רב חננאל אמר רב החליף פרשיותיה פסולות"

(מנחות לד:)

התפילין של עולם הזה ועוה"ב

פרשתא קדמאה (שמות י"ג) קדש לי כל... פרשתא תניינא (שם) והיה כי... פרשתא תליתאה רזא דיחודא (דברים ו') דשמע ישראל... פרשתא רביעאה (שם ה') והיה אם שמוע כלילו דתרין סטריין

(זוהר - הקדמה יג:ב)

"התפילין שלו הוא כסדר י"ה ו"ה שהוא קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע אבל בעולם הבא הסדר הוא הויות באמצע שהם ה' ה'ועל זה אמר הנביא בזאת י"תהלל ה"מתהלל ה"שכל ו"ידוע אותי כי אני ידו"ד ומשום זה העמידו בעלי המשנה שיש מקום בראש להניח ב' זוגות תפילין וזה זוכה לב' מצות שהעמידו עליהם לא כל אדם זוכה לב' שוחנות"

(רעיא מהימנא פנחס רנח. מתורגם ע"י הסולם)

שתי שיטות

"סדר הנחתן בביתם לרש"י קדש משמאלו של המניח בבית החיצון ואחריו והיה כי יביאך בבית השני ובבית השלישי שמע ובבית הרביעי שהוא בית החיצון לימינו והיה אם שמוע ולר"ת הוא הסדר קדש משמאלו ואחריו בבית השני והיה כי יביאך ובג' והיה אם שמוע וברביעי שהוא החיצון שמע סימן לדבר הויות להדדי ושני השיניין דהיינו קדש שמע לצד חוץ אצל השיניין שבבתים וכן הוא הסדר בשל יד למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ומיהו גם לר"ת צריך לכותבן כסדר שהן כתובים בתורה שהוא קדש והיה כי "

(טור אורח חיים סימן לד)

ביאור המחלוקת

ופירש רש"י כאן מימינו של קורא וכו'. שהקורא עומד כנגד מניח הוי ימינו של זה לשמאלו של זה: והקורא קורא כסדרן. כסדר שהן כתובים בתורה מוקדם מוקדם ומאוחר מאוחר הילכך הא דקתני לעיל קדש והיה כי יביאך מימין מימינו של קורא קאמר דהשתא כשהוא קורא כדרכו מימינו לשמאלו ונמצא קוראן כסדרן והא דתני איפכא דמשמע קדש והיה כי יביאך משמאל אמניח קאמר דהוא ימין של קורא: וכתבו התוספות (ד"ה והקורא) והרא"ש (סי' ה) והמרדכי (י ע"ג) דקשה לר"ת אמאי פלגינהו לקרות שתיים הראשונות מימין ושתיים האחרונות משמאל הוה ליה למימר ראשונה מימין וכל האחרות משמאל או איפכא שלשה ראשונות מימין ורביעית משמאל כדקאמר (מנחות צח:) גבי נר מערבי לפיכך פירש ר"ת קדש והיה

כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והיה אם שמוע מבפנים וכן פירש רבינו חננאל ורבינו האי והא דקאמר הקורא קורא כסדרן לא כמו שפירש רש"י כסדר שכתובות בתורה אלא כפירוש ר"ת שהוא סיום הברייתא דכיצד סודרן מפני שתירץ התלמוד כאן מימינו של קורא כאן מימינו של מניח ולא פירש איזו נעמיד בקורא ואיזו נעמיד במניח פירש שהקורא קורא כסדרן שהן כתובות בברייתא ראשונה"

(בית יוסף שם)

ירא שמים יוצא ידי שניהם

"ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם... ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצונות"

(שולחן ערוך אורח חיים לד:א-ב)

טעמי פרטי הבתים

"והיה לך לאת. חסר ו', לפי שצריך שיהיה ארבע פרשיות של תפילין בכרך אחד. קדש, כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע: לך לאות. ולא לאחרים לאות, שלא יטלם ביד ו ויראם לכל העולם אלא בצנעה... והיה לאות על ידכה. בארבע אותיות, כנגד ארבע פרשיות, קדש, כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע, מיכן אמרו מצות תפילין של יד ארבע פרשיות הן בכרך אחד, ושל ראש הן ארבע פרשיות בארבעה בתים, סידורן: קדש, כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע, כתבן שלא כסדרן הרי אלו יגנוזו: (פסיקתא זוטרית שמות יג)

ה' הבתים לעורר את ה' החושים לעבודתו ית'

"ובאו מצות תפילין להתעורר שבכל חושיו יעבוד ה' ויהיו מצוותיו ואהבתו ויחודו כנגדו תמיד. ולפי זאת הכוונה ג"כ תתבאר קדימת מעלתם זה לזה, כי ד' החושים מונחים להשגה שכלית, חוש הראות 'וירא ה'', 'ולבי ראה הרבה חכמה'. חוש השמע 'וישמע ה'', חוש הטעם 'טעמו וראו כי טוב ה'', 'טוב טעם ודעת'. חוש הריח 'וירח ה'', 'והריחו בירת ה'". אמנם חוש המישוש לא הושאל בשום מקום על דבר שכלי"

(מגדל דוד, ז)

"ענין התפילין. הוא לקשור המחשבה בהרהור הלב... וידוע שיש באדם ה' חושים וד' עיקרם במוח וממנו יבואו ואליו ישובו, והחמישית שהוא חוש המישוש הוא בכל הגוף, וכמו שהמוח לארבעת הראשונים, כן הוא הלב לחוש הזה (דהיינו חוש המישוש). והחוש הזה מתחלק ג"כ לד' חלקים ר"ל ד' הם חלקי פעולותיו, שהן המעשה שבידים וההליכה שברגל והשימוש והמימוש שבכל הגוף אלא שכל הארבעה שם אחד להן ומקום אחד להן והוא הלב, משא"כ הארבעה ראשונים מחולקים בשם ובמקומותיהם במוח, ר"ל שלחוש השמיעה יש לו שער מיוחד אל המוח וכן לריאה ולכולם. לכך בש"ר אנו מראים קשר המוח מחושיו יש בו ד' פרשיות ועל כ"א בית מיוחד ובש"י שבו אנחנו מראים קשר הלב והרגשותיו הוא ד' פרשיות רק במקום אחד להם"

(ביאור הגר"א לאגדות-ברכות, כמובא בסידור 'אשי ישראל')

ה' הבתים-ד' ידיעות להתייחד לרצון הא'

"בתפלה של היד הפרשיות נכתבו על קלף אחד, אבל בתפילה של הראש הם נכתבו בד' קלפים בד' בתים. שינוי זה בא ללמדנו שד' הידיעות שעוברות במוח האדם זה אחר זה צריכים להתייחד למטרת אחת- רצון האחד שבלב"

(חורב ב:לח)

עור הבתים מרמז שרק ע"י החומר מתקרבים אל ה'

"כל התפילין נעשים מעורות הבהמה לרמז שאדם יכול לעלות את עצמו רק ע"י חומרות, מאידך התפילין נעשים רק מבהמות כשרות כי החומר יכול לעלות לקדושה בתנאים שהוא לא שקוע כבר בטומאה"

(ר' אריה קפלן-תפילין: ב)

עור הבתים-מעלים הטוב מהאהבות הבהמיות

"עיקר תקון התפילין הוא ע"י עור... כי העור בחינת נוגה כי הוא מעורב טוב ורע... כדי לעלות הטוב שבנוגה... אהבות הבהמיות... שמעלין אותן ומקדשין אותן בקדושת התפילין כי צריכין עיבוד לשמה... לשם קדושת תפילין"

(ליקוטי הלכות תפילין ב: א, ג)

שחורות וסגורות בבתי עור-מחיצות המאפשרות השגת יחוד

"והנה מהות מצות קשירת התפילין כפשוטה היא חיבור-לקשר ולהדק את אמונת ישראל למח וללב- תפילין של ראש למח ותפילין של יד ללב. מהו ענין תפילין שחורות וסגורות בבתי עור... שבקדושה נמצאת מחיצה מקרבת ומאפשרת חיבור ואיך שייך כביכול שהשי"ת ירד על הר סיני אלא ע"י מחיצות של חושך ענן וארפל הכתובים אצל מתן תורה. ע"י הסתר ומחיצה... היה אפשר שהשכינה הקדושה תרד על הר סיני. והיינו ממש ענין תפילין, זו מהות התפילין דרך כל אילו המחיצות לקשור יחוד ה' אל חושי האדם"

(שבת מלכתא ג:ו)

טעם ה'בית', 'המעברתא', הריבוע, ו'מותר בפיך'

להקים או לבנות 'בית' (בלשון תנ"ך) הוא להקים לדבר מקום קבוע ונצחי בעולם (גם עשית 'בתים' לפרשיות התפילין מטרותו להכין קביעות ונצחיות לעניים והזכרתם)... ..אולם היסוד הזה צריך 'מעברתא'.. שאנחנו בעצמינו ובכוחינו (הנרמז בקשירה ברצועה) נהיה משכן לה"י.. המרובע מציין את השימוש בעניני העולם ע"י האדם (כי העיגול מסמן את כוחות הטבע, מעוגל ע"י הכוחות הטבע-אבל המרובע הוא חידוש אנושי⁹)

'מן המותר בפיך'- רמז למזון רוחני הנצרך לאדם להפנים (את המסרים הנ"ל)-

(רש"י הירש 'כתובים המקובצים' תפילין: בתים)

"תיתורא של תפילין שפירושו לשון גשר ומשם יוצא המעברתא וזה העיקר מה שמונח על הגוף... כי זה העיקר מה שאנו צריכין לקבל מאור התפילין הקדושים להמשיך מהם בחי' תיתורא וגשר לעבור עליהם זה העולם בשלום לעבור על כל המניעות והבלבולים... ולהתקרב להשי"י באמת... כי עיקר התפילין הם ע"י בחי' אמונה שהיא בחי' אמת... כי עיקר הגשר לעבור עליו בזה העולם הוא אמת... כמו שאומרים העולם שעם אמת יכולין לעבור כל העולם"

(ליקוטי הלכות תפילין ה: מא)

טעם שחורות הבתים

"הבתים שחורים כי כוונת ה' בבריאה מוּסְתַר מִמֶּנּוּ"

(ר' אריה קפלן-תפילין: ב)

שי"ן של התפילין

שני השי"ן כנגד ברכות ק"ש

"שין של ג' ראשים ושין של ארבע ראשים שבתפילין והם כנגד ז' ברכות דקריאת שמע שהם בשחרית מברך שתיים לפניו ואחת לאחריה ובערב מברך שתיים לפניו ושתיים לאחריה"

(זוהר רעיא מהימנא פנחס רנד: מתורגם ע"פ הסולם)

⁹ ולפי זה מובן מדוע ענין המרובע כל כך מצוי בעבודת ה' (ההקפדה בריבוע התפילין והמזבח, וכן בהלכות עירובין ובמשכן וכליו עצמם)

ש' לשכינה

"כבר דרשו רז"ל (מנחות לה) 'אמר אביי שי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני ואמר אביי דלי"ת של תפילין הלכה למשה מסיני ותניא וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"

"וראו כל עמי הארץ כי שם יי' נקרא עליך ויראו ממך והעמידו מהו שם הויה הוא תפילין של ראש והיינו ש' ש' של תפילין ב' שינין הן שש מאות ועם שבעה ענפים שבב' שינין הרי שלש עשרה וביחד הם הם תרי"ג" (זוהר רעיא מהימנא פנחס רכח: מתורגם ע, פ הסולם)

"כלומר כי שי"ן עליך ויראו ממך לפי שאות שי"ן רמז לשכינה וארבעה בתים לארבעה החיות המרכבה העומדים לד' רוחות העולם¹⁰.. כי השכינה משפעת כוח לד' חיות הקדש ולארבעה רוחות העולם" (כד הקמח, תפילין)

"איהי אות תפילין קשורא בשין דתפילין דאיהי תלת ענפי דאבהן...הראהו למשה קשר של תפילין ש של תפילין משה כליל תלת ענפין דאבהן לעילא דתקינן תלת צלותין דאינון סימן שמ"ע דאיהי שחרי"ת מנח"ה ערבי"ת" (זוהר - תוספת שו, שח:)

והוסיף הספר מאה שערים:
 "ועל כן יש בתפלה של ראש שי"ן של שלשה ראשים... כנגד האבות¹¹ ושי"ן של ד' ראשים כנגד ד' חיות נושאי המרכבה¹⁰"
 וכן מובא בספר חן טוב ועוד הוסיף:
 "לכן ראוי שלא יסירם עד שאמר קדיש תתקבל... בענין שיענה בתפילין ג' קדישין כנגד שי"ן של ג' רגלים שבתפילין וכן יענה ארבעה קדושות כנגד השי"ן של ד' רגלים...דקדושה הא' 'ברכו'... שהוא דבר קדושה"¹²

ה'ש' מרמז שהתפילין שקולים כנגד כל המצוות
 "חייב המצוה הזאת גדול שהיא שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. יש בזה רמז בתפילין שי"ן של ג' ראשין ושי"ן של ד' ראשין שהם במספרם ת"ד, ושתייהן מלה אחת שקורין אותו שש' הרי תר"ו ושבעה ראשין שלהן הרי תרי"ג" (כד הקמח, תפילין)

טעם לשם שד"י

"(הקשרים והשי"ן של השל ראש) מצטרפים לשם 'שד"י' שמזכיר הסמל של יחוד במחשבה ומעשה של האדם כנאמר לאברהם 'אני א"ל שד"י' התהלך לפני והיה תמים"

(חורב ב: לח)

"שם שד"י של תפילין... ע"ש 'שיש די באלקותו לכל בריה'... כי באמת תכלית האדם שיבא לתכלית הביטול... שאינך צריך עוד שום דבר אחר חוץ מאלקותו... ואין לו שום תענוג וחיות כ"א חיות הש"י בעצמו"

(ליקוטי הלכות תפילין ו: ז)

¹⁰ עיין לעיל בציצית וחיות הקדש וגם לעיל בטעמי התפילין וטעמי מספר הבתים
¹¹ שנקראו בהרבה מקומות 'רגלי המרכבה'

¹² וכן הוא מובא להלכה ברמ"א א"ח כה: יג

ה'ש' מעיד שהשפעת ה' בעולם מכוונת

"האות 'שיי'ן' מעיד על השגחת ה' בעולם. והיותו בתפלה של ראש מורה כי על פי מטרת ה' בבריאה הוא מכוון כל השפעה לעולמו. הם בסימנים שכליים לרמז שהשפעת ה' בעולם מכוונת "

(ר' אריה קפלן-תפילין:ב)

ה'ש' בעור הבית-רמז להעלאת הגשמיות להיות רוחני

" 'שיי'ן' של הבית מורה שגם חומר הגופני אם השתמש בו על פי תורת ה' יתעלה החומר (הנרמז בבית עצמה) להיות רוחני (ה'שיי'ן' של השם שנעשה מחומר הבית עצמו)

(רש"ר הירש- הכתובים המקובצים תפילין:ש"י וש"ר)

השתי השיני'ן-תיקון המוחין

"המוחין הם החיים כ"ש(קהלת ז)החכמה תחיה...המוחין שהם ד' דהיינו חכמה ובינה והדעת נחלק לשתיים שהם חסד וגבורה...וזה בחי' הז' ראשין של השיני'ן שין של ג' ראשין ושין של ד'...כדי לתקן המוחין"

(ליקוטי הלכות תפילין א)

שתי שיני'ן כנגד הב' מיני כתיבה

"ונמצא כתוב בהגה"ה בסמ"ג שהוא כנגד ב' כתיבות שיש לנו, כתב בלוחות וכתב ספר תורה. כתב הלוחות היה כתיבה שוקעת הרי שכל האותיות היו מין האוויר, נמצא שיש לשיי'ן ד' דפנות לג' אווירים.¹³ וכתב הספר תורה שכתבו משה היה כתב בולטות שהיה בולט על הקלף.¹⁴"

(ספר חן טוב ולבוש, כמובא בילקוט יצחק-עניני תפילין)

טעמי הקשרים והרצועות

הקשרים נשארם בקשירתם

" 'וקשרתם' שיהיו מונחים בקשירה, וירמוז גם כן לקשר של תפילין שקבלו רבותינו הלכה למשה מסיני (מנחות לה ב)"

(רמב"ן דברים ו:ז)

הקשרים ורצועות מרמזים לדביקות כלל ישראל לה'

וחד דמסטר דצדיקים גמורים לאו איהו חבוש ואסור בגלותא אלא איהו אסור וחבוש עמהם ברחימו קשיר עמהון בחביבותא הה"ד (בראשית מד) ונפשו קשורה בנפשו. חבוש עמהון בכורסיא

(זוהר חדש תיקונים ב:ס.ט.)

"מפני זה הרצועות מקיפות את הראש ומתחברות למעלה ומשתלשלות ויורדות למטה כי כן השכינה מקפת לכל ומנהגת את הכל מעלה ומטה. ואם כן מתוך מצוות התפילין אנו למדין שהשכינה דבקה בישראל. ולכך הזכיר שלמה בכאן...ראשך עליך ככרמל' רמוז על מצוות תפילין של ראש שבהם אות שיי'ן חקוקה, ו'דלת ראשך כארגמן' על קשר של תפילין שהוא כמין דל"ת, ומלך אסור ברה"ט' רמוז על היו"ד...וגילה לך החכם בכאן כי מתוך מצוות התפילין המלך הוא קשור ודבוק עמנו כי המצווה הזאת פעולה שהיא מאמתת הדעת ההיא שהשכינה דבקה בישראל..."

שיהיו בהם רצועות על שם שנאמר (הושע י"א) 'בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה', ושיהיו הרצועות שחורות תלויות למעלה למטה לפניו משום שנאמר (שה"ש ה) 'קוצותיו תלתלים שחורות כעורב' "

¹³ זוה השיי'ן של ד' רגלים
¹⁴ זוה השיי'ן של ג' רגלים

(כד הקמח, תפילין)

חיזוק הקשר עם ה' צריך לבוא מצדנו

הגם שמצד הקב"ה הקשר קיים לעולם, אבל צריכין אנחנו גם כן לקשר עצמנו כנ"ל. ולהטהר ולהתקדש בקדושה, כמו שנאמר, והתקדישתם והייתם קדושים כנ"ל. וכן והייתם קדושים כו', וזהו קשר. וקשר שאינו משני צדדים - אינו קשר. כמאמר חז"ל (לענין שבת), כל קשר שיכול להתירו באחת מידי - אינו קשר. [רמתיים צופים בתדבא"ר פרק ו' אות כ"ט]

(קול מבשר א: בלק)

מתחילים את הקשר עם ה' בהשגות קטנות

"הענין הוא כמו שאנו רואין הפרשיות של תפילין אי אפשר להניח ולדבקם אל הראש כי אם על ידי הקשר שיש מאחוריו שמהדק ומקשר את התפילין על הראש כן הענין הזה שאי אפשר להשיג השגה שנקרא מוחין כי אם על ידי אחוריים השגה קטנה תחלה ועל ידה ישיג השגה הגדולה ונמצא האחוריים מקשר את האדם להשגה פנימית ונקרא קשר של תפילין שמקשר ומדבק את האדם לתפילין הם השכל והשגה הפנימית"

(מאור עינים, השמטות)

הבית, הקשר, והרצועות בתפלה של ראש מרמזים להבנת המביאה לידי זכרון המסרים הנלמדים מן התפילין

"הבית (של השל ראש) והקשר מונחים על מרכזי השכל (הבית) והזיכרון (הקשר). התוכן התפילין צריך להיות מובן ע"י השכל וזכור ע"י הזיכרון. ומשם, על ידי המוח, צריכות ידיעות המושגות להיכנס אל תוך הלב (הנרמז ברצועות שתלויות מקדימה על גב הלב)

(חורב ב: לח)

קשר ע"ג העורף מרמז למידת קשיות העורף בכלל ישראל שעל ידה הם דבוקים בה'
 "זה הוא קשר של תפילין שהוא בעורף דהוא אות על קשיות ערפם דגם כן דבוק בה' יתברך, ועל כן נשים פטורות מתפילין דנשים דעתן קלות ואין בהם קשיות עורף: ומקום קשר של תפילין הוא נגד מוח הדעת דבו הוא עיקשות דאומות העולם יודעים רבונם ומתכוונים למרוד ועל כן אסתרסו במוח הדעת דנאמר בו תמחה, מה שאין כן ישראל עקשותם הוא למסור נפשם לה' יתברך ועל זה הם כאבן וכאש שמים רבים לא יוכלו לכבות האהבה וגו', ומשם הוא שורש דתורה על ידי משה רבינו ע"ה כידוע"

(ליקוטי אמרים טז)

מושגינו בה' בעוה"ז רק במראה האחוריים

וזה סוד לזו שבשדרה במקום קשר של תפילין שממנו בנין הגוף בתחיית המתים כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה כ"ח, ג') פירוש כי בעולם הזה הוא גם כן נגלה זה לנפשות בני ישראל רק הוא במראה אחוריים כענין וראית את אחורי וגו' ואמרו ז"ל (ברכות ז'). זה קשר של תפילין, היינו שאינו מבורר וגלוי לעין עדיין עד לעתיד שנזכה למראה הפנים אז ישוב כל הגוף כאותו מקום דקשר של תפילין כי יהיה כולו מקושר ודבוק לגמרי בקשר אמיץ לה' יתברך שיתגלה המאור שבו לעין כל"

(ליקוטי אמרים טז)

רמזים לפרטי ההנהגה בצורת הקשרים

"ב' רצועות התפלה של ראש מרמזים על מידת החסד ומידת הדין, והם מחוברים בקשר אחיד. בתפלה של יד קשור בצורת י' שרמז שמעשי ה' בעולם משורשים

ברצונו להביא אותנו ואת הבריאה כולה לעולם הבאה שנברא באות י'. הדל"ת מרמז לצדקת ה', והיו"ד להוצאת צדקתו לפועל.¹⁵

(ר' אריה קפלן-תפילין:ב)

שד"י-הסמל היחוד במחשבה ומעשה

"(הקשרים וה'שין' בתפלה של ראש) מצטרפים לשם 'שד"י' שמזכיר לנו את סמל היחוד במחשבה ומעשה אצל האדם כמו שנאמר לאברהם 'אני א"ל שד"י' התהלך לפני והיה תמים"

(חורב שם)

הרצועות תלויות לפני האדם ויורדות עד הטבור-רמז להשגחת ה' בתחתונים
 "הרצועות שיהיו תולים לפניו ויגיעו של ימין עד הטבור... שהשפעת עולם השפל במצות בוראו עד טבור העולם לאפוקי מלבן של אומרים שהשגחת המשגיח (דהיינו השי"ת) מגעת עד גלגל הלבנה ולא יותר"
 (מטה משה, כמובא בילקוט יצחק-עניני תפילין)

מנהגים בצורת הקשר בתפלת של ראש

שדי רמיז רצועי ובתי וקשרי דתפלין מלבר, אופ הכי במזוזה ידו"ד מלגו שד"י מלבר ש דארבע ראשין עם ד' רמיז לד' בתי ולקשר תפלין מאחור ד' כפולה אופ הכי ש' כפולה

(זוהר - רעיא מהימנא פנחס רנח.)

ומזה ועוד הרבה מקורות קדומים נובע המנהג לעשות הקשר הפשוט(מרובע) שהוא שתי דלתין זה מחובר עם זה. וגם אצל אלו שעושים את הקשר בצורת ד' קיימת כפילת הד' - ד' של הקשר עצמו וד' נוסף בצורת יציאת הרצועת מן הקשר בצורת ד'.

"דא דוד מלכא דאתקשר בשמיה מכל בני עלמא דכתיב (הושע ג) ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם וגו' הא דוד קשיר בשמיה תו דאיהו קשר של תפלין ודאי ד' דוד מלכא (ד"א קשר של תפלין ודאי) ובגין כך דוד אתקשר בשמיה",
 (זוהר סתרי תורה לך לך פט:)

ומזה ומעוד מקומות בזוהר יש משמעות כמנהג הקשר בצורת ד'. אלו ואלו דברי אלה"ים חיים ולשני המנהגים יש עוד הרבה מקורות נאמנים-פוק חזי מאי עמא דבר.

ה"דלת" מבטאות את המשכת השפעת ה' ע"י התבטלות לרצונו

"כשישראל עושים רצונו יתברך ברוך הוא ונמצא התענוג היא נקראת גם כן דל"ת וכשישראל עושים רצונו יתברך וממליכים עליהם את הבורא ברוך הוא וכן כשעובדים אותו והתענוג השם יתברך הוא ממילא אז השם יתברך משפיע עליהם טובות. וזהו הבחינה נקראת וא"ו, כי הוא"ו הוא קו המשכה שעל ידי זה נמשך מהשם יתברך על העולמות. והנה דוד היה מרכבה לזה למלאות המלוכה והתענוג של הבורא יתברך לכך נקרא באלו אותיות למלאות אלו השני דלתי"ן על ידי הוא"ו שהוא המשכה שנמשך שפע על העולמות וזהו אותיות דוד דל"ת וא"ו דל"ת. והנה על שני דלתי"ן רומז הקשר של תפילין שני דלתי"ן. והנה על ידי וא"ו נתמלא הדל"ת כנ"ל. והנה וא"ו דל"ת הוא ה"א, כי אות ה"א הוא דל"ת וא"ו. וזהו בהבראם, בה"א בראם (מנחות כט ע"ב) כי זה היה עיקר הבריאה כדי שישראל הרמוזים באות וא"ו ימשיכו שפע על כל העולמות על ידי שימליכו על עצמם את הבורא ברוך הוא ויעבדו אותו כדי שהבורא ברוך הוא יהיה לו תענוג מעמו הנרמז באות ה' בה' בראם."

(קדושת לוי, ליקוטים)

¹⁵ לכאורה ביאורו בטעם שחרות הבתים שייך גם לשחרות הרצועות, שכוונת ה' מוסתר בעולמנו

מנהגים בצורת הקשר בתפלה של יד

קשר של תפילין צריך שיהא למעלה, כדי שיהו ישראל למעלה ולא למטה: וצריך שיהא כלפי פנים, כדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור.

(מנחות לה:)

ומהר"י אבוהב כתב דהא דאמרינן בגמרא קשר של תפילין צריך שיהא למעלה ולא למטה לפנים ולא לאחור פירש רבינו האי בתפילין של יד ונראה ממה שכתב העיטור (הל' תפילין ח"ד נט ע"ג) בשמו שגם לסברא זו הקשר יהיה לצד ימין והתפילה יהיה למעלה ולא בא לומר אלא שלא יעשה המעברתא כל כך גדולה שיטה הרבה למטה כשיקשור התפלה אלא שלא תהיה גדולה אלא כדי שתכנס בה הרצועה ואז יהיה הקשר סמוך לתפלה ויהיה הקשר והתפילין בגובה אבל בעל המאור כתב וצריך שיהא הקשר מלמעלה ולמטה ממנו מעט בעיגול הזרוע תהיה התפלה ששם לב האדם הנה נראה מזה שצריך שיהיה הקשר למעלה לצד שמאל והתפילה למטה לצד ימין ובעל העיטור (שם) כתב עוד דבמנהגא תליא מילתא וכתב שנהגו שיהא הקשר נוטה מעט לצד ימין עכ"ל והרב מה... ראיתי מנהג... גם הוא בנוי על היסוד הנזכר... רק מכניסים כפל הרצועה הנמשך אחר עשיית הקשר תוך המעברתא ונשאר הקשר והיו"ד אשר בו למטה מהתפלה אבל כניסת הרצועה תוך כפל הקשר תבוא למעלה מהתפלה וזה נראה לעין המנהג הזה ראיתי נוהגים כותבי תפילין מדקדקים ושמעתי שהיו נוהגים כן במאמר הארי הגדול הרב ר' יצחק די ליאון ז"ל וכן נוהגים עתה ואין ספק שהיה מדקדק בזה כדי לקיים דברי הגאון כמו שכתובים למעלה עכ"ל

(בית יוסף אורח חיים סימן כז)

עין בב"י בשם מהר"י ב"ח דמשמע מדבריו דרך עשיית הקשר והיו"ד אשר בו צריך שיהיה דוקא למטה מהתפלה לצד הלב אבל כניסת הרצועה תוך כפל הקשר תבוא למעלה מהתפלה והוא הנכון ע"ש אבל בד"מ משמע שיותר טוב כהמנהג שנוהגין שגם תחיבת הרצועה בתוך הקשר והכפל יהיה לימינו שהוא לצד הלב וכן משמע בבה"ג שגם הקשירה גופא צריך שתהיה נגד הלב וכן משמע לשון הרא"ש להמעיין בו היטב בסוף אות י"ב במש"כ ומרחיק הקשר מן מעבורת... דמשמע שם דאין להרחיב הרבה את כפל קשר העניבה רק כדי שתהיה הרצועה עוברת בתוכה והכל מטעם כדי שיהיה מקום הידוק הרצועה סמוך לתפלה ולא לצד מטה וכ"ש שצריך לזהר שלא יתרחק הקשר של יו"ד גופא מהתפלה לצד מטה וכמו שכתב בסעיף ב' וזהו הכל נכלל במה שאמר הגמרא דהקשר צריך להיות למעלה ולא למטה. והנה מלשון השו"ע לכאורה משמע דסובר כמהריב"ח מדכתב שיהא היו"ד של קשר וכו' משמע דמקום שתוחב הרצועה בכפל איננו לצד הלב כ"א לצד חוץ אבל יש לדחות דכונתו רק למעט שלא נעשה כשיטת בעל המאור המובא בב"י שיהא התפלה של יד לצד הלב והקשר לצד חוץ אבל בזה רשות בידו לעשות כמה שירצה..."

(ביאור הלכה סימן כז)

טעמי מקום סדר וצורת הנחתם

דברי חז"ל על מקום הנחת התפילין

"אמר ר' יהודה קשר של תפילין צריך שיהא למעלה כדי שיהיו ישראל למעלה (רש"י-י בגובה הראש) ולא למטה (מהרש"א-א) שיהיו ישראל למעלה ע"י תורה) וצריך שיהא כלפי פנים (רש"י-י) ממול עורף ולא בצידי הראש ל"א מבפנים יהא הקשר מבפנים והנוי של דל"ת מבחוץ) כדי שיהיו ישראל לפנים ולא לאחור"
(מנחות לה:)

"מה להלן בגובה של הראש אף כאן בגובה של היד..ר' יצחק אומר..ושמתם את דברי אלה על לבבכם'..וקשרתם' שתהא שומה כנגד הלב"
(מנחות לז:)

"מניח של יד ואח"כ מניח של ראש דכתיב 'וקשרתם לאות על ידיך' והדר 'והיו לטטפת בין עיניך'..כשהוא חולץ חולץ של ראש תחילה..והיו(רש"י-משמע שתיים) לטטפת בין עיניך'..כל זמן שבין עיניך יהו שתיים"
(מנחות לו.)

"בקשר תפילין נקשר היצר הרע תחת היצר טוב כעבד תחת אדוניו"
(זהר פ' כי תצא)

"והמים להם חומה. כמין בולוס של זכוכית היו קפואין ועומדין בגובה שלש מאות מיל למעלה מעל ישראל: מימינם. בזכות מצוות מזוזה שמימין כניסתם לבית: ומשמאלם. בזכות תפילין שבזרוע שמאלם"
(מדרש שכל טוב שמות יד: כב)

"על ידך. בידך לא נאמר, אלא על ידך, זו קיבורת שהוא גובה היד, ידך זו שמאל, וכה"א אף ידי יסדה ארץ וימני טפחה שמים (ישעיה מח יג), ואומר ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים (שופטים ה כו), ואומר גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך (תהלים קלט י), למדנו ליד שהוא שמאל: לזכרון בין עיניך. מיכן אמרו תפילין מצוותן שיהא נותן של יד תחלה, ואח"כ נותן של ראש, וכשהוא חולץ, חולץ של ראש תחלה...ד"א ידכה. יד כהה ואיזה זו זו שמאל":
(פסיקתא זוטרותא שמות יג)

"ולזכרון בין עיניך. אבל הרשעים נאמר בהם אין פחד אלהים לנגד עיניו (שם לו ב) : מהו ולזכרון, ספר זכרון ארבע פרשיות (בכיס) [בכרך] אחד: בין עיניך. על גובה של ראש, וכה"א ולא תשימו קרחה בין עיניכם (דברים יד א) , מה בין עיניכם האמור להלן על גובה של ראש, אף בין עיניך האמור כאן על גובה של ראש":
(מדרש שכל טוב שמות יג)

"כתיב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני, מי שמניח תפילין כשמניח תפלה של יד צריך להושיט זרוע שמאל שלו לקבל את כנסת ישראל ולקשור קשר עם יד ימינו כדי לחבק אותה לקיים מה שכתוב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני שיתראה האדם כעין שלמעלה ולהתעטר בכל ואז האדם שלם בכל בקדושה העליונה והקב"ה קורא עליו ישראל אשר בך אתפאר"
(זהר מצורע נה. מתורגם ע"פ הסולם)

התפילין בגובה הראש-מקום המשחת מלכי ישראל
"ולכך הייתה הנחת תפילין בגובהו של ראש מקום שמלכי ישראל נמשחים שם בשמן המשחה ועל זה דרשו רז"ל...ושמן על ראשך אל יחסר' זו מצות תפילין... עוד אמרו 'לך לאות' במקום לך לאות כלומר עליון"
(כד הקמח,תפילין)

חיזוק ליד שמאל- רמז להקדיש אביריו לעבודת הלב
"ומה שצריך גם כן לחיזוק הוא היד הכהה, ורומז שישים כל אביריו לעבודת הלב"
(מגדל דוד,מ"ע ז')

של-יד לפני של-ראש כי האות לפני הזיכרון
 "וטעם הנחת תפילין של יד קודם לשל ראש מפני שהתפילין של יד נקראו 'אות'
 ושל ראש נקראו 'זכרון' ועל כל פנים ה'אות' קודם ל'זכרון' שאם אין אות אין
 זכרון"
 (כד הקמח, תפילין)

הנחה ביד שמאל כביכול החזיק ה' בידינו בהוציאנו ממצרים
 "למה מניחין בשמאל...משל לאדם הבא להחזיק ביד חברו באי זו יד מחזיק,
 באותו שנכונה לו שימין שלו כנגד שמאל חברו. כך הקב"ה הוציאנו בחזק יד
 ממצרים, כאילו החזיק ביד שמאלית של ישראל והוציאם"
 (אבודרהם, סדר שחרית של חול)

של-יד לפני של-ראש כי כוח והשגה של עוה"ז לפני השגות עליונות שבאות אח"כ
 "שהתפילין של יד רומזים שכל מציאות הבריאה כלולים בכוחו של יד האדם, ואילו
 של ראש מורים על עולמות עליונים והכרת מציאותו של ה'..ותפילין של יד להם
 קדימה בהנחתם, מפני שבהקשר המציאות תודע החכמה הטבעית והלמודית שהם
 קודמות בזמן, ובידיעת הבדלם בתפילין של ראש תודע ידיעת האלקות שהיא
 מאוחרת בזמן וקודמת במעלה"
 (מגדל דוד, מ"ע ז')

על יד שמאל לפני של-ראש להכניע היצה"ר לפני התקרבות לקודש
 "על כן מניחין תפלה של יד קודם לתפלה של ראש כדי להתגבר על אותו המקום
 שיצר הרע והמזיקין נמצאין שם ואחרי שנכנע היצר הרע ונקשרו המזיקים נתן לנו
 רשות להתקרב אל מקום קדוש שהוא הראש ודומה לזה מה שכתוב 'של נעלך מעל
 רגלך' "
 (הריקנטי, מצות תפילין)

הנחה ביד שמאל ששם גמר קבלת כוח התנועה
 "ומאחר שיש תפילין על הראש ששם התחלת התנועה אין תפילין על הימין כי אם
 בשמאל שהוא סוף וגמר. נמצא כי זרוע שמאל גמר קבלת כח התנועה ושלמות
 הדבר בגמר שלו, לכך בזרוע שמאל דוקא שם יתן התפילין שהם שם ה' "
 (גבורת ה' לט)

לא ידינו הכחה הוציאה אותנו ממצרים
 "מניחים על יד שמאל-שהיא יד כחה...לעורר אותנו תשומת הלב שלא כוחנו היתה
 בזה (דהיינו יציאת מצרים) אלא יד כחה הייתה לנו. רק יד ה' עמדה להציל אותנו כי לא
 בחיל ולא בכח אמר ה' כי עם ברוחי "
 (כלי יקר כמובא בספר 'התורה והמצוה' ב:קלב)

מעשה הקשירה בימין - עבודת ה' צריך להיות ביד חזקה
 "קשירת התפילין נעשית תמיד ביד החזקה, כי רמז הוא לנו שעלינו ליחד את כל
 כוחותינו לקשור את עצמינו לתורת ה' "
 (רש"ר הירש-הכתובים המקובצים, שם)

של-יד קודמת לשל-ראש שמעשיו מרובים מחכמתו
 "תפילין של יד-כנגד מעשה התלוי בלב, תפילין של ראש- כנגד השכל. מקדימים של
 יד ופושטים של ראש תחילה ללמד שצריכים להיות מעשיו מרובים מחכמתו(אבות
 ג,ט) דהיינו שצריך להיות יותר בלב מאשר בשכל כי שורש המעשים-בלב"
 (מכתב מאלהו א: 282)

ש"י קודמת לש"ר כנגד ענין 'נעשה ונשמע'

"היד לפני הראש-נעשה(לפני)ונשמע" "

(נועם המצוות)

של ראש במקום השיער

"כי התפילין הם מבטלין קליפת עשו שהוא שער, על כן מצות תפילין הם ממקום שמתחיל השער לצמוח"

(ישמח משה בשלח קסא)

תפילין וכריכותיה כדוגמת הקידושין של ה' עם כלל ישראל

"כי הנה הם באים לחופה וישראל צריכים לתת קדושין אל הכלה בקשר של תפלה של יד שתהיה קשורה לו ולעטרם בתפלה של ראש שהוא פאר שנאמר פארך חבוש עליך וג' כריכות של הרצועה על אצבע האמצעית שהיא כנגד ג' קדושות שהם קדוש קדוש קדוש קדושה לך ישלשו וצריך לברך אותם בשבע ברכות שהם שבע ברכות דקריאת שמע בשחרית שנים לפנייה ואחת לאחריה ובערב שנים לפנייה ושנים לאחריה

(זוהר רעיא מהימנא פנחס רל: מתורגם ע"פ הסולם)

"תפילין של יד הוא קדושין ג' כריכות באצבע כעין טבעת באצבע ותש"ר עטרה לחתן ונגד ז' ברכות של חופה אנו כורכין שבע כריכות על הזרוע"

(ביאור הגר"א שם)

שבע כריכות בזרוע כנגד שבע הנהגות ה' המכוונות את העולם

"השבע כריכות מרמזות על ז' ספירות התחתונות ושבע פעולות של מעשה בראשית, שכל פעולות ה' בעולמו נובעות ממידות אילו. הם יורדות על הזרוע בצורת כריכות לרמז לדרכי ה' בכוון עולמו"

(ר' אריה קפלן-תפילין: ב)

הנחת תפילין של יד מיושב ומעומד

הנחה מיושב

"תא חזי צלותא דבר נש מעומד בגין דתרי צלותא נינהו חד מיושב וחד מעומד ואינון חד לקביל תרין דרגין תפלה של יד ותפלה של ראש לגבי יום ולילה וכלא חד אוף הכא תפלה מיושב לגבי תפלה של יד לאתקין לה כמה (ד"א כמאן) דאתקין לכלה וקשיט לה לאעלא לחופה הכי נמי מקשטין לה ברזא דרתיכא ומשירייהא יוצר משרתים ואשר משרתיו והאופנים וחיות הקדש וכו' ועל דא צלותא מיושב כיון דעאלת לגבי מלכא עלאה ואיהו אתי לקבלא לה כדין אנן קיימין קמי מלכא עלאה" (זוהר חיי שרה קלב:)

"ולבתר צלותא דמיושב לקבל תפלה של יד לבתר צלותא דמעומד דהיא לקבל תפלה דרישא, ודא כגוונא דדא, עובדא כגוונא דדבורא,"

(זוהר במדבר דף קכ:)

ועל זה מיוסד מנהג הספרדיים עפ"י האר"י ז"ל להניח את התפלה של יד "מיושב ולא מעומד" (שער הכוונות דרוש ה)

הנחה מעומד

ומצות מילה לברך מעומד, דילפינן ברכת העומר מן בקמה, וכתוב בעומר וספרתם לכם (ויקרא כג טו), למדנו כל מצוה שנאמר בה לכם, מצותה בקומה, דומיא דברכת העומר, וכתוב במילה המול לכם, וכן בציצית והיו לכם לציצית, וכן בלולב ולקחתם לכם ביום הראשון,

(פסיקתא זוטרית בראשית יז: יג)

"ומיד אחר נטילת ידיו יתעטף בציצית מעומד. כן כתוב בסמ"ק סימן (צ') [צ"ב] (בהג"ה אות ה) וטעמא משום דגמר לכם לכם מספירת העומר דכתיב ביה (דברים טז ט) בקמה פירוש בקומה. וכן כתב ה"ר דוד אבודרהם (סי' שלח) וכן כתוב בארחות חיים (הל' ציצית סי' כח) וכתב (שם אות כז) דהא דגרסינן בירושלמי כל הברכות מעומד על ברכת המצות קאמר"

(בית יוסף אורח חיים סימן ח)

"יש מי שכתב להניח של יד מיושב, ושל ראש מעומד (אגור בשם הזוהר סימן פ"ד) ובמדינות אלו לא נהגו כן, אלא שתיהן מעומד"

(רמ"א אורח חיים סימן כה)

"תפלה של יד בין מיושב בין מעומד ומ"ש בזוהר חיי שרה קל"ב: הפ' דתפלה של יד מותר במיושב... אבל של ראש דווקא מעומד... דהא מדמה תפלה של יד לתפלה מיושב והיינו תפלת יוצר ותפלת יוצר אינו דווקא בישיבה כמ"ש בספ"א דברכות בית הלל אומרים עומדין וקורין יושבין כו' וכן מ"ש בזוהר ס"פ במדבר... ג"כ אינו הכרח דדווקא מיושב אלא דמיושב ג"כ שרי"

(ביאור הגר"א או"ח כה:ל)

"דמי שלא יכול להשיג סודה על נכון יבוא לקצץ בנטיעות ע"כ יהיה הברכה והנחה בעמידה ובביאור הגר"א הוכיח דגם לפי הזוהר מותר להניח התש"י בעמידה ע"כ אין לזוז מהמנהג".

(משנה ברורה סימן כה ס"ק מב)

וכן הוא מנהג רוב האשכנזים.

מספר הברכות בהנחת התפילין

"אמר רב חסדא: סח בין תפילה לתפילה - חוזר ומברך. סח אין, לא סח לא, והא שלח רב חייא בריה דרב הונא משמיה דר' יוחנן: על תפילה של יד, אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין, על תפילין של ראש, אומר: ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות תפילין! אביי ורבא דאמרי תרוייהו: לא סח - מברך אחת, סח - מברך שתיים."

(מנחות לו.)

"אמר רבה בר רב שילא סח בין תפילה של ראש לתפילה של יד חוזר ומברך שתיים, ואקשינן מאי אריא סח אפי' לא סח נמי מברך שתיים, אחת על תפילה של יד, ואחת על תפילה של ראש, דשלח רב חייא בריה דרב הונא משמא דר' יוחנן על תפילה של יד אומר ברוך להניח תפילין, ועל של ראש אומר ברוך על מצות תפילין, ומהדר אביי ורבא דאמרי תרוייהו לא סח בין הנחת זו לזו, מברך אחת, דהיינו להניח תפילין, סח חוזר ומברך שתיים, היינו דהדר ומברך מרישא על מצות תפילין ולהניח תפילין, והא קמ"ל כיון דסח בטלה לה ברכה ראשונה."

(מדרש שכל טוב שמות יג)

וכן נוהגין בני ספרד וכן הוא מנהג הגר"א

"כד תפילין דראש ודיד אתכלילן ביה אתקריאו תפילין וביה אינון פקודא חדא ולא צריך לאפסקא כמה דאוקמוה [מנחות לו] סח בין תפילה לתפילה עבירה היא בידו והאי איהו עיקרא דגמרא. ואלין דעבדין להו תרי פיקודין [כתלמודא] דירושלמי איהו מימנא ושמאלא דתמן ענפין מתפרדין. ובגין דמסטרטא דימינא ושמאלא שתיים [זו שמעתי] צריך לברכא עליהו תרין ברכאן חד להניח תפילין על של יד וחד על מצות תפילין על של ראש ואם סח בינתיים מברך על של ראש שתיים. אבל מסטרטא

דעמודא דאמצעיתא עליהו אתמר אחת דבר אלקים ולא צריך אלא ברכתא חדא. כי אחד קראתיו."

(זוהר חדש תיקונים צו.)

"לא סח מברך אחת סח מברך שתיים - פירש בקונטרס לא סח מברך אחת בין של יד בין של ראש סח מברך שתיים להניח תפילין בשל יד ועל מצות תפילין בשל ראש ור"ת פירש לא סח מברך אחת לשל ראש מברך על מצות תפילין שזו היא ברכתו סח מברך ב' לשל ראש להניח ועל מצות וכן [כתב] בשימושא רבא דתפילין, מ"ר. " (תוספות מנחות לו.)

ויניח של יד תחלה, ויברך להניח תפילין, ואח"כ יניח של ראש ולא יברך כ"א ברכה אחת לשתייהם. הגה: וי"א לברך על של ראש על מצות תפילין, אפילו לא הפסיק בינתיים (הרא"ש הלכות תפילין) (וכן פשט המנהג בבני אשכנז שמברכין שתי ברכות. וטוב לומר תמיד אחר הברכה השניה, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד)

(שולחן ערוך אורח חיים כה:ה)

תפילין בחול המועד

"מלא ו' שתי מלות הן למו עדה עדות הוא לישראל ששם ה' נקרא עליהם. ד"א למועדה, יש מועד שמניח תפילין. ויש מועד שאינו מניח, יצא שבתות וימים טובים שאינן צריכין אות בתוך אות"

(פסיקתא זוטרותא שמות יג)

וחולו של מועד יש מסתפקין בו אם הוא זמן תפילין ומניחין אותן בלא ברכה וא"א ז"ל היה מניח ומברך עליהם:

(טור אורח חיים סימן לא)

"חולו של מועד יש מסתפקין בו וכו'. התוספות בסוף פרק הקומץ (לו: ד"ה יצאו) כתבו אהא דאמרין יצאו שבתות וימים טובים שהם עצמם קרויים אות לאו משום דאסירי בעשיית מלאכה דאפילו חול המועד דשרי בעשיית מלאכה איכא אות בפסח דאסור באכילת חמץ ובסוכות דחייב בסוכה ומיהו בפרק בתרא דמועד קטן (יט.) משמע דחולו של מועד חייב בתפילין... ואח"כ הביאו ראיה מירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ד) דחול המועד חייב בתפילין והרא"ש (הל' תפילין סי' טז) כתב כל זה וכתב הילכך מסתברא לפרש גמרא דילן דלא פליגא אירושלמי ונפרש ימים טובים דומיא דשבתות דאות שלהן שמירת שבת מעשיית מלאכה וכתב עוד שבספר העתים כתוב בשם גאון שאסור להניח תפילין בחול המועד והרא"ש דחה דבריו

ואח"כ כתב ויש שמניחין תפילין בלא ברכה והמברך לא הפסיד ע"כ והמרדכי (הל' תפילין יג.) כתב בשם ר"י דנראה ראיה גמורה מן הירושלמי דחול המועד חייב בתפילין.. מהר"ם היה מברך עליהם מההיא דירושלמי שהבאתי עכ"ל...

והרשב"א כתב בתשובה (ח"א סי' תרצ, ובמיוחסות סי' רלז) שאין מניחין תפילין בחול המועד וכן דעת התוספות והראב"ד ז"ל וכן אנו נוהגים עכ"ל: ועכשיו נהגו כל בני ספרד שלא להניחם בחול... כתב מורי דודי ה"ר יצחק קארו ז"ל בתשובה והמאמר ההוא איתיה במדרש הנעלם לשיר השירים... מלכא יהב בידיה חותמא דגושפנקא עילאה דיליה כיון דאחיד חותמא עילאה דמלכא בידיה שביק מיניה ההוא דיוקנא דאיהו עבד אי ההוא עבדא דחי חותמא עילאה דמלכא בגין ההוא חותמא דאיהו עבד ודאי בר קטולא הוא ההוא עבדא בגין דאיהו עבד קלנא בחותמא דמלכא ולא חייש ליה ובגיני כך אסיר לעמא קדישא לדחיה חותמא דמלכא עילאה

דשרא עלן בגין דיוקנא דאנן עבדין האי במועד ובחולו של מועד וכל שכן בשבת
דכולא שרא עלן. ומאחר שבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש מי יערב לבו
לגשת לעבור בקום עשה על דברי רבי שמעון בן יוחי המפליג כל כך באיסור
הנחתן:"

(בית יוסף אורח חיים סימן לא)

"האחרונים הסכימו לדעת הט"ז דיותר טוב להניח בלי ברכה כי הברכות אינן
מעכבות וספק ברכות להקל ובפרט שהגר"א ז"ל כתב שאין לדעת הי"א עיקר בש"ס
ועכ"פ לענין ברכה בודאי יש להחמיר. גם קודם ההנחה יחשוב בדעתו אם אני
מחוייב אני מניח לשם מצוה ואם לאו אין אני מניח לשם מצוה ובזה יצא ידי כו"ע
דאף להסוברים דחובה"מ אינו זמן תפילין אינו עובר על כל תוסף כיון שאינו מכיון
בהנחתם לשם מצוה ודאי וכ"ש שאין לחוש בזה לאיסור זלזול של אות חובה"מ דזה
ג"כ אינו אלא במתכוין לשם מצוה כנ"ל."

(משנה ברורה לא)

הענין הגדול לצאת מן הבית לביהכ"נ מעוטף בטלית ותפילין

"שהקב"ה משתבח בו ומכריז עליו בכל העולמות ראו מה בני עובד בעולמי ומי
שנכנס לפניו לבית הכנסת וכשיצא מפתחו בלא תפילין בראשו וציצית
בלבושו...הקב"ה איפה הוא מוראי הרי מעיד עדות שקר"

(זוהר ואתחנן מתורגם ע"פ הסולם)

"אמר רבי נהוראי אסהדנא על מאן דנפקמתרע ביתא בעטיפה דמצוה ותפילין
ברישיה בשעתא דנפיקבין תרין תרעין שכינתא אזדמנא עליה ותרין מלאכים
דקיימו עליה...כולהו מלוין ליה עד בי כנישתא ומברכין ליה חד מקטרגא...ועל
כרכך אתיב ואמר אמן"

(זוהר סוף פרשת שלח ע"פ הרקנטי כמובא בדרכי משה או"ח כה:ב)

חדש, ערלה, בכורים, חלה, תרומות, ומעשרות

"רב הונא בשם רב מתני בזכות ג' דברים נברא העולם, בזכות חלה ומעשרות
וביכורים שנ' בראשית וגו', אין ראשית אלא חלה דכת' ראשית עריסותיכם
(במדבר טו כ), ואין ראשית אלא מעשר דכת' ראשית דגנך (דברים יח ד), ואין
ראשית אלא בכורים דכת' ראשית ביכורי אדמתך (שמות כג יט)"

(בראשית רבה א)

"אמ' ר' יצחק גדולה היא ישיבת ארץ ישראל לפני הק' שהיא אדמת קדש ועפרה
קדש ומרובה במצות בתרומות ומעשרות ובשביעית ובביכורים וכל מי שהוא
משמיר מצותיה כראוי, היא מכפרת על עונותיו, כדכתי' וכפר אדמתו עמו",
(מדרש פתרון תורה פרשת והיה כי תבוא)

תדט

ה' מחדש התבואה מידי שנה ושנה

"כדי שנתבונן מתוך המעשה החסד הגדול שעושה ה' ברוך הוא עם בריותיו לחדש
להם שנה שנה תבואה למחיה. לכן ראוי לנו שנקריב לו ברוך הוא ממנה למען נזכור
חסדו וטובו הגדול טרם נהנה ממנה...ונצטוינו בזה בשני לפסח ולא בראשון כדי
שלא נערב שמחה בשמחה"

(ספר החינוך שז)

חדש וחלה מחדשים בנו מידות טובות
 "שלא יהנו מן החדש עד שיביאו תחלה מנחת עומר..לקבוע בנפשותינו מדות
 טובות שלא נהיה כופר טובו ית' שהכל שלו"
 והרמב"ם פרט ה'מידות טובות' במצות חלה:
 "שהוא לתן ראשית כל דבר לה' לחזק מדת הנדיבות ולמעט תאוות המאכל וקנות
 הממון"

(מורה נבוכים שם)

התעלות הנפש על הגוף

"אסור לאכול שום תבואה...עד שיקריבו העומר שעורים תחילה כ"י הקרבת
 העומר ע"י ממתיקין הדין וממשיכין חסד שהוא בחי' התעלות הנפש על הגוף דהיינו
 שמכניעין בחי' בהמה...כי שעורים הוא מאכל בהמה ע"י הקרבת העומר
 שעורים...מכניעין בחי' בהמה שהוא בחי' גוף...ועולין מבהמה לאדם מגוף לנפש"
 (ליקוטי הלכות חדש ג:ב)

ערלה

ענין הערלה-התעוררות להלל לה' בראשית כל דבר
 "שרצה הא"ל לעשות האדם מתעורר להלל ה' ב"ה בתחלת מבחר פירות
 אילנותיו...ולכן צונו להעלותן ולאכול אותן במקום שבחר מימי קדם לעבודתו ב"ה.
 ...והרמב"ן ז"ל כתב טעם למצוה זו...כדי לכבד ה' מראשית כל תבואותיו ולא נאכל
 מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה', והנה אין הפרי בתוך שלש ראוי..לפי
 שהוא מעיט, גם שאין נותן בפרי טעם או ריח טוב, גם כי רוב האילנות לא יוצאין
 פירות כלל עד שנה רביעית לנטיעתן לכך נותנין לכולן "

(ספר החינוך צא)

איסור ערלה- הרחקה מדרכי ע"ז

"וכן עשו עובדי ע"ז בענייני הממון ושמו לחק שיהיה אילן אחד נעבד והיא האשרה
 ילקח תבואתה יקריבו קצתה ויאכלו שאריתה בבית ע"ז, כמו שבארו בדיני
 האשרה, וכן שמו לחוק שראשית פרי כל אילן שפרי נאכל יעשה בו כן, ר"ל
 שיקריבו קצתו ויאכלו קצתו בבית ע"ז, ופירסמו ג"כ שאי זה אילן שלא יעשה כן
 בראשית פרי ייבש האילן ההוא וישל פרי או תמעט תבואתו או תארע לו מכה,
 כמו שפרסמו שכל ולד שלא יעבירו אותו באש ימות, ולפחד בני אדם על ממונם
 מהרו ג"כ לזה, ועמדה התורה כנגד זה הדעת ואמר יתעלה בשרפת כל מה שיוציא
 האילן העושה פרי לשלשת השנים, כי קצתם יתנו פרי אחר השנה, וקצתם יתנו
 תחלת תבואתם אחר שנתים, וקצתם אחר שלש

(מורה הנבוכים חלק שלישי פרק לז)

פירות ערלה מזיקים לגוף

"וטעם וערלתם ערלתו שאותו הפרי הוא חשוב כערלה שהיא מזקת ולא תועיל
 כערלת שפה ואוזן וערלת בשר"

(אבן עזרא ויקרא פרק יט פסוק כג)

"כתוב החכם ר' עזריאל ז"ל..כי כוחות האילן אינן נבדלים עד שלש שנים...בג'
 שנים ראשונים אין כוח באילן לבשל הפרות כראוי ונמצא הפרות רבי הלחות
 ומזיקין את הגוף כחרבות"

(הריקנטי, מצות ערלה)

בג' שנים ראשונות שולטות כוחות הטומאה וההזיק באילנות

"ות"ח על דא כל אינון אילנין דאתנטעו בארעא עד לא אשתרשו שריא עליהו רוחא
 מסטרא דהאי ערלה ועל דא כתיב (ויקרא יט) וערלתם ערלתו את פרי שלש שנים
 יהיה לכם ערלים לא יאכל בגין דקודשא בריך הוא חביבותא דישאל תדיר לגביה

ורחיק לון מכל ארחין בישינ וסטרינ בישינ ומסאבין, לאתדבקא בסטרא דקדושה, זכאין אינון בהאי עלמא וזכאין אינון בעלמא דאתי"

(זוהר פקודי רמד:)

"ערלה, שהוא ג' שנים יהיה לכם ערלים, ופירש בתיקונים (תקו"ז י, ב) שהם כנגד שלש קליפות שבאגוז. ונודע שכדי לאכול מוח האגוז צריך לשבר הקליפות, ולכן הנביאים בח"ל קודם הגיעם אל הקדושה היו צריכים לשבר הקליפה. (יחזקאל א, ג), וארא והנה רוח גדולה באה מן הצפון, הרי א'; ענן גדול ב' ואש מתלקחת ג'. ונוגע לו היא קליפה ד' הדקה הנאכלת עם האגוז, ומתוכה דמות ד' חיות הם ד' ראשים שיש באגוז. וכן נזכרו ג' קליפות אלו בדברי אליהו, שנאמר (מלכים-א יט, יב), והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש, לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה', ואחר האש קול דממה דקה, ופירש מורי ע"ה בספ"ה, כי אעפ"י שהקליפות הם עשר קליפין, שרשם הם ג' כנגד ג' קליפי האגוז הנזכר, ומזה נלמוד שאף על פי שמדות היצר הרע הם רבות, שרשם הם ג' והם ג' קליפות ביצר הרע שבלב"

(ראשית חכמה שער יראה ד)

והוסיף על זה הטעם ר' מנחם הבבלי :

"הלולים' לשון משתה שסר אותו הכוח המזיק וחזי לברכה ז"ש 'כל פריו קדש הילולים לה' "

(הריקנטי-טעמי המצוות קא)

ללכת בדרכיו-להיות משפיע ולא מקבל

"והנה הרמב"ם ז"ל (מורה נבוכים חלק ג' פרק מט) כתב טעם למצות מילה להתיש כח המתאוה, והאמת כי הוא ז"ל הוציא מפיו קדוש דברים אמתים העומדים ברומו של עולם אע"פ שלא כיון בהם. וכמו שהכוונה והטעם בחיתוך ערלת המילה כן הוא בכרם ערלה תחלה ומצות בכורים. והענין כמאמר (ישעיה כח ד ע"א) כבכורה בטרם ק"ן וכו' כי הראשית והתחלה הוא דבר חביב והחביבות הוא רק מפני היותו ראשית לבד שכן דרך לכל ראשית להיותו חביב ואהוב מאד, שהוא התענוג וההתקשרות שבין עולם לעולם, מן הראשית אל שלאחריו וממנו אל שלאחריו נקרא הוא ראשית וכן לעולם. אבל עיקר העבודה וההתקשרות בו ית' להשיג הדביקות האמתית שאחר כל השגות, שאין ההתקשרות השגה בו ית' שהרי הוא ית' חוץ מכל הנבראים וחוץ מכל החביבות והאהבות וחוץ מטבע ההתקשרות הנ"ל שהרי הוא הבורא את הכל. אבל הדביקות בו הוא באמונה לבד בלי שום טעם אהבה חיבה ותאוה. וזהו שכתב להתיש כח המתאוה כי מצות מילה שאנו חתומים בה באבר המוליד ומוציא נשמות שהוא הדביקות צריכה להיות להתיש כח המתאוה כי אם ע"י האמונה לבד. ובמצות מילה שהתיש כח המתאוה חותמו אמת ואמונה בו ית' לדבקה בו בלי שום השגת טעם, כדרך ההתקשרות כל העולמות מעילה לעלול מחמת טבע תענוג ההשפעה כנ"ל שהרי א"ס הוא ית' אדון הטבע ולא שייך בו טבע תענוג הנ"ל, אבל הדביקות וההתקשרות השפעתו ית' מאתו אינו כי אם האמונה ברצונו הפשוט להשפיע בלי שום טעם. וזהו החילוק שבינו ית' לכל הנבראים המשפיעים שהרי כל המשפיעים מקבלים בהשפעתם התענוג היותם משפיעים כטבע הבריאה. משא"כ הוא ית' אדון הטבע אינו מקבל כלל רק משפיע"

(פרי הארץ:לד)

"שיהיה כונתכם בעת התעסקות בעולם הזה להיות מחזיקים בלומדי תורה וזהו כל עץ מאכל כנ"ל. אבל זה קשה מאד להרגיל אדם עצמו שיהיה כל כונתו בעבודתו רק להחזיק לאחרים, על כן אמרה תורה שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ואסרה תורה אפילו בהנאה שלא ליהנות מעבודתו כלל וממילא מורגל שלא להחזיק טובה לעצמו כי רואה שהקב"ה אסר כל הפירות של עבודתו אפילו בהנאה ובשנה הרביעית מוכרח לפדות הפירות ולהעלות לירושלים ליתן לכהנים ולוים ולהודות להשם, זהו

גם כן להרגילו שלא יחזיק לעצמו טובה יותר בהפירות מאחרים וממילא שמורגל ארבעה שנים רצופים שלא ליהנות מפירותיו יהיה מורגל בקל בשנה החמישית להיות מחזיק לאחרים בעבודתו שיתן לו השם יתברך עושר ונכסים" (מאור ושמש, קדשים)

תקון לחטא עץ הדעת

וְזֶה בְּחִינַת שְׁלֹשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה שְׁצָרִיכִין לְהַמְתִּין בְּשָׁנוּטְעִין עֵץ מֵאֲכָל שְׁלֹשׁ שָׁנִים מֵלֶאכֶל הַפְּרוֹת כִּי עַל - יְדֵי זֶה שְׁמַמְתִּינִין שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאֵין אוֹכְלִין הַפְּרוֹת עַל - יְדֵי זֶה מְחַלְשִׁין מְזוֹנָא דְּגוּפָא שְׁזָהוּ תִּקּוּן פָּגֶם עֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע שֶׁהַתְּגַבֵּר מְזוֹנָא דְּגוּפָא וְכַמוֹכָא בְּמִדְרָשׁ שְׁשֹׁלֵשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה שְׁמַמְתִּינִין הוּא תִּקּוּן אֲכִילַת עֵץ הַדַּעַת כְּמוֹ שְׁאָמְרוּ שָׁם, מִי יִגְלֶה עֶפֶר מֵעֵינֶיךָ אֲדָם הָרֹאשׁוֹן שְׁאֵתָה לֹא יִכְלֹת לְהַמְתִּין שְׁעָה אַחַת וְכוּ' וְהָרִי בְּנִיךְ מִמְתִּינִים שְׁלֹשׁ שָׁנִים. נִמְצָא שֶׁבְּזֶה שְׁמַמְתִּינִים שְׁלֹשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה בְּזֶה מְתַקְנִים חֲטָא אֲדָם הָרֹאשׁוֹן כִּי מְחַלְשִׁין מְזוֹנָא דְּגוּפָא כְּנִ"ל. וְעַל - יְדֵי זֶה נִתְּגַבֵּר מְזוֹנָא דְּנִשְׁמָתָא שֶׁהוּא תִּקּוּן הַדַּעַת שֶׁהֵם תִּלְתַּת מַחִין שֶׁהֵם שְׁלֹשׁ מַחְצוֹת פְּרוּסוֹת בְּפָנֵי תַּאֲוֹת נֶאֱוָף וְכְנִ"ל. וְעַל - כֵּן נִקְרָאִים שְׁלֹשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה כִּי עֶרְלָה הוּא פָּגֶם הַפְּרִי, הֵינּוּ שְׁבָאֵלוֹ הַשְּׁלֹשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה מְכַנְיִעִין פָּגֶם הַפְּרִי עַל - יְדֵי שְׁמַמְתִּינִים אֵלוֹ הַשְּׁלֹשׁ שָׁנִים. וְאֵין אוֹכְלִין הַפְּרוֹת וּמְכַנְיִעִין מְזוֹנָא דְּגוּפָא שְׁעַל - יְדֵי זֶה מְתַגַּבֵּר מְזוֹנָא דְּנִשְׁמָתָא שֶׁהוּא תִּקּוּן הַדַּעַת דֶּהֱיִינוּ הַשְּׁלֹשׁ מַחִין כְּנִ"ל. וְעַל - כֵּן שְׁלֹשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה נוֹהֲגִין בְּפְרוֹת הָעֵץ דִּיקָא כִּי שָׁם צָרִיכִין בְּיוֹתֵר לְתַקֵּן פָּגֶם חֲטָא שֶׁל אֲדָם הָרֹאשׁוֹן שֶׁהַחֲטָא הִזָּה בְּמִין הָעֵץ שְׁאֵכֶל מֵעַץ הַדַּעַת. עַל - כֵּן עָקֵר אַחִיזַת הַשָּׁנֵי עֶרְלָה הֵם בְּמִין הָעֵץ וְעַל - כֵּן בְּמִין הָעֵץ דִּיקָא צָרִיכִין לְהַמְתִּין שְׁלֹשׁ שָׁנֵי עֶרְלָה לְתַקֵּן עַל - יְדֵי זֶה חֲטָא אֲדָם הָרֹאשׁוֹן כְּנִ"ל: (ליקוטי הלכות ערלה ג)

סור מרע ועשה טוב

"וכפי הבירור והבדל טוב מרע זוכין לעץ החיים. והתורה ומצוות הם מבררין טוב מרע. לכן צריך להיות ג"ש ערלה. ואח"כ יכול להתגלות הטוב והחיות הפנימיות. ז"ש להוסיף לכם תבואתו הוא תוספות למעלה מדרך הטבע וצימצום. שאחר החטא אין הפנימיות מתגלה קודם שמתקנים התערובות כנ"ל" (שפת אמת קדשים תר"ן)

ביכורים

ביכורים-כי ממנו ית' יגיעו לנו כל הברכות כולם

"וביכורים היו מברכין את פירות האילן"

(מדרש תנחומא תצוה סימן י)

שאם לא תביא הביכורים והמעשרות אתה גורם לתבואה בעת שהיא כמו חלב רכה, שתתייבש בקשיה ולא יעלה ממנה דבר, כי התבואה בעודה קטנה כמו גדי היא ויונקת מן הארץ, ואתה הוא הגורם שתתבשל כי יבא שדפון ויתייבש, ועל זה נסמך ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, ואם לא תביא תהיה הגורם, ועל זה הזהירך לא תבשל גדי בחלב אמו, אל תהי גורם לתבואה שתבשל ועודה רכה כמו החלב:

(מדרש אגדה שמות פרק כג)

"אבל 'מקרא ביכורים' יש בו מדת ענוה גם כן, שהוא לוקח סל על כתפיו ומודיע חסדי האלוה וגמולותיו, להודיע לבני אדם - שמעבודת האלוה הוא שיזכור עיתות צרתו ועניני מצוקותיו כשירחיב לו האלוה. וזאת הכונה חיזקה אותה ה'תורה' במקומות רבים, 'וזכרת כי עבד היית וגו'' - מפני שפחד מן המידות המפורסמות לכל מי שגדל בעושר ונתח - רצוני לומר, הבעיטה, והגאווה, ועזיבת הדעות

האמיתיות - , "פן תאכל ושבעת ובתים וגו'", ואמר, "וישמן ישורון ויבעטו" ומפני זאת היראה צוה ב'מקרא בכורים' בכל שנה לפניו ית' (מורה נבוכים ג:לט)

"כדי לעלות דבר ה' ית' על ראש שמחתנו ונזכור ונדע כי מאתו ב"ה יגיעו לנו כל הברכות כולם. על כן נצטוו להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנות ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו.. נהיה ראויין לברכה ויתברכו פירותיו" (ספר החינוך שצו)

"ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו: " ושמה תאמר הנה מכל זה שצויתני ללכת שלשה פעמים בשנה לירושלים החרשתי כנגד הטוב הנזכר, אך למה הרגזתני להעלות שוה כסף בכורים בסל על כתפי עד ירושלים, כי תראה חרדה גדולה על דבר קל. לזה אמר אל תתמה על החפץ אשר הטרחתך במצות בכורים, ראה תועלתך כי במעט כבוד זה שתורה שאינך כפוי טובה אני מטיב לך, שבזכות זה לא תבשל גדי הוא גרעיני תבואה עודנו בחלב אמו, שהוא כמו שאמרו ז"ל עודנה התבואה בחלב טרם יהיה כרמל שאני משמרו שלא יבשל בחלב עד שלא יתמלא וישתלם, שהיא מכת שרב:

(האלשיך, שמות, כג:יט)

חלה

"ראשית ערסותיכם תתנו לפנה להניח ברכה אל-ביתך"

(יחזקאל מד:ל)

"אמר רי יוחנן למה נסמכה פרשת חלה לפרשת ע"ז לומר לך שכל המקיים מצות חלה כאלו בטל ע"ז וכל המבטל מצות חלה כאלו קיים ע"ז" (ויקרא רבה טו: ו)

שיעור חלה מניין

ראשית ערסותיכם חלה תרימו תרומה וגו' פקודא דא להפריש חלה לכהן חל"ה הכי חושבניה מ"ג ביצים וחומש ביצה חד מחמש ואית חומש חד מן חמשין דאיהו נ' ודא סימן מג"ן דאיהו מיכא"ל גבריא"ל נוריא"ל, חלה שכינתא, דבאתר דאלין מלאכין תמן אבהן תמן, ובאתרא דאבהן תמן שכינתא תמן (זוהר - רעיא מהימנא שלח קעד.)

ע"י הפרשת חלה מתברכת העיסה להיות מזון לגוף ולנפש "לפי שחיתו של אדם במזונות ורוב העולם יחיו בלחם, רצה המקום לזכותינו במצוה תמידית בלחמנו כדי שתנוח ברכה בו על ידי המצוה ונקבל בה זכות בנפשינו, ונמצאת בעיסה מזון לגוף ומזון לנפש. גם למען יחיו בו משרתי ה' העוסקין תמיד בעבודתו, והם הכהנים, בלי יגיעה כלל" (ספר החינוך שפה)

"ומפני מה ניתן לה מצות חלה, על ידי שקלקלה את אדם הראשון שהיה גמר חלתו של עולם," (בראשית רבה יז: ח)

הפרשת חלה -גמילות חסד

"דבר זה נחשב גמילת חסד כי גמילת חסד בין לעניים ובין לעשירים, וזהו עמוד ג' שהעולם עומד עליו, ולכך בזכות אלו נברא העולם כי דברים אלו עמוד אל העולם, הרי כי שלשה עמודים נרמזו במלת בראשית, ויתורץ לך למה בזכות חלה ומעשר

נברא העולם אלא שהוא גמילות חסדים שהוא התחלת העולם, הרי כי נזכרו כל שלשה עמודים בתורה בתחילת הבריאה... כי השם יתברך ברא העולם והשפיע אל הבריות מה שצריך להם, ואם לא שיהיו בעולם גם כן אנשים משפיעים מטובותם לאחרים לא היה ראוי שיברא העולם ולהשפיע להם מה שצריך להם, כי מדה זאת אצל מדת החסד שאין ראוי לעשות חסד אלא אם כן הוא בעל חסד, שכן אחז"ל (מ"ק כ"ח, ב') דקבר יקברוניה דטען יטענוניה וכו', פירוש כל גמילות חסדים שהאדם עושה ראוי שיהיה נעשה לו גם כן. ודבר זה יתבאר במקומו איך שבעל גמילות חסדים לפי החסד שעושה ראוי שיהיה נעשה לו, ולפיכך אם לא שיהיו בעולם גומלי חסדים משפיעים מטובם לא היה ראוי שיהיה הש"י בורא העולם ומשפיע לו מה שצריך אל העולם... החלה היא חיותו של אדם ואם יתן חלה הש"י נותן ומשפיע לעולם דברים הכרחיג' דברים העולם עומד וכו'. ומפני כי הש"י משפיע לעולם דבר שהוא עיקר חיותו של אדם כמו הלחם שהוא חיות של אדם "

(דרך חיים למהר"ל א:יח,ה:ח)

"ר' ברכיה סובר שהעולם נברא בשביל בכורים מעשר חלה, כי אלו דברים משפיעים בני אדם לאחרים ובזכות זה שמשפיעים ברא הקב"ה עולמו והשפיע אותו, כי בזה דומה המושפע אל הש"י המשפיע העולם כי הדומה משפיע הדומה"

(מהר"ל-נתיבות עולם:גמילות חסדים א:א)

החלה- הפרשה הראשית מין העולם המורכב

"והעולם התחתון הוא עולם הרכבה, ושם יש הרכבה מזגית בודאי, שנמזגו ביחד, וכנגד זה מצות החלה. ועל דבר זה ראיה ברורה, שכן אמרו חכמים במדרש (ב"ר יד, א) אדם הראשון חלה טהורה היה, האשה מקשקשת עיסתה במים ואחר כך מפרשת חלתה. כך "ואד יעלה מן הארץ והשקה כל פני האדמה" (ר' בראשית ב, ו), ואחר כך "ויצר אלקים את האדם" (ר' שם שם ז). הרי בארו כי אדם הראשון, אשר הוא קודש לה', הוא הראשית אשר בעולם הזה התחתון, והוא כמו החלה"

(מהר"ל-נצח ישראל ג)

"וידוע כי מצות חלה הוא כנגד השלמת העולם, וזה כי גלוגל העיסה הוא הרכבת הקמח, והוא דומה בעולם הרכבת הפשוטים אחר שנתהוה העולם, והחלה שמפריש מן העיסה הוא קודש, דומה כאדם שהוא קדוש על כל הנבראים התחתונים, וכך אמרו במדרש (ב"ר פי"ד) ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה כמו אשה שמקשקשת את עיסתה במים ואחר כך נוטלת חלה ואד יעלה מן הארץ ואחר כך וייצר את האדם, וזה שנאמר (משלי כ"ט) ואיש תרומות יחרסנה אדם שהוא היה כמו חלה שהיא תרומה יחרסנה, ולפיכך החלה שהוא כנגד האדם, והאדם הוא השלמת העולם כמו שידוע, ולכך נברא האדם באחרונה ועל כן מצות חלה נגד השלמת העולם כמו שהמצוה בעצמה של חלה כאשר נגמר העיסה."

(חידושי אגדות למהר"ל ב:קמד)

לתת את האחד לה' האחד

"ובכל חלק וחלק יש "ראשית" שהוא אל השם יתברך, והוא לחלקו, בעבור כי הוא יתברך אחד, ומאתו נמצא גם כן אחד, והוא ראשית דבר, והשאר אינו רק תוספת, כמו שהתבאר. וזה שאמרו 'בזכות בכורים' 'בזכות מעשר' 'בזכות חלה' נברא העולם. כי כבר התבאר לך, כי לא היה ראוי שיצא מן אשר הוא אחד הרבוי, רק על ידי הראשית. ולכך בשביל אלו ג' דברים, שהם "ראשית", נברא העולם. ורוצה לומר בזכות אשר נותנים אל השם יתברך הראשית, בשביל ששייך אליו הראשית יותר מן השאר, כי הראשית הוא אחד, והוא נמצא מאתו בראשונה, והושפע מן השם יתברך שהוא אחד, בשביל זה נברא כל העולם. כי אי אפשר שיהיה נברא העולם רק מפני

שיש כאן ראשית, והראשית הוא קודש אל השם יתברך, כי השם יתברך הוא אחד, והראשית הוא אחד, ולכן הוא קודש אל השם יתברך" (מהר"ל-נצח ישראל ג)

לעבוד בוראנו בימי נעורנו בכל מעשינו

"וזה ראשית עריסותיכם תרימו חלה (במדבר טו, כ). חל"ה, אותיות ח"ל ה', היינו שתראה שיהא שם הוי"ה שורה על המאכל. מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה, קאי על האדם, כמו שבש"ס (ברכות יז). כינו לאדם בשם עיסה, כמ"ש שאור שבעיסה מעכב. וז"א ראשית עריסותיכם חלה תרימו, לרמז בא שתיכף בימי בחרותו יראה להמשיך הקדושה עליו, וגם יש לפרש דקאי על תחלת יצירת האדם שצריך שיהיה בקדושה יתירה, כי עיקר גידולו של אדם אחר כוונת השימוש, וכמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים נא, ז) הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. ולזה אמר עוד באם אמר יאמר האדם הן כליתי כל ימי עד עתה בהבלי עולם ומעתה אין לי עוד תקנה, לזה אמר אם תרצה מראשית עריסותיכם, שאדברה אם תחזור למוטב מראשית עריסותיכם תתנו לה', ותעלה כל המחשבות רעות שהיה לך עד עתה. וביותר שאף הצדיק צריך לזה, שעל ידי שמזכיר מעשיו הכעורים או איזה נדנוד מחשבה שהיה לו עד עתה ורוצה להעלותם, ועל ידי זה מעלה גם כל מעשי בני אדם הרעים אל הקדושה. וזה תתנו לה' תרומה לדורותיכם, היינו שעל ידי זה יעלה עמו כל בני דורו:

ושיערו חכמים שיעור חלה מ"ג ביצים וחומש ביצה, כי חלה גימטריא מ"ג. וגם רומז כי מ"ג אותיות ג"ם. וחומש, היא ה', רומז לשם הוי"ה ברוך הוא. והיינו בכל מעשים שעושה יחשוב שהבורא יתברך שמו הוא המהוה אותה הוא עיקר המעשה והוא כטפל לה' בלבד. וזו מלת ג"ם, רומז לדבר הטפל, כמו שפירש האלשיך בפסוק (בראשית ל, ל) מתי אעשה גם אנכי לביתי עי"ש"

(עבודת ישראל, אבות ג)

לזכור שפרנסתינו מחסדי ה' ולא מהשתדלותינו

על פי פשוטו צונו הבורא ית' להפריש מראשית עריסותינו העשויין למאכל אדם להחיות את נפשותינו, ולתנו לשם השם לכהן איש החסד. והוא לבל יבוא האיש לחשוב כי המאכל מחיה את האדם וכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה, ועל ידי כך יבטל חיי העולם עבודת השי"ת ויבא לרדוף אחר חיי שעה להמציא מזונותיו, על כן להסיר תועה מלב אנוש, צונו אלקי עולם להפריש מראשית עריסותינו לכהן איש החסד, בכדי שזכור יזכור כי עוד כל ימי עולמנו מזונותינו ביד ה' והוא ממציא לו מזונותיו על צד החסד, ובהשתדלותו לא יוסיף אומץ בעושרו, והשתדלות בו הוא סיבה ח"ו למנוע היראה ועבודה.

(אגרא דכלה שנד:ב)

"דדבר נקל להכיר במעשה שמים להכיר שהוא מן השמים והכל יודעים שאין בכח אדם עצמו להצמיח התבואה, אבל במעשה אדם לטחון החיטה ולעשות עיסה ולאפות בזה רבותא כשמכיר שגם בזה הוא הנותן לך כח וגוי' וזהו החלה"

(ליקוטי אמרים ג)

חלה גם בחו"ל והארת רצונו בלי שיעור

וזה בחינת מצות חלה, שתקנו חכמינו זכרונם לברכה גם בחוץ לארץ, בכדי שלא תתבטל תורת חלה כי עקר הארת הרצון דקדושה זוכין לקבל בשעת האכילה, דעל ידי מצות חלה נתתקנת האכילה, שיזכו לקבל על ידה הארת הרצון, ועל כן נקראת חלה, מלשון תוחלת וקווי, וקווי, שהוא בחינת רצון וגעגועים, ורק זה נשאר לנו

בגלותנו הארץ, ועל כן חלה אין לה שעור מדאוריתא, כי הארת הרצון הוא בבחינת
אין שעור"

(פרי צדיק נח:ה)

"ועל - בן מצות חלה שעורה מ"ג ביצים שזהו בחינת ג"ס, זאת בחינת ואף גם זאת
בהיותם בארץ איביהם לא מאסתיים וכו', דהינו שאף - על - פי שישראל בארץ
אויביהם במקומות הרחוקים מהקדשה מאד והם כבושים שם בגולה בגלות גדול
מאד אף - על - פי - בן לא מאסתיים ולא געלתיים לכלותם חס ושלוש כי אני ה'
אלהיהם, כי אני מגלה להם כי עדן ה' אתם וכו' ועל - ידי זה הם מעלים כל
המקומות הרחוקים אל הקדשה בבחינת ונשאר גם הוא לאלקינו, וזהו בחינת חלה
ששעורה מ"ג ביצים, בחינת ג"ס הנ"ל, בחינות ואף ג"ס זאת וכו', בחינות ונשאר גם
הוא לאלקינו וכנ"ל:"

(ליקוטי הלכות חלה ד:ו)

וזה בחינת חלה שצריכין לתן לכהן, כי כבר מבאר שישראל צריכין לקדש אכילתם
כדי שיוכלו לקבל הארת הרצון בשעת האכילה שבשביל זה צריכין לתן כל מתנות
כהנה מכל מה שאוכלין כמו שמבאר לעיל בתחלת הדרוש הזה. וזה בחינת חלה
לכהן, כי אף - על - פי שכבר נתנו מהתבואה תרומות ומעשרות בעת הגרן, עדן
צריכין לתן חלה לכהן בעת שנותנין מים בהקמח ומתחילין לגלגל העסה לעשות
ממנה לחם, כי עקר הרצון הוא בשעת האכילה ביותר, כמבאר שם בהתורה הנ"ל
שבשעת האכילה דיקא מקבלין הארת הרצון. ועל - בן פשעוסקין לעשות לחם
מהקמח שזה עקר האכילה אז צריכין ביותר לקדש הלחם כדי שנוכל לקבל על ידו
הארת הרצון. ועל - בן נותנין חלה כשמתחילין לעשות לחם שהוא סמוך להאכילה
ביותר"

(ליקוטי הלכות פדיון בכור ה)

המשכת ברכת אורו הפשוט בגמר עשיית הלחם

"וזהו בחינת חלה לכהן שנותנין אחר כך לכהן מן העסה, כי אחר כך כשנעשה עסה
נאזי מתחיל העסה להצטיר..."

ח) וזה בחינת מתנות כהנה תרומות ומעשרות כדי להוציא הדגן מן הקללה כנ"ל על -
ידי הכהן, שהוא בחינת וקמץ הכהן, שהוא יכול להמשיך האור הבא מלמעלה,
שהוא קמץ וסתיים ולצירו לברכה כנ"ל. וזהו בחינת תרומה לכהן ומעשר ללוי, כי
כהן הוא בחינת וקמץ הכהן, הינו האור הפשוט, שהוא קמץ וסתיים. והלוי הוא
בחינת צירי כידוע, כי כהן, לוי, ושראל, הם בחינת חכמה, בינה, דעת, נמצא שלוי
הוא בחינת בינה, שהוא בחינת צירי, כמובא. ועל - בן נותנין תרומה לכהן כדי
להרים התבואה לשרשו שהוא אור פשוט בחינת וקמץ הכהן כנ"ל, ואזי ממילא
יוצאה מהקללה מאחר שהרימה לשרשה, שהוא אור פשוט. ואחר כך נותנין מעשר
ללוי, שהוא בחינת צירי, כדי שיצטיר האור והשפע לטובה ולברכה. וזהו בחינת חלה
לכהן שנותנין אחר כך לכהן מן העסה, כי אחר כך כשנעשה עסה נאזי מתחיל העסה
להצטיר ולהתחמץ, על - בן צריכין לתן שנית מתנה לכהן... על - בן צריכין לתן שנית
מתנה לכהן, דהינו חלה שהיא גם בן תרומה כדי להרים עוד הפעם את העסה
לשרשה לבחינת וקמץ הכהן כדי שיצטיר האור לברכה"

(ליקוטי הלכות פסח ה)

תרומה ותרומת מעשר והחלה שנקרא תרומה. כי תרומה הוא לשון הרמה מה שאנו
מרימין על ידי זה ניצוצי הקדושה אשר בתבואה הזו למעלה למעלה כי הרמת
התרומה מן התבואה הוא כעין הרמת היד בדבר שלמעלה להגביה את עצמו למעלה

ולזה צריך שלושה ידות להתבואה בכדי להעלות הקדושה שבה על ידי שם מ"ב שהוא מספר ג' פעמים יד. וצריך האוכל והנהנה מהם לתקנם על ידי השלוש תרומות להעלות הנופלים למעלה. ועל כן תרומה השלישית נקראת בכתוב בשם חלה שהוא מספר מ"ג. וגם שיעורה, עיסת מ"ג ביצים נגד מספר חלה כי תרומת החלה היא היד השלישי הרומזת על גמר שם מ"ב וכל השלושה ידות מתאחדים לאחד הרומז באלף אלופו של עולם. ולהחזיר ניצוצי הקדושה על ידי הג' ידים לאחד ונעשה ג' ידות שם מ"ב לאחד מספר מ"ג מנין חלה. ועל כן הנה בכתוב הקודם נאמר והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לרמז על שני התרומות הקודמים לעיסה. ואחר כך אומר הכתוב ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. פירוש כי ראשית העיסה נקרא חלה לפי שהוא סוף ג' תרומות העולים על ידי שם מ"ב לאחד מספר חל"ה. כתרומת גורן כן תרימו אותה. הרי הוא מורה באצבע כי הג' תרומות הללו הוא על שם תרומת גורן בחינת ג'וף נפש ר'וח העולים למעלה בג' ידות על ידי שם מ"ב וכן תרימו אותה ג' פעמים. או יאמר כן תרימו אותה כלומר כן כשמה חלה הרומז למ"ב ואחר כך תרימו אותה למעלה לקרבה לאור פני מלך חיים. או כן תרימו אותה בשיעור כשיהיה שיעור מ"ג ביצים כמספר חלה תרימו אותה. והכל על שם ג' הרמות הנזכרים הנוהגין בכל אדם ובכל הדברים כי כולם אין עלייתם כי אם על ידי האדם והבן זה. ועל כן אחר שלוש התרומות הוזכר עוד ג' לשונות תרומה שהוא תרומה כתרומת כן תרימו וגו' כי ג' הראשונות הם בחינת התחתונות העולים למעלה בחינת גוף רוח נפש. וג' האחרונות הם נשמה חיה יחידה שכל העולים עולים עד שם בחינת היחידה שהוא רשות היחיד יחידו של עולם"

(באר מים חיים שלח טו)

חלה כתיקון בבחינת דעת

"ועל - בן משענת נתינת המים, שהם בחינת מימי החסדים, אזי נעשה בבחינת דעת שהוא בחינת לחם ועל - בן צריך תקון, דהינו להפריש חלה שהוא ראשית מן העסה, כי כל הדברים נפלו בתוך הקלפות על - ידי חטא עץ הדעת פידוע ועל - בן כל הדברים צריכין ברור ותקון, ובפרט הפת והלחם, כי הלחם הוא בבחינת דעת ועקר אחיזתם שם בבחינת עץ הדעת טוב ורע שהוא כרוך אחר הדעת שבקדשה, כי הם כרוכים ביותר במקום שיש שם קדשה יתרה פידוע ועקר הקדשה הוא הדעת ועל - בן אף שפבר תקנו התבואה על - ידי תרומות ומעשרות שהם בבחינת ראשית, עם כל זה אחר כך כשנותן מים בעסה שאז עקר גמר תקונו שנעשה בבחינת דעת על - ידי המים, על - בן אז צריך לשמר ביותר לגרש הרע ולהעלות הטוב, כי אז צריך שמירה יתרה מן השאור שבעסה הנאחז בעסה דיקא... ועל - בן חמשה מינין חבין בחלה בבחינת ה' הדעת, כמובא בדברי רבנו גר' אר, כי עקר הדעת הוא על - ידי... בבחינת חסד וגבורה. וזה בבחינת העסה שהיא נלושה מקמח ומים, כי הקמח שהוא עקר המזון נמשך מגבורות בבחינת שלחן בצפון, בבחינת גבורות גשמים והמים הם בבחינת מימי החסדים וכשנתחברים יחד המים והקמח אזי נעשה בבחינת דעת שהוא על - ידי חבור חסדים וגבורות כנ"ל. ואזי חב בחלה שהיא בבחינת ראשית דעת וכנ"ל"

(ליקוטי הלכות חלה א)

תרומות ומעשרות^{A15}

מה שמו ומה שם בנו כי תדע מה שמו אברהם הפריש מעשר תחלה שנאמר (בראשית יד) ויתן לו מעשר מכל והקנה לו הקב"ה שמים וארץ ולמה בירכו שיקנה לו האלהים שמים וארץ לזרעותיו ומה שם בנו זה יצחק שנתן מעשר ונתברך שנאמר (שם/בראשית/כו) ויזרע יצחק וגו' מהו וימצא בשנה ההיא מאה שערים מלמד שמדדן לעשרון כי תדע וכן הזהיר הקב"ה את ישראל שאם יעשרו תבואתם יברכם בעושר שנאמר (דברים יד) עשר תעשר וגו' עשר בשביל שתתעשר, (במדבר רבה יב)

^{A15} עיין עוד בדברי המהר"ל ובאר מים חיים בעניני חלה

מעשה באדם אחד שהיה מוציא מעשרותיו כראוי והיה לו שדה אחת והיתה עושה אלף מדות ומוציא ממנה מאה מדות למעשר ומן המותר היה מתפרנס הוא ובני ביתו, בשעת פטירתו קרא לבנו ואמר לו, בני תן דעתך על שדה זו כך וכך מדות היא עושה, כך וכך מדות למעשר וממנה הייתי מתפרנס כל ימי, כשנפטר מן העולם שנה ראשונה זרע אותה הבן עשתה אלף מדות והוציא ממנה מאה למעשר, שנה שניה נכנס בו עין רעה פיחת עשרה ופיחתה היא מאה, וכן שלישית וכן רביעית וכן חמישית עד שעמדה על מעשרותיה כיון שראו קרוביו כך, עמדו ולבשו לבנים ונתעטפו לבנים ונכנסו אצלו, אמר להן לא באתם אלא לשמוח עלי, אמרו לו ח"ו לא באנו אלא לשמוח עמך, לשעבר היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעשית כהן והקב"ה בעל הבית, הוי ולא ידע כי חסר יבואנו,

(שמות רבה לא יז)

שנים של מעשר

ד"א עשר תעשר. בשני מעשרות הכתוב מדבר, מעשר ראשון ללוי, ומעשר שני היה קדש, ועליו נאמר כל הפרשה: היוצא השדה שנה שנה. כל שנה ושנה חייב להוציא מעשר שני, אבל השלישית מעשר ראשון ומעשר עני, לכך נאמר שנה שנה, לפי ששתי שנים זו אחר זו מעשר מן המעשר מענין אחד, אבל בשנה השלישית לא היה נוטל מעשר אלא מעשר עני:

(מדרש אגדה דברים יד: כב)

תרומה ומעשר-לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו

"לפי שהדגן והתירוש והיצהר הן עיקר מחייתן של בריאות והעולם כולו להקב"ה, על כן ראוי לאדם לזכור את בוראו על הברכה אשר ברכו ושיפרוש קצת ממנו לשמו ב"ה, ויתנו למשרתיו שהם הכהנים העוסקים תמיד במלכת שמים טרם יגע בו יד אדם ויהנה ממנו כלל... רבותינו זכרונם לברכה הוסיפו בדבר לתת בו שיעור ראוי כדי שיתעורר לב האדם בענין יותר, כי בהיות האדם בעל חומר לא ישית אל ליבו על דבר מועט כמו על המרובה שימלא עיניו ויעידו עליו יותר תנועתיו כדרך טבע האדם והרגלו שישמח במאכל רב"

מעשרות-סייג לעושר

"כי כן יאות למשרתי המלך שתהיה ארוחתם מזומנת להם על ידי אחרים שיכינוהם להם ולא יצטרכו הם ליגע בדבר זולתי בעבודת המלך היקרה. ואף על פי שהם היו שנים עשר שבטים, ולפי חלוקה שוה היה ראוי שיטלו חלק אחד משנים עשר, גם זה היתרון להם לכבודם, כי מהיותם מבית המלך ראוי שתהיה חלקם יתרה על כולם. ויתרון גדול הוא שיבא להם חלק העשירי נקי מכל הוצאת הקרקע. והמחיה משרתי האל בממונו ברכת השם יתברך תנוח עליו בכל אשר יש לו, וזהו אומרים זכרונם לברכה [אבות פ"ג מ"ג], מעשרות סייג לעושר."

(ספר החינוך שצה)

"ועל כן בהיות הכהנים עיקר הבית בעבודת אלהינו, זכו בכ"ד מתנות שניתנו להם המפורשות בכתוב, וכמו שמנו אותם חכמים זכרונם לברכה [חולין קל"ג ע"ב], עשר במקדש וארבע בירושלם ועשר בגבולין, ושאר שבטו שהוא נבחר עמו לסייע על ידו זכו גם כן לחיות בטובה מבלי יגיעה עם מעשר הפירות שנוטלין מכל ישראל. ולמען ידעו ויתבוננו כי כל חלקם בטובה וחלק אחיהם היא סבת העבודה לה', נצטוו לתת מכל אשר יטלו מבני ישראל חלק העשירי למשרתים הגדולים, ובכן יתנו אל לבם כי יש גבוהים עליהם וגבוה מעל לכולם הוא שומר הכל יתעלה. גם כי יש בזה זכות וכבוד ומעלה ללוים לבלתי יגרע שמם ממצות מעשר בחלקם בתבואות, ואל יאמרו

בניהם לבניהם זכיתם בתבואה ואנחנו במצוה, ועכשיו יהיה המענה, יש תורה ויש קמח. "

(ספר החינוך שצו)

פנימיות ענין התרומה

שמלת בראשית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם (עיין ספר יצירה א יד), ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל, כענין שנאמר (משלי ג יט) ה' בחכמה יסד ארץ, היא התרומה והיא קדש, אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה, וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר רמז לעשר ספירות. יתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה, והחלה מצוה יחידה בעיסה תרמוז לזה (רמב"ן בראשית פרק א פסוק א)

בעל כורחו יעשה בהם צדקה

ענין התרומה והמעשר כבר באר סבתם כי אין לו חלק ונחלה עמך, וכבר ידעת סבת זה כדי שיהיה זה השבט כולו מיוחד לעבודת השם ולידיעת התורה, ולא יתעסק לא בחרישה ולא בזריעה רק יהיה להשם לבד, כמ"ש יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה וגו', ותמצא דברי התורה במקומות רבים הלוי הגר והיתום והאלמנה, ימנה אותו תמיד בכלל העניים בעבור שאין לו קנין, (מורה נבוכים ג:לט)

'חיסה אחת פוטרת כל הכרי' לא הנתינה פוטרת אלא עשיית המצוה

"טעם מצוה זו להורות שעשיית מצותיו ית' פוטר לא הנתינה שהרי חטה אחת פוטר כל הכרי "

ובציון שם מובא:

"ארז"ל עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה וגרם הקללות ועל הלב כעין גרגיר חטה דהיינו יצר הרע המחטיאו הוציאותו ודי לך"

ועל זה הוסיף הבאר מרים:

"בברכות ס"א איתא מימרא דשמואל יצה"ר דומה לחטה דכתיב 'לפתח חטאת רובץ'¹⁹ לשון חטה"

(הריקנטי-טעמי המצוות רט)

במצוות אלו מותר לנסות את ה'

שבכל המצוות נאמר לא תנסו, חוץ מזו דמעשר, שנאמר [מלאכי ג', י'], הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' ובחנוני נא בזאת וגו'. והטעם בזו כענין שכתוב [משלי י"ט, י"ז], מלוה ה' חונן דל, כלומר, שהודיענו האל ברוך הוא כי בפרנסנו משרתי ביתו במעשר נמצא התועלת והברכה בממונו על כל פנים, ולא יעכב זה שום דבר חטא ועון.

(ספר החינוך מצוה תכד)

ראשית לראשית המציאות

"שאין ראוי לקדש רק דבר שהוא ראשית המציאות ומצד שהוא ראשית המציאות הוא קדוש מן אשר נמצא אחריו, כי ראשית המציאות יש בו קדושה תמיד שהרי השם יתברך הוא ראשית מציאות הכל ג"כ, ולפיכך ראוי ליתן אליו ראשית המציאות. וכן בכורי אדמה שנקראים ג"כ בכורים מלשון בכור שהם ראשית פרי האדמה ויש בהם קדושה, כי האדמה מוציאה הכל זה אחר זה, וראשית הפרי שהוציאה האדמה קדוש, וראשית המציאות בפטר רחם תלה שעכשיו הוא יוצא

למציאות, ונמצא לכך אין מעלת הקדושה רק בפטר רחם, וכן בתרומה וכן בחלה שהם קדושים נקראים ראשית, שנראה כי הראשית יש בו קדושה וכדכתיב (ירמיה ב') קודש ישראל לה' ראשית תבואתו".

(מהר"ל-גבורת ה' לח)

תרומה ומעשר- גמילות חסד בפירות המשפעת השלמה לעולם

והב' שהוא משפיע לעולם דבר שאם לא היה בעולם היה העולם חסר אע"ג שאפשר להתקיים האדם זולתו מ"מ היה האדם חסר..., ואם יתן מעשר אשר המעשר הוא בפירות ואין חיותו של אדם תלוי בפירות, גם אי אפשר שיהיה מתפרנס כל ימיו בפירות רק שהם השלמת העולם שאם לא היו פירות ויין אין ספק שהיה זה חסרון, וכאשר בני אדם נותנים זה ראוי שיהיה משפיע השם יתברך לעולם גם כן דברים שהם השלמת החסרון,

(דרך חיים למהר"ל ה:ח)

הרכב המעשר עם תשע העשירות של חולין כנגד הרכב עולם הבריאה

"המעשר, שהוא אחד מעשרה, והנה צריך חבור עשרה למעשר, ואז חייב במעשר, מפני שהוא נגד הבריאה שיש למציאותן החבור ביחד, אף על גב שאין כאן עירוב גמור, מכל מקום הוא חבור במה, ואינו הרכבה גמורה"

(שם)

פנימיות 'מעשר סייג לעושר'

" והבחינה של רבוי והחלוק מגיע עד תשעה, וזה כי כל רבוי שיש בדבר הוא מצד ההתחלקות אשר הוא מגיע עד תשעה. כי כל דבר נחלק לארכו ולרחבו, וכל חלק הוא מתחלק לשלשה כי כל דבר יש לו התחלה ויש לו אמצע ויש לו סוף וכך מתחלק באורך וכן ברוחב, עד שכל שטח מתחלק לתשעה חלקים והוא מגיע עד ט' בלבד כאשר הוא ידוע. אמנם העשירי הוא כנגד בחינה אחרת בפני עצמה הוא האחדות שבו הוא אחד. וכל דבר בעולם תמצא כך, כי האדם מצד מה הוא אחד שהוא אדם אחד, והוא מחולק מצד שיש בו חלקים, ולפיכך מספר ט' נגד בחינות החלקים והעשירי נגד הכל שהוא האחדות מצד שאין כאן חלוק, ולפיכך העשירי הוא קודש אל השם יתברך כי העשירי מצד שהוא אחד והוא מצד הפועל שהוא אחד ואליו ראוי העשירי שהוא מצד הפועל. גם בשביל זה העשירי שהוא כנגד הפועל שהוא אחד נחשב הכל, כי האחד הוא הכל כאשר אין זולתו והבן זה מאד. ולפיכך ראוי שיתן העשירי אל הש"י שהוא כנגד הפועל שהוא אחד ברוך הוא, ואין להאריך יותר בזה ובפרק בעשרה בעזרת הש"י יתבאר יותר. ולכך לא אמרו רק על המעשר עשר בשביל שתתעשר לא על כל צדקה רק על המעשר שהוא סייג לעושר, כי כאשר נותן העשירי אל הש"י שבו העושר במה שהוא עשירי, וכשמו כך הוא שנקרא בלשון עושר ולפיכך דבר זה מביא ברכה:

והראב"ע כתב עוד מסגולת התשעה, כי הוא כתב שאין שום מספר עולה רק עד ט', ואמר הטעם כי מספר ט' כאשר יהיו מונחים בעגול יושלם העגול באופן זה כאשר תניח מספר ט' בעגול כמו בצורה זאת. תכה ט' על ט' עצמו והם פ"א, והנה תמצא א' ח' לימין אחד ובשמאל ח' והם ב' ז' פ"א, כי האות הראשון הוא ג' ו' במדריגה האחדים ואות ד' ה' השני במדריגה עשרות:

תכה ט' על ח' יהיו ע"ב תמצא לימין ב' ולשמאל ז' והם ע"ב. תכה ט' על ז' עולה ס"ג תמצא בימין ג' ובשמאל ו' והם ס"ג. תכה ט' על ו' עולה נ"ד תמצא בימין ד' ובשמאל ה'. הנה עתה כאשר בא אל הה"א שהוא חצי העיגול נהפך הדבר להיות העשרות על ימין והאחדים על השמאל הנה תכה ט' על ה' עולה מ"ה תמצא בימין ה' ובשמאל ד'. תכה עוד ט' על הד' והם ל"ו תמצא הג' בימין והו' בשמאל והם ל"ו. תכה ה' על הג' והם כ"ז תמצא הב' בימין והז' בשמאל. תכה ה' על הב' והם י"ח תמצא האל"ף בימין והח' בשמאל. תכה ה' על הא' והוא ט', ובזה נשלם העיגול. וכבר אמרנו כי

הנקודה אין לה התפשטות כלל והתפשטות הראשון מן הנקודה נעשה מזה העיגול אשר העיגול כפי מה שנתבאר לך יושלם ע"י ט' ובפחות מט' לא יושלם, שתראה כי התפשטות הראשון אינו בפחות מט'. אך מה שרצה לומר כי המנין אינו עולה רק עד ט', שהרי בלשון הקודש ובכל המספרים המספר עשרה לא ט', אבל ר"ל בודאי כי אין עולה המספר הפרטים רק עד ט', והעשירי הוא כמו שאמרנו משלים ומאחד הפרטים האלו כמו שבארנו למעלה כי אי אפשר שיהיה זולת זה, והוא כנגד הנקודה שהיא בעיגול שהיא אחת שאין לה התפשטות וממנה מתפשט הכל והוא מקשר כל הטי' שהם בעיגול, כי הנקודה היא אחת באמצע העיגול מקשר כל העיגול עד שהוא אחד. לכך כאשר מגיע לעשרה העשרה הם כמו אחד שהרי אתה מונה שלשים ארבעים חמשים כמו שאתה מונה שלש ארבע חמשה, שתראה מזה כי הפרטים מגיעים עד ט' והעשירי מקשר ומאחד אותם כמו הנקודה בעיגול:

ועוד יש להבין מצד אחר מענין העשרה, ותדע כי כל אשר מתפשט, תחלת ההתפשטות שלו מן הנקודה ומתפשט לארבעה צדדיו, והנה כל צד יש לו תחלה ואמצע וסוף כמו שאמרנו, עד שכל צד מן ארבע צדדיו נחלק לשלשה חלקים ויהיה ההיקף כולו שהם ארבע צדדים נחלק ליי"ב חלקים, ודבר זה במרובע גמור, אבל כל ההתפשטות אינו רק בעיגול שהוא ההתפשטות הטהורה מכלי זוויות, כמו שתראה השמים והארץ הם עגולים לא מרובעים מפני שהעיגול הוא שוה. והנה כל המרובע נחלק ליי"ב, אבל העיגול נחלק לט' חלקים, כי כל מרובע יתר על העיגול רביעי, אם כן כאשר המרובע נחלק ליי"ב העיגול נחלק לט' חלקים והם ט' חלקים שמתחלק כל ההתפשטות. וכנגד זה הם הפרטים שמתחלקים לתשעה, והעשירי נגד הנקודה שהיא תוך העיגול, ומפני זה העשירי קודש אל הש"י כי הנקודה אין לה התפשטות גשמי כלל, וכן היו"ד אין לה התפשטות גשמי כלל, ומפני כך בכח העשירי שהוא כנגד הנקודה הוא הכל כי ממנה מתפשט הכל ומתקשר הכל. ומפני זה תבין גם כן עשר בשביל שתתעשר שהרי העשירי

מפני כך בכח העשירי שהוא כנגד הנקודה הוא הכל כי ממנה מתפשט הכל ומתקשר הכל. ומפני זה תבין גם כן עשר בשביל שתתעשר שהרי העשירי שהוא כנגד הנקודה שממנה מתפשט הכל ובכחו הכל, והוא המעשר ולפיכך בו העושר ודברים אלו גדולים מאד, והארכנו בזה להעמיד אותך על דברי נבונים והתבאר איך המעשר סייג לעושר"

(שם, ג:יג)

תרומה, מעשר ותרומת מעשר-לכלול שמאל בימין ולהמתיק את הדינים

תרומה אין לה שיעור ונתנת לפה, זה בחינת אור העליון שהוא קמץ וסטים בחינת וקמץ הפה וצל - כן אין לה שיעור. כי עדן אין שם בחינת ציור שהוא בחינת שיעור וצמצום...

ומעשר ללוי הוא בחינת צירי וצל - כן יש לה שיעור, כי שם נצטרך האור. וצל - כן צריכין לתן המעשר במדידה דיקא ולא מאמד כדי לציר האור לברכה על - ידי המדידה שהיא בחינת ציור אבל מאמד הוא כחוק יותר ועליון מבחינת ציור על - ידי מדידה. וצל - כן צריכין לעשר במדידה דיקא כדי לציר האור לברכה. וזהו שנסמך ואל תרבה לעשר אמות ל"עשה לך רב והסתלק מן הספק" כי הכל אחד כנ"ל...

וכל התורה תלויה בזה, כי כלל מצות התורה הוא להמתיק דינים, כי כל אחיזת הסטרא אחרת והיצר הרע הוא מדינים פידוע שהם נאחזים מסטרא דשמאלא וכל התורה והמצות הם לבטל אחיזת הדינים להמתיק הדין הנאחז בשמאל ולאכללא שמאלא בימינא פידוע וזה בחינת תרומות ומעשרות שצריכין לתת תרומה לפה, ואחר כך מעשר ללוי ואחר כך חוזרים ונותנים תרומות מעשר לפה כי הנותנה היא פידוע בחינת צדקה בחינת פתח תפתח את ידך לו וצל - ידי שנותנים אלו השלש מתנות תרומה ומעשר ותרומת מעשר על - ידי זה מתקנין בחינת ידים הפ"ל, כי תרומה לפה זהו בחינת יד ימין שהוא חסד בחינת פה איש החסד. ואחר כך מעשר ללוי זהו בחינת יד שמאל שהוא סטרא דלואי שהוא בחינת שמאל דקדשה פידוע

ואחר כך צריכין הלוויים לחזור ולתן תרומת מעשר לכֹהֵן כְּדִי שֶׁהַשֹּׁמֵאל יִהְיֶה נִכְלָל בְּיָמִין, שְׁזֶהוּ עֶקֶר תִּקְוֹן הַהִמָּתָקָה בְּחִינַת הַתְּחַבְּרוּת הַיָּדִים נִמְצָא שְׁנַעֲשִׂים וְנִתְתַּקְּנִים עַל - יְדֵי שְׁלֹשׁ מִתְּנוֹת אֵלוּ בְּחִינַת שְׁלֹשׁ הַיָּדִים הַנִּי"ל וְהֵם מִמֵּתִיקִין שְׁלֹשׁ אֱלָקִים שֶׁבְּגֵרוֹן הַנִּי"ל שְׁמֵהֶם כָּל הַדִּינִים שְׁזֶה אָנוּ צָרִיכִין לְהִמָּתִיק מִהִתְבּוּאָה לְהוֹצִיאָה מִקְלָלֶת אָדָם הָרָאוּשׁוֹן שֶׁנִּתְקַלְלָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרוֹ וְכָל אַחֲזִיזַת הַקְּלָלוֹת הוּא מִהַדִּינִים שֶׁבְּגֵרוֹן הַנִּי"ל. וְעַל - בֵּן עֶקֶר הַקְּלָלָה הִזָּה בַּעֲנֵן הָאֲכִילָה, כְּמוֹ שֶׁפִּתּוּב, בַּעֲצָבוֹן תִּאֲכַלְנָה בְּזַעַת אַפָּךְ תִּאֲכַל לֶחֶם וְכוּ', כִּי הָאֲכִילָה הִיא שְׂבִיעַת הַגֵּרוֹן וְצָרִיכִין יִשְׁרָאֵל קִדְּם אֲכִילַת הַלֶּחֶם הַבָּא מִהִתְבּוּאָה לְהִמָּתִיק הַדִּינִים שֶׁבְּגֵרוֹן שְׁשֵׁם הָאֲכִילָה וְהַשְּׂבִיעָה עַל - יְדֵי הַשְּׁלֹשׁ יָדִים הַנִּי"ל, עַל - בֵּן צָרִיכִין לָתֵן שְׁלֹשׁ מִתְּנוֹת הַנִּי"ל שְׁעַל - יְדֵי זֶה מִמֵּשִׁיכִין הַשְּׁלֹשׁ יָדִים הַנִּי"ל לְהִמָּתִיק מִהִתְבּוּאָה הַדִּינִים שֶׁבְּגֵרוֹן שְׁשֵׁם הַשְּׂבִיעָה וְהָאֲכִילָה הַנִּי"ל: (לִיקוּטֵי הַלְכוֹת בְּרַכַּת הַתּוֹרָה א, תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת ג)

לברור הניצוצות של קדושה ע"י הכהנים ולוויים

"על פי זה תבין שם תרומה לתרומת כהנים, וטעם על הפרשת תרומה והמעשר המתנות כהונה, מלבד הטעם הפשוט שיהיה למשרתי ה' במה להתפרנס. והענין הוא כי בכל יש ניצוצי קדושה, וצריכים תיקון להעלותם ממדרגת דומם צומח חי למדרגת מדבר, והנה לא כל אדם יוכל לעמוד בסוד ה' לתקן בכוונת אכילה ואלו הכהנים נתייחדו לשרתו, והלויים למטה מהם, כמו שנאמר (דברים יז ט) ובאת אל הכהנים ואל הלויים וגו', על כן צוה השי"ת להפריש התרומה לכהן, ומשגיח בחסדו ית"ש שמבחר הניצוץ יתעטף בזה, על כן נקרא ראשית כמו וראשית שמנים ימשחו (עמוס ו ו), ועל כן נחרץ עונש גדול לזר האוכלו שלא יתחלל קדושתו, ועל כן שם קדושה עליה, והניצוצות הקלים במעשר, ומהבהמה המנות לכהנים כנ"ל, והבן זה כי הוא טעם נכון על מצות הפרשת תרומה"

(ישמח משה תרומה, קעט)

פנימיות במצוות תרומה ומעשר

כי המעשר שלקחו הלויים הוא בסוד יו"ד משם אדניי הק'. והתרומת מעשר שנתנו הלויים להכהנים שהוא מעשר מן המעשר והיה לו כל דין תרומה גדולה הוא בסוד יו"ד משם הוי"ה הק'. וזהו והרמותם ממנו, לשון הרמה ועלייה. תרומת ה' מעשר, היינו יו"ד עילאה משם הוי"ה הק'. מן המעשר, היינו מן היו"ד משם אדניי הק' והיינו מבחי' הלויים ושורשם שהוא בחי' גבור"ה בחי' מ"ל שהוא דיבור יראו להעלות ולקשר עלמין עילאין קדישין אשר הם בבחי' ח"ש ומחשבה. וזהו ונחשב לכם תרומתכם ונחש"ב הוא לשון מחשבה. כדגן מן הגורן, הגר"ן הוא מספר ג' שמות אלהים שהם שורש הדינין והגבורות. והמתקתן הוא כמ"ש (תהלים נ, א) אל אלהים ה' דיבר כו' והיינו ע"י השם אל וע"י שם הוי"ה. ואלו שני שמות הק' הם מספר ז"ן והם שמות החסדים והרחמים. וע"י נמתקו הגבורות שהם הג' אלהים. ודגן הוא ג"כ מספר אל הוי"ה. וזהו ונחשב לכם תרומתכם, היינו העלייה וקישור והיחוד העולמות העליונים יהיה כדג"ן מן הגר"ן, וכנ"ל שהם המתקת הדינין בשורשם. וכמלאה מן היקב, היינו המילוי מהאותיות של יקב שהם כזה יו"ד קו"ף בי"ת והמילוי לבד הוא מספר תק"ו שהוא ממש מספר שם הק' אב"ג ית"ץ שהוא סוד חסד שבגבורה. וגם יק"ב הוא האותיות השם הק' יב"ק דאיהו סוד י"חוד ב"רכה ק"דושה. וכ"ז היה תשובה אל הלויים שמבחינתם ושורשם יוכלו ג"כ להעלות ולייחד עלמין עילאין קדישין ולהמתיק הדינין בשורשן ולהיות ג"כ בבחי' ח"ש ומחשבה. וע"פ דברינו הנ"ל יובן מה דאיתא במדרש (במדב"ר יח) א"ר לוי למה חלק קרח על משה אמר אני בנו של שמן כו' עי"ש. והמשכיל יבין כ"ז

(אוהב ישראל, קרח)

שיעור תרומה כנגד השער החמישים (מנ' שערי בינה) הנעלם

"תרומה גדולה הוא תרי ממאה היינו אחד מחמישים. כמו בנו"ן שערי בינה העליונים הרוחניים יש שער אחד שאינו מתגלה לשום אחד מבני אדם ואפילו למרע"ה רבן של

כל הנביאים. כמו כן בכל הדברים אשר כמוס בהם כוחות מכל הני שערי בינה כמו תבואה וכדומה. לזה אמרה התורה להפריש חלק אחד מחמשים ויהיה קודש לה'. דוגמת שער החמשים אשר הוא קודש קדשים. וטמיר ונעלם וגנוז מבני אדם. וזהו נקרא תרומה גדולה שהוא אחד מני שערי בינה נגד נוי גדולה של נוצר חסד שהוא מסטרא דבינה, ושם הם אתוון רברבן כנודע"

(אוהב ישראל, תולדות)

נטע רבעי, מעשר שני, ומעשר בהמה

נטע רבעי, מעשר שני, ומעשר בהמה להתעורר להלל לה' בתחלת כל דבר "שרצה הא"ל לעשות האדם מתעורר להלל ה' ב"ה בתחלת מבחר פירות אילנותיו... ולכן צונו להעלותן ולאכול אותן במקום שבחר מימי קדם לעבודתו ב"ה.. ועוד יש תועלת כגון זה ומעשר שני וגם מעשר בהמה, כי מתוך כך יקבע מושבו באותו המקום ללמוד תורה שם... והרמב"ן ז"ל כתב טעם למצוה זו.. כדי לכבד ה' מראשית כל תבואותיו ולא נאכל מהם עד שנביא כל פרי שנה אחת הלולים לה', והנה אין הפרי בתוך שלש ראוי.. לפי שהוא מעיט, גם שאין נותן בפרי טעם או ריח טוב, גם כי רוב האילנות לא יוצאין פירות כלל עד שנה רביעית לנטיעתן לכך נותנין לכולן "

(ספר החינוך צא)

מעשר שני, נטע רבעי ומעשר בהמה-בעל כורחו יעשה בהם צדקה "אבל מעשר שני צוה להוציאו במזון לבד בירושלים, להיות זה מביא בהכרח לעשות ממנו צדקה, מפני שלא היה יכול להוציא רק במאכל ובמשתה יקל על האדם לתתו ראשון ראשון, ויביא להתקבץ במקום אחד שתתחזק האהבה והאחוה בין בני אדם חוזק רב... כסף מעשר שני.. וכן נטע רבעי ומעשר בהמה... כדי להרבות מזונות שם (בירושלים) א"כ בעל כורחו יעשה בהם צדקה (כאשר שעולים לרגל) וכבר הזהיר על הצדקה בחגים ואמר 'ושמחת בחגיך... והגר והיתום והאלמנה" (מורה נבוכים ג:לט)

מצוות התלויות בארץ-להכרת אדון העולם ולהשתמש בעניני העולם לפי רצונו "העון גאוות האדם ברכושו מתבטא בשני אופנים :
(א) הכחשת בעלותו של אדון הכל (ב) השתמשות בחפצי העולם שלא ע"פ רצון ה' או באופן המתנגד לרצון ה'. המצות דלהלן מטרתם למנוע עוונות אלו :

(א) (חדש, ערלה, בכורים, חלה, ותרומה) מבטאים את ההכרה (שהתבואה של ה') והברכה באה מאת ה'
(ב) (נטע רבעי, מעשר ראשון, מעשר שני, מעשר עני, שמיטה ויובל) מציינים שה' הוא הבעלים על כל רכושנו "
"הפרשות חלה בחוץ לארץ ע"פ תקנת חז"ל באה..א) להזכירינו שהלחינו מאת ה' הוא '...ב) ולהזכירינו את תקוותינו להיות אומה בין העמים"
(חורב ב: מב)

מאכלות אסורות

כשרות בדברי חז"ל

מעלות הכשרות

"כי אני ה' אלקיכם והתקדשתם והייתם קדשים כי קדוש אני ולא תטמאו את נפשתיכם בכל השרץ הרמש על הארץ"

(ויקרא יא:מד)

"וכאן כתיב 'המעלה', תנא דבי רבי ישמעאל אלמלי ..העליתי את ישראל ממצרים ..בשביל שאין מטמאין בשרצים כשאר אומות דים, ומעליותא היא גביהו זהו לשון 'מעלה' "

(בבא מציעא סא: ע"פ רש"י שמיני יא:מה)

הכשרות הוא כדי שתתקיים בנו צורת האדם
"בוא וראה יחזקאל שמר את פיו ממאכלות אסורות שכתוב 'לא בו בפי בשר פיגול' זכה ונקרא משום זה 'בן אדם'. דניאל מה כתוב בו 'וישם דניאל אל לבו אשר לא יתגאל בפני המלך וביין משתיו' ע"כ זכה הוא ונתקיים בצורת אדם כי כל דברי העולם כולם מפחדים מפני צורת אדם שהוא מושל על כולם והוא מלך על כולם¹⁶"
(זהר פ' וישב ע"פ 'הסולם')

הכשרות להעניק לנו שייכות למידת ההסתפקות
"כי לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה, והסתפקות..הוא יסוד של כל התורה"
(פסיקתא רבתי כמובא בספר 'אבן שלמה')

טעמי כשרות האוכלים בכללותם

כשרות- להצילנו מטמטום הלב ושאר מחלות רוחניות
"אל תקרי ונטמאתם אלא ונטמתם". היינו מי שאוכל שקצים ורמשים נבלות טרפות מטמטם נפשו ולבו עד שאינו מרגיש ומתבונן כלל אחר כך"
(דברי חז"ל כמבואר ב'התורה והמצוה')

איסור הבהמות טמאות כדי שלא ידבקו בנו התכונות השליליות של דברים טמאים
"לכן אסרה התורה לאכול דברים טמאים משום שמטבע המאכל להדבק בתכונות האוכל "

(הרמב"ן, וע"ש ויקרא יא:יג)

והוסיף הרדב"ז ביאור בעניין :
"ווענין כי כל הדברים הנבראים למטה הם ענינים נגדיים ונאצלים מן העליונים ואלו התחתונים דוגמא להם וכן ארז"ל אין לך עשב מלמטה שאין לו כח מלמעלה...כצל אצל המצל..ולכן יש דברים למטה נאצלים ממידת החסד ע"י צעדים וסבות רבות.. ויש מצד גבורה ..ויש מצד הקדושה ויש מצד הטומאה.. וכבר קבלו רז"ל כי הבהמות הטהורות בריאתן מצד החסד.. שהזכיר הכתוב עשרה מיני בהמות וחיות לרמוז שכחם מצד שלשלת הקדושה שהם עשרה מאמרות...אבל בהמות טמאות... כולם מרוח הטומאה ואם יאכל אדם מהם יטו אותם למידתם"

השפעות המאכלות

פעיל מדאי- אינס מעלה גרה, אינס מפריס פרסה, עופות טמאות, מספר דגים טמאים, חריקים, דם, אבר מן החי.
עמם- דגים טמאים, תולעים, חלב, נבלה, טרפה.
פסיבי- עולם הצומח, מעלה גרה, מפריס פרסה, עופות טהורות, דגים טהורים, חגבים טהורים.

(חורב ד:סח)

הטינוף הגופני של המאכלות האסורות מזיק גם לרוחניות האדם
"כי המאכלות האסורות שהוזהרנו עליהן מהם שהם רעים ומזיקין מצד איכותן, ומהם אעפ"י שאינן רעים הן נמאסים והורחקו עלינו לסבת מאוסן. ומהם.. מצד..

¹⁶ נראה שכונת זהר הוא שדניאל היה נצל מגור האריות בגלל שנתקיים אצלו צורת האדם כי הוא לא אכל מאכלות אסורות

מונעים דקות השכל ועיונו.. למען נוכל להשתדל ולעסוק בתורת ה'... והמאכלות שהם משמינים ומעכירים החמר, אעפ"י שהם טובים לקצת מגזים ומעמידים הבריאות הם מונעים הבריאות האמיתית, ר"ל בריאות הנפש וחייה" (מגדל דוד, אזהרה קע"ב)

ועל טעמים אילו הוסיף הריקנטי (בטעמי המצוות, ע):
 "ואל תתמה איך¹⁷ טנוף הגוף יזיק לנשמה שכתמו שהאומן הנכבד לא יוכל לעשות ולגמור מלאכתו זולת בכליו כן הנשמה לא תצא כחה לפעול בלתי הכנת הגוף ראייה משני אומנים ממלאכה אחת יש שינוי ביניהם מצד הכלים כן תמצא שני אשישות ששמנס שוה ואורן אינו שוה כי יהי' החסרון וההפרש מצד דקות הפתילה או מצד נקיות האשישה וכן שני אילנות במקום א' ופירותיהם משונים הכל לפי הכנת היניקה"

"מי שבראם... מאין ליש הוא יודע מזגם וטבעם... וכן אני רואה הגוים בעלי תחלואים משונים ונגעים גרועים ביותר ולא כן בישראל"

טינוף הגופני של המאכלות האסורות עלול להזיק גם לרוחניות התולדות "ומאחר שדם האדם נהפך לטפת הזרע, שהוא יסוד ובנין לולד הנולד מאותו חבור, נמצא כי כפי מזון האבות יהא טבע הבנים. ואולי כי לזה סמכה תורה לפרשת מאכלות אסורות ולפסוק (ו) 'להבדיל בין הטמא ובין הטהר' וגו' (שם יא, מז) סמוך לו 'אשה כי תזריע' (שם יב, ב), ללמדנו, שאף על פי שהמזון המטנף מוליד דם עכור באוכלו ומזיק לו, יותר הוא מזיק ומשחית לזרע הנולד מאותה טפה שנבנו כל יסדותיו עליה. ועל כן סמך גם כן מצד אחר פרשת נגעים, להודיענו, שאלו יבדל האדם מן המאכלות הרעים הוין לו בנים הגונים וטהורים ואם לאו, הרי נגעים גדולים וקשים מתחדשים עליו וגם עליהם, מצד טפת הזרע שהיתה מדם המאכל המשקץ"

(מנורת המאור קפג)

מאכלות אסורות שורשם בקליפות

"שלוש קליפוי' הטמאות ורעות לגמרי ואין בהם טוב כלל ונקראו במרכבת יחזקאל רוח סערה וענן גדול וגו' ומהן נשפעות ונמשכות נפשות כל אומות עובדי גלולים וקיום גופם ונפשות כל בעלי חיים הטמאים ואסורים באכילה וקיום גופם וקיום וחיות כל מאכלות אסורות מהצומח כמו ערלה וכלאי הכרם כו' וכמ"ש בע"ח שער מ"ט פ"י"

(ספר התניא)

המניעה ממאכלות אסורות מחזקת את החירות הנפשית באדם

"אבל בניי' כשהוציאנו הקב"ה ממצרים להיות לו לעם נחלה ונעשו בני חורין. רצה הקב"ה שלא יהי' לנו שיעבוד והתקשרות בגשמיות. ולכן הבדיל לנו מינים טהורים אשר החיות שבהם הם בבחי' החירות בלי השתנות. וז"ש זאת החיה אשר תאכלו כו'. ועיי' מאכלות אסורות ניטל החירות מהנפש ולכן הוי ככופר ביצ"מ"

(שפת אמת שמיני תרנ"ב)

'במופלא ממך אל תדרוש'

שְׁזָה בְּחִינַת קִשְׁקָשִׁים שֶׁכְּשָׂאִין לָהֶם קִשְׁקָשִׁים הֵם טִמְאִים לְגִמְרִי, כִּי כְּשָׂאִין לוֹ צִמְצוּם שֶׁהוּא לְבוּשׁ וּמְכַסֶּה עַל שְׂכָלוֹ כִּנ"ל אֲזִי הוּא יוֹצֵא מִגְבוּל הַקִּדְשָׁה לְגִמְרִי, וְאֲזִי הוּא בְּבָחִינַת פֶּגֶם הַבְּרִית שֶׁשֶׁם הַטִּמְאָה (כְּמוֹבָא בְּדַבְרֵי רַבֵּנוּ, נֵרוֹ יָאִיר). וְאֲזִי כְּשֵׁיט לוֹ קִשְׁקָשִׁים שֶׁהֵם בְּחִינַת הַלְבוּשִׁין, בְּחִינַת הַצִּמְצוּמִים כִּנ"ל, אֲזִי יֵשׁ עוֹד סִימָן טְהוֹרָה, שֶׁהֵם הַסְּנִפִּירִין, שֶׁהֵם הַכְּנָפִים שֶׁשֵּׁט וּפּוֹרֵחַ בָּהֶן בְּתוֹךְ הַמִּים שֶׁהֵם בְּחִינַת הַגְּדִלַת הַשֶּׁכֶל שֶׁזֹּכָה לְהַגְדִּיל הַשֶּׁכֶל שֶׁיְהִיָּה שְׂכָלוֹ מְעוֹפֵף וּפּוֹרֵחַ עַל - יְדֵי שְׁזָכָה לַעֲשׂוֹת לְשֶׂכֶלֹ

¹⁷ כאן יש הוספה בסוגריים- "עשה שלשה משלים כנגד רוח נפש נשמה דוק ותשכח"

כַּנְפִּים שֶׁהֵם בְּחִינַת הַסְּנִפִּירִין כַּנִּ"ל, שֶׁעַל יָדָם הוּא פּוֹרֵחַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם, שֶׁהֵם בְּחִינַת עֲלָמָא דְאֵתִי כַּנִּ"ל, הֵינּוּ בְּחִינַת מַה שֶׁמִּגְדִּיל שְׂכָלוֹ בְּעֲלָמָא דְאֵתִי כַּנִּ"ל. וְכַמוֹכָא בְּדַבְרֵי רַבֵּנוּ, גֵּרוֹ זָאִיר, שֶׁסְּמָאָר הַנִּ"ל; שֶׁבְּחִינַת כַּנְפִּים הוּא בְּחִינַת מַה שֶׁהַשֶּׁכֶּל פּוֹרֵחַ וּמַעֲוֹפֵף, עֵינֵי שֶׁסְּ. וְעַל שֶׁסְּ זֶה נִקְרָאִין סְנִפִּירִין מִלְּשׁוֹן אוֹר, בְּחִינַת אוֹר הַשֶּׁכֶּל, כְּמוֹ שֶׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּהּ, הַלּוּחוֹת הָיוּ שֶׁל סְנִפִּירִין שֶׁהֵם אָבֶן טוֹב הַמַּאִיר, אֲבָל אֵין הַסְּנִפִּירִין סִימָן טְהוֹרָה כִּי אִם פְּשִׁיט לֹא קִשְׁקָשִׁים שֶׁהֵם הַצִּמְצוּם שֶׁאֵזִי הוּא בְּבְחִינַת גְּדֻלַּת מַאֲד, אֲבָל הַסְּנִפִּירִין בְּלֹא הַקְּשָׁקְשִׁים, אֵינָם סִימָן טְהוֹרָה כָּלֵל, כִּי שֶׁסְּ בְּבְחִינַת דְּגִים שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדַּעַת, עֶקֶר הַקְּדָשָׁה תְּלוּי רַק בְּזֶה שֶׁיִּצְמָצֵם שְׂכָלוֹ וְלֹא יִהְיֶה, חֵס וְשָׁלוֹם, לְצֵאת מִגְּבוּל הַקְּדָשָׁה שֶׁזֶה עֶקֶר הַיִּצָּר הָרַע שֶׁיֵּשׁ שֶׁסְּ... וְזֶה שְׂמֻבָּא בְּתַקּוּנִים, קוֹם אֲנֵהִיר עֵינֵין דֶּאֱנוּן סְבִין דְּלֹא יִיתוּן לְמִיכְלוֹן בִּשְׂרָא בַחֲלָבָא. כִּי מִי שְׂרוּצָה לִכְנֹס בַּהֲשֻׁגוֹת אֲלֵקוֹת צָרִיךְ לִזְהַר שִׁיחִיה לֹא צִמְצוּם בַּדַּעַתוֹ שֶׁלֹּא יִכְנֹס בְּמַה שֶׁאֵין לוֹ רִשּׁוֹת בְּבְחִינַת בְּמַפְלָא מִמֶּךָ אֶל תִּדְרֹשׁ וְכוּ'.

(לִיקוּטֵי הַלְכוֹת דָּגִים א, סִימָנִי חִיָּה וּבִהְמָה טְהוֹרָה ז)

מִזַּג הַמֵּאכְלוֹת הָאֲסוּרוֹת יִפְרִיעַ לְשִׁיכוֹת לְמִידַת הַהִסְתַּפְקוֹת שֶׁהוּא יִסּוּד כָּל הַתּוֹרָה כּוֹלָה

"וְעֵינֵין כִּי מֵאכִילַת הַדָּבָר כְּפִי מִזַּג הַמֵּאכֵל כֵּן יִהְיֶה טָבַע הָאוֹכֵל. כִּי אֲבֵר מִחֻזִּיק אֲבֵר וְכָל הָעֵבִירוֹת וְהַחֲטָאִים הַכֹּל מִחֻמְדָּה כְּמִ"שׁ לֹא תַחֲמוּד כּוֹלֵל כָּל הַדְּבָרוֹת וְכָל הַתּוֹרָה ... וְכָל הָעוֹף הַטּוֹרֵף טָרֵף הוּא סִימָן שֶׁאֵינוּ בּוֹ מִדּוֹת הַהִסְתַּפְקוֹת. וְכַמִּ"שׁ 'בֹּא חֲבִיקוֹם וְהַעֲמִידוּן עַל אַחַת וְצָדִיק בְּאִמּוֹנָתוֹ יִחְיֶה' וְהוּא הַהִסְתַּפְקוֹת"

(הַגֵּר"א - בְּסוֹף 'פִּירוּשׁ עַל כָּמָה אֲגָדוֹת' - יוֹמָא ט:)

טַעֲמִים פְּרָטִיִּים לְסוּגֵי מֵאכְלוֹת הָאֲסוּרוֹת

בְּשָׂר בַּחֲלָב

"רַבִּי שְׁמַעוֹן עַל רִגְלוֹי פִּתַּח בְּקֵלָא סָגִיא וְאָמַר אֵלִיהוּ אֵלִיהוּ נַחִית הַכָּא בְּרִשּׁוֹתָא דְּמֵאֲרֵךְ וְאֲנֵהִיר עֵינֵינוּ דְּאֵלִין סְבִין בַּהֲאִי מַלְה דְּלֹא יִתּוֹן לְמִיכָל בְּשָׂר בַּחֲלָב אֲדַהֲכִי הָא אֵלִיהוּ קָא נַחִית וְלֹא אֲתַעֲכֵב אָמַר בּוֹסִינָא קְדִישָׁא וְהָא רִזָּא דָא וְדָאִי אִיהוּ רִזָּא דְּלֹא תַחֲרוּשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמוֹר יַחֲדִיו כִּד בּוֹכְרָא דְאִיהוּ יִשְׂרָאֵל עֲמוּדָא דְאֲמַצְעִיתָא לֹא אֲתִיִּין לִיה לְבִי י"י חֲלָב אֲתַעֲרַב בְּבִשְׂרָא וְגִרְמִין לְאֲתַעֲרַבָא שׁוֹר בַּחֲמוֹר וְדָא אִיהוּ כְּלָאִים מִין דְּלֹאֵן בְּמִינִיה"

(תִּיקוּנֵי זוֹהַר תַּקּוּנָא אַרְבִּיסֹר ל.)

"אָמַר רַב אֲסִי מִנִּין לְבִשְׂר בַּחֲלָב שֶׁאֲסוּר בְּאֲכִילָה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה, כָּל שֶׁתִּיעֲבֹתִי לְךָ הִרִי הוּא בָּבֶל תֹּאכַל"

(יִלְקוּט שְׁמַעוֹנִי רָאָה רִמָּז תַּתְּצָא)

בְּגָדֵי כְּלוּלִים כָּל מִינֵי הַבְּהֵמוֹת

"רַבִּי אֲמַר אֵין לִי אֵלָא גָדִי שֶׁאֵר בַּהֲמָה מִנִּין, נֶאֱמַר כָּאֵן אָמוּ, וְנֶאֱמַר לַהֲלֹן תַּחַת אָמוּ (וַיִּקְרָא כָּב כִּז), מַה אָמוּ הָאָמוּר לַהֲלֹן, בְּשׁוֹר שֶׁהָ עֵז הַכְּתוּב מְדַבֵּר, אָף כָּאֵן בְּשׁוֹר וְכִשֵּׁב וְעֵז הַכְּתוּב מְדַבֵּר"

(פְּסִיקְתָּא זוֹטְרֵתָא שְׁמוֹת כָּג: יט)

"וְחֲכָמִים קִיבְּלוּ, שֶׁלֹּא יֹאכַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׂר בַּחֲלָב. וְעַתָּה אֲפָרֵשׁ. דַּע, כִּי מִנְהַג הַתּוֹרָה לְדַבֵּר עַל הַהוּוֹה, כְּמוֹ בֵּת הַיַּעֲנָה (וַיִּקְרָא יֵא, טז). לְמַה שִּׁינָה הַכְּתוּב לֹמַר כֹּכָה, וְתִהְיֶה הַבֵּת כּוֹלֵלֶת כָּל הַמִּין? וְכֹזָה לֹא מִצְאָנוּ! דַּע, כִּי בְּשָׂר הַיַּעֲנָה יֵבֶשׁ כַּעֲץ. וְאֵין הַמִּנְהַג שֶׁיֹּאכְלֵנוּ אָדָם, כִּי אֵין בּוֹ לִיחָה, וְלֹא יֹאכַל מִכָּל הַמִּין רַק הַבֵּת, כִּי הִיא נִקְבָּה וְקֻטְנָה, יֵשׁ בָּהּ מַעֵט לִיחָה, וְלֹא כֵן הַזִּכָּר הַקָּטָן. וְכֹכָה אֵין אָדָם אוֹכֵל בְּשָׂר בַּחֲלָב, כִּי אֵינוּ מֵאכֵל עֶרֶב. וְהַבְּשָׂר לֹא יִתְבַּשֵּׁל רַק בְּזֶמֶן רַב. וְהַחֲלָב אֵינוּ כֵן, כִּי אֵין הַמִּנְהַג עַד הַיּוֹם בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל שֶׁיֹּאכְל אָדָם טֹלָה מִבוּשֵׁל בַּחֲלָב, בַּעֲבוּר שִׁישׁ בְּטֹלָה לִיחָה רַבָּה,

וככה בחלב, והנה הוא מזיק על כן לא יאכל, ובעבור כי בשר הגדי אין בו ליחה, וכשהוא קטן הוא חם, על כן יבשלו הגדי בחלב... ובעבור שאין מנהג האדם לאכול בשר חי אסור לבשל הגדי בחלב אמו...

ואין לנו צורך לבקש מה טעם איסורו, כי נעלם מעיני הנבונים. אולי היה, כי אכזריות לב הוא לבשל הגדי עם חלב אמו, כדרך ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו (ויקרא כב, כח). גם לא תקח האם על הבנים (דבר' כב, ו). ומנהג רוב האדם שאין להם צאן, ויקנו החלב בשוק, והחלב יהיה מאוסף משיות רבות. אולי הקונה הגדי לא ידע אנה אמו, והנה אם קנה חלב, אולי יש בו בחלב אם הגדי שקנה ויהיה עובר. וכל ספק שהוא מן התורה לחומרא. והנה גם הישמעאלים מודים, כי אם יבשל הגדי בחלב אמו שהתולדת שוה, אז הוא יותר ערב, והכתוב דבר על ההוה."

(אבן עזרא שמות כג:יט)

"וכתב רש"י לא תבשל גדי בחלב אמו, שלשה פעמים, פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה."

(רמב"ן דברים יד:כא)

"ושלוש פעמים כתוב בתורה אחד לאכילה, ואחד להנאה, ואחד לאיסור בישול" (רש"י שמות לד:כו)

איסור בשר בחלב - להתרחק מע"ז ולמנוע מלגרום לערבות השורשים העליונים
 "כי הרמב"ם ז"ל כשיש עובדי ע"ז יעבדו הן מעשה בתערובות בשר וחלב" "כדי שלא יערב אדם הכוחות העליונים, ואמר הרב ז"ל כי המערב אותם מכחיש במעשה בראשית"

(מצודת דוד לרדב"ז)

תערובת בשר בחלב גורמת קלקול במידות הנדרשות

"ועל - כן בשר בחלב כל חד באנפי נפשיה שריה, כי כל אחד ואחד לבדו יכולין לבררו בשרשו, להעלותו אל שרש קדשתו כנ"ל, אבל שניהם ביחד אסורים באסור חמור, כי עקר אחיזת הסטרא אחרא הוא מתערבת מבחינת היכלי התמורות שמחליפין וממירין המדות; עזות בבשת, ובשת בעזות, שבמקום שצריכין עזות מחלישין דעתו להתביש, כדי שיתרשל בעבודתו וכן להפך. וזהו בחינת אסור בשר בחלב שתכף כשמתערבין יחד, מתגבר העזות דסטרא אחרא ביותר ומחליש דעת האדם מלהתגבר בעבודת ה', כי העזות דסטרא אחרא והבשת דסטרא"

(ליקוטי הלכות ביצים ה)

לא להחזיר את המבורר אל תוך הפסולת

"דם האם נעכר ונעשה חלב. נמצא עיקר הבירור ע"י האדם בכח הנשמה שהיא טהורה ומטהרת לגוף האדם. כדכתי' וייצר כו' ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חי'. פי' שבכח הנשמת חיים יוכל לברר גם הגוף. וכאשר נעשה הבירור מטפה ונוצר האדם מתברר הדם ונעכר ונעשה חלב כמ"ש שם במד' תזריע. וחלב הוא נקודה שנתבררה מתוך הפסולת. ולכן אסור לבשל בשר בחלב שהנקודה שנתבררה לא יחזירנו לתוך התערובות כי בשר הוא מעורב וסימנך בערב תאכלו בשר"

(שפת אמת אמור תר"ס)

ביצים טהורות

"ותניא גבי ביצים אלו הן סימני ביצים כל שכודרת ועגולגולת (כעגולה של כדור שאינה קלושה אלא עגולה בעובי-רש"י) ראשה אחד כד וראשה אחד חד (דלא ככדור ממש אלא משוכה לארכה ועגולה לרחבה-רש"י) טהורה ב' ראשיה כדין או ב' ראשיה חדין טמאין"

(חולין סד.)

"שני ראשיה כדין או שני ראשיה חדין הוא בודאי מעוף טמא ואם היה ראשה א' כד וראשה א' חד אזאפשר היא טהורה... זה רמז שהוא מסטרא דקדושה שהוא בחינת התורה שבכתב ובע"פ אשר שניהם אחד וזה בחי' ראשה אחד **כד** זה רמז על בחי' תורה שבכתב שהוא **כ"ד** ספרי מקרא. וראשה א' **חד**. זה רמז על בחי' תורה שבע"פ שהוא בחי' **חד** כי עיקר החידוד הוא בתורה שבע"פ בחי' ת"ח המחזדין זה את זה בהלכה... אבל שני ראשיה כדין ושני ראשיה חדין הוא סימן טומאה... בחי' סטרא דעכו"ם... הפירוד בין קוב"ה ושכינתיה בין תורה שבכתב לתורה בע"פ... **כד** וחד... היינו אמונה ושכל... וע"כ שני ראשיה כדין או שני ראשיה חדין הוא בודאי סימן טומאה, כי שני ראשיה כדין זה בחי' אמונות כוזבות שהוא כסילות לגמרי בלי שום שכל ושני ראשיה חדין זה בחי' שכל לבד בלי אמונה... כי עיקר שלימות הקדושה הוא ע"י אמונה ושכל... אמונת ישראל ואמונה ושכל... בחי' כד וחד"

(ליקוטי הלכות ביצים ב:ב,ג:ו)

"כד מרמז על אבילות וצער בחי' גלגל הוא שחוזר בעולם... וחד זה בחי' עזות ושמחה בחי' וישם פי כחרב חדה היפך האבל שאין לו פה... הרשעים משמחים עצמן בעולם הזה כאלו שמחתן בשלימות עתה ואינם משימים לבם אל האחרית. ועל כן שני ראשיהם חדים או כדים שכשהם שמחים ממלאים תאוותם... כאלו כל השמחה בזה העולם... ולהיפך כשבא עליהם שבר וצרה הם מלאים עצבות... בלי שום נחמה ותקוה... בחי' שני ראשיהם כדים שהאבילות והצער שלהם הוא משני ראשיהם מראש עד סוף... אבל הצדיקים והכשרים כשיש להם צער ח"ו הם... מנחמין עצמן בגודל תקוותם לאחרית טוב. וזה בחי' ראשו א' כד וראשו א' חד... כי אצלם מקושר האבילות והצער בהתקוה והנחמה ועי"ז אינם מייאשין עצמן לעולם מהש"י עד שזוכין לאחרית טוב"

(שם ה:ב)

דגים ועופות טמאות

דגים ועופות הטהורות רחמנים ומסתפקים במה שיש להם

"והעוף סימנו המובחר הוא שאינו דורס ואוכל כי כל הדורסים... נמשכים מצד הדין הקשה שיש להם צד אכזריות וכן הדגים הטהורים רחמנים והטמאים אכזרים"

(שם)

"אצבע יתירה לשמור המזון באחיזה מעליותא... זפק וקרקבן נקלף שהמזון שמור שם ליהנות ממנו (שמסתפק מיניה וביה במידת הסתפקות)... סנפיר וקשקשת הם כתריס שהם מהנרדפים ולא מהרודפים (דהיינו שאינם במידת הרודפים וחוטפים) (הריקנטי-טעמי המצוות סט)

דם וחלב

דם וחלב מפריעים בהשגת הבורא

"כי המתערב נפש (שנמצא בדם) הבהמית עם דם האדם לא תוכל הנפש להשיג בוראו. וזה טעם עצמו שייך בחלב הבהמה שהוא מטמאם הלב"
 "בחלב ודם נוכל לומר... כי הם לכוונת שתי מידות האש (דם) והמים (חלב)... כי ידוע הוא כי הם מטמאין את הלב"

(הריקנטי, מאכלות אסורות)

אכילת דם מזיקה לבריאות

"וכן חלב הקרב משביע ומפסיד העכול ומוליד דם קר מדובק, ושריפתו היתה יותר ראויה מאכילתו וכן הדם והנבלה קשים להתעכל ומזון רע"

(מורה נבוכים ג:מא)

מליחה בגדרי התשובה

"שבתחילת התשובה מעלין את האדם... למעלה ממדרגתו ואח"כ מורידין אותו משם כדי להבחין ולהצטרף ולהזכך... וזה בחי' הדחה ראשונה והדחה אחרונה... בבחי' מקוה מים... אח"כ מורידין אותו משם כדי להצטרף ויזדכך... ולפלוט כל דמיו הרעים שנבלעו בתוכו... ואזי אח"כ זוכין שנית לגמור התיקון באמת. וזהו בחי' הדחה האחרונה...

שיעור מליחה ח"י מינוטין... וזשאר"ל שהשיעור כדי הילוך מיל... אלפיים אמה תחום שבת שהוא בחי' גבול הקדושה"

(ליקוטי הלכות מליחה א:ג)

בהמות וחיות טמאות

בהמות טמאות מצד בריאות

"(איין) שנאסר עליו שיסופק שאין הזק בו... (חוץ מה) חזיר והחלב. ואין הענין כן כי החזיר יותר לח ממה שצריך ודם הפסולת והמותרות ברוב, כמו שימאסהו התורה לרוב לכלוכו והזנתו בדברים הנמאסים. וכבר ידעת הקפדת התורה על ריאת הכלכלים ואפילו בשדות במחנה כ"ש בתוך המדינה. ואלו היתה מותרת אכילת חזיר היו השוקים וגם הבתים יותר מלוכלכים מבבית הכסא כמו שנראה בארצות הצפרתים היום, כבר ידעת אמרם 'פי חזיר כצואה עוברת דמי'.. והנבלה קשים להתעכל ומזונן רע, וידוע שהטרפה תחלת נבלה היא."

(מורה נבוכים, ג:מא)

בהמה כשרה מחזקת את מידת ההסתפקות

"כי ענין סימני טהרה שני סימנים מעלה גרה ומפרסת פרסה. והענין כמו שכתוב בקדמונים כי בעוף אמרו כל עוף הדורס טמא וענין כי מאכילת הדבר כפי מזג המאכל כן יהיה טבע האוכל. כי אבר מחזיק אבר... וכל העבירות והחטאים הכל מחמדה כמ"ש לא תחמוד כולל כל הדברות וכל התורה... וכל העוף הטורף טרף הוא סימן שאינו בו מדות ההסתפקות. וכמ"ש 'בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה' והוא ההסתפקות. וכן הוא בבהמה סימן מעלה גדה שמסתפק במאכל שבקרב וכן מפרסת פרסה הוא סימן שאינו דורס וטורף טרף אלא גדל על אבוסו. והענין כי ודאי מי שיש לו הרבה מאוד יותר על מידת סיפוקו והוא מסתפק בהם בודאי אינו ממידת ההסתפקות רק מי שמסתפק כדי סיפוקו זה הוא מדת ההסתפקות" (הגר"א - בסוף 'פירוש על כמה אגדות' - יומא ט:)

פנימיות ענין מעלה גרה

"כבר מבואר שהנפשות והחיות שבבהמות ושאר מיני החי הם נפשות שנפלו מגדר מדבר לגדר חי... ודרך הנפש הקדושה שמתרוממת תמיד למעלה... וממשיכה עצמה לשרשה... וזה בחי' מעלה גרה... שהנפשות שבדבר הנאכל... אינם יכולים לסבול להיות שם והם מתרוממים ומנשאים עצמם למעלה עד הפה והצואר ששם מקום הדיבור שהוא מקום הנפש בבחי' נפשי יצאה בדברו"

(ליקוטי הלכות סימני בהמה וחייה טהורה א:א)

כשולי עכו"ם

"שצריך לתקן כל המאכלים להעביר משם בחי' הרע... והבישול הוא גמר הזיכוך והצירוף שנצטרף המאכל אצל האש בבחי' מהאש יצאו והאש תאכלם... וע"כ בודאי אסור שיהא נעשה תיקון הבישול ע"י עכו"ם שהן הן הרע הכולל, כי שם אחיזת העכו"ם שהן הע' אומות.

וזה שארז"ל שכל העולה על שלחן מלכים יש בו משום בישולי עכו"ם... שהוא מאכל חשוב ומכובד שיש בו קדושה ביותר... צריך יותר שמירה מהם... ועל כן דבר הנאכל כמות שהוא חי אין בו איסור בישולי עכו"ם... כי מאחר שאין צריך בישול נמצא שאין צריך תיקון עוד... שאין להם עוד אחיזה בו"

(ליקוטי הלכות מאכלי עכו"ם א:א-ב)

בשר, יין, ודגים שנתעלמו מן העין

"צריך לשמור את הבשר מאוד וליתן עיניו בו להצילו ולשומרו שלא תשלוט עין הרע של עי"ן אומות היינו בחי' רע הכולל היו הנפשות כבושים שעד עתה אצלם ועתה שזכו להכניעם צריך לשמור מאד שלא יתאחזו בהבשר הנכשר ... הד' דברים שהחמירו בהם רבותינו... דג בשר יין ותכלת... כולם צריכים שמירה גדולה מבחי' עי"ן אומות... כי דג ובשר הם דברים שיש בהן רוח חיים ומלובשים בהם נפשות קדושות... וכן יין הוא דבר יקר וגבוה מאד... יין עולה שבעים (עי"ן) כמנין סוד היפך רע הכולל של עי"ן אומות"

(ליקוטי הלכות בשר שמ"ה ב:א-ד)

תולעים

"שעיקר איסורן כשהם רוחשים ושורצים בעפר הארץ. כי שם עיקר אחיזתם... כי עפר עוה"ז הוא המדרגה האחרונה שבכל מדרגות התחתונות... בחי' ונחש עפר לחמו... כי שם... מגיע עיקר הפגם... התולעים ושקצים ורמשים הם עיקר זוהמת הנחש כי הם הם הזוהמא ממש. וע"כ אין להם שום קומה וזקופה אפילו כבהמות ואין להם שום רגלים רק רוחשים על הארץ בבחי' על גחונך תלך"

(ליקוטי הלכות תולעים א:א)

תערובות

סמיכת הנופלים בסמ"ך

"אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי? מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, דכתיב: (עמוס ה') נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. במערבא מתרצי לה הכי: נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל. אמר רב נחמן בר יצחק: אפילו הכי חזר דוד וסמכן ברוח הקדש, שנאמר (תהלים קמ"ה) סומך ה' לכל הנפלים."

(ברכות ד:)

"כל עיקר הביטול הוא רק בשביל הטעם... כי עיקר המאכל הוא הטעם הנרגש בו... תהלה לדוד כלול מכל הכ"ב אתוון... וע"כ אין בה נו"ן מפני שיש בה נפילה... והסמ"ך הנ"ל שהוא סומך ה' לכל הנופלים היא סמיכה לנפילתה כדי שיתקיים בה נפלה ולא תוסיף... וזהו בחי' ביטול כל האיסורין בסמ"ך. בחי' סומך ה' לכל הנופלים... במקום שאין טעם כגון יבש ביבש נתבטל ברוב כי אחרי רבים להטות כתיב להטות ממש... כן כשהרוב של היתר יש כוח להנפשות שיש שם להתגבר על נפש האיסור ולבטלו ממש... כשאין האיסור ניכר"

(ליקוטי הלכות תערובות א:א-ב)

'ביטול בששים'-לייחוד קוב"ה ושכינתיה

"הנה מטתו של שלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל כלם אחי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על-ירכו מפחד פלילות:"

(שה"ש ג:ז-ח)

"עיקר עבודתנו להכניע ולבטל... אחיזת הס"א שהיא איסור... כי מחמת אחיזת הס"א נתרחה הבריאה ממנו ית' וע"כ שיך יחוד דהיינו לבטל אחיזתם... שיהיה נכלל מדת הדין במדת הרחמים שזה עיקר היחוד כידוע... שצריכין להמתיק מדת הדין ברחמים עד שיתבטל לגמרי האיסור הנאחז ממנו... וזה בחי' ביטול האיסור בששים כי ששים בחינת יחוד בבחי' הנה מטתו של שלמה ששים גבורים שע"י ששים נעשה בחי' יחוד וכשיש יחוד אזי הוא ביטול האיסור... ששים גבורים הם מרמזין על ששים רבוא ישראל כשפרש"י שסועיקר היחוד נעשה ע"י ששים רבוא שמות ישראל שהם בחי' מטה שלימה. וע"כ לא קיבלו ישראל את התורה עד שהיו ששים רבוא כי קבלת התורה הוא ע"י יחודא דקוב"ה ושכינתיה... שאז הוא שלימות היחוד שלמעלה"

(שם ג:א)

גיד הנשה

אכילת הגיד הנשה מחזיקה את היצה"ר בתוך האדם
 "ומשום זה אמרה תורה לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה..באבריו של האדם
 מרומז מה שלמעלה אם טוב אם רע. ועל כן כל אבר שאוכלים מן בעלי חיים
 מחזק אבר שכנגדו באדם האוכל ודאי שגיד הנשה מחזק את היצר הרע¹⁸ שהוא
 מינו ובני ישראל לא יאכלו את שהם אינם מצדו וממינו"
 (זהר וישלח עפ"י 'הסולם')

אמר להם לקבל את התורה וקבלו, ועד שלא אמר להם לקבל אמרו כל אשר דבר ה'
 נעשה ונשמע (שמות כ"ד), אסר להם גיד הנשה ובשר בחלב ואותו ואת בנו וקבלו
 עליהם, ולא פירש להם מתן שכרן של מצות ולא השיבו לו דבר, לכך נאמר זכר
 לעולם בריתו, וכן אשרי תמימי דרך.

(אוצר המדרשים תקסט:א)

שבתעיקר עניינה

"ר' יוחנן בשם ר' יוסי בר חלפתא אמר אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש
 את העולם במדה שנאמר (בראשית יג) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וגו', אבל
 יעקב שכתוב בו שמירת שבת, שנאמר (שם/בראשית/ לג) ויחן את פני העיר, נכנס
 עם דמדומי חמה, וקבע תחומין מבעוד יום, ירש את העולם שלא במדה שנאמר
 (שם/בראשית/ כח) והיה זרעך כעפר הארץ וגו'"

(בראשית רבה יא:ז)

¹⁸ שהגיד הנשה במקום אחיזת היצר הרע
¹⁹ מכאן הגמ' לומד שהיצה"ר נכנס לילד מהולדתו

א"ר אלעזר בר אבינא מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים ששקולה שבת כנגד כל המצות, בתורה מנין שבשעה ששכח משה לומר להם מצות שבת אמר לו הקב"ה (שמות טז) עד אנה מאנתם לשמור מצותי וגו', ומה כתיב אחריו ראו כי ה' נתן לכם את השבת, בנביאים מנין שנאמר (יחזקאל כ) וימרו בי בית ישראל במדבר בחוקותי לא הלכו, מה כתיב אחריו (שם /יחזקאל כ') ואת שבתותי חללו, בכתובים מנין שנאמר (נחמיה ט) ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם, מה כתיב אחריו ואת שבת קדשך הודעת להם, אמר להם הקב"ה לישראל אם תזכו לשמור שבת מעלה אני עליכם כאלו שמרתם כל המצות שבתורה ואם חללתם אותה מעלה אני עליכם כאלו חללתם כל המצות, וכן הוא אומר (ישעיה נז) שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע... כמה דתימא (תהלים לז) והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, ולא עוד אלא כל מה שאתה אוכל בעולם הזה אינו אלא מן הפירות, אבל הקרן קיימת לך לעוה"ב שנאמר (ישעיה נח) והאכלתיך נחלת יעקב אביך כי פי ה' דבר".

(שמות רבה כה:יב)

יום עונג ללומדי תורה ויום פנוי ללימוד תורה לבעלי הבתים

ר' חגי אמר לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ושתיה ר' ברכיה אמר לא ניתנו אלא לעסוק בהם דברי תורה ובתנחומא מפרש לא פלגין מה דא"ר ברכיה לת"ת אלו הפועלים שהם עסוקים במלאכתן כל ימות השבוע ובשבת הם באים ומתעסקים בת"ת ומה דא"ר חגי להתענג אלו ת"ח שהם יגיעים בתורה כל ימות השבוע ובשבת הם מתענגים"

(ירושלמי ומדרש תנחומא כמובא בב"י או"ח רפ"ח)

כפרה למכירת יוסף

תא חזי בדברות משנה תורה כתיב (דברים טו) וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם הכא אוליף לן אורייתא רזא עלאה, דהא ההוא צדיקא דאזדבן חיים לעבדא במצרים ואחילו ליה, לקבליה איהו זכור את יום השבת, ובגין כך אמר לון קודשא בריך הוא לישראל, בבעו מנכון הוו דכירין ההוא צדיקא דאזדבן על ידיכו והוה לעבדא במצרים, ובההוא חובה אתגזר עלייכו לאשתעבדא בכו במצרים, ולכפרא ההוא חובא דזבינתון ליה נטרו יומא דשבתא וישתביק לכון דהא יומא דשבתא לקבליה איהו, ויוסף שבת אקרי לתתא לקבל צדיק חי עלמין דאקרי שבת לעילא, ובגין כך כתיב (דברים ה) על כן צוה ה' אלהיך,

(זוהר תוספת רעו.)

זכר למעשה בראשית

"זכור את יום השבת לקבל לא תענה ברעך עד שקר, דאמר ר' יוסי שבת סהדותא אקרי, ובעי בר נש לשהדא על הא דכתיב כי ששת ימים עשה יי' וגו', ושבת כללא (נ"א סהדותא) דכלא, ואמר ר' יוסי מאי דכתיב (מיכה ז) תתן אמת ליעקב כמה דאת אמר (שמות לא) ושמרו בני ישראל את השבת, ומאן דאסהיד שקרא משקר בשבת דהיא סהדותא דקשוט ומאן דמשקר בשבת משקר באורייתא כלא, ובגין כך הא בהא תליא"

(זוהר יתרו צ.)

"אחר שצוה שנאמין בשם המיוחד יתברך שהוא הנמצא, הוא הבורא, הוא המבין, והיכול, ושנייחד האמונה בכל אלה והכבוד לו לבדו, וצוה שנכבד זכר שמו, צוה שנעשה בזה סימן וזכרון תמיד להודיע שהוא ברא הכל, והיא מצות השבת שהיא זכר למעשה בראשית..."

וטעם לקדשו - שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד (ישעיה נח יג). והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג

לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שנאמר (מ"ב ד כג) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, שהיה דרכם כן, וכך אמרו רז"ל (ר"ה טז א) מכלל דבחדש ושבת בעי למיזל. וזה טעם שביתת הבהמה, שלא תהא בלבנו מחשבה עליה:

ולכך אמרו רז"ל (חולין ה א) שהשבת שקולה כנגד כל מצות שבתורה, כמו שאמרו בע"ז, מפני שבה נעיד על כל עיקרי האמונה בחדוש ובהשגחה ובנבואה."

(רמב"ן שמות כ:ח)

זכור ושמור-עשה ולא תעשה

ואמר זכור את יום השבת לקדשו - ובמשנה תורה (דברים ה יב) כתוב שמור את יום השבת לקדשו. ורבותינו אמרו בזה (ר"ה כז א) זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו להם. והכונה להם ז"ל, כי "זכור" מצות עשה, צוה שנזכור יום השבת לקדשו ולא נשכח, ו"שמור" אצלם מצות לא תעשה, שכל מקום שנאמר השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה (עירובין צו א), יזהיר שנשמור אותו לקדשו שלא נחללהו, ואין ראוי למשה שיחליף דברי השם ממצות עשה למצות לא תעשה. אבל אם החליף בדבור השני וכל תמונה ואמר כל תמונה, בחסרון וא"ו, והוסיף אותה "בועל שלשים", וכן כל כיוצא בזה בשאר הדברות, אין בכך כלום, כי הכל אחד. והטעם הזה לא יסבול אותו אלא מי שאינו רגיל בתלמוד:

ומפורש אמרו (ברכות כ ב) נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה, שנאמר זכור ושמור, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה, והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה, שהנשים חייבות בשמירה, שבכל מצות לא תעשה הן חייבות, ולא היו חייבות בזכירה שהיא מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות, אלא שההיקש הזה מחייב אותן.

. ואמת הוא ג"כ כי מדת זכור רמזו במצות עשה, והוא היוצא ממדת האהבה והוא למדת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, ומדת שמור במצות לא תעשה, והוא למדת הדין ויוצא ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאהבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאיתי עשה ודחי לא תעשה, ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין, כמו לולב וציצית איני עושה, סוכה איני עושה, שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו...

זכירה בדברים 'לכבוד שבת'

"...וכתב רש"י בפירוש זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת, וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא (כאן) כך, רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקינו לשבת. אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא (ביצה טז א) אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ) ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים בחד בשביך לשבתיך, וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו...

זכירה במנין הימים

ובמכילתא אחרת (מכילתא דרשב"י) שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא, שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו, לקח חפץ טוב

אומר זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים. והלכה היא כדברי ב"ה: ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה שנזכר תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותנו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (להלן לא יג) כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל...

ובמכילתא (כאן) רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה, שהגויים מונים ימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם, וישראל מונים כל הימים לשם שבת, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוונו בו לזכור תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא, וכך פירש ר"א. ואומר אני שזהו מדרשו של שמאי הזקן (במכילתא דרשב"י) שפירש מצות זכור עד שלא תבא, כלומר שלא נשכחו בשום פנים, אבל הזכירו בברייתא (בביצה טז ב) עוד מדת חסידותו שהיה הוא מזכירו גם במאכליו ואוכל לכבוד שבת כל ימי חייו, והלל עצמו מודה במדרשו של שמאי, אבל היתה בו מדה אחרת במאכלים מפני שכל מעשיו היו לשם שמים, והיה בוטח בה' שיזמין לו לשבת מנה יפה מכל הימים...

(וכן מסביר המאור ושמש, ויקהל:

"תיקנו לנו הראשונים ז"ל לומר כל יום בשיר של יום היום יום ראשון בשבת היום יום שני בשבת וכן בכל יום כדי להמשיך בפיו על ידי אמירתו קדושת שבת אל היום ההוא, וכן בכל מעשה אשר יעשה יאמר שעושה זו כדי להרויח לקנות בריוח צרכי עונג שבת ועל ידי זה תשרה קדושה במעשי ידיו. או באם תהיה כונתו במעשהו ליתן צדקה ויאמר שהוא עושה כדי ליתן צדקה ממה שירוויח או להכניס אורחים בזה גם כן הוא ממשיך מעין קדושת שבת ויזכה על ידי זה להניח ברכה אל תוך ביתו ולהמשיך שפע אל ימי המעשה מברכאן דיומא שביעאה. גם באם זאת כונתו ודיבורו בכל מעשהו הוא גורם לעצמו שכאשר יכנס לשבת תגדל השפעת קדושה אליו שהרי הכין עצמו לשבת כל השבוע ועל ידי זה תגדל גם כן השפעת שבת להריק אל ימים הבאים")

זכירה בקידוש

ובגמרא פסחים (קו א) אמרו זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא ביום, בלילה מניין, ת"ל את יום השבת... אבל זכור את יום השבת מצוה לזכור תמיד בכל יום, כמו שפירשנו, אלא שכל מצות הזכירה במנין אחד בחשבון רמ"ח מצות שנצטוונו. ודע זה:

(הרמב"ן שמות כ: ז, ח)

זכר למעשה בראשית וזכר ליציאת מצרים

"ואנו אומרים בקדוש היום "כי יום זה תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים" כאשר נאמר בו "זכר למעשה בראשית". והרב (הרמב"ם) אמר בספר המורה... בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת, בעבור היותנו עבדים במצרים עובדים כל היום על כרחנו ולא היתה לנו מנוחה, והוא יצונו עתה לשבות ולנוח, כדי שנזכיר חסדי השם עלינו בהוציאנו אותנו מעבדות למנוחה:

והנה בשבת בכללה שני טעמים, להאמין בחידוש העולם כי יש אלוה בורא, ולזכור עוד החסד הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים... זה אינו מחוור אצלי... והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול... על כן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החידוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביציאת מצרים שהיא לך לראיה ולזכר. הנה השבת זכר ליציאת מצרים, ויציאת מצרים זכר לשבת כי יזכרו בו

ויאמרו השם הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל כרצונו, כי הוא אשר ברא הכל במעשה בראשית, וזה טעם על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת...ועל דרך האמת נוכל עוד להוסיף בזה כי הדבור הזה בשמור ליראה את השם הנכבד והנורא, ועל כן יצונו שזכור את היד החזקה והזרוע הנטויה שראינו ביציאת מצרים, וממנו לנו היראה כמו שאמר (שם יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה', ועל כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת, שתהא כנסת ישראל בת זוגו לשבת כנרמז בדברי רבותינו (ב"ר יא ט), והמשכיל יבין"

(רמב"ן דברים ה:יד)

"צריך שיאמרו ב' הדברות בדבור אחד האחד להורות על מציאות הפועל למציאות והשני על היותו פועל ברצון ומשגיח תמיד ואין אחד מספיק זולת האחר וע"כ היה יום שבת מורה על ב' אלו הכונות לפי שהם הכרחיות מצד האדון ולפי דעת רז"ל עוד יש במצות השבת כונה אחרת והוא שאמרו במסכת שבת הכל מודים כי בשבת נתנה תורה לישראל ולפי זה יוכלו במצות שבת שלשה עקרי הדת הכוללים מציאות הפועל וההשגחה ותורה מן השמים ויהיה שבת גם כן זכר ליום שנגלה עליהם המלך במדינה ושקבלו עליהם את עול מלכותו אבל בעבור כי הכונה הזאת אינה נכרת אלא פעם אחת בשנה לא נזכרה בתורה בפירוש הרי שמצות השבת מחוייבת והכרחית מצד האדון באלו הג' בחינות שזכרנו"

(ספר העיקרים ג)

השם 'שבת'

"כי ג' דברים בשבת והם מצות שבת. המצוה האחת שצריך לשבות מן המלאכה כמו שמשמע לשון שבת והמצוה השנית שצריך שינוי בגדים שלא יהי מלבוש שבת כמלבוש של חול ובשביל כך נקראת שבת כלה כי הכלה צריך לקשוט ביותר ולכך קרא שבת כלה, והמצוה השלישית עונג שבת באכילה ושתיה ומפני כך קרא השבת מלכתא כי המלכתא יש לה עונג כמ"ש אפי' אתה עושה להם סעודה כסעודת שלמה בשעתו (ב"מ פ"ג) וכן אמרו שלחן של מלכים (ע"ז ל"ח) כלומר שיש בשלחן של מלכים כל תענוג, ולכך קרא מלכתא. ואלו ג' דברים נרמזים בשם שבת השין שביתה הב' בגדים התנו תענוג ולפיכך צריך לקיים השבת שהוא שביתה ממלאכה באלו ג' דברים כמו שאמרנו"

(מהר"ל חידושי אגדות ח"ג ב"ק ל"ב ע"א)

"כי שם שבת מורה על שם הוי"ה ב"ה והוא כי שייך יש לה ג' קוין והוא מרומז על תלת אבהן שהם בחינה יה"ו, בת היינו בחינת מלכות שהוא דוד רגל רביעי שבמרכבה והוא בחינת ה' אחרונה נמצא שבת הוא ממש הוי"ה ב"ה שמרומז באותיות שבת"

(דגל מחנה אפרים, בשלח)

אמונת חידוש העולם

חשיבות ועמקות היסוד של 'חידוש העולם'

"שנהיה פנויים מעסקינו לכבוד היום לקבוע בנפשותינו אמונת חידוש העולם..ובשביעי לא נברא דבר...נבראו (בשאר הימים) ענינים חלוקים להורות שלא כדעת המתפלספים שעם היותו ברוך הוא היה הכל²⁰. במנוחתינו בשביעי זכר לנו בחידושו של העולם כל אחד יתחזק מתוך כך באמונה האמיתית...

²⁰ שהם טענו שהעולם היה קדום כמו הקב"ה ובא העולם ממנו אבל הוא לא ברא אותו.

יש בו זכירת נס מצרים... ולא היינו יכולים לנוח בעת חפצינו במנוחה והא-ל הצילנו מידם וצונו לנוח בשביעי... 'על כן צוה ה' לעשות את יום השבת' "

(ספר החינוך מצוה לג, וכן הוא ברמב"ם והרבה ראשונים)

"ועתה ראה כי להוציא מלב כל בעל דת אפיקורוסות הקדמות הלזה הן בכללו הן בהמצא חומר או שום התחלה קודמת אבל שיאינו אמונה שלימה ואמיתי שחדש העולם היה בריאה חדשה לגמרי יש מהאין המוחלט. ולזה העיד הכתוב שקבע הש"י על המעשה מנוחה לעצמו כמו שאמר וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו וכו'. ונאמר כי בו שבת מכל מלאכתו וכו'. והנחיל מנוחה זו לעם קדשו ועשה המנוחה להם זכר המעשה. וכל כך למה כדי ללמוד וללמד עדות התורה האלהית שכבר היתה מלאכת הבריאה והחדוש מלאכה שהוא יתברך שבת ממנה מששת ימי בראשית ואילך ואל הורגל בה עוד כי אם בדרך מופת ונס. ושהחדוש המתמיד הנמצא לכל הנבראים מאז ועד עתה ההיא תקרא שביתה בערך מה שהיתה עליו בששת ימי המעשה. הנה למדנו שהיה חדוש מולט מאפס ותהו הגמור"

(עקידת יצחק ו)

"כדי שנזכור בכל שבוע כי האל יתב' ברא העולם, כי מזה העיקר מסתעפים כל העיקרים, כי בהיותו הוא ית' בורא עולם לא לתהו בראה אלא כדי שיקבלו התורה ויזכו"

(בית אלקים שער היסודות לא)

"וכיון שברא הכל, הוא אדון על הכל ואנחנו עבדיו ומחוייבים לעשות רצונו ולעובדו בכל גופינו ונשמותינו וממונינו כי הכל שלו. והזהירה התורה על שמירת השבת י"ב פעמים, ואמרו חז"ל כל המשמר את השבת כאילו מקיים כל התורה, וכל המחלל את השבת כאילו כפר בכל התורה כולה"

(שם עולם א:א)

ואת היסוד הגדול של חידוש העולם שמוזכר הרבה בראשונים מבאר הגר"ש **פינקוס ז"ל בספרו שבת מלכתא :**

"מכיון ששבת מראה על חידוש העולם ממילא היא מראה על אין-סופיות של כח מצד הבורא. שאם היה הש"י יוצר את עולם ע"י חומרים קידומים(כמו שטען אריסטו) היה מקום להסתפק אולי כוחו מוגבל ח"ו למסגרת הקיימת, אבל אם הכל מחדש מאפס הגמור..אינו משעובד לשום מציאות אלא מחדש...ואין גבול למה שאפשר לחדש..

הוא הדין שמראה על היחוד שאין אלא בורא אחד...דאם כח החידוש מחייב אין-סופיות כמו שהתבאר ע"כ שהוא ית' אינו מוגבל בשום הגבלה והגדרה, וא"כ ע"כ שהוא יחיד שאם היו שנים..נמצא ראובן מוגבל במה שאינו שמעון, אין לך הגבלה גדולה מזו.

ואם בעצם המציאות מוצא הוא שם את הבורא ואת רצונו...כל רגע רוצה בו הבורא וממציא את אדם מציאותו וע"כ שאינו מסיח דעתו ממנו כביכול לרגע, נמצא שבאמת עצם מציאות כל הבריאה היא אהבה וחסד וחיבה יתירה מאת הבורא"

ומוסיף המגדל דוד בענין :

" 'מזמור שיר ליום השבת ליום ששבתו בו המזיקין מן העולם' (מדרש שוח"ט צב:ה) שעם האמנת החידוש יתאמתו כל המופתים ויבטלו כל עניני עבודת האמצעיים, ובזה יתבאר לך איך שקולה שבת כנגד כל המצוות"

השביתה בשבת מחמת רוע מזלה

"שבתא"י א"י שב"ת שבתא"י אתון דיליה אי שבת וצריכין ישראל לשני לה את ושמא ועובדא ודא איהו שני מקום ושני השם ושני מעשה בגין דלא אשתמודע ביה אויב דאיהו סמא"ל ודא איהו השיב אחור ימינו וכו' אם זכאן לנטרא שבת צריך לשנויי ליה מיומין דחולא בלבושין ומיכלין דאינון ענג..."
(תיקוני זוהר תקונא עשרין וחד ועשרין נו:)

"ומצאתי כתוב בשם אחד מבעלי העיון כי שבתאי²¹... הוא כוכב רע שאין מצליחים בו בסחורה ומלאכה, והיה מחסדי ה' שהשלים פעולותיו ביום הששי, וציונו לשבות בשביעי להערת אמונת החידוש ולשבות ממלאכה ולהתעסק בחכמה, כי כשנהיה פנויים ממלאכה נמצא בשביתה השבת כל התועלת ר"ל תועלת הגוף והנפש"

(מגדל דוד, מ"ע קמ"ח)

יום של ניתוק מגופניות

"להנתק לגמרי מן הגופניות ועסקו אי אפשר... (בגלל זה) שעה החכמה העליונה המדרגה שראוי שינתק מן הגופניות והמדרגה שצריך שישאר בה והמדרגה שראוי שינתק צותה לו שינתק והזהירה שלא יחדל וזה כלל המלאכות כולן שנאסרו בשבת" (דרך ה' ד:ז:ג)

ואת טעם הנ"ל ביאר הגר"ש פינקוס ז"ל (בשבת מלכתא הדקמה:ד):
"זה ממש מהותה של שבת, כיון שכל מלאכת העולם שובתת ממילא מעצמה נשמעת האמת לאמיתה שאין עוד מלבדו. וזה שמו וגדרתו..." שבת" מלשון שביתה והתבטלות.. שיש בה רק שביתה, היינו שמתבטלת כל המחיצה המפסיקה בין הקב"ה לבינינו, שביתה והתבטלות של כל מעשה עולם, שהרי סוף סוף מעשה עולם ותחבולותיו הם הם החוצצים בפני יחוד השי"ת שיתגלה בעולם ויתפשט על כל המציאות, ובשבת שובתים ומבטלים את כל עניני העולם ממילא קדושת השי"ת מלאה כל הארץ והכל הופך לקדושה"

בשבת מבטאת עבדות מוחלטת לה'

"ובמילה לחוד לא סגי, כי העבד צריך שיהא עובד, ואם אינו עובד אין כאן עבדות" (גור אריה שמות יב:ו)

"וזה סוד ענינם של המצות כולם לעשות ציווי של הקב"ה ולהתבטל לרצונו ית'... אמנם המצוה המורה ביותר על העבדות היא שבת קודש שאין מצוה הכוללת בחינת עבדות כמותה, שהרי כל עמל אדם לפיהו ופרנסתו וחיותו של האדם תלוי במלאכתו, ועוד... השומר שבת כהלכתו ידיו ממש כבולות שאינו עושה תנועה מבלי להמלך תחילה בתורה-בהשי"ת, האם תנועה זו מותרת או אסורה, ואין לך מצוה המקיפה את כל תנועות האדם וכל חושיו כמו.. שבת, שבכל רגע ובכל מעשה הוא טרוד האם אין בזה משום מוקצה, משום בורר, משום לדבר דבר, או אחד משאר איסורי שבת המרובים שזו מרות ועבדות שאין כמותה..."

(שבת מלכתא א:ד:ב)

שבת-בטוי של בטחון בה'

"...ומהי צורת הלמעשה של יום השבת-בטחון. בשבת שובת מכל מלאכת עולם ומפקיד פרנסתו ביד השי"ת. הנה אינו יוצא לחרוש שדהו אע"פ שאם מחר יבוא הגשם יפסיד את יבול כל שנה. וכן כשהיום יום שרב וגינתו צמאה למים, והוא יושב

²¹ הכוכב ששולט ביום שבת

כאילו כל מלאכתו עשויה, שיודע הוא שהכל ביד הקב"ה והשתדלותו אינה מעלה ואינו מורידה"

(שבת מלכתא ב:ד)

וכן הוא בלקוטי הלכות (שבת ג:ד)

"כי בבחי' זו צריכין לעשות מו"מ ול"ט מלאכות להרים ידיו לה' ולשעבד כל מחשבתו ודיבורו ועשייתו להשי"ת בבחי' גול על ה' דרכיך ויכונו מעשיך... עיקר הפרנסה והברכה נמשכת ע"י ביטול הל"ט מלאכות... הארת רצון (ע"י ביטולו לרצון ה')... רק שאנו חייבים לעשות איזה עסק... מחמת שכן רצונו"

ששת ימי השבוע כהכנה לשבת

"ולכן שיערה חכמתו ית' כי ברא אותו בששה, והיותו נח ביום השביעי כדי שינוחו גם הם בכל יום שביעי יספיק להם ששה ימים להרויח ולעשות מלאכה בהם כדי שיאכלו מה שיצרך בהם ויפרישו מנה יפה ליום השבת זכר למעשה בראשית, וכיון שהיו מספיקים להם ולשביעי לא רצה להאריך עוד זמן הבראה שנהיה ביותר מששה כיון שביום אחד היה יכול להבראות"

(בית אלקים למבי"ט שער היסודות לא)

שבת כתיקון לחטא אדם הראשון

"ששבת הוא תיקון על חטא אדה"ר, וכבזוה"ק שאין משתמשין באילן בשבת הוא עץ הדעת, ומשמע ששבת הוא תיקון על חטא אדה"ר שהי' משולש בגוף ונפש ושכל, וזהו בשבת נר של שבת מתייחס לשכל כמ"ש (איוב כ"ט) בהלו נרו עלי ראשי וכנ"ל שנצטוו הנשים על הדלקת הנר, קידוש היום בדיבור מתייחס לנפש כמ"ש (בראשית ב') ויהי האדם לנפש חי' ומתרגם לרוח ממללא, סעודת שבת מתייחסת לגוף. וכמו שלרמז זה נזכר שם נח שלש פעמים בפסוק ראשון כנ"ל לרמז זה, כן נזכר נמי בפרשת ויכולו שלש פעמים ביום השביעי לרמז זה"

(שם משמואל נח תרע"ח)

חומרתו של שבת ושכר

"ואע"פ שהיו בהם כל עבירות הללו לא תלה הכתוב חורבן ביהמ"קאלא על חלול שבת... ושתק ירמיה הנביא משאר עבירות שבידם ולא הזכיר אלא ענין השבת והודיעם מפי השי"ת שאם ישמרו השבת וישבה העיר הזאת לעולם ואם לא ישמרוה והצתי אש בשעריה, וכל זה ללמדך כי השבת שקולה כנגד כל המצות כלן הוא עדות לחדושו של עולם, ולהפלת עילוי מצות השבת דרז"ל (שבת פרק טז ק"ח ע"ב) כל המשמר שבת כהלכתה אע"פ שעובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנאמר (ישעיה נו) אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו אל תיקרי מחללו אלא מחול לו.... וראויה מצות שבת שיתלה קיום ביהמ"ק על שמירתה וחרבן המקדש על חלולה לפי שהמקדש אמצעות העולם וכן השבת אמצעי כי הוא שביעי הוא אמצעי ליום השבוע והוא רביעי, שהרי יום רביעי בשבת נקרא ערב שבת ואם כן דה"ו מלפני השבת אב"ג מאחריו הרי השבת אמצעי ושביעי ורביעי לכל השלשה, והוא כענין המאור הגדול גלגל החמה שהוא אמצעי על דרך שצ"ס חנכ"ל ורביעי לכל אחד ואחד, ומן הידוע כי השמש בגלגל רביעי הוא. וכיון שהשבת הוא אמצעי הנה זה עליו ומעלתו על שאר הימים שכן כל אמצעי מקודש ומעולה מחבירו כענין עץ החיים שהיה בתוך הגן והנר האמצעי של מנורה שהיא כלפי שכינה, ולפי שהשבת נקודה אמצעית על כן יקראנו הכתוב קדש (שמות לא) ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם. לכך גלו מן הארץ שהיא נקודה אמצעית וטבורו של עולם לשאר הקצוות, כענין שכתוב (דברים ל) אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו' אם כן ראוי שיהיה קיום ביהמ"ק תלוי בשמירת שבת.

בא וראה כמה גדול כח השבת מצינו שהבטיח הקב"ה לעתיד שכר גדול למחזיקים במצות שבת ואין צריך לומר שיזכו להקריב קרבנות בביהמ"ק ולהתפלל שם ושיקבל תפלתם והוא שאמר ישעיה על הסריס והנכר (ישעיה נ) והביאותים אל הר

קדשי וגו'. והטעם שהזכיר בן הנכר והסריס לפי שהשבת נתנה לדורות שנאמר (שמות לא) לעשות את השבת לדורותם ברית עולם. ולכך אמר (ישעיה נו) ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני ה' מעל עמו שהוא מיוחד לו ולא יתן לי שכר בכללם משמירת השבת לפי שאין לי דורות לפני ולא עמדו על הר סיני, ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש ואין לי דורות לאחרי... ודרז"ל שקולה שבת כנגד כל מצות שבתורה, וביאור הענין אל יחשבו עצמן בכך פטורין ממצות שבת לא הסריסים ולא בני הנכר לפי שאני עתיד ליתן שכר לסריסים ויד ושם שיהיה להם טוב מבנים ומבנות ואפי' לבני הנכר אתן שכר בשביל זאת שאקבל תפלתם וקרבנותם" (כד הקמח, שבת)

שבת-תקון לדורינו

"ולהיות מחמת חלישות הדור אין כח בכל אחד ואחד להתענות כראוי לו. לזאת עצה היעוצה כמארז"ל כל השומר שבת כהלכתו מוחלין לו על כל עוונותיו. כהלכתו דייקא. לכן מוטל על כל אחד ואחד להיות בקי בהלכתא רבתא לשבתא. וגם יזהר מאד שלא לשוח שום שיחה בטילה ח"ו. בהיות מודעת זאת ליי"ח כי בכל המצות יש פנימיות וחיצוניות וחיצוניות מהשבת הוא שביתה מעשיה גשמית כמו ששבת ה' מעשות שמים וארץ גשמיים. ופנימית השבת היא הכוונה בתפלת השבת ובת"ת לדבקה בה' אחד כמ"ש שבת לה' אלקיך וזו היא בחי' זכור. ובחי' שמור בפנימיות היא השביתה מדיבורים גשמיים כמו ששבת ה' מיו"ד מאמרות שנבר בהם שמים וארץ גשמיים כי זה לעומת זה"

(ספר התניא, קונטרס אחרון)

וכן מאריך הערבי נחל(בשלח)

"והנה יש בזמן, דהיינו בשנה, עוד התפשטות רגל התיי"ו מלבד הענין שביארנו. והוא סוד עונג שבת שמצוה לענגו בתענוגי עולם הזה, והיינו, כי התפשטות קדושתה של שבת אל תוך דברי חול כאכילה ושתייה ונעשים גם הם מצוה כי נכנעו אל תחת הקדושה ע"י התפשטות הזה שהתפשט שיעור קומה דקדושת שבת אל חיזונים ג"כ, וכן ביו"ט, והבן. ובזה נבין מדוע שבת הוא תיקון לכל ימי השבוע, וכן מצינו (בראשית רבה כב', יג) אדם הראשון יצא בדימוס ואמר מזמור שיר ליום השבת, והיינו כי רגל התיי"ו של נפשו המתפשט לחיזונים ע"י פניה או חטא ונשאר שם ואינו יכול לצאת אזי בבוא שבת שמתפשט קדושה הרמה של שבת קודש לתוך חיזונים ע"י עונג שבת אזי מצא מין את מינו ונאחז רגל התיי"ו דנפשו ברגל התיי"ו דקדושת שבת וע"י זה הוחזר לתוך הקדושה, וזהו ענין המבואר בכל ספרי מוסר שאי אפשר לבעל תשובה שיהא תשובתו בשלימות אם לא ע"י שמירת שבת כהלכתו כמשאחז"ל (שבת קי"ח ע"ב) אפילו עבד עבודת כוכבים כדור אנוש מוחלין לו, והיינו אחר שעשה תשובה כמבואר בזה בספר יסוד התשובה באורך. והוא מובן עם האמור, כי ע"י עונג שבת כשמענג את השבת לא בעבור הנאתו רק בעבור המצוה שציונו ית"ש, ועונג שבת זה הוא התפשטות רגל התיי"ו שנתפשט לחיזונים ונאחז בו רגל התיי"ו דנפשו ועי"ז נתעלה לתוך הקדושה כבראשונה:"

ע"י קיום המצות של שבת זוכין לחכמה, בינה ודעת

"ויש לומר עוד רמז שזוכין בשבת לבחי' חכמה בינה ודעת ע"י שלש המצוות, נר שבת, וקידוש, והבדלה, נר שבת הוא בחכמה שהוא מקביל למאמר השני שבעשרה מאמרות יהי אור, קידוש היא בבינה כדאיתא בזוה"ק משום שנא' וקדשת את הלויים, ומכדי כל קידושא בורא פרי הגפן אמר ברישא, וידוע ששורש היין הוא בינה, הבדלה היא בדעת כאמרם ז"ל (ירושלמי ברכות פ"ה ה"ב) אם אין דעת הבדלה מנין."

(שם משמואל יתרו תרע"ד)

ע"י מצות שבת זוכין לשלמת השכל והלב

"ויש לומר שלעומת שתי אלה היא מצות נר של שבת רומז לשלימות השכל, והסעודה והעונג רומזים לשלימות הלב. וזהו נזמן לה השתא בפתורא חדתא ובמנרתא טבתא דנהרין על רישין, וכן אסדר לדרומא מנרתא דסתימא ושלחן עם נהמא בצפונא ארשין, שהרוצה להחכים ידרים (כבש"ס ב"ב כ"ה ע"ב), ע"כ נר של שבת רומז לחכמה שבמוח, ושלחן עם נהמא בצפונא כמו הלב שניתן משמאלו של האדם"

(שם משמואל תצוה תרע"ד)

שבת מביאה שמירה לגוף ולנפש

"וכן בשבת יש שלשת הענינים הנ"ל, כי שבת היא כללא דאורייתא כולא. נר של שבת גורם חושך למזיקין וכבזוה"ק ובתיקונים שאז שפחה בישא יושבת בחושך, וזהו הפורמא שבפניהם שהיא שמירת הגוף. והמלאכים המלוים את האדם, שאליהם אנו אומרים שלום עליכם וכו', ובודאי שהם נמי מחמת רעותא דליבא ורגש הנפש מקדושת שבת ועל דרך הנ"ל, אלו הם הסובבים את האדם ושומרי הנפש. קדושה והבדלתא ועונג שבת שהוא בשכל ובמוח, כמו שדברנו בזה כמה פעמים, מזה בא מה שברכו במאור פנים, זהו שלימות צלם האלקים שמירה לשכל"

(שם משמואל ראה תרע"ז)

"אות היא לעולם"

ושלשה מצות הם שנאמר בהם אות והם שבת ומילה ותפילין. והם עדות לישראל שהם עובדין הקב"ה ועל פי שנים עדים יקום דבר. הנה הברית מילה תמיד עד אחד עמו. וצריך התפילין לעד אחר, ובשבתות וימים טובים שהם אות אין צריך לעד אחר ואין צריך לתפילין באותן הימים, ולכן בימי החול צריך אדם לתפילין שהוא העד הב'

(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת ואתחנן)

אות-כשלט על בית המלאכה

"אות היא לעולם כי ששת ימים עשה ה' וגו', דלהכי קרא הכתוב שבת בשם אות להורות לנו על גודל ענינו, והוא דומה לאחד מבעלי המלאכה והמסחר שמציב על ביתו מבחוץ איזו אות (שלט, בל"א שילט) שמציין לפני הכל מלאכתו ומסחרו. והנה כל זמן שהאות ניצב על הבית מבחוץ, מורה לנו שהבעל מלאכה הזה הוא דר עדיין בדירה הזו, אף אם לפעמים נוסע לדרך על איזה ימים, מכל מקום עדיין לא עקר דירתו מהבית הזה מכל וכל. מה שאין כן כשניטל האות מבחוץ לקובעו במקום אחר, מוכח שהבעל מלאכה הזה כבר עקר דירתו מכל וכל מהבית הזה ואינו מצוי בו כלל: כן הוא ממש בענין שבת, כי הוא אות המעיד שהשם יתברך ברא את העולם בששה ימים ונח ביום השביעי. והוא גם כן אות על איש ישראל הנושא את נס התפארת הזה על עצמו (רוצה לומר השומר שבת ומקיימו) שהוא מאמין בהקב"ה שהוא בורא העולם ומחדשו, וממילא הוא אדון על הכל ואנחנו מחוייבים לעשות רצונו בכל נפשינו ומאודינו כי הכל שלו. ועל ידי האמנתו בה' באמת הוא משרה בתוך לבבו קדושת ה', וכמו שכתוב כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. ועל זה גם כן רמז הכתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכם ממש וכמו שפירשו המפרשים. ועל כן אף אם אירע שעבר על איזה מן המצות עם כל זה האות הזה ניצב להעיד על האיש הזה כי עדיין הוא דר בדירתו הראשונה, רוצה לומר שאיש ישראל הוא כמקודם שקדושת ה' בתוך לבבו. לא כן אם חס ושלוס מחלל את השבת, בזה הוא מסלק האות מעל עצמו ומראה שבפנימיות לבבו כבר אינו דר איש ישראל המאמין בשם יתברך וכבר הוסר מקדש ה' מתוך לבבו, ועל כן אמרו חז"ל כל המחלל את השבת, כאילו כפר בכל התורה כלה"

(שם עולם א:א)

אות לקשר האמיץ בין הקב"ה לעם ישראל

והנה מענין שבת קדש אשר הנחילנו השם יתברך בחסדו, ואמר כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם, ואמר עוד ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים וגו', מורה בעליל שהתקשר עמנו בקשר אמיץ אשר לא ינתק לעולם, ונתן לנו אות על זה בהנחילו לנו את יום מנוחתו למנוחה. והנה כל זה הוא הפך דעת דור אנוש, דלפי דעתם הנבערה אין הקב"ה מתחבר עם ברואי תבל כלל. ולהוציא מדעה כוזבת הזו היה גם כן ענין יציאת מצרים בכל האותות והנפלאות אשר נעשו אז, כדי לפרסם כי הוא משגיח על כל פרט ופרט הנעשה בארץ, וכמו שכתוב בתורה למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. וענין שבת הוא גם כן זכר ליציאת מצרים וכמו שכתוב וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם וגו'. ומעתה יבוארו דברי הגמרא על נכון מה שאמרה דאפילו עבד עבודת גילולים כדור אנוש וכו', דכיון שמתדבק עתה בקדושת שבת ושומרה כהלכה, מורה שחזר בתשובה על ענין הראשון

(שם עולם א:ג)

ענין עונג ומנוחה בשבת

"וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד"

(ישעיה נח)

השבת לא נתתי לך אלא לטובתך כיצד א"ר חייא ברבי אבא את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך ואני נותן לך שכר מנין (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג וגו' מה כתיב אחריו (שם /ישעיהו נ"ח/) אז תתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך אמרו לו ישראל ואימתי את נותן לנו שכר המצות שאנו עושים אמר להם הקב"ה מצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו אבל שכרו בעקב אני נותן לכם מנין ממה שקרינו בענינינו והיה עקב תשמעון.

(דברים רבה ג:א)

"וקראת לשבת עונג, אמר רב יהודה אמר רב כל המענג את השבת נותנים לו משאלות לבו שנאמר והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך"
(ילקוט שמעוני ישעיהו רמז תצו)

ד"א וירא בסבלותם ראה שאין להם מנוחה הלך ואמר לפרעה מי שיש לו עבד אם אינו נח יום אחד בשבוע הוא מת, ואלו עבדיך אם אין אתה מניח להם יום אחד בשבוע הם מתים, אמר לו לך ועשה להן כמו שתאמר, הלך משה ותקן להם את יום השבת לנוח,

(שמות רבה א:כח)

עונג שבת

ע"י עונג שבת – מתעורר האדם אותנו לזכור את המסרים של שבת "אע"פ שפיקר השביתה לעונג הנפש ושמחתה כדי שיהא יום זה נבדל משאר הימים לכל, נצטוינו על ידי הנביאים לענג השבת ולכבדו.. ולזאת הכונה ר"ל להבדילו משאר הימים... כדי שיהיו בזה היום שנויים רבים לטוב, כדי שיתעורר האדם על המכוון בו"²²

(מגדל דוד, מ"ע קמ"ח)

ששביעית מחיינו תהיה במנוחה

"והיותו יום מיוחד למנוחה מיגיעת מלאכת הששה כדי שימצא האדם מרגוע שיהיו שביעיות שני חיינו במנוחה והשקט"

(כד הקמח לרבינו בחיי, שבת)

²² דהיינו אמונת חידוש העולם

'אז תתענג על ה'

"אז תתענג על ה' (ישעיה נח) אם תקרא השבת עונג אז תתענג על ה' וזה מדה כנגד מדה. העונג על ה' הוא עונג הנפש כלומר יתן לך עונג הגוף בשפע טובה עד שתודה בו ובטובותיו ותתענג נפשך בזכרו.

אבל הגאון רבינו סעדיה ז"ל פירש על עונג הגוף כלומר תענוג גופך יהיה על השי"ת ולא ככסילים שנא' בהם (משלי יט) לא נאווה לכסיל תענוג אלא שיקח מן התענוג במדה ובמשקל, כי כך דרך המשכיל שלא ירבה בתענוגים אבל יקח מהם די ספוקו בענין בינוני כי בו ייטב שכלו ויתחזקו שלשה כחותיו והן כח הבחינה וכח המחשבה וכח הזכרון."

(כד הקמח לרבינו בחיי, שבת)

מפנימיות עונג שבת

"והנה אין למעלה מעונג ואין למטה מנגע, וא"כ שבת שלעונג ניתן הוא היפוך ענין הנגעים. ויש לומר ששלש מצוות יש בשבת והן מקבילות נגד תלת קטרין הנ"ל, והיינו נר של שבת, קידוש היום, וסעודת שבת. נר של שבת הוא כענין (איוב כ"ט) בהלו נרו עלי ראשי בזכותו של אברהם ובו מצינו שהי' נר דלוק באהלו מע"ש לע"ש. קידוש היום בזכותו של יעקב כי כל קידוש מתיחס ליעקב כמ"ש (ישעי' כ"ט) והקדישו את קדוש יעקב. סעודת שבת בזכותו של יצחק שלא מצינו שהתורה מדברת בסעודת האבות עצמם אלא ביצחק, ובאברהם ויעקב לא מצינו רק שעשו סעודה לאחרים, אבל ביצחק כתיב בתורה ענין המטעמים שבודאי הי' כעין סעודת שבת. ושלשה אלה, היינו נר של שבת וקידוש היום וסעודה, הם במחשבה דיבור ומעשה, נר היא במחשבה שאין בו שום עשי' בשבת אלא הוא מוכן מע"ש, קידוש היום הוא בדיבור, והסעודה היא במעשה, ומוצאם של מחשבה דיבור ומעשה הוא מגוף נפש ושכל, והוא ענין תיקון שלשה האבות ותלת קטרין כנ"ל"

(שם משמואל תזריע תרע"ד)

עונג שבת לשמה ושלא לשמה

"ומצות עונג שבת הוא נר מצוה שכן כתב האריז"ל שאף שאוכל בשבת להנאת הגוף גם כן האכילה בקדושה והוא מצוה אך זהו רק שרגא בלא נהורא כנ"ל. אך להאיר צריך שיהיה הכוונה לשם שמים ואז יאיר התורה אור שבהמצוה כמו שאנו אומרים תמיד שדקדקו בגמרא בלשון המענג את השבת ולא אמרו המענג עצמו בשבת שלהביא אור מהמצוה צריך לכוין לשם שמים ואז יאיר בהמצוה התורה אור"

(פרי צדיק פנחס יח)

להתענג בשבת בבטחון שדבר זה מקרב אותנו אל ה' יתברך

"וצריך ביאור איך מן התענוגים יוצאת קדושה, ולמה שיהא אף מצוה להתענג בשבת ואף גם להרבות בתענוגים... שבאמת רוב טובו יתב' הוא בלי גבול ורוצה להטיב לנו בגוף ובנפש לכן בשבת אנו מתבטלים לרצונו ואוכלים ונהנים ומתענגים לכבודו ית'."

ומה שהשי"ת מנהיג את העולם באופנים שונים של דין, זה ע"פ מה דתנן (תענית כג) השפעת עליהם רוב טובה אינם יכולים לעמוד שהנסיבות והמציאות הקיימים בעולמינו הם מעכבים שלא יעשה השי"ת כלפינו מה שרוצה כביכול באמת... שנהנה תמיד.

שכיון שבעומק האמת רצונו ית' הוא שנהנה ונתענג מטובו יתב' בתענוגים גשמיים ורוחניים בלי גבול ותכלית שרק מציאות האדם בעולם מעכב את הטובה ההיא ובשבת שהכל בטל ומבוטל כלפי רצונו יתב'.. ורצונו יתב' ב'אמת' הוא שנענג בכל אופני תענוגים וההנאה (המותרים) שבעולם. וממילא הוא ופשיטא שתענוגי שבת ג"כ

אינם מזיקים לאדם ברוחניות אלא הוא קיום רצון ה' וממילא אינו מרחק את האדם מבוראו אלא אדרבא מקרבו אל רצונו ית' "

(שבת מלכתא ג:יג:ב)

מנוחת שבת

" רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת, ולא שבת לא ממלאכת הרשעים, ולא ממלאכת הצדיקים, אלא פועל עם אלו ועם אלו, מראה לאלו מעין דוגמא גטורין שלהן ולאלו מעין דוגמא גטורין שלהן, מנין שפורענותן של רשעים קרויה מלאכה שנאמר (ירמיה נ) פתח ה' את אוצרו ויוציא את כלי זעמו כי מלאכה היא, ומנין ששכרן של צדיקים קרויה מלאכה, שנאמר (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם"

(בראשית רבה יא:י)

מנוחה-השלמה וקיום לבריאה

"וכן אמרו במדרש (ב"ר פ"י) מה נברא מאחר ששבת שאנן נחת ושלוח והשקט ע"כ, פ"י מה שנברא בשבת מאחר ששבת מכל מלאכתו ומה נברא בו, ואמר כי ברא שאנן והשקט ונחת ושלוח וזהו השלום שהיה כשכלה הבריאה, וכמו שפירש"י ז"ל בפ"י החומש (בראשית ב', ב') מה היה העולם חסר מנוחה בא שבת בא מנוחה. ואין זה מן הבריאה עצמה כלל שהרי אין השבת בכלל ימי המעשה אבל מכל מקום הוא קיום העולם, שהרי כתיב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה שהיה משלים כל המלאכה של ששת ימי בראשית וההשלמה הוא קיום הכל."

(דרך חיים א:יח)

מנוחת שבת היא מצד המקבלים

"אמנם מה שהיה השם יתברך פועל העולם בזמן הוא מצד המקבל, כי איך אפשר שתקבל האדמה הבריאה שלה בעצמה והוצאתה הצמחים כאחד, וסדר הבריאה כך הוא שהארץ תוציא צמחים וכן כל הדברים ולכך היה צריך המשך זמן אל בריאת העולם. וכמו שהזמן אשר היה לבריאה הוא מצד המקבל, כך המנוחה והשביתה גם כן היא מצד המקבל, וכאלו אמר מה שהיה השם יתברך פועל בזמן מפני המקבל שהמקבל עיף ויגע לקבל הכל כאחד ולדבר זה היה הנחה ביום השביעי. וכן אמרו במדרש (בראשית רבה פ"י) וינח ביום השביעי וינח לעולמו ביום השביעי כל זמן שהיו ידי קוניהן ממשמשין בהם היו נמתחין והולכים כיון שנחו ידי קוניהם ניתן להם הנחה, הרי שפירשו וינח ביום השביעי שהיה מניח לעולמו ביום השביעי וזה שהכתיב מנוחה לעצמו כל' שהכתיב על עצמו מנוחה מפני המקבל כל שכן המקבל עצמו שהוא בעצמו בעל עמל ויגע שישבות ביום השביעי"

(תפארת ישראל כח)

ההתרחקות מגשמיות מביא מנוחה

"כל פעולה גשמית שהיא בטבע התרחקות מהרוחניות מביא חולשה ועייפות, ומנוחה היא חזרה למקור החיים... כל ששת ימים הקב"ה כביכול עסק בענין העולם הגשמי... עד שבאה שבת קודש שבו שבת מכל יצירת העולם ומלואו וחזר למחיצת קדשו... ויום זה... נתן לעמו... היהודי שובת ומתנתק מכל שייכות לעולם הגשמי ומתעלה והוזכה לעולם של קדושה לאגור כוחות לקראת הימים הבאים. על כן שבת קדש היות והאדם מורכב מגשמיות ורוחניות... צריך מנוחה לכל חלק... כפי מציאותו. המנוחה לכלים הגשמיים היא לנח מהעמל והיגיעה הגשמיים ע"י שינה ואכילה ושתייה. אבל המנוחה האמיתית לצורך החיות האמיתית והפנימית של האדם היא

ע"י תוספת לימוד תורה. שעל ידי זה מוסיף כח וגבורה אמיתיים לכל כוחותיו...גשמיים ורוחניים"

(שבת מלכתא ג:ד)

הכנות לשבת

בנר דולק ושלחן ערוך ודירתו מתוקן כדירת חתן לקבל בו הכלה ומאי ניהי שבת כלה לעולם אין מכניסין אותה אלא בדירה מתוקנת לכבודה כפי הראוי לה ועל דא כתיב (שמות לא) לעשות את השבת, ולמה לדתם להכניס בה כלה קדושה לדירתם להיות בתוכן בשעה שקדש היום, ואם כלה זו באה ואינה מוצאה דירה מתוקנת ושלחן ערוך ונר דולק כלה זו אומרת אין דירה זו מישראל, ביני ובין בני ישראל כתיב אין זה מישראל אין דירתו לקדושה ועל כן צריך הכא קדושה לדירת ישראל ועל דא כתיב לדתם לעשות את השבת לדתם כתיב חסר דתנינן (זהר תוספת כרך ג' שא.)

מקורות בדברי חז"ל להכנות הנצרכות לשבת

"רחיצת ידים ורגלים בחמין...מצוה.. דאמר רבי יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ע"ש מביאים לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף..דומה למלאך ה' צבקות.. 'נשיתי מטוב' (אחרי חורבן הבית)אמר ר' ירמיה זו בית המרחץ ר' יוחנן אמר זו זו רחיצת ידים ורגלים בחמין"

(שבת כה:)

"ערב שבת היה והלל חפץ את ראשו"

(שם לא.)

"לספר ולכבס...כדי שלא יכנסו לרגל (וכן לשבת-רמ"א וגר"א או"ח ר"ס) וכשהן מנוולין"

(מ"ק יד.)

"רבי עקיבא אומר נאמר עשייה בראש ונאמר עשייה בצפרנים מה להלן ניוול אף כאן ניוול" (ומטעם זה מצוה לגלח הצפרנים-ביאור הגר"א שם)

(יבמות מח.)

"היינו ענג כל ענג של הנפש והגוף..וקראת לשבת' מהו וקראת..שיזמין אותו כש"א 'מקראי קודש' שפיר מוזמנים מן הקדש כמו שמזמינים אורח לביתו ועל זה קראת לשבת ענג שיזמין אותה כמו שמזמינים אורח בשלחן עורך בבית מסודר כראוי באכילה ושתייה כראוי יותר מכל שאר הימים

(זהר בשלח ע"פ 'הסולם')

"וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת"²⁴ מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת"

(שבת קיט:)

"וכבדתו' שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול..דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותו.. רחצת וסכת ושמת שמלותיך' א"ר אלעזר אלו בגדים של שבת"

(שם קיג)

להכין מנה יפה לשבת מימי החול

"זכור את יום השבת לקדשו, דרשו בית שמאי שתהא זוכרו מאחד בשבת, נזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת. ואמרו על שמאי הזקן שכל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, היה מוצא בהמה נאה אומר זו לשבת, מצא אחרת נאה הימנה אוכל הראשונה ומניח השניה על שבת, נמצא שהאכילה היא כדי שתשאר היפה על שבת. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, שהיה אומר ברוך ה' יום יום יעמס לנו צרכינו. והסכימו הרבה פוסקים שגם הלל מודה שכדברי בית שמאי עדיפא טפי, אלא שהיה בוטח בה' שבודאי יזמין לו לשבת מנה יפה משאר הימים, וכדי לחזק מדת בטחונו היה נוהג כן, אבל בשאר כל אדם שאין בטחונו חזק כל כך גם הוא מודה דכשמאי עדיפא טפי."

(שם עולם א:ד)

ע"י הכנת של נקיות בע"ש ניצול מחלאים רעים

"אמרין בנדרים (ס"א).. כשאני מסרק ראשו תמיד יבא לסמיון עינים וכשאני מכבס בגדיו תמיד יבא לידי זוהמא ויהיה בשיעמום.. וכשאני רוחץ גופו תמיד יבא לידי שחין ואמרין בפסחים (קיא:): מי שמסרק ראשו יבש יבא לידי עוורין.. לכן נהגו כל ישראל לרחוץ גופו בע"ש ולסרוק ראשו אחר הרחיצה וללבוש חלוק לבן(מכובס) וינצל מכל ג' הרעות שחשבנו והוא עונג שבת"

(ערוך השלחן או"ח ר"ס:ד)

רחיצת הרגלים בע"ש להסיר מהם רוח הטומאה

"ואם תאמר למה אין עושין נטילה לרגלים כיון דחד טעמא להם, על זה תרץ הרב יפה שעה ז"ל דברגלים נאחזים (הרוח רע) יותר מן הידים ולכן לתוקף אחיזתם אין לנו כח לדחותם משם בנטילה.. ובזה תבין טעם חיוב רחיצת פניו ידיו ורגליו, כי זכות שבת יכולה היא שתגין(להסיר הרוח רע שברגלים) "

(בן איש חי, שנה ראשונה:פ' תולדות)

ענין הרחיצת בחמין בע"ש ובגדי שבת

"רחיצת חמין וטבילה בערב שבת. ואחר כך לובשין בגדי שבת קדש, כי רוחצין עצמן מבחינת הבגדים הצואים בבחינת אם רחץ ה' את צואת בנות ציון כמובא. ואחר כך לובשין בגדי שבת שהם בגדים נקיים בחינת בגדים לבנים. כי שבת מעין עולם הבא" (ליקוטי הלכות נט"י לסעודה ה)

תקונים לטעויות של יוסף הצדיק

"וכן יש לומר נמי לעומת שלשת הדברים שביוסף. מתלה בעקבו, לעומתו התיקון בשבת שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול, וכבזמירות הילוכך תהא בנחת. וכנגד ממשמש בעיניו, התיקון הוא נר של שבת. ולעומת מסלסל בשערו בשבת, היא חליפת הבגדים וברכו במאור הפנים"

(שפת אמת וישב תר"פ)

נר שבת

"אמר הקב"ה אם הייתם זהירים בנר שבת, אף אני מאיר לכם, שנאמר והיה (ה') [לך] [לך ה'] לאור עולם (ישעיה ס יט) "

(מדרש תנחומא נח סימן א)

שני טעמים העיקריים-כבוד ועונג שבת

"דאמר רב נחמן בר רב זבדא ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב הדלקת נר שבת חובה"

"כבוד שבת הוא שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כיממא" (רש"י)
"דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג" (תוס' שם ורמב"ם)

" יתזנח משלום נפשי" (דהיינו השלום שהיה חסר בזמן החורבן) אמר ר' אבהו זו הדלקת נר בשבת"
(שם)

"נר ביתו עדיף משום שלום ביתו" (שם כג:)
"ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ונכשל באפילה" (רש"י)

"וכן תקנו רבותינו להדליק נר בשבת לכבוד שבת להבדילו משאר הימים ולהערה באור החיים"

(מגדל דוד, מ"ע קמ"ח)

נר שבת-מעין אור נשמה יתירה

"הנר המאיר בלתי מתקרב אל החומר כנפש מתקנת - בנר שבת, שהוא מעין אור נפש יתירה שבשבת שהוא אור עליון מעין הרוח"

(האלשיך בראשית ג:טז)

נר ולא מדורה-השלמת העולם בנתינת צורתה

"כי הנר הוא שלום בית טפי אבל לא מדורה, מפני שאין זה שלום בית, כי אין יכול לקרב אל המדורה כמו שיכול לקרב עצמו אל הנר ולהיות נהנה בו. ועוד, כי כאשר הושלם העולם קבל העולם צורה האלקית, כמו שהגוף מן האדם כאשר הושלם מקבל הנשמה האלקית שנקראת נר, כמו שהתבאר למעלה כי יקרא הנשמה נר. וכך העולם כאשר הושלם וזה היה ביום השבת שבו הושלם העולם, ואז היה מקבל הצורה, ודבר זה נקרא נר. ודבר זה עושה שלום אל הכל, שכל אחד עומד בשלו ואינו נכנס בגבולו של אחר, כי זהו ענין הצורה שהוא שלום אל הכל. ולכך נקרא נר של שבת שלום בית, כי נר של שבת הוא דוגמא ודמיון לזה, לכך צריך שיהיה מדליק נר ולא אבוקה"

(נר מצוה כד)

נר ושלום

"וזהו השלום כאשר יש הבדל בין הדברים. כי כאשר נקרא החושך ערב, מפני שבחושך הדברים הם מעורבים, ואין נכר זה בפני זה והם מעורבים יחד, והאור נקרא בוקר שעל ידי האור יש ביקור בין הדברים בין זה לזה. וכאשר יש בקור בין דבר לדבר. הוא השלום אשר הוא בין הדברים, [ואין אחד נכנס ומתערב בחבירו רק כל אחד בפני עצמו]. ולפיכך נקרא נר שבת שלום, כאשר האדם שובת ממלאכה ויש לו נר שבת"

(מהר"ל חידושי אגדות ח"א שבת ח)

נר שבת- לעורר השכל לאמונת חידוש העולם

"לכן ההשגה נקרא אור והוא נר של מצוה להביט במחשבה ולחקור בה והשגה המעולה שבשלש השגות הוא המסתכל בעין שכל שברא יש מאין ומחבר את עצמו בזאת המחשבה שכיון שרואה בעין השכל שברא הכל יש מאין ומחבר במחשבה

זאת ודאי משיג שיכול לעשות נסים נגלים ונסים נסתרים שמי שברא הכל יכול לעשות בהם כרצונו וזה הוא נר של שבת"

(קדושת לוי: קדושה החמישית, חנוכה)

נר במקום עבודת המקדש

"והנראה על פי מ"ש הגאון הקדוש בספרו קדושת לוי דלכך נעשה הנס דחנוכה בנרות, דבעוה"ר בטלה אז עבודה מאבותינו בבית המקדש כי נכנסו יוונים להיכל וטמאו, ובמקום אחר אין רשות להקריב שום קרבן, רק עבודת הנרות נוהג גם בגבולין דהיינו נר שבת ויום טוב, וכאשר הדליקו ישראל הנרות של מצוה בגבולין, עלתה זאת המצוה לריח ניחוח לפנינו ית' ולמזכרת ענין עבודתם במקום המקודש"

(אגרא דכלה ריב:ב)

נר שבת לתקון חטא של אדם הראשון והסרת שליטת היצר

"וזה מה שאמרו ובמנרתא טבתא דנהרא על רישין והוא כמו הולד במעי אמו שאין לו יצר הרע שהיצר הרע שולט רק משעת יציאה (כמו שאמרו סנהדרין צא ע"ב) ואמרו (נדה ל ע"ב) שנר דולק לו על ראשו כו', בהלו נרו על ראשי שאז הנשמה על הראש. ואיתא (שבת לב.) נשמה שנתתי בכס קרויה נר על עסקי נר הזהרתי אתכם וכמו שאמרו (בראשית רבה סוף פרשה יז) היא כבתה נרו של אדם כו', וכן כתבו במד"ת (ריש פרשת נח) משמע שעל ידי הדלקת נר שבת מתקנים קלקול אדם הראשון שהוא שליטת היצר הרע. וזוכין לאור הנשמה שיהיה על הראש כמו במעי אמו שאין שליטת יצר הרע וזהו ובמנרתא טבתא דנהרא על רישין"

(פרי צדיק ויקהל ו)

נר שבת מבטל הקליפות בשרשם וממשיך אור האמת וקדושת שבת

"ועל - כן בכניסת שבת מדליקין נר של שבת שהוא התחלת קבלת קדשת שבת, כי נר של מצוה הוא בחינת אור האמת, בחינת הגדלת אור השם דקדשה כנ"ל, כי עקר אחיזת השקר, שהוא בחינת העבד הנ"ל, שהוא בחינת שם של שקר הוא בבחינת מאורי אש כנ"ל. ובשבת נתבטלן הקלפות הנאחזין במאורי אש. ואז נמשך האש דקדשה בבחינת רשפיה רשפי אש שלהבת י"ק. ומהאש דקדשה הזאת מדליקין נר של שבת.

וזה בחינת נר שבת, שעל - ידי - זה ממשיכין על עצמו קדשת שבת, כי היא קדשה הראשונה של שבת, כי התחלת המשכת קדשת שבת הוא על - ידי הדלקת הנרות שבת, שהיא קדם לכל המצוות והקדושות של שבת."

(ליקוטי הלכות ברכת השחר ג, שבת ו)

ע"י הנרות שלנו מאירים בנרות העליונים

"נר שבת. הנרות הם למעלה ואותנו צוה להדליקם שבמעשה האדם למטה מאירין הנרות למעלה"

(שפת אמת לחנוכה-תרנ"ט)

נר שבת ככלי להביא 'שלוש בית' בין גופו לנשמתו

"ענין נר של שבת הוא להאיר את עיני השכל עד שאפי' הגוף ירגיש בקדושת שבת, כמו שהגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה אהא דנר של שבת הוא משום שלום ביתו, שהאדם הוא הנשמה והגוף הוא בית הנשמה וכל אחד מושך לזה שהוא ואין שלום ביניהם, ובשבת אפי' הגוף מרגיש ונעשה שלום, עכ"ד..."

... ולפי"ז יש לומר... להמשך אחר השי"ת כלהב אש עולה למעלה בכל רגע בחיות חדשה ללא התישנות וללא התקררות... נר של שבת... וכמ"ש (ישע"י נ"ח) אם תשיב משבת רגלך והגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה שהפירוש הרגל שלך, היינו שלא יעשה מעשהו על צד ההרגל ומצות אנשים מלומדה רק בחיות חדשה

ובהתלהבות...ויובן על פי מה שהגיד כ"ק אבי אדמו"ר זללה"ה בענין נר של שבת מפני שלום ביתו, דהיינו השלום באדם עצמו, שבימות החול הנפש מושכת למעלה והגוף למטה, ובשבת שאפי' ע"ה אימת שבת עליו שוב הגוף איננו מתנגד לנפש ונעשה שלום, עכ"ד"

(שם משמואל מקץ)

מעלת שמן זית

"לנר שבת פשיטא דשמן זית מצוה מן המובחר לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו כדמוכח במתניתין דכולהו מודו ביה דמדליקין"

(תוס' שבת כג.)

" שזית לא חטאה בדור המבול..לכן זית לא תופס בו הרכבה"²³
(ירושלמי כלאים א:ז כמובא בספר 'התורה והמצוה' א:יז)

שתי נרות

וידעו כי ערומים הם מנייהו בגופא ונשמתא ורוחא ונפשא ערומים מכתנות אור דאינון מאורי האש ובגין דבשבת אתחזא לון באדלקת שרגא דשבת בתרין פתילות דאש ובמוצאי שבת יתעברון מנייהו תקינו למימר במוצאי שבת הבדלה באש ובגין דבשבת ויומין טבין מתלבשין נשמתין בכתנות אור אמר הנביא על כן באורים כבדו י"י

(תיקוני זוהר הקדמה יא.)

"עוד יש טעם למה ב' נרות שנה שוה ר"נ, וב' פעמים נר שוה ת"ק, והן כנגד איבריו של איש ואשה, שאיבריו של איש הם רמ"ח ושל אשה רנ"ב"
(מטה משה כמובא בספר 'קיצור הלכות שבת')

"ויש שמכוונים לעשות שתי פתילות א' כנגד זכור וא' כנגד שמור"
(טור או"ח רס"ג)

ועל זה מוסיף הרמ"א שע"פ דברי אשר"י והמרדכי (במס' ר"ה):
"יכולין להוסיף על דבר המכוון נגד דבר אחר ובלבד שלא יפחות"

ברוב היוצא

"דאמר עולא המדליק צריך שידליק ברוב היוצא (דאל"כ קרוב להכבות-ערה"ש)
(שבת כח:)

הדלקה ע"י האשה

"נר של שבת לנשי עמא קדישא אתייהיבת לאדלקא וחברייא הא אמרו דאיהי כבתה בוצינא דעלמא ואחשיכת ליה כו' ושפיר, אבל רזא דמלה, סכת שלום מטרוניתא דעלמא היא ונשמתין דאינון בוצינא בה שריין, ועל דא מטרוניתא בעיא לאדלקא דהא בדוכתהא אתאחדת ועבדת עובדא, ואתתא בעיא בחדוה דלבא ורעותא לאדלקא בוצינא דשבת דהא יקרא עלאה היא לה וזכו רב לגרמה למזכי לבנין קדישין דיהון בוצינא דעלמא באורייתא ובדחלתא ויסגון שלמא בארעא ויהיבת לבעלה אורכא דחיין בגין כך בעיא לאזדהרא בה"

(זוהר בראשית מח:)

²³ הירושלמי שמובא לא הצלחנו למצא בירושלמי עצמה וצ"ע. שמעתי מפי ר' בן-ציון מוצפי שליט"א שגם הגפן לא תופס בו הרכבה, ועולה יפה שטיקור הסימנים של שבת שניהם דברים חשוכים מן החטא

"מאי נר, דא נר דאיהי מצוה דנשין זכייין ביה ואיהי נר דשבת, דאף על גב דנשין לא זכאן באורייתא הא גוברין זכייין באורייתא ונהרין להאי שרגא דנשין מתתקנן בהאי מצוה, נשין בתקונא דהאי נר, גוברין באורייתא לאנהרא להאי נר תקונא דמצוה דנשין אתחייבו בהו"
(זוהר תרומה קסו.)

שיטות בצאת הכוכבים

"שיעור בין השמשות בכמה? אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשה חלקי מיל

(שבת לד:)

משמע מגמרא כאן שצה"כ מתמשיך כמהלך שלשת והוא כרבע מיל-בערך רבע שעה ואח"כ מיד הוא זמן צאת הכוכבים.

"משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין"

(פסחים צד.)

מאידך בגמ' בפסחים משמע "משקיעת החמה..." ומשמע, אם כן שזמן צה"כ לא מגיע עדלאחר כדי הילוך ד' מילין משקיעת החמה והוא כשעה וחומש. כיצד מתיישבים שתי הגמרות?

"ואומר רבינו תם דהתם קאמר מתחלת השקיעה והכא קאמר מסוף השקיעה, כלומר משעה שנשקעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה ולפי שלא עברה חלונה ועדיין אינה מהלכת (ע"ג) [אחורי] כיפה פני רקיע מאדימין כנגד מקומה ומשקיעת החמה דפרק מי שהיה טמא היינו מתחלת שקיעת החמה שהתחילה ליכנס ברקיע נמצא שמתחלת השקיעה עד בין השמשות שהוא סוף השקיעה שלשת מילין ורביע והכי איתא בירושלמי (ברכות פ"א ה"א) עכ"ל"
(בית יוסף אורח חיים סימן רסא)

"מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות; והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע, רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה; ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה וודאי יום מחול על הקודש ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה."
(שולחן ערוך אורח חיים רסא:ב)

נמצא שהש"ע פסק כר"ת ומותר לדעתו לעשות מלאכה בערב שבת או להתפלל מנחה עד השקיעה השניה. אכן הרבה ראשונים חולקים על הר"ת ותופסים כשיטת הגאונים וכן מובא במשנה ברורה וז"ל:

"הוא דעת ר"ת וסייעתו דס"ל דשתי שקיעות הן מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת והוא הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג' מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא ומאז והלאה מתחיל השקיעה שניה שאז מתחיל להשקע האור לגמרי והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג' רבעי מיל שהוא אלף ות"ק אמות והוא בה"ש ואח"כ יוצאין ג' כוכבים בינונים שהם סימן ללילה ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים היא ארבעת מילין ועיין מה שכתבנו בסמוך דהרבה פוסקים חולקין ע"ז וס"ל דמיד שנתכסה החמה מעינינו הוא בה"ש שהוא ספק יום ספק לילה"

(משנה ברורה סימן רסא)

"והנה רבים מגדולי עולם דחו שיטת ר"ת מכל וכל והחליטו דמיד אחר השקיעה הוי בה"ש ואחר ג' רבעי מיל הוי לילה וזה שבפסחים אינו יציאת הכוכבים שבכל ש"ס ג' כוכבים אלא שתתמלא כל הרקיע בכוכבים והכי משמע בירושלמי... כיון שנראו ג' כוכבים אע"פ שהחמה נתונה באמצע הרקיע לילה הוא... וכן נהגו כל ישראל"

(עה"ש רסא:ח)

נר שבת דומה לעמוד אש ועולה לפני השקיעה

"הוא דומה לעמוד אש שעל ידו היו הולכין ישראל, ... כי נר של שבת דבר מצוה הוא, [וכאלו הוא נר ה'] ולכך דומה במעלתו אל עמוד אש שהיה מן הש"י. ואינו כמו שאר נר בחול, רק זה דבר קדושה והא. וצריך שיהיה [משלים לאור היום], כמו שראוי להיות כי עמוד ענן משלים לעמוד אש כדי לקשר הכל, [לכך צריך] להדליק הנר קודם שקיעת החמה כמו גבי עמוד האש"

(מהר"ל חידושי אגדות ח"א שבת כ"ג ע"ב-שם דביתו דר' יוסף)

^{A23} קבלת שבת ותפילת ליל שבת

דרגות בהפנמת שבת

"ונראה דכן הוא בכל שבת, כאמרים ז"ל שבת נטריקון שבת בו תשוב. הפרישה מטורח המלאכה וטרדת הפרנסה וכאילו כל מלאכתו עשוי היא בגוף, ואח"כ קבלת שבת ברגש הנפש בשירות ותשבחות היא בנפש, ואח"כ קידוש היום וסעודת שבת הם בשכל, כי קידוש הוא בחכמה ובמקום קריאה שם תהא עונג, ואין למעלה מעונג. ואפשר שבכלל זה הוא נר של שבת, וכענין שכתוב (איוב כ"ט ג') בהלו נרו עלי ראשי. וזהו שאנו אומרים בזמירות נזמן לה השתא בפתורא חדתא ובמנתרא טבתא דנהרין על רישין"

(שם משמואל כי תצא תרע"ו)

מזמורי קבלת שבת-מזמורים של ימות המשיח יום שכולו שבת

"ואחר מנחה אומרים... מזמורים מפני שאלו המזמורים הם על העתיד לימות משיח והוא יום שכולו שבת לכן אומרים אותם בהכנסת שבת"

הבו לה-שבעה קולות כנגד השבע ברכות של תפלת שבת

"...אומרים... הבו לה' בני אלים לפי שיש בו שבעה קולות שכנגדם ז' ברכות של התפלה בשבת (ברכות כט.) (וח"י אזכרות כנגד שמונה עשרה של חול וא"להכבוד כנגד הברכה התשע עשרה-סידור היעב"ץ)"

ששה מזמורים-ששת ימי החול

"...ששה מזמורים כנגד ששת ימי החול..."

אנא בכח ר"ת שם מ"ב של מעשה בראשית

"ואח"כ אומרים אנא בכח דהוא שם של מ"ב והוא שם של מעשה בראשית...ועל כי השבת הוא זכר למעשה בראשית לפיכך אומרים אותו קודם קבלת שבת (של מזמור שיר)"

(ערה"ש או"ח רסז:א ע"פ תוס' ר"פ בתרא דחגיגה)

אמירת 'לכה דודי'

"ר' חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת המלכה ר' ינאי לביש מאניה ואמר בואי כלה בואי כלה"

(שבת קיט.)

"ואח"כ אומרים לכה דודי פני שבת נקבלה ומסיימים בבואי כלה בואי כלה כמו שאמרו"

(ערה"ש שם)

בואי כלה ובואי שבת מלכתא

"אלו שלשה לשונות שבת כלה מלכתא כי ג' דברים בשבת והם מצות שבת. המצוה האחת שצריך לשבות מן המלאכה כמו שמשמע לשון שבת והמצוה השנית שצריך

^{A23} ועיין בתפארת שלמה על המועדים-שבת קודש ושם הוא מסביר תפלת שבת ועוד ענינים באריכות ואכמ"ל

שינוי בגדים שלא יהי' מלבוש שבת כמלבוש של חול ובשביל כך נקראת שבת כלה כי הכלה צריך לקשוט ביותר ולכך קרא שבת כלה, והמצוה השלישית עונג שבת באכילה ושתייה ומפני כך קרא השבת מלכתא כי המלכתא יש לה עונג כמ"ש אפי' אתה עושה להם סעודה כסעודת שלמה בשעתו (ב"מ פ"ג) וכן אמרו שלחן של מלכים (ע"ז ל"ח) כלומר שיש בשלחן של מלכים כל תענוג, ולכך קרא מלכתא. ואלו ג' דברים נרמזים בשם שבת השין שביתה הב' בגדים התיו תענוג ולפיכך צריך לקיים השבת שהוא שביתה ממלאכה באלו ג' דברים כמו שאמרנו. ולכך אמר בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא. אמנם לישנא קמא לא רצה להזכיר שבת מפני שכך דרך לצאת לקראת כלה ומלכה אבל שבת אין יוצאים לקראתה ולכך לא אמר רק בואו ונצא לקראת כלה מלכתא. ואידך לישנא רצה להזכיר שבת כדי להזכיר כל ג' שמות שהם חשיבות לשבת. ור' ינאי אמר בואי כלה בואי כלה מפני כי בשם כלה נכלל שלשתן שהכלה ביום חופתה אינה עושה מלאכה ויש לה שביתה ויש לה סעודה ויש לה קשוט בגדים ובזה שאמר בואי כלה היה כולל שלשתן ובזה היה יוצא שלשה שבחים שיש בשבת כמו שאמרנו, ולכך לא אמר רק בואי כלה בואי כלה. אבל נראה יותר דזה החלוק שיש בין לישנא קמא ואידך לישנא כי לישנא קמא אין להזכיר שבת מפני שאין יוצאים רק לקראת כלה שנקראת מלכה ולכך לא אמר שבת ואידך סבר שאם כן יהיה משמע כלה ומלכה ממש ולכך אמר שיש לומר לקראת שבת כלה מלכתא ופי' כלה מלכתא כי הכלה יש לה חבור בבעלה וכן השבת יש לה חבור בו יתברך ומפני כי השבת נבדל מכל הימים שהם חול ומפני כך השבת היא מלכה כי המלכות הוא נבדל מן כל העם ולא אמר מלכתא בלבד כי השבת באמת היא כלה שעתה הגיע השעה להזדווג בו יתברך כי השבת הוא אל השם יתברך, ורבי ינאי לא רצה להזכיר שבת דלא יפול על זה לשון לקראת וגם לא רצה להזכיר מלכתא בלבד כי הכלה שייך אצלה בואי כלה בואי כלה כי הכלה באה אל החופה שהכינו לה, אבל מלכה שאין מכניסין אותה לחופה לא שייך לומר בואי. אבל רבי חנינא לא היה חושש לזה כיון שלשון בואי שייך גבי כלה יש להזכיר עם זה כלה שהיא מלכה ורבי ינאי סבר כיון דלא שייך בואי אצל מלכה אין להזכיר רק כלה, והכלה היא בעצמה מלכה שהרי חתן דומה למלך וכלה דומה למלכה וזה מבואר. אמנם נראה לפרש לפי פשוטו וזה כי השבת הוא השלמה כי העולם נברא בששת ימי המעשה וביום השבת וכדכתיב בקרא כי השבת הוא השלמת העולם ומצד השלמה הזאת מתחבר העולם אל השם יתברך ולכך נקרא השבת כלה שיש לה חבור אל בעלה. ונקראת עוד מלכתא והוא עוד יותר מדריגה שיש לעולם הזה מצד השבת מעלה נבדלת כי יום השבת נבדל משאר ימים כמו המלך שהוא נבדל מן העם והשבת הוא קודש כי כל דבר שהוא קודש נבדל מהכל, ולכך שבת כלה מלכתא מורים על ג' מעלות, האחד שהוא השלמה אל העולם, השני כי יום זה יש לו חבור אל השם יתברך, השלישי כי יום זה מקבל קדושה אלקית ואינו כמו ימי החול. ולכך אלו ג' דברים - ג' מעלות שיש אל השבת, והם מעלות זו על זו, והבין זה. ומה שאר"ח בואו בואו ונצא לקראת שבת כלה מלכתא ואלו רבי ינאי אמר בואי כלה בואי כלה מפני כי אין הדרך לצאת לקראת שבת כמו שהדרך הוא (אבל שהם) [שהאדם] יוצא לקראת הכלה ולהכניסה לחופה, ולכך אמר בואו ונצא וכו' כלומר כי אנו רצים לקראת שבת כלה. אבל ר' ינאי לא אמר רק בואי כלה בואי כלה והכל נוהגים לצאת לקראת כלה ולפיכך לא היה צריך לומר בואו ונצא לקראת כלה אבל אמר כפל לשון כלומר שתמהר לבא לחופה מפני שהיא נכנסת לחופה עם המלך לכך תמהר לבא, וכן השבת הוא מתחבר אל הש"י שהוא מלך מלכי המלכים ולכך אמר כפל לשון בואי כלה בואי כלה:

(מהר"ל - חידושי אגדות ח"ג ב"ק ה)

אמירת 'במה מדליקין'

"ונוהגין...במה מדליקין לפי שיש בו דין הדלקה וג' דברים שצריך אדם לומר בתוך ביתו ע"שעם חשכה"

(טור או"ח ע"ר)

"נכון לאומרו קודם (תפלת ערבית)...כי... ע"י זה יזכור הג' דברים שצ"ל בתוך ביתו ויזהר עליהם"

(ב"י שם)

'והוא רחום' לא נאמר בשבת

"ובגין כך מקדמי ישראל למימר והוא רחום דאיהו בגין פחד דגיהנם, ובשבת דלא אשתכח פחד דינא דגיהנם ולא דינא אחרא אסיר לאתערא ליה"
(זוהר תרומה קל.)

"ובאשכנז אין נוהגים לאומרה... שאומרים אותו בשביל המלקות ראוי שלא לאומרו בשבת (שאין מלקין עליו)"

(טור או"ח רסז)

'ופרוס עלינו סוכת שלומך'

"ומשנין בחתימה שחותם ופרוס סוכת שלום עלינו...כדאיתא במדרש שבשבת אין צריכין שמירה שהשבת שומר ונוהגין לומר פסוק ושמרו...לומר שאם ישמרו שבת אין צריכין שמירה והוא ג"כ מעין גאולה...שאם ישמרו ישראל ב' שבתות מיד נגאלין"

(טור שם)

'וישמרו' בין גאולה לתפילה

"לומר שאם ישמרו את השבת הם שמורים ונגאלים...והוא כמו סמיכת גאולה"
(צדה לדרך)

נושאים לתפלות של היום

"ומה שתקנו בשבת ג' ענייני תפלות אתה קדשת ישמח משה אתה אחד ...שאלו תפלות תקנום כנגד ג' שבתות אתה קדשת כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו ישמח משה כנגד שבת של מתן תורה דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה (וזה היה בבוקר של שבת ולכן קוראים התורה אז דוגמה לנתינתה בהר סיני) ואתה אחד כנגד שבת של עתיד (יום שכולו שבת)"

(טור או"ח רצב)

חשיבות אמירת ויכלו וטעמה

"כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף במעשה בראשית"

"כל המתפלל ואומר ויכלו שני מלאכי השרת ..מניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עוונך וחטאתך מכופר"

(שבת קיט:)

"הכוונה בזה המאמר כי בהאמנת החידוש (העולם) תבטל כל כפירה בה' ויחס האלקות לאמצעים ...ושני המלאכים הם השכל המעשי והעיוני"

(מגדל דוד, מ"ע קמ"ח)

"שלכך דוקא ישראל נקראו [בנים] כלומר שהם הבריאה בעצם ובראשונה, ולפיכך ישראל שהם עלולים בראשונה בעצם מעידים על העלה יתברך. ולפיכך כאשר אומר ויכלו שזהו העדות מן העלול על העלה שהוא פעל הכל והוא יתברך העלה, ובזה כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית:

ויש לפרש כמשמעו, וזה כי הכל נברא במאמרו יתברך, לא כמו שאר הפעולות אשר הוא פועל בעולם על ידי אמצעים אף שהוא יתברך פועל הכל באמירה ובדבור, מכל מקום המעשה נעשה באמצעי [כי הכל נמסר ביד שליח]. ולא יאמר בזה שנעשה על

ידי דבור. אבל מה שברא שמים וארץ לא היה כאן אמצעי רק הכל בדבור נעשה ממנו כמו שאמר (תהלי' ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו, ומכיון שהש"י ברא הכל בדבור בלבד הרי כאשר אמר ויכלו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כי משתתף דבור שלו עם דבור הש"י שברא הש"י העולם בדבור, וזה שמביא ראיה שהדבור נקרא מעשה שנאמר בדבר ה' שמים נעשו, והדבור של ויכלו שהוא בזמנו כשמקדש היום יש לו חבור במעלה העליונה ועם דבור הקב"ה, ולפיכך כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית"

(מהר"ל-חידושי אגדות ח"א סב שבת)

קידוש היום

שלום עליכם ורבון כל העולמים

"תניא, רבי יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה: אמן בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה: אמן בעל כרחו."

(שבת קיט :)

משום כך מבטאים אנו בתפלות אלו את תקוותנו שמעשינו יעלו לרצון.

מפנימיות שלום עליכם ורבון כל העולמים

"ואפשר על כן אנו אומרים קודם קידוש היום רבון העולמים וכו' מלך אדיר מלך ברוך וכו' ואחר כך אשת חיל. כי היסוד נקרא מלך בסוד יוסף שהיה מלך ואמרו חז"ל (בראשית רבה צ"ג, ב') בפסוק (תהלים מ"ח, ה') כי המלכים נועדו וגוי זה יהודה ויוסף וכו'. ואשת חיל היא הכלה הכלולה סוד המלכות והוא יחוד יסוד ומלכות בסוד שבת שלום שאומרים אז. כי שלום הוא, ביסוד. ושבת, מלכתא. ועל כן אומרים אז שלום עליכם וכו' בואכם לשלום וכו' הכל לרמז על אור הזרוע לצדיק בעת ההוא (כאמור)... כי מיד אחר הבריאה בכללה סוד יחוד שמים וארץ אז הברכה שורה על דבר שלם, ומברך ומקדש ומאיר לבריותיו אשר ברא בסוד שבת הגדול ליום שכולו שבת שבו עיקר הברכה והשמחה תכלית כל התקוה, לפי שאז יהיו העולמות ביחודא שלים ואז כביכול הקב"ה מתיחד בהם ומתעטר עמם ועושה אותם עטרה לראשו להשפיע להם ולהעניקם מזיו ברכותיו כאשר יוכלו שאת"

(באר מים חיים כי תשא לא)

"ושבתם איש אל אחוזתו לאתר דנשמתי אחיזא מתמן, וכן בקידוש היום של שבת (פסחים ק"ו.) זכרהו בכניסתו שהנשמות מתדבקין בשרשן. וזהו הענין מה שאנו אומרים שלום עליכם למלאכים המלווין את האדם שהמלאכים מעלין את הנשמות ומנקין אותן מעפרוריות דימי החול עד הגיען אל מקומן שהוא שורש נשמת ישראל שהוא גבוה ממלאכים, ואחר שהגיעו אל מקומם אנו אומרים להם צאתכם לשלום, וכמו שאמרנו במק"א שהוא כענין שכתוב ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. מצות יין לקידוש בשבת מקביל לעומת מצות תקיעת שופר ביובל, כידוע שיין שורשו בבינה, והוא מעורר הנקודה הפנימית שבישראל, וכענין תקיעת שופר ברי"ה שברמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"ד) שרמז יש בדבר עורו ישנים משנתכם וכו'. וכן הוא ענין שלש הסעודות בשבת ויש לומר בהן שהן נמי כדמיון שלש המצוות שביובל, שבהן ממשיכין הארת השבת מלמעלה למטה כמ"ש וקראת לשבת עונג ופירש כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה כמו מי שקורא את חברו שיבוא אליו הלום, עכ"ל ד."

(שם משמואל בהר תרע"ג)

אך יש שאין אומרים את התפלה רבון העולמים כדי לא לבקש צרכים בשבת. וגם כדי שלא לבקש בקשות מהמלאכים

אשת חיל

שמרמז לתורה, השכינה, שבת, הנשמה, וחכמה-והודאה לעקרת הבית, האשת חיל (הגריעב"ץ ועוד מפרשים)

ברכה על הדסים

"ונהגו לברך על עצי הדס וסמך לדבר כל שומר שבת מחללו וסמך ליה תחת הסרפד יעלה הדס ויש נותנין טעם לדבר כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה של הלולב ניעביד ביה מצוה אחרייתי כדאיתא בעירובין רב אמר ורב אסי כד מיקלע להו ריפתא דעירובא הו מברכי עליה המוציא אמרי הואיל ואיתעביד ביה חדא מצוה דעירובא ניעבד ביה מצוה אחרייתי"

(טור אורח חיים סימן רצז)

מקור לתקנת חז"ל לקדש על יין

"א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן... אין אומרים שירה אלא על היין"

(ברכות לה.)

"וקדשהו בדברים בכניסתו בקידוש וביציאתו בהבדלה"

(תורת כהנים בחקותי)

"זכור את יום השבת לקדשו" זכרהו על היין בכניסתו.. ביום מנין ת"ל 'זכור את יום השבת' "

(פסחים קו.)

"דזכירה כתיב על היין- 'זכרו כיון לבנון' (הושע יד) 'נזכירה דודיך מייך' (שה"ש א') "

(תוס' שם)

'וקדשהו'-שיהיה קדש בעיניך

"אבל לרבותינו עוד בו מדרש ממלת לקדשו, שנקדשהו בזכרון, כענין וקדשתם את שנת החמשים שנה (ויקרא כה י), שהוא טעון קדוש ב"ד לומר ביובל מקודש מקודש, אף כאן צוה שנזכור את יום השבת בקדשנו אותו. וכך אמרו במכילתא (כאן) לקדשו, קדשהו בברכה, מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו, אין לי אלא ליום, ללילה מנין, ת"ל ושמרתם את השבת (להלן לא יד), וזהו קדוש היום, והוא מן התורה, אינו אסמכתא. וכך אמרו (ברכות כ ב) נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה, וזה על קדוש הלילה, לפי שכל הטעונים קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת, כגון קדוש החדש, וקדוש היובל, אבל ביום אסמכתא, ואין אומרים בו מקודש כלל, שדיינו בפעם אחת בכניסתו. וכן על היין אסמכתא ואינו קבע כלל:

ובגמרא פסחים (קו א) אמרו זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא ביום, בלילה מנין, ת"ל את יום השבת, האי תנא מהדר אלילא ונסב ליה קרא דיממא, ועוד, עיקר קדושה בלילה הוא, אלא הכי קאמר, זכור את יום השבת לקדשו, זכרהו על היין בכניסתו, אין לי אלא בלילה ביום מנין, ת"ל את יום השבת. וכן הברייתא שבמכילתא יתרץ בה אין לי אלא בלילה שהוא עיקר הקדוש, ליום מנין וכו', והוא אסמכתא בעלמא. ומשם תלמוד שהמצוה הזאת למדה ממלת "לקדשו" שנקדשהו בזכרוננו"

(הרמב"ן, שמות כ:ח)

וכן הוא בליקוטי הלכות (שבת ז:סח)

"כי עיקר הקידוש הוא להמשיך קדושת שבת על עצמו... ע"י הקידוש בחי' זכריהו על היין ע"י ממשיכין הקדושה על כל העובדות והמלאכות והעסקים של ששת ימי החול"

ובפרי צדיק שופטים טו :

קידוש דליל שבת כמו שאמרו רבותינו ז"ל זוכרהו על היין, היינו לומר קידוש היום שהוא שירות ותשבחות כמו שאמרו (פסחים ק"ז). כגון זה ראוי לקדש עליו ולומר עליו כל שירות ותשבחות שבעולם. ובסעודת היום שאין אומרים רק בורא פרי הגפן לבד שהוא רק ברכת הנהנין הזכירה הוא רק על ידי שתיית היין. דהזכירה בכניסתו הוא שיזכור שהוא שבת ומן התורה די כשמקדש בכניסתו והוא זכור אתר דלית ליה שכחה ולא קיימי ביה שכחה (כמו שאמר זוהר ח"ב צ"ב ב') רק אחר הקלקול שחזר יצר הרע למקומו וצריך שמירה כל השבת שלא ישכח שזה הוא כל עסק היצר הרע וכמו שנאמר והיה אם שכוח תשכח השמר לך פן תשכח וגו'. ובגמרא (נדרים ל"ב ע"ב) דבשעת יצר הרע לית דמדכר ליה ליצר טוב. לכן תקנו חכמינו ז"ל זוכרהו על היין שעל ידי זה יזכור שלא ישכח. והענין על פי מה שאמרו בגמרא (ב"ב נ"ח ע"ב) בראש כל אסוון אנא חמר והוא על פי הפסיקתא להפטורה זו כך הוא אומנתי בדבר שאני מכה אני מרפא אדם מכה באיזמל ומרפא ברטייה אומנתי אינו כן שנאמר כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך. ועיקר הרפואה שנצרך הוא מפני קלקול הנחש דלולי הקלקול לא היה צריך רפואה וכמו שאמרו (בר"ר פ' י) על הפסוק ומחץ מכתו ירפא מחץ מכתו של עולם ירפא. וכן נדרש (ויק"ר פ' ט"ז ועוד) והסיר ה' ממך כל חולי זה יצר הרע וכו', היינו שהיצר הרע הוא הגורם לכל החלאים דבלא הקלקול לא היה שום חולי. ובקלקול הנחש איתא (בר"ר פ' י"ט) סחטה ענבים ונתנה לו ואף שיש מחלוקת בזה (כמו שאמרו ברכות מ'). איתא בתיקוני זוהר (תיקון כ"ד) חד אמר חטה היה וחד אמר גפן וכלא קשוט (ונתבאר במ"א). וכיון ששורש הקלקול היה על ידי היין ועל ידי זה באו כל החולאים לכן בו בעצמו השם יתברך מרפא כמו שנאמר וממכותיך ארפאך וזה שאמר בראש כל אסוון אנא חמר. ואדרבא על ידי היין יהיה תועלת שיזכור לשמור השבת. ולכן בלילה תקנו לומר בפה הקידוש וגם שתיית היין ובבוקר די בשתיית היין של מצוה שעל ידי זה יזכור לשמור השבת. וכל זה בסעודת הלילה ובבוקר אבל בסעודה ג' שהוא בסוף השבת שכבר זכה לשומרו כל היום ואף שיש עוד שהות עד צאת השבת מכל מקום כיון שזכר כל היום ושמר השבת בודאי יזכור גם שעה זו ולא ישכח עוד ומשום זה בסעודה זו לא תקנו עוד קידוש על היין "

(פרי צדיק שופטים טו)

ממשיכים קדושת היום רק ע"י דיבור

"והתחתונים רחוקים מאד מלקבל קדושת שבת, ורק באמצעות הדיבור שהוא ממוצע כנ"ל מתפשטת קדושת שבת בתחתונים, וזהו מצות קידוש היום, וע"כ ליכא מצוה שתהי' בעשי' בשבת, וכל מצות עשה של שבת היא שביתה לבד, ואין בכח העשי' בפועל למשוך קדושת שבת, אלא כל המשכת קדושת שבת היא באמצעות כח הדיבור של קידוש היום. וימתקו הדברים עפ"מ שהגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצללה"ה בהא דכתיב וקראת לשבת עונג, שענין הקריאה הוא כמו הקורא לחברו ממקום למקום, כן קורין ישראל את השבת ממעלה למטה, עכ"ד. והנה ידוע שהקריאה היא הקידוש כאמרם ז"ל (פסחים ק"א). שקידוש צריך להיות במקום סעודה, שבמקום קריאה שם יהי' עונג :

ולפי האמור הדיבור בתורה וקידוש היום בשבת הם בסגנון אחד. הדיבור בתורה מושך חיים ממקור החיים, והוא אמצעי לבין מקור החיים שהוא עצם התורה ובין האדם המקבל, וכמו כן קידוש היום הוא אמצעי בין עצם קדושת השבת ובין התחתונים, ששניהם אין בכח התחתונים לקבל אלא באמצעות כח הדיבור, וגם חיצוניות העולמות מקבלים באמצעות כח הדיבור כנ"ל את התפשטות עצם התורה וקדושת השבת: "

(שם משמואל דברים תרע"ו)

קידוש- שיר על היין

"כי הקדוש על היין הוא בבחינת שיר הנ"ל, בבחינת (ברכות לה) אין אומרים שיר אלא על היין, היינו שיר פשוט וכו' שעולה ע"ב בחינת ע"ב תבות דקדוש עם השתי תבות יום הששי, כמובא שהכל כלול בשם הויה שמרמז בראשי תבות יום הששי ויכלו השמים וכו"ל, גם תבות ויכלו עולה ע"ב, כמובא. כי ויכלו לשון תכלית, שבסוף יום הששי כלתה מלאכתו של יוצר בראשית שעקרה בשביל התכלית, שהוא שבת, שהוא תכלית שמים וארץ"

(ליקוטי הלכות הלכות קדושה דסידרא ו:לא)

קידוש כבירה ראשונה על מצוות שבת-והמשכת ברכות

"כי שבת ויו"ט הם אות וצריך לזהר מהם שלא יסיח דעתו מהם וזה ענין קידוש שקידוש הוא ברכה ראשונה על קדושת היום"

(הנהגות ר' יהונתן וואלין)

"והענין דהמועדים נקראו מקראי קודש שישראל נותנים בהם קדושה וגם השבת דקדושתו קביעא וקיימא מכל מקום נזכר בפרשת אמור בשם מקרא קודש שגם בשבת צריך הישראל להכניס בו קדושה וכמו שנאמר זכור וגו', לקדשו על ידי קידוש היום ובדברות שניות שמור לקדשו שעל ידי שמירת שבת שהישראל מקבל עול מלכות שמים מכניס קדושה לשבת..."

דשבת זמן השפעה בתורה שבעל פה שהוא מטלא דעתיקא (כמו שאמרו תיקוני זוהר תיקון י"ט) טל תורה מחייהו (ונתבאר כ"פ). ועל ידי ברכות מצות שבת שהוא קידוש היום כנ"ל ממשיכין הברכה מעתיקא קדישא ואטיל לחקל תפוחין וזה שנאמר זכור את יום השבת לקדשו..."

ומשום הכי בסעודת ליל שבת תקנו חכמים קידוש על היין שיהיה השתיה בקדושה. והיינו שמאילנא דחטא בו אדם הראשון שענבים היו כמו שאמר בזוהר הקדוש (לעיל שם) גם כן יכולים לתקן שיהיה אילנא דחיי. ועל ידי עדן עלאה זוכין בהסעודה להכתרים ומתעטרין בעטרין דאינון נשמתין קדישין. והסעודה הוא דחקל תפוחין קדישין שאז כל ישראל נקראו תפוחין קדישין פרי מתוק לחכי כמו במתן תורה שהקדימו נעשה לנשמע..."

(פרי צדיק שלח ח, עקב ח, בא ט)

עוד טעמים לזכירה על היין

"כדי שנתעורר מתוך מעשה זה לזכור גדולת היום ונקבע בלבנו אמונת חידוש העולם..ועל כן נתחייב לעשות המעשה הזה עם היין לפי שטבע האדם מתעורר בו הרבה שהוא סועד ומשמח, וכבר אמרתי לך כי לפי התעוררות האדם ומעשהו יתפעל אל הדברים לעולם"

(ספר החינוך, לג)

"(על יין) שהשבת שקול כנגד כל התורה כולה והשומרו כהלכתו זוכה ליין המשומר"

(הריקנטי)

טעם לכוס ושיעורו

"כוס של ברכה צריך שיעור"

(פסחים קה:)

"כי מלת 'כוס', 'מ'כסס' או 'כוס', משמעותה מנין או הערכה ומכוון לכלי המחזיק מידה מסוימת..."

בתנ"ך כוס הוא ביטוי של חלקנו המחולק לנו מאת ה'. ובכוונה זו חז"ל קבעו את זה לסימן ברכה בהזדמנויות החיים של היהודי"

(חורב ב:כה:קפח)

הטעם ל'טעמו פגמו'

ביאור ענין הפגם שנמשך ע"י טעימה מן הכוס הוא דהוי כשירי כוס והוי כמום בבהמה (לקרבן) ועל זה נאמר 'הקריבהו נא לפחתך' (שהוא בזיון לקדשים וחפצי מצוה) (רמב"ם ולבוש כמובא בערה"ש)

הדברים הנדרשים לכל כוס של ברכה

"א"ר זירא א"ר אבהו.. עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה (והכי נהגין רבנן בכסא דקידושא'-ירושלמי שם) טוען הדחה (מבפנים) ושטיפה (מבחוץ) חי (ע"ש החיים האמיתי אשר בברכתו-מהרש"א) ומלא עיטור ועיטוף (ישים הכובע על ראשו דתהוי אימתא דשמיא על המברך ומשום 'הכון'-מג"א מהרש"א ושאר אחרונים) נוטלו בשתי ידי (כדי להראות חביבות המצוה שמקבלו בכל כוחו- ערה"ש ועוד אחרונים) ונתנו בימין (שיהיו הרחמים גוברים על הדין-מהרש"א וכדי שלא יראה עליו כמשוי-ערה"ש) ומגביהו מן הקרקע (או השולחן) טפח ונותן עיניו בו (כדכתיב 'כוס ישועות אשא'.. וכדי שיהא נראה לכל המסובין ויסתכלו בו וכו' ונותן בו עיניו שלא יסיח דעתו-טור)... אמר רבי יוחנן, אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד: הדחה, שטיפה, חי, ומלא."

(ברכות נא.)

"ומיהו לא משמע דפליג ר' יוחנן אההיא דנותנו לימינו כדאמרינן לקמן א"ר יוחנן ראשונים שאלו מהו שתסייע שמאל לימין משמע שכן היו נוהגים"

(תוס' שם)

"ועוד פירוש 'חי'.. ישפוך מן הקנקן סמוך לברכה (לשם ברכה).. ויש מפרשים כלומר ד'חי' קאי על הכוס שהכוס יהיה שלם"

(ש"ע ורמ"א או"ח קפ"ג כמבואר בערה"ש שם)

"א"ר יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר 'ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה'"

(ברכות שם)

האיסור לקדש על יין מגולה

"אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומרים קדוש היום אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח... למעוטי יין קוסס (של צמוקים-רש"י).. מגולה ושל שמרים ושריחו רע.. הקריבהו נא לפחתך' (כל דבר מגונה אסור לקרבן-רש"י-הוא הדין שהוא בזיון למצוה)"

(בבא בתרא צז)

"אין מקדשין... על יין מגולה אפילו האידנא דלא קפדינן אגילוי"

(ש"ע או"ח רעב:א)

"ויש להזהיר בזה דלאו כ"ע ידעי דין זה"

(ערוך השולחן שם)

טעם לדין 'קידוש במקום סעודה' וגדרה

"דאמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה"

(פסחים קא.)

(מטעם זה ועוד טעמים נהגו באשכנז(כדעת הרמ"א) ליטול הידים לפני קידוש, ולקדש ומיד לברך המוציא, ואכמ"ל)
"דכתיב (ישעיה נח) 'וקראת לשבת עונג' במקום שאתה קורא לשבת כלומר קרייה לקידוש שם תהא עונג מדרש הוא אי נמי סברא היא מדאיכבע קידוש על היין מסתמא על היין בשעת סעודה הוקבע דחשיב"
(רשב"ם ורי"ף שם)

מה נקרא 'סעודה' לענין 'במקום סעודה'
"מדקא' 'במקום סעודה' מיירי דוקא דבר שסעוד וה"ה לין (חוץ מיין שקידש עליו ואין להקל בזה אלא במקום הדחק- לבוש מ"ב ושאר אחרונים) שסעיד כמו כמ"ש בברכות לה: 'אמר מר זוטרא חמרא זיין' (ועמג"א)
(באור הגר"א א"ח רעג:ה)

"דבאוכל מיני תרגימי מה' המינים יצא דהא עכ"פ חשיבי טפי סעודת שבת מיין"
(מג"א רע"ג:יא)

עמידה או ישיבה בשעת אמירת ויכלו ובשעת קידוש
"ואומר ויכלו מעומד..."
(ש"ע או"ח רעא:ט)
"שהוא עדות על בריאת שמים וארץ ועדות בעיני מעומד"
(מ"ב שם ס"ק מה)
"ויכול לעמוד בשעת הקידוש ויותר טוב לישיב... ונוהגים לישיב אף בשעה שאומר ויכלו רק כשמתחילין עומדין קצת לכבוד... השם בר"ת"
(רמ"א שם)

"ויותר טוב לישיב. דבכי האי גוונא מקרי טפי קידוש במקום סעודה כיון שיושב במקום סעודתו... ומטעם אחר דכיון שאחד פוטר חברו בעינין קביעות שיקבעו יחד ובישיבה מיקרי קביעות... אף בשעה שאומר ויכלו. כיון שאמרוהו כבר בבהכ"נ מעומד"
(מ"ב שם ס"ק מו-ז)

מנהגים בנוסח הקידוש
ואינון תריין ולקביל אינון תריין אית תרי קדושת דאית לנו לאדכרא חד ויכלו, וחד קדוש ויכלו אית ביה תלתין וחמש תבין, ובקדושה דאנון מקדשין תלתין וחמש תבין, וסליק כלא לשבעין שמהן דקודשא בריך הוא וכנסת ישראל אתעטר בהו, (זוהר הקדמה ה:)
מזה נובע המנהג בנוסח ספרד ובני הספרדים וע"מ לקדש בנוסח של שביעים מילים דווקא כמבואר בשער הכוונות

"מ"ש רבינו (הגר"א) בשבעין תיבות דקידוש... אע"ג דאיכא יותר לא איכפת לן כמ"ש רבינו (הגר"א) בכ"מ כי מה שיש יותר מהרמז לא איכפת לן כמ"ש הרא"ש בר"ה בענין מלכיות"

(שער נפתלי להגר"ה-סדר הקידוש)
על כן, גם בנוסחאות של מנהג הגר"א (מבוססות על גירסת הרמב"ם) וגם נוסח אשכנז(אם הוספת מסורת רש"י- 'כי הוא יום') מתקיימים דברי הזהר הנ"ל.

ע' תיבות של קידוש להכניע הע' אומות
"ע' תיבין של הקידוש להכניע ולבטל הע' עכו"ם שכללותם עמלק שזהו בחיני הע' של עמלק שנכנעין ע"י היין דקדושה של קידוש שעולה שבעים (בגמטריא)"
(ליקוטי הלכות שבת ז:סח)

'אשר קדשנו...ורצה בנו'

"אפילו כשרואה עצמו בתכלית מצב רע, כי סוף כל סוף ישראל נרצים להשי"ת, וכמו שאומרים בקידוש ורצה בנו, וזוהי מצות קידוש היום לכל איש מישראל יהי מי שיהי, הרי שכולם נרצים ואין להתיאש ח"ו בשום אופן...
...תו, דמשמע שישראל מקדשין את השבת, והיא מצוה על כל ישראל כטוב כחוטא ח"ו, כי בשבת מתעוררת מעצמה הבחירה של ישראל שהיא למעלה מן הטעם, כמו שאנו אומרים בקידוש ורצה בנו, וידוע שרצון הוא למעלה מן הטעם, ע"כ אז בכח כל איש ואיש כקטן כגדול לקדש את השבת"

(שם משמואל וישב תרע"ד, מטות תרע"ה)

זכר ליציאת מצרים

"כי יזכרנו בו ויאמרו כי ה' מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל ברצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית"

(טור או"ח רע"א בשם הרמב"ם)

קידוש של היום

"ויברך על היין בורא פרי הגפן"

(שו"ע או"ח רפט:א)

"ויש שאומרים קודם הקידוש פסוקי זכור את יום השבת ויש שמתחילין על כן בדרך אם כי הוא באמצע הפסוק דאין כוונתן להפסוק אלא להקדים דברים וי"א מזמור לדוד..."

(עה"ש שם:ג)

" ושמרו... לחבר זכור עם שמור לכלול מדת לילה ביום"

(סידור אר"י של ר' שבתי מראשקוב)

סעודות שבת

"רב המנונא סבא (נ"א רב מתיבתא) אמר (תהלים כ) ישלח עזרך מקדש וגו', מקדש דא קדוש ידים, ומציון יסעדך דא המוציא דאיהו סעיך לבא דבר נש, יזכור כל מנחותיך כל לאסגאה מלה אחרא, דא נטילת ידים בתרייתא, ועולתך ידשנה סלה דא ברכת המזון בזמון, ואי את עביד כן יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא, ובשבת מקדש דא קדושא רבא ועל מלה דא אתעטרו צדיקייא בן עדן משבת לשבת אחרא",

(זוהר שלח לך קעג.)

מקורות לשלש סעודות של שבת שחרם וטעמיהם

" ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש.. מקרא אחד דרשו ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה"²⁵

"כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניות מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג" (מהרש"א) - "כי אחר אלו ימי צרה יבואו ימי השביטה ומנוחה אשר השבת מורה עליהם וע"כ המשמרו ומענגו כראוי בג' סעודות ראוי שגם אלו ימי צרה יהיו לו ימי מנוחה"

(שבת קיז:, קיח.)

²⁴ שמעתי מר' אביגדור מעללר ז"ל ששבת הוא כעין מקדש, שאנו בונים ע"י אי עשיית המלאכות שהיו במשכן וכן יש בו נר ודוגמא ללחם הפנים ומיטה (או כסא) מוצעת דוגמא לארון הברית ובשמים על דרך הסוד ע"ע בספר שבת מלכתא ג:

"ומתברכים כל שש הימים כל אחד ואחד לבדו. משום זה צריך האדם לסדר שולחנו בליל שבת משום ששורה עליו ברכות מלמעלה וברכה אינה נמצאת על שלחן ריקן"

(זהר בשלח ע"פ 'הסולם')

"תליתאה למיכל שלשה סעודותין בשבת כמה דאוקמוה רבנן דמתניתין דאמר חד מינייהו יהא חלקי עם גומרי שלש סעודות בשבת דאינון שלימו דשבע ברכאן דצלותא לאשלמא בהון לעשר ורזא דענג (בראשית ב) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומאן דלא מקיים לון ואית ליה רשו לקיימן אתהפך ליה לנגע צרעת, ובגין דלא ייתי להאי אמר קודשא בריך הוא לון עלי ואני פורע (ישעיה נח) אז תתענג על יי"
(זהר עקב רעג.)

ענין לסעודות בשבת

"כי השבת הוא שהש"י ברא העולם והשלים אותו, לכך צוה הש"י שישבות האדם ביום הזה ששבת הש"י ממלאכתו והשלים אותה, ולא יאמר אף כי השלים העולם הוא עולם חסר בדבר מה, ועל זה בא עונג שבת לומר כי הש"י השלים העולם ולא נמצא חסרון כלל רק הכל הוא בעונג והשלמה. ומפני כך ראוי שיהיה מקיים ג' סעודות בשבת, כי אם לא יאכל סעודה בלילה כאשר נכנס שבת א"כ יש כאן חסרון שכן דרך האדם שיאכל סעודה בלילה כאשר יכנס שבת, ואם לא יאכל שני סעודות ביום ג"כ היה זה חסרון ואין ראוי שיהיה חסרון בשבת, ולפיכך יש לאכול ג' סעודות דהיינו אחת בלילה כמו שדרך לאכול בלילה, ושתיים ביום שלא יהיה לאדם חסרון בשבת, שעל זה באה מצות שבת כי הכל נברא בהשלמה מן הש"י... ולכך המקיים ג' סעודות אלו ובוה מודה שהש"י ברא העולם בהשלמה ואין כאן חסרון כלל ולכך ניצול מן הפורענות שהם חסרון, אבל למי שאינו מודה שהשם ית' ברא העולם בהשלמה אינו ניצול מהם"

(באר הגולה ב)

סעודות שבת כאכילת מן- באהבה וברצון

"וזה בחינת אכילת שבת שהוא בחינת אכילת מן, כמו שכתוב, ויאמר משה אכלהו היום, שנאמר על אכילת מן. ומשם אנו למדים עקר אכילת שבת כמו שלמדו רבותינו זכרונם לברכה ממקרא זה לאכל שלש סעודות בשבת. כי אכילת שבת היא בחינת מן, כמובא שבשביל זה מניחין הפת בין שתי מפות זכר למן וכו', כי אכילת שבת היא כלה בחינת רצון, כי שבת הוא בחינת רצון, בחינת באהבה וברצון הנחלתנו וכו', בחינת רעוא דרעוין שנתגלה בשבת, כי אכילת שבת זה בחינת ענג שבת, בחינת אז תתענג על ה'. 'על ה' זה בחינת רצון כידוע, כי עיני' זה עידן ניהר גין. כמו שאיתא בזהר הקדוש בחינת ונהר יצא מעדן להשקות את הגן."

(ליקוטי הלכות נט"י לסעודה ג)

ענין שלש סעודות

וטעם שלש סעודות שבת כנגד שלש מעלות עליונות שהן שלש סעודות אשר לנפש בחיים הנצחיים האמתיים הנקראים חיי העולם הבא וצרור החיים:
ראשונה מדת שמור שהיא המלכות והיא הכלה ולכך נקראת שבת כלה. וזה שאמר (שבת פ"ו דף קיט) בואי כלה בואי ונצא לקראת שבת כלה מלכתא, וזהו (שמות יו) אכלוהו היום כנגדה אנו עושים קדוש בליל שבת על היין:
שניה מדת זכור שהוא הרחמים כנגדה אנו עושים קדוש ביום, והוא הנקרא קדושא רבא שהרי הלילה שמור והיום זכור שהוא הרחמים, וזהו כי שבת היום לה:
שלישית המקור העליון הנקרא אין, ממה שכתוב (איוב כח) והחכמה מאין תמצא, וזהו היום לא תמצאוהו בשדה:

ומעתה תתבונן ופקח עיני הלב במעלות המקיים שלש סעודות, והשכר העצום והמעוטד והגנוז לו בכונה העליונה הזאת הראוי הוא בודאי להנצל מן השלש פורעניות והבן זה

(שלחן של ארבע, א)

כתוב בטור או"ח רצ"ב ששלשת חלקי שבת יש, כל אחד עם סעודתו. סעודת לילה היא כנגד שבת בראשית שזה זמן ססיומה. סעודת היום כנגד שבת מתן תורה שזה זמנה. וסעודת שלישית כנגד יום שכולו שבת לע"ל.

"כי סעדת ליל שבת הוא בחינת הארת התלמיד שהוא בחינת מלא כל הארץ כבודו, שזה בחינת מלכות חקל תפוחין קדישין. סעדת שחרית הוא בחינת עתיקא קדישא שהוא בחינת כתר כידוע. בחינת איה, כמו שאומרים אז במוסף איה מקום כבודו וכו'. וזה בחינת השגת הבן שהוא בחינת איה. סעדה שלישית הוא בחינת כלליות בן ותלמיד שזה עקר השלמות שיהיו נכללין זה בזה, כי סעדה שלישית הוא בחינת סעדת זעיר אנפין בחינת נחלת יעקב שהוא מברית מן הקצה אל הקצה. נמצא, שאכילת שבת הוא בחינת הארת הרצון"

(ליקוטי הלכות נט"י לסעודה ג)

"סעודת שבת ויו"ט וסעודת פורים... כ"ש 'אין טוב לאדם כ"א לאכול ולשתות ולשמוח ודרז"ל בשבתות וימים טובים... כשזוכין לשמוח בשם ה' כ"ש אכלו מעדנים ושתו ממתקים וכו' כי חדות ה' הוא מעוזכם... כי עיקר קדושת האכילה נמשך משם ה' שמשם השמחה בבחי' ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' "

(ליקוטי הלכות שבת ה: טו)

לחם משנה- והטעם שלוקחים שתיים וחותכים אחד

"לחם משנה ר' יהושע אומר לחם כפול"

"בערב שבת ירד להם המן בשני עומרים ומעומר עשו שני לחמים אחד מהם ע"ש בבוקר והשני בליל שבת והשלישי בבוקר והרביעי בסעודה שלישית"

(מכילתא)

"אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא אמר לקטו (אצל המן) כתיב" (דמשמע אחיזה בלשון רבים) אבל בציעה לא כתיב משנה-רש"י)

(שבת קיז:)

לחם משנה-לעשות שינוי מעשה לטובה

"ועוד שנוי מעשה... צריך לשנויי בנר דליק ובמטה מוצעת ובפתורא כוונא דא אם הוה רגיל ביומי דחול לאדלקא שרגא בפתילה חד יוסיף בשבת תניינא ובפתורא אם רגיל לברכא המוציא על נהמא חדא בשבת יוסיף תניינא דאינון כוונא דלחם משנה"

(תיקוני זוהר תקונא עשרין וחד ועשרין נז).

"ואוף הכי מאן דאית ליה בעי לתקנא ולסדרא על פתוריה ארבע ככרות בכל סעודתא דשבת לתלת סעודתי תריסר אנפין, ואי תימא לאו אינון אלא שית מדאורייתא משום לחם משנה אלא לא ניכול למדכר ו' בלא חבריה ו' ו' שית מלעילא לתתא ושית מלתתא לעילא, לקבל שית דרגין דכרסייא עלאה ושית דרגין דכרסייא תתאה, שית באתכסייא ושית באתגלייא (דברים כט) הנסתרות לידו"ד אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם"

(זוהר פנחס רמה.)

הטעם שחותכים החלה התחתונה בליל שבת
 "שאוחז שתייהן בידו ובוצע התחתונה-הג"ה ודוקא בליל שבת אבל ביום שבת או
 ליל י"ט בוצעין על העליונה "

(ש"ע ורמ"א רעד:א)

"בתפלת שבת אומרים בלילה "וינוחו בה" ביום "בו" במנחה "בס" והוא שבליילה
 בכניסת שבת כשבאים מו החול , שבת היא בבחינת "כלה" המקבלת. ביום,
 כשהשבת התחזקה והתבססה אצלנו, היא נהפכת לבחינת "דכורא", משפיע, והיא
 מקדשת אותנו. ובמנחה התאחדות משפיע ומושפע יחד שסגולתו לעמיד
 תולדות(רוחניות)שקדושת שבת ישפיע קדושה לשבוע הבא... שבלייל שבת בוצעין על
 חלה התחתונה התחתונה וביום על העליונה ... כי התחתונה בחי' נוקבא והעליונה
 דכורא"

(מכתב מאליהו:ה)

כיסוי הלחם משנה

"שאינ מביאין את השלחן אלא אם כן קידש ואם הביא פודס מפה ומקדש(כדי
 שיהא ניכר שבא לכבוד שבת-טור רע"א)"

(פסחים ק:)

"ועכשיו שולחנות שלנו שהם גדולים ..וקשה להביאם אנו רגילין לפרוס מפה
 ולקדש"

(תוס' שם)

"ובירושלמי קאמר שלא יראה הפת בושטו פירוש שהוא מוקדם והיה להקדימו
 בברכ' ומקדימין בברכת היין ואני שמעתי טעם לעשות זכר למן שהיה מונח כמו
 קופסא טל למעלה וטל למטה"

(טור, שם)

לחם משנה-רמז לשכר עולם הבא

"כי הנה ימצא מערב שבת מכין לחם משנה, שיאכל בשבת, הוא עולם הבא. שהוא
 משנה על אשר היה לוקט יום יום, ולענין המוסר הנלמד, שישמח בספוקו, אמר
 והיה"

(האלשיך שמות טז:ז)

מאכלי שבת הם דוגמאות לשכר לעתיד לבא

"תו אמר רבי שמעון על דא תנינן שבת דוגמא דעלמא דאתי איהו הכי הוא ודאי ועל
 דא שמיטה ויובל דוגמא דא בדא, ושבת ועלמא דאתי הכי הוא"

(זוהר בראשית מח.)

כבוד שבת

"ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו, שכל מה שאדם מוציא לכבוד שבת
 הקב"ה משלם לו כפלים"

(מדרש אגדה בראשית ב:ג)

(מדרש תנחומא בראשית ג)

"וכבוד שבת עדיף מאלף תעניות"

"ירבה בבשר ויין ומגדנות לפי יכלתו"

(ש"ע או"ח רנ:ב)

"לפי דשבת בראשית הוא דוגמת שבת שלע"ל שהוא יום שכולו שבת ולכן אנו עושים
 כמה דברים בשבת זה לדוגמתו היינו לאכול בשר ודגים נגד סעודת שור הבר ולויתן

ומקדשין על היין נגד יין המשומר בענביו לצדיקים לע"ל.. ולכך שפיר יש לעשות בשבת זכר למן"

(תוספות שבת כמובא בבאור הלכה רמ"ב)

זמירות

"שבת...שישראל אוכלין ושותין מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות"
(מגילה יב:)

"כל מה שאמר איוב בקללה יש לומר בהפוך גבי שבת לברכה, באיוב כתיב 'אל תבוא רננה'...מכאן יש לאדם לרנן בשבת בשירות ותשבחות"
(ספר חסידים תתשמ"ז)

על ידי הלל והודאה לשם יתברך ועל ידי למוד הלכות, כנזכר לעיל. ועל ידי זה זוכה להמשיך הברכה והקדושה והשמחה של שבת לששת ימי החול.
(ליקוטי עצות, אמת ואמונה)

מתי ברכת המזון טעונה כוס?

וי"א שאינה טעונה כוס אלא בשלשה; ויש אומרים שאינה טעונה כוס כלל, אפילו בשלשה. הגה: ומ"מ מצוה מן המובחר לברך על הכוס"
(ר"ן פרק ערבי פסחים ושולחן ערוך אורח חיים סימן קפב)

"ר"ל דאף לדעה זו שאין טעון כוס כלל היינו שאין בה חיוב אבל כו"ע מודים דמצוה מן המובחר לברך על הכוס אם יש לו יין בביתו. והנה המחבר לא הכריע בין הדעות ודעת רש"י וב"ח להחמיר דבהמ"ז צריך כוס מדינא ומנהג העולם להקל בזה כדעה השלישית שלא לחזר אחר כוס אם לא כשיש לו יין או שאר משקין שהוא חמר מדינה בביתו דאז בודאי מצוה מן המובחר לכו"ע לברך על הכוס וכנ"ל ודוקא כשהוא בזימון שלשה אבל לענין יחיד מקילים כמה אחרונים לגמרי "

(משנה ברורה סימן קפב: ד)

החשיבות להימנע מדיבור חול בשבת

"שלא יהיה דיבור של שבת כדבור של חול" (כגון ממקח וממכר וחשבונות-
רש"י)

(שבת קיג:)

"משום שמלה ההוא של חול שמדברים בשבת...נפגם השבת מי שמזמין אורח בו הוא צריך להשתדל ולא באחר...מי שישב בשמחת המלך אינו ראוי שיעזוב את המלך ויעסוק באחר...ומשום זה אזהרה על האדם..שלא יצא מפיו דבור של חול משום שאם יצא ממנו הוא מחלל יום השבת. חילול שבת בידינו הוא עשייה מלאכה, ברגליו הוא ללכת חוץ מאלפיים אמה כל אלו הם חילול שבת"
(זהר בשלח ע"פ 'הסולם')

"ומה שאמר חפצי שמים מותרין, כבר בארנו הטעם משום דעיקר שבת שהוא מסולק ממעשה גשמי, ודבר שהוא חפצי שמים אינו גשמי והוא מותר. ומה שאמר דבור אסור הרהור מותר, גם כן פרשנו דוקא דבור שהוא קצת נחשב מעשה ויציאה לפעלאבל הרהור שאין בזה יציאה בפעל ולא שייך בדבר ענין גשמי, ולכך מותר הרהור. וכן מה שאמר שאין לפסוע פסיעה גסה בשבת, כי הוא תנועה יותר מן השעור שכל תנועה היא גשמית, ואינו דומה כאשר הוא הולך דרך הליכה מאחר שכך דרך האדם שילך, וכיון שכך דרכו אין זה נקרא תנועה אליו, אבל הליכה יתירה אסורה

משום דהוי תנועה ושנוי אשר הוא אסור בשבת, כי נקרא שבת ראוי שיהיה בו המנוחה לא התנועה הגשמית ויש לך להבין את זה "

(ח"א א:נ)

החיוב לברך מאה ברכות בשבת (וגם בחול) וטעמיו

"רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום... רב חייא בריה דרב אביא בשבתא וביומי טבי טרח וממלי להו באיספרמקי ומגדי" (אספרמקי בשמים ומגדי מיני מגדים שטוענים ברכה-רש"י)

(מנחות מג:)

"חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות"

(ש"ע או"ח מו:ג, וע"ע ר"צ:א)

"והטעם הק' ברכות נ"ל משום דבכל עשר יש קדושה²⁶ והמעשר מן המעשר הוא קדש קדשים וכל ברכות הם אור החוזר להמשיך ממעל שפע ברכה.. לכן אנו ממשיכים מעומק רום מקדש הקדשים"

(ערוך השלחן א"ח מו:א)

מאה ברכות מסוגלים להמשיך אור האין-אף אפילו לדרגת הס"ם של עצמם סתומים מאוד מהשפעת אור (כמרומו ע"י שאותיות אלו סתומים)²⁷

(סה"ק)

"הטעם לפי שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישראל תיקן דוד ע"ז לברך מאה ברכות בכל יום... וביום שבת חסר לו י"ג ברכות מהמאה... ע"כ יראה להשלימים במיני פירות ומגדים ואם אין לו יוצא ע"פ הדחק במה שיכוון לשמוע ברכות התורה והמפטיר ויענה אמן"

(מ"ב מ"ו ס"ק י"ד)

מזמורי "פסוקי דזמרה" של שבת

"ומוסיפין בהן מזמורים, ויש מהן מדברים מן התורה, שניתנה בשבת, מהן מדברים ביצירה"

(ארחות חיים)

"אין אומרים כולם בסדר שהם כתובים בתהילים רק סמכו דמעשה בראשית יחד ודמתן תורה יחד, והקדימו השמים מספרים... והוא הראשון המספר ממעשה בראשית"

(לבוש)

טעם אמירת 'הכל יודוך'

"לאחר בריאת העולם קרא הקב"ה לכל המלאכים ומינה אותם על העולם ואז פתחו ואמרו 'הכל יודוך' לכך אומרים אותו בשבת"

(סודי רזא כמובא בילקוט יצחק לא:לו)

קריאת התורה בשבת

עיקר ענין קריאת התורה בשבת

" מן התקונים הגדולים שבררו הנביאים לישראל היה ענין הקריאה בתורה... על הסדר עד תמו וחוזר חלילה על דרך זה... כי הנה ספר תורה הוא כלל מה שנמסר לנו

²⁶ שלכל דבר יש ט' נקודות- ימין שמאל ואמצע ולשלשת אלו- מעלה מטה ואמצע). והנקודה העשירית היא הרוחניות שמאחדת את כלהנקודות (מר' בן-ציון מוצפי בשם היערות דבש)
²⁷ שק' ברכות פעולים כנגדם, כי גמטריא שלהם גם ק'

ממנו יתברך להיותנו הוגים בו שעל ידי זה תמשך לנו הארתו... לקבל הארה זו בתמידות תקנו שנהיה הוגים בו במקהלותינו בתמידות על הסדר, וזה מלבד ההגיון הפרטי הראוי לכל אחד ואחד בפרטו... לחזק הארת הימים על ידי כח התורה, שהוא הכח היותר חזק שיש לנו."

(דרך ה' ד:ח:ו)

למה נקראו 'פרשיות'

"וזהו שהזכיר קריאת התורה בשם פרשיות, כמו שהזכירו שם במאמר הנ"ל, לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור, כי כל ענין וענין שזכר בתורתנו הקדושה נקרא בשם פרשה, על שם שהוא מפרש ומוציא לאור מהעלם אל הגלוי אמונתו הקדושה שעקרה הוא אמונת חדוש העולם, שאי אפשר להשיג בשום שכל כי אם על - ידי התורה הקדושה, כי התורה מעידה על השם יתברך שעל - כן נקראת "עדות" (וכמבאר מזה בהלכות עדות, עין שם). כי חדוש העולם אי אפשר להבין איך נמשך היש מאין כי אם על - ידי אמונה הקדושה שמתחזקת על - ידי התורה הקדושה שנקראת פרשיות על שם שפרשה והוציאה מהעלם גמור אל הגלוי, שבזה אנו רואין עין בעין יציאת יש מאין, כי מי שרוצה להסתכל על האמת יכול להבין שאי אפשר לגלות תורה קדושה כזאת עם כל החדושים נוראים ונפלאים שגלו חכמינו זכרונם לברכה עד היום הזה כי אם על - ידי הבורא היחיד הקדמון יתברך שמו ויתעלה, שהופיע רוח קדשו על הצדיקים אמתיים והוציא חכמות התורה מאין ליש ממש. ועל - ידי התגלות התורה מאין ליש אנו יכולין להבין ולהתחזק באמונת חדוש העולם, שהמציא כל הבריאה מאין ליש, כמו שאנו רואין שנתן לנו התורה הקדושה עם כל חדושיה וכו' מאין ליש ממש כנ"ל"

(ליקוטי הלכות קדושה דסידרא ו:לא)

טעמים למנין הקרואים

"הני שלשה חמישה ושבעה (עליות לתורה של חול יו"ט ושבת) כנגד מי... כנגד ברכת כהנים (שלשה בפסוק ראשון וחמשה בפסוק שני ושבעה בפסוק שלישי-רש"י^{A27})... תני רבי יוסף שלשה שומרי הסף חמישה מרואי פני המלך שבעה רואי פני המלך (תקנו אלו מעין דבר מלכות-רש"י)"

(מגילה כב:)

"שאם יארע לאדם אונס שלא בא לב"ה כל ז' ימי השבוע ולא שמע ברכו יאזין מפי הקורין ז"פ ברכו ויצא י"ח"
(שבולי לקט בשם הגאונים כמובא בב"י או"ח רפ"א)

טעמים למנין הפסוקים

"הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים (לכל עליה)... הני ג' פסוקים כנגד מי אמר ר' אסי כנגד תורה נביאים וכתובים"

"אין פותחין מעשרה פסוקים (בין שלשה עליות)... כנגד מי א"ר יהושע בן לוי כנגד עשרה בטלנין בבית הכנסת רב יוסף אמר כנגד עשרת הדברות... ורבי יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם"

(מגילה כא:)

אין מתרגמין

"דתני רב תחליפא בר שמואל לא שנו אלא במקום שאין תורגמן (שצריך לקרוא כ"א פסוקים להפטרה)"

(מגילה כ"ג:)

^{A27} נלע"ד לבאר ע"פ הנאמר בברכת "שים שלום" (מ"שמונה עשרה") - "כי באור פניך (כמש"נ בברכת כהנים יאר ה' פניו אליך) נתת לנו ה' אל' תורת חיים" שהתורה מאפשרת לנו לקבל ברכת ה' ע"י עשיית רצונו

"ועל זה סומכין שאין אנו מתרגמין הפטרות...וכן הפרשיות (שאפילו בימי חז"ל לא כל מקום נהגו להעמיד מתורגמן)"
(תוס' שם)

"לדידן מה תועלת בתרגום כיון שאין אנו מבינין אותו ואין לומר...לפרש לעם בלשון שיבינו די"ל תרגום שאני שנתקן ברוח הקודש"
(טור או"ח קמה)

אכן אחינו היוצאי תימן מתרגמין גם היום.

טעם עומדים שלשה אנשים ע"י הבימה בעת הקריאת התורה
"שיהיה ג' היינו שהסגן הוא כביכול במקום השי"ת שהוא מצוה לקרות לכל מי שירצה והקורא הוא הסרסור במקום משה והעולה הוא המקבל במקום כל ישראלובשליחותם...כמו שכתוב במסכת סופרים"
(לבוש כמובא במ"ב קמא:ט"ו)

מנהגי העולה לתורה
"**ת"ר פותח ורואה גולל ומברך וחוזר ופותח וקורא דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר פותח ורואה ומברך וקורא**"(משום טרחא דציבורא שיצטרכו להמתין עד שיחזיר ויפתח-מ"ב) **מאי טעמא דרבי מאיר...כדי שלא יאמרו ברכות כתובין בתורה ורבי יהודה...ברכות ליכא למיטעי"**
(מגילה לב:)

"...ונהרא ונהרא ופשטיה"
(ביאור הלכה על קלט:ד)

"ובשעה שמברך ברכה ראשונה יהפך פניו על הצד שלא נראה כמברך מן התורה...ונראה לי דיהפוך פניו לצד שמאלו"
(רמ"א שם)
"דכיון דבזה ליכא טרחא דציבורא טוב לחוש...שלא יאמרו ברכות כתובות בתורה...שמאלו. דהוא ימין הקב"ה העומד לנגדו...ויותר טוב להעצים עיניו שלא להסתכל בס"ת בשעת ברכה"
(מ"ב קלט:יח-ט)

"...אבל לאחר שקרא בו ודאי צריך לגוללו קודם שיברך כר' יהודה"
(תוס' שם ד"ה גוללו וש"ע או"ח קלט:ד)

חיוב בברכות התורה בקול רם
"**אומר ברכו והברכות בקול רם והאומרים בלחש טועה ויש אומרים שצריך לחזור ולברך בקול רם"**
(ש"ע או"ח קלט:ו)

"טועה. דלמי אומר ברכו (כי הוא אומר לברך ולמי הוא אומר את זה אם האנשים לא שומעים אותו) כשאומר בלחש. ובלחש נקרא כל דלית עשרה צייתי כדין דבר שבקדושה(שצריך עשרה ששומעים)"

(מ"ב שם ס"ק כד)

"מסתברא דאין לחזור ולברך דספק ברכות להקל מ"מ נלמוד מכל זה גודל החיוב (לומר הברכות בקול רם) עכ"פ לכתחילה"

(ביאור הלכה שם)

עמידת הקהל באמירת ברכו (כבכל דבר שבקדושה)
 "ובשעת אמירת ברכו וענית ברוך ה' המברך לעולם ועד לכולי עלמא צריך לעמוד
 דהוא דבר שבקדושה (שצריך לומר בעמידה) "
(מ"ב קמו: יח בשם הט"ז וא"ר ושאר אחרונים)

עמידה בשעת הקריאה
 "א"צ לעמוד מעומד בעת שקורין בתורה (ויש מחמירין ועומדין וכן עשה מהר"ם)
(ש"ע ורמ"א או"ח קמו: ד)

גם המהר"ם מודה דמדינא שרי אלא דס"ל דראוי להדר ולעמוד מפני שצריך האדם
 להעלות בדעתו כששומע הקריאה... כאלו קבלה אותה שעה מהר סיני ובהר סיני היו
 כל ישראל עומדין

(מ"ב שם ס"ק יט)

הגבהת התורה
 "וַיִּפְתָּח עֶזְרָא הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל הָעָם כִּי מַעַל כָּל הָעָם הָיָה וַיִּפְתְּחוּ עֲמֻדוֹ כָּל הָעָם"
(נחמיה פרק ח)
 "גולל ספר תורה עד שלשה דפין, ומגביהו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים
 לימינו ולשמאלו, ומחזירו לפניו ולאחריו, שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב
 ולכרוע ולומר, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל"
(מסכת סופרים פרק יד הלכה ח)

וההגבהה היא לעדות על התורה שזה תורת משה. **(מפי ר' אביגדור מללער זצ"ל)**

טעם השמות "מפטיר" ו"הפטרה"
 "מפני שבשעת הגזירה היו נפטרים בה מקריאת התורה... ועוד משום דכל קריאת
 התורה אסור לדבר ואח"כ מותר... מלשון יפטירו בשפה"
(לבוש כמובא בעה"ש או"ח רפ"ד: א)

"נראה דהיא לשון התחלה... וכמו אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן... והכוונה
 שמתחיל בדברי נביא וקבעו שם זה בלשון ארמי להסביר להמון"
(עה"ש שם)

המפטיר הוא לכבוד התורה, שלא ממנין הקרואים, ועם הפסקת קדיש
"בשבת שבעה אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן ומפטירין בנביא (שאין בשבת
ביטול מלאכה)"
(מגילה כא.)

דאמר עולא... המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחילה מפני כבוד תורה (שלא
יהא כבוד התורה וכבוד הנביא שוה-רש"י) **(שם כג.)**

"פסק ר"ת דקיימא לן כמ"ד (שהמפטיר) עולה (למנין הז' הקרואים) ולכך אנו נוהגין
 בתעניות... שהשלישי מפטיר... אבל בשבתות ויו"ט... המפטיר לא הוי מן המנין
 דכיון שמותר להוסיף עליהם יכולין אנו לעשות מנהגינו אליבא דכ"ע דאי הוי הלכה
 כמ"ד אין עולה עבדינן שפיר... ואפילו הלכה כמ"ד אין עולה... מותר להוסיף"
(תוס' מגילה כג. ד"ה חד)

"בשבת שיש בו ספר תורה אחד יאמר קדיש עד שלא יקרא המפטיר שאין
 המפטיר ממנין העולים (ואז הקדיש יפסיק בין השבעה קרואים וקריאת המפטיר שרק
 לכבוד התורה) שאינו קורא (המפטיר) בתורה אלא מפני כבוד התורה (כדי שלא יקרא רק

בנביא ועם ברכות בלי לקרוא גם בתורה) לפיכך די לו בקדיש שיאמר קודם ההפטר
ויתערב עם עולי הספר"

(שבולי לקט בשם הראב"ד, כמובא בב"י או"ח רפב)

כמות הפסוקים והברכות שבהפטר

המפטיר בנביא לא יפחות מעשרים ואחד פסוקים כנגד שבעה שקראו בתורה (לא
פחות כל אחד מג' פסוקים-רש"י)

(מגילה כג.)

"ותקנו למפטיר ז' ברכות כנגד ז' שקראו בתורה... ב' מהם על קריאת התורה
(מפטיר) ואחד שלפני ההפטר...וארבעה אחריה"

(טור או"ח רפד ע"פ מ' סופרים יג:י)

'מוסף וגם מנחה'

'תכנת שבת' של מוסף-על שם הגאולה העתידה

"נוהגין לומר תכנת שבת מיוסדת על אלפא ביתא של תשר"ק על שם הגאולה
דכתיב אשרקה להם ואקבצם ויש בה כ"א תיבות עד אז מסיני כנגד 'וביום
השבת'... שיש בה כ"א תיבות"

(טור או"ח רפז)

"שהיא נשמעה על הגאולה והגאולה עתידה להיות בזכות שבת שנא' לסריסים אשר
ישמרו את שבתותי... וכתיב והביאותים אל הר קדשי... תשר"ק על שם אשרקה להם
ואקבצם... צפע"ס יטפו הרים עסיס צף וטף אחד הוא נמל"ך והיה ה' למלך יטח"ז
יטו שכם אחד לעבדו כי עין בעין יראו והד"ג ב"א יבא לויתן ויכרו עליו חברים "

(ב"י שם)

אמירת ובא לציון במנחה

"במקום סדר קדושה דחול ובשבת שמאריכין הרבה בשבת ומוסף הניחוה עד מנחה"
(מ"ב רצב:א)

טעם 'ואני תפלת'

על פי המדרש שאמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אין אומה זו כעו"ג ששותין
ומשתכרים ופוחזים ואנו לא כן אע"פ שאכלנו ושתינו ואני תפלת"י (אנו נכנסין
ומתפללים לה')

(מ"ב שם:ב)

טעם 'צדקתך'

"ואצטריכו כלא לצדקא ליה לקודשא ב"ה בארץ שבחא והיינו (שם לו) צדקתך
כהררי אל, תלתא אינון דאסתלקו מעלמא בהאי זמנא וכלהו כלילן במשה, חד משה
נביאה מהימנא עלאה וחד יוסף צדיקא וחד דוד מלכא... כדין אתכניש כלא בהאי
זמנא תורה שבכתב ותורה שבע"פ ועל דא בהאי זמנא ננעלו תרעי דאורייתא וננעלו
תרעי דכל עלמא בהאי זמנא"

(זוהר תרומה קנו.)

דמתו (בשבת מנחה) יוסף...ודוד...ואנו אומרים צדוק הדין... בזמן שנקבר. וי"א
צדקתך להצדיק הדין על הרשעים שחוזרין לגיהנם במו"ש"

(באר היטיב שם:ג)

'אתה אחד ושמן אחד'

"שלשה מעידין זה על זה, ישראל ושבת מעידין על הש"י שהוא אחד, הש"י והשבת מעידין על ישראל שהם עם אחד, הש"י ושבת מעידין על השבת שהוא יום מיוחד קדוש שבו שבת הש"י מכל מלאכתו, ובארנו דבר זה באריכות [בכמה מקומות] (תפארת פ"טמ), והוא מבואר מה שתקנו בשבת בפרט אתה אחד כי השבת מורה על אחדותו מה שאין לו זוג וכאשר משמר [השבת] כהלכתו מסולק הוא מן חטא ע"ז, כי אין חטא ע"ז רק שנותן יד לכחות חצונות, והשבת מסלק כל הכחות החצונות עד שהכל מסולק והכל [שב אל] הש"י והוא אחד"

(מהר"ל חידושי אגדות ח"א שבת נו)

'ברכי נפשי' ו'שיר המעלות'

(ברכי נפשי)... כדי לזכור ענין מעשה בראשית באפוקי יומא דשבת שהוא זכר למעשה בראשית... אלו הט"ו שיר המעלות חזר התהום לאחריו ונעשה קיום למעשה בראשית^{B27}

'טעם אמירת 'פרקי אבות'

"ונראה לי הטעם, משום דמסכת הזאת יש חמשה פרקים וסעם התוספתא שהוא 'שנו חכמים' שהוא דומה להם, הם ששה, שכולם מדברים בדברי תוכחה ומוסר לקבל עלינו עול תורה ומצות, וגם הפרק הראשון הוא מדבר בשלשלת קבלת התורה... לכן אומרים אותם באלו הששה שבתות שהם מזמן גאולת מצרים עד יום מתן תורה"

(לבוש תצג:ד)

"כל ישראל יש להם חלק"

"כי לזרע יעקב שנקראו ישורון שאינו נוטה לא לצד ימין ולא לצד שמאל שייך השבת, ומפני כן המענג השבת נותנין לו נחלת יעקב שהיא בלי מצרים והבן זה. ומפני כי השבת מורה על מדריגת ישראל, לכך נהגו לומר בשבת אלו ג' דברים שאמרנו שהם מורים על מעלת ישראל גם כן. ובפרט במנחה בשבת שזמן מנחה של שבת מורה על המעלה והמדריגה היותר עליונה ואם כי אין כאן מקומו, מכל מקום בשביל שנהגו לומר אלו דברים שהם משנת כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא והפרק עצמו ומשנה דמכות רבי חנניא וכו' כדי שידעו ישראל מדריגתם העליונה אף אם הם בגלות, יש לפרש דבר זה להבין מנהג הזה למה נהגו כך:"

(מהר"ל, דרך חיים בהקדמה)

'שלוש סעודות' ושיהיה דווקא על פת

"ת"ר כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלוש"

(שבת קיז:)

"יהא זהיר מאד לקיים סעודה שלישית ואף אם הוא שבע יכול לקיים אותה (בקצת יותר מ) בכביצה (של פת) .. והחכם עיניו בראשו שלא ימלא בטנו .. כדי לתן מקום לסעודה שלישית"

(ש"ע או"ח רצא:א ע"פ המ"ב שם)

"מסקנת הטור דדוקא בפת... והנה גם דעת בעלי הש"ע שצריך פת וכיון שדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור שצריך דווקא פת חלילה להקל בזה ועבירה גדולה ביד המקילים בזה לצאת במיני תרגימא ויש להזהיר על זה מאד מאד ואין היתר כי אם לחולה והמזלזלים בסעודה שלישית לצאת ידי חובתם בלא פת עתידים לתן את הדין"

(ערוך השלחן או"ח רצא:יב)

^{B27} סוכה נד. כי חזי דנחית טובא, אמר: כמה דמידי טפי מירטב עלמא. אמר חמש עשרה מעלות ואסקיה חמיסר אלפי גרמידי, ואוקמיה באלפי גרמידי. ונלע"ד שמשמע זה אומרים שיר המעלות להקים את המי תהום להשקות את הארץ כדי שיגדלו שורשי הצמחים יפה בימי החורף

"שהם מן התורה כדכתיב תלתא היום ואם אפשר שאינן ממש מן התורה מ"מ וודאי מתקנת משה רבינו הם שכן קיבל מסיני והם מרמזים נגד ג' אבות נגד תורה נביאים וכתובים"

(ועורך השלחן שם: א בשם הלבוש)

חיובי תלמוד תורה המיוחדים לשבת

חיוב 'שנים מקרא ואחד תרגום' וטעמה

"לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום"

(ברכות ח:)

"חייב לקרות לעצמו בכל שבוע .. שנים מקרא ואחד תרגום"

(ש"ע רפ"ה: א)

"כדי שיהא בקי בתורה"

(לבוש כמובא בעה"ש שם: ב)

"ונראה דהחיוב בתורה השמיעה והלימוד כמו שאומרים בברכת אהבה לשמוע ללמוד והנה השמיעה היא בשבת מס"ת כשרה... ולכן ילמוד מקודם בחומש ויעלה בקודש לשמוע מס"ת ואיתא בסוטה(לז:) כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב .. לכן צריך ללמוד ג' פעמים ... אך במקום שיש תרגום בחרו בתרגום הפעם השלישי כדי שיבין מה שהוא לומד"

(ערוך השולחן, שם)

" שצריכין שניהם דוקא לקרות בצבור ולהשלים פרשיותיו בפני עצמו כדי שעל - ידי זה יזכה להכלל בתוך נפשות הצבור הקדוש, שזה עקר בחינת קבלת התורה כנ"ל. וזהו, אם אין אני לי מי לי, שאם לא אשתדל בעצמי ללמד ולהגות בתורה ועבודה, מי לי, כי חובת האדם של כל אחד ואחד אין מי שיפטר אותו מזה. וכשאני לעצמי מה אני, כי בודאי תורתני ועבודתי בעצמה אינה נחשבת, כי עקר בחינת קבלת התורה שמחייב כל איש ישראלי לקבל בכל דור, הוא רק על - ידי שיתחבר ויכלל בתוך הצבור הקדוש כנ"ל"

(ליקוטי הלכות קדושה דסידרא ו: לא)

חשיבות הלימוד ברבים בשבת

"אמר לו הקב"ה למשה רד עשה לי קהלות גדולות בשבת כדי שילמדו הדורות הבאים אחריך להכנס (בשבת) בבתי כנסיות ובתי מדרשות ללמוד בהם תורה לרבים (מדרש תנחומא ויקהל)

גודל וחשיבות לימוד התורה בשבת

אמרו חז"ל (מדרש הובא בטור סי' ר"צ) שהתורה שאלה להשם יתברך, כשישראל יכנסו לארץ זה רץ לזיתו וזה רץ לכרמו אני מה תהא עלי, השיב לה, שבת יהיה בן זוגך. וכעין זה איתא גם כן בירושלמי (שבת פט"ו ה"ג), לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא כדי לעסוק בהם בתורה. והענין הוא, מפני שכל ימות החול הם טרודים במלאכתם ומסחרם ואין להם פנאי לעסוק בה בקביעות, ובשבת הם פנויים ממלאכה ויכולים לעסוק בה כראוי, ומשום זה איתא בגמרא [גיטין ל"ז] בתלת מילי נחתי בעלי בתים מנכסייהו וחד מינייהו דקבעי סעודתא בשבתא בעידן בי מדרשא [היינו בשעה שדורשין בבית המדרש דברי תורה ברבים אחר השינה כנהוג בזמנינו] אלא יקדים אותה או יאחר אותה. וזוהי תוכחת מגולה לאותם האנשים שמטיילים

בעת ההיא בשווקים וברחובות, כי אפילו סעודת שבת שהיא מצוה אסור אז מפני ביטול תורה וכל שכן לטייל ולהרבות אז בשיחה בטלה שאסור: והנה הכתוב אומר, בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך, והכוונה, שבכל פעולותיו שעושה בעסקיו ובענייניו יכוין שרוצה להשתכר כדי שיהיה לו במה לחיות ויוכל לעבוד את השם יתברך בלימוד התורה ובקיום המצות, וממילא חושב לו השם יתברך לכל דרכיו שהם ישרים ותמימים, ומקבל שכר עבור כולם. וכל זה דוקא אם בעת שנשאר לו פנאי ללימוד, או ביום שבת שהוא בודאי בטל ממלאכתו, הוא רץ ללימוד התורה. לא כן אם אפילו בעת שנשאר לו פנאי הוא עוסק בטיול ובדברים בטלים, אז לא די שהוא מפסיד אלו השעות גופא, אלא הוא מפסיד כל פעולותיו של כל ימות השבוע

והרי דבר זה דומה למי שבנה חצר גדולה והוציא עליה עשרים אלף רובל עד שגמר אותה, והיו בה עשרים דירות להשכרה, שיכלו להרוויח מהן שלשת אלפים רובל לשנה. ואחר שגמר ושיכלל אותה כהוגן, נטרפה דעתו וסגר את כל דירות החצר, ולא נתן לשום אדם להכנס בהן כל השנה בלי שום טעם. ופגע בו איש אחד ואמר לו, הוי סכל הפסדת עשרים אלף רובל בחינם, כיון שהחצר עומדת סגורה כל השנה. כן הוא ממש הדבר הזה, אם בעת שהוא בטל ממלאכתו כגון ביום השבת וכדומה, הוא רץ ללימוד התורה, אם כן היתה תועלת בכל פעולותיו שעשה כל ימות השבוע, ויכול השם יברך להתחסד עמו ולחשוב כל פעולותיו שעד היום גם כן לדרכים ישרים, וכמו שכתוב והוא יישר אורחותיך. לא כן אם אז הוא עוסק בענייני הבלים, ממילא מינכר למפרע שכל פעולותיו שעשה עד עתה גם כן לא היו לכבוד השם יתברך כלל, אם כן לשוא היה כל עמלו עד עתה. וכעין זה שמעתי בשם ספר תולדות יהושע שפירש מה דאיתא באבות, אם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך, ואם עמלת בתורה וכו', רוצה לומר, אם בטלת בעת שיש לך פנאי, אז יתבעו ממך עוד על יתר הזמנים שבטלת כדי להשיג הבלי הזמן מאחר שנראה בעליל שלא היתה כוונתך כלל לכבוד השם יתברך. ואם עמלת בתורה בעת שהיה לך פנאי, יש לו שכר הרבה ליתן לך, והיינו אפילו בעד יתר כל הפעולות שעשית מאחר שכולם היו סיבות להשלים רצון השם יתברך"

(שם עולם א:ג)

"ועל ידי למוד הלכות, כנזכר לעיל... זוכה להמשיך הברכה והקדושה והשמחה של שבת לששת ימי החול"

(ליקוטי עצות, אמת ואמונה)

ענין מיוחד לחדש חידושים בשבת

"וקודשא בריך הוא שאיל לכלהו מאי חדושה הוה לכו בהווא עלמא באורייתא, זכאה איהו מאן דחדושה דאורייתא אמרת קמיה, כמה חדוה עביד קודשא בריך הוא כניש לפמליא דיליה ואמר שמעו חדושה דאורייתא דאמרת נשמתא דא... ת"ח כד מלה אתחדש באורייתא ונשמתא דנחתא בשבתא אתעסקת באיננו מלין חדתינן וסלקי לעילא, כל פמליא דלעילא צייתין להווא מלה וחיות הקדש מתרבן בגדפין ומתלבשן בגדפין"

(זוהר שלח לך קעג.)

מעריב של חוש"ק

מאחרין - כדי להוסיף מחול על הקודש

"מאחרין תפלת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש
(ש"ע או"ח רצג:א)
"ונוהגים לומר והוא רחום וברכו באריכות נועם כדי להוסיף מחול על הקודש"
(רמ"א או"ח רצג:ג)

"המנהג לומר קודם מעריב 'אלקים יחננו' ועוד מזמורים כנזכר בסידורים...ומה טוב המנהג הזה א' כדי ללוות שבת שנקראת כלה מלכתא בשירות ותשבחות וכדאיתא במדרש ועוד כי ע"י זה נתאחר מעריב ונתוסף מחול על קודש וגם כדי שלא יבוא לדבר בדברים בטלים"

(מ"ב שם ס"ק א')

סדר קדושה- כדי לאחר חזרת הרשעים לגיהנם

"ואומרים ויהי נועם וסדר קדושה באריכות כדי לאחר...שאז חוזרים רשעים לגיהנם" (רמ"א או"ח רצה)

"שמתחילין מאתה קדוש ואין אומרים ובא לציון גואל שאין גאולה בלילה ולכן גם ואני זאת בריתי אין אומרים לפי שסומכים הם להדדי בספר ישעיה" (מ"ב שם בשם הט"ז)

טעם 'ויתן לך'

"ונוהגים לומר פסוקים של ברכה(דהיינו 'ויתן לך')...כדי שיתברכו במעשה ידיהם" (טור או"ח רצה)

קידוש הלבנה

למה קידוש הלבנה היא כקבלת פני השכינה

"רבי אסי אמר רבי יוחנן: כל המבדל על החדש בזמנו כאלו מקבל פני שכינה" (סנהדרין מא.)

"מפני שהקב"ה אע"פ שאינו נראה לעין נראה ע"י גבורותיו ונפלאותיו...וג"כ כאן ע"י מה שמחדש החדשים הוא מתגלה לבני אדם והוא כאלו מקבילין פניו" (רבינו יונה סוף פרק ד' ברכות)

"לפי שישראל בגלותן אינן זוכין לראות פני השכינה...אבל חידוש הלבנה הוא סימן לישראל שהם עתידין להתחדש כמותה...ולזה כשאנו מברכין על החדש בזמנו שהוא סימן שעתידין להתחדש כמותה והרי אנו כאלו מקבילין פני השכינה" (מהרש"א סנהדרין שם)

וכן מסביר המאור עינים, קידוש לבנה:

"והנה אף שכעת אנו כנסת ישראל בסוד הקטנות והמיעוט מכל מקום בעת קידוש לבנה נעשה בחינת יחוד זה שהיה בשעת מתן תורה בבחינת זיווג פנים בפנים בסוד הגדלות ומילוי הלבנה שעל כן נתעורר אז תשוקה ושמחה למי שיש בו רוח אלהות שמרגיש תענוג רוחני והתקרבות לבורא ב"ה להתקדש בקדושתו יתברך שמו שאז מה שהיה בחינת ד' דלית לה מגרמה כלום הועלתה ומתרפקת על דודה ביחוד אחד בהתכללותה בבחינת דבר ועל כן יש קבלה כי מעת קידוש הלבנה לא ידאג שימות באותו החודש כי בעבור שבא לבחינת פנים בפנים וגדלות יצא מן המיעוט בעת קידוש הלבנה ועל כן יצא מכל הדברים שהוא בסוד המיעוט ויצא מן המיתה כי הלא היא מסוד המיעוט גם כן כמבואר למעלה ונעשה כיום שהיה בשעת מתן תורה שהיה חירות ממלאך המות וזה מספיק לו לכל החודש שלא ימות במיתה הבאה מסוד הקטנות"

"וה'לבוש' כתב: לפי שרואים בלבנה מעשה השי"ת וגבורתו יותר מכל הכוכבים שאין תנועותיהם נראות וכו', והיא לנו כהקבלת פני השכינה בכל חדש, שיוצאין

לראות מעשי ה' וגודל מעשיו. וגם יש סוד בהתחדשות הלבנה שרומזת על השכינה. עד כאן לשונו:

והאחרונים הוסיפו בזה טעם מעין הסוד, ואמרו שענין 'שכינה' זה, גילוי כבודו יתברך בתוך מעשי בני אדם ובתוך מערכות הטבע, כענין וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם - בתוך מעשיהם. ואף על פי שהאדם אוכל ושותה, וחורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה כשאר כל אדם, השכינה שורה בתוך כל מעשיו, אימתי? כשהוא מאמין ויודע וחושב בלבו תמיד כי הכל מהשי"ת. אבל אם האדם חושב בלבו ח"ו, כחי ועוצם ידי, והכל מן הטבע ובכח מערכות הכוכבים, אזי הוא דוחק רגלי שכינה. ולכן כשישראל יוצאין לברך להקדוש ברוך הוא על הלבנה שנתחדשה במאמרו כי 'ללבנה אמר שתתחדש', הרי הם מעידים על עצמם ועל כל העולם שכל מערכות הטבע ובכללם כל מעשי ידי אנוש - הכל מהשי"ת ואין עוד מלבדו, וזוכים בזה שתשרה שכינה בכל מעשי ידיהם"

(ספר התודעה, קידוש לבנה)

עניני ברכת הלבנה ופסוקיה

תוכן ברכה זו: נותן שבח למקום שברא שחקים וכל צבא השמים והעמידם על משמרתם שלא ישנו תפקידם לעולם. ואף על פי שעושים תמיד עבודה אחת, אינם מואסים בה אלא ששים ושמחים לעשות רצון קונם וכל יום הרי היא כחדשה בעיניהם. הקדוש ברוך הוא, פועל אמת הוא, וכל פעולותיו אמת ואינן משתנות לעולם, חוץ מן הלבנה שצִנָּה עליה אחר בריאתה שתתחדש תמיד, והיא סימן לישראל שנקראים 'עמוסי בטן' (כלומר, מיום הַנִּלְדָם ה' נושאם וסובלם) שאף על פי שהם עולים ואחר כך יורדים, אין זה קלון להם ואינם מאבדים סברם, אלא חידושה של הלבנה עטרת תפארת להם, כי היא עדות לישראל שלסוף ירידתם יהו שוב עולים והם עתידים להתחדש ביום ההוא, כמו הלבנה שמתחדשת אחר התמעטותה. וכשם שבהתחדשות הלבנה מתכנסים ישראל ומברכים לה' על מעשי גבורותיו, כך עתידים כל עמי הארצות לברך את ה' ולפאר ליוצרים בהתחדשותם של ישראל, שבה יגלה ויראה כבוד שם מלכותו לעיני כל בשר - ברוך אתה ה' מחדש חדשים...

"ואומר: 'דוד מלך ישראל חי וקיים' - שלש פעמים, כי חידוש הלבנה רומז על חידוש מלכות בית דוד, שאף על פי שמלכות בית דוד אחר חמשה עשר דורות של מלכים, מרחבעם ועד צדקיהו ירדה מטה מטה עד שנעלמה מלכות זו - לא בטלה לעולם, אלא כלבנה הזו שהיא נעלמת ולאחר ט"ו יום של התמעטות חוזרת ומתחדשת ונגלית שוב, כן דוד מלך ישראל חי וקיים וכסאו נכון עד עולם...

לְמַרְבֵּה הַמְּשִׁכָּה וְלְשָׁלוֹם אֵין קֶץ, לפיכך מברכין איש את רעהו בשלום בשעה שמתפללין על חידוש מלכות בית דוד:

ואומרים הפסוקים קוֹל דָּוִדִּי הִנֵּה זֶה בָּא וגו' (שיר השירים ב) לחזק את האמונה במשיח שעומד אחר כתלנו:

ומסיימים במזמורים ובריתא דבי רבי ישמעאל מענין המאורע, ולבסוף אומרים מזמור ס"ז שבתהלים 'למנצח בנגינות', והיא תפילה על ישועתם של ישראל שיש בה ישועה לכל אפסי ארץ"

(ספר התודעה, שם)

טעם לפסוקים ורקוד בשעת קידוש הלבנה

(ברוך יוצר) סימן 'יעקב' מפני שהלבנה סימן לו שנקראת "מאור הקטן" והוא נקרא ג"כ קטן... סימן לבניו שיתחדשו כמותה. ואח"כ רוקד ג"פ כנגדה שהוא סימן שמחה, כיון שהוא כקבלת שכינה, משמחין כנגדה, ואומר "כשם" וכו' וכיון שהוא מתפלל על אויביו שלא יוכלו ליגע בו, מתפלל שיפיל השי"ת עליהם אימתה ופחד ("יתפל עליהם אימתה ופחד")

(לבוש או"ח תכ"ו)

"נוהגין לומר 'דוד מלך ישראל חי וקים' שמלכותו נמשל ללבנה ועתיד להתחדש כמותה"

(רבינו בחיי וישב לט)

(שלום עליכם) "כתב המהרי"ל...משום שמחה ההואיל וקבלו השכינה, ומהר"ר הירץ כתב...אחרי כי קלל ואמר 'תפל עליהם...ראוי לומר לחביריו שלא עליך כ"א שלום" (מטה משה תק"מ)

"וקבלה מר' יהודא החסיד לומר פסוק "קול דודי...וגם 'שיר המעלות'...וגם הללו א"ל בקדשו"

(עמק הברכה נז)

טעם לקידוש הלבנה במוצאי שבת

"ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים"

(מסכת סופרים כ:א)

הבדלה

"ומאי טעם אומרים הבדלה במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים, דכתיב ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי (ויקרא כ כו), וסמוך ליה והבדלתם (שם שם כה), אמר הקב"ה כשם שאני מבדילכם מאומות העולם ועושה אתכם קודש ואותם חול, כך אתם תהיו מבדילין בין טהרה לטומאה ובין קודש לחול", (מדרש שכל טוב שמות פרק יב)

וצריך לזכרהו..ביציאתו ביין"

(משנה תורה הלכות שבת כ"ט)

זמן הבדלה (המחמירים לשיטת ר"ת)

"דעת ר"ת וסייעתו דס"ל דשתי שקיעות הן מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת והוא הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג' מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא ומאז והלאה מתחיל השקיעה שניה שאז מתחיל להשקע האור לגמרי והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג' רבעי מיל שהוא אלף ות"ק אמות והוא בה"ש ואח"כ יוצאין ג' כוכבים בינונים שהם סימן ללילה ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים היא ארבעת מילין"

(משנה ברורה סימן רסא)

"ובמו"ש נוהגין כדברי ר"ת"

(עה"ש רסא:ח)

וכן נוהגין הרבה

"ודע כל השיעורים ששיעורו חז"ל הם על אופק א"י ובבל ועל תקופת ניסן ותשרי שהם הימים והלילות השונים..."

(עה"ש רסא:ח)

וממילא אין לסמוך על הגמ' האלו לבד אלא צריך לעשות כפי הלוחות הידועות וכוון עושים הרבה ולא חוששים לשיטת הר"ת גם במו"ש.וע"ע בשיטות צה"כ לעיל.

ענין וטעם הבדלה

"והמקדש על היין וההבדלה על היין במוצאי שבת, מורה זה על שיש לשבת קדושה נבדלת, וכמו שאנו אומרים בהבדלה המבדיל בין קודש ובין החול והוא מורה על

קדושה נבדלת לגמרי מן החול. ואמר דמשייר מן קדושה להבדלה, כי אם לא היה זה אינו מורה שהשבת הוא נבדל וקדוש רק בצד מה ואינו נבדל לגמרי, אבל כאשר משייר מקדושה להבדלה ומורה בזה כי הקדושה שהוא מקדש השבת בכניסתו גורם אל הבדלה בסופה, וזה מורה כי השבת קדוש מן תחלת הקדושה עד סופה ובה השבת נבדל לגמרי. וכאשר האדם נמשך אחר הקדושה הזאת הוא ראוי אל עולם הבא שהוא נבדל לגמרי"

(נתיבות עולם א נתיב תורה ה)

"שדייקא ע"י שמבדילין ואומרים המבדיל בין קודש לחולדייקא ע"י זה נתקדשין גם ימי חול וממשיכין עליהם קדושת שבת... ויודעין ומגליין שעיקר הקדושה ועיקר קיום העולם הוא שבת וכל ימי החול הם בחי' שיריים שנבראו כולם רק בשביל השבת ע"י דייקא נתקדשין גם ימי החול בקדושת שבת ע"י שטורחין עצמן כל ימי החול בשביל השבת"

(ליקוטי הלכות חלה ד:ח)

"לשמור לימי החול המושג שה' אדון העולמים ועלינו לעבדו ולגלות כבודו בעולם"
(חורב שם:קצב)

הבדלה מעומד או מיושב

"אומר הבדלה מיושב. הגה: וי"א מעומד וכן נוהגין במדינות אלו"
(שולחן ערוך אורח חיים סימן רצו)

מיושב - מיירי כשמוציא לאחרים ידי חובתן וע"כ כיון דאחד פוטר חבירו יש להם לכולם לעשות קביעות ובמעומד לא הוי קביעות והי"א ס"ל דכיון שהוא הלוי המלך אין מלוין אלא מעומד ולענין הקביעות סגי כשמזמנין הכל ועומדין ומכוונין כדי לצאת וס"ל דמתוך שקובעין עצמן כדי לצאת ידי ברכת הבדלה מהני נמי קביעות זו לצאת בברכת היין

(משנה ברורה רצו:כז)

סדר ההבדלה

"סדר הבדלה יין בשים נר והבדלה"

(ש"ע או"ח רצו:א)

"והטעם דיין קודם לכל הדברים דהוא תדיר והוא הגורם להבדלה.. ומקדימין בשמים לנר דברכת הבשמים ג"כ תדיר לגבי ברכת הנר שאינה אלא במו"ש ואלו בשמים ביכולת לברך כמה פעמים ביום וברכת המבדיל פשיטא שצריכה להיות בסוף דהוא העיקר וגמר הענין כמו קידוש"

(ערוך השולחן שם רצו:ו)

מעניני הבדלה

"ודע כי ההבדלה בארבע ברכותיה היא רמוזה בפרשה ראשונה של בראשית. ברכה ראשונה בורא פרי הגפן רמוזה בפסוק ראשון במלת הארץ שהיא הגן הגפן בגן, והוא היין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. ברכה שניה עצי בשמים רמוזה בלשון ורוח אלהי"ם מרחפת על פני המים, כי הריח באמצעות הרוח. שלישית בורא מאורי האש הוא שכתוב יהי אור. רביעית המבדיל הוא שכתוב ויבדל אלהי"ם בין האור. וכשם שמצינו הבדלה בהקב"ה בתחלת המלכות בבריאת העולם וחדושו, כך מצינו בו קדוש ביום השבת שהוא אסור המלאכות הוא שכתוב (בראשית א) ויברך אלהי"ם ויקדש אותו ברכו במן וקדשו במקושש"

(מגדל דוד, שבת)

שפיכת היין במזיגת כוס של הבדלה

"אמר רב חנין בר פפא כל שאין יין נשפך בתוך ביתו כמים אינו בכלל ברכה"
(עירובין סה.)

"ונוהגין לשפוך מכוס של יין על הארץ (או לתוך הצלחת) וטעם השפיכה... עושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע"

(רמ"א או"ח רצו:א)

בשמים

טעמים ליין ובשמים

"ודבר זה (דהיינו הבדלה) הוא על ידי הדעת והשכל כמו שהתבאר כי לכך הבדלה קבעו בחונן הדעת, ואמרו ז"ל (יומא ע"ו, ב') חמרא וריחנא פקחין ועל כן עיקר הבדלה הוא על היין שזה ראוי אל הבדלה"

(מהר"ל-נתיבות עולם נתיב א תורה י)

"הטעם מבשמים להבדלה מפני שבשבת יש נשמה יתירה ובמו"ש הולכת מהאדם ויש כאן חלישת הדעת והבשמים מחזקים הנפש דכל ריח טוב מחזק הנפש ועוד דבשבת גם הגיהנם במנוחה ובמו"ש מתחיל לשרוף ואשו של גיהנם מסריח והנפש נחלש מזה ונצרך לתמכו וסעדו... כל נפש מישראל מרגיש בזה וסימן מובהק לזה דכל איש ישראל במו"ש מוצא א"ע בהשתנות ואע"ג דאיהו לא חזי מזלא חזא"

(ערוך השלחן שם רצו:א בשם הב"ח)

"בשמים- הנאה החוש שהיא היותר קרובה אל ההנאה הרוחנית גם תפעל לרוב על הרוח להקיצו מתרדמתו ולעורר מהתעלמותו השם היא "הריח". לכן נוספו אל ברכת ההבדלה גם "בשמים" ביום השבת לעורר אותך בעת אשר שבת ועמו הכוח הקדושה והפעולה הרוחנית עד מהרה יעופו ויחלופו כי לא תסיח דעתו ולא תתרפה, רק תחזיקהמעוז הכוח הרוחני אשר קיבלת ביום השבת לבל יחלש ולבל יישפל ע"י החיים הפועלים בימי חול"

(חורב, פרקי העדות ה': קידוש הבדלה ותוספה, עמוד 108)

נר הבדלה

טעמים לנר הבדלה

"בין השמשות של שבת היה אדם הראשון יושב ומהרהר בלבו ואומר אוי לי שמא יבא הנחש שהטעה אותי בערב שבת נשתלח לו עומד של אש להאיר לו ולשמור מכל רע ראה אדם לעמוד של אש ושמח בלבו ואמר עכשיו אני יודע שהמקום אמי ופשט ידיו לאור וברך בורא מאורי האש"

(פרקי דר"א כ')

"וגם יראה לי שיש בו רמז לאור השכל שידבק בו ולא יפרד ממנו"

(מגדל דוד, מ"ע קמ"ח)

"והא דלא מברכין על שאר דברים שנבראו דשאני נר דנאסר בשבת והוי כאלו שנתחדש עתה"

(הרשב"א כמובא במ"א רצח:א)

"מברכין על האור במוצאי שבת לפי שבו נברא האור של אש(פסחים נ"ד.) ובמוצאי שבת נתן הקב"ה דעה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחן זה בזה ויצא מהן אור"

(ערוך השלחן שם רצח:א)

"נר הוא אמצעי לבני אדם לשלוט על העולם ומשעבד שליטתו לרצון ה'ולכן מברכים על הנר" "

(חורב, שם)

נר של הרבה פתילות

"וב"ה אומרים 'בורא מאורי האש'...אמרו להם ב"ה לב"ש הרבה מאורות יש באש" (שלהבת אדומה לבנה וירקרקת-רש"י)

(ברכות נא, נב:)

"אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר"

(פסחים קג:)

"והטעם כדי שיהיה ארך גדול וגם בה ניכר הג' מאורות היטב"

(ערוך השלחן שם רצח:ו)

טעם ההסתכלות בציפורניים

"ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו"

(ברכות נא:)

"פושט את ידיו לאור האש ומסתכל בצפורניו שהם לבנות מן הגוף ואומר ברוך וכו'"

(פרקי דר"א שם)

"ומה שאנו מסתכלים בציפורניים משום דאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו עד שירגיש בוהק האור של נר הבדלה ואף כי זוכרים על ציפורניו של אדם הראשון" (המרדכי שם בשם תשובות הגאונים)

ברכת המבדיל

מקורות וטעמים לברכת 'המבדיל'

"כשהרחיק ידיו מהאש אמר אדם עכשיו אני יודע שנבדל יום הקדש מיום החול שאיו לבער אש בשבת אמר ברוך המבדיל בין קדש לחול"

(פרקי דר"א כ')

"אמר ר"א אמר רבי אושעיא הפוחת לא יפחות מג' (הבדלים)...והאמר לא תלתא אמר..א"ל איברא בין יום השביעי וששת ימי המעשה מעין חתימה היא ואמר רב יהודה אמר שמואל המבדיל צריך שיאמר מעין החתימה סמוך לחתימתו"

(פסחים קד:)

"הכי נהגו העם לומר שלש וקיימא לן בכי הא דמנהגא מילתא היא

(רי"ף שם)

"שקדש נאמר על "צורת השכל" וחול על ענין גופני, וזאת הכונה בעצמה בין אור לחשך..אמ' 'ויבדל בין האור ובין החשך בין מעשיהם של צדיקים למעשיהם של רשעים' (בראשית רבה ג:ח). ולזאת הכונה מזכירין בהבדלה בין ישראל לגוים, שזה ההבדל כהבדל האור מן החשך בין יום השביעי לששת ימי המעשה, כלומר בין עמל הנפש המשכלת"

(מגדל דוד, מ"ע קמ"ח)

טעם הזכרת 'אליהו הנביא'

"ונהגו לומר ולהזכיר אליהו הנביא במו"ש להתפלל שיבא ויבשרנו הגאולה"
 (רמ"א או"ח רצה:א בשם הטור)
 "דאיתא בעירובין מ"ג... שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי י"ט... וע"כ
 אנו מתפללים כיון שעבר השבת ויכול לבוא שיבוא ויבשרנו"
 (מ"ב שם)

חשיבות אכילת 'מלוה מלכה'

"לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אע"פ שא"צ אלא כזית... ר' אבנה הוה
 עבדין ליה באפוקי שבתא עגלא תילתא"
 (שבת קיט:)

"היינו לפרוס מפה על שלחנו דרך כבוד וכן שאר הדברים הנוהגים אצלו בעריכת
 השלחן.. ומשמע בגמרא דיקבע סעודה זו על הפת לכתחילה... וגם משמע דטוב
 לכתחילה להדר אותה בבשר או בשאר תבשילין"
 (מ"ב ש' ס"ק א)

"וטעם סעודה זו... לכבד השבת בכניסתו וביציאתו.. שזהו כמלוה את המלך בכבוד
 סעודה... רבים איו נזהרים בסעודה זו והמקיימה שכרו מרובה וכל יראי אלקים
 מתאמצים לקיימה ואוכלין כזית"
 (רמב"ם פ' ל וערוך השלחן שם שא:ב-ג)

"אבר קטן יש באדם ונסכויו שמו וזה האבר נשאר קיים בקבר עד עת התחייה... אינו
 נהנה משום אכילה כ"א מסעודת מלוה מלכה"
 (מ"ב ש' ס"ק ב')

ראש חודש

"זמן כפרה לכל תולדתם... זכרון לכלם יהיו ותשואת נפשם מיד שונא"
 (מוסף ר"ח)

"ההתחדשות הלבנה יקרא לכם לחדש עצמכם בתשובה לטהרה ושמחה חדשה
 מחושך של העבירות והעינוי תוצאתם"
 (חורב ב:לה:רנט)

"יחק לישראל הוא', החק ובסיס לכל החוקים, 'משפט לאלקי יעקב' שה' לא רק
 גואל אלא הוא גם שופט, ו'יעקב' רק יזרח כ' ישראל' אם הם ישמרו תורת ה' (כמו
 הירח שאינו קבוע בצורתו אלא פעמים מאור במילואו ופעמים כמעט ולא נראה כלל-כן
 מצבם של כלל ישראל משתנה לפי מעשיהם)
 (רש"י הירש, הכתבים המקובצים, תשרי ג)

מנהג חצי הלל

"ומ"ש וקורין ההלל. כתב בשבלי הלקט (סי' קעב) בשם הגאונים מנין שאומרים
 הלל בראש חדש מצינו שרמז דוד בתהלים (קנ) הללויה הללו אל בקדשו י"ב
 פעמים הללו כנגד י"ב חדשים ולפיכך אנו כופלים כל הנשמה על שנה מעוברת
 שיש לה י"ג חדשים ועל חדש ב' ימים"

(בית יוסף אורח חיים סימן תכב)

ברכה לחצי הלל

האם מברכים על מנהג

"אייבו וחזקיה בני בריתיה דרב אייתו ערבה לקמיה דרב, חביט חביט ולא בריך, קא סבר: מנהג נביאים הוא."

(סוכה מד:)

נראה מהגמ' שאין לברך על מנהג-וכן פסקו רי"ף ורמב"ם:

"והיחיד אין מברך עליו ויש אומרים שאף הצבור אין מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, וזה דעת הרמב"ם וכן נוהגין בכל א"י וסביבותיה"
(שולחן ערוך אורח חיים סימן תכב)

וכן המנהג הספרדיים ועה"מ וחלק מהחסידים.

אבל דעת ר"ת ועוד ראשונים שמברכים על מנהג שיש בו אריכות המעשה ותקון חכמים כדוגמת חצי הלל:

"ור"ת אומר דאין ראייה מערבה להלל דערבה אינה אלא טלטול וכיון דלאו תקנתא היא אלא מנהגא לא חשיבא למיקבע לה ברכה אבל קריאת ההלל לא גרע מקורא בתורה ודכוותיה אשכחן דמברכין אשני ימים טובים של גליות ואינו אלא מנהג בעלמא כדאיתא פ"ק דביצה (דף ד)... ועוד מדקדק ר"ת ממסכת ברכות פרק היה קורא (דף יד.) דמייתי ראייה דאין מפסיקין בהלל מרב בר שבא דאיקלע לבי דרבינא בימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל ולא איפסיק... ואם אין מברכין עליו מה הפסקה שייך בו ועוד ראייה מההיא עובדא דתענית (דף כח: ושם) מעובדא דרב דאמר סבר לאפסוקינהו דמשמע דמברכי דאי לא מברכי היה לו לידע שהוא מנהג אבותיהם וסתמא לא באמצע הלל איקלע מדקאמר רב איקלע לבבל ולא קאמר איקלע לבי כנישתא"

(תוספות מסכת סוכה מד:)

" ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו (טור בשם הרא"ש ור"ת). וכן נוהגין במדינות אלו ומ"מ יזהר אדם ו לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור."
(רמ"א או"ח תכב)

וכן מנהג רוב בני אשכנז.

הימים טובים

טעמי ועניני יום טוב'

"א"ר לוי בכל חדש וחודש שבקיץ ביקש הק' ליתן לישר' מועד. בניסן נתן להם הפסח, באייר נתן להם פסח קטן, בסיון נתן להם עצרת, בתמוז היה בדעתו ליתן להם מועד גדול, ועשו להם את העגל, ובטל תמוז ואב ואלול, בא תשרי ופרע להם ראש השנה ויום הכיפורים והחג".

ד"א יספת לגוי (ישעיה שם /כ"ו/), אומו' העולם אם את מרבה להם ימים טובים הן אוכלים ושותים ופוחזים ונכנסים לבתי תייאטריאות ולבתי קרקסאות ומכעיסין אותך בדבריהם ובמעשיהם, אבל ישר' את נותן להם ימים טובים והן אוכלים ושותים ושמחין ונכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומרבין בתפילות ומרבין במוספין ומרבין בקרבנות. לפיכך צריך הכת' לומר ביום השמיני (במדבר כט: לה) .

(פסיקתא דרב כהנא כח:א)

טעם מנוחת יר"ט

"שנחשוב בעניין המועד הנס שנעשה לנו בו²⁸ (פסח-ביציאת מצרים, שבועות- במתן תורה, סוכות- שה' החיינו במדבר) ונהלל ונפאר מי שצוינו ברוך הוא עליו"
(ס' החינוך-רס"ט)

שבעת ימי החגים וחווה"מ

"והמועדות שבהם ענינם להערה ולזכר למה שקרה,....בשבעה ימים רצופים, כי ביום אחד לא תספיק ההערה. ולא באה מצות השביתה ואסור מלאכה רק יום אחד להקל מטרח העבודות. וגם כי הבטלה מכל וכל מביאה לידי ענינים מגונים...שאם תאסור המלאכה שבעת ימים יהיה הזק גדול, עם...מההמשך(שבעת ימים) אחר רוב מאכל ומשתה אשר יבואו מזה עניני רוע סדר הגוף והנפש. וכדי להיות קצת שינוי בין אלו ימים לשאר ימות החול לא התירו רבותינו מלאכה בחול המועד רק מלאכת

²⁸ וצ"ע לדעת ה'פלא יועץ' המוזכר בתחילת הספר, בענין מי שחגג בהחג בלי לחשוב על ענין החג, האם הוא בכלל 'מצות אנשים מלומדה' ח"ו או לא.

העבד. וכן כל שבעת הימים שוים בישיבה בסוכה, ואזהרת חמץ, והבאת הקרבנות ויש בזה די הערה"

(מגדל דוד, מ"ע קנז)

שבעה ימים לפסח ושמונה לסוכות

הנה להבין הטעם למה ימי הסוכות הם שמונה וימי חג הפסח אינם רק שבעה. כי הנה ידוע שכל המשכות והשפעות מהבורא ברוך הוא הם על ידי ז' המידות שעל ידם נשפע ונמשך כל השפעות. ומזה הטעם ימי הסוכות הם שמונה, כי ז' ימים הם נגד ז' המדות הנ"ל, ויום הח' הוא נגד בחינת מקבל השפעה. ולכן יום השמיני דסוכות נקרא עצרת כמו שכתוב (במדבר כט, לה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם, היינו שבחינת המשכה והשפעה הנשפע מהבורא ברוך הוא בז' ימים על ידי ז' המדות הוא נעצר ונקלט בבחינת מקבל, דהיינו שביכולת המקבל לקבל ההשפעה. זהו עצרת תהיה לכם, דהיינו ההשפעה אשר נשפע להם כנ"ל תעצרו לכם, היינו שתקבלו לכם ויהיה נקלט השפע בכם. וכל זה הוא בחג הסוכות, כי אז ביכולת הכנסת ישראל שיקבלו השפע רב טוב הניתן והנשפע להם מהבורא ברוך הוא על ידי שנתעלו בראש השנה ויום כיפור במסירות נפש לה' ונזדככו מחומריותם וגשמיותם אשר אז הוא זמן עליות העולמות. ואחר כך בימי הסוכות נמשך להם בכל יום השפעה והארה חדשה על ידי ז' המדות ועל ידי עלותם לה' בראש השנה ויום כפור כנ"ל הם ראויים להיות כלי לקבל כל השפעות של ז' ימי הסוכות ביום השמיני וביכולתם לעצור לקלוט ההשפעה בתוכם ביום השמיני. מה שאין כן בחג הפסח שעדיין אינם ראויים לקבל ההשפעה, כי עדיין לא הזדככו מטומאת מצרים בשלימות ובחג הפסח הם צריכים להזדכך ולעלות במעלות המדריגות, כי אז הוא זמן עליות העולמות על ידי שנהפך הם ליבשה בשינוי הטבע בעולם התחתון, כמו כן נהפכו כל בחינות ים ויבשה שבכל עולם ועולם. ומחמת שנהפכו ונשתנו כל העולמות מאיכותם ועצמותם מכמו שהוטבעו בעת הבריאה לכן גם הן אין ביכולתם לקבל ההשפעה ולעצור ולהקליט אשר נשפע להם. אך בחג השבועות אחר ימי ספירת העומר, אז יוכלו לקבל ההשפעה מטעם כי בימי הספירה שזדככו מחומריותם וגשמיותם בעלותם לפני ה' במסירות נפש באהבה עזה וכלות נפשם ומטוהרים בטהרת הנפש וטהרת הגוף אז בחג השבועות הם ראויים להיות כלי לקבל אור וחיות האלקי הנשפע להם בכל ז' ימי חג הפסח מהבורא ברוך הוא. וגם כל העולמות אחרי עלותם לה' אשר נהפכו ונשתנו בבחינת ים ויבשה ונתעלו למעלה בבחינת א"י ביכולתם לקבל אחר כך השפעות אור וחיות ה' כל חד וחד לפי ערכו ומדרגתו. וכל זה הוא בחג השבועות שאחר הספירה, שאז כולם ראויים ונכונים להיות כלי לקבל השפעת ה' כנ"ל. ולכן גם חג השבועות נקרא עצרת בלשון המשנה, כי גם אז ביכולתם לעצור ולהקל

(קדושת לוי ה)

מה בין ר"ה ויו"ה כ לשאר המועדים

"נמצא ההפרש שיש בין ר"ה ובין אלו מועדים המקודשים אשר אמר הכתוב (ויקרא כ"ג) וידבר משה את מועדי, ואמר כי נאה הוא להיות המועדים תלויים בה' כי נמצא שהיו"ד הוא על ראש השנה ויום הכפורים. ולכך כלל באותו יו"ד, לפי שאלו ימים עשרת ימי תשובה הם כאחד ויהי כעשרת הימים (שמואל א' כ"ה), גם ר"ה וי"ה הם שניהם לפי שהיו"ד הוא אחד במספר, ראש השנה הוא אחד בחודש וי"ה הוא עשרה בחודש כמשמעו, לכך מרמז עליו היו"ד על שם י'. וגם כי ראש השנה הוא הראש וי"ה הוא החתימה הכולל הולך אחר החתימה, נרמז בשמו יתברך החתימה בלבד והוא יום הכפורים. ועוד כי כל השם עם האותיות הוא ל' והוא יום ל' לחודש אלול ר"ה, וראוי שיהיה ר"ה בכלל התיבה כי כאשר אמרנו למעלה באר היטב, כי ר"ה הוא כולל כל הזמנים מפני שהוא ראש ועיקר לכל הזמן, כמו שהראש הוא עיקר לכל. וה' הוא לפסח שהוא ט"ו בחודש נשליך ה' בעשירית כמו שהוא במספר שאין מספר למעלה מיו"ד והרי ה' לט"ו בניסן. והו' הוא לשבועות ו' ימים בחודש סיון,

והה' אחרונה מפני שכאשר משליך היו"ד נשאר ה' והוא לסכות נמצא כי הם מועדי ה':

וכבר ידענו כי אלו המועדי' הם תחלת הזמן וההוה וסוף הזמן, ור"ה הוא הכל כי הוא תחלת כל השנה שהוא התחלת הכל, לפיכך זה השם ג"כ הוא בו הוה שהוא אמצע הזמן וכן יהיה וכן היה שהוא עבר והוא התחלת הזמן וסוף הזמן ובו שם הוה ר"ל שהוא כל חלקי הזמן בשנה בעצמם המועדים כי ר"ה עם י"ה כמו שאמרנו לך הוא כולל כל הזמנים לפי שהוא ראש לכל השנה והוא המועדים הג' הם חלקי הזמן, הפסח הוא תחלה והשבועות ההוה והחג הוא הסוף, והיינו שאמרנו לך למעלה כי ר"ה נכלל בכל השם כיכל השם מורה על כל הוה שהוא כל הזמן בהתחלה ובהוה ובעתיד:

(מהר"ל חידושי אגדות א: ר"ה ק"ב)

שלשת הרגלים כנגד שלש עקרי הדת

"וכנגד אלו שלש אמונות שהם שרשים ויסוד הדת, ציוה השי"ת בשלשה רגלים ונקראים רגלים על שם שהם רגלי הדת שעומד עליהם הדת. כי חג הפסח בו נודע שהוא ית' כל יכול ע"י אותות ומופתים עד קריעת ים סוף... ובו נודע בבירור שהכל ביכולתו ואין חוץ ממנו. וחג השבועות בו נודע נתינת התורה (דהיינו נבואה ותורה מן השמים). וחג הסוכות שהושיב אותם בענני כבוד בשמירתו, זה מורה על השגחה ושמירה שהיה עליהם"

(מהר"ל-גבורת ה' מז)

ועל זה מוסיף **השפתי חיים**:

"העולה מדבריו כי חג הפסח נועד לחזק אמונת מציאות ה', שבועות-לחזק אמונת התורה מן השמים, וסוכות לחזק אמונת ההשגחה"

הרגלים וארון הברית

"והתבאר לך כי בפסח יש להם שלימות אלהי נבדל, ולפיכך אסור בחמץ ושאור ובחג השבועות קנו מעלת השכל שהיא התורה, וכמו שקנו ישראל מעלת השכל בחג השבועות קנו עוד מעלה עליונה בחג הסוכות הוא רוח הקודש השורה עליהם, ולכך היו ענני כבוד עליהם שהשכינה חופף עליהם וכל מקום שהשכינה נמצאת שם ענני כבוד כמבואר בכתוב, וזהו אמרם (ירושל' סוכה פ"ה ה"א) למה נקרא שמחת בית השואבה שהיה בחג הסוכות שמשם היו שואבים רוח הקודש, ואלו שלשה דברים הם נרמזים בארון שהארון של עץ והוא זהב טהור מבית ומבחוץ ואין הזהב מחובר בעץ, רמז על הנפש האלהית הנבדלת מן הגוף והוא זהב טהור כמו שאמרו (ברכות ס' ע"ב) נשמה שנתת בי טהורה, ובו מונחים הלוחות שהיא התורה, ועל הארון הכרובים למקבלים כבוד השכינה, וכנגד אלו ג' דברים הם מועדי ה' המקודשים"

(גבורות ה' מו)

פנאי ללמוד תורת ה'

"כי להיותם יגעים כל ימי השבוע המה עיפים ביום המנוחה ואינן יכולים לעיין שכלם בדרכי ה', לזאת נתנו לישראל ימים טובים ומועדים המזכירים את ה' לעמו ישראל, למען יזכרו לעשות את כל מצותיו ולדבקה בו ויש להם פנאי שבעה ימים לעסוק בתורה."

(מאור ושמש, רמזי סוכות)

שבעה חגים כנגד שבעת הרועים

"המועדים שהמה במספר שבעה והמה גם כן על השפעת ז' מדות הקדושים כל אחד בזמנו, דהיינו יום טוב הראשון של פסח נגד בחינת מדת חסד לאברהם. ויום שביעי של פסח נגד בחינת יוסף הצדיק כמו שנאמר הים ראה וינוס ארונו של יוסף ראה וחג

השבועות נגד בחינת משה רבינו ע"ה שהשפיע את התורה לישראל שהוא זמן מתן תורתנו. ויום ראש השנה שהוא יומא תניינא נגד פחד יצחק כידוע. ויום הכפורים הוא נגד בחינת דוד המלך ע"ה. ולכן המצוה בו להתענות בעינוי נפש וזהו בחינת דוד המלך ע"ה שהוקם עולה של תשובה כמו שדברנו מזה בהו"ר. וחג הסוכות הוא בחינת עננא דאהרן. ושמיני עצרת הוא נגד בחינת יעקב ישראל אשר בך אתפאר וכולהו אושפיזין חדאן עמיה, והיינו דכל החגין מתחגגין ביה שנשפע בו מלעילא כל בחינות השפעות הקדושה משבע המדות הקדושים כפי דברינו הנ"ל

(פרי צדיק, סוכות מ)

ג' רגלים ממשיכים דעת לשבר תאוות הממון המשגל והאכילה

"ותזכנו לקבל חג הפסח בקדושה גדולה זמן חרותנו. ועל ידי זה נזכה להמשיך מח ודעת לשבר תאוות ממון. ובזכות קדושת חג השבועות תזכנו להמשיך מח ודעת לשבר תאוות המשגל. ובזכות קדושת חג הסוכות חג האסיף תזכנו להמשיך מח ודעת לשבר תאוות אכילה"

(ליקוטי תפילות)

י"ט בבחי' אתערותא דלתתא-תקון הבריאה ולחזירו לשורשה

"... אשר ברא אלקים לעשות' כי החטים צריכין לטחון'... וכשהאדם עושה פעולה והמלאכה לגמור ולתקן איזה דבר של הבריאה בזה הוא ממשיך חיות חדש לאותו דבר... זה החיות כשנמשך למטה נמשך ע"י בחי' כח המכריח... נגד... טבעו... להמשיך למעלה... וכן ארז"ל 'וכל מעשיך יהיו לשם שמים'... שמכווין לגמור הדבר שעייז יחזור ויומשך לשרשו ביתר שאת... ע"כ שבת אסורים כל המלאכות כי בשבת אסור לעורר בחי' כח המכריח... וע"כ אזכל המלאכות בטלים כי אז עולין עד השורש העליון של כל הדברים של כל הבריאה הכולה שהוא בחי' קודש... כי שבת קביע וקיימא מתחלת הבריאה... אבל יו"ט אעפ"י שגם אז הוא בחי' התגברות כח המושך על כח המכריח... יו"ט מקודש רק ע"י ישראל ע"י מעשיהם הטובים שגורמים להגביר כח המושך על כח המכריח... שעייז נתקדשו הימים טובים כי בכח מעשים הטובים של אבות העולם שהגבירו במעשיהם הטובים כח המושך על כח המכריח... עייז זכינו לצאת מגלות מצרים ולבטל כח המכריח שלהם ולחזור להמשיך עצמינו לשרשינו לקבל את התורה ולשוב לא"י... ביו"ט צריכין עדיין אתערותא דלתתא להגביר כח המושך על כח המכריח... אז יש עדיין איזה בחי' מלחמה בין כח המושך וכח המכריח... ע"כ יש ביו"ט איזה מלאכות עדיין שהם מלאכת אוכל נפש כי כל מה שהמלאכה סמוכה לגמר המאכל היא סמוכה ביותר לכח המושך... כי עיקר החיבור הגוף והנפש שהם בבחי' כח המכריח וכח המושך עיקר חיבורם ע"י אכילה"

(ליקוטי הלכות יו"ט ה: טז)

מתחילה מסייעין לאדם ואח"כ נותנים לו ללכת בכוחות עצמו

"כמו שלומדין התינוק לילך שתחילה מוליכין אותו ואח"כ מניחין אותו לילך מעצמו וכו' כן בתחילה מעלין את האדם למעלה ממדריגתו ומסייעין אותו מאד בעבודת ה' ואח"כ מנסין אותו שילך בעצמו... זה בחי' יו"ט וחוה"מ כי מתחילה מעלין אותו לבחי' קדושה גדולה... ובאמת הוא למעלה ממדריגתו כנ"ל ואח"כ משליכין אותו ומנסין אותו כנ"ל. וזה בחי' חוה"מ... ששם עיקר המלחמה...⁴²⁸ ואח"כ זוכה לנצח המלחמה ולעמוד בנסיון וזה בחי' יו"ט שבא אחר חוה"מ שזכה לקדושת יו"ט ע"י נצחון המלחמה... צריך להתחזק עצמו בכל מה שיוכל... בחי' חוה"מ שצריך לקדש את בחי' החול בקדושת המועד"

(ליקוטי הלכות חוה"מ א, ב)

⁴²⁸ – לעבוד עבודת ה' ולעמוד בנסיון בחי' היום יום

הימים טובים וארבע מצות יומיות כנגד שם הויה

ב"ה מר"ה בקיצור ראש השנה הוא בחי' תפלה. דיש ד' מצות שמקיימין בכל יום ק"ש תפילין ציצית תפלה כמ"ש בספרי קודש שהם נגד ד' אותיות הוי'. וכן המועדות ג' רגלים. בפסח בחי' תפילין זרוע הנטויה. ובשבעות ק"ש אנכי מצוך היום כו'. וסוכות ציצית בצל כנפך יחסיון. וימים הנוראים הם בחי' תפלה:

(שפת אמת לר"ה תרמ"ד)

הימים טובים כנגד "השיתא אלפי שנין דהוי עלמא"

"שיש ג' רגלים בשנה חג המצות יציאת מצרים. אח"כ קבלת התורה. אח"כ גמר התיקון בסוכות זמן שמחתינו. והוא תהלוכות כל העולם. שמקודם הי' ב' אלפים תהו. אח"כ זכו בני"י לב' אלפים תורה. ואח"כ ב' אלפים ימות המשיח. וכ"ז מתחדש בכל שנה"

(שפת אמת לר"ה תר"ן)

הימים טובים כנגד עמודי העולם

"ואיתא על ג' דברים העולם קיים אמת דין ושלוש כו'. והם ראש השנה ויוכ"פ וסוכות. כי ר"ה המשפט מצד שהקב"ה נותן בו חיים לכל הנבראים. וה' אלקים אמת וממילא מתעורר המשפט של כל אחד איך לקבל השייך לו באמת. לכן אומרים בר"ה ודברך אמת כי מצד זה בא המשפט בר"ה. אבל עיקר הדין ביוכ"פ. ושלוש הוא בסוכות כדכתיב פורס סוכת שלום. ועל ג' ימים טובים אלו מתקיים כל השנה"

(שפת אמת לסוכות תרל"ו)

בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך

"ג' רגלים בכל לבבך נפשך מאודך. בפסח נגאלו מיצה"ר. ושבעות הרגשה בנפש נפשי יצאה בדברו. ובסוכות מאודך צא מדירת קבע כמ"ש ז"ל שלא לסמוך על ממונו ובנינו רק לבטוח בהשי"ת. וכן חיבת ענני הכבוד הוא חיבה יתירה כענין העשירות שחוץ לגוף. וכעין זה שמעתי ממו"ז ז"ל אשר ג' רגלים נגד קנאה ותאוה וכבוד. והוא ג"כ כנ"ל. קנאה בגוף כמ"ש רקב עצמות קנאה. ותאוה לנפש. וכבוד חוץ לגוף כנ"ל"

(שפת אמת לסוכות תרל"ד)

הימים טובים משפיעים בני חיי ומזוני

ששלת המועדים הם משפיעים בישראל בני חיי ומזוני, פסח מזוני ועל כן בפסח דנין על התבואה, עצרת חיי ואז ניתנה התורה עץ חיים ודנין על פירות האילן ורומז לחיי האדם כי האדם עץ השדה, סוכות בני אימא מסככת על בנין וכן סוכה גימטריא שני השמות והבן"

(שם משמאל תרומה תרע"ד)

הרגלים מתקנים הנפש רוח ונשמה

"החודש הזה לכם והוא חג הפסח ראשית התקרבות בני"י בחי' הנפש. ברה כחמה הוא קבלת התורה חג השבעות בחי' הרוח. איומה כנדגלות הוא בחי' המשכן והדגלים שהוא רמז לחג הסוכות והוא הארה מלמעלה מהטבע שנדמו למלאכים לכן נק' איומה והוא בחי' הנשמה. וכמו שזכו למשכן ודגלים אחר בחי' התשובה כענין שאמרו במקום שבע"ת עומדין כו'

(שפת אמת במדבר תרמ"ד)

"חג הפסח והשבעות הם בחי' תפילין של יד ותש"ר. קבלת מלכות שמים בפסח לשעבד הגוף ונפש הבהמיות בחי' תפילין ש"י לשעבד הכח. ובשבעות תפילין ש"ר כמ"ש וראו כל עמי הארץ כו' שם ה' נקרא עליך זהו תפילין ש"ר הוא לשעבד הדעת והשכל אליו ית'. כמו כן הסדר מקודם צריכין לבטל עצמו בלי דעת שלימה אח"כ זוכין לדעת שהיא התורה ותכלית הג' מועדות עפ"י סדר שאמרו חז"ל יפנה ויטול

ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזה מלכות שמים שלימה. וכן הענין בכלל בגי' מועדות ושמי"ע שהוא בחי' תפלה."

(שפת אמת לשבועות תרמ"ב)

ללמוד מהכהנים תורה ומוסר

עוד טעם לעלית הרגל במועדים היה ששם ילמדו במשך הזמן שנמצאים בירושלים תורה ומוסר מפי הכהנים מורי העם, כמו הטעם הנז' בחז"ל למעשר שני.
(העמק דבר, ויקרא)

השמחה לפני ה' דווקא

"הזהירו(התורה) שתהיה השמחה לפני ה' דווקא, לא כשמחת הריקים... כי בעבור שהיו שמחים שלא לשם שמים²⁹ לפיכך סיבבו עי"כ כל חולי וכל מכה"
(כלי יקר ויקרא כג:מ)

יצירת חוג מסביב לה'

"וזה טעם וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה, שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה, מלשון וחוג שמים (איוב כב יד), ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד יג), וכן המון חוגג (תהלים מב ה)"

(רמב"ן ויקרא כג:מ)

" (חג) הוראת יסוד של השורש 'חגג'... יצירת חוג מציין את המועד כביטוי לליכוד האומה מסביב למרכז הרוחני... לה' ולמקדש תורתו"
(רש"ר הירש-פירוש על התורה שם)

זמני הימים טובים

הקשר בין התקופות והחגים-ימי דין

"ולפיכך פסח הוא בהתחלת הזמן ההוא, וסוכות בהתחלת הזמן אשר הוא ימי גשמים זה בט"ו בראשון וזה בט"ו בשביעי, אמנם חג השבועות הוא נסמך אל הפסח כי חלוק יש, כי הפסח בעצמו נגד ההויה שנתהוה וכן אמר במדרש כי ימי הפסח הוא כימי בראשית מה ימי בראשית שבעה כן ימי הפסח שבעה, והשבועות נגד העומד הקיים. וזה אשר תמצא בזמני החגים האלו שלש זמנים בפסח נאמר (דברים ט"ז) שמור את חודש האביב ובשבועות חג הקציר ובסוכות זמן האסיף, ופירוש כי האביב הוא הפועל שהוא [גומר] את הדבר עד שהוא אביב וזה נגד הויה, וחג הקציר הוא נגד ההויה שכבר הוא מבושל ועומד לקציר, וחג האסיף הוא כמו אשר אמרנו לך למעלה שהוא האסיפה ותתמה וזאת האסיפה ותתמה הוא בעצמו המים שהם השקאה כי השקאה הוא נמצא מצד זה לשקות. ולפיכך בחג נדונים על המים כמו שאמרנו לך למעלה, שהוא מצד הזמן אשר יבא השקאה, והשקאה זאת נמצא מצד האסיפה, ובפסח על תבואת הארץ שהוא זמן ההויה אבל בעצרת על פירות האילן והוא נסתר ועמוק מאוד מאוד, כי כבר אמרנו לך כי הגבלת זה הזמן הוא באמת פירות האילן למבין כי אין לך דבר מקוים רק האילן עומד תמיד והוא מקוים בארץ לא יזוז"
(חידושי אגדות למהר"ל א: ראש השנה קא)

אינם חגים המפארים את הטבע

"חג של חודש אביב וחג הקציר... וחג האסיף אינם חגי אביב וקץ וסתיו... המפארים את הטבע אלא מקראי קודש: הם קוראים לנו לצאת ממסגרת הטבע להתרחק מן השדה ומן היער לעלות אל מקדש תורת ה'... מועדי ה' הם זמני התועדות עם ה'"
(רש"ר הירש-פירוש על התורה ויקרא כג:ב)

²⁹ "ל שהוא מתיחס לתקופת בית ראשון, שהיו אז אנשים שחגגו שלא לשם שמים כמוזכר בשבת דף סב:

קשר בין מצבי הלבנה לחגים

"ה' בהנהגות חסדו וצדקתו קרוי 'שמש ומגן' כי שמש ומגן ה' אלקים'... על פי זה ניתן לומר: יום שבו הירח (המקבלת אורה מן השמש) מלא (אמצע החודש) מקביל למצב הזריחה המלאה של אור ה' וחסדו (כמו פסח וסוכות): יום חידוש הירח (בתחילת החודש) מקביל לתחילת ההתרוממות מחושך ואופל לאור והחסד: הרבע הראשון (יה"כ ושבעות) מקביל לעלייה למלוא האור והחסד...

חג המצות וחג הסוכות מזכירים מעשי חסד מיד ה' המלאה... מתן תורה גם הוא חסד ה'. אולם ה' עשה רק מחצה בנתינת התורה ואילו אנו ע"י היותנו עמלים בתורה בלימוד ובמעשה נזכה להתברך מברכותיה...

יום תרועה (ר"ה) מוצא אותנו רחוקים מה' והוא מעורר אותנו להתרומם לקראת החסד... ומשעמלנו לשוב אל האור וכבר עברנו את רבע הראשון... נוכל להחזיק ביד ה' הפשוטה עלינו היא (יה"כ) מכפרת על העבר ומאירה את החושך והיא מסעיית לנו להיות ראויים לאור המלא של חסדו (בסוכות).

בשמיני עצרת נחזיק את ספר התורה במחול לפני ה' בשמחה על אף שכבר נעלמו האותות הגלויים של חסדו... לפיכך חג זה חל ברבע האחרון בתקופת הירח ההולך והחשיך.

פורים הוא כעין פסח של הגלות... חנוכה הוא כעין שמיני עצרת של הגלות" (רש"ר הירש-פירוש על התורה ויקרא כג: ז-ח)

זכר ליציאת מצרים

"כי יזכרנו בו ויאמרו כי ה' מחדש בכל זמן אותות ומופתים ועושה הכל ברצונו כי הוא אשר ברא את הכל במעשה בראשית"

(טור או"ח רע"א בשם הרמב"ם)

"כל הימים טובים הם זכר ליציאת מצרים שאז זכינו לקבל את התורה ע"י משה רבינו ע"ה כ"ש בהוציא את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה כי עיקר התכלית הוא תורה ותפילה שבשביל זה נברא כל האדם"

(ליקוטי הלכות ר"ח ה: לג)

הלל שלם

"בא אחד ואמר אני נותן חנם, לא לזה נאה להודות שהוא נותן חנם, כך הקב"ה מפרנס לכל בריותיו חנם, ולא נאה להקב"ה להודות ולהלל אליו, לכך נאמר הודו לה' כי טוב."

(מדרש תהלים קיח:ה)

"וההלל חמשה חומשין. ומה ראה ההלל להתברך בכולם, מפני שהוא שבחם והוא תוספת על כל העולם, ויש בו לשעבר ולעתיד לבא, ליציאת מצרים ולדורות הללו ולימות גוג ומגוג. תחלה לשעבר הללויה ובסוף לעתיד הללויה, ליציאת מצרים בצאת ישראל, לא לנו ה' לדורות הללו, ואהבתי כי ישמע ה' הודו לה' כי טוב לימות המשיח ולימות גוג ומגוג. י"ח ימים ולילה אחד [אומרים הלל שלם] ואלו הם: שמונת ימי חג הסוכות ושמונת ימי חנוכה, וי"ט הראשון של פסח ולילו וי"ט של עצרת. מי אמר? אמר ר' נחמיה דוד אמרו, ומה היו ישראל עושין משיצאו ממצרים עד שעמד דוד, אפשר שהיו אוכלין פסחיהן בלא הלל? אמרו, משה אמרו בשעה שיצאו ישראל ממצרים שנאמר ויאמר לו פרעה לך מעלי ויאמר משה כן דברת ובזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך, הא כדעמי [כדאת] מבקש ממני שנאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי וגו'. וכשהגיע הזמן מהו אומר ויקרא למשה ולאהרן לילה, אמר להם משה אמש היינו עבדים לפרעה ועכשיו אנו עבדים להקב"ה, עמדו אז וקילסו להקב"ה שהוציאן מעבדות לחירות, ונאמר לפניו הללויה" (ע"י פסחים קי"ח).

(אוצר המדרשים קכו)

"אז תקרא וי' יענה, א"ז ז' יומין דסכות וחג שמיני עצרת א"ז מצה וז' יומין דפסח, א"ז סוכה וז' מינין דלולב דאינון שלש הדסים ושני ערבות לולב ואתרוג"
(זוהר - רעיא מהימנא כי תצא רפג.)

ההלל-כלליות ספר תהילים

"הלל... בחי' כלליות תהילים כשפרש"י... לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך' זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא. נמצא שהלל הוא כלליות ההודאה והלל להש"י על כל הנסים"
(ליקוטי הלכות ר"ח ה:לה)

שירה על תיקון הלבנה-הסמל של כלל ישראל

"אמר הש"י הביאו עלי כפרה על שמיעתי את הירח... וע"כ יש לנו פתחון פה לבקש כפרה... שאז מתחיל תיקון הלבנה... ועיקר שלימות התיקון הוא ביי"ט ואז אומרים הלל שלם"^{A29}

(ליקוטי הלכות ר"ח ב:ד)

הודיה על העבר ובקשה ובטחון לעתיד

"ההלל... כוללים שתי סוגי התפילות, הן של בקשה והן של הלל. כשגומרים את ההלל... אל תוך ההלל של הודיה אנו מוסיפים הלל של תפלה ובקשה... וזוהי השלמות של הלל שלם... גדול כוחו של תפילות הבאות מתוך שמחה. השפעת הבקשה חזקה יותר כשהיא באה מתוך בטחון ותחושת תקווה לבשורות טובות"
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל)

קריאת התורה במועדים

"כי הטה אָזְנוֹ לִי. אֵין הָאָזְנִים שֶׁל מַעֲלָה כְּרוּיֹת אֵלַי, שְׁנֹאמַר אָזְנִים כְּרִית לִי (תהלים מ ז), וְכָתִיב הִטָּה אֱלֹהֵי אֲזַנְךָ וְשָׁמַע (דניאל ט יח). וְבִימֵי אֲקָרָא. בִּימֵים טוֹבִים שֶׁנֶּתַת לִי בְיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַכִּיפּוּרִים בְּסוֹכוֹת בְּפֶסַח בְּעֶצְרַת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, הוּא וְבִימֵי אֲקָרָא שְׁאֵנִי קוֹרָא בְּסֹדֶר קִרְבָּנוֹת וְקוֹרָא בְּעִנְיָנוּ שֶׁל יוֹם"
(מדרש תהלים קטז ב)

"מן התקונים הגדולים שבררו הנביאים לישראל היה ענין הקריאה בתורה... קריאת פרשיות מיוחדות בזמנים מיוחדים... כי הנה ספר תורה הוא כלל מה שנמסר לנו ממנו יתברך להיותנו הוגים בו שעל ידי זה תמשך לנו הארתו... לקבל הארה זו בתמידות תקנו שנהיה הוגים בו במקהלותינו... בזמנים מיוחדים כפי ענינם ראוי שנקרא הפרשיות הנוגעות לענינים ההם, לחזק הארת הימים על ידי כח התורה שהוא הכח היותר חזק שיש לנו."

(דרך ה' ד:ח:ו)

חג הפסח

"והקב"ה מחבל בכוריהם של מצרים וישראל עושין כל מה שאמר להם הקב"ה שנאמר וילכו ויעשו... שנאמר (תהלים קו) ויושיעם למען שמו, הן עסוקים בצלי והיה הורג הקב"ה בכוריהן של מצרים והן היו מזין על פתחיהן ושמו הגדול היה עומד על פתחיהם, והם עוסקים בהלל ובהלכות הפסח והאלהים מפריש שיכפר דם טמאים על דם טהורים, שנאמר (שם/תהלים/לד) פודה ה' נפש עבדיו, הן היו עסוקין במצות שהיו טוחנין ולשין והקב"ה עוקר נטיעתן של מצרים שנאמר (שם/תהלים/ז) קומה ה' באפך".

^{A29}ניין לעיל קשר בין מצבי הלבנה לחגים

(שמות רבה יז:ה)

עיקר ענינה

חשיבות היסוד של פסח-זכר יציאת מצרים

"מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה ומהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון מהם כחשו בה' ואמרו לא הוא ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית...ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח הא-ל בהם ואין עמהם עונש או שכר...וכאשר ירצה הא-להים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשינוי מנהגו של עולם וטבעו יתברר לכל ביטול דעות האלה כולם כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלו"ה מחדשו ויודע ומשגיח ויכול וכאשר יהיה המופת...מפי נביא יתברר ממנו עוד אמיתת הנבואה...ותתקיים עם זה כל התורה כולה... ובעבור כי ה' לא יעשה אות... לעיני כל רשע או כופר יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו ונעתיק הדבר אל בנינו ובניהם...לדור האחרון והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ובעזיבת הפסח...ומן הנסים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם ניסים אין בהם טבע...אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו...הכל בגזרה עליון" (הרמב"ן שמות יג:טז)

עדות לחדוש העולם הבורא המוחלטת

"חג הפסח מועד צאתנו ממצרים. כי הוא המיוחד והמפורסם להודיע ולהורות שלא היה העולם ביד בוראו, כמו העיר או המגדל אשר בנו בני האדם ואם אין בידם להרסה או להשנות דבר ממנה, אבל נתברר על ידי האותות והמופתיים הגדולים אשר עשה לפרעה ולכל מצרים לעינינו, אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיו וכגבורותיו בשנויי הטבעים ישדדם בכמה פנים, כמו שנתבאר עניינם (שער ל"ו) על סדר סימני סצ"ך עד"ש באח"ב וזולתם. כי אמתת מציאות שני העניינים האלה, רצוני, אמונת החדוש ויכולת המוחלט על סדרי הטבע והתחייבם זה מזה" (עקידת יצחק סז)

פסח-למי שנותינו

והן אמת אלה קצות רמזיה באומרו שבעת ימים מצות כו', היצר הרע הוא שאור שבעיסה שמחמיץ את האדם. ומצוה יתברך ששבעת ימים, הם שבעה עשירות שנים לא יראה שאור, שהם ימי שנותינו. ולא תמתינו עד שלש עשרה שנה רק אך ביום הראשון, בקצת העישור הראשון, תשביתו היצר הרע בהגיע לחינוך מבן תשע שנים. כי כל אוכל חמץ הוא כנכרתת נפשו מן העולם, וזה הוא כשהוא מיום הראשון עד יום השביעי, שלא חזר בתשובה כל ימיו. והוא, כי אין בין חמץ למצה אלא הי"א במקום חי"ת. כי הצדיק נקרא חי כמספר מצה במספר קטן, ובהעותו נחתם ונדבק רגל הה"א ונעשה חי"ת, כי נסתם ממנו פתח התשובה שהוא מצד הה"א, כמו שאמרו בגמרא (מנחות כט ב) למה תלוי ירך הה"א, רמז לבעלי תשובה שנכנסים מן הצד. ומקשו וליעול מלמטה, ומשני לא אסתיעא מילתא, כמפורש אצלנו במקומו שהוא שאי אפשר לשוב רק בצער וייסורין ולא בפתח מרווח. והמשריש בעצמו שאור שבעסה, סוגר שער הצד מהה"א ונעשה חי"ת, שמספר החי' כמספר מת במספר קטן ומץ עולה אחד, שהוא כאומר מת אחד, וזה רמז באומרו ונכרתה כו', וביום הראשון מקרא קדש שעל ידי שאדם מקדיש את עצמו בעישור הראשון, מובטח שלא יבוא בו שאור היצר הרע עד ביום השביעי, כי עד סוף שבעים יהיה קדש

(האלשיך שמות יב)

יציאת מצרים שבכל דור ודור

"הענין של יציאת מצרים נעשה בכל דור ודור ובכל אדם ובכל עת. כי בכל עת שהאדם משוקע ח"ו בגלות הנפש כ"א כפי שנתפס בעוונותיו ובתאוותיו ר"ל.ויש

לפעמים שהאדם משוקע בגלות הנפש כ"כ עד שא"א לגלות לו שום עצה קדושה איך לצאת מן החשך והגלות כי כל מה שיתנו לו איזה עצה יבואו החולקים על האמת ויקלקלו אותה ע"י עצות רעות שלהם... אבל כשהש"י רוצה לחמול עליו ולגואלו... להכניס בו התעוררות לתשובה לבל יהיה נדחה ח"ו. אז הש"י מאיר בדעתו עצם האמת קודם שמגלה לו העצות הקדושות וע"י עצם האמת זוכה לאמונה וע"י נתקרב להצדיק האמת ולאנשים כשרים באמת ואח"כ הם מורים לו את הדרך אשר ילך בה... ע"פ עצות התורה כפי אשר הורו לנו חכמינו ז"ל. כי אחר יציאת מצרים שאז זכו לעצם אור האמת. אבל לא היה האור כ"א לפי שעה... רק אח"כ זוכין ע"י ספירה להמשיך אור העצות בהדרגה ובמדה עד שזוכין בשבועות לקבל תרי"ג עיטין דאורייתא"

(ליקוטי הלכות פסח ז:יא)

מסרים של פסח

"א) לנטוע בקרב כל איש ישראלי אשר לו ית' הכח והממשלה... אף שהוא נגד הטבע.. כי היה מלך קשה ומדינה קשה עד מאוד שאף עבד אחד לא היה באפשרו לברוח ממצרים. (ב) כי הוא לבדו משגיח על כל פרט ובלעדו אין שום כח וממשלה... הקב"ה עיניו ית' משוטטות תמיד... וזאת ראינו כמ"ש 'אני ולא שליח'... כי המזל היה מראה להפיך להיות טוב למצרים... האדם שעסוק בתוה"ק שהיא למעלה מן המזל אין לא לדאוג מחמת רוע מזל"

(נועם המצוות)

פסח כהזדמנות לצייר איך יצאנו לחירות מממשלת טומאה

"ענין 'זמן חירותנו'... (ש)ניתנה לנו הזדמנות לצייר היטב בליבותינו איך יצאנו לחירות מממשלת טומאה יתירה כזאת. והרי הוא מחזק אותנו לעמוד נגד יצרנו ולהשתחרר מתחת עולו בסיעתא דשמיא"

(מכתב מאלהו ב:א)

זמן חירותנו מיצה"ר

"וכן הוא מני אז והלאה חג הפסח זמן חרותנו הוא גאולת הנפש ממאסר היצה"ר כמ"ש (תהלים סט, יט) קרבה אל נפשי גאלה. וכל איש הנלבב יבין לאשורו כאשר ירצה להתקרב לעבודת הבורא ירגיש בעצמו כי הזמן גרמא להיות מסייע לכל הבא לטהר להמציא לנפשו פדות ורווחה. וז"ש בהגדה על גאולתנו ועל פדות נפשנו. לכן חג הפסח הוא הכנה לקבלת התורה. וז"ש (אבות ג, יז) אם אין קמח אין תורה. קמ"ח גימ' פס"ח ולכן הפסח הוא הקדמה לחג השבועות הבע"ל. כי זה קשור בזה כל הימים"

(תפארת שלמה, רמזי פסח)

טעם לשם חג הפסח

"למה אנו קוראים לחג זה על שם הפסח ולא כמו שקראתו תורה, חג המצות?:
אלא רמז יש כאן למה שנאמר בשיר השירים (ו) אֲנִי לְדֹדִי דֹדִי לִי, הֵינִי, כל לבה של כנסת ישראל רק לקדוש ברוך הוא, והקב"ה לבו לכנסת ישראל. ואף בענין קריאת שם לחג הזה, הקב"ה בתורתו קראו חג המצות על שם שבחם של ישראל שלא הספיק בצקם להחמיץ והלכו אחרי ה' ולא שאלו להיכן נלך; וכנסת ישראל קוראת לו 'חג הפסח' להגיד שבחו של הקב"ה וחסדו עמנו אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל"

(סה"ק)

פסח בנוטריקון פה סח וענינה

"ולכן אנו קורין לחג הזה פסח לא חג המצות מפני שעיקר הגאולה היה על ידי השפעת המוחין עילאין אל הפה. וזהו פסח נוטריקון פה סח שנמשך על הפה השפעת המוחין שהם גימטריא ס"ח. ומטעם זה סיפור יציאת מצרים נהוג לדורות מפני שמתעורר העת שיצא אז הדיבור מהגלות לדבר דיבורים באמת. ולזה בכל שנה ושנה בעת הזאת הסיפור הזה מועיל לטהר דיבורו ולהוציאו מתחת הסטרא אחרא ולהביאו אל הקדושה כמו שהיה אז בצאתם ממצרים שנגאל הדיבור. וזהו עבדים היינו וכו' ואילו לא הוציא הקב"ה וכו' משועבדין היינו לפרעה, פירוש כי לולי ה' עזרנו והשפיע אור המוחין עילאין להוציא הדיבור מהגלות, היינו משועבדין לפרעה פירוש שהיינו משועבדין בדיבורינו תחת הסטרא אחרא שהוא הפה רע שלא היה במעשינו לבטל הקליפות מבלבלי הדיבור."

(מאור ושמש, רמזי פסח)

"כל השנה כולה אומרים לו לאדם: 'אמור מעט ועשה הרבה', לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקדוש ברוך הוא; ובפסח אומרים לו והגדת, 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. ועוד אמרו חכמים שכל גופו של חג זה, פסח, נקרא על שם מעלת הסיפור והשיחה. פסח - פה סח :

זה שכתוב בתורה (דברים טז) 'לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות - לחם עני וגו', ודרשו חכמים: לחם עוני 'לחם שְׁעוֹנִים עליו דברים הרבה' - 'שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה':

כל זמן שחמץ בבית, אי אתה רשאי ליפסח, באת לקיים מצות פסח - הִשָּׁבֶת מכל ביתך ורשותך את השאור תחילה; - :

לבו של אדם ופנימיותו, אף הם בכלל ביתו ורשותו הם. שכן; - :

כל זמן שה'חמץ' בתוך לבו של אדם, מתיפה, מתנשא, ומתנפח ואין פיו ולבו שוין, מראה עצמו יפה, ואינו יפה כל כך, מראה עצמו גדול, ואינו גדול כל כך, גבור הוא בלשונו וחלש בלבו - אותה שעה אומרים לו לאדם: אל תפסח! אל תבהל על פך ויהיו דבריך מעטים, שאם תרבה להגיד לבנך דברי כיבושין מכבשונו של עולם - שמא ישאל בלבו 'ואבא, מה הוא באותם הדברים?', ולא יהיו דבריך מקובלים עליו; ואם תרבה בהילולים לפני המקום שלא לפי מידת הלב - שמא יקצוף האלקים על קולך, כי קול כסיל ברוב דברים ואין חפץ בכסילים. כל חמץ וכל שאור לא תקטיר לפני אלקיך, כי מנופח הוא ומתנשא, ומתיפה יותר מכמות שהוא - לא ירצה; - :

אבל אם באת לקיים בפך מצות הגדה לבנך, כתיקונה, ולהלל בשפתיך ולרנן בלשונך לאלקים חיים, לאלקי אמת, על נסיו ונפלאותיו וגבורותיו שעשה אתך, ואת אבותיך - זאת עשה וחיה, וירצה קולך - כל מחמצת הִשָּׁבֶת מלבדך ולשונך תטהר מכל תרמית ומכל גנאי, טהור ואמת יהא לבך, ולשונך נקיה"

(ספר תודעה כב)

זמן שבו פוסח הקב"ה על עוונותינו

"והש"י ב"ה כביכול משפיל א"ע לקבל הכל ברצון כנ"ל ולזה נקרא חג הפסח לשון דלוג וקפיצה הש"י פוסח ומעביר עיניו מראות ברע לכן כל המצות שהאדם עושה בכל השנה יש להם עלי' בחג הפסח. וזה ועשית פסח לד' כו"

(תפארת שלמה ה)

פסח מצה ומרור

כנגד ג' הטבות

"הנה שלושה בחינות הטובה עשה לנו הקב"ה במצרים, אחת במה שנגף בכורי מצרים בבתיהם באהלי חם, והשנית במה שנגף ה' בעצמו את בכורי מצרים אלו שהיו טמונים בבית ישראל שלא היה רשאי המשחית לבוא שם, והשלישי הצלת ישראל שהם לא הוכו. ונראה שכנגד שלושה דברים אלו אנו אוכלין פסח מצה ומרור,

מרור להראות שהמר ה' למצרים בנגפו אותם בבתיים (וגם כי אנו אוכלין מרור עם מצה להראות מיתוק הדין דקדושה אשר על ידי זה הוכו כל אלהי מצרים ובכוריהם והוא הוא והבן), פסח על שום שפסח הקב"ה על בתי ישראל להרוג בכורי מצרים גם שם, מצה בחינת החסד הגמור מורה על הצלת ישראל"

(באר מים חיים בא יב)

לתקן את ארבעות העבירות החמורות

"ד' מצות שיש בלילה זו פסח מצה מרור וסיפור יצ"מ הם מול הד' מלכיות. ובאין בכח הד' עבירות ע"ז ג"ע וש"ד ולה"ר. פסח תיקון ע"ז לשחוט טלה ראש ע"ז שלהם. מצה תיקון ג"ע שלא להחמיץ הטיפה כדאיתא בתקונים. שזה שאור שבעיסה. מרור ג"י מו"ת תיקון ש"ד. וסיפור בפה לתקן לה"ר שהוא העיקר בגלות האחרון. לכן המרבה לספר משובח. והם הד' לשונות של גאולה והוצאתי כו' מתחת סבלות מצרים הוא ע"ז שלהם. והצלתי הוא הצלה משפ"ד. וגאלתי מג"ע שזהו עיקר בחי' גאולה. ולקחתי להיות אגודה אחת כדילפינן לקיחה לקיחה שהוא באגודה לבטל שנאת חנם ולה"ר וע"ז תהיו לי לעם :

(שפת אמת, לפסח תרס"ב)

תקון לחטא אדה"ר בגוף, נפש ושכל

"היו שלש המצוות פסח מצה ומרור, מרור בגוף לעומת כי טוב העץ למאכל, ע"כ נתבקש שיטעמו טעם מר, פסח שהוא קרבן וכל קרבן מתיחס לנפש, והוזמנו למיכל על פתורא דאבוהון תאות כל נפש, והוא לעומת כי תאווה הוא לעינים, מצה מתיחסת לשכל כאמרם ז"ל (ברכות מ'). אין התינוק יודע לקרות אבא עד שיטעום טעם דגן והוא לעומת ונחמד העץ להשכיל, וזהו הענין מה שהוצרכו למצוות אלו ביציאתם ממצרים והחטאים הנ"ל נתקנו :

(שם משמואל צו לפסח תרע"ו)

שבת הגדול

ההכנות המרובות לפסח ככלי לאהבה

"וממוצא הדברים שימי חג הפסח שעיקרם בחסד ואהבה צריכים שמירה וכלי לאהבה. וזהו מנהג כל ישראל לטרוח הרבה לחג הזה ולבני תורה הלימוד הרבה בהלכות אלו שרבו כמו רבו דיני חמץ ומצה וקרבן פסח, הלכות אלו שמירה וכלי לאהבה רבה של כל איש ישראל"

(שם משמואל צו תרע"א)

זכר לשבת הגדול והנורא לעה"ב

"שכאשר זכו ישראל למדריגת יציאת מצרים שעשה גדולות עמהם, יזכו למדריגה יותר עליונה שיעשה עמהם גדולות לעה"ב. ולפיכך שבת שלפני פסח נקרא שבת הגדול, כי כל שבת הוא מעין וזכר העוה"ב שנקרא שבת ג"כ, ולפיכך השבת שהוא קודם הפסח הוא זכר לשבת הגדול שהוא יום הגדול והנורא, לפי שאותו שבת הגדול שהוא עה"ב שיהיה לעתיד קודם וראשון במעלה ליציאה"

(מהר"ל-גבורות ה' לט)

השלמה לשבת בראשית

ומזה הטעם נקרא שבת הגדול השבת שלפני הפסח, כי הפסח שבו יצאו ישראל ממצרים הוא ההשלמה הגדולה והעליונה שהשלים העולם כאשר יצאו ישראל והיו לעם אל השם יתברך, וכאשר נברא העולם בשבעת ימי בראשית היה דבר זה בכח בלבד ויצא לפעל, כי לא היה בעולם בריאה חדשה רק כמו שאמרו על כל הנסים שנתחדשו בעולם (בראשית רבה פ' ה') תנאי התנה הקדוש ברוך הוא עם מעשה בראשית על הים שיהיה נקרע וכן על כל הנסים ור"ל שכל הנסים היו בכח ויצאו

לפעל בזמנם ולפיכך מה שיצאו ישראל לפעל היה בכח הבריאה גם כן. ולפיכך שבת שלפני הפסח ראוי לקרא שבת הגדול, כי שם השם יתברך בכח השלמת הבריאה של שבת בראשית לצאת לפעל לגמרי מה שיושלם העולם על ידי ישראל, והוא גדול יותר ויותר ממה שהוא שבת בראשית שהשלים הטבע בלבד ושבת שסמוך לפסח שיצאו ישראל ממצרים בשביל יציאת מצרים שהיה בכח השבת ראוי שיהיה נקרא שבת הגדול, כי היציאה ממצרים היא השלמה העליונה וגדולה וזהו פירוש האמת והנכון.
(מהר"ל-תפארת ישראל מד)

שבת של המצוה ראשונה

"שע"י שהבריאה נראה מתנגד למלכות השי"ת רק ע"י הצדיקים שמבררין שכל הטבע ע"י חיות השי"ת זה בחי' גדולה. ושבת מעיד על זה. ובשבת זה מצוה ראשונה שעשו כלל ישראל. וכתב הרמב"ם ז"ל שאברהם אע"ה הי' מצפה שיהי' אומה שלימה שיעידו על מלכותו ית' והבטיחו השי"ת ואעשך לגוי גדול ובשבת זה שעשו בני מצוה ראשונה ביחד נתברר זה לכך נקרא שבת הגדול"
(שפת אמת ויקרא תרל"א)

'שואלין ודורשין'-לשעבד השכל במצות החג

"ומזה תראה כי האדם צריך לשעבד עצמו אל השי"י השכל והנפש והגוף כמ"ש, ומפני זה אמרו שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום, וזה לשעבד השכל לעבודת השי"י, ואח"כ שיעבוד נפשו וגופו בפסח, כי פסח מצרים שהיה תחלה לעבודה ועדיין לא נצטוו במצוות, וזהו מצוה ראשונה לכך היה צריך שיעבוד לכל אחד ואחד בפני עצמו, אבל עתה שכבר אנו עובדים אל הקב"ה רק שלא יתפתה האדם אחר יצרו ולא יעבוד הקב"ה, ובזה שמשעבד השכל אל השי"י בשביל כך אפשר לאדם להתגבר על יצרו. ולפיכך נהגו בכל ישראל לדרוש בשבת הגדול, כי אנו אין לנו קרבן פסח שצריך כמה וכמה הלכות, ולפיכך דורשין בשבת הגדול לשעבד שכלו אל השי"י ואז יבא לעבוד עבודת השי"י"

(דרשות מהר"ל לשבת הגדול)

ונשלמה פרים שפתינו

וע"כ אנו מצידנו נותנים עוז לזה בשיח שפתונינו באמירת ההגדה ובחדושי תורה בדברי הלכה ובמילי דאגרתא שעיקר כח ישראל הוא הפה שלהם ונשלמה פרים שפתינו בתורה ותפלה לכל דבר הנפסק מאתנו ע"י חורבן בית מקדשינו. ובפסח מצרים שאז עדיין לא היה לנו כח ההתעוררות של תורה ותפלה בשיח שפתותינו נצטוינו על מקח הקרבן פסח מבעשור לחדש שהיה אז ביום השבת שלפני הפסח שבא על זה הרמז משכו וקחו לכם צאן. משכו ידיכם מע"ז כנזכר במדר"ב. ופעלו בזה התעוררות הגאולה שהיתה עתידה להם.

(דברי נגידים יח)

ההשפעות הברכות הוא ע"י שבת

"נמצא כל החסדים שהיו בשעת יציאת מצרים הכל היו בשפע יום השבת הקודם שהי' אז בעשור לחודש ג"כ. וכן הוא תמיד אפי' אינו חל בעשור לחודש אך מפני שהוא השבת לפני חג הפסח שאז נתעורר מדתו של אברהם בחי' החסד וא"כ כל החסדים ההם יורדים בשבת הקודם לכן נקרא שבת הגדול וזה שמברכין החודש בשבת שלפני ראש חודש הוא ג"כ מטעם הנ"ל להיות השבת משפיע כל טוב לחודש הבע"ל"

(תפארת שלמה, רמזי פסח)

ותן ברכה

בפסח מפסיקין מלהתפלל על הגשמים, לפי שהגשמים בימות החמה - סימן קללה הם לעולם. שעת הקציר הגיעה והגשמים מרקיבין את התבואה שבשדות, ומתפללין על טללי ברכה שירדו על השדות. ויום ראשון של פסח מוכן לטללי ברכה מששת ימי בראשית (ראה לעיל בעמוד רב), לכך, מיום זה ואילך עד שמיני עצרת של חג, אין אומרים בברכה שניה מתפילת העמידה 'משיב הרוח ומוריד הגשם', אלא אומר במקומו 'מוריד הטל' או אינו אומר כלום, הכל כמנהג שנהגו באותו מקום: וכן מראשון של חול המועד אינו אומר בברכת 'ברך עלינו' שבתפילת החול 'ותן טל ומטר', אלא אומר 'ותן ברכה'...

ואינו מפסיק מלומר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בתפילת ערבית של החג, לפי שאין הכל מצויין בבית הכנסת בלילה, ואין הכל יודעין שהפסיקו מלומר, ונמצא זה אומר 'מוריד הטל' וזה אומר 'מוריד הגשם' ודומה כאילו היו ישראל אגודות אגודות ולא אגודה אחת:

וכן אינו מפסיק בתפילת שחרית, אף על פי שביום טוב בשחרית הכל באים לבית הכנסת, לפי שהבא לבית הכנסת שחרית ולא בא אמש לערבית, יחשוב שעוד מאתמול פסקו מלומר 'מוריד הגשם', ובשנה הבאה כשיתפלל מעריב יאמר 'מוריד הטל', והשאר יאמרו 'מוריד הגשם' ונמצאים שוב אגודות אגודות. ודבר זה אין נאה לישראל:

לכך מפסיקין מתפילת המוסף, שכל הנמצא בבית הכנסת במוסף היה גם בשחרית, וידעו הכל שמעתה מפסיקין ולא מקודם לכן, ונמצאים כל ישראל מתפללים תפילה אחת לפני המקום:

ולמה אמרו מזכירין גבורות גשמים באחרון של חג ומפסיקין בראשון של פסח, והלא כל ימי הפסח עדין הגשמים אינם מזיקים לשדות? אלא שכך אמרו רבותינו ז"ל, שצריכים ישראל לבקש רחמים שיצאו כל החגים והמועדים בלא גשמים. כי הגשמים סימן קללה הם במועד, שהמטר משבית את שמחת הרגל, ונראה שאין השי"ת מקבל מישראל שמחת המועד"

(ספר התודעה כד)

איסור חמץ

בדקו ומצאו שרק אילו המינים מחמיצים

"ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינים בלבד ושאר כל הדברים אינן באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סירחון"

(ירושלמי חלה נז:א)

חמץ הוא סוד היצר הרע-הבנתו

"גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה" (יצר הרע שבלבבנו החמיצנו-רש"י)

(ברכות יז.)

"בוא וראה כשיצאו ישראל ממצרים, יצאו מרשות שלהם, מרשות הסטרא אחרא מרשות ההיא שקרא חמץ לחם רע. ע"כ נקרא עבודה זרה כך בשם חמץ וזה הוא סוד יצר הרע... שהוא עבודה זרה שנקרא גם כן שאור... שכך הוא יצר הרע באדם כמו 'שאור שבעיסה' "

(זהר וישלח עפ"י ה'סולם')

רעיא מהימנא מארי דפסחא בזמנא דשליט עלייהו ליל שמורים כלהו צריכים למהוי שמורים ונטורים מחמץ ושאר בכל שהוא וכל מאכלים ומשקים (ס"א מאני דפסחא) כלהו נטורין, ומאן דנטיר לון מחמץ ושאר גופיה איהו נטיר מיצה"ר לתתא ונשמתא לעילא ואתמר ביה (תהלים ה) לא יגורך רע בגין דהא אתעביד גופיה קדש ונשמתיה קדש קדשים ואתמר ביצר הרע (ויקרא כב) וכל זר לא יאכל

קדש (במדבר א) והזר הקרב יומת, פסח דרועא ימינא דאברהם כסף מזוקק מאן דערב ביה עופרת משקר ליה,

(זוהר - רעיא מהימנא כי תצא רפב:)

השביתה מהחמץ מקטנת את כוח היצר

"עד אותו זמן (של גאולה ממצרים) היו כל בחינות גופות בני האדם חשוכות בחשך וזהמא... וביציאה נבדלו ישראל ונמצאו גופותם לטהר ולהזדמן לתורה ולעבודה, ולענין זה נצטוו בהשבתת חמץ ואכילת מצה. והינו-כי הנה הלחם שהוכן למזון האדם הוא משתווה באמת אל המצב הנרצה באדם, וענין החמץ שהוא דבר טבעי בלחם לשהייה קל העיכול וטוב הטעם, הנה גם הוא נמשך לפי החוק הראוי באדם, שגם הוא צריך שיהיה בו היצר הרע. והנטייה החומרית. אמנם לזמן מיוחד ומשער הצרכו ישראל להימנע מן החמץ ולזון ממצה, להיות ממעטים בעצמם כח היצר הרע... ולהגביר בעצמם ההתקרבות אל הרוחניות. ואולם שיזונו כך תמיד אי אפשר, כי אין זה הנרצה בעולם הזה, אך החמים המשערים לזה ראוי שישמרו זה הענין, שע"י זה יעמדו במדרגה הראויה להם"

(דרך ה' ד:ח:א)

קניות מידת הזריזות

"בהרחיק החמץ שהוא נעשה בשהייה גדולה מקרבנו, יקח דמיון לקנות מדת הזריזות והקלות במעשי השי"ת..."

לימוד שנתי להתרחק מגאוה ואהבת ההנאות

עוד שמעתי באיסור שאור... לפי שהשאור מגביה עצמו ולכן נתרחק לרמוז כי תועבת השי"ת כל גבה לב...

(ספר החינוך קיז)

שהחמץ מורה על שני היצרים העיקריים שבאדם התאוה- כפי שהיא באה לידי ביטוי בעצלות ובאהבת הנאות והגאוה "

(שפתי חיים ב:פסח חמץ ומצה)

חמץ-פגם בדעת

"חמץ בפסח במשהו... שחוא בחי' פגם הדעת^{B29} אין לו שום ביטול... רק צריך לבערו לגמרי... שצריך לזהר מאד שלא להחמיץ את המוח בתאוות והרהורים כי משם באים כל הפגמים כי הכל תלוי בהדעת... השיעור הוא ח"י מיניטין כי אז נתחמץ דהיינו סטרא דמותא היפוך החיים דהיינו הדעת... שתיכף כשניתן המים בעיסה שהם בחי' מימי הדעת שנמשכין ממקום גבוה מאד צריכין לאפות העיסה מיד... ע"י אש שהוא בחי' יראה בחי' צמצום לצמצם המוחין תיכף שלא יתחילו כלל לחקור במה שלמעלה ממנו רק לחזור לאחוריו להודות ולהלל לה' על כל הניסים והנפלאות שעשה עמנו שהגביהנו ורוממנו למעלה למעלה "

(ליקוטי הלכות פסח א:ב,ט:ב)

ההבדל בין ה'ה' של מצה ל'ח' של חמץ

"ת"ח במצרים איהי שלטא ומנה נפקו כמה שלטנין לזנייהו וכלא ברזא דחמץ כיון דתבר לה קודשא בריך הוא אפיק חמץ ואעיל מצה, במה בחוטא זעירא מכלא תבר ח' חמץ ואתעביד מצה אינון אתוון אלא דתבר ח' דהאי חיה דאקרי חמץ ועל דא

^{B29} עיין לקמן "מצה כסמל חיות ישיר..." להבין הקשר של מצה לדעת

אקרי חית קנה דנוח לאתברא כקנה דא במה אתבר בחוטא זעירא כנימא תבר ח' ואתעבר מאיתנה והוה מצה, ועל דא כתיב גער חית קנה גער בה קודשא בריך הוא ואתבר ח' חמץ ואתעביד ח' "

(זוהר פנחס רנב.)

"החילוק שבין חמץ למצה שהוא באות ה' שחמץ הוא בחית ומצה הוא בה'... כי ה' של מצה זהו בחי' הרוח חיים שהוא בחי' ה' חומשי תורה שממשיכין עכשיו הרוח חיים ע"י בחי' מצה ששם הוא למעלה מהד' יסודות.. ושם אין שליטה לרוח סערה... אבל חמץ הוא בחי' שנסתם פתיחת הה"א שמשם תוצאות הרוח... ובחי' נסתם פתיחה זו בבחי' כבלע רשע צדיק ממנו שרצה לבלוע את רוח החיים לסותמו במצר הגרון שלא יהיה כח להמשיכו לתוך גוף האדם להחיות עצמו להשלים חסרונו... ועיקר התגברותו ע"י תערובת הד' יסודות שנתערבו מטוב ורע. וזה בחי' ח' שהוא ב' פעמים ד' היינו שני פעמים הד' יסודות כי הם מעורבים מטוב ורע אבל מצה הוא בחי' ששוברין החית של חמץ ומשפילין ומכניעין הד' יסודות רעים ונשאר רק הד' יסודות טובים דקדושה... ואז נפתח החית ונעשה ה"א כי נמשך הרוח חיים לתוך הד' יסודות ואז נעשה מד' ה' ע"י הרוח חיים דקדושה שהוא יסוד החמישי "

(ליקוטי הלכות פסח ג:ט)

יסוד האמונה הנלמד ממצה נותן כוח להתמודד עם הרע

"בדומה למלך שהיה לו בן יחיד ונחלה... אמרו יאכל בנו של המלך רפואה זו וטרם שיאכל אותו לא ימצא שום מאכל ומזון אחר בבית... כוון שאכל רפואה ההוא אמר מכאן והלאה יאכל כל מה שרוצה ולא יכול להזיק לו. כך כשיצא ישראל ממצרים לא היו יודעים העיקר והסוד של אמונה, אמר הקב"ה יטעמו ישראל 'רפואה' וכל עוד שיאכלן 'רפואה' זו לא יראה להם מאכל אחר. כוון שאכלו מצה שהיא רפואה לבן אדם ולדעת בסוד האמונה אמר הקב"ה מכאן והלאה ראוי להם חמץ... כי אינו יכול עוד להזיק להם."

(זוהר תצוה עפ"י 'הסולם')

גם טבע היא השגחת ה'

ועל - כן בכל השנה מתר החמץ רק בפסח צריכים לאכל מצה. וחמץ אסור ואסורו חמור מאד אפלו במשהו, (כא) כי בפסח, שהוא יציאת מצרים, צריכים רק לאכל מצה, שהוא בחינת השגחה ובחינת החמץ, שהוא בחינת הטבע, צריכים עכשיו לבער לגמרי בבל יראה ובל ימצא, כי באמת גם הטבע בעצמה היא גם כן השגחת השם יתברך כנ"ל, אבל מאחר שהתגברו פרעה ומצרים אז עלינו מאד וכפרו בה' ואמרו, "מי ה' וכו', (שמות ה'), על - כן אי אפשר לצאת ממצרים כי אם על - ידי התגלות ההשגחה מאד מאד. כמו שהיה בשעת יציאת מצרים שגלה השם יתברך השגחתו בעולם בהתגלות גדול מאד, כי עשה עמנו אותות נוראות ועל - כן צריכים אז בפסח לאכל רק מצה ולא חמץ, שהוא בחינת הטבע, רק מצה, שהוא בחינת השגחה, כי מחמת תקף הגלות שהיה במצרים, שכולל כל הגליות אי אפשר לצאת משם כי אם על - ידי התגלות ההשגחה לבד. ובחינת הטבע, שהוא החמץ, צריך לבער לגמרי בבל יראה ובל ימצא, כי על - ידי בחינת הטבע הם יכולים להתגבר ולא יהיה אפשר לצאת מחמת גדל אחיזתם שנתאחזו אז מאד בישראל, אבל מאחר שאוכלים מצה, שהוא בחינת השגחה, שבעת ימים, אזי אחר כך הותר החמץ, כי מאחר שכבר יצאנו ממצרים ונתגלה הדעת של השגחה על - ידי אכילת מצה, אזי אחר כך יכולים לאכל גם החמץ שהוא בחינת הטבע, כי על - ידי גדל התגלות ההשגחה יודעים האמת שגם הטבע הוא השגחה, כי השם יתברך ברא הכל ומנהיג ברצונו הכל, על - כן יכולים לאכל חמץ גם כן. אבל בתחלה בשעת יציאת מצרים אי אפשר לאכל חמץ כלל, כי אז מחמת גדל אחיזתו כנ"ל אסור להזכיר שם טבע כלל שלא יתאחזו ביותר ולא יוכלו

להגאל ח"ו, אבל אחר כך שכבר יצאנו מהם ונתגלה ההשגחה אזי יודעים שגם החמץ בחינת הטבע הכל בהשגחתו יתברך. ועל - כן הותר החמץ אחר הפסח" (ליקוטי הלכות נט"י שחרית ב)

"סטרילי" הנאכל ע"י עם ישראל לאחר לידתו

"כשם שהשבוע הראשון לחיי התינוק דואגים שהכל יהיה 'סטרילי' לחלוטין מאחר ואפילו החיידק הקטן ביותר עלול ח"ו להורגו וזוהי הקפידא הגדולה אפילו על משהו חמץ... משום שבתחילת ההווה של עם ישראל בבחינת 'עם נולד' צריך לנקוט במשנה זהירות בכל דבר של נקיות...

יציאת עם ישראל שנתהיתה בצאתנו ממצרים מצריכה את כל התנאים של לידה, לדאוג לקיום בחיים עצמם. לכן יש בחמץ איסור של 'בל יראה ובל ימצא' והחמץ הוא ה'שאור' שבעיסה' היצר הרע המסית לכל דבר אסור. הנקיות ממשוהו חמץ מחויבת כ'סטריליות' בשעת לידה בכל השבוע הראשון... כך הוא המשל של קיום החיים, וכן הוא בנמשל הרוחני, תחילת ההווה הרוחנית של כלל ישראל מחייבת הרחקה גמורה של היצר הרע, ביעור חמץ ממש. הלחם של פסח הוא 'נהמא דמהמנותא' שאכילתו מכניסה בלב האדם את האמונה. זהו מה שאומרים ההגדה 'מצה זו שאנו אוכלים על שום מה' - דהיינו מהי המטרה הרוחנית של אכילת מצה? והתשובה 'על שום שלא הספיק בצקם של ישראל להחמץ בצאתם ממצרים' לחם שכולו זכרון ליציאת מצרים שבוע ימים של לימוד אמונה, חכמת התורה, ובהירות על מציאות ה' כוחו והשגחתו³⁰, שבוע של ריחוק מהיצר הרע ומה'שאור' שבעיסה'. לאחר ימי חג הפסח מותרת אכילת חמץ. כשחולה מבריא מותר לו לאכול כל דבר... החיים מחייבים התמודדות עם רע... הכלים העומדים לרשותנו בכדי להצליח במלחמת היצר רוכשים בימי הפסח ע"י ריחוק והמניעה מחמץ... אזי אנחנו 'בני קיימא' ואכילת חמץ... לא יזיקנו"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

לזכור שישועתנו היא ביד ה'-ולא בידנו

האיסור חמץ ואכילת מצה על חג חירותנו מזכיר לנו האי-יכולת של אבותנו ביצאתנו ממצרים. הם המשיכו לאכול הלחם של עוני גם בשעת הצלתם. הם יצאו בדחיפת שונאיהם בלי זמן להכין צרכיהם. המצרים פחדו מיד ה'ששבר כוחם והכריחם לדחוף אבותנו ממצרים

(רש"ר חירש, הכתבים המקובצים ניסן ג)

עדיין לא זכינו לתקון במשפט^{A30}

"בפסח עדיין לא זכינו לבחי' תקון במשפט... וע"כ אסור החמץ. כי עיקר החמץ הוא כשנותנין מים בעיסה. מים הוא בחי' משפט... ויגל כמים משפט... ע"כ צריכים לאכול אז מצה... בחי' אכילת מן שהוא מאכל מלאכים כשרז"ל... מצה שהוציאו ישראל ממצרים טעמו בהם טעם מן... מאכל מלאכים שניזונים שלא במשפט רק בחסד חנים... כי עיקר... רק בשביל האדם הבעל בחירה שהכל נברא בשבילו... כדי שלא יאכל בחנים שהוא נהמא דכסופא... ויהיה לו בחירה ונסיון גדול כדי שיזכה לאכול בשכרו במשפט...

וע"כ נקראת המצה 'לחם עוני' בחי' עניות בחי' נהמא דכסופא... וזה שכתוב הזה"ק שמצה הוא אסותא... היינו כי בזה בעצמו שאנו אוכלים מצה בפסח אנו מקבלים רפואה לנפשינו... אנו מתקנין הדעת שנדע תמיד אפי' כשנאכל חמץ אחר פסח שהש"י רב חסד ומרבה להיטב ואין עוד במשפטו ח"ו אעפ"י שפרנסתנו

³⁰ עיין ברמב"ן לעיל ב'עיקר ענינה' של פסח
^{A30} עיין לקמן בספירת העומר, קרבן העומר

דחוקה לפעמים. כי אדרבה מעט הפרנסה שנותן לנו הכל הוא בחדסד וברחמים לבד. כי קלקלנו את מעשינו וקפחנו את פרנסתינו "

איסור חמץ-ביטול סמל עצמאותינו

"(מוצאים כל החמץ) אנחנו שמים עצמנו לפני השם כ'מקדש' שלו ובתנו כ'מעון מצותיו'. החרמנו הסמל של עצמותנו-חמץ-מכל עזורנו של עוצר מזונתנו-באיסור אכילה-עסקנו-באיסור הנאה-ורכושנו-ב'בל יר אה' " (רש"י הירש, הכתבים המקובצים, ניסן ה: ב)

לימוד שנתי שאין העולם מתנהג בסיבה ומסובב

"שהחימוץ קשור בהתפתחות הנעשית על ידי גורמים טבעיים חיצוניים המחמיצים ומנפחים אותה במשך זמן מסוים...מתהווה בדרך טבעית של סיבה ומסובב, א"כ הוא מסמל את הנהגת הטבע המסתירה מהאדם את הסיבה הראשונה-השיי"ת. המצה מצוותה שתיעשה במהירות המרבית כדי שתיראה כאלו תוצרה בפתאומיות-למעלה מן הזמן, ונצטוונו בה כדי לזכור החיפזון-המהירות של יצי"מ...להתבונן ולהכיר שבאמת אין הנהגת הטבע מנהגת באופן עצמאי בבריאה, אלא שכל התעש והקורה הוא פעולת השי"ת...המצה היא 'רפואה' למחלת חוסר האמונה, כי כאשר מתבוננים בעת אכילתה במהות עשיתהו במה שהיא באה להזכיר לנו, מקבלים הראיה והנכונה שכל מה שנראה לכאורה כמתנהג מאליו בדרכי הטבע, באמת השי"ת הוא המנהיג בכל רגע"

(שפתי חיים ב: פסח חו"מ)

קטניות

"**תנא דבי רבי אליעזר בן יעקב: אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ - אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה, יצאו אלו שאין באין לידי חימוץ אלא לידי סירחון (פירש רש"י אורז ודוחן. אין עושין חמץ ואם מחמיצין אותם מסריחין) מתניתין דלא כרבי יוחנן בן נורי, דאמר: אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת.**

(פסחים לה.)

"**מאי שני תבשילין? אמר רב הונא: סילקא וארוזא... אמר רב אשי: שמע מינה דרב הונא: לית דחייש להא דרבי יוחנן בן נורי. דתניא, רבי יוחנן בן נורי אומר: אורז מין דגן הוא, וחייבין על חימוצו כרת"**

(פסחים קיד:)

"ויש אוסרין לאכול אורז וכל מיני קטניות וכו' וחומר איתירה היא זו. גם רבינו ירוחם (נ"ה ח"ג מא.) כתב אותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושל בפסח מנהג שטות הוא זולתי אם הם עושים להחמיר על עצמם ולא ידעתי למה עכ"ל"

(בית יוסף אורח חיים סימן תנג)

"אורז ושאר מיני קטניות...אינם באים לידי חימוץ ומותר לעשות מהם תבשיל." (שולחן ערוך אורח חיים סימן תנג)

וכן נוהגין בני ספרד שלא להימנע מאכילת קטניות בפסח-אולם יש עדות המחמירות על עצמן בקטניות מסוימות

"**רב פפי שרי ליה לבורדיקי דבי ריש גלותא לממחה קדירה בחסיסי"**

(פסחים מ:)

"ונראה לר"י כדפירש בערוך בחסיסי קמח של עדשים"

(תוס' שם)

"וואף שעדשים מין קטניות משום אחלופי (היה הגמ' אסר במקום של מיעוט אנשים) כ"ש בזמן הזה שיש להחמיר"

(ביאור הגר"א או"ח תנג:א)

" ובהגהות מיימוניות פרק ה' (ה"א דפו' קושטא) כתב בשם סמ"ק (סי' רכב עמ' רלא הגהות הר"ף אות יב) על הקטניות כגון פולים ועדשים יש נוהגים איסור לאכלם בפסח... אלא אסרום משום דדגן מעשה קדרה וקטנית מעשה קדרה גזירה הא אטו הא וגם יש מקומות שעושין פת מקטנית ואתי לאיחלופי בדייסא שהוא מעשה קדרה... וגם פעמים תבואה מעורבת בהם ואי אפשר לבררו יפה... עתה יש להחמיר בדורות הללו שאינם בקיאים כל כך באיסור והיתר כדורות הראשונים כדפירש רב סעדיה גאון "

(בית יוסף אורח חיים סימן תנג)

"הגה: ויש אוסרים (טור והגהות מיימוני פ"ה ומרדכי פ' כל שעה). והמנהג באשכנז להחמיר, ואין לשנות. "

(רמ"א או"ח תנג:א)

וכן נוהגין כל בני אשכנז.

מצות רכות ופריכות, ועבות ודקות - ומצה שרויה ("געבראכטס")

"תנו רבנן: אין אופין פת עבה (ביום טוב) בפסח, דברי בית שמאי ובית הלל מתירין. וכמה פת עבה? אמר רב הונא: טפח, שכן מצינו בלחם הפנים טפח." (פסחים לו: -לז.)

"אין עושין בפסח פת עבה טפח"

(שולחן ערוך אורח חיים סימן תס:ה)

"פת עבה טפח - דכשהיא עבה כ"כ יש לחוש שמא לא ישלוט חום האש בתוכה ותתחמץ בתוכה בשעת אפייתה אבל בפחות מטפח מותר" (משנה ברורה סימן תס ס"ק יז)

וכן נוהגין הרבה ספרדים וע"מ לעשות מצות רכות ועבות עד טפח (ולא עד בכלל)

"ויש לעשות המצות ריקין, ולא פת עבה כשאר לחם, כי אין הרקיקין ממהרין להחמיץ"

(רמ"א או"ח תס:ד)

"ועיין בבה"ל שהבאנו דעת כמה פוסקים דאפילו בפחות מטפח יש לזהר. ובדיעבד אם כבר אפה יש מתירין אפילו בעבה טפח ויש אוסרין אכן בפחות מטפח אין לאסור בדיעבד. ומ"מ כל שהיא עבה יש לעיין בתוכה אם נאפית יפה ולא נתחמצה: (משנה ברורה סימן תס ס"ק יז)

וכן מדקדקים הרבה לעשות המצות (בין רכות ובין פריכות) כרקיקין. וזהו אחד המקורות למנהג לאסור מצה שרויה כי כשנהגו לעשות מצות עבות קצת היה מקום לחשוש שלא נאפה כראוי ואם יגעו המצות במים יבואו לידי חימוץ. על כן גם היום שמדקדקים לעשות מצות דקות כרקיקין וי"א שבכה"ג אין חשש של חסרון באפיה מכל מקום מנהג אבותיהם בידיהם להחמיר בשרויה.

עוד טעם להיזהר ממצה שרויה

"והראב"ן מזכיר המנהג שלא לאכול מצה שרויה בלילה הראשון, ולא משום שלא תחמיץ, אלא משום חביבות מצוה שיהא טעם מצה בפיו כל לילה הראשון, שאכילת מצה בו היא מצנת עשה מן התורה, והאוכלה כשהיא שרויה, אינו טועם בה טעם מצה גרידא אלא טעם של תערובת"

(ספר התודעה כ)

בדיקת חמץ

מקורות וטעמים בחז"ל לבדיקה ע"י נר

"ת"ר..לאור הנר...מפני שאור הנר יפה לבדיקה...אמר רב נחמן בר יצחק זה יכול להכנסו לחורין וסדקין רב זביד אמרזה אורו לפניו...רב פפא אמר...זה לא בעית(מתיירא שלא יבעיר את הבית-רש"י)...רבינא אמר האי משיך נהורא(מאריך במקומו ואין דולק בקפיצות-רש"י)"

(פסחים ח:)

ד"א והיה בעת ההיא [וגו'] בנרות אתה מחפש ולא לאור הלבנה ולא לאור החמה שאינם מבערים את החמץ בפסח לא לאור הלבנה ולא לאור החמה אלא מדליק נרות ומפשפש את החמץ בפסח, כך עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות אינו מפשפש את ירושלים אלא בנרות לבער משם עבודה זרה ולעקר יצה"ר, לכך נאמר אחפש ירושלים בנרות,

(פסיקתא רבתי ח)

"אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר ודא אור הנר דאיהי אורייתא ופקודייתא דאתמר בהון כי נר מצוה ותורה אור נר בלבא אור בעיינין דאיהו אור הנר בדחילו ורחימו בי"ה מתעבדין חשוכא וקדרותא מנייהו" (תיקוני זוהר תקונא עשרין וחד ועשרין נא.)

ג' מיני חמץ הרמזים לג' רעיות בנפש וחובת הבדיקה אחריהם

"ירמוז להרחיק שאור, התכונות הרעות אשר בנפש הזנה, וחמוץ הדעות אשר בנפש הדברית, מחמצת המעשים אשר בחיונית, ונגדם גזר עליהם שלשה כריתות, שנים בפסח ראשון (שמות י"ב), ואחד בפסח שני (במדבר ט'), כי על כן ראוי לבדוק בחורין ובסדקין, בנר ה' נשמת אדם חופש כל כדרי בטן, וכמו שאמרו (פסחים ב' ע"א) אור ליי"ד בודקין את החמץ לאור הנר, כי הוא הזמן אשר יחל רוח ה' לפעמו לפי המנהג" (עקידת יצחק לח)

הבדיקה בלילה-זכרון ליום המיתה

"התחלת ביעור השאור אחר חצות דוקא שאז השמש נוטה לערוב, ויראה האדם כנגדו המיתה ג"כ שהוא ג"כ סופו שישקע וימות מן העולם, כי כל הנבראים שוקעים ויש להם הפסד, ואז אפשר שיהיה כובש יצרו, אבל כל זמן שרואה היום בגבורתו אין כאן סילוק יצר הרע".

(מהר"ל-גבורות ה')

שבעה מיני בדיקות לחמץ כנגד שבעה שמות ליצה"ר

שבעה מיני בדיקות כנגד שמות היצה"ר (שמחת הרגל)

אור לארבעה עשר-לאחר הארת י"ג מדות הרחמים כאשר מתגלה הדעת הנכונה
 "נמשך הארת הי"ג ימים מר"ח עד עתה... שהם בחי'... רחמים גדולים... בחי' י"ג (מידת הרחמים) ועי"ז הדעת יכולין לגלות ההסתרה... בחי' ביעור חמץ לבער ולגלות ההסתרה... בחי' לאור הנר... בחי' נר ה' נשמת אדם"
(ליקוטי הלכות ר"ח ג:י)

טהרת הלב-הכנה לקיום 'פה סח'

כל השנה כולה אומרים לו לאדם: 'אמור מעט ועשה הרבה', לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקדוש ברוך הוא; ובפסח אומרים לו והגדת, 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח'. ועוד אמרו חכמים שכל גופו של חג זה, פסח, נקרא על שם מעלת הסיפור והשיחה. פסח - פה סח:

זה שכתוב בתורה (דברים טז) לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות - לחם עני וגו', ודרשו חכמים: לחם עוני לחם שעונים עליו דברים הרבה - 'שגומרים עליו את ההלל, ואומרים עליו הגדה':

כל זמן שחמץ בבית, אי אתה רשאי ליפסח, באת לקיים מצות פסח - השפכת מכל ביתך ורשותך את השאור תחילה; -

לבו של אדם ופנימיותו, אף הם בכלל ביתו ורשותו הם. שכן; -

כל זמן שה'חמץ' בתוך לבו של אדם, מתיפה, מתנשא, ומתנפח ואין פיו ולבו שוין, מראה עצמו יפה, ואינו יפה כל כך, מראה עצמו גדול, ואינו גדול כל כך, גבור הוא בלשונו וחלש בלבו - אותה שעה אומרים לו לאדם: אל תפסח! אל תבהל על פך ויהיו דברך מעטים, שאם תרבה להגיד לבנך דברי כיבושין מכבשונו של עולם - שמא ישאל בלבו 'ואבא, מה הוא באותם הדברים?', ולא יהיו דברך מקובלים עליו; ואם תרבה בהילולים לפני המקום שלא לפי מידת הלב - שמא יקצוף האלקים על קולך, כי קול כסיל ברוב דברים ואין חפץ בכסילים. כל חמץ וכל שאור לא תקטיר לפני אלקיך, כי מנופח הוא ומתנשא, ומתיפה יותר מכמות שהוא - לא ירצה; -

אבל אם באת לקיים בפך מצות הגדה לבנך, כתיקונה, ולהלל בשפתיך ולרנן בלשונך לאלקים חיים, לאלקי אמת, על נסיו ונפלאותיו וגבורותיו שעשה אתך, ואת אבותיך - זאת עשה וחיה, וירצה קולך - כל מחמצת השפכת מלבך ולשונך תטהר מכל תרמית ומכל גנאי, טהור ואמת יהא לבך, ולשונך נקיה:

או אז והגדת לבנך - ובנך שומע, והללת את שם ה' אלקיך - ומלאכי מעלה וכל דרי מטה יטו אוזן לשירתך, שירת אמת היוצאת מלב אמת ובלשון נקיה; וכל המרבה לספר, באותה שעה - הרי זה משובח:

אמור מעתה, 'בדיקת חמץ' באור לארבעה עשר, הקדמה ותנאי ליפה סח' שביליל חמשה עשר. ולא בליל התקדש החג בלבד, אלא - שבעת ימים תאכל עליו מצות - לחם עוני; 'לחם שעונים עליו דברים הרבה; שגומרים עליו את ההלל ואומרים עליו

(ספר התודעה כב)

טעמים למנהג י' חתיכות לחם

"י' חתיכות של חמץ... שהמספר עשר מבטא שלמותו בעניינו-של ימות של עקירת היצר... עקירה גמורה"³¹

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-לפסח)

ביעור המידות הרעיות

"לתור ולחפש בנגעי בתי הנפש אשר נואלנו בעצת יצרנו הרע ותזכנו לשוב בתשובה שלמה לפניך..."

(הסידור)

³¹ נראה שענין 'בעור חמץ' קשור ל'בערת הרע מקרבך' על כן אומרים אנו בבקשה (בסיום הבדיקה וביעור חמץ) "כך תבער את כל החיצונים ואת רוח הטומאה תעביר מן הארץ, ואת יצרנו הרע תעבירהו מאתנו וכו'"

"והנה הר"ת של ח"ס. ק"ר. ל"ח. גימטריא חמ"ץ וזהו אור ל"יד בודקין את החמץ לאור הנר (פסחים ב.). כי בניסן בא התחדשות לעולם ואז נעשים ישראל כקטן שנולד שאין היצה"ט בא אליו עד אחר י"ג שנים. כמו כן אנו בודקין את החמץ אחר י"ג לילות לאור הנר נר מצוה דוגמת הקטן שנעשה בר מצוה אחר י"ג שנים ואז צריכין אנו לבער מכל וכל כל המדות רעות המתהוים מהג' יסודות הרמוזים במספר חמ"ץ וכנ"ל. ומוחקים ח' של חמץ ונעשה ה'. הוא מצ"ה ואז עולה מספרו פחות ג' ממנין חמ"ץ. והיינו שצריך לבטל הרע המתעורר מהג' יסודות"

(אוהב ישראל ויצא)

'כל חמירא' בארמית-שלא יהיה קטרוג או זלזול

"לפי שלחם הוא חיות האדם... ואין ראוי לאדם לזלזל בכבוד הצריך לו... תקנו בלשון תרגום שאפילו המלאכים אמרו אינם מבינים כ"ש שדים ומזיקים... לא יהיה להם פתחון פה לקטרג"

(סדר היום כמובא בילקוט יצחק ח)

הלל שלם בבית הכנסת בליל פסח

"תניא ר' שמעון בן יהוצדק אומר, ימים שמונה עשר ולילה אחד, יחיד גומר בהן את ההלל, ואילו הן, שמונת ימי חנוכה, ושמונת ימי החג, ויום טוב של עצרת, ויום טוב הראשון של פסח ולילו, ובגולה אחד ועשרים יום ושני לילות. ומצוה הן המובחר לקרות את ההלל בשני לילות של גליות, ולברך עליהן, ולאומרן בנעימה, לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו, וכשהוא קורא אותן בביתו אינו צריך לברך, שכבר בירך ברבים."

(מסכת סופרים כ:ז)

"בליל ראשון של פסח גומרין ההלל בצבור בנעימה בברכה תחלה וסוף, וכן בליל שני של שני ימים טובים של גליות"

(שולחן ערוך אורח חיים סימן תפז)

וכן המנהג ע"פ האר"י ז"ל ומנהג ספרד וא"י.

"הגה: וכל זה אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בבית הכנסת ההלל כלל."

(רמ"א או"ח תפז:ד)

"ואנו אין נוהגין כן ואין אומרים בבהכ"נ הלל כלל לפי שלא נזכר זה בש"ס (בבלי)"

(ערוך השלחן או"ח תפז:ז)

וכן מנהג האשכנזים בחו"ל.

טעמי המצה

"הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים"

"שלא הספיק בצקם... להחמיץ, עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם"

(הגדה של פסח)

"בתר כל דא כתיב לא יאכל חמץ שבעת ימי תאכל עליו מצות לחם עוני, וכתיב כל מחמצת לא תאכלו, אמר רעיא מהימנא אמאי מני דלא למיכל חמץ שבעת יומין ולמיכל בהון מצה ואמאי לא יאכל ואמאי לא תאכלו, אלא ז' ככבי לכת ואינון שצ"ם חנכ"ל ואינון מסטרא דטוב ורע נהורא דלגו מצה, קליפה דלבר חמץ"

(זוהר - רעיא מהימנא פנחס רנא.)

טעם שם 'מצה'

"מצה אמאי (ס"א אתקריאת מצה) אלא הכי תנינן, שדי בגין דאמר לעולמו די דיאמר לצרותינו די, אופ הכי מצה בגין דקא משדד דמברחת לכל סטרינ בישינ ועביד קטטה בהו כגוונא דשד"י דמזוזה דמברח לשדים ומזיקים דתרעא אופ הכי איהי מברחת לון מכל משכני קדושה ועביד מריבה וקטטה בהו כמה דאת אמר (שם יז) מסה ומריבה ע"ד כתיב מצה, והא מסה בסמך איהו אלא תרגומו דמסה איהו מצותא"

(זוהר פנחס רנא:)

"כמו דאיתא בשביעי של פסח ששת ימים תאכל מצות ובשביעי עצרת. ופי' כי בימי הפסח אחר יצ"מ עדיין היה מריבות ומלחמות כי מצה לשון מריבה. עד ביום ה' שהי' קריעת י"ס והי' גאולה שלימה אז ישיר"

(שפת אמת, לסוכות תרנ"ה)

לזכור שיצאנו בחפזון, ולזכור הדחק של מצרים

"כי הזכיר במצה שתהיה לחם עני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו בחפזון, והיא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ, והנה תרמוז לשני דברים, וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים."

(רמב"ן דברים טז:ב)

מצה כסמל של חירות

"כי המצה פשוטה שהרי אין בה שאור, וכל דבר שהוא פשוט מבלי שמצטרף אליו דבר הוא ענין החירות, שהרי המשועבד יש בו צירוף שהוא מצטרף אל אשר הוא אדון לו משעבד בו, ומי שהוא בן חורין עומד בעצמו אין לו צירוף כלל רק עומד בעצמו, ולפיכך ראוי מי שיצא אל החירות אל המצה שהיא פשוטה מבלי צירוף שאור, וזה בעצמו לשון מצה שבא על דבר שהוא פשוט. ואסר החמץ שיש בו צירוף שאור ודבר שהוא פשוט הוא ראוי לחירות יותר מכל, וזה כי הדבר שהוא מורכב הוא משועבד, כאשר ידוע שכל אשר מורכב משני דברים הדבר האחד פועל בשני וכל אחד פועל ומתפעל ואין זה בן חורין שכיון שהוא מורכב משני דברים ומהם נעשה דבר אחד, האחד הוא שפועל באחד, אבל הפשוטים יש בהם יציאה לחירות מן השעבוד שאין דבר פועל בס, וזה ענין המצה שהיא פשוטה שאין בה שאור ולכך היא מורה חירות רק עומדת בעצמה"

(מהר"ל-גבורות ה' לו, ס)

מצות מצה רק בליל ט"ו

"ואין המצוה לאכול מצות כל ז' ימים אלא שלא לאכול חמץ, כי מאחר שהמצה מורה על החירות ולפיכך יש לאכול מצה בליל ט"ו, אבל מה שהיתה היציאה נמשכת עד היום השביעי שאז עברו ים סוף, דבר זה נמשך מן יציאה הראשונה שהיתה בליל חמשה עשר, ולכך אין מצוה לאכול מצה בשאר ימים, אבל אסור לאכול חמץ דסוף סוף היה תמיד יציאה לחירות עד יום השביעי"

(מהר"ל-גבורות ה' לו, ז)

לחם עוני

"אלא לכך כתיב לחם עוני לומר שעונין עליו דברים הרבה, פי' שהמצה מתפרסם על ידה יציאת מצרים. ואל תקשה הרי גם על הפסח והמרור עונין עליו דברים שהרי אומר פסח שאנו אוכלין מרור זה וכו', אין זה קשיא כי יציאת מצרים וכל ההגדה יספר על הלחם לפי שהלחם מגיד לך יציאת מצרים. לא הפסח שאינו יציאה רק שפסח הקדוש ברוך הוא על בתי בני ישראל והמרור וימרו את חייהם בעבודה קשה, אבל המצה היא היציאה כדכתיב שבעת ימים תאכל מצות כי בחפזון יצאת

ממצרים וכו', ונמצא כי המצה היא עיקר כי הכל תלוי ביציאה שהרי מה שפסח על בתי בני ישראל נמשך אל היציאה, וכן וימרו את חייהם אין זה עיקר אבל העיקר היא היציאה שממנה נמשך הכל לכך ראוי לספר הגדה על המצה לכך תקרא המצה לחם עוני שעונין עליו דברים."

(מהר"ל-גבורות ה' לז)

מצה ואברהם אבינו

"ותדע עוד כי אברהם ראוי להיות נקרא בשם מצה כי המצה משוללת מן שאור, כי כל עיסה יש בה שאור, ומצה עיסה שאין בה שאור, וכך אברהם גר היה נבדל מן הגוים, וכל האומות היה בהם שאור בעיסה שלהם ואברהם היה לו גוף טהור נבדל משאור הגוים"

(מהר"ל-גבורות ה' לו)

הגאולה לא היה תלוי במדרגת בני ישראל

"שהגאולה לא היתה תלויה בבני ישראל עצמם אלא בחסדי ה', וכל כך לא שלטו במצבם עד שלא הספיק לחמם להחמיץ ונעשה מצה" כשם שברגע היציאה לא הניחו להם נוגשיהם שהות להחמיץ לחמם... כן היה בהיותם עבדים שלא נתנו להם שהות לחימוץ לחמם... המצה היא, איפוא, לחם עבדות מובהקת, וכן אנו מכנים אותה 'לחמא עניא'... סמל של עבדות-תלות סוציאלית"

(הירש-חורב ב: כז ופירושו על התורה)

ומוסיף **ספר התודעה** (ב: ה):

" וזה רומז לשני דברים הפכים... קודם שנגאלו נשתעבדו ישראל... ולא הספיק בצקם להחמיץ עד שגורשו מבתיהם לעבודת פרך שלהם... לאחר שנשברה זרוע משעבדיהם... למהר לשלחם... שוב לא הספיק בצקם... להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם. כך דרכה של העם הזה... שאינו מבקש מנוח אלא מבקש תמיד את תפקידו. בימי ענותו אינו בוכה כי הוא רואה את גאולתו ממרחק... הוא מקבל עליו באהבה את קושי השעבוד... ונמצא אוכל לחמו בעבודתו וטועם בו טעם חירות: בימי רווחתו אינו מתגאה כי הוא זוכר את אשר עבר עליו... ונמצא אוכל לחמו בחירותו וטועם בו טעם עוני וגלות"

המצה מורה על אתערותא דלעילא

"נתקלקל כליהם ע"י חטא... שהש"י בעצמו הוציאם ע"י אתערותא דלעילא בלי אתערותא דלתתא כי לא המתין שיצטייר האור לפי בחי' כלי שלהם שהיא בחי' אתערותא דלתתא רק 'א"ל מוציאם ממצרים' שהוא בעצמו צייר האור לטובה והוריד האור מלמעלה בבחי' ברכה... מצה הוא בצק שאין מניחין אותו להחמיץ רק אופין אותו מיד... בחי' האור הבא מלמעלה... אור פשוט שמצטייר תמיד כפי בחי' הכלי כנ"ל ועכשיו נצטייר מיד למעלה קודם שירד להצטייר למטה כפי הכלי"

(ליקוטי הלכות פסח ה: ד,ה)

המצה- סמל לחיים הניתנים ישירות מאת ה'

"נקודת החיים בעצמותה באה לידי ביטוי במצה העשויה קמח ומים בלבד ללא כל תוספת. שם טמון הקשר הישיר (המחייה) בין הנברא לבוראו ללא כל תוספת אנוכיות..."

הלחם של פסח הוא 'נהמא דמהמנותא' שאכילתו מכניסה בלב האדם את האמונה. זהו מה שאומרים ההגדה 'מצה זו שאנו אוכלים על שום מה'-דהיינו מהי המטרה הרוחנית של אכילת מצה? והתשובה 'על שום שלא הספיק בצקם של ישראל

להחמיץ בצאתם ממצרים' לחם שכולו זכרון ליציאת מצרים שבוע ימים של לימוד אמונה, חכמת התורה, ובהירות על מציאות ה' כוחו והשגחתו...
ובמצה טמונה הסגולה ליטע באדם את השכל הישר ולהביא להבהרות המציאות האמיתית בשכלו כי חיים נועלים שבו 'מלא כל הארץ בכבודו-זהו עולם של השי"ת"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

המצה מורה על ה'חזק יד'

"ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה' אמר רבי שמואל בר נחמן לפי שבעולם הזה אכלתם אותו בחפזון אבל לעתיד לבא מה כתיב כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם/לפניכם/ה' ומאסיפכם אלהי ישראל"

(פסיקתא רבתי פרשה טו)

"הכתוב נתן טעם באכילת מצה 'כי בחפזון יצאתי', ועוד כתיב... 'כי בחזק יד'..כי טעם איסור חמץ בשביל שהוציא אותם בחזק, וזה כי המהירות מורה על חזק שכל דבר שהוא במהירות הוא על ידי שפעול בחזק, לפיכך המצה מורה על הגאולה שהיא בחזק, ואיסור חמץ בעכוב זמן וכל שנעשה בעכוב זמן אין בו חזק...ומושיע בימינו בידו החזקה...וביד יש חמישה אצבעות לכך שנים במשנה חמשה מיני דגן"

(גבורות ה': נ"א כמובא בהגדה של פסח: מהר"ל)

המצה מסמלת שה' המציא העולם יש מאין וזיכרון ליציאת מצרים

"וזהו הוא מלת מצה וענינה הוא מורה על חידוש העולם שיש לעולם מחדש בראו מאפס המוחלט והמציא יש מאין, כי לשון חמץ הוא מלשון אין מחמיצין את הדין, או אין מחמיצין את המצות, שפתרונו אין משהין. נמצא שחמץ ענינו דבר ישן וההיפך הוא מצה, רצונו לומר דבר מחדש. והורה לנו יוצרנו במצות מצה שיש מחדש את העולם ובכל יום ובכל רגע הוא מחדש את עולמו כרצונו כאשר עשה ביציאת מצרים שהפליא לעשות שלא כדרך הטבע, כי כל המכות העשרה היו שלא כדרך הטבע. וכאשר נדע זה ידיעה ברורה לא נוזי ידיו ורגליו לעשות שום דבר, כי אם מה שמגיע לכבוד שמו יתברך ויתעלה ויש לנו לירא ממנו יראת הרוממות בגין דאיהו רב ושליט ולאהבה אותו אהבה עזה כאשר אנו רואים שהוא יתברך אוהב אותנו אהבת עולם"

(מאור עינים קל, דרוש לפסח)

ע"י אכילת מצה מתקדשת הגוף ויחד עמה מתעלים כל ימי החורף

"ואוכלין מצה בליל ט"ו. כי ליל ט"ו הוא רומזת לשם י"ה בחי' חכמה. ובינה. שם. ע"ב. ס"ג. גימטריא מצה. ואוכלין ב' זיתים דווקא לרמז ב' שמות הנ"ל. וביחד דוקא לרמז לאבני יעקב שנתאחו ונעשה מהם אחד. וכשאנחנו נוטלין קדושה עליונה כזאת ואוכלין אותה והוא נותנת חיות לכל איברי הגוף ונתחזק הגוף ממנו, אז נתקדש הגוף בקדושה עליונה וכל היסודות נתייחדו להש"י ונדחה הרע מהם ובוזה אנו מעלין כל ימי החורף כי למ"ד יום קודם החג שואלין ודורשין בהלכות הפסח. והם שייכים לפסח. ומחג הסוכות עד חנוכה הם ס"ג ימים. ומן אחר ימי חנוכה עד פורים הם ע"ב ימים. ואנו מעלים אותם באכילת מצה שהוא מנין ע"ב ס"ג"

(אוהב ישראל ויצא)

"אכילת מצה שהוא דומה קצת לאכילת קדשים. כי הנה כל המצות הם נעשים בגופו של האדם מבחוץ. אך מצות אכילת מצה ואכילת קדשים הם נכנסים בגופו של האדם בפנים לכן נקראו קרבנות שמקרבת את האדם ברפואת הנפש בפנימיות כמ"ש (ויקרא א, יג) והקרב והכרעיים ירחץ במים. וז"ש (שמות כט, לג) ואכלו אותם אשר כופר בהם כי הם תועלת גדול לקדש את האדם בפנים כמ"ש (תהלים קג, א)

וכל קרבי את שם קדשו כמ"ש חז"ל (שבת מא, א) הסיקו בפנים כי נכנס בכל האיברים הפנימים לקדש ולטהר אותם. וגם ענין אכילת מצה הוא נקרא בזוה"ק (זוהר ב קפג, ב) מיכלא דאסוותא. כי הוא רפואת הנפש בפנים והוא ג"כ תועלת לאדם ע"י שמכין א"ע בהכנה דרבה בתשובה ומעש"ט שיהי' הגוף טהור ומוכן להכניס הקדושה בתוכו ע"י אכילת מצה. וז"ש מצות תאכל במקום קדוש בהכנה הראוי' אז בחצר אוהל מועד יאכלוה כמו אכילת קדשים בחצר אוהל מועד" (תפארת שלמה, לשבת הגדול)

מצה-הנהגת העולם בלי הסתר הטבע

"מצה היא הנהגה עליונה בלי הסתר וחמץ הוא כשמתלבש בטבע ומשתנה ע"י צמצום והסתר. וזה שאור שבעיסה שמשנה העיסה. והנס ביציאת מצרים הי' למעלה מכל הטבע לכן הוא מצה"

(שפת אמת צו תר"ן)

מצה וארבע כוסות כתקון חטא אדה"ר

"בין למ"ד עץ הדעת חטה היתה ובין למ"ד ענבים סחטה (ברכות מ, א) הנה צוה לנו השי"י בלילה זאת לאכול מצה ולשתות ארבע כוסות יין. מצה עולה גימ' ק"ל ה' כידוע מפגם אדה"ר ק"ל שנים. וע"י אכילת מצה תיקון לזה" (תפארת שלמה על המועדים, לפסח)

טעמים נוספים לאכילת מצה

"לזכור לעולם הניסים שנעשו לנו ביציאת מצרים... שמתוך תפזון היציאה אפינו העיסה מצה כי לא יוכלו להתמהמה עד שיחמיץ"

(ספר החינוך ט"ו)

"ועל דרך האמת המצה רומזת למדת החסד שאין בו חמוץ הדין כלל.... והכוונה רמז שהקב"ה היה מתנהג במדת החסד עם ישראל"

(שפתי חיים)

"וגם בא הרמז לאדם שימעט באכלו כדרך פת בלא חימוץ שאוכל מעט מזער... דרך עראי... ואל יסיתהו הווחת האויר שבימי ניסן ואילך... זה מביאו להשפיל לבו" (קרבן אליהו-כמובא בילקוט יצחק, עניני מצה)

אכילת מצה בערב פסח- כבועל ארוסתו..

"וכתב הלבוש, הטעם שלוקה עליה 'מכת מרדות' מדרבנן, כשם שהבועל ארוסתו לוקה מכת מרדות על שמראה גודל תאוותו ולא יוכל להתאפק עד שמכניסה לחופה שמברכין עליה שבע ברכות; וכן האוכל מצה בערב פסח מראה תאוותו ורעבתנותו שאינו יכול להמתין עד הלילה שיברך שבע ברכות קודם שיאכל המצה: שלש ברכות בקידוש, בורא פרי האדמה שמברך על הכרפס, על נטילת ידים, המוציא, ועל אכילת מצה:

אכן, עד שיאכל כזית מצה מברך אדם, עוד שתי ברכות: ברכת גאל ישראל, וברכת היין שעל הכוס השניה מארבע הכוסות. אבל לא פרש הלבוש, מה טעם מונה רק שבע ברכות ואינו מונה תשע. ואפשר ששבע ברכות אלה נזכרות על שם המנהג שנהגו בזמן הבית והוא מובא בראשונים, שהיו עושים סדר ההגדה וארבע כוסות ואכילת פסח לאחר הסעודה, ועד שאכלו מצה לא היו אלא שבע ברכות בלבד:"

(ספר התודעה כב)

שבעת ימים מצות תאכלו

"גם אלה דברי הגאון בענין אכילת מצה, שהורה: אכילת מצה כל שבעת ימי הפסח - מצוה, וכפשט הכתוב (שמות יב): שבעת ימים מצות תאכלו. ואף על פי שאמרו חכמים: אכילת מצה כל שבעה, רשות ולא חובה - לגבי החובה של אכילת מצה בלילה הראשון, נקראת האכילה בכל שבעה אכילת רשות; אבל האוכל מצה כל שבעת ימי הפסח - מצוה הוא מקיים"

(ספר התודעה כב)

סדר ליל פסח- עיקר ענינה

הסדר- חיזוק אמונתנו בהשגחת ה' ע"י המחשה

"וענין הגדת הסיפור בליל ט"ו בענין יציאת מצרים ומה שארע, כדי לחזק האמונתנו בהשגחת ה' ומופתיו, שהוא יסוד אמונתנו כדרך שנצטוו בזכירת דברים ביום השבת ורבותינו סדרו ספורי ההגדה בענינים שיתעורר האדם בהם מתחיל בגנות ומזכיר ואומר מתחלה ע"ז היו אבותינו, להערה שעקר גאולתנו הוא קרבנו המקום עלינו לעבודתו והוא העקר הגדול..שהערות לא יתקיימו אם לא יהיו להם מעשים שיעמידום."

(מגדל דוד: קנ"א ע"פ דברי הרמב"ם חמץ ומצה ב:א,ב ומורה נבוכים ג:יב)

הסדר- חיזוק אמונתנו ביכולת ה' וב'חידוש העולם'

"זכר ליציאת מצרים....לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש א-לוה... יכול פועל כל הנמצאות...ובידו לשנותם...הלא זה משתיק כל כופר בחידוש העולם ומקיים האמונה בידיעת ה', וכי השגחתו ויכולתו בכללים ובפרטים כולם" (ספר החינוך י)

ההיסטוריה של ההגדה

"סיפור יציאת מצרים, נאמרו על ידי כל איש ואיש לבנו, כחכמתו וכחכמת בנו. גם את הפסוקים שבתורה המדברים על יציאת מצרים, היו קוראים בלילה והיו דורשים אותם איש איש כפי חכמתו:

עד שבאו אנשי כנסת הגדולה שתקנו מטבע קבוע לברכות ותפילות קדושות והבדלות, ותקנו גם נוסח לסיפור. שכן כבר בימי המשנה מצאנו נוסח קבוע ל"מה נשתנה' ולמדרש 'ארמי אובד אבי' ולברכה. במהלך הדורות הוסיפו על עיקר הנוסח ממדרשי החכמים כהנה וכהנה, עד שנחתם סדר ההגדה שבידינו רובו ככולו בימי הגאונים. וקראה 'הגדה' על שם הכתוב וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ:

אחרי שגלינו מארצנו, נשתנה בהכרח נוסח ההגדה מכפי שהיה בזמן הבית, כמה שינויים: נשמטה השאלה: 'שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי, שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי' - לפי שאין לנו פסח וזבח ואין אנו אוכלים צלי, ובמקומה נקבעה השאלה:

'שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין'. וכן אי אפשר עוד לומר 'פסח זה שאנו אוכלים על שום מה', ותקנו לומר:

'שהיו אבותינו אוכלים'...., וכן שאר שינויים כאלה, 'זכר למקדש כהלל', וכיוצא בזה:

וכן הוסיפו אז לומר '(כ)הא לחמא עניא וכו' השתא הכא, לשנה הבאה בארעא דישראל', בשפה הארמית שהיו מספרים בה בימים ההם"

(ספר התודעה כב)

ע"י סיפור הדברים יגיעו להרגשה כאילו הם בהווה

"מפני שבזמן שאדם מספר דבר מן העבר הוא מצייר אותו בדמיונו עד כדי כך שחש ומרגיש בעת סיפור את אותן הוויות שהרגיש בעת שהתרחשו הדברים עליהם הוא מספר... מפני שע"י סיפור.. שוב חיים את העבר בהווה"
(שפתי חיים ב: והגדת לבנד)

מנהג 'הקיטל'

טעמים ללבישת הקיטל בסדר

"דוגמת מלאכי השרת(כמש"כ 'איש אחד לבוש בדים'-מ"ב)...וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי גם הוא בגד מתים וע"י זה לב האדם נכנע ונשבר"
(רמ"א או"ח תר"י ס"ד)

"כי גוון הלבן הוא גוון פשוט... וזה מורה שהגאולה היתה מצד עולם העליון הנבדל והפשוט בכח אתערותא דלעילא ולא מצד שום עולם המורכב"
(מהר"ל: הגדה של פסח- ענין הקיטל)

"ולבשין אותו להכניע הלב שלא תזוח דעתו מחמת השמחה והחירות, וא"כ יש לאכול הפסח באימה וביראה כמו בשעת תפילה(של ר"ה ויה"כ)"
(מקראי קודש)

ארבע כוסות

מקורות וטעמים בדברי חז"ל לארבע כוסות

"ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין"(כנגד ארבעה לשוני גאולה... והוצאתי... והצלתי... וגאלתי... ולקחתי... בפרשת וארא-רש"י)
(פסחים צט:)

"מנין לארבע כוסות? ר' יוחנן בשם ר' בניה-כנגד ארבע גאולות... ר' יהושע בן לוי אמר כנגד ארבע כוסות של פרעה(המוזכר בתורה בחלום של שר המשקים שבא בסוף לגאולה) ... ר' לוי אמר כנגד ארבע מלכויות³²... ורבנן אמרו כנגד ד' כוסות של פורעניות שהקב"ה עתיד להשקות את האומות העולם"

(ירושלמי פסחים פ"ד)

"כי ארבע כוסות תקנו חכמים דרך חירות שכן דרך בני חורין לשתות בסעודה ארבע כוסות, כי פחות מזה אין זה מורה על החירות ויותר מזה היה דרך שכרות וגם זה אינו בן חורין. ורמז בזה כי אצל פרעה שהיה מלך נאמר אצלו ארבע כוסות וכוס פרעה וגו', שהרמז בזה כי הכוסות שהם רואים למלך שהוא ויותר בן חורין שהם ארבע כוסות וכוס פרעה שהיה מלך נאמר אצלו ארבע כוסות וכוס פרעה וגו', שהרמז בזה כי הוכוסת שהם רואים למלך שהוא יותר בן חורין הם ארבע כוסות, וכנגד זה תקנו ארבע כוסות דרך חירות... וזה כי דעת רבי לוי כי בליל היציאה לקח הקדוש ברוך הוא את ישראל אליו וקנו מדריגתם העליונה ודבר זה מורה עליו אכילת מצה כמו שהתבאר, ומדריגתם העליונה כאשר בחר השם יתברך בהם מכל האומות ולקח אליו ישראל מן ארבע מלכויות... ומה שאמר רבי יהושע בן לוי שארבע כוסות הם נגד ארבע כוסות של תרעלה שעתיד הקדוש ברוך הוא להשקות האומות, פירוש דבר זה כי כאשר בא ההוראה בפסח מצה ומרור על מדריגת ישראל כמו

³² אולי יש לבאר את קשר הד' כוסות לד' מלכויות כמו שמבאר השם משמואל' את הקשר בין הד' מינים (בלולב) לד' מלכויות, וז"ל שם "דהנה כתיב 'תחת אשר לא עכדת את ה' בשמחה ובטוב לבב... ומאחר שכל הגליות ע"י הד' מלכויות נצמחין מהעדר השמחה בעבודה ממילא כאשר מתקנים זה ע"י מצות השמחה שבלולב משפילין בזה את שליטת המלכויות על ישראל" עכ"ל (עניני סוכות-ד' מינים כנגד ד' מלכויות) וא"כ הוא הדין לענין הד' כוסות כנא' יין ישמח לבב אנוש"

שנתבאר למעלה, הנה הוראה בשתיית ארבע כוסות להורות על שנמשך אחר הגאולה, ואחר המדריגה שקנו ישראל בליל זה מדריגה יותר עליונה שיגיעו להם בהפסד כוחות המלכיות שיש להם ארבע מדריגות עליונות ויבא הפסד לאותם שהם מתנגדים לישראל, כי כח ארבע מלכיות אלו מתנגדים לכח הקדושה של ישראל... ארבע מלכיות שהם נגד ארבע צדדין הם מתנגדים לישראל שהם עיקר העולם, וזה מדריגת הגאולה שקנו ישראל בליל זה שמורה עליו אכילת מצה, כי דבר זה שהוא מורה עליו שתיית ארבע כוסות שהוא מורה על הפסד המלכיות או תנחומין לישראל שלימות גאולת ישראל שקנו בליל זה המורה עליו האכילה, ולכך מורה עליו השתיה כי השתיה גם כן שלימות גמר האכילה והשתיה נמשכת אחר האכילה כי אין אכילה בלא שתיה, כך דבר זה שהוא הפסד המלכיות ותנחומים לישראל גמר שלימות הגאולה נמשך אחר הגאולה ומורה על מדריגה יותר עליונה."

(באור הירושלמי דלעיל - מהר"ל גבורות ה' ס)

"אמר קודשא בריך הוא לגבי ישראל ארבע זמנים שובי בשכינתא בתיובתא ונחזה בך בארבע כוסות דפורקנא דאינון בפסח דחייבין ביה ישראל למשתי ארבע כוסות כגוונא דארבע גאולות שובי שובי בארבע יחודין דילך ונחזה בך בארבע חיוון ונחזה בך בשמיא וארעא ומיד ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי' מלך בההוא זמנא הנצנים נראו בארץ אלין אבהן זכוון דלהון אתגליאן על שכינתא דאיהי ארץ החיים ועל בנהא דאתמר בהון והיה זרעך כעפר הארץ עת הזמיר הגיע אז ישיר משה ובני ישראל וקול התור נשמע בארצנו קול צופיך נשאו קול יחדיו ידננו כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון בההוא זמנא קודשא בריך הוא משבח לה"

(תיקוני זוהר נספח קמד.)

"רנו ליעקב שמחה, אלא ארבע גאולות עתידין למהוי לקבל ארבע כוסות דפסח בגין דישראל מפוזרין בארבע פנות עלמא"

(זוהר - רעיא מהימנא פנחס רנב.)

שתיה, שתיית יין, ומספר ארבע בארבע כוסות

"כי הגאולה עם שהיא בעולם הזה, מדרגת גאולה עוד יותר מעולם העליון. וזה כי אף שהמצה היא מורה על שהוציא אותם אל חירות היינו עצם היציאה לחירות, אבל וגאלתי אתכם בזרוע נטויה לא בא על עצם היציאה לחירות רק בא על שיהיו נגאלים, וכן והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצלתי אתכם מעבודתם וכן ולקחתי אתכם לי לעם, כל הדברים האלו באו להורות על שלא יהיו משועבדים למצרים ויהיו עם שהוא נגאל ויהיו אל השם יתברך ודבר זה הוא יותר מדריגה עליונה, כי המצה היא על עצם היציאה בלבד אבל אלו ארבע לשונות של גאולה הם דברים קיימים עומדים כך בתמידות, ולכך הדבר הזה הוא יותר במדריגה עליונה ממה שהוא עצם היציאה. כי אין ספק כי שלימות הדבר בא בסוף הדבר ובגמר שלו כאשר כולו נגמר ונשלם, ועצם היציאה הוא דומה אל הלידה כאשר הולד יוצא לאויר העולם כי כבר אמרנו למעלה כי ישראל הם דומים לולד היוצא לאויר העולם וזהו עצם היציאה שהוא דומה אל לידת הולד, אבל אלו ארבע לשונות הם באים כאשר נשלם הגאולה ונגמר, דומה לולד שכבר נולד והוא נמצא בעולם בצורתו אשר נשלם, ודבר זה יותר מדריגה עליונה ויותר שלימות. ולפיכך בא הרמז על אלו ארבעה דברים בארבעה כוסות, כי הכוס מורה על מדריגה יותר מן האכילה שהמשקה אינו כל כך גשמי, כי האוכל לגסות האוכל ולעבות שלו הוא גשמי. ודבר זה ידוע כי המשקה יותר דק ויותר רחוק מן הגשמי מאשר האוכל, ובפרט היין כי משקה היין הוא נבדל מחומר וגסות הענב, ולפיכך היין בפרט מורה על דבר שהוא יותר נבדל מן הגשמי...

..ועל מדרגה העליונה האלקית הזה מצות החכמים לשתות ארבע כוסות, כי משקה יותר דק מן האוכל... ולפיכך האכילה יותר גשמית מן השתיה ובפרט כאשר המשקה הוא יין שיוצא מפנימיות הענב והוא בגמטריא סוד שזה מורה על מדרגה פנימית

ונסתרה יותר.... כל דבר שבא מעולם העליון אל העולם הגשמי... מתפשט לכל צד, והצדדין הם ארבע סימן לדבר 'ונהר יוצא מעדן... והיה לארבעה ראשים' ולכך לשונות הגאולה שבאה מעולם העליון די' "

(מהר"ל גבורות ה' ס, מהר"ל-הגדה ש"פ, עניין ארבע כוסות)

האכילה טוענה שתיה

"מצות ארבע כוסות מדרבנן כי אחר שבשביל הגאולה המצוה לאכול פסח ומצה ומרור ואי אפשר שתהיה אכילה בלא שתיה על כרחך כמו שהאכילה עצמה בשביל הגאולה כמו כן באה השתיה גם כן על הגאולה שאם לא כן לא היה באה האכילה בשביל הגאולה, כיון שאין אכילה בלא שתיה ואין לשתיה עסק אל הגאולה."

(מהר"ל-גבורות ה' עב)

טעמים למספר של ארבע כוסות

"כתב האברבנל... שהם כנגד ארבע גאולות בזמנים חלוקים... הגאולה הראשונה היתה שהקב"ה בחר אברהם אבינו וזרעו... הגאולה השניה היתה במצרים... הגאולה השלישית היא שהקב"ה קיים אותנו בשנות הגלות... הגאולה הרביעית היא גאולת העתיד."

הגר"א כתב שד' כוסות אלה רומזות לד' עולמות: העולם הזה, ימות המשיח, תחיית המתים, ועולם הבאה... כלומר אדם מישראל שעושה את הסדר בלילה ככל הלכתו, מובטח לו שהוא רוכש כל העולמות האלה וכבר... נותן שבח על זה.

ומהר"ל כתב שארבע כוסות כנגד ארבע האמהות שבזכות האבות והאמהות נגאלו ישראל. וכמו שאמרו חכמים במדרש ששלוש מצות פסח מצה ומרור הם בזכות שלשה אבות.

ובספר בני יששכר כתוב... כנגד ד' זכויות שהיו בידם במצרים שלא שנו את שמותיהם, לא שנו את לשונם, היו גדורים מן העריות, ולא היו ביניהם... מלשינים"

(כמובא בספר התודעה ב:ה)

הארבע כוסות ומקומם בסדר

"ולפיכך ארבע כוסות שנים לפני הסעודה ושנים לאחריה והוא מורה על ארבע מלכיות, ואכילת פסח ומצה ומרור באמצע שהוא מדריגת ישראל. וזה כי האמצע הוא נבחר והוא קדוש אלהי ביותר כאשר התבאר מענין האמצע בהקדמת הספר ובכמה מקומות בזה הספר, שהאמצע הוא נבחר לקדושה וסימן לזה ארבעה דגלים שהיו לארבע רוחות ואוהל מועד מחנה שכינה באמצע דבר זה מורה לך כי הקדושה באמצע, ולפיכך שתי כוסות לפני הסעודה ושתי לאחריה נגד מדריגת האומות ומדריגת קדושת ישראל באמצע, נמצא כי ארבע כוסות לישראל מצד שהם נבדלים מן ארבע מלכיות וכל ארבע מלכיות הם תלויים מקוימים בישראל נמשכים אחריהם והם נבחרו מתוכם, ולפיכך ארבע כוסות אלו לישראל במה שבמציאות ישראל ובכחם הכל וזהו מדריגת ישראל שקנו בליל זה כי זהו עיקר מדריגת ישראל ומעלתן כאשר תבין."

(מהר"ל-גבורות ה' ס)

הפנמת ד' כוסות בלבינו כמטרה לעתידתנו

"הכוס, זה בשבילנו יחלקנו שנחלק לנו מה' , "מנס כוסינו", נכלל ונחלק לנו היציאה והצלה, הגאולה ולקייח – שנקח ההבנות האלוהיות חלק מעצמנו בשמחה ורוב הודאה, לקיים ולהוריש לבנו, שהם יארכו אותם ככוסות של מטרה ועתידנו"

(רש"י הירש, כתבים המקובצים ניסן ה)

"כלל שני: אין עושין מצוות חבילות חבילות, לכך אין שותין את כל ארבע כוסות בבת אחת, אלא מחלקין אותן:

והואיל שהמצוה הזאת חביבה עלינו ביותר, שהכוסות באות לזכר ארבע לשונות של גאולה האמורות בתורה וארבעה ענינים של גאולה הרמוזים בלשונות אלה - לפיכך דין הוא שנעשה הידור לכל אחת מארבע הכוסות, ואין לך הידור גדול מזה, ששותים אותה לאחר סדר של ברכות או של הלול שמברכים לה' ומהללים אותו על טובו וחסדו שעשה עמנו. בשעה שהלב מרגן עם אותן ברכות או אותם הלולים, אותה שעה יפה היא לשתות עליה כוס של גאולה:

בסדר הלילה שתי סדרות של ברכות וסדר גדול של הלולים. ואם נחלק את הסדר הגדול של ההלולים (הלל המצרי והלל הגדול - כדלהלן) לשנים, אז נוכל לקבוע את ארבע הכוסות, כל אחת בסיום סדר ברכות או סדר הלל. לכך מחלקים את ההלל לשנים, וזהו סדר ארבע הכוסות"

(ספר התודעה כב)

מצה כנגד האבות, כוסות כנגד האמהות

"אלו שלשה דברים הם זכותם של אבות כאשר נראה ברור, וארבע כוסות המתחברים לזה נגד ארבע אמהות, וכבר אמרנו לך כי השתיה נמשך אחר האכילה וטפל השתיה אצל האכילה, ומאחר שפסח מצה ומרור נגד זכות אבות באו שתיית הכוסות נגד הנשים שהם גם כן טפלים אצל האנשים, כי בזכות אבות ואמהות יצאו ישראל שנאמר (שיר השירים ב') קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות אמר הקדוש ברוך הוא אם אני מסתכל למעשיהן של ישראל אינם נגאלים אלא למי אני מסתכל לזכות אבותם שנאמר מדלג על ההרים ואין הרים אלא אבות שנאמר שמעו הרים ריב ה' ע"כ. ולפי זה יהיה פירוש מקפץ על הגבעות בזכות אמהות ואלו ארבע כוסות נגד זכות ארבע אמהות על שם אשתך כגפן פוריה על שם אשתך כגפן פוריה ברכתך ביתך... ולפי זה יהיה פירוש מקפץ על הגבעות בזכות אמהות ואלו ארבע כוסות נגד זכות ארבע אמהות על שם אשתך כגפן פוריה על שם אשתך כגפן פוריה ברכתך ביתך, ויש במדרש (עי' תנחומא פ' וישלח) כל האילנות מקבלים הרכבה עם שאינו מינו חוץ מן הגפן וזה שאמר אשתך כגפן דלא מקבל מין אחר והיא צנועה ברכתך ביתך כן האמהות צנועות היו."

"

(מהר"ל-גבורות ה' ס)

גאולה מגלות הדיבור ע"י ד' כוסות ומצה

"כתב בזוה"ק כי הדיבור הי' בגלות ויש ה' מוצאות הפה. ונגד שינים הוא אכילת מצה. ונגד הד' אחרים. הכוסות. שכל הבחי' הנ"ל היו בגלות שלא היו יכולים להוציא הדיבור לפני ה' כראוי. וכי אנכי ה' כו' המעלך מארץ מצרים הרחב פיה ואמלאהו. ובוודאי הוא הרחבת פה בשבחים והודאות. ולכן תקנו הרבה שבחים בליל פסח כמ"ש ז"ל פה סח כיון שהדיבור יצא לחירות הי' רק כדי להלל ולהודות"

(שפת אמת, לפסח תרל"ג)

ארבע כוסות כנגד ארבע תנאים לאמונה

ועל - כן הם ארבע כוסות כנגד ארבעה יסודות שנכנעו. שעל - ידי זה נתעלה הנפש והזכרון שזהו בחינת יין בקדשה כנ"ל וזה בחינת ארבע כוסות של יין בפסח כנגד ארבע לשונות של גאולה, והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי, זה בחינת ארבע בחינות המבארים בהתורה הנ"ל, שכלם בחינת אמונה, שהם אמונה ותפלה ונסים וארץ ישראל, שמבאר שם שכלם בחינה אחת, וכנגד ארבע בחינות אלו צריכין לשתות ארבע כוסות. ועל - כן על כוס ראשון מקדשין קדשת היום שהוא הקדוש, זה בחינת עצם האמונה, שהיא עקר הקדשה, כי עקר שבח קדשת היום הוא על - ידי אמונה שכלולה מכל הקדשות... שאמונה היא כלליות הקדשה. וכוס שני הוא בחינת נסים, כי על כוס שני מספרים כל עקר הנס של יציאת מצרים וכל תקף הנסים של העשר מכות וכו'. נמצא, שעקר התגלות הנסים מגלין על כוס שני, כי הוא כנגד בחינת

נסים. וכוס שלישי מברכין עליו ברכת המזון, שהוא לברך להשם יתברך על ארץ ישראל שנתן לנו, כמו שכתוב, "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". וכוס רביעי הוא בחינת תפלה, כי על כוס רביעי גומרין את ההלל והלל הגדול ונשמת, שהם כלל כל התשבחות וההודאות והברכות, שזהו בחינת תפלה: (ליקוטי הלכות ברכת הפירות ג,ז)

פנימיות ענין הארבע כוסות ובמקומם בסדר

"הד' כוסות הם הבינה- תפיסה והשבת הדברים אל הלב... כאן באה לידי ביטוי נקודת השמחה ורתיחה שלנו במצוות היום..
כוס ראשון- מדת חכמה. בכוס זו טמונה סגולה מופלאה "לפתוח" כביכול את הראש לקלוט את האמת לאמיתה, המציאות האמיתית של יהודי, אמיתת יציאת מצרים כוס שני- מדת בינה... הגענו להבנת הדברים שנאמרו בקידוש... וזה נאמר ב"מגיד" סיפור יציאת מצרים... כפי שנראת לעין כל המהלך הגאולה
כוס שלישי- חסדים... מעין המשך לנאמר בקידוש... וברכת המזון מהווה החדרה של אור ידיעה (שנאמר בקידוש) לעולם המעשה, וגילוי הקשר שלה לעולמו הפרטי של האדם
כוס רביעי- גבורות... נתקנה על אמירת הלל שתוכנה מקביל לתוכן "ההגדה" ב"מגיד" הובא בהרחבה סיפור הגאולה... וע"י אמירת הלל מגיע האדם להתלהבות ורתיחה אישית על אותם דברים שהוא זכה להבין (ע"י אמירת "מגיד") "
(שיחות ר' פינקוס זצ"ל- פסח)

יין אדום

מעלת יין אדום

"מצוה לחזור אחר יין אדום"

(ש"ע או"ח תעב:יא)

"בעל אור זרוע מציין זכר לדם פסח ודם מילה שבזכותם נגאלו אבותינו ממצרים. והפוסקים מביאים טעמים נוספים: זכר לדם שהיה פרעה שוחט את התינוקות בני ישראל ורחץ בהם (מגן אברהם וט"ז)-זכר למכת דם שהיה במצרים כמו שעושין החרוסת זכר לטיט (פמ"ג)
בעל כף החיים... מוסיף טעם משלו רמז לעתיד לבוא כמ"ש "מי זה בא מאדום וגוי מדוע ללבושך אדום וגוי" "

('התורה והמצוה' א:ט)

"דכתיב 'אל תרא יין כי יתאדם' אלמלא דהאדמימות מעלה וחשיבות"
(מ"ב סימן תע"ב סע"ק לח)

פנימיות ענין יין אדום

"הד' כוסות הם הבינה- תפיסה והשבת הדברים אל הלב... כאן באה לידי ביטוי נקודת השמחה ורתיחה שלנו במצוות היום. מטעם זה גם ארבעה כוסות אלו מלאים דווקא ביין שצבעו אדום כדם כי "הדם הוא הנפש"- החיות של הדברים. "
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל- פסח)

עוד פרטי ד' כוסות

קיום המצוה דווקא ביין המשכר

"שישב בהסיבה דרך חירות"

(ש"ע או"ח תעב:ב)

"רבי יהודה אומר צריך שיהא בו (ביין של הארבע כוסות) טעם ומראה" (וטעמא בעי כדמזהר עליה שלא להשתכר בו-רשב"ם)

(פסחים קח:)

משמע שהשותה מיץ ענבים לארבע כוסות לא יצא ידי חירות (מפי הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל כמובא ב'קיצור ה' פסח' וע"ע מקראי קודש-פסח לה.)

"מי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק את עצמו ולשתות לקיים מצות ארבע כוסות"³³ (ר"ל שמצטער בשתייתו וכואב ראשו מזה ואין בכלל זה כשיפול למשכב-מ"ב שם)

(שם י:)

יין מרמז על השעבוד

"ולקמן יתבאר אצל ארבע כוסות כי היין מורה על הגזירה מן השמים כמו שיתבאר לקמן בעזרת השם. וי"ן יש"ן עולה במספרו ת"ל, הוא מספר מה שישבו ישראל במצרים כדכתיב (שמות י"ב) ומושב בני ישראל במצרים ארבע מאות ושלשים" (מהר"ל-גבורת ה' י)

"הד' כוסות הם הבינה- תפיסה והשבת הדברים אל הלב... כאן באה לידי ביטוי נקודת השמחה ורתיחה שלנו במצוות היום... ומאחר וכידוע מקום הבינה בלב הרי שכדי לעוררה נדרש דווקא יין שעליו נאמר יין ישמח לבב אנוש" (שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

הד' כוסות דווקא על הסדר

"אם שתאן זה אחר זה שלא כסדר (משנתינו-רשב"ם ורא"ש ורוב ראשונים) לא יצא"³⁴

(שם:ה)

"כי הכוסות יותר עליונים ולכך כוללים כל הסעודה עד שיהיו שנים לפניה ושנים לאחריה והסעודה בתוכם" (גבורת ה': עניין ארבע כוסות- מהר"ל הגדה של פסח)

זמן ברכת הארבע כוסות

"תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באפי נפשה"

(פסחים קט:)

"אמרו רבוותא הואיל דכל חד וחד מצוה באנפי נפשיה מברכין בפה"ג אכל כסא וכסא"

(רי"ף שם)

"והמנהג בין האשכנזים לברך ברכה ראשונה על כל כוס וכוס... וכן דעת רוב הגאונים"

(רמ"א או"ח תע"ד)

וכן נהגו כל האשכנזים.

"רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא"

(פסחים קג:).

"הכא נמי אע"ג דכל חד וחד מצוה באנפי נפשיה היא כיון דליכא היסח הדעת לא בעי לברוכי"

(רא"ש פסחים קט:)

³³ כי ביין נחשב דרך חירות

³⁴ עיין לעיל בדברי הר' פינקוס זצ"ל שביאר כיצד כל כוס שייך למקומו בהגדה

"שאין מברכין בורא פרי הגפן כי אם על כוס של קידוש ועל כוס של ברכת המזון"
(ש"ע או"ח תע"ד)

וכן מנהג כל בני ספרד.

סימני הסדר

"ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש בשביל אברהם שהצלתיו מכבשן האש, ומצות בשביל שרה שעשתה למלאכי השרת עוגות ולא טעמו לחם, מרורים בשביל יעקב שכשם שנודפו בניו במצרים כך רדפו עשו"

(שמות רבה פרשה טו)

אין להתחיל את חינוך הילדים עם שיחות מוסר, אלא ע"י דוגמא אישית. תראה לילדך את שמחתך בקיום מצוות השם. ול"שאינו יודע לשאול" תלמד את חשיבות הענינים שהוא רואה בקיומך את המצוות"

(רש"י הירש, כתבים מקובצים ניסן ג:א)

כרפס

טעם לטיבול הראשון ומדוע דוקא ב'כרפס'

"הביאו לפנינו (ירקות)...ומטבל"

"תרי טיבולי למה לי כי היכי דליהוי היכרא לתינוקות" (שישאלו-רשב"ם)

(פסחים קיד)

"כרפס.... ובחרו לכתחילה במין זה שהוא בנוטריקון ס' פרך כלומר ס' רבוא עבדו עבודת פרך"

(מ"ב תע"ג:י"ט בשם המהרי"ל)

טעמים נוספים לכרפס

"האוכל מרור הרבה, נעשים מעיו נפוחים וכתושים, ואכילת כרפס היא רפואתם. ואנו מקדימים הכרפס קודם המרור, לרמז בכך שהקדוש ברוך הוא שולח הרפואה קודם למכה, וכבר היתה גאולתם של ישראל מוכנה לפניו קודם שירדו למצרים ובאו לידי שעבוד:

אותיותיו דומות לאותיות של 'כתונת פסים', שעל ידי שעשה יעקב ליוסף כתונת פסים, נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים"

(ספר התודעה כב)

"צלי אש בשביל אברהם שהצלתיו מכבשן האש, ומצות בשביל שרה שעשתה למלאכי השרת עוגות ולא טעמו לחם, מרורים בשביל יעקב שכשם שנודפו בניו במצרים כך רדפו עשו"

(שמות רבה טו:יב)

"הביאו לפנינו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין"

(פסחים שם)

מצה³⁵

"קערה שיש בה שלש מצות"

(ש"ע או"ח תעג:ד)

אולם מנהג הגר"א כרי"ף להניח בקערה רק מצה שלמה ופרוסה, כי מצות הלילה בפרסה שהוא "לחם עוני"

פנימיות הטעם שלושת המצות שבקערה

"כללות המצה... היא חכמה-ידיעת האמת לאמיתה, ולכן צבעה לבן בהיותה מסמלת את עצם קבלת החיים מן הבו"ע³⁵..."

³⁵ עיין לעיל 'טעמי המצה'

בג' מצות... בהשגה של "ידיעות האמת" נכללים ג' חלקים: "חכמה"-עצם ידיעת מציאות השי"ת "בינה"-הבנת משמעות הדברים ו"דעת"-השבת הדברים אל הלב והדרתם לתוך מהלך החיים.
המצה העליונה... שמברכים עליה "המוציא"... טמון ענין ה"לחם"-ידיעת המציאות של קשר בין בורא לנברא.
המצה האמצעית נקראת בינה... ועליה נתקנה "על אכילת מצה"... בה טמונה הבנת המשמעות של אותה ידיעה (שנכלל במצה..כמבואר לעיל)
המצה השלישית נקראת דעת... חידור תחושת שייכות לענין... שבה מקיימים מנהג "כורך"... שלא נצטוונו עליו בתורה... רק חכמינו תקנו... הקרבה "משלנו" "

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

ג' מצות-בנים של שלשת האבות

"שלוש מצות- כנגד אברהם, יצחק, ויעקב, כלומר אעפ"י שעבדים היינו שם (כי המצה לחם עוני) מיוחסים לנו, בני אבות גדולי עולם.

(ספר התודעה, ב:ה)

תקון לחטא עץ הדעת-חיטה

"דעיקר היצר רע באכילה כידוע משורש נחש ואמרו ז"ל עץ הדעת חטה היה. ונגדו אכילת מצה נותנת קדושה בכל מאכלי לחם של כל השנה. ואכילת מרור בכל מאכלי ירקות. ואכילת קדשים בבשר. ולכן בזמן הזה עם הארץ אסור לאכול בשר, כי אין לנו אכילת בשר שמברכין עליו אשר קדשנו במצוותיו וצנו"

(פרי צדיק, עת אוכל י)

אכילת המצה-בלילה דווקא

"אכילת מצה על שם כי בחיפזון יצאת ממצרים ראוי לאכול בלילה ולא ביום. וכל דבר שתולה בנס היה בלילה ולא ביום, לפי שהלילה מיוחד לנסים ונפלאות מה שעשה במצרים, וכן קריעת ים סוף בלילה היה, וכל זה מפני כי מכות בכורות היה הפסד גמור למצרים וכל שכן קריעת ים סוף, והלילה מתייחס אל ההפסד ולכן הייתה מכת בכורות וכן קריעת ים סוף בלילה דווקא, וכן שחיטת הפסח אחר חצות, שהיום מתחיל לערוב"

(מהר"ל-גבורות ה': ענין המרור והגדה של פסח)

מרור

'וחזרת'-(חסא)

טעמים בחז"ל למעלת חסא

"א"ר אושעיא מצוה בחזרת... מאי חסא דחס רחמנא עילון ואמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן למה נמשלו מצריים כמרור לומר לך מה מרור זה שתחילתו רך וסופו קשה אף מצריים תחילתן רכה וסופן קשה"

(פסחים לט:)

מרור הוא מין עשב דווקא

"כל עשב נקרא מרור. אבל אם אינו עשב לאו מרור הוא, דהא הקיש למצה, מה מצה מין זרעים אף מרור מין זרעים, כך איתא בפרק כל שעה (פסחים לט.)"

(גור אריה שמות יב:ח)

בידו החזקה- ה' אצבעות כנגד ה' מיני דגן למצה וה' מיני מרור

"המרור מורה על השעבוד... ומצוותו עם הפסח דווקא... כי מן אשר הוא אחד בכוחו החירות והשעבוד והוא ית' הגואל בימינו בידו החזקה ועשה דין בשמאלו. וביד חמישה אצבעות, ולכך שנויים במשנה חמישה מיני דגן במצה ולעומת זה חמישה מיני מרור... כי המצה מורה על חירות ומרור מורה על השעבוד, כי מאתו שהוא אחד

יבא החירות וגם הפכו שהוא המוחץ והוא הרופא . כי אדרבא מפני שהוא אחד הוא הכל שהרי אין זולתו ולפיכך מאתו באו ההפכים"
(גבורות ה': ענין המרור מהר"ל הגדה ש"פ)

הגאולה באה מתוך המרירות

"מרור זה כו'. אא"ז ז"ל הגיד טעם אכילת מרור שמה שהי' מר להם הי' קצת גאולה מ"ש וימת מלך מצרים ויאנחו ולכך בא הגאולה. וז"ש מתחת סבלות מצרים שמה שלא היינו יכולים לסובלם הי' גאולה ודפח"ח. ופשוט י"ל טעם מרור כמש"ל להראות שגם הגלות וימי העינוי רואין עתה ומאמינים שהי' לטובה ומשבחין על זה כי עי"ז נכנסנו לבריתו של הקב"ה כמ"ש ויוצא כו' להיות לו לעם נחלה כו'. ובני"י לאחר גאולת מצרים נעשו כאומה חדשה כמו המתגייר כקטן שנולד כו'. כי מ"ש אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלקים קאי גם על הירידה לגלות. רק שנזכר בפסוק עיקר המכוון שהוא היציאה. כי לא היינו במקרה במצרים רק שהכל הי' הכנה לקנות השלימות כמ"ש מכור הברזל כמו שמכניסין הכסף בכוונה לאור לבררו כנ"ל...

מרור על שם שמררו. דאיתא בזה"ק כי הקב"ה עשה לטובתינו שהפך לבס לשנוא אותנו כדי שלא נתערב בהם ע"ש פ' שמות. וז"ש לגוי שהיו מצוינים שם. שלא היו מתערבים בהם. זה הי' ע"י עבודה קשה שעבדו בנו. ועל זה עצמו יש לנו להודות להשי"ת"

(שפת אמת לפסח תרל"ב תרמ"ד)

תחילתו מר אך סופו מתוק

וכאשר נראה פעמים לעין לא כן זה אדרבה להיטיב בטובה יותר גדולה שלמעלה מן השכל האנושי. וכדרך שאמרו בבראשית רבה (פרשה ט, ו-י) טוב מאוד זה יצר הרע ומות ושינה דכל אלו נראים לא טוב לעין ועל זה אמר דהוא טוב מאוד דבזה יש עומק טוב. על דרך משל האוכל מאכל מתוק לחיך הוא בשביל הנאתו ברגע אבל האוכל מאכל מרור על כרחך שהוא להבריא גופו דלולי כן ודאי לא היה אוכלו אם כן על כרחך הנאתו מרובה יותר הרבה:

ועל זה נאמר (תהלים צב, ו) מה גדלו מעשיך ה' פירוש מעשיך הוא כל עולם העשיה הנגלה ופעולות הנגלים גדלו הוא מידת הגדולה והחסד להיטיב והרבה טובות יש בנגלות המעשים. ומאוד עמקו מחשבותיך הוא כטעם טוב מאוד מחשבותיו הוא עולמות הנעלמים ודברים שטובתם נעלמת דלפי הראות היה טוב להיפך

(רסיסי לילה ט)

מרור-להוליד חיות בנפש

"המרור נקרא בלשון משנה פרפרת הפת וכמו שכתבו תוספות פרק ערבי פסחים דממשיך הלב למאכל כי כך כל דבר מרור וחרף וחמוץ ומליח כדתנן בפרק כיצד מברכין פת ומליח גוררים הלב וכך בחיות הנפשי מולידים חיות ורצון לבקש חיות. והמשילו בפרק קמא דברכות מלח ליסורין וכן מרור על שם וימררו את חייהם וכמו שנאמר ג' מתנות טובות על ידי יסורין. וכן במצרים כאשר יענו במרור החיים כן ירבה וכן יפרוץ בהוספת חיים. וזה טעם על מצות ומרורים יאכלוהו"

(פרי צדיק, עת אוכל)

קדושה הבאה מקללת אדם הראשון

ובא התיקון בחג הזה באכילת ירקות שהוא בא על ידי הקללה ואכלת את עשב השדה, וכאן אוכלין אותו בקדושה ומברכין עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור, והיינו שאף זה שהיה הוא כדי שיהיה טוב מאד כמו שאמרו (בזח"ב קפד א) דלית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא וכו' ואדרבה אכילת הירקות שבא על ידי קללה היא קדושה ומכניס עוד קדושה לגוף ומברכין עליו אשר קדשנו

במצותיו וצונו שכל מצוה מכניס קדושה לגוף, וכן יש מצוה באכילת מצה שהוא לחם... וכל הג' דברים שבאו בחג זה במצוה וקדושה לגוף הם דברים שלא היה רשות לאדם הראשון לאכול, הירקות הוא רק על ידי קללה ואכלת את עשב השדה ומצות לחם הוא גם כן לאחר הקלקול, שקודם הקלקול היה אכילתו רק מפרי העץ כמו שאמרנו

(פרי צדיק, לפסח:א)

טעם שפוטריין המרור בברכת הכרפס

(מברכים על הכרפס ופוטריין את המרור) "אמרו טעם כדי שלא יצטרך לברך שתי ברכות על המרור שבא לזכר "וימררו" "

(ספר התודעה ב:ה)

ה' הצילנו מן המרור הזה

רבנן אמרו: ללמדך, כשמת יוסף הפרו ברית מילה. אמרו נהיה כמצריים וכו', כיון שעשו כך, הפך הקדוש ברוך הוא האהבה שהיו המצרים אוהבים אותם, לשנאה. אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף - כלומר, הציץ פרעה בבני ישראל שאחרי יוסף ולא הכיר בהם את יוסף. נעשו פנים חדשות. אף הוא גזר עליהם גזרות חדשות; - : ראה אפוא בני: כל הסכנות וכל הנסים וכל המרורים, הכל ממך, בגללך ובעטיך. הִיָּה אפוא אתה ראש המסובים, ברך אתה על המרור ותן תודה לה' שהצילך מן המרור הזה, ואתה אוכלו היום לזכר בלבד"

(ספר התודעה כב)

'מרור' ומדת 'תפארת'

"המרור כנגד מדת תפארת-"מרירת החיים"-הניסיונות והקשיים במהלך החיים. דווקא מרירות זו היא מקשרת אותנו עליו. אם הקב"ה רק משפיע עלינו חסדו...עלולים היינו להגיע למצב שבו "וישמן ישרון ויבעט"...נמצא כי הדבר היחיד שמקשר אותנו אליו ית' זה ה"מרור"-הקשיים"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

"וחרוסת"

טעמי החרוסת ורכיביה

"משום מאי מייתי לה א"ר אמי משום קפא (שרף החזרת קשה הוא והרי הוא כארס-רשב"ם)...רבי אלעזר בר צדוק אומר מצוה..מאי מצוה רבי לוי אומר זכר לתפוח (שהיו יולדות שם בניהם בלא עצב שלא יכירו בהם המצריים-רשב"ם) ור' יוחנן אומר זכר לטיט אמר אביי הלכך צריך לקהויה (להטיל בו תפוחין דאית ביה קיוהא-רשב"ם) זכר לתפוח וצריך לסמוכיה זכר לטיט תניא...תבלין זכר לתבן" (פסחים קט"ז.)

"וילדת תחת התפוח...אנו נוליד וסוף שיבוא שומר ומציל ויושיע לבנינו ויגאלם...זכות זו עמדה לאבותינו ומתיקה להם מירורם...אף אנו נטבול מרורינו בחרוסת..."

ועוד אמרו: החרוסת - זכר לטיט; 'למה נקרא שמה חרוסת? שדומה (לטיט של) לבנה שהיא מעשה חרסית'. החוטים הארוכים של תבליניה, זכר לתבן, והכתוש שבה - זכר לטיט לפיכך עושים את החרוסת סמיכה ומגובלת כטיט..."

...ונותנים... יין אדום לזכר לדם והדם זכר לדם המילה ודם הפסח. ולזכר דם
התינוקות שנשחטו במצרים לומר לך לא המר מר ולא המתוק מתוק לא השעבוד
עבדות ולא החירות גאולה... התולה עיניו בה' אלקים חיים כל מר נעשה לו מתוק
והשעבוד נהפך לו לגאולה"

(ספר התודעה ב:ה)

חרוסת-תיקון למרירות התאוה

וזה בחינת אכילת מרור, זה רמז למה שכתב שם רבנו במאמר הנ"ל, שעקר התאוה
היא באה מעכירת דמים הבאים מטחול, שהיא מרה שחרה. ועל - כן צריכין להוריד
דמעות בשעת קבלת על מלכות שמים כדי לצאת מהרהורים הנ"ל מי שרגיל בהם,
חס ושלום, עין שם. וזה בחינת מרור זכר לוימררו את חייהם, הינו בחינת התאוה
הנ"ל, שהוא בחינת מרה שחרה, ועל - כן אוכלים עכשיו המרור כדי להמתיק
ולהכניע ולשבר מרירות התאוה כנ"ל, כי מטבילין את המרור בחרסת, שהוא בחינת
ח"ס רו"ת, כמובא בכוונות. חס רות זה בחינת מלכות דקדשה אשה יראת ה', כי רות
היא בחינת אשה יראת ה' שיצא ממנה דוד, שהוא בחינת מלכות דקדשה וזהו חס
בגימטריא חיים, כמובא, בחינת אשה יראת ה' שעליה נאמר, "ראה חיים עם האשה
אשר אהבת". וזהו בחינת תקון הברית כנ"ל, כי מלכות דקדשה בחינת אשה יראת
ה' הוא בחינת תקון הברית כנ"ל. וזהו שמטבילין המרור בחרסת להכניע בחינת מרה
שחרה בחינת התאוה הנ"ל. על - ידי בחינת מלכות דקדשה וכנ"ל:

(ליקוטי הלכות פסח ה)

זכר לתפוח

והחרוסת, זכר לתפוח שהיו נשי ישראל יולדות שם את בניהן בלא עצב, כדי שלא
יכירו בהן המצריים, כמו שכתוב (שיר השירים ח): תחת התפוח עורכת תיך, שְׁמָה
חֲבִלְתֶּךָ אֶמֶן, שְׁמָה חֲבִלָּה יִלְדְתֶּךָ:
ולמה תחת התפוח? שהיו אנשים מיואשים מן הגאולה ופרשו מנשותיהם. אמרו, מה
אנחנו מולידים בנים לעוני ולשעבוד, והנשים שהיו עמם באותו שעבוד, עודדו את
בעליהן והתרפקו עליהם ושדלום לדבר מצוה. וכשהגיעה שעת לידתן, יצאו לשדה,
לא גלו כאבן וצערן כאילו לא אחזון חבלי לידה, וילדו תחת התפוח וצל עליו. רמזו:
מה תפוח זה, פרי קודם לעליו, ואחר כך באים העלים ומגנים על הפרי שקדמם - אף
אנו נוליד, וסוף שיבוא שומר ומציל ויושיע לבנינו ויגאלם. לכך אמר שלמה: מִי זֹאת
עֲלָה מִן הַמִּדְבָּר מִתְרַפֶּקֶת עַל דֹּדָהּ, תַּחַת הַתְּפֹחַ עֹרֶכְתִּיךָ וגו':
זכות זו עמדה לאבותינו ומתקה להם מרורם, אף אנו נטבול את מרורנו בחרוסת זו
העשויה מתפוח:

(ספר התודעה כב)

לא המרירות עיקר אלא תוצאותיו

"המרור כנגד מדת תפארת-מרירות החיים"-הניסיונות והקשיים במהלך החיים
...אמנם אין אנו מעוניינים במרירות עצמו, רק תועלת היוצאת ממנו, ולכן מיד בצד
ימין אנו מניחים את החרוסת שהיא מומתקת את המרור."
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

פירות שנמשלו בהם ישראל

"ועושין החרוסת מפירות שנמשלו בהם ישראל (בשיר השירים-מ"ב שם) כגון
תפוחים תאנים אגוזים רימונים שקדים (ששקד הקב"ה על הקץ לעשות-מ"ב שם)"
(רמ"א או"ח תעג:ה)

קיהוא-קהות מגודל השעבוד

"ויתן בו דבר של קיוהא כיון וחומץ זכר לשעבוד שהיו שיניהם של ישראל קהות מגודל השעבוד"

(ערוך השולחן או"ח תעג:יז)

ושני תבשילין

זרוע וביצה לב' תבשילין

"אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה ונהגו בבשר וביצה"

(שו"ע או"ח תעג:ד)

"דאמרינן בירושלמי שמנהג לקחת זרוע וביצה כלומר בעא (דומה לביצה-ביצה' בארמית) רחמנא למיפרק יתנא בדרעא (זרוע) מרממא"

(ב"י שם בשם הכלבו)

רוצה לומר: אף על פי ששלחנו חסר היום משני גופי מצוה, אנו בוטחים בישועתו ויודעים שישוב לגאלנו ויבנה לנו את בית הבחירה ונאכל מן הזבחים והפסחים כבתחילה. שכן גם בתחילה לא בכחנו נגאלנו ולא בצדקתנו זכינו, אלא מפני שרצה הוא. והרי ה' קָם לעד וגם רצונו קָם לעד לגאלנו בזרוע נטויה הביצה - רמז לרצון ה'; הזרוע - רמז לגאולתנו גם בעתיד בזרוע נטויה:

(ספר התודעה כב)

זכר למשה ואהרן

"שזרוע וביצה - סימנים לשני גואלים, משה ואהרן, שאין מזכירים אותם בלילה מקודש זה אלא ברמז, מפני שהלילה כולו לקדוש ברוך הוא בלבד, כדברי ההגדה: 'אני ולא השליח, אני הוא ולא אחר'"

(ספר התודעה כב)

ביצה-כי לא בכוחנו נגאלנו

"שכן גם בתחלה לא בכוחנו נגאלנו אלא מפני שרצה (בעיא) הוא (דהיינו ה')"

(ספר התודעה ב:ה)

ביצה לאבילות בית המקדש

"(הביצה) משום שעושים אנו זכר לאבילות בית המקדש שאין אנו יכולין להקריב קרבן פסח"

(מ"ב תעג:כג)

ביצה-כי נסתמו פיות שונאנו

"מה ביצה אין לה פה כך נסתמו פיות שונאנו... כיון שגאלם הקב"ה נסתמו פיות הם" (ספר התודעה, שם)

זרוע וביצה-להרחיקנו מאמונת הבל

"לפי דעתי כי אנשי מצרים בימי משה היו על דעת אנשי הנדיאה-הודו שעד היום... אינם אוכלים בשר... גם דם וחלב ודג וביצים. וכדי להרחיקנו מאמונת הבל שלהם נצטוונו להשים בקערה בשר וביצה"

(כתר שם טוב, כמובא ב'התורה והמצווה' א:ט)

זרוע וביצה-חסד וגבורה

"המובן של קרבן היא לקיחה בהמה, שהיא מבטאת אדם... ולשורפה על גבי המזבח... שריפה ענינה לקיחת דבר מן הארץ והעלתו בעשן שמימה, וזוהי המשמעות של קרבן לקשור את האדם לשמים. קרבן פסח הוא הביטוי החזק... שכנגד מה שפרעה בא לנתק את הקשר בין האדם לשמים, הקריבו קרבן פסח לקשר עם ה'

יתברך. בקשר זה ישנה שני חלקים: חסד וגבורה...קרוב פסח כנגד החסד ובביצה...קרוב חגיגה הנה כנגד מידת גבורה. חסד השפעה של טובה בלי גבול³⁶... גבורה...העמדת גבולות בתוך החסד...כי בביצה יש תמצית של כל הגשמיים...זה בא ללמדנו, שאת כל הגשמיים צריך לקשר לה' יתברך...לידע שגם הגשמיים באה ממנו ית"י"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

הקערה ומנהגי סדרה

"הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין"

(פסחים קיד)

על פי משנה זו נהג הגר"א לסדר בקערה רק את הדברים הנזכרים בלי הכרפס שמוזכר במשנה נפרד משאר המינים.

"ויסדר הקערה בענין שא"צ לעבור על המצה" (רמ"א או"ח תעג:ד)
וכן המנהג באשכנז. אולם המנהג הנפוץ הוא כארי ז"ל שהקערה מסודרת באופן המרמז לספירות וסדרם כנ"ל.

הכוח הכללי

"הקערה עצמה...היא בחינת הכוח הכללי (שזהו מידת המלכות). הכוח התופס את הכל ב"תנופה אחת"...שבו באות לידי ביטוי בעולם העשייה כולן כאחת בשלמות מופלאה"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

עוד ענינים בסדר ליל פסח

הסיבה

"ומצה נמי בלילי פסחים כי אכיל לה צריך הסיבה, משום פרסומי ניסא"
(מדרש שכל טוב שמות יב)

שישאלו התינוקות

"ואז יצו להסירם (הקערה) מעל השלחן ולהניחם בסוף השלחן כאלו כבר אכלו כדי שיראו התינוקות וישאלו...מוזגין לו מיד כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותין כוס שני קודם סעודה"

(ש"ע או"ח תעג:ו,ז)

אין לנו רשות לחקור אלא בעוצם הנפלאות שעשה הש"י עמנו
**"כ"ו פקודא בתר דא לספר בשבחה דיציאת מצרים דאיהו חיובא על בר נש
 לאשתעי בהאי שבחה לעלמין, הכי אוקימנא כל בר נש דאשתעי ביציאת מצרים
 ובההוא ספור חדי בחדוה זמין איהו למחדי בשכינתא לעלמא דאתי דהוא חדו
 מכלא דהאי איהו בר נש דחדי במריה, וקודשא בריך הוא חדי בההוא ספור, ביה
 שעתא כניש קודשא בריך הוא לכל פמליא דיליה ואמר לון זילו ושמעו ספורא
 דשבחה דילי דקא משתעו בני וחדאן בפורקני, כדין כלהו מתכנשין ואתיין
 ומתחברין בהדיהו דישאל ושמעו ספורא דשבחה דקא חדאן בחדוה דפורקנא
 דמריהון כדין אתיין ואודן ליה לקודשא בריך הוא על כל אינון נסין וגבורן ואודאן
 ליה על עמא קדישא דאית ליה בארעא דחדאן בחדוה דפורקנא דמאריהון, כדין
 אתוסף ליה חילא וגבורתא לעילא, וישאל בההוא ספורא יהבי חילא למאריהון**

³⁶ וממילא ה'זרוע' רומז למידת החסד-ה'זרוע הנסויה'

**כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה ואודן ליה וכלהו דחלין
מקמיה ואסתלק יקריה על כלהו, ובגין כך אית לשבחא ולאשתעי בספור דא"
(זוהר רעיא מהימנא בא מ:)**

שמיביין לחכם ששואל מה העדות והחוקים... אמור לו כהלכות הפסח... עיקר
התשובה שמיביין לו שאסור לו לחקור ולשאול... שיבינו לו כל דברי התורה עד
תכליתו... כי מאד עמקו מחשבותיו... שאין לנו רשות כ"א לשאול ולחקור בעוצם
נפלאות הניסים... שעשה הש"י עמנו... ומאז עד הנה... ובה אנו רואין אמתתו וגדלו
ותקפו ועוצם חסדו עלינו ושהוא משגיח בהשגחה פרטיות בכל עת ורוצה בעבודתנו
וראוי לנו לעובדו... וזה עיקר התשובה על שאלת מה נשתנה וכו' היינו שמיביין לו
עבדים היינו וכו' ומחמת זה אנו מחויבים לקיים מצוותיו"

(ליקוטי הלכות פסח: ט: ז, ח)

טעם שמתחיל בגנות ומסיים בשבח

"מתחיל בגנות ומסיים בשבח"

(פסחים קטז.)

"אילו היה מספר הטובה לישראל מבלי הגנות היה אפשר לחשוב כי במקרה באה
הגאולה. לכן יתחיל קודם הגנות ויאמר בשביל הגנות שהיה לישראל (ה' גאלם)... עוד
תדע כי השבח שקודם לו גנות יותר שבח."

(מהר"ל-הגדה של פסח)

"מתחיל בגנות ומסיים בשבח... יודעים מן הכתוב... 'עבדים היינו לפרעה במצרים'
(דהיינו הגנות) ויוצאנו ה' ממצרים ביד חזקה (דהיינו השבח)... הרי גנות ושבח אמורים
במקרא מפורש"

(ספר התודעה ב: ה)

שפיכת היין וטעמה

**"ונוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבע... ט"ז פעמים" (רמ"א שם)
"כנגד אותיות י"ו משמו של הקב"ה שהכה את פרעה" (מ"ב שם)**

טעם גילוי המצות

**"ויהיה הפת מגולה בשעה שאומר ההגדה" (רמ"א שם)
"דלכן נקרא המצה לחם עוני שעונין עליו דברים" (מ"ב שם)**

הגבהת הכוס

טעמים שמגביהים הכוס ומכסים המצה

**"שאוחז הכוס בידו ואז יכסה הפת" (רמ"א שם)
"שאוחז הכוס... כדי לומר שירה על היין... ואז יכסה את הפת. שלא יראה את
בושתו"**

(מ"ב שם)

הגבאת הכוס להראות שגם הטבע נס

"והעניין דכל מקום שמזכירין הישועה נוטלין הכוס כעניין כוס ישועות אשא ובשם
ה' אקרא³⁷ כי כל השמחות הוא על היין... ויש בזה גם עניין עמוק... דכתיב ה' הוא
האלקים דאלקים בגימ' הטבע והביאור דאף הטבע שלנו אינו טבעית אלא בהשגחת
שם הויה ברוך הוא והוא עיקר גדול כמובן וכוס הוא בגימ' אלקים³⁸
(ערוך השולחן שם תעג: כג)

³⁷ עיין לעיל 'עשרה דברים נאמרו בכוס'

³⁸ כלומר 'כוס' (שבגימטריא 'אלקים' ו'הטבע) 'ישועות אשא ובשם ה' אקרא' (שמכריזים שהכוס שבגימטריא
הטבע ואלקים, היא באמת נעשה גם הוא בהשגחה פרטית הרמוזה בשם הויה)

מצה זו,מרור זו

"וצריך ליטול בידו מצה ולומר מצה זו שאנו אוכלים על שום מה כו', וכן מרור יטלנו בידו ויאמר מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שם שמרורו, אבל בבשר אסור ליגע ולומר פסח זה, שאין אנו אוכלין פסח בחוצה לארץ"
(פסיקתא זוטריתא (לקח טוב) שמות יג:ח)

מצה לחוד ומרור לחוד

"אמנם אין המרור מן התורה לשני טעמים, האחד כי אין המרור הוא זמנו בעת החירות, אף כי כמו שקנו ישראל החירות כך קנו מדת השעבוד כמו שהתבאר, מכל מקום אין זמן החירות זמן השעבוד, ולא כך כאשר היה הפסח שהיה המצה והמרור נאכל עם הפסח בלבד מפני כי מן מדריגה הזאת מה שאנו אל השם יתברך בא המצה והמרור, וזה הוי שפיר דהא הפסח הוא זמנו עתה, ומן המדריגה הזאת נמשך החירות והשעבוד ולכך המצה והמרור מן התורה עם הפסח, אבל כאשר אין פסח אף כי המצה הוא החירות ומי שיש לו החירות יש לו שעבוד גם כן מכל מקום אין נמשך זה מזה וכל אחד דבר בפני עצמו. הנה המצה מן התורה ומרור דרבנן, כי מצוה דרבנן היא לומר כי מדריגת החירות ומדריגת השעבוד הכל אחד הוא ומי שיש לו אחת יש לו גם השנית"

(מהר"ל-גבורות ה' ס)

מצה לפני מרור

"כלל רביעי: מצה קודמת למרור אפילו בזמן הבית, שאכילת מרור היתה מצוה מן התורה, שכך כתוב (במדבר ט): על מצות ומרורים יאכלהו - מצה לפני מרור; כל שכן בזמן הזה שאכילת מצה - מן התורה ואילו אכילת מרור - מדרבנן"

(ספר התודעה כב)

המרירות היא חלק מן הגאולה

"ובזה היה החי' הרי"מ ז"ל מתרץ קושיית העולם, אמאי בפסח אוכלים מצה זכר לחירות ואחר כך אוכלים מרור זכר לעבדות? כי לעולם היה צריך להיות הסדר הפוך, קודם מרור-עבדות, ואחר כך מצה-חירות? אלא התירוץ הוא, כי גם המרור אתחלתא דגאולה הוא. שקודם לא הרגישו בכלל שום טעם מרירות, אלא אח"כ כאשר התחיל הגאולה ב'וימררו את חייהם', היו טועמים את המרירות. ואם כן, גם המרור היה זכר לגאולה. ולכן אוכלים מצה קודם, שזה הוא יסוד הגאולה. והבן"

(קול מבשר ג)

הלל ליל הסדר

דבר אחר הללויה הללו עבדי ה'... אתה מוצא עשרים וששה דורות משברא הקב"ה את עולמו עד שיצאו ישראל ממצרים, ולא אמרו הלל, עד שיצאו משיעבוד מצרים, שהיה של טיט ולבנים ואמרו הלל...היה דופק פרעה על פתחיהן של משה ואהרן בלילה ואמר להם קומו צאו מתוך עמי (שם שם/ שמות י"ב/ב), אמרו לו שוטה וכי בלילה אנו עומדין, וכי גנבים אנו שנלך בלילה, בבוקר אנו יוצאין, שכך אמר לנו הקב"ה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שם שם/ שמות י"ב/ב), אמר להם הרי כבר מתים כל מצרים, שנאמר כי אמרו כולנו מתים (שם שם/ שמות י"ב/ב/ג), אמרו לו מבקש אתה לכלות המכה הזאת, אמור הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, ואין אתם עבדי, אלא עבדי ה', [התחיל פרעה צווח ואומר לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשיו הרי אתם בני חורין, הרי אתם ברשותכם, הרי אתם עבדי ה'] וצריכים אתם להללו שאתם עבדיו, שנאמר הללויה הללו עבדי ה',

(מדרש תהלים קיג:ב)

"הראיני את מראיך אלו עולי רגלים שנא' (דברים ט"ז) שלש פעמים בשנה יראה וגו', השמיעני את קולך, זה קריאת ההלל בנועם בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום, מתלא אמר פסחא בבייתא והלילא מתברא אברייאה, כי קולך ערב, זה השיר"

(שיר השירים רבה ב:ז)

הטעם לחלוקת ההלל לשתיים

"עד היכן הוא אומר, בית שמאי אומרים, עד אם הבנים שמחה. ובית הלל אומרים, עד חלמיש למעינו מים. וחזתם בגאולה"

(משנה פסחים י:ו)

"רבי אליעזר אומר חוטפין (אוכלין מהר) מצות בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו"

"דכ"ע סברי רוב הלל אחר מזונו כדתניא ר' אליעזר כו'...וב"ה סברי כיון דבזמור הראשון לא נזכר קריעת ים סוף צריך שיאמר גם השני...כיון שאומר אח"כ ברכת גאולה כי לא נושעו ישראל...עד שנקרא להם הים"

(תוס' יו"ט פסחים י:ו)

"נחלק לשנים... והטעם כדי שיהיה נאמר ההלל על פסח והמצה ויהיה ההלל כולל האכילה לפנייה ואחריה ובה ניכר שנאמר ההלל על הפסח...ועכשיו לנו אכילת מצה במקום הפסח ולפיכך יש לחלק ההלל קודם הסעודה ואחר הסעודה"

(מהר"ל-הגדה ש"פ)

"וחולקין את ההלל... מפני שאין אנו מברכין על ההלל לכן אומרים מקצתו מקודם כדי שתסוב ברכת אשר גאלנו גם על ההלל"

(ערוך השולחן תעג:כו)

177

כורך-עם חרוסת או בלי חרוסת

"יש נוהגים שטובלים המרור בחרוסת גם ל'כורך' כאילו עכשו אוכלים את המרור לראשונה, וכך הוא מנהג הספרדים. ויש שאין נוהגים כך ב'כורך'. שכן ענין טיבול המרור בחרוסת, כדי לבטל ארסו, והרי באכילתו יחד עם המצה ממילא מתבטל הארס"

(ספר התודעה כב)

להמתיק הדינים של מרור

"כן עשה הלל. הנראה ברמז הענין דהנה ידוע כי מרור הוא בחי' הדינין שהוא גימ' מות ר"ל. וצריך להמתיק הדינין בתפארת ז"א מצד החסדים ומשם מתפשט בכל קו האמצעי עד הנוק' שהוא שם אדנ"י וזהו הרמז כן עשה הלל. כ"ן גימ' ע"ב עם האותיות והוא שם ע"ב של חסד. הלל גימ' אדנ"י וזהו שהמשיך משם ע"ב לבחי' אדנ"י מצד החסדים. וזהו שהי' כורך מצה ומרור. כור"ך הוא כ"ו שם הוי' גימ' כ"ו. רך הוא מרור תחלתו רך וסופו קשה כמבוי' בגמ' (פסחים לט, א) ור"ל שצריך להמתיק את המרור ע"י המצה מצד זה ומצד זה כדי שיהי' המרור רך וטוב כמ"ש באברהם (בראשית יח, ז) ויקח בן בקר ר"ך וטו"ב שגם זה הי' בפסח וזהו שהמשיך לשם ב"ן מבחי' בק"ר הוא חסד להמתיק את הדינין שיהיו רך וטוב ולכך אין הקושי' הלא המצה מבטלת את טעם המרור כי אדרבא כן צריך להיות והבן"

(תפארת שלמה, רמזי פסח)

הצרה והישועה- שני חלקי התוכנית

"הלל הי' כורך פסח מצה ומרור. להודיע כי מרירות הגלות אינו דבר נפרד ושהי' שינוי רצון בשעת הגאולה. אך כל הסדר שנהג הקב"ה עמנו הכל דרך אחד. כמ"ש ממית ומחי' ומצמיח ישועה"

(שפת אמת, לפסח תרנ"ג)

מנהג אכילת ביצים

זכר לחורבן

"ונראה לי הטעם משום שליל תשעה באב נקבע (דהיינו חל להיות באותו לילה) בליל פסח ועוד זכר לחורבן"

(רמ"א תע"ז:ב)

זכר לחגיגה

"והגר"א כתב עוד טעם מפני שהביצה הוא זכר לחגיגה³⁹ ... וע"כ צריך לאכלו ג"כ" (מ"ב שם)

כלל ישראל דומים לביצים

"והגאון רבי משה סופר נתן בזה גם טעם אחר: כל המאכלים, יותר שהם מתבשלים, יותר הם נעשים רכים. אבל הביצה, יותר שהיא מתבשלת, יותר היא מתקשה. ואף ישראל דומין כך, כל מה שאומות העולם משעבדים בהם ומענים אותם, אף הם נעשים קשים יותר ואינם נכנעים להם ואין מתערבים בהם לעולם. עם לבדד ישכון, וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ"

(ספר התודעה כב)

הביצים במי מלח

ולמה נהגו שנותנים הביצה במי מלח? יש מי שאומר, שדבר זה זכר למהפכת סדום שהיתה בליל הפסח. וכל עמק סדום שהיה תחילה מבורך בשדות שמנים ומעינות טובים, הוצף מים ונעשה שם ים המלח. ואשתו של לוט שהביטה לאחוריה לראות מה נעשה באנשי סדום, אף היא היתה לנציב מלח:

ואמרו חז"ל: באותו הלילה שבאו המלאכים אל לוט, מה היא (אשת לוט) עושה? הולכת אל כל שכנותיה ואומרת להן: תנו לי מלח, שיש לנו אורחים... והיא מתכונת שיכירו בהם אנשי העיר (ויבואו לעשות שפטים באורחיה), על כן - ותהי נציב מלח; כלומר, אשתו של לוט, שמרשעת היתה ככל אנשי עירה, ועינה רעה באורחים, אפילו נצלה לשעה בזכות לוט בעלה, אינה ראויה לראות במפלתם של בני סדום; וכשראתה - פגעה פורענות הגפרית והמלח גם בה. אבל אנו ונשינו וטפנו שענינו יפה באורחים ושמחים בהם, ואמרנו בתחילת הסדר: כל דכפין - ייתי ויכול, אין אנו מתיראים מפורענות המלח ומימיו אלא אוכלים ממנו להנאתנו, שכל פורענותם של רשעים, טובה היא אצל הצדיקים:

(ספר התודעה כב)

אפיקומן

משום חבוב המצוה

"כלל חמשי: אפיקומן - בסוף כל האכילות והשתיות. לפי שכל עיקר אכילת האפיקומן משום חביבות מצות מצה, שישאר טעם מצה בפה, לכך הוא בא בסוף הסעודה וקודם ברכת המזון..."

והמהרי"ל כתב שטעם אכילת כשני זיתים מן האפיקומן, משום שחביבה היא משאר המצוות. שכל דבר הנאכל למצוה, שיעורו בכזית, וזו, הואיל שחביבה היא ביותר, יאכל ממנה שיעור כפול. ואם אינו יכול - מכל מקום לא יפחות מכזית"

(ספר התודעה כב)

³⁹ וכן נהגו הספרדים לומר קודם אכילת הביצה 'זכר לקרבן חגיגה'

אכן, לדעת הרשב"ם והגר"א עיקר קיום מצות מצה באפיקומן שנאכל הפסח מצה ומרור על השובע אחרי הסעודה.

הידיעה השלמה יבוא בשכר לצדיקים בסוף

"הלל גמור וסיפור יציאת מצרים... עיקר התיקון להנצל מליכנוס בחקירות בחי' חטא אדם הראשון בעץ הדעת טו"ר... צריכין להאיר עליו הדעת... תיכף יכנסו בו קושיות הרבה על הש"י... צריך לזהר לצאת מחמץ למצה שלא להחמץ מוחו כלל רק ישתדל להביט על ה' ונפלאותיו... וזה בחי' אפיקומן שפורסין מצה השניה... הוא צפון לאפיקומן... בחי' מה טובך אשר צפנת ליריאתך"

(ליקוטי הלכות ט: ב-ג)

מנהג פתיחת הדלת ושאר הסדר

לזכות האמונה בליל שמורים

"כדי שיזכור שהוא ליל שמורים ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על המכחישים בה' "

(רמ"א תפ)

פותחין לכבוד אליהו לזכור שהגאולה תלויה בביאתו

"לפיכך נוהגין כאן לפתוח הדלת לכבודו של אליהו הנביא וגם למזוג לכבודו כוס מיוחד... כדי לפרסם... שהגאולה שלמה תלויה בביאת אליהו הנביא... והתגלות אליהו הנביא תהיה האות על ביאת הגואל... למען לא נפול ברשת איזו משיח שקר"

(מהר"ל)

טעם הלל הגדול ונשמת

"ואומר הלל הגדול שהוא מזמור של כ"ו הודו... והני... הם כנגד כ"ו דורות שקודם מתן תורה שהקב"ה זן אותם בחסדו... ונקרא הלל הגדול משום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר שהקב"ה יושב ברומו של העולם ומחלק מזונות לכל בריה ועל שבפסח נכנסנו תחת כנפי השכינה והבטיחנו שאל יעזבנו ואל יטשנו לנצח לכן אומרים זה (דהיינו 'נשמת') על הסדר"

(ערוך השולחן או"ח תפ: ב)

טעם אמירת שיר השירים אחרי הסדר ובשבת חוה"מ

"מפני שיר השירים מדבר על האהבה בין כנסת ישראל לאביהם שבשמים שהיתה ההתחלה ביצ"מ "

(ערוך השולחן שם תצ: ה)

שביעי של פסח

מדוע נאמרת רק חצי הלל בשביעי של פסח

"מצה פרוסה לחם עני ודאי ובהוא זמנא תהא שלימה כגוונא דחברתה דאיהי מצה שלימה הדא הוא דכתיב (ישעיה ל') והיה אור הלבנה כאור... ובגין דא אמרין הלל גמור והלל שאינו גמור בפסח לקבל מצה שלימה ומצה פרוסה"

(תיקוני זוהר תקונא תליסר כח:)

בזכות הצדיק יסוד העולם

"בלילה הזאת שביעי של פסח הוא ו' ימים לספירה רמז לספי' יסוד שבחסד כי ע"י בחי' צי"ע מתעורר החסד העליון וז"ש (מדרש תנחומא וישב ט) ארונו של יוסף ראה וינס והבן :

(תפארת שלמה, רמזי פסח)

אין השמחה על מפלת הרשעים אלא על הישועה

שביעי של פסח, יום שנעשו בו נסים לאבותינו על הים, והתורה צוּתה עליו (שמות יב): וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל מַלְאָכָה לֹא יַעֲשֶׂה בָהֶם: ברוב המקומות שנוזכר בתורה הציווי על יום טוב ראשון של פסח, נסמך לו גם זכר ליציאת מצרים; ואולם לציווי לחוג בקדושה את שביעי של פסח, לא נסמך בשום מקום זכר לנס שהיה באותו היום, נס הים. וכן כשהתורה מספרת על הנס עצמו, בסדר 'בשלח', אין שם שום זכר ליום שבו היה הנס, וגם אין שם זכר לחג זה: אכן, כבר נזכר במקום אחר שלא נתן חג לישראל לזכר מפלת אויבינו אלא על הישועה שנעשתה לישראל בלבד. שאין הקדוש ברוך הוא שמח במפלתם של רשעים, ואף ישראל אין עושים להם שמחה על כך. לפיכך נאמרה להם לישראל מצַנֶּת יום טוב אחרון של פסח לפני שידעו שביום זה עתידים המצרים לטבוע בים. ולפיכך מעלימה התורה גם אחרי כן את הקשר שבין קדושת חג זה עם קריעת ים סוף: ועיקר השמחה שישראל שמחים ביום זה, הוא על השירה שמשח ובני ישראל אמרו באותו היום ברוח הקדש, וזכו ששירתם נקבעה בתורה לעולמי עד, והקדוש ברוך הוא וכל פמליותיו הקשיבו לשירתם:

(ספר התודעה כו)

התחלת קבלת התורה

"כי להכניע ולברר רוח שבחמץ אי אפשר כי אם על - ידי התורה כנ"ל ועל - כן התר החמץ אחר שביעי של פסח שהוא קריעת ים סוף, כי בקריעת ים סוף התחיל להיות נמשך בחינת קבלת התורה ועל - כן תכף נצטוו כמה מצות ודינים, כמו שכתוב (שם ט"ו), "שם לו חק ומשפט וכו'". כי קריעת ים סוף עקרו נמשך על - ידי רוח אלקים הנ"ל. בחינת ורוח אלקים מרחפת על פני המים, שהוא בחינת קבלת התורה. ועל - כן באמת זכו אז כל אחד להשגות גדולות, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (מכילתא בשלח פרק ג'), ראתה שפחה על הים וכו'..."

תכלית ביטול החמץ ושבירתו בשמיני

"...וזה בחינת וביום השמיני דיקא בה' הידיעה, דהינו ה' הדעת שנתגלה בשמיני על - ידי מצות מילה שהיא בחינת שבירת החית של חמץ כנ"ל וזה בחינת בטול החמץ לגמרי בשביעי של פסח כנ"ל. שביעי של פסח הוא יום השמיני מתחלת בטול החמץ, כי תחלת בטולו בערב פסח, כמו שכתוב, "אך ביום הראשון תשביתו שאור", שהוא ערב פסח שנקרא ראשון. נמצא, שיום שביעי של פסח הוא יום שמיני ליום הראשון, דהינו לערב פסח ואז הוא תכלית בטול החמץ ושבירתו, דהינו שנשבר החית כנ"ל. ועל - כן נתגלה בחינת מצות מילה תקון הברית כנ"ל, שהוא בחינת קריעת ים סוף כנ"ל"

(ליקוטי הלכות תפילין ו)

השלמת גאולת מצרים

"כתוב במדרש בא כי שביעי של פסח בחי' שבת כמו שיש ז' ימי בראשית כן ז' ימי פסח כו' ע"ש. כי כל הבריאה נתקן ביצ"מ. וכמו שהשבת שלימות כל הבריאה כן שביעי של פסח כלל והשלמת גאולת מצרים."

(שפת אמת ויקרא לפסח תר"מ)

זכר לנפלאותיו

"בפסוק ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה'. דאיתא במד' סוף פ' בא כי שביעי של פסח הוא במקום יום השבת. כי כל הימים היו עסוקין במלחמה ורדיפת המצריים. ועתה באבוד רשעים רנה ובאו למנוחה בקי"ס. וכן עשה הקב"ה זכר לנפלאותיו לכל השנים. ששת ימים תאכל מצות הוא לשון מצה ומריבה כמ"ש

בזוה"ק פ' פנחס. ובשביעי של פסח יום המנוחה עצרת לה'. וגם דכתיב במקלות ברכו ה' לכן ביום השירה יכולין להתאסף בכנופיא לה'."

(שם משמאל בשלח תרע"ב)

יום לתיקון הברית

"וכמו שהם טהרו את לבם, היינו כאמרם ז"ל (שוח"ט פ' קט"ו) ארונו של יוסף ראה רומז למדת שמירת הברית, ע"י יכלו לומר שירה ולהתדבק למעלה. וזה בנין אב לכל הבא התפלל, כי תפילה היא לשון חיבור שצריך מקודם לטהר לבבו מכל אלה ולעשות תשובה ולקבל על להבא. וכנראה שיו"ט זה שביעי של פסח מעותד תיקון לפגם ברית, והוא יום הששי לעומר, מדת יסוד"

(שם משמאל צו שביעי של פסח)

תקון לחטא של נח

"אך בקי"ס נראה שהיו זקוקים לתקן חטא נח. והיינו דהנה המבול נקרא מי נח, ובמדרש שהי' לו להתפלל על דורו ולבקש רחמים עליהם ולא עשה כן, ובזוה"ק איתא מפני שהי' לו להקריב קרבן עליהם, והקרבן שהקריב בצאתו מן התיבה הי' לו להקריב מקודם, ובודאי הא והא איתא, ע"כ נחשב כאילו הוא הגורם למבול שנהפכה היבשה לים. ונראה שישראל למען יהפך להם ים ליבשה הוצרכו לתקן חטא נח. ובאשר חטא נח הי' בכפלים, בענין תפלה מה שלא התפלל עליהם, ובענין קרבן מה שלא הקריב עליהם קרבן, ע"כ הי' מוטל על ישראל לתקן חטא נח נמי בכפלים, בתפלה מה שהתפללו על הים כמ"ש וייראו מאד ויצעקו בניי אל ה', ובקרבן מה שנסעו ונכנסו לים עד חוטמיהם, שבמקום קרבן מבעלי חיים הקריבו את עצמם לקרבן. וע"כ טרם שנכנסו לים עד חוטמיהם שחשוב כקרבן, שעדיין לא הי' מתוקן חטא נח"

(שם)

שביעי של פסח-יום המחדש בישראל את כוח לא להיטמע בין העמים

"ונראה שכח הדעת שבישראל שאינם מתפתים לחיצוניות הבאה תמיד בלבוש מהודר ומתחפשת כאילו דורשת טובת ישראל כעמלק שכסות ולשון שינה, וזה כאמרם ז"ל (חולין צ"א). כת"ח נדמה לו, וישראל פקחים ומבינים שבזה צודים את נפשם למלך בלהות, כ"ז נסתעף מאז, ומיו"ט שביעי של פסח המתחדש בכח זה לדורות, וזה כל קיום ישראל שאינם נטבעין באומות כידוע ומפורסם, וע"כ יפה אמרו שישראל נקראים עברים ע"ש עברו ים"

(שם משמאל לפסח תרפ"א)

כאשר היינו בצער-נפתחו אוצרות החסד

"יש שני אופנים להתחבר... לחסד ה'... או ע"י גדלות או באמצעות צרה גדולה. יו"ט שביעי של פסח אינו יום של גדלות(דהיינו במדרגת יום ראשון של פסח)... ולכן אין גומרים בו את ההלל. אדרבה הוא זמן של צרה (שצעקו אבותינו על הים שהמצריים יהרגו אותם), ודווקא עת כזו מסוגלת לפתוח אוצרות נפלאים של חסד ה' ... משל ... לבן המבקש מאביו לרכוש לו חפץ כלשהו. האב עונה לו "צר לי, איננו יכולים להרשות לעצמנו כעת הוצאה זו". אך אם באותו יום הבן האהוב יחלה הרי אביו יוצא עליו סכומים אדירים לרפואתו"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פסח)

תקון שביעי של פסח

"נהגו ישראל קדושים, שהם ערים כל ליל שביעי של פסח, או רוב הלילה, ועוסקים בתורה, וחורזים מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים, תורה שבכתב עם תורה שבעל פה, ומשלימין בדברי הזהר בענין קריעת ים סוף:

וקורין לסדר זה 'תיקון', לפי שלא זכו ישראל לשלמות גאולתם בלילה זה ושיעשה להם נס גדול ויאמרו שירה שתהא נקבעת בתורה לעולם ועד, אלא על ידי שנתקנו לכך באמונה שהאמינו בה' ובמשה עבדו, ובזכות שהיו עתידים לקבל את התורה. ואותו לילה בכל שנה ושנה מסוגל לענין זה של תיקון הנפש באמונה בה' ובתורתו. וכל הבא ליטהר מסייעין אותו מן השמים בלילה זה סיוע גדול מתמיד:"

(ספר התודעה כו)

ספירת העומר

עיקר ענין ספירת העומר

כמו שהיו ישראל במדבר מונין כל אחד לעצמו לקראת מתן תורה

"...ספירת העומר עכשיו דליכא הבאה ולא קרבן אינו אלא דרבנן...זכר למקדש...ובהגדה...אמרו בשעה שאמר להם משה תעבדון את האלקים על ההר הזה אמרו לו ישראל משה רבינו אימתי עבודה זו אמר להם בסוף חמישים יום והיו מונין כל אחד ואחד לעצמו מכאן קבעו חכמים ספירת העומר..."

(ר"ן סוף פסחים)

להראות את חפצינו הגדול ליום הנכבד והנכסף יום מתן תורתנו

"הוציאך אותם ממצרים- שתקבלו התורה שהיא העיקר הגדול שבשביל זה הם נגאלים...וענין גדול הוא להם יותר מן החירות מעבדות, ולכן עשה ה' למשה אות צאתם מעבדות לקבלת התורה...ומפני כן נצטוונו למנות ממחרת יום טוב של פסח עד יום נתינת התורה להראות בנפשינו החפץ הגדול אל היום הנכבד הכסף ללבנו (דהיינו שבועות)"

(ספר החינוך, רעג)

אם אין תורה אין קמח ואם אין קמח אין תורה

"והוא הוא הטעם ג"כ במצות הספירה שציונו הוא ית' לספור מיום היתר החדש והקרבנו הוא י"ו בניסן עד יום מת"ת הוא חג השבועות, לעורר על מאמרם ז"ל באבות (פ"ג) אם אין תורה אין קמח אם אין קמח אין תורה. כי כל מספר כשהוא מסופר מדבר אל דבר או מזמן אל זמן, יחבר השני ענינים ההם מה שהם ויעשם אחד מיוחדים מצורפים ומוכרחים זה לזה, עד שאין לשום אחד מהם יחס זולת השני כמוחש לכל מסגולת המספר. הנה רמז לנו כי היתר החדש והתורה תולים זה בזה, ובחסרון כל אחד מהם יחסר גם השני שאם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח. ועוד בביאור יותר כי במה שלא הותר החדש עד כי כבר מתחילין לספור ולהכין אל התורה יוחלט שאם אין תורה אין קמח, ובמה שאין מתחילין מספר הזה גם כן עד יום היתר החדש לא קודם לו כלל יובן שאם אין קמח אין תורה. ובאולי ראוי לומר בגבול הספירה במספר הזה דוקא. מפני כי הדבר הראשון וקודם כל הצריך אל התורה בעצם וראשונה הוא החדש שהוא הפרנסה, ואחרי כן ידועים לנו מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם ממאמרם ז"ל באבות, לכן הוגבלה הספירה במ"ט יום שיספרו ביום הראשון הוא יום החדש בעצמו נגד היתר החדש והפרנסה שהוא דבר ראשון הכרחי ועצמי לתורה קודם כל, נוסף עליו יספרו אחריו מ"ח יום נגד מ"ח דברים להכין את עצמם בכל הדברים שהתורה נקנית בהם ואזי יקבלו ביום מתן תורה"

(דרושות מהר"ל- דרוש על התורה)

לדעת שהתכלית של פסח הוא חג השבועות

"ככה אתה מכריז וקובע לכל הדורות שהתכלית של פסח הוא שבועות, דהיינו החירות עם כל ברכותיה(ונחלת הארץ בכללם) רוכשת איכות מציאות ומשמעות רק ע"י מצוות התורה"

(רש"ר הירש-חורב ב:כט:ריד)

להראות שחפצים אנו להתעורר מחמת הגילויים בפסח-להתקשר אליו ית' ואל עבודתו

"כי הנה בפסח נתגלה אלוהותו על ידי ניסים ונפלאות ושראוי לעבדו. אמנם השם יתברך רוצה הגם שהוא מעורר אותנו מלמעלה לעבדו שנהיה אנחנו חפצים להתעוררות הנה. וזה סוד הספירה שבשבוע הראשון אנחנו חפצים באהבתו, ובשבוע השניה אנחנו חפצים ביראתו, ובשבוע השלישית אנחנו חפצים שיתפאר בנו כאב המתפאר בבנו, ובשבוע הרביעית והחמישית שנאמין באמונת הבורא ברוך הוא, ובשבוע השישית שנהיה אנחנו דבוקים ומקושרים בעבודתו, ובשבוע השביעית שאנחנו ממליכים אותו על כל העולם כולו ועלינו. לכן אחר שאלו המדות נמשכים מהבורא ברוך הוא באלו ימי הספירה יש לאדם בימי הספירה להתבודד ולעבוד את ה' אלהינו כיון שבאלו הימים נמשכים אלו המדות הישרים לעמו בית ישראל, ובפרט בעת הספירה יש לאדם לשמוח ולדבק את עצמו באלו המדות ישרים, כן שאדם חפץ שמידות ישרים ימשוך בו אהבה ויראת הבורא ימשוך בו כמאמר חכמינו ז"ל (מכות י ע"ב) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו"

(קדושת לוי, אמור)

והלוקוטי הלכות (ספירה א:א):מביא משל מהבעש"ט:

"משל האב כשתינוק מתחיל לילך אזי מוליכו בידו ואח"כ מניח אותו לילך מעצמו כמו כן בפסח מסייעין לו ומוליכין אותו ע"י התעוררות עליון, אך תיכף מניחין אותו לילך מעצמו כדי שיתעורר מעצמו ויתקן מה שעיוות שזה בחי' ספירה"

כחול המועד בין פסח ושבועות

"ימי הספירה נזכרים תוך המועדות שהמה ימים טובים כמו חול המועד שיש קדושה לפנייהם ולאחריהם מיצ"מ עד קבלת התורה. וכת"י תמימות תהייה ובמד' אימתי הן תמימות כשעושין רצונו של מקום. כדאיתא ע"פ יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים. כמו כן קאי על ימים אלו דכתי' תמימות תהייה ונק' ימי תמימים"

(שפת אמת אמור תרמ"ב וע"ע ברמב"ן על הפסוק שם בפ' אמור)

ז' שבועות

"טעם לז' שבועות...לפי מספר הנאמר בטמאים שמספר ז' ימים...מצאנו בשבעה דברים ואלו הן א' נידה ב' זבים ג' יולדת ד' מת ה' נגעי הגוף ו' נגעי הבגדים ז' נגעי הבתים...לעומתן הוצרכו לספור ז"פ שבעה לטחור"

(נה"ש כמובא בילקוט יצחק, עניני ספירת העומר שז:ז)

"כנגד התורה שנחלקה לז' תורה, נביאים, כתובים, משניות, תוספתא, תלמוד, ואגדה" (ת"ע כמובא בילקוט יצחק שם ח)

נוסח ספירת העומר

"מנהג קדום היה בארץ ישראל ומצרים, כי הש"ץ סופר אחר הקהל, שלא יצא הקהל ידי חובתו בספירת הש"ץ; אולם להסיר מכשול מהקהל, שלא יהא טועה בספירה, הנהיגו שיהא הקהל מונה אחר שליח ציבור... ונוהגים שאחרי הספירה אומרים למנצח בנגינות שיש בו מ"ט תבות במסורה כמנין ימי הספירה, שכמה תבות במזמור זה מחוברות לאחת במסורה, כגון: בכל גויים, כי תשפוט, וכן שלש התבות כל אפסי ארץ מחוברות ונחשבות כתבה אחת:

ואומרים תפילת 'אנא בכח' עם 'ברוך שם כבוד' בסוף, שאף בהם יש קרוב למנין הספירה, מ"ח תבות"

(ספר התודעה כד)

'בעומר' ו'לעומר'

"וזה שאנו מונים 'לעומר' (כלומר, הימים שעברו, ולא מונים הימים שיש לנו עוד) וכו', לסימן, כי כל זה מראה בנו הרצון להגיע אל הזמן. (שכן הרגשת הצער מימי הריחוק, חזקה מהרגשת העונג שיבוא בסוף הזמן, לכן שמחים יותר בימים שעברו..."

(ספר החינוך כמובא בספר התודעה כד)

אולם בשו"ע הנוסח הוא בעומר והרבה נוהגים כן

"...אחר הספירה נוהגים לומר: 'יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו', או נוסח 'הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת בית המקדש' וכו'. וטעם מנהג זה, לפי שהזכרנו בספירה את קרבן העומר, אנו מתפללים שיבנה בית המקדש ונקריב את העומר ככתוב בתורה..."

כמו אבותינו שיצאו ממצרים-חסר לנו המקדש

"...בזמן הזה שאין לנו עבודה בבית המקדש, לא עומר בפסח ולא ביכורים בעצרת, אבל עיקר עבודת ה' וקבלת עול תורה הרי יש לנו תמיד. אף אנו מכינים עצמנו לעבודה זו שבידינו כשם שעשו אבותינו שיצאו ממצרים, שגם הם כמונו לא זכו לקיים מצות העומר, שהרי לא באו לארץ, ומנו רק לקבלת התורה שצפו לה, ואף אנו כמוהם מצפים תמיד לקבלת התורה ומונים לה בצפיתנו משל למה הדבר דומה? לשר אחד שעבר בדרך ומצא אדם אחד מושלך בבור שהיה אסור שם. אמר לו השר: אני אעלה אותך ואוציא אותך מהבור הזה, ולזמן פלוני אתן לך את בתי. ושם אותו אדם שמחה גדולה. אמר בלבו: 'לא די שמוציאני מהבור הזה, אלא עוד רוצה ליתן לי בתו! וכן עשה השר, הוציאו והלבישו בגדים נאים, וכסף וזהב נתן לו. כשראה אותו האיש שהשר קיים כבר מקצת דבריו, התחיל למנות מיד כמה זמן יש עוד למה שקבע לו השר לתת לו בתו"

(ספר התודעה כד)

עניני קרבן העומר

העומר ושתי הלחם-משלים לדרגות עם ישראל לפני ואחרי הספירה

"ההבדל במדרגות ומעלות האנשים בבחינת קנין התורה ושלמות נפשם, כי מנחת העומר מהשעורים אשר הובאה בחג הפסח, הקדמונים אשר נדמו בעבור כי נעדרה מהם האמונה האמיתית וכל שלמות מוסרית, לקש ותבן, אשר כבר הוציאו מהם הבר, דומים רק לשעורים אשר בעבור פחיתות ערכם הם מאכל משותף לאדם ולבהמה, ומנחת שתי לחם בחג השבועות הבאה מן החטים שהם מאכל אדם ביחוד, בעבור חשיבותם, רומזת להשלמים בעם, ויען כי גם השלם בבני אדם יעלה רק מעלה מעלה במדרגות שלמותו, ע"כ באה תחילה בפסח מנחת עומר שהיא מן השעורים, ושתי לחם מהחיטים באחרונה, במלאת ימי הספירה וההכנה בחג השבועות, ויען כי מנחת העומר רומזת על התחלת השלימות"

(עקידת יצחק סז)

קרבן העומר-בהמות הייתי עמך

"הנפת העומר שעורים^{A39} שמרימין כל המשפטים ודינים להש"י. כי מניפין העומר ומעלה ומוריד... בחי' 'כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים' וכו' שמודיעין שהכל מהש"י ואין להרהר אחריו ית' כלל... ובזה בעצמו ממתיקין הדינים... מוליד ומביא כדי לעכב רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים' שהם כלל כל הדינים

^{A39}ששעורים הם בבחי' דינים כמובא בסה"ק

והיסורים שבאים מרוחות רעות וחסרון הפרנסה שבא בטללים רעים שכולם נמתקין ונתבטלין ע"י... שמאמינים כי צדיק ה'...שעורין שהוא מאכל בהמה...שצריכים לשום עצמו כבהמה ולבלי להרהר אחריו ית' כלל...וע"כ סופרים הימים לעומר...כי אדם נידון בכל יום...אין יום דומה לחבירו...והכל ע"פ צדקת משפטיו ית' "

(ליקוטי הלכות ר"ח ו:יב)

העומר מקשרת את בחי' 'מקום' עם ה'למעלה מן המקום'

"המקום של כל אחד ואחד גורם לו התרחקותו מהשי"ת כי מקום הוא בחי'...תוקף הצמצום...בחי' מצרים שהוא מקום טמא...ועל כן נקרא בשם מיצר ודוחק...כשהוציאם השי"ת ממצרים נשא אותם על כנפי נשרים...שהגביהם למעלה מן המקום...בחי' ספירת העומר שמביאין עומר הנפת העומר שעורים תיכף ביום שני של פסח...בכל הששה קצוות...שהם כלל גבול המקום זה בחי' שמעלין ומקשרין בחי' מקום...להשי"ת לנחי' למעלה מן המקום למקומו של העולם"

(ליקוטי הלכות ציצית ג:יא)

החירות לא בארצנו או עמצאותנו אלא בקיום התורה

"בתחילת קצירת השדות בארצנו הלאומית מונים...מזמן חרותנו לזמן מתן תורתנו...לזכור שהישועה לא בעצמאות ובארץ אלא ביחד עם קיום התורה, תורת ה' "

(רש"י הירש, הכתבים המקובצים, אייר ב)

ספירה של טהרה

"אף כאן ישראל, כשיצאו ממצרים, יצאו מן הטומאה...משם והלאה יעשו חשבון לקרב אשה לבעלה, שיתחבר עמו. ואלו הם חמישים ימים של טהרה"

(זהר אמור עפ"י הסולם)

"אמרו רז"ל כי לצד שהיו בטומאת מצרים ורצה הקב"ה להזדווג לאומה זו דן בה כמשפט נדה(או זבה) שדיני' לספור ז' נקיים וצוה שיספרו ז' שבועות ואז יהיו מוכשרים להכניסת כלה לחופה (על שבועות)...וכאן ז' שבועות לצד הפלגת הטומאה... 'וספרתם לכם' פי' סיבת ספירה זו היא... לטהרתכם"

(אור החיים ויקרא כג:טו)

" בספרים הקדשים רמזו על הקשר שבין ספירת ז' שבועות...ובין ספירת ז' נקיים של זבה...ענין 'שבעה' הוא בנין רוחניות שלמטה כמו שביאר המהר"ל ז"ל והוא גדר שבע ספירות התחתונות...

ובאור הענין הוא שטומאת הזבה ענינה חטא בדקות והיא סרה ע"י תשובה וע"כ צריכה שבעה נקיים כי דרך החיזוק שמתרפה במשך הזמן. על כן... צריך בדיקה ממושכת ומכופלת שבעתיים...כך אפשר לצפות לבנין חזק ושלם של רוחניות מוצקת וכן בגאולת מצרים שענינה היציאה מרשות אחרת לרשותו של הקב"ה הוצרכו בעלייתם לקדושה העליונה של מעמד הר סיני לספירת שבע פעמים שבע כדי לעיין ולהתבונן בכל יום ויום חדרה שוב טומאה בעד איזה סדק שבלב וזה מרומז בארז"ל "וספרה לה -לעצמה"... וטעם הדין בשורש הוא משום שהבדיקה צריכה להיות...בפנמיותה וכן מצינו גם בספירת העומר "וספרתם לכם" "

(מכתב מאלהו ב:א)

רש"י הירש הביא עוד טעם לשבע שבועות בפירושו על התורה(ויקרא כג:טו)

"שהתורה טעונה הכנה (לקבלת התורה) ע"י בחינת שבת (מה שהוספת לקבלת התורה) כי שבת מחנכת את האדם להכניע לבו ולקבל בשמחה את עול עבודתו...ע"י שביתה גמורה, וביחוד גאולת השבת את האדם מדאגה יתירה בצורכי פרנסתו"

טהרה ע"י התבטלות למידות ה'

"זה ענין ספירת העומר שאומרים שציונו כדי לטהרנו כו' כי ביצ"מ נתגלה בכל איש ישראל אשר יוכל לצאת מכל רצון אחר. וזה חירות להיות הרצון תמיד ליבטל ולהיכלל בהשי"ת. וזהו ה' אז ביצ"מ שהי' הגאולה ע"פ נס והוא בחי' ביטול שלא בדרך השכל והטבע. ואח"כ סה"ע לברר המידות שהם דבקין בנפש האדם להיות נמשך חיות השי"ת בתוך המידות. כי השי"ת א"ס ואין לו מדה וגבול. והמשכות חיות ממנו לנבראים נק' מדה כנ"ל. כמ"ש במ"א עמ"ש במדה שאדם כו'. וכפי מה שמקבל האדם חיות עליון תוך המידות שלו היינו להיות החפץ והרצון לקרב כל המידות אהבה ויראה וניצוח כו' הכל אליו להיות מתנהגים רק ע"פ רצונו ית'. כפי מה שנכנס הארה מנקודה הראשונה תוך המידות שבנפשו. כן מגרש ומטהר האדם מכל טומאות ורצונות אחרים אשר לא לה' המה"

(שפת אמת אמור תרל"ב)

טהרת יוצאי מצרים מסייעת גם לנו

"ימי הספירה מסייעין לאדם. שבאותן הימים נהפכו אבותינו משעבוד חומר ולבנים עד להיות מוכן לקבל התורה. ממילא גם עתה הזמן מסייע. וכן שמעתי ממו"ז ז"ל על הגמ' כולו שקיינא מפסחא עד מעצרתא כו'"

(שפת אמת אמור תרל"ג)

קנין האדם בתורה תלוי במידת טהרתו

"כי התורה ניתנה לבני"י לתקן על ידה כל המעשים. לכן אין ד"ת מקבלין טומאה. וזה הרבותא טהורות בכל המקומות שמכניסין שם דברי תורה אין בהם מגע נכרי. ולכן אין אדם זוכה לתורה רק כפי הטהרה שנמצא בו. ולכן ניתקן ימי הספירה להיות מטהרים להיות מוכן לקבל דברי תורה. כי הגם שכ"א לומד אבל להיות לו דביקות בפנימיות התורה שנק' אמרות ה' כמ"ש ודבק לבנו בתורתך דייקא זאת תלוי בטהרה. וזה עצמו העדות שאמרותיו טהורין ע"י שכ"א כפי הטהרה שבו כך זוכה לתורה. כמ"ש כסף צרוף בעליל לארץ כו'. כי התורה אמת ועד לעצמה. כי כפי הטהרה כך נכנסת באדם וא"ל לא יועילו כל התחבולות."

(שפת אמת אמור תרמ"א)

טהרה משבע מיני טומאה

"והרב המאירי הוסיף רמז ל'שבע שבתות' אלה, שכך מנתה תורה שבעה מיני טומאה, שנאמר בהם שבעה שבעה, ואלו הם: נדה, זבה, יולדת, מת, נגעי הגוף, נגעי בגדים, ונגעי בתים. ובמצרים לא היו נשמרים מכל שבעה מיני טומאה אלה, ולזה הוצרכו למנות שבע פעמים שבע..."

ימי ספירה-לצאת ממ"ט שערי טומאה ולהיכנס למ"ט שערי חכמה

"...ישראל כשהיו במצרים, נטמאו בכל מיני טומאות עד שנשתקעו במ"ט שערי טומאה, והקדוש ברוך הוא הוציאם מתחת שעבוד כל הכחות, ועוד הכניס אותם במ"ט שערי חכמה וכו', ודבר זה לא הבטיח לאברהם, לכן מצינו בתורה שמזכירה יציאת מצרים חמשים פעמים, להראות לכל העולם חסד שעשה הקב"ה עם ישראל: וזה שאנו מונים ספירת העומר מיום טוב ראשון של פסח, מ"ט ימים, מפני שבכל יום ויום הוציא אותם משער כח הטומאה, והכניסם לשער של כח הטהרה שיהיו ראויים לקבל התורה"

(ספר התודעה כד)

ימי ספירה-ימי בנין ותקון

לבנות כלים ומדות לקבלת התורה

"וע"כ הכוונה בספירת העומר הוא שצריך ליתן הארה להכלי היינו שמטהרין הגבורות. ע"י שהאדם מטהר מדותיו ומחשבותיו ומצמצם את עצמו מה לעשות ומה

שלא לעשות וזהו גבורה מה שמגבילים הדבר ומעכבין אותו שלא להתפשט. וישראל כשיצאו ממצרים היו צריכין לספור ולעשות כלי שיהיו מוכשרין לקבל התורה דעדיין לא הגיעו אז לבחי' אותיות דהוא הא"ב עד ימי חג השבועות שהיו מקריבין שתי הלחם מן החטה וחט"ה גימטריא כ"ב אותיות. ולכך היו צריכין להקדים הבאת העומר שהוא מין שעה שהיו להם יניקה מאותיות מנצפ"ך דב' פעמים מנצפ"ך עולה גימטריא שער"ה. (כמו שמבואר בכתבי האריז"ל בכוונת ספירת העומר). דהוא רומז על הגבורות ואנו צריכין להמתיקן וליתן ספירה והארה להעמ"ר." (אוהב ישראל, אמור)

זמן תקון ענין השגת גבול חברינו

"ומזה יוצא מוסר השכל שצריך כל אדם לשמור א"ע לבל יהיה בו שום צד נגיעה והשגת גבול בחבירו בעסק פרנסתו ולא יתקנא בו אם יראה אצלו מעלה יתירה ממנו. כי כמו בס"ת אם יש בה נגיעה היא פסולה כי צריך להיות מוקף גויל כן כאו"א מבניי צריך לשמור מכל צד נגיעה כי אם לא כן נפסל חלק שורש נשמתו באותיות התורה. ולזה סמיכת הפסוקים (יתרו שמות יח, כג) כל העם הזה על מקומו יבא בשלום ואח"כ מתחיל (שם יט, א) בחודש השלישי כו' כי רק זה עיקר ההכנה למתן תורה כאשר כל איש על מקומו פי' חלק נשמתו ומקום אחיזתו בתורה יבא בשלום ומתוקן כראוי אזי יכול לקבל התורה. וכבר אמרנו כי גם ימי הספירה הם רמוזים לזה גוי"ל גימ' מ"ט נגד ימי הספירה והם הכנה קודם מ"ת שלא יהיה צד נגיעה"

(תפארת שלמה על המועדים, שבועות)

תקון לקבלת התורה ע"י התאחדות כל כלל ישראל

"ובזה יובן ענין ספירת העומר קודם שבועות, שכבר אמרנו שלשון עומר הוא קיבוץ הנפרדים, והוא התכללות כל הכתות, זה שרשו בחסד וזה בגבורה, ובקיבוץ כל כלל ישראל יחדיו אז רק יכולין לקבל הארת חג השבועות בשלימות כמ"ש ממלכת כהנים וגוי קדוש. ובמדרש אילו הי' חסר אחד לא הי' ראוי התורה להנתן. וכן כתיב ויענו כל העם יחדיו, ופי' הספורנו כלומר בין כולנו נשלים את חפצו" (שם משמואל קדושים תרע"ג)

ימי בנין הכלים לקבלת אור ה' בחג השבועות

"לספור דייקא... בחי' כלים ימים ומדות לקבל האור במדה... בחי' 'ומדת ימי מה הוא'... שלא יהיה ריבוי השמן גורם כיבוי האור... שזה עיקר בחי' התורה שהיא שמא דקב"ה שהיא בחי' כלים ומדות לקבל האור במדה שזה מעלת התורה... שסופרים שבע שבתות כנגד שבעת ימי בראשית כי ע"י הספירה עיקר גמר תיקון הצמצום... וע"כ ספר ומנה כל יום ויום בעת הבריאה... כי הספירה והמנין הוא עיקר תכלית הצמצום כי לפני אחד מה אתה סופר"

(ליקוטי הלכות ר"ח ג' יא, ו:ז)

כנגד ה'מ"ח דברים'

ימי הספירה הסכנגד המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם. כל יום מיועד לעבוד על אחד מקנינו וביום האחרון-יום מ"ט הוא כדי לחזור על כולם ולהתחזק בהם (הסבא מקלם)

לתקן כל פגם במדות

"אברהם אבינו מדתו חסד הוא זן ופרנס את הכל באהבה... ולא היתה לפניו לא קנאה ולא שנאה ולא אכזריות על שום אדם... יצחק אבינו מדתו גבורה, ממנו בא מורא על העולם מפחדו של הקב"ה. כל עצמת כוחו נתן בעבודת אלקיו... ולא רפיון כל שהו בעבודת ה'... יעקב אבינו מדתו תפארת שהיה תם ומושלם בכל מעשיו... משה

רבינו מדתו נצח. אין נצח אלא תורה... אם אתה קונה קנין תורה הרי הוא קנין נצח... אהרון הכהן מדתו הוד. אוהב את השלום ורודף שלום... וכל הרואה הודו וקדושתו של אהרון מיד נמשך אחריו... ותורתו. יוסף הצדיק מדתו יסוד שנתעלה ונתקדש בקדושת אות ברית קודש. מידה זו נקרא 'יסוד' לפי שהוא יסוד העולם חותר משאר המידות... וכל השומר על אות ברית קודש מקיים העולם ומלואו. דוד המלך מדתו מלכות... הוא מלך והמלך את הקב"ה על כל באי העולם ונתן בפי הכל שירות ותשבחות לאדון כל הארץ... ולוקח כל גדולתו... ומחזירה כולה למי שהגדולה שלו...

מיחדים חכמי הסוד את ימי הספירה שבהם צריך לתקן כל פגם במדות אלה וכלולות בהן

(ספר התודעה ב:ח)

למלאות ימים אלו עם תוכן

" אנחנו סופרים ארבעים ותשע ימי בנין... נמצא שעצם מהותם של הימים אלו כאילו תובעים הם מעמנו למלאותם עם תוכן. שכן כאמור, מצד הסדר הפשוט הספירה הייתה צריכה להיות הפוכה, דהיינו לספור את הימים שנותרו, רק מפני שאנחנו מצווים למלאות ימים אלו עם תוכן אנחנו סופרים את הימים שעברו ואת התוכן שיצקנו בהם...

מונים ימים אבל איזה ימים? ימים של הקב"ה... הם ימים של יחוד ה' והיות יחוד ה' כל המציאות אם כן אלו הם ימים של הקב"ה... ארבעים ותשע ימים שבהם יתבטא בכל מעשינו יחוד השי"ת"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל- ספירת העומר)

ימי ספירה – ימי דין

המתקת הדינים של הזמן בספירת העומר

"וליתר ביאור, כתיב (תהלים קיח, ה) מן המצר קראתי י"ה ענני במרחב י"ה, כי שורש הספירה מעומר שעורים. ושער"ה הוא מנצפ"ך כפולים שהם שרשי הגבורות. ומנצפ"ך גימטריא ר"פ וכשנחלקים לה' חלקים ע"ש ה' אותיות עולה לכל אות נ"ו. והם אותיות המגבילים הדבר להיות מדבר בעדו, כמו אבותינו גואלינו ודומיהם. וזהו מן המצר קראתי י"ה ענני במרתב י"ה, ונמתקה ההגבלה על ידי מרח"ב, ר"ת רח"ב רב חסד "

(עבודת ישראל, קדושים)

כמה הם ימי האבילות- בדברי הפוסקים

שאז פסקו התלמידים מלמות

"ונהגו שלא להסתפר עד ל"ג בעומר שאומרים שאז פסקו (תלמיד ר"ע) מלמות"

(ש"ע או"ח תעג:ב)

"שבמדרש איתא שמתו עד פרוס עצרת והוא ט"ו יום קודם העצרת נשארו ל"ד יום ומקצת היום ככולה"

(ביאור הגר"א שם)

שלא מתו תלמידי ר"ע בימים שא"א בהם תחנון

"מיהו בהרבה מקומות נוהגין להסתפר עד ר"ח אייר... ואותן לא יסתפרו מל"ג בעומר ואילך"

(רמ"א שם:ג)

"כי י"א כי ל"ג אינו להפסקה אלא אותן ימים שא"א תחנון ז' ימי פסח ו' שבתות וג"י ראש חודש וי"א עד ר"ח אייר תקח ממנין הימים שנשארו ל"ג ימים"

(תוס' יבמות סב: כמובא בביאור הגר"א שם)

הענין הפנימי של תקופת האבילות

"כי הספירה ארבעים ותשעה יום עד מתן תורה כי התורה היא מתעלה עד שער החמשים, ולפיכך הספירה ז' שבועות מדריגה אחר מדריגה עד שער החמשים, והם לא נתנו כבוד לתורה לנהוג כבוד בחבריהם, כמו שיש לתורה התעלות כמו שמורה עליו ימי הספירה שיש לתורה התעלות עד שער החמשים ולפיכך מתו מפסח ועד עצרת דווקא. ומתו גם כן שלשים ושנים ימים כמנין כבוד דהוא ל"ב, מפני שלא נהגו כבוד זה בזה, ובל"ג בעומר שהוא י"ח אייר פסקו. כי אייר מספרו ארך וי"ח בחודש שהוא חי דהיינו ארך חי באותו יום פסקו מלמות כי התורה היא ארך חי בימינה, וכאשר קבלו עונשם כמספר כבוד אז חזר להם מיום י"ח אייר שהוא כמספר ארך חי אריכת ימים, שנאמר בתורה (שם) אורך ימים בימינה, אף על גב דאמר שמתו מפסח ועד עצרת, מכל מקום הגזירה פסקה בל"ג בעומר שלא חלה עוד אחד רק אותם שחלו קודם מתו לאחר ל"ג בעומר"

(מהר"ל-נתיבות עולם א תורה יב)

לתקן הפירוד בעם ישראל

אחד הטעמים שלא מסתפרים בימי הספירה הוא כי כל שיער ושיער בפני"ע יחיד הוא אבל ע"י גידולם וערבובים יחד מתחברים השערות לגוף אחד. על כן כדי לתקן את הפירוד שנגרם ע"י תלמידי ר"ע נותנים לשערות לגדיל ולהתערבב לגוף אחד (מפי ר' בן-ציון מוצפי שליט"א)

טרדת הקציר

"האבודרהם מסביר שענין הספירה כרוך בטרדת הקציר...ועלולים לשכוח מתי הם הימים לעלות לרגל לשבועות לכן באה הספירה להזכיר לכל יהודי כי החג מתקרב" (כמובא בספר 'התורה והמצוה' א:קט)

חג השבועות

"ולמה לא נאמר שעיר חטאת בחג השבועות לפי שהוא יום מתן תורה והתורה היא מכפרת כקרבן, לכך לא נאמר בו חטאת הכפורים"

(מדרש אגדה במדבר כח:כו)

עיקר ענינה

החג בלי מצוה מיוחדת

"והיו חג המצות וחג הסוכות רמז לציאת מצרים ולמה שקרה לישראל בזמן יציאתם ואחרי כן, והם דברים פרטיים חמץ ומצה בפסח וסוכה בימי החג, אבל חג השבועות הרומז למתן תורה אין בו דבר פרטי באותו יום מפני שהוא כולל כל התורה כולה הכלולה בעשרת הדברות שנשפכו ביום המקודש ההוא" (בית אלקים שער היסודות, לז)

ביום החמישים-שבת לשבתות, קדש הקדשים

"לכך היה ביום החמשים כדי שיהיה מספר ז' שבועות ויום החמשים הוא עוד שבת לשבתות, וזהו קדש קדשים כי שבעה ימים יש בהם שבת וכאשר ימנה שבעה פעמים שבעה ואחר כך יום החמשים, הנה יום החמשים הוא שבת לשבתות והוא קודש קדשים מאחר שהוא שבת לשבתות ואז קנו ישראל מעלת התורה מעלת השכל שקנו ביום זה"

(גבורות ה' מו)

ומוסיף הלקוטי הלכות (ציצית יג):

, בחינת יובל עלמא דאתי שהיא בחינת אם לבניה ואמא מקנא בכורסא ואז בשבועות עולין עד הדיקנא עד בחינת עתיק כידוע, כי אז מאירין תליסר תקוני דיקנא

שהם בחינת י"ג מדות התורה, כידוע, שמשם נמשכין אור הציצית, שעל - ידי זה אנו אווזין בכסא הכבוד ויש לנו כח לעמד בממשלה זו על המלאכים שאנו זוכין בשבועות על - ידי קבלת התורה"

למה לא נזכר החג בתורה כזמן מתן תורה

"מה ששואלים בני אדם כי אם חג השבועות הוא בשביל שנתן לנו התורה, למה כתב (במדבר כ"ח) וביום הבכורים בהקריבכם מנחה ולא כתב ביום מתן תורה מאחר שעיקר היום טוב הוא בשביל התורה, כמו שאנו אומרים זמן מתן תורתנו, אין זה שאלה כלל כי השם יתברך נתן למועדים זמן אשר הם שמחת ישראל אשר זכו אל הטוב כמו שאמר בחג המצות שבו יצאו ישראל מבית עבדים וסוכות כי בסוכות הושבתי אתכם וביום הכפורים כי ביום הזה יכפר עליכם, ובחג השבועות התורה שנתנה בו נתנה מהשם יתברך והיא לעול על ישראל והרי אומות העולם לא היו רוצים לקבל התורה ואף כי אנו אומרים זמן מתן תורתנו היינו משום שקבלנו התורה בעצמנו ואמרנו נעשה ונשמע אבל מכל מקום השם יתברך הנותן התורה היה כופה ההר עליהם שיקבלו התורה בעל כרחם מפני שהיא עול עליהם ואיך יכתוב בתורה זמן מתן תורה שנתן השם יתברך בגזרתו על האדם."

(מהר"ל - תפארת ישראל, כז)

"שענין מתן תורתנו נכלל בלשון שבועות, והיינו דלכאורה אינו מובן דשבועות שאנו מונין הוא קודם הרגל, ולמה יקרא הרגל שבועות, וי"ל הטעם מפני שלעומת ספירת שבעה שבועות ניתנה להם אח"כ התורה"ק כסף צרוף מזוקק שבעתים, וא"כ במה שנקרא חג השבועות, בזה עצמו נזכר הטעם מתן תורתנו"

(שם משמואל במדבר תרע"ז)

טעם לשם 'שבועות'

"הלך אצל בני ישראל אמרו נעשה ונשמע. עלי עשור ועלי נבל (תהלים צ"ב) עלינו לקבל עשרת הדברות עלי נבל, עלינו לקבל אפילו בימי השמד".

(אוצר המדרשים תפו)

"כי נשבע הקב"ה שלא ימיר אותנו ואנחנו נשבענו לו שאין ממרים אותו ח"ו וזו השתי 'שבועות'"

(טור ברקת תר"ב)

טעם לשם 'עצרת'

"ובחג שבועות אינו כן, רק מצוה אחת, דהיינו שאנו נעצרין מעשיית המלאכה ועל זה נקרא בשם עצרת עושין שמיני עצרת בכדי לעצור עוד השמחה, וזה הטעם גם כן בסיום מסכתא. וזהו גם כן הטעם של החג השבועות שאנו עושין אותו יום טוב על סיום מצות ספירה שזיכה אותנו הבורא ברוך הוא. ועל זה נקרא בשם עצרת הנה בשעת מתן תורה שהיה בוודאי לישראל אז התעוררת גדולה ולא היה להם עדיין שום מצוה לעשות להתעוררת כלי מוכרח לומר שהיו מקיימים מצות הגבלה שהזהיר משה רבינו עליו השלום שלא ליגע בהר והם היו נעצרים מליגע וממצוה הזה היו עושים כלי להתעוררת ועל שם זה נקרא בשם עצרת כשמגיע לאדם איזה התעוררת של יראה ואהבה להבורא ברוך הוא אזי תיכף ומיד יראה לעשות לה כלי, היינו שיעשה תיכף איזה מצוה... והנה בשעת מתן תורה שהיה בוודאי לישראל אז התעוררת גדולה ולא היה להם עדיין שום מצוה לעשות להתעוררת כלי מוכרח לומר שהיו מקיימים מצות הגבלה שהזהיר משה רבינו עליו השלום שלא ליגע בהר והם היו נעצרים מליגע וממצוה הזה היו עושים כלי להתעוררת ועל שם זה נקרא בשם עצרת"

(קדושת לוי, שבועות)

"ונקרא עצרת לשון עצירה וקליטה שאז הוא קליטת הזריעה שבפסח, דאז היתה התחלת ההשפעה דראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל (מכילתא בשלח ג' וזוה"ק ח"ב ס"ד ע"ב), אבל היה דרך ראייה לבד ולא בקנין. כי עדיין לא נקלט הקדושה להיות קבוע וקיימא בלב כן לעולמי עד שלא ימוט, רק השגה לפי שעה" (מחשבות חרוץ טו)

"עצרת - קראוהו חכמים, לפי שעיקר ענינו של חג זה שהוא שמיני שאחר שבעה ימי חג המצות וקשור עמהם; המשכם הוא וסיומם. ימי הספירה שביניהם אינם מפסיקים, שהם כחולו של מועד שאינו מפסיק בין חג ראשון לאחרון. נמצא שיום זה הוא כשמיני עצרת שלאחר החג. ולכן קראוהו על שמו, עצרת. כלומר, עצרת של פסח:

ובדין שתהא עצרת של חג רחוקה מן החג חמשים יום כעצרת של פסח, אלא מפני טורח הגשמים שבאותה עת, לא הטריחם הקדוש ברוך הוא לבוא לבתיהם ולחזור ולבוא לירושלים פעם שניה, כדאיתא בילקוט: ועוד אמרו חכמי הדורות, שלפיכך קראו חכמים ראשונים לחג זה 'עצרת', מפני שכך קראו משה רבינו במשנה תורה ליום של מתן תורה: 'יום הקהל'. ו'עצרת' פרושו: יום הקהל. כלומר יום שהכל נעצרים במקום אחד: עוד טעם, לפי שאין ליחיד ביום טוב זה שום מצוה מיוחדת לו, אלא הוא יום טוב בדבר זה בלבד, שנעצרים בו מלעשות מלאכה"

(ספר התודעה כח)

יום חידוש העולם

"כי שבועות זמן מתן תורה הוא בחינת חדוש העולם, כי נחשב כאלו אז נברא העולם מחדש. כי העולם היה מתמוטט עד ששי בסיון שבו נתנה תורה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה על פסוק נמוגים ארץ וכל ישביה אנכי תכנתי עמודיה סלה. וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה על פסוק יום הששי שכל העולם היה תלוי עד ששי בסיון שבו נתנה תורה"

(ליקוטי הלכות מנחה ז)

ומוסיף השם משמואל (במדבר תרע"ג) באותו ענין: "שכל איש יהי מי שיהי ואפי' בשפל וסתר המדרגה, יהי' ביכולתו להתחיל מחדש. וזהו ענין מ"ת שנעשה עולם חדש, ובאה הארה בכל חג השבועות לעורר לבב אנשים להתחיל מחדש ולא תזכרנה ראשונות ולא תעלינה על לב, אלא כגר שנתגייר וכקטן שנולד. וזהו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה"

יום אחד-לחגוג על יחודיות ה' ועמו

"רבי שמעון אומר: פסח וחג שאין עונת מלאכה בשדה - זה שבעה (ימים) וזה שמונה; עצרת שהיא עונת מלאכה, אינה אלא יום אחד בלבד. מלמד שחש הכתוב על ישראל"

(ספרי - ראה)

"ולכן נקראת מנחה חדשה וחדושה שנעשין ישראל בריה חדשה ביום מתן תורה כאשה סוטה דהיא טהורה ונקתה ונזרעה זרע וטהורה היא כך הוי ישראל טהורין אחר מעשה הקרבן של חג השבועות. ולכן חג השבועות יום אחד לרמז שהקב"ה הוא אחד וישראל הן גוי אחד בארץ, לרמז שישראל תלויין באחדותו, לרמז על עץ חיים דמייחד לכולהו אילני דג"ע לקשרא ביחוד' שלים."

(קב הישר צב)

שבועות-לתקון תאוות המשגל

"תאוות משגל היא אחת משלש תאוות שהם מפסידין ופוגמין היראה שבלב, ועל ידי שמקבלין חג השבועות כראוי, על ידי זה ממשיכין דעת לתקן תאוה זאת"
(לקוטי עצות, ברית)

יום הקהל-כניסיה לשם שמים

"ובתורה נקרא יום הקהל. כי בקבלת התורה הי' לבניי לב אחד כמ"ש הקהל לי את העם והיינו כניסי' לשם שמים וסופה להתקיים שנשאר מזה כח בכל חג השבועות להתאסף בכלל ובפרט"

(שפת אמת לשבועות תרנ"ז)

הזמן לקבלת חלקינו בתורה המתחדשת כל שנה ושנה

בארבעה פרקים העולם נידון... בעצרת על פירות האילן

(ר"ה טז.)

"התורה נקראת עץ החיים. וכמו שאילן מוציא פירות בכל שנה ושנה כמו כן התורה מתחדשת פירותיה בכל שנה... כמו כן בכל חג שבועות... מקבלין בניי חלק התורה המתחדשת על כל ימי השנהואח"כ מוציאים מכח אל הפועל כל אחד במקומו ושעתו"

(שפת אמת: שבועות שנת תרס"א)

בחג השבועות מקבלים חיים חדשים שאיכותם תלויה ברצון המקבל

ולפי"ז י"ל דבשעת מ"ת שיצאה נשמתם ובמדרש שהתורה טענה לפני הקב"ה שנתן אותה למתים וע"כ החיים הקב"ה הוינו שנתן בהם חיות מחדש שאפי' לא יתעוררו מעצמם כנ"ל ענין טל, מ"מ יהי אותם כגשם למען לא תינתן התורה למתים, אבל ישראל הם השכילו והתעוררו מעצמם כענין טל הנ"ל:
והנה זה נשאר לעולם שבכל חג השבועות נותנים לכל איש מישראל חיות חדשה, אך ההפרש במקבלים, יש שמקבלו כגשם היינו שאינו מעורר עצמו ביגיעת מוח ולב, ומסתפק עצמו בהתעוררות הבאה לו לשעתו, ויש שמייגע עצמו ומתעורר עד הנקודה הפנימית שבלבו, וזהו כטל כנ"ל. וניכר זה אחר צאת היו"ט, שזה שהוא כגשם ואין בו מכחות עצמיים רק מה שנותנים לו מן השמים, כשיצא יו"ט לא נשאר בו רק רושם בעלמא וכולי האי ואולי, אבל מי שקיבל קדושת היו"ט בבחי' טל נשאר בו גם אחר היו"ט כמו טל אף דעולה לקראת החמה נשאר כחו כנ"ל:

(שם משמואל במדבר תרע"א)

יום הדין על תורה וביטולה

"הפירות ההם הם הנשמות הפורחות מאילנו של הקב"ה והעולם נידון ביום זה על התורה שנתנה בו שבטלו עצמם ממנה"

(תולעת יעקב: סתרי חג השבועות)

"והנה תנור עשן ולפיד, שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן אמר ארבעה דברים הראה לו, גיהנם, ומלכיות, ומתן תורה, ובית המקדש, א"ל כל זמן שבניך עסוקים בשתים, הם ניצולים משתים, פירשו משתים הם נידונין בשתים",

(בראשית רבה מד: כא)

קבלה בלב-עד שנעשית מציאות האדם

" קבלת התורה פרושה קבלה בלב, ולא בחינת ידיעה שכלית או התעוררות רגשית בלבד אלא שתיישב בלב האדם עד שנעשית מציאותו וקובעת את מדרגתו... בירור ואימות השגותיו..."

הלוחות השניים-לב האבן האנושי

הלוחות השניים... נפסלו ע"י משה רבנו בעצמו... והם כנגד לב האבן האנושי. ולמרות זה הם 'כתובים באצבע אלקים'... חסד מיוחד שיוכל אדם לקבל התורה ולהשיבה ללבו אף במדרגתו היום... שתהיה חרותה על לוח לבו ותרפא אותו מן היצר הרע...

'מנחה חדשה'-כי השגה בכל מדרגה היא חדשה לגמרי

גדר שתי הלחם שצוותה התורה... הוא השגת מדרגת קבלת התורה ועל כן נקרא 'מנחה חדשה' כי כל השגה בכל מדרגה היא חדשה לגמרי-עולם אחר ממש... בענייני העולם הזה כתוב "אין חדש תחת השמש"... כל התאוות שוות וכל ההישגים הגשמיים מידה אחת להם... ברוחניות בכל נקודה ונקודה של עלייה מוצא אדם את עצמו בעולם חדש שאין בו שיווי ודמיון למה שקדם לו"

(מכתב מאליהו ב:א)

שתי הלחם-שני לוחות

"כי שתי הלחם... רמז לשני לוחות ועש"ה לכו לחמו בלחמי והיו ב' עשרונים ע"ש עשרת הדברות שהיו בהם והיו סולת ע"ש שהתורה כסולת נקיה מחיטה כמ"ש במסכת הוריותוב' כבשים ע"ש כבשים ללבושיך דדרשינן בפ' אין דורשין דברים שהם כבשוננו של עולם והיה מוליך ומביא למי שד' רוחות כו' שע"י התורה הקב"ה מקיים עולמו הכולל ו' קצוות שהם ד' רוחות ושמים וארץ"

(מהרש"א-סוכה לז:)

"משה הוסיף מדעתו..."

חג השבועות נקבע בו' סיון על אף שהתורה ניתנה בז' סיון

נאמר לעיל שהוסיף משה יום אחד מדעתו לענין של פרישה וקדושה קודם מתן תורה, ובגלל כן הועתק מתן תורה ליום שביעי בסיון, יום אחד אחרי המועד שאמר לו הקדוש ברוך הוא: **כִּי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יָרֵד**; דבר זה טעון באור: הרי נזכר למעלה בענין הספירה של חמשים יום, כי היא דוגמא לחמשים יום שספרו ישראל בצפיתם לקבלת התורה, ממחרת הפסח עד ליום אשר ישמעו את קול ה' מדבר אליהם ויראו את כבודו. והנה אם הוסיף משה יום אחד - הרי יצא מנינם חמשים ואחד יום, ונמצא שלא מניננו היום כמנינם של אז; - : ועוד, כיצד אנו אומרים כיום, על ששי בסיון 'זמן מתן תורתנו', והלא בשביעי בסיון נתנה תורה ולא בששי; - : וגדולה התימה יותר על ענין זה גופא, כיצד בא משה להוסיף מדעתו דבר אשר לא נצטוו עליו? - : ...

בתחילה כשאמר להם משה מה ששמע מהקב"ה בסנה: **תַּעֲבֹדוּן** - (נו"ן יתרה - חמשים, רמז למועדה של עבודה זו) - **אֶת הָאֱלֹקִים עַל הָהָר הַזֶּה** - לסוף חמשים יום, וממחרת הפסח תחלו מנינכם, ותמימים יהיו ימי ספירתכם; אז החלו סופרים מהשכמת יום ט"ז בניסן, שהיא שעת הקרבת העומר לדורות, וספרו ימים תמימים - יום ולילה כל אחד. בתחילה היום ואחריו הלילה, והוא 'יום תמים': אף על פי שבבריתו של עולם מונים לילה לפני היום, אלא משעה שחטאי האדם רחקוהו מתיקונו הראשון, מאז היה תיקונם של כל בני נח בעמלם וביגיעתם המתישים כחם ומונעים אותם מן החטא, יום וְלֵילָה לא יִשְׁפָּטוּ. כי זה הוא יומו של האדם בעמלו, לילה אחרי היום, וכך היו גם ישראל קודם מתן תורה דינם כבני נח, וספרו יום ולילה אחריו - יום תמים אחד. רק לאחר שקבלו התורה חזרו לתיקון הראשון של האדם שהוא שותף במעשי בראשית, ושוב מנו כבבראשית - וַיְהִי עֶרְבַּ וַיְהִי בֹקֶר, לילה קודם ואחריו יום - יום תמים: הואיל וביום שני בסיון שלחו ה' למשה אל ישראל לאמר להם פרשת אתם ראיתם שהיא כללה של כל התורה ועיקר המכוון ממנה, כאמור קודם, והם ענו יחדיו: כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה, מאותה שעה נעשו ישראל בעיני משה כאילו כבר קבלו תורה והרי הם מתוקנים כבר כקודם החטא, וכל המצוה שעתידיים לשמוע מפי הגבורה

ומפיו, אינה אלא פרושה של פרשת אֶתֶם רְאִיתֶם וְגוֹ' וְאֵתֶם תִּהְיוּ לִי מִמְלֶכֶת כְּהֲנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ וְגוֹ':
 הם, ישראל, נעשו עֲשׂוּ מִתּוֹקֵנִים וְתַמִּימִים; אבל הַמִּנִּין שֶׁמֶנּוּ עַד הַיּוֹם עַד לְיוֹם הַחֲמִשִּׁים, הוּא נַעֲשֶׂה מִקּוֹלֶקֶל וְחֹסֶר. שֶׁכֵּן הִתְחִילוּ בִּט"ז שְׁחָרִית וּסְפָרוּ סְפִירָה שֶׁל בְּנֵי נֹחַ לֵילָה אַחֵר הַיּוֹם, נִמְצָא שִׁיּוֹמָם הָרָאוּשׁוֹן לֹא הָיָה תַמִּים וְכֵאֵילֹו אִינוּ, וְחֹסְרוֹ יוֹם אֶחָד לַמִּנִּין מִתּוֹקֵן וְתַמִּים. שֶׁהָרִי כָּבֵר קִבְּלוּ כָּל אֲשֶׁר דָּבָר ה' וַיֵּצְאוּ מִכְּלָל בְּנֵי נֹחַ; - :
 וְעוֹד, שֶׁכָּבֵר יֵצְאוּ מִכְּלָל יוֹם וְלֵילָה לֹא יִשְׁבְּתוּ הָאֱמוּרָה בְּבֵנֵי נֹחַ, מֵאִז ט"ו בְּאִיִּר שְׁבֹאוֹ לְמֶרֶה וְנִצְטָווּ עַל הַשַּׁבָּת, וְכָבֵר עֲבָרוּ עֲלֵיהֶם שְׁלֹשׁ שַׁבָּתוֹת וְהִקְבְּעוּ בַקְדוּשַׁת שַׁבָּת שֶׁעֲרָבוּ קוֹדֶם לְבֹקֶר. וְהָרִי הֵם חֹסְרִים מֵעֵתָה יוֹם אֶחָד שֶׁל הַכְּנָה כְּדִי שִׁיזְכוּ לְשִׁמּוֹעַ קוֹל ה' מִדְּבַר אֱלֹהֵיהֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ. לְפִיכֵךְ כֵּאֵילֹו בִּטֹל כָּל מַנִּינָם מֵעֵתָה, אוֹ מִלְּמַפְרַע, מֵאִז קִבְּלוּ אֶת הַשַּׁבָּת, וְחִזְרוּ יוֹם אֶחָד לְאַחֲרֵיהֶם:
 לָכֵךְ, כְּשֶׁאָמַר הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה וְקִדְשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר דָּן מֹשֶׁה אֶת הַדִּין הַזֶּה: צָרִיךְ אֲנִי לֹאמַר לָהֶם מִצַּנַּת קְדוּשָׁה שֶׁתֵּהָא נֹהֲגָת בָּהּ
 'הַיּוֹם' כְּמוֹ מָחָר. מֵה 'מָחָר' לִילֹו עֲמוֹ וּלְפָנָיו, אִף הַיּוֹם לִילֹו עֲמוֹ וּלְפָנָיו. וְהוֹאִיל וְהַיּוֹם שֶׁעוֹמְדִים בּוֹ, לִילֹו כָּבֵר עָבֵר, אִינוּ מִן הַמִּנִּין, וַיַּעֲשׂוּ הַיּוֹם וּמָחָר שְׁנֵי יָמִים תַּמִּימִים וְאַחַד חֹסֶר שֶׁקֶדֶם לָהֶם; כִּי בְנֵי תוֹרָה הֵינּוּ, לֹא עוֹד בְּנֵי נֹחַ!:
 וְהַסִּכִּים הַקַּב"ה עֲמוֹ, וְעִמָּהֶם. שֶׁכֵּן דָּבָר זֶה מְסוּר בִּיד הָאָדָם לְבַדּוֹ. (כַּעֲיִן אֲמַרְס ז"ל: הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם, חוּץ מִירָאֵת שָׁמַיִם). רְצוֹנָם, הֵיוּ נַעֲשִׂים בְּנֵיהֶם שֶׁל תוֹרָה מִשְׁעָה שִׁירָד ה' עַל הָהָר; רְצוֹנָם - הָרִי כָּבֵר מֵעֵתָה בְּנִים שֶׁל תוֹרָה נִקְרָאִים, אִם קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַתּוֹרָה בְּלֵב שָׁלֵם וְהֵם רֹאִים עֲצָמָם כֵּךְ, שֶׁכָּבֵר קִבְּלוּ. בִּידֵיהֶם הָיָה הַדְּבָר תְּלוּי.
 עֲכָשׁוּ שֶׁבִּטְלוּ מַנִּינָם הָרָאוּשׁוֹן וְעֲבָרוּ לַמִּנִּין חֹדֶשׁ, אִף אֲנִי מִסִּכִּים עִמָּהֶם וְאִקְרָא לְיוֹם חֲמִשִּׁים וְאַחַד, יוֹם חֲמִשִּׁים, וְלִשְׁבִיעִי בְּסִיּוֹן אַעֲשֶׂה כֵּאֵילֹו הִיא שְׁשִׁי בְּסִיּוֹן:
 אֲכֵן, אֵינִי חָג הַשְּׁבֻעוֹת קִשּׁוֹר בְּיוֹם מִן הַחֹדֶשׁ, אֲלֵא בְּמִסְפָּר זֶה שֶׁל חֲמִשִּׁים הַיָּמִים;
 עֲכָשׁוּ נַעֲשֶׂה כֵּאֵילֹו שְׁבִיעִי בְּסִיּוֹן נִכְנָס לְתוֹךְ יוֹם שְׁשִׁי. וְאִילֹו לְדוֹרוֹת שֶׁתְּחִילַת מַנִּינָם כְּסִפִּירַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תֵּהָא - כָּל יוֹם חֲמִשִּׁים שֶׁבֶכֶל שָׁנָה, בְּשִׁשִּׁי בְּסִיּוֹן יֵהָא:
(סֵפֶר הַתּוֹדָעָה כח)

שִׁטְחוֹ עֲשָׂבִים

זִכְרֵ לְשִׁמְחַת מִתֵּן תּוֹרָה

"זִכְרֵ לְשִׁמְחַת מִתֵּן תּוֹרָה. שֶׁהֵיוּ שֵׁם עֲשָׂבִים סָבִיב הָרִי סִינִי כְּדֹכְתִּיב הָצֶאן וְהַבְּקָר אֶל יִרְעוֹ"

(מ"ב תַּצַּד ס"ק י)

זִכְרֵ לִנְס שֶׁנַּעֲשֶׂה לְמֹשֶׁה רַבִּינוּ

"זִכְרֵ הִנֵּס שֶׁנַּעֲשֶׂה לְמֹשֶׁה רַבִּינוּ... וְתִשָּׁם בְּסוֹף עַל שִׁפְתֵי הַיָּאֵר"

(סֵפֶר הַתּוֹדָעָה ב:יא)

מֵאֲכָלִי חֶלֶב

בְּזִכּוֹת הָרַחֲקָת בֶּשֶׁר מִחֶלֶב זָכוּ לְתוֹרָה

"אָמַר הַקַּב"ה וְהֵלֵא אֶתֶם (הַמִּלֵּאכִים) כִּיִּזְדַּתֶּם אֶצֶל אַבְרָהָם אֲכַלְתֶּם בֶּשֶׁר בַּחֲלֵב... וְתִינוּק שֶׁלֹּהֶם כִּשְׁבָּא מִבֵּית הַסּוֹפֵר... אֹמַר הַיּוֹם לְמַדְתִּי רַבִּי לֹא תִבְשַׁל גְּדִי בַחֲלֵב אֲמֹ... הָרִי דְּבִזְרִיזוֹת זֶה שֶׁזֶּהֱרִים מִתַּעֲרֻבוֹת שֶׁל בֶּשֶׁר וְחֶלֶב זָכוּ לְקַבֵּל הַתּוֹרָה. מִכָּאֵן יֵצֵא הַמִּנְהָג לְאֲכֹל חֶלֶב כְּדִי לְהִרְאוֹת הַזִּרְיָאוֹת וְהַהֲרַחֲקָה שֶׁבֵּין אֲכִילָה זֶה לְאֲכִילַת בֶּשֶׁר וְלֹא כְּמוֹ הַמִּלֵּאכִים"

(מִדְרַשׁ תִּהִלִּים: ח)

כְּשֶׁבַע נִקְיִים-וְאֵז הַדָּם נִעְכָּר וְנַעֲשֶׂה חֶלֶב

"הִטְעַם דְּאִיתָא בְּזוּהָר שְׁאוֹתָן ז' שְׁבֻעוֹת הֵיוּ לְיִשְׂרָאֵל שְׁבַע נִקְיִים דּוֹגְמַת הָאִשָּׁה הַמִּיטְהֶרֶת וַיְדוּעַ שְׁדָם נִעְכָּר וְנַעֲשֶׂה חֶלֶב"

(מ"א תַּצַּד: ו)

להראות את חשיבות התורה שניתנה במ' יום

"חלב בגימטריא מ' לרמז שהתורה ניתנה במ' יום, ובזה מראה שהיא חשובה מכל מה שנברא, שהיה בששה ימים בלבד"

(נזירות שמשון או"ח תצד:ג)

שכל העוסק בתורה יוצא מטומאתו

"לפיכך נמשלה התורה בדבש וחלב 'דבש וחלב תחת לשונך'... כח התורה שכל העוסק בו יוצא מטומאתו ונטהר... שכן דבורה שרץ טמא והדבש שהיא עושה-טהור אף החלב תחילתו דם שהוא אסור וממנו נעשה חלב שהוא מותר"

(ספר התודעה, שם)

לא מצאו מה לאכול

"קבלו התורה... וירדו מן ההר לביתם לא מצאו מה לאכול תיכף כ"א מאכלי חלב... כי לבשר צריך הכנה רבה... הכלים שהיו להם מקודם... נאסרו להם"

(מ"ב שם ס"ק י"ב)

לימוד ותיקון ליל שבועות

מקור בחז"ל ללימוד בליל שבועות

"כל החברים שהם בני היכל הכלה, צריכים באותו לילה, שלמחרתו (ביום שבועות) הכלה נועדת להיות תחת החופה עם בעלה, להיות עמה כל אותו לילה, ולשמוח עמה בתקוניה... (דהיינו) לעסוק בתורה, ומתורה לנביאים, ומנביאים לכתובים, ובדרשות המקראות, ובסודי החכמה משום שאלו הם התקונים שלה ותכשיתה" (הקדמת ספר זהר)

שישראל היו ישנים

"שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם... לכך אנו צריכים לתקן זה "

(מ"א תצד:א)

עניין 'תיקון ליל שבועות'

" 'תיקון ליל שבועות' קריאת כל התורה בתמצית מרוכזת, כגרעין של עץ שנטיעתו היא תחילת הצמיחה וצריך בהמשך לזבלו ולהשקתו ולטפל בו, אך עיקר הגדילה תלויה בנטיעה... כפי שאיפות והרצון של ליל שבועות כך תושפע כל שנת הלימוד של האדם..."

כל מי שלומד כל הלילה ואינו ישן כלל ועיקר... נעשתה כעין כריתת ברית שבליה הזה אין שום דבר לבד מן התורה. זהו סוג של כריתת ברית-ברית אהבה. ולכן אמנם שינה אינה עבירה אך היא גורעת מן הכריתת ברית "

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-שבועות)

מגילת רות

באיזה צורה צריכים לקיים מצוות

"בזמן מתן תורתנו נוהגים אנו לקרוא את מגילת רות כי קבלת התורה הייתה והינה על מנת לעשות ולקיים את כולה. ובמגילת רות אנו לומדים איך ובאיזה צורה צריכים לקיים מצוות, כי כמו בועז ורות הסתכלו והתבוננו על זולתם במבט של חסד, ועשו את מצוותיהם ובפרט את מצוות החסד במסירות רבה ובזריזות נפלאה כך גם עלינו מוטל החיוב להתאמץ ללכת בדרכים האלו בלימוד התורה וקיום מצוותיה. עוד למדנו משם כמה שכר טוב מיועד לגומלי חסדים, עד לשיא של מלכות בישראל ועל ידי כך נתחזק להרבות בתורה ובגמילות חסדים"

(שפתי חיים ג:שבועות)

טעמים נוספים לקריאת מגילת רות

"מה ענין רות אצל עצרת ללמדך שלא ניתנה תורה אלא ע"י יסורין ועוני"

(ילקוט שמעוני)

"שמעשה דבועז היה בימי קציר חטים שכלה בחג השבועות... ואחר פ' שתי הלחם כתיב... לעני... תעזוב אותם ובועז קיים זאת"

(תולעת יעקב כמובא בילקוט יצחק, עניני שבועות נד)

"ליחס את דוד המלך שבא מרות המואביה... ודוד נולד בעצרת ומת בעצרת"

(בכור שור כמובא בספר התודעה, שם)

אקדמות ואזהרות

"הפיוט 'אקדמות' חברו רבי מאיר ברבי יצחק שהיה חזן בעיר וורמייזא (וורמס), היא העיר שחי בה רש"י. וכמסופר, למד רש"י תורה מפיו של הפיוטן הזה. וכן היו קרובים קרבת משפחה זה לזה:

ובמותו, השאיר אחריו ברכה, הפיוט 'אקדמות' בשבח הבורא, בשבח התורה ובשבח ישראל מקבליה - בלשון הארמית. ונתקבל פיוט זה בהרבה תפוצות ישראל לאמרו לפני קריאת התורה בחג השבועות, בנעימה מיוחדת מלאה שגב הוד ונצחון.

בדורות של שמד, כשחרב חדה היתה מונחת על צואר ישראל בכל עת ובכל שעה, ושונאי ישראל הציתו מדורות אש בכל מקום לשרוף את ישראל חיים על החזיקם באמונת אלקים חיים, אז מצאו ישראל המעונים והנרדפים שבכל קהילות אשכנז, עידוד ועצמה בשיר הזה שהושר באזניהם וחזקם באמונה לבל יחתו מפני אויביהם. ולגודל מעלת השיר וקדושת מחברו, הנהיגו לאמרו בחג השבועות, ובאמצע קריאת התורה. עלה הכהן לתורה וברך, קראו את הפסוק הראשון מקריאת היום: בַּחֲדָשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם, בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינַי - מִיד הַפְּסִיקוֹ, ושרו אקדמות. גמרו את השיר, המשיכו בפרשת היום:

וכל כך למה? כדי ללמד את העם את מצות קידוש השם, שאין לנו תורה אלא אם נחזיק בה אפילו בשעה שנוטלים את נפשנו; וקידוש השם - מגופה של תורה הוא שנתנה בחדש השלישי

"בקהילות ספרד לא נהוג לומר אקדמות, אבל אומרים אחר חזרת הש"ץ של מוסף, או לפני מנחה, 'אזהרות' לרבי שלמה בן גבירול; כל תרי"ג מצוות עשה ומצוות לא תעשה מיוסדות על דרך השיר. ובחוץ לארץ מחלקים את האזהרות ואומרים ביום הראשון מצוות עשה, וביום השני מצוות לא תעשה"

(ספר התודעה כח)

בין המצרים ותשעה באב

"וצריכים ישראל שלא לשמוח בימים האלו, מן י"ז בתמוז עד תשעה באב, שכן מצינו שכל הרעות שנתחדשו לאבותינו באלו הימים נתחדשו, וצריכים ישראל לנהוג בהם כמנהג אבילות, ולא לשמוח בהם, שבשבעה עשר בתמוז באו חמש גזירות, נשתברו הלוחות, ובוטל התמיד, והובקעה העיר, ושרף אפסטימוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל, ובתשעה באב נגזרה גזירה על אבותינו שלא יכנסו לארץ ישראל, וחרב בית הראשון והשני, ונלכדה ביתר, ונחרשה העיר. ושנו חכמינו ז"ל משנכנס אב ממעטין משמחה, וכל המקבל עליו אבל אלו הימים זוכה לראות בשמחתם"

(מדרש אגדה דברים א:א)

"בושנו כי שמענו חרפה, אלו שבעה עשר בתמוז, כסתה כלמה פנינו, אלו תשעה באב, כי באו זרים על מקדשי בית ה', חורבן ראשון וחורבן שני, כיון שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה"

(איכה רבה פתיחות ט)

עיקר ענינה

פנימיות התקופה הזאת

"כי הזמן הזה בפרט מיוחד אל אותם שהם מתנגדים אצל ישראל. כי הזמן אשר הוא מיוחד לישראל, ובו מתעלים ישראל, הוא הזמן שבארנו בחבור גבורות השם (פמ"ו) באריכות, כמו ניסן ותשרי, כי זה הזמן הוא הזמן השווה, אינו יוצא לשום קצה. כי נקראו קצוות שיש להם קצה וסוף. אבל השווה אינו הולך אל הקצה. לכך בחודש ניסן ותשרי יש בהם לישראל המועדים והחגים, והם זמני ששון ושמחה (דברים טז, יא-טו), ומורה כי לשמחת ישראל ושלימות מעלתם לא יהיה קצה והפסק:

אבל הזמן אשר היו גוברים המתנגדים להם, והיו מחריבים אותם, הוא בתמוז ואב, שהם בקצה החמימות, והם בקצה כאשר גבר החמימות. ומורה כי לחורבן ישראל ותגבורת האומות יהיה קצה וסוף, כי כל דבר שהוא קצה יש לו סוף, כמו ששמע לשון 'קצה'. ואין לך נטיות קצה יותר כמו כאשר הוא בתמוז ובאב, שאז השמש בתכלית תוקפה וגבורתה. וזה הזמן הוא הפך הזמן המיוחד לישראל, שהוא הזמן אשר בו השווה. ושבעה עשר בתמוז הוא התחלת הקצה, וט' באב הוא תכלית הקצה, ולפיכך אלו שני זמנים מיוחדים אל כחות המתנגדים אל ישראל. ומפני כי הזמן הזה מיוחד שהוא מתנגד אל הקדושה, ולפיכך ביי"ז בתמוז ובט' באב אירע בו עשרה דברים. כי מספר עשרה מיוחד לדבר שהוא קדושה, כי כן אמרו (ברכות כא ע"ב) אין קדושה בפחות מעשרה. ועוד, מספר עשרה מורה שהזמן מתנגד לישראל לגמרי, עד שאין על זה, ולכן עשרה דברים אירעו, כי המספר מגיע עד מספר עשרה, ואחר עשרה חוזר למנות אחד עשר שנים עשר, והרי אין על מספר עשרה. ומפני כי הזמן הזה מתנגד לישראל עד שאין על זה, לכך היה חמשה ביי"ז בתמוז, וחמשה בט' באב, והם עשרה

(נצח ישראל למהר"ל, ח)

תקופה של קרבה לבורא העולם

"וכבר הקדים לנו אדמו"ר ז"ל הנ"ל רמז בפסוק (איכה א, ג) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, דהיינו כל מי שרודף להמליך את הבורא יוכל להשיג יותר דוקא בימים אלו בין המצרים. למשל כי כשהשר יושב בביתו אז אימתו מוטלת אשר לא כל איש ואיש יכול לבא פנימה, מה שאין כן אם השר עובר בשוקים וברחובות חוץ לפלטרין שלו אז הוא קרוב לכל קוראיו ויאזין שועת כל הקוראים בשמו. וכן הנמשל לדעת כי בזמן הזה כי כצפור נודדת מקנה וגוי' (משלי כז, ח), לכן הרשות נתונה לכל אדם להתקרב אל מלכו של עולם והוא עונה אליהם עכ"ל...

כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה וגוי'. הנה הפרשה הזאת קריאתה תמיד בט' ימים שאחר ר"ח אב עד ט' בו. ומרמז הפרשה בכמה ענינים להזכיר את אשר עברנו ממקום למקום וה' אלהינו היה עמנו, להורות הגם שכשאנו עוברים בין המצרים ומר"ח אב עד ט' בו לא יטוש ה' את עמו ונחלתו...

ועל ימים אלו נאמר (איכה א, ג) כל רודפיה השיגוה בין המצרים, פירוש כל רודפי י"ה, השיגוה, כי הבורא יתברך יוצא לעזר ולסעד לנו, כמו שכתוב (שמות ג, יד) אהי"ה אשר אהי"ה, גימטריא כ"א. אלו כ"א יום שבין המצרים אהיה עמם בעזרתם. לכך קל להתקרב עצמו אל הבורא יתברך בימים אלו משאר ימים"

(עבודת ישראל, מסעי ואבות ב)

ימים אלו כשורש לכל המועדים

למה קורין פרשת פנחס בשבת בין המצרים ברוב השנים. אשר כל עיקרי המועדים כתובים בפרשה זו וע"כ לא דבר ריק הוא. אך בכוונה מכוונת עשו חז"ל זה ברוח קדשם. אמנם י"ל בהעיר לב ושום שכל, דאלו הכ"א יום שבין י"ז בתמוז לט' באב הם מקוריים ושרשיים לכל המועדות של השנה שהם בכללן ג"כ כ"א יום. היינו שבת ור"ח, ז' ימי הפסח, יום חג השבועות, ב' ימים של ר"ה, יוה"כ, ח' ימי חג הסוכות.

וסימנך א"ך טוב לישראל (תהלים עג, א) ואלו הכ"א יום שבין המצרים הם מקורים שרשיים להם. דהנה כתיב (שם לא, ב) מה רב טובך אשר צפנת ליריאתך. ואיהו הרב טוב הצפון לצדיקים לעתיד לבא. כי ראה שאין העולם כדאי לו ולכך גנזו לעתיד לבוא.

(אוהב ישראל, פנחס)

כ"ב ימים כנגד כ"ב אותיות התורה-רמז להתפשטות התורה דוקא לאחר חורבן
 "והענין הוא כי כ"ב ימים שבין המצרים הם נגד כ"ב אותיות התורה שעברו ישראל אז כדאיתא במדרש איכה שהקינות שהם מא' ועד ת' על רמז זה. וי"ז בתמוז הוא נגד אות א' שבו ביום נשתברו הלוחות המתחילים באות א' אנכי. ותשעה באב הוא נגד ת' על שם תם עוניך בת ציון ששפך חמתו על עצים ואבנים. וזה לשון בין המצרים כמיצר מכאן ומיצר מכאן שאין להסתתר התפשטות לא קודם המיצר וגם לא אחר תשעה באב שכבר נתקן ונשלם הכל דייקא בימים הללו בתוך ההסתתר כמו שראינו שדייקא אחר חורבן הבית התחיל התפשטות והתרבות תורה שבעל פה על ידי התנאים ואמוראים שעמדו אחר זה דוקא. וכמו שאמרו במדרש (תנחומא ריש פרשת נח) שעיקר התגלות תורה שבעל פה הוא דייקא על ידי צער ויסורים ועליהם נאמר העם ההולכים בחשך ראו אור גדול"

(פרי צדיק מטות י)

משמעות מילת 'צום'

"לשון 'צום' משמעותה ימים של ביקורית-עצמי פנימי וחיצוני הלואי שאנחנו ישתמש בהם ככה לברוח מהבלי העולם"

(רש"ר הירש, כתבים מקובצים, תמוז ג)

ד' צומות להכניע הד' יסודות

"כשנחרב הביהמ"ק... מתגברין הד' יסודות בגשמיות... וע"כ צריכין להתענות ד' צומות כדי להכניע הד' יסודות"

(ליקוטי הלכות תענית ג)

להיות כ"גברא רבה"

"אבילות ירושלים שייכה רק ליחידי סגולה... הצער והאבילות מושתתים על שני יסודות: א. חסרון אפשרות להתקרב להשי"ת ע"י בית המקדש, ב. צער על העדר כבוד שמים וחילול שמו יתב'... מי ראוי לאבילות זו בכל ימות השנה "גברא רבה"... הלכות האבילות... בימי בין המצרים הם מסייעות לכל אחד להיות לכל הפחות בימים אלו, כ"גברא רבה"... בצירוף ההשפעה המיוחדת שיש בימים אלו... אמנם צריך להשתדל לזכך את הפנימיות, לא להסתפק בחיצוניות בלבד: -קיום הלכות האבילות. אלא לזכך את הפנימיות לשאיפה ולהתקרבות אל השי"ת"

(שפתי חיים ג: בין המצרים)

להבהיר את האכפתיות

"כולנו מוכנים לא לשמוח שלשה שבועות, לא לכבס ולהתרחץ תשעה ימים, ולצום בתשעה באב... להבהיר ולהעמק את האכפתיות, וזוהי עיקר העבודה בימים אלו- כמה איכפת לנו מהקב"ה, מצער השכינה"

התורה לא דבר של מה בכך

"גם המסר העולה משלשת השבועות. התורה היא לא דבר של מה בכך. כשעם ישראל לא שמרו על התורה -נהיה חורבן נוראי ביותר. כשנלכדה ביתר נהרגו בה אנשים, נשים, וטף, עד שהלך דמם ונפל לים הגדול"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל -תשעה באב)

טעמי במנהגי אבילות

מקורות להנהגות האבילות בדברי חז"ל

"לספר ולכבס... כדי שלא יכנסו לרגל וכשהן מנוולין"
"אבל אסור בתספורת מדאמר להו רחמנא לבני אהרון" ראשיכם אל תפרעו" מכלל
דכולי עלמא אסור"

(מ"ק יד)

"אסרו... כלים חדשים"

(שם, כג:)

"על כל מתים... נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום"

(שם, כב:)

"אבל אסור ברחיצה דכתיב (בשמואל ב:יד-') ויאמר אליה התאבלי נא) ...ואל
תסכוני שמן... (כאשה זה ימים רבים מתאבלת על המת') ורחיצה בכלל
סיכה" (שהרחיצה קודמת לסיכה-רמב"ם)

(שם, טו:)

מנהגי אבילות להשתתף באבילות של השכינה

"בתר דחאבו ישראל ואתחרב בי מקדשא אתמר בשכינתא אימא קדישא איכה
ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה ומכבין בליל תשעה באב נהורין ושרגין
ועבדין הספד ויתבין כאבלים לאשתתפא בדוחקא דשכינתא, בגין דאינון גרמו לה
כל ההוא תבירו"

(זוהר - רעיא מהימנא עקב רעב:)

אבילות-לזכור את התכלית

וזה בחינת בין המצרים שצריכין אז להתאבל מאד ולבכות הרבה על חרבן בית - המקדש. כי עקר האדם בא לעולם הזה בשביל הזכרון הזה כדי שידבק מחשבתו תמיד בעולם הבא, כי זה ידוע לכל שהעולם הזה הבל וריק, צל עובר וענן כלה, וכל ימיו כעס ומכאובות, ואין יתרון לאדם בכל עמלו. ולא בא האדם לזה העולם כי אם בשביל תכלית הנצחי של עולם הבא, כדי שיתנקה ויצטרף בזה העולם, שעל - ידי זה יזכה לחיים נצחיים של עולם הבא. על - כן בודאי צריך האדם לזכר היטב בכל יום ובכל עת ובכל שעה תכליתו הנצחי הזה ולאדבקא מחשבתיה בעלמא דאתי תמיד. אך הרע עין מתגבר מאד בכל עת שעל - ידי זה נמשך מיתת הלב שמשכח מלבו הזכרון הזה. וזה גרם חרבן בית - המקדש. חרבן בית ראשון וחרבן בית שני. כי עקר הזכרון נמשך מקדשת ארץ - ישראל וירושלים ובית - המקדש כי שם עקר התגלות אלקות

שהתחילו תכף אחר שבעה עשר בתמוז שבו נשתברו הלוחות ונתהווה השכחה שזה גרם החרבן והאבילות המר של בין המצרים. ואחר תשעה באב מתחיל ההמתקה, והעקר בחמשה עשר באב. כמובן בדברי רבותינו זכרונם לברכה שאמרו שבו כלו מתי מדבר בשנה האחרונה שבדקו עצמן מתשעה באב עד חמשה עשר באב ונמצאו כלם חיים וכו'. כי גזרת המרגלים שהיתה בתשעה באב כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה אתם בכיתם בכיה של חנם. והצרה של שבירת הלוחות שהיתה בשבעה עשר

בתמוז על - ידי חטא העגל הם בחינה אחת ושיכים זה לזה כמו שכתוב וביום פקדי ופקדתי וכו', כמו שפרש רש"י שגזרת דור המדבר בשביל המרגלים התחיל מאז, מחטא העגל. ועל - כן עלתה גם שנה הראשונה במנין. ושני הצרות האלו הם בחינת פגם הזכרון. כי חטא העגל שגרם שבירת לוחות על - ידי זה נתהווה שכחה כנ"ל (ליקוטי הלכות ברכת ריאה ה)

שבעה עשר בתמוז ושלשת השבועות

שבעה עשר בתמוז-התחלת הפורעניות

"ומפני ש"ז בתמוז הוא התחלת הקצה, ולפיכך כל ה' דברים שבו נעשו אינם גמר פורעניות. כי מה ששברו לוחות אינו תכלית פורעניות, שהרי אפשר באחרים. כי זה הזמן הוא התחלת הקצה, ואינו גמר, רק בט' באב תכלית הקצה. וכן מה שבטל התמיד אינו תכלית הפורעניות, עד שחרב הבית. וכן מה ששרף אפוסטמוס התורה אינו תכלית פורעניות, שהרי אפשר באחרת. וכן מה שנבקעה העיר אין זה גמר פורעניות, רק כשחרב הבית. וכן מה שהעמיד צלם בהיכל אין גמר של פורעניות, רק כשחרב הבית. ולפיכך אלו חמשה דברים אירעו ב"ז בתמוז"

(נצח ישראל למהר"ל, ח)

בט' ימים לא יהא ניכר איסורו

"ודע דאע"ג דכיבוס אנו מחמירין רק מר"ח אבל תספורת אנו נוהגין לאסור מ"ז בתמוז משום דתספורת אינו שכיח ככיבוס ולכן בט' ימים לא יהא ניכר איסורו ולכן מאריכין אותו מן י"ז בתמוז"

(ערוך השולחן או"ח תקנא:טז)

אולם בני ספרד ועה"מ לא החמירו בזה-כי לא מצינו חומרא זו בגמ' ונמנעים מתספורת רק בשבוע שחל בו ט"ב. ומוסיפים טעם שהרי אלו המגלחים כל יום ניכרת אצלם היטב אפילו אחרי יומיים שלש.

זכר לקרבנות ונסכים

שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין מן ר"ח אב עד אחר ט"ב...לזכר הקרבנות והנסכים שנתבטלו בעונותינו"

(ערוך השולחן או"ח תקנא:כג)

ערב ת"ב-סעודה המפסקת

מנהג טבילת הפת באפר

"רב מן דהוא אכיל כל מאכלו נסיב חד פת פחית ויהב עליה קטם ואמר זו היא סעודת תשעה באב לקיים מה שנאמר ויגרס בחצץ שני הכפישני באפר"

(איכה רבה ג:ו)

ביצים- מאכלי אבלים

ביצים הם מאכלי אבלים שהם עגולים בלי פה כאבל שאין לו שאילת שלום ולימוד תורה וגם הביצה מעוגל כמו אבילות שהיא גלגל החוזר בעולם

(מפרשים)

סעודה שפלה

"נהגו לישוב על גבי קרקע בסעודה המפסקת...ואין צריך לחלוץ נעליו"

(ש"ע א"ח תקנ"ב:ז ורמ"א שם)

"דאין אבילות נוהג עד הלילה ומה שיושבין בקרקע היינו כדי שתהא הסעודה שפלה"

(מגן אברהם שם ס"ק ח)

תשעה באב

"שבכו העדה בליל תשעה באב, אמר הקב"ה אתם בכיתם בכייה של חנם, אני אקבע לכם לילה הזה בכייה לדורות, ומן אותה שעה נגזרה גזירה על בהמ"ק ליחרב, ושיגלו בני ישראל לבין האומות, שנאמר וישא ידו להם [להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות] (תהלים קו כז), נשיאת יד כנגד נשיאת קול.

(מדרש תנחומא שלח כא)

"ואית בבר נש שס"ה גידין ולקבלהון שס"ה פקודין דלאו אינון אתיהיבו למעבד ולקבל שס"ה יומי שתא והא תשעה באב חד מנהון דאיהו לקבל סמא"ל דאיהו חד מאינון שס"ה מלאכין (נ"א יומין) ובגין כך אמרה אורייתא לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, א"ת לאסגאה תשעה באב דלא אכלין ביה ולא שתין ובגין כך חזא קודשא בריך הוא כלא ונרמז בהון רמז ליעקב ויאבק איש עמו בכל יומי שתא ובכל שייפין דיעקב ולא אשכח בר ההוא גיד הנשה מיד תשש חיליה דיעקב וביומי שתא אשכח יום תשעה באב דביה אתתקף ואתגזר דינא עלנא ואתחרב בי מקדשא וכל מאן דאכיל בתשעה באב כאילו אכיל גיד הנשה"

(זוהר וישלח קע:)

טעם שמגילת איכה בסדר א-ב

"ומפני מה נאמר מגלת קינות אלפא ביתא, ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן, ר' יהודה אומר לפי שכתוב (דניאל ט') וכל ישראל עברו את תורתך וגו', שהיא כתובה מאל"ף ועד תי"ו, לפיכך נכתבה המגלה הזאת אלפא ביתין זו כנגד זו".

(איכה רבה א:כ)

תשעה באב-גמר הפורעניות

"אבל בט' באב הוא גמר פורעניות בתכלית, מה שנגזר גזירה לאבותינו שלא יכנסו לארץ, וכן חורבן הבית בראשונה, ובאחרונה, וכן מה שנלכדה ביתר, וכן מה שנחרשה העיר. ולפיכך אלו חמשה דברים אירעו בט' באב. ואלו חמשה דברים שהיו ביי"ז בתמוז, שנהפך להם יד הימין לשמאל, כמו שאמרנו לפני זה, לכך לא היו החמשה הראשונים כמו החמשה האחרונים. כי חמשה הראשונים נגד יד הימין, שהוא התחלה. ולכך היו אלו חמשה שאירעו ביי"ז בתמוז התחלת פורעניות. אבל חמשה שאירעו בט' באב גמר פורעניות, מפני שהם כנגד יד שמאל, שהיא השניה, והיא גמר...וראוי שיהיה התחלת החורבן ביום ט' לעת ערב, כי הטי' גורם לעשירי שיבוא, כי אחר הטי' מונה עשירי. ולא כן הדי' או חמשה, שאינו גורם המספר את המספר שאחריו. כי כל מספר מחולק לעצמו, חוץ מן ט', כי נמשך אחריו העשירי, שהוא סוף חשבון, והעשירי כמו השלמה שמשלים החשבון שלפניו. לכך השלמת החורבן היה ביום עשירי. אבל התחלת החורבן היה בט' בו, והשלמת החורבן היה בעשירי, כפי מה שהוא הזמן, כי העשירי נגרר אחר הטי' המנכר של עשרה, כי יום העשירי בעצמו מוכן לחורבן, וכאשר עבר רוב הניכר, דהיינו בז', בו אז נכנסו גוים להיכל ושלטו עליו. וביום ט' לערב הציתו בו האש, ובו היה התחלת הפורעניות. והתחלת הפורעניות הוא עיקר, מפני שהתחלה הוא יציאה אל הפועל, שביום ט' היה התחלת היציאה לפועל"

(מהר"ל- נצח ישראל,ח)

על מה אנחנו מתאבלים

"בעשרה בטבת אבד הארץ ועיר הבירה (ירושלים) היתה בסכנה, אך לא על כך מתאבל היהודי

על שבעה עשר בתמוז אבדה עיר הבירה, וגם לא על כך מתאבל היהודי בתשעה באב עלתה המקדש באש, ולזה המעון של התורה, והבית של כבוד ה', על זה מתאבל היהודי "

(רש"ר הירש, הכתבים המקבצים, אב א)

שכינתא בגלותא וסודו של תשעה באב

"וכך הוא ביאור הענין על עמקותו. הכרת ה' בפנים הלב היא השראת השכינה בישראל...אך ע"י עבירות וחטאים והתקרבות לטומאה יוצר האדם חומת ברזל בין הנקודה הקדושה שבלבו ובין ה"אני" שלו...וזה ענין "שכינתא בגלותא". יש גלות

השכינה של פרט (כמבואר) ויש גלות השכינה של הכלל – כשהאומה בכללותה דוחה את ניצוץ הקודש ע"י חומריות ו'עם הארצות'... כשמצב הזה מתפשט באומה הרי זה מצב של חורבן ח"ו. מי שלא מרגיש בזה ולא מצטער בזה הרי זה סימן שאצלו כבר הגיעה החורבן ח"ו. אך מי שמרגיש את גלות השכינה שבתוך עצמו ומצטער על אי יכולתו להידבק בהשי"ת כדבעי ויגדל צערו עד כדי בכי הרי זה כבר תיקון לגלות השכינה בלבו. בהמדה שזוכה האדם לפתוח את לבו ולחדיר לתוכו מהאמת הצרופה באותו מדה פתוחים לפניו שערי שמים. באמצעות חמשת העיניים שבתשעה באב וציורי החורבן שבקינות אפשר להתעורר ולהגיע לידי בכיה אמיתית... והיא שורש התיקון לגלות השכינה ופתיחת שער הגאולה זה סודו של תשעה באב"

(מכתב מאלהו ב:א)

תשעה באב-יום של זכרונות

"תשעה באב... הוא יום של "זיכרונות". ביום זה אנו מעוררים את זיכרוננו ובכך אנו מתחברים אל עברנו, אל תפארת ישראל, אל בית המקדש, אל השראת השכינה, אל דורות הנביאים והתנאים וכל זה לא שייך לעבר בלבד כל זה מחובר לנו ואל הוויתנו... האבילות בתשעה באב, הישיבה על הארץ, היא חוט הדק המקשר את חיינו אל בית המקדש בתפארתו... צער והיגון על החורבן והשאיפה לבית המקדש מקשרים אותנו לבית המקדש, ונותנים לנו שייכות עליו... וככל שהאבל יותר גדול השאיפה יותר גדולה והקשר יותר אמיץ... וקשר זה הוא הסיבה לחזרתנו של בהמ"ק במהרה"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-גלות ונחמה: תשעה באב)

תענית כהתנתקות מהעולם

העומק והסוד בתענית, הוא כמו שמובא בקדמונים שכאשר אדם צם במקום שמזונותיו יבואו עליו מהבטן... הם באים מהמוח... מקום קשור יותר לבורא עולם. ביום תענית מתנתק האדם מפרוסת הלחם, מהאדמה... מתנתקות זו מעולם מביאה את האדם לדביקות בבורא ממש כקרבן... ואז או ניתן להתאבל על החורבן... כי אבילות פירושה געגועים לעולם האמיתי"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-גלות ונחמה: עבודת הצומות)

בכיה לדורות

בכיה לדורות

וקאמר בטי' באב שבכו בכיה של חנם, והקדוש ברוך הוא קבע אותם בכיה לדורות. ענין זה עמוק מאוד מאוד, כי כאשר הוציאים מארץ מצרים, הוציאים על מנת לתת להם הארץ. ואילו באו אותם שיצאו ממצרים אל הארץ, היו עומדים שם לעולם בארץ. ודבר זה בארנו בחבור גבורות ה' בכמה מקומות, כי היציאה של מצרים היא נצחית, כי עדיין מחמת אותה היציאה אנחנו אל השם יתברך אשר הוציאנו ממצרים. ואם היה היציאה ממצרים וביאתם לארץ מעשה אחד, דהיינו שאותו הדור שיצאו ממצרים באו אל הארץ, כאילו היה מעשה אחד היציאה ממצרים והכניסה לארץ. כי השם יתברך הוציאנו ממצרים להכניס אותנו אל הארץ, [ו]כשם שהיציאה היא מקוימת נצחית, כך היה נצחי ביאתם אל הארץ, ולא היה בטול לעולם. ובשביל שבכו בכיה של חנם, ולא רצו לכנוס לארץ, ונשבע הקדוש ברוך הוא שלא יביא אותו דור אל הארץ, רק דור אחר, ואז היה נחלק היציאה ממצרים מן הביאה אל הארץ, ולא היה מעשה אחד. ודוקא היציאה היא נצחית, מטעם אשר בארנו בחבור גבורות ה' (פנ"ב) באריכות, שהיתה על ידי נסים ונפלאות יוצאים ממנהגו של עולם, לכך היא נצחית. ולא כן ביאתם אל הארץ, ודבר זה יש לו בטול והפסק:

ועוד, כי כל הדברים הטבעיים משתוקקים אל מקומם הטבעי. ואם היה הארץ לישראל מקום טבעי, והיו משתוקקים אל הארץ, היה נשאר זה נצחי. אבל היה כאן

ההפך, שבכו בכיה של חנם, ולא רצו לבוא אל הארץ. לכן מורה זה שאין הארץ מקום הטבעי לישראל, ולכך לא היו נשאים שם. וזה שאמר שהיו בוכים בכיה של חנם, ומאסו בארץ חמדה (תהלים קו, כד), ודבר זה נקבע להם בכיה לדורות, שהיה גורם שגלו מן הארץ. כי הבכיה שהיו בוכים מורה שאין הארץ שייך להם לגמרי, כי חן מקום על יושביה (סוטה מז.), וכל דבר משתוקק למקומו שהוא טבעי לו. והם בכו, וזה מורה כי אין הארץ שלהם לגמרי, ולכך גלו. ודבר זה מבואר מאד. ודוקא היה תולה בדור שיצאו ממצרים, כי התחלת ועיקר ישראל הוא הדור שיצאו, וכאשר מאסו בארץ חמדה נראה כי אין הארץ מקומם הטבעי לגמרי:

(מהר"ל - נצח ישראל, ח)

טעמים למנהגי תשעה באב

"אין אומרים תתקבל" (א"ח תקנ"ט: ד ברמ"א)

"לפי שנאמר 'שתם תפליתי' (ביאור הגר"א שם)

"ומסירין הפרוכת... על שם בצע אמרתו (דהיינו 'פאר שלוי') (שם: ג)

"נוהגים לא להניח תפילין בת"ב שחרית ולא טלית" (שם תקנ"ה: א) "משום דאקרי פאר וטלית משום דכתיב בצע אמרתו ומתרגמי' פורפירא דיליה (דהיינו 'פאר שלוי')"

(מגן אברהם, שם)

טעם אמירת 'נחמות' במנחה

"מה שנהגו... במנחה לומר פסוקים של נחמות וגם לקום ולשבת על הספסלים... ואדרבא נראה מן התלמוד בבלי כי לעת ערב הציתו אש בהיכל... וכפ"י היה היה ראוי להחמיר במנחה יותר מבשחר... כי בתחילה התחילו האויבים להרוג את בני ישראל ואז חשבו בני ישראל שלא יהיה תקומה למפלת' ויכלו ח"ו בחרב האויבים ובראותם שהציתו אש בהיכל לעת ערב שהוא זמן המנחה אז אמרו מזמור... וקבלו נחמה כי אם ח"ו לא היה הקב"ה משליך חמתו על העצים ועל האבנים לא היתה תקומה ל'שונאי ישראל'... אז אמרו ישראל מזמור וקבלו נחמה על צרתם... טעם אחר... כי במנחה ט"ב נולד המשיח... כנ"י במדרש איכא רבתי" (שער הכוונות, עניין ת"ב)

"עתיד הקב"ה להפוך תשעה באב לשמחה, שנאמר כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים (זכריה ח' י"ט), ולבנות את ירושלם הוא בעצמו ולקבץ גליות ישראל לתוכה, שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ז ב'). א"ר יוחנן כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה, שנאמר שמחו את ירושלם וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה (ישעיה ס"ו י), וכל אשר אינו מתאבל עליה אינו רואה בשמחתה"

(מדרש זוטא - איכה א: כח)

שלשה דפורענותא ושבעה דנחמתא

טעם שלשה דפורענותא

"ובמדרש ר' תנחומא כתב שהם רמז לשלש גליות שגלו עשרת השבטים משומרון ושלש גליות שגלו יהודה ובנימין מירושלם, שמצינו גלות עשרת השבטים בשלש מקומות, הגלות האחד הראובני והגדי וחצי שבט מנשה, והשני זבולון ונפתלי, והשלישי כל תשלום עשרת השבטים דכתיב כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד. וזה היה אחר גלות ראובן וגד וחצי שבט מנשה, וכן גלו יהודה ובנימין על יד נבוכדנצר שלשה פעמים, בראשון הגלה יהויקים שניה יהויכין

שלישית צדקיה עם התשלום, וכן בגלות בית שני גלותינו היו בשלשה פעמים, האחד על יד (טיטוס) [מלך אנדריינוס] השנייה על יד אפוסתמוס, השלישית (מלך אנדריינוס) [טיטוס], וכנגד אלו תקנו שלשה הפטרות דפורענותא" (דרשות ר"י אבן שועיב פרשת פנחס)

פנימיות תלתא דפורענותא ושבעה דנחמתא

"הנה שלשה שבתות שבין המצרים מפטירין דברי. שמעו. חזון. שהמה דיבור שמיעה ראייה והם מרמזים על תלת דרגין עלאין הג' ראשונות כתר חכמה ובינה שבהם יש יגיעה ועבודה לנפש ישראל בפנימיות. והג' שבתות אלו נקראים תלתא דפורענותא שמרמז כי בג' השבתות האלו מכלים את הפורעניות. ואחר זה שבעה דנחמתא שהם כנגד ז' מדות הקדושים שבאים אחר כך לידי התגלות. והוא כענין אמרם ז"ל צדיקים תחלתן יסורין וסופן שלווה ואורריהן ומצעריתהן קודמין למברכיהן. והנה הפטורה ראשונה"

(פרי צדיק מטות ט)

מאחרי תשעה באב עד ר"ה - ימי ספירת ז' נקיים

"מ"י באב עד ראש השנה הם מ"ט ימי ספירת נקיים ואחר כך מתחיל דברי תורה בקנין כפי תוקף הראיה שבין המצרים"

(צדקת הצדיק לר' צדוק קעא)

עיקר תשובת ימים אלו ע"י השבתות

"ועל כן כל ההכנה לקדשת ראש - השנה ועשרת ימי - תשובה ויום - כפור הוא על - ידי שבתות שמקדם כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שתקנו לקרות קדם ראש - השנה תלתא דפרענותא בהג' שבתים שבין המצרים, ואחר - כך שבעה דנחמתא ותרתי דתיובתא, כי עקר קדשת ראש - השנה ויום - כפור הוא לזכות לתשובה כי הם עשרת ימי - תשובה, ועקר התשובה הוא על - ידי שבת כנ"ל, כי עקר היחוד בין משה ויהושע שהם בחינת חמה ולבנה נקודה העליונה ונקודה התחתונה הוא על - ידי קדשת שבת כנ"ל כי עקר התקון הוא שבחינת משה וכו' יאיר לבחינת יהושע וכו', שעל - ידי - זה נשלם בחינת אלף ונעשה אדם לשבת על הכסא שזה נעשה עקרו בשבת בבחינת ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו וכו'"

(ליקוטי הלכות שבת ו)

פורענות, נחמה, תשובה, ושמחה

"אחרי שלשת השבועות האבילות-ג' דפורענותא קבעו לנו חז"ל שבע שבתות הנחמה-ז' דנחמתא ובהם חודש אלול, ימי רצון הקודמים לעשרת ימי תשובה וליום הקדוש של סליחה מחילה וכפרה... פורענות - נחמה-תשובה-שמחה (של סוכות)... שמהווים גילוי אחד ממש. פורענות... תכליתה להוליד בלב האדם יאוש מעולם הזה, היא הדרגה התחתונה של ביטול היש, מתוכה אפשר שיתגלה ויצמח הניצוץ הפנימי של הכרת האמת הרוחנית-והיא היא הנחמה כי זהו הפתח לתשובה... החטא והגלות היינו הך כי תוכן שניהם גלות השכינה, וממילא גם התשובה והגאולה אחת הן בתוכנן (ומגאולה נובע השמחה)"

(מכתב מאלהו ב:א)

טעם לשבעה דנחמתא

"מאה ארבעים וארבעה פסוקים בכל שבע הפטרות של נחמה, כנגד מאה ארבעים ושלשה הפסוקים של תוכחה שנאמרו בתורה, בפרשיות בחוקותי, תבוא, נצבים, ושירת האזינו, ועוד יתרה הנחמה על התוכחה וגדולה ממנה פסוק אחד למה שבע נחמות? :

כך אמרו חכמים: אחת, שהקדוש ברוך הוא מצוה לצדיקים שינחמו את ירושלים; שניה, הנחמה שאברהם אבינו מנחם לירושלים; שלישית שיצחק מנחם לה; רביעית שיעקב מנחם; חמשית שמשו רבינו מנחם; ששית שירושלים מבקשת תנחומים אחרים ואינה מקבלת תנחומי הצדיקים; שביעית שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו מנחם לציון ולירושלים, שנאמר: אֲנֹכִי אֲנֹכִי הוּא מְנַחֵמָם (ספר התודעה לד)

הימים הנוראים

סליחות

"בזמן שבית המקדש קיים, אדם חוטא ומביא קרבן ומכפר לו, עכשיו שאין לנו קרבן, הרי נפשנו נשואה עלינו בתענית, ותחשוב עינינו נפשנו לקרבן שלם, ואין לנו להתלות אלא על רחמך, לכך נאמר אליך ה' נפשי אשא. ר' יהודה אומר אף הקב"ה וויתר לנו סליחות הרבה, שנאמר ואל (ה') אלהינו כי ירבה לסלוח (ישעיה נה ז)"

(מדרש תהלים כה:ג)

[ט] עושה צדקות ה'. ר' יצחק אמר הכל בריבוי, הצדקות בריבוי, שנאמר עושה צדקות, הסליחות בריבוי, שנאמר ואל אלהינו כי ירבה לסלוח (ישעיה נה ז), והפדות בריבוי, שנאמר והרבה עמו פדות (תהלים קל ז). ר' שמואל בר נחמני אמר אף הישועה בריבוי, שנאמר האל לנו [אל] למושעות (שם/תהלים/סח כא).

(שם קג:ט)

אלול

המשתתה מלשוב הרי הוא כבהמה

"מי שמתנהג כל השנה בדרך הכסילים רק בר"ת אלול הוא מתעורר לתשובה וליראת הש"י, הוא כמו הבהמה שאין לו דעת אדם, וזהו שאמרו באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה, שאז מי שיש לו דעת בהמה מתעורר ליראה הנרמז במעשר. כי מי שהוא בבחינת אדם ירא הש"ת כל השנה כולה. ורבי אלעזר ורבי שמעון אומרים באחד בתשרי, פירוש שמי שמתעורר על כל פנים בר"ח אלול הוא גם כן בבחינת אדם, אבל מי שממתין עד באחד בתשרי והוא ראש השנה יומא דדינא דכולי עלמא ואז רק משיג היראה הוא מעשה בהמה, כי על כל פנים צריך לדרוש שלשים יום קודם"

(עבודת ישראל,ראה)

פתח קטן לחוזרי בתשובה

"כי אלול נוטריקון א' לול ר"ל, כי בחודש הזה נפתח לול ופתח קטן לקבל הבעלי תשובה באמת. כי הצירוף של זה החודש הוא. ההוי"י היוצא מס"ת של פסוק (דברים ו, כה) וצדק"ה תהי"ה לני"ו כ"י נשמור לעשות כו'. וה' ראשונה הוא ה' ראשונה משם הוי"ה הק' שהוא סוד עלמא דבינה סוד תשובה עילאה כנודע. ומהפתח קטן שבראש הה' היינו ההפסק וריוח שבין גגו של ה' בצד שמאל ובין הוא"ו שבתוכה. משם נפתח שער ופתח לקבל השבים בתשובה שלימה באמת ובתמים. ולאשר זה הצירוף שולט בזה החודש. לזה ג"כ זמן התשובה ולסגל מעשים טובים והיחודים בחודש הזה"

(אוהב ישראל,ראה)

"ימי אלול אני לדודי ודודי לי, קודם אני לדודי אתערותא דלתתא. כבר נאמר שנה שעברה 'אני' גימטריא שם אדנות, 'ודודי' גימטריא שם הוי-ה. אני לדודי, ע"י איתערותא דלתתא שם אדנות, מתעורר דודי לי שם הוי-ה איתערותא דלעיל לסיוע. וזה סוד ראש השנה, ההכנה באלול לראש השנה, סוד ה' ליראיו. גם 'אלול' גימטריא שם ע"ב, וזה מרחוק באלול, "הי" נראה לי. והעיקר רצון אמת, קרוב "הי" לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת, ה' אלוקיכם אמת, שנצרך רצון טוב ואמיתי. (מרן אדמו"ר שליט"א מגור. נצו"י תשל"ט):

ג. וי"ל, אלול ר"ת אני ל'בי ו'לבי ל'ו. (לבבו יבין ושב, אלול זמן בינה). איתא בבני יששכר אלול גימטריא בינה. ואי בקול שמחה, הבינה תגדל מהמעשה. זה הזמן באלול אני בינה לי גבורה. 'אני' הוא שם (השכינה כדאי) 'לי' (עם האותיות) שם מ"ב. אלול בינה, לזכור את ה', את ה'אני' בינה 'לי' גבורה. " (שפת אמת שופטים תשמ"א)

ימי סליחות

תקופת ימי הסליחות ועת אמירתם באשמורת הבוקר
 "ויותר באלו הימים ימי סליחות ותחנונים שהם ימים רצויים לפני השם ית', כי אע"פ שבכל עת ובכל שעה קרוב יי' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. ומצינו במדרש כי אלו המ' יום של חדש אלול עד יום הכפורים הם רצויים לפני השם ובהם נתרצ' משה והוריד לוחות השניות, ואמרו במדרש אני לדודי ודודי לי ראשי תיבות אלול, וס"ת ד' יודין שהם מ' יום, ואמצע התיבו' נדוד שהוא עומד ממדת הדין ויושב בכסא רחמים, ולכן נהגו לקום בהם באשמורת השחר בשעה שהיא רצויה, דכתיב קומי רוני בלילה לראש אשמורות"
 (דרשות ר"י אבן שועיב פרשת שופטים)

חילוקי מנהגים בסליחות ושורשם

"נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות...מר"ח אלול...ומנהג בני אשכנז...ביום א' שלפני ר"ה...ואם חל ר"ה ב' וג' אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו"
 (ש"ע א"ח תקפ"א: א ורמ"א שם)

"שמעינן דמקצת אתרוותא קיימי מראש חודש אלול...וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו...ואנן מנהגינו מהנך דקיימי מר"ח אלול"
 (מהרי"ץ גיאות)
 "בא' באלול...לפי שבו התחילו מ' יום(שמשה רבינו עלה להר סיני ללוחות השניות)... אבל בכ"ה באלול תחילת בריאת העולם היא...ולכך נהגו...להשכים באשמורת הבוקר בכ"ה...לפי שכ"ה באלול אינו מוגבל בחרו יום השבוע...
 ואם חל וכו'. משום ד' הימים חסרים מעשיית "

(ביאור הגר"א שם)

ענין הסליחות

תוכן הסליחות

"הסליחות מראים את הקשר הפנימי וישיר בין ה' לבני אדם, בלי אמצעי המקשר ביניהם. הסליחות גם מראים לנו כיצד שכל האומות, מכל פינות העולם עתידים לבוא להשתחוות לה', והיום צריכים אנו להיות דוגמא לכך. הסליחות מלאים עם מחשבות על כוחו וגבורתו, רחמנותו ואהבתו, חנו וחסדו וארך אפיו אמיתו וצדקו. הסליחות גם מזכירים לנו את העובדא שמשה רבנו, עם הלוחות שניות בידיו, זכה לגילוי מידותיו שמצדיקים ומחנכים את כל באי עולם ומהוים אבן פינה לבנין כל עתידים של עמו לכל ימי חייהם...כל אחד כחלק מן הכלל ישראל...עם כל קשאי הגליות, כל יחיד ואחריותו לקשאי האומה...עליו לחפש את דרכו ולשוב אל ה' "

(רש"י הירש, הכתבים המקובצים, אלול ד)

להיכנס לימי רחמים נקי מכל כתמי החטא

"אבל צריך לזכות להיכנס אל תוך המערכת של שפע הרחמים. הדרך לעורר על עצמנו רחמים ולזכות להיות מושפעים משפע ימי הרחמים הם "הסליחות"...הטענה שנוכל לבוא לפני הבורא היא שאף אני אזכה לשנה טובה יהיה בזה קידוש שמו יתברך. כשזוכה מי שאינו ראוי (מטעם בקשותיו לסליחה) מתגלים ביותר גודל הרחמים

והחמלה של הבורא ית'...מי שיודע לנצל את סגולת הימים יכול להגיע לר"ה נקי מכל כתמי החטאים"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-אלול)

י"ג מידות הרחמים

הבקשה מובנת מאליה

"י"ג מידות הרחמים הם בעצם תפילה. משל...לעני בלויי סחבות הניגש לעשיר ואומר לו "אתה הרי עשיר גדול, יש לך לב רחב והידים שלך פתוחות לכל הנצרך" יותר הוא לא אומר, הוא גם לא צריך לומר- העשיר מבין את בקשתו, כך גם אנו אומרים לפני הקב"ה ה' א-ל רחום וחנון"...והבקשה מובנת מאליה."

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל, שם)

צריכים להתלבש במידותיו

"האדם צריך ללמוד את מידותיו ית'...והתחזק בהכרתו שרק מידות הרחמים של השי"ת יכולות להושיע אותו...כאשר יזכיר את הי"ג מידות בתפילתו יסמוך רק עליהן. וכפי מדרגת הכוונה בתפילה והביטחון במידותיו ית' באותה מידה יענה השי"ת... כך הקב"ה בהתלבשו במידותיו בא ללמדנו לא רק שנכיר ונזכיר את מידותיו אלא שגם אנו צריכים להתלבש במידותיו, לרכוש אותם לקנין בנפשינו וללכת בהן."

(שפתי חיים א:יוה"כ)

אמירת י"ג מידות הרחמים לגלות את חסדו

"עניין תפילה זו היא השאיפה הפנימית ביותר לגילוי שלמות חסדו ית' (כידוע בחינת י"ג-א' ת' ד'-א' ה' ב' ה' דהיינו דביקות אמיתית) דבר זה הוא גילוי אחדות מידותיו ית'...שכל מידותיו הם אך רחמים גדולים(שלמות ואחדות היינו הך, כידוע) ותפילתו היא לזכות להכרת גילוי חסדו בלי תכלית וגבול"

(מכתב מאליהו ב:א)

י"ד

לשחוח עם ה' בדברים ולהתפייס עמו

"אדם החוטא הסבור כי ע"י חרטה-עקירת הרצון כעקירת המעשה, וע"י זיכור הנובע מתוך יגון מתקן הוא את החטא ועושה את עצמו מחדש, הנו טועה בחלוטין!...לתקן חטא יכול אך ורק הקב"ה בכבודו ובעצמו...מעשה הוידוי אינה מעשה שאדם עושהו בינו לבין עצמו...אלא מהותו של "וידוי" הוא לבוא לפני... (ה') ולשחוח עמו בדברים המקרבים את הלב, וכשזה בא אחרי חטא מטרת הוידוי היא לחזור ולהתקרב להקב"ה וכביכול להתפייס עמו ע"י שאומר לפניו שחטא כלפיו ומבקשת סליחתו"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-יה"כ)

טעם מנהג תקיעת שופר כל חודש אלול

הזהרה לכלל ישראל שישבו אל ה'

"בראש חודש אלול אמר הקב"ה למשה עלה עלי ההרה והעבירו שופר בכל המחנה שהרי משה עלה להר שלא יטעו עוד בע"ז והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלקים בתרועה ולכך תקנו חכמים שיהיו תוקעין שופר בראש חודש אלול בכל שנה ושנה כדי להזהיר את ישראל שישבו בתשובה שנאמר' אם יתקע שופר בעיר וגו' וכדי לערבב השטן שלא להשטין על ישראל"

(פרקי דרבי אליעזר מ"ו)

"וכן נהגו באשכנז לתקוע כל חודש אלול בוקר וערב אחר התפילה"

(רא"ש סוף ר"ה)

ראש השנה

עיקר ענינה

שמחת ר"ה

"אמר ר' סימון כתיב כי מי גוי גדול רבי חנניא ורבי יהושע...איזה אומה כאומה זאת שיודעת אופיה של אלקיה בנוהג שבעולם שיש לו דין לובש שחורים ומתכסה בשחורים ומגדל זקנו ואינו חותך ציפורניו לפי שאינו יודע איך דינוצא אבל ישראל אינו כן לובשין לבנים ומתעטפים בלבנים ומגלחים זקנם וחותכים ציפורניהם ואוכלין ושותין ושמחים בר"ה לפי שיודעין שהקב"ה עושה להם נסים ומטה את דינם לכף זכות וקורע להם גזר דינם"

(ירושלמי ר"ה א:ג)

אמרו פרנסי ישראל הראשונים בר"ה 'אכלו מעדנים ושתו ממתקים כי קדוש היום"

(רא"ש סוף ר"ה)

"וראוי לנו לשמוח אז יותר על שהוא מלכנו ויטה כלפי חסד ויזכה אותנו בשפטו אותנו כאמרו 'כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו ה' מלכנו הוא יושיענו"

(ספורנו ויקרא כג:כו)

"שמחים כי הירא ה' תמיד עושה תשובה וממילא כי ה' הרחמן יש תמיד סליחה ועל זה שמחים"

(האלשי"ך)

באימה ופחד בחשבונו עם קונו

"ואינו ראוי שיהיה האדם נדון והוא יושב ועוסק במלאכתו אלא יהא פנוי ויושב באימה ופחד בחשבונו עם קונו ולשוב בתשובה"

(מצודות ורמ"ה, כמובא בילקוט יצחק-עניני ר"ה)

החודש השביעי-חודש של מלכותו ית'

והוא בחדש השביעי כי מלכותו שהוא מלך העולם מצד הקדושה שיש לעולם, ומפני כך מולך עליהם המלך הקדוש. ועוד כבר בארנו למעלה אצל קריעת ים סוף באמרם (מכילתא בשלח) מי שהמליכני תחלה על הים הוא יהיה מלך, ושם מבואר כי הקדושה היא המלכות עיין שם בפרק ארבעים, והקדושה היא תמיד בשביעי כמו שנתבאר למעלה אצל ולכהן מדין שבע בנות, ולפיכך נבחר חדש השביעי להיות בו מלכותו. וכמו שהוא יתברך מלך העולם שענינו שהוא מושל עליהם כמו האדון על העבד שהוא מושל עליו, שאף על גב שהוא ממשלה על העבד ואין הדבר חירות לו, מכל מקום יש לעבד בזה מעלה במה שאדון הגדול הוא אדון לו, ולפיכך ראש השנה אף על גב שאין כאן שמחה ואינו בכלל זמני שמחה, מכל מקום היום קדוש כי מלכות זה הוא למעלת העולם שהשם יתברך הוא מלכו ואין העולם חסר מלכותו, הנה ראש השנה בצד אשר הוא יתברך מושל על העולם.

(גבורות ה' מו)

עיקר של השנה לדון בו את עיקר הבריאה-בן אדם

"ראש השנה הוא דומה לראש לגמרי, לפי ששם הנשמה וכן תשרי הוא ראש לכל השנה ונקרא ראש, אבל הלב דומה לראש חודש ניסן שהוא התחלת החי. ודבר זה

אמת למשכיל מאוד איך תשרי הוא הראש, כי שם ישכון הנשמה ומקבל מן האלקית, וכן חודש זה מקבל מן הש"י הקדושה, וכן א"י אשר אמרנו נקרא ראש כדכתיב (משלי ח') וראש עפרות תבל... כי ראש השנה הוא עיקר השנה לפיכך נדון בו האדם (שבע), כי האדם גם כן הוא ראשית הבריאה ועיקרו והוא כלל הבריאה, ונקרא האדם ראש עפרות תבל ומפני זה ראוי שיהיה דין האדם בר"ה, מפני שזה הוא ראש השנה שהוא עיקר לכלל השנה וכן האדם שהוא ראש הבריאה זה היום מיוחד לו דוקא

(חידושי אגדות למהר"ל א:צו,ק מ' ראש השנה)

התחדשות הארת התורה שבעל פה

"איתא בספרים הקדושים שחנוכה הוא הגמר מראש השנה והוא לרמוז דברי התיקונים (תיקון לו) ויהי אור דא ראש השנה שאמרנו שבכל ראש השנה בא התחדשות הארת תורה שבעל פה לנפשות ישראל ומזה הגמר בחנוכה להתרבות האור להאיר מתוך החשך כנזכר לעיל"

(פרי צדיק חנוכה ח)

פתחון פה לבקש כפרה

"ר"ה הוא בר"ח... חסד גדול מאתו ית' כי בר"ח... אמר הש"י הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הלבנה... וע"כ יש לנו פתחון פה לבקש כפרה"

(ליקוטי הלכות ר"ח ב:ג)

המשפט בר"ה כדי שיתעורר אדם יותר לתשובה

"שכל ענין משפט של ר"ה הוא שברא הקב"ה זמן מיוחד שבו יתעורר האדם לתשובה יותר מכל השנה ע"י שנודע לו שהוא עומד במשפט. וכיוון שהתעוררות של ראש השנה גדולה כ"כ גם השינוי שפועל באדם גדול מאוד... נמצא שהבחירה בעת ראש השנה היא בחירת הכללית שהוא משנה את האדם מן הקצה אל הקצה למדרגה אחרת לגמרי. ואף אם האדם יעשה אח"כ תשובה או קלקול... השינוי הזה הוא שינוי פרטי מנקודה אחת לנקודה הסמוכה לה"

(מכתב מאלהו ב:א)

יום חדוש ושיפור המעשים

"במדרש (ויק"ר פ' כ"ט) תקעו בחודש שופר בחודש זה תחדשו מעשיכם בחודש זה תשפרו מעשיכם. נראה ששני ענינים מזכיר כאן, חידוש מעשים זהו להבא להתחיל מחדש כאילו היום נולד, ותשפרו מעשיכם הוא על העבר, היינו לתקן המעשים של כל השנה, שחסרו להם חיות והתלהבות, מתקנין בחיות והתלהבות של ראש השנה והימים הנוראים:

והנה הקדים חידוש מעשים שהוא להבא, על תיקון המעשים שלשעבר, כי הקבלה על להבא קודמת, ובלעדה אין לקוות על תיקון של לשעבר, וכאשר ישים האדם אל לבו את כשרון העת שמוכשר בנקל לתקן את כל מה שעבר, צריך ללבוש עוז ואומץ להיות חרד על הדבר ולא להיות נרדם, ואם ח"ו גם עתה יכבד לבו, הוא צריך ליתן דין וחשבון ח"ו על העצלות והכבדת הלב זה, וזה שאמרו ז"ל בינונים תלויין ועומדין מר"ה וכו' לא זכו וכו' דלכאורה אינו מובן מדוע יצאו מכלל בינונים לכלל רשעים גמורים, אך יובן שמעתה העצלות והכבדת הלב ניתוספו על חשבון מחצה עוונות, וע"י זה העוונות מכריעין ח"ו, השי"ת יחזירנו בתשובה שלימה לפניו"

(שם משמאל חלק המועדים ר"ה יום ב')

מהות הדין של ר"ה - וחסדה

"בכל יום מימות השנה הקדוש ברוך הוא דן את עולמו, כמו שאמרו חז"ל, ומה הפרש בין ראש השנה לשאר הימים? אלא שבכל יום הוא דן על מעשי היום ועל

ברואי מטה בלבד, ובראש השנה נידונים עליונים ותחתונים; ועל מעשי השנה כולה, ואף לשנים רבות, כענין שמצינו (מלכים - ב ח): קרא ה' לרעב... שבע שנים: תקעו בחדש שופר בפסח ליום חגנו... כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב (תהלים פא) - חק לשון מזונות הוא, כמו ואכלו את חקם (בראשית מז) שכל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד ראש השנה (חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת - פוחתין לו, ואם הוסיף - מוסיפין לו):

ומפני שני טעמים עיקריים נקבע ראש השנה ליום הדין. הטעם האחד לפי שביום זה נגמרה בריאת העולם ועלה במחשבה תחילה להנהיג את העולם במידת הדין, לפיכך נקבעה תחילת השנה ליום הדין. הטעם השני, זה שכבר נאמר למעלה, שביום זה עמד אדם הראשון בדין, ושב בתשובה ונמחל לו, ואמר לו הקדוש ברוך הוא: זה סימן לבניך, כשם שעמדת לפני בדין ביום הזה ויצאת בדימוס, כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאין בדימוס:

מחסד האל על בריותיו לפקדם ולראות מעשיהם בכל שנה, כדי שלא יתרבו עוונות ויתחייב העולם כליו, אלא מעביר עליהם עד שהם מועטים ומכפר עליהם. ומצד זה יום הדין הוא יום מועד"

(ספר התודעה א)

תקציב השנה הבאה

"כתיב (ישעיה נח) הלא פרוס לרעב לחמך אמר רבי סימון הלא תפרוש אין כתיב כאן אלא הלא פרוס כבר היא פרוסה שבראש השנה נגזר על אדם מה שמשכר ומה שמתחסר".
(ויקרא רבה לד:יא)

"בר"ה הנידון הוא על תקציב השנה הבאה, כלומר אילו כלים ואמצעים מנתנו לנו כדי שנעמוד בתפקיד שנה החדשה. כל אדם מקבל בר"ה תפקידים וכלים לעמוד בתפקדו, ועל זה הוא נידון אילו כלים יקבל לעבודתו בשנה הבאה. בר"ה אין דנים אם להענישו או לזכותו אלא דנים על הנתניה החדשה ובזה יש להביא בחשבון את מעשי השנה שעברה... לכן... אנו מפנים בר"ה לקראת העתיד. כי למי נותן השי"ת חלק וכלים למילוי התפקיד בהבאת כבוד שמים? למי שהפך באמת בכך. השנה הטובה... אינם אלא כלים למען הבאת תכלית הבריאה-גילוי כבוד שמים"

(שפתי חיים א:ר"ה)

ביום של חידוש העולם אין שום מניעות

"וזהו מהות של ר"ה ביום של חידוש העולם אין שום מניעות-יום של חידוש הוא יום של חסד ורחמים ללא גבול. וגם אם אבא נאלץ לפעמים להכות את בנו, בכל זאת הוא זוכר רק את מעשיו הטובים... וכשבוזכרון של הקב"ה יש רק את מעשיו הטובים של האדם, ביום שהאדם נמצא בזיכרוננו של הקב"ה-בר"ה- יכול האדם לפעול ולשבור כל המניעות... בימים אלו נקל על האדם לעשות תשובה ולהשתנות"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-יום הדין)

יום דין ברחמים

"ראש השנה יום דין ברחמים"

(הרמב"ן ויקרא כג:כז)

"איתא בתחלה עלה במחשבה לבראות במדת הדין וראה שאינו מתקיים ושיתף עמה מדת הרחמים. וכל זה מתקיים בכל ראש השנה מתחלה דין ואח"כ ע"י התקיעות הופך מכסא דין לכסא רחמים. ובמ"א כתבנו כי לא הי' ח"ו שינוי רצון רק שכך צריך להיות גם למטה שרצון ומחשבות הצדיקים לתקן הכל עפ"י דין ממש. רק שבלתי אפשר בלי רחמים ועזר עליון כמ"ש לולי הקב"ה עוזרו כו' לכך צריכין לעורר רחמים ואז הקב"ה מחשבה טובה מצרפה למעשה. וזה עצמו ענין שיתוף מדה"ר להיות דן המחשבה לצרפה למעשה לכן צריכין לראות להיות עכ"פ הרצון כראוי. והרצון

והשתוקקות בניי אליו ית' מעורר רחמים בשמים כמ"ש מי שיש לו בן יגע בתורה מתמלא עליו רחמים וזהו היגיעה שמשתוקקין לתקן הכל כראוי הגם שאין יכולין לגמור בפועל זה מעורר רחמים כנ"ל

(שפת אמת לר"ה תרמ"א)

"והפירוש שבראש השנה זוכים לרחמים על פי הדין כנגד 'כל המעביר על מידותיו מעבירין על כל פשעיו' מידה כנגד מידה. וכן תשובה עצמה שהיא מצד אחד מידת הרחמים כאז"ל 'שאלו לחכמה כו' לנבואה כו' ואמרו שהחוטא תמות' מכל מקום הרי מצד השני היא תנאי במעשה בראשית דהיינו בדין(אשר זהו פירוש אז"ל שתשובה נבראת קודם בריאת עולם."

(מכתב מאלהו ב:א)

ספרי חיים וספרי מתים

מהות ספרי חיים וספרי מתים

"רצון האדם הוא מהותו (מ)זה יש להבין מאמרם ז"ל ספרי חיים וספרי מתים מונחים לפניו ש'ספרי חיים' מוסב על החיים בהווה כן גם ב'ספרי מתים'. כי יש אשר תוכן חייהם חיים אמיתיים ומציאות אמיתית ויש שחייהם נטולי מציאות שחיים הם בדמיון הבלותם בלבד...הרי הם באמת מתים כי גדר המיתה הוא הפירוד מהמציאות והדבקות אל הדמיון... גם כשיפריד מגופו נשאר הוא דבק בדמיונו... שלשה ספרים נפתחים בראש השנה וכולם לענין הרוחניות וסייעתא דשמיא בשבילה וכן מפורש בתוס' שם...שגדר דין דראש השנה הוא לענין העולם הבאה...המדרגה הרוחניות שהיא תוכן העוה"ב שלו ובאמת גם הגשמיות הבאה על האדם מצד קדושה היא באה"

(מכתב מאלהו ב:א)

הרגשת הריחוק מביא לידי קירוב

"ואיתא בקול שמחה, השמחה והדאגה מסותרת בפחד, זה הפחד מהשי"ת, וכתיב מרחוק ה' נראה לי, שידע שהוא מרוחק אז יכול להתקרב, וכן הגיד כ"ק אז"ל על אחרי ד' אלקי תלכו, אחרי מופלג. אם יודע שהוא מרוחק ומופלג אז יכול להתקרב ולהתדבק בהשי"ת. וזה סוד ראש השנה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים להתהפך ממיתה לחיים

(בית ישראל ליל א' דר"ה תשכ"ז)

בימי הרצון עולים גם המצוות ותפילות שהיו בלי חיות

"ספרי החיים וספרי המתים פתוחים לפניו. פי' הדבר כי כל המצוות ומעש"ט שהאדם עושה ברצון הטוב ובשמחה הוא הנכתב בספר חיים שיש בו חיות ושמחה כמ"ש (ויקרא יח, ה) אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כו'. ומה שהאדם עושה ח"ו בעצבות בלי חיות הוא נקרא ספרי המתים כי הוא בלי חיות. ובימי הרצון עשרת ימי התשובה הם המעלים כל המעשים אשר נעשו בכל השנה וגם המצוות שנעשו בלי חיות גם המה יש להם עלי' לרצון למעלה ע"י התשובה ולקבל עליו עול מלכות שמים באמת ובאהבה בימים האלה הנזכרים ונעשים. וזהו הפי' ספרי החיים וספרי המתים פתוחים לפניו."

(תפארת שלמה על המועדים, שבת שובה)

שני ימים של ר"ה

שני דינים של ר"ה

"אמאי תרי יומין בגין דאינון תרי בי דינא, דמתחברין כחדא. דינא עלאה, דאיהו קשיא, בדינא תתאה, דאיהו רפא"

(זהר פנחס)

"והנה גדר יום ראשון של ראש השנה-דינא קשיא. דין בפנימיות-הוא דינו של צדיק עצמו שנמצא תחת השגחה פרטית... (כי) הנרדמים אשר לא התעוררו כלל והם כל בני העכו"ם ורוב אומה הישראלית... הם בלי ספק תחת הנהגת הטבע. וגדר יום שני הוא דינו של ה"כלי" (לצדיקים לעוֹזֵר) לפי מבט שההשגחה הכללית... זכויות מועטות יותר נדרשות כדי לזכות להיות כלי לצדיק מאשר לזכות בדין בזכות עצמו. דין בבחינת החיצוניות תקון העולם עבור עבודת הצדיק. ביום הראשון דנים את (כל) האדם על דרגת פנימיותו ובחסדי שמים הוסיפו לנו עוד בחינה אחרת בדין שאם לא זכינו ח"ו בדין הראשון אולי נזכה בבחינת דינא רפיא"

(מכתב מאלהו ב:א)

יומא אריכתא-למעלה מן הזמן

"כי ראש השנה הוא יומא אריכתא, זה בחינת למעלה מהזמן, שהוא בחינת יום שכלו ארוך, ועל - כן נעשה בראש השנה משני ימים יום אחד, בחינת יומא אריכתא, שזה בחינת למעלה מהזמן, כי בראש השנה שאז דן את העולם ברחמים, כי הוא מקומו של עולם ויודע מקום כל אחד ואחד, ואזי מעלה כל אחד ממקום המצר לו לבחינת הרחבה לבחינת למעלה מהמקום בבחינת מן המצר קראתי וכו' ענני במרחב, שזה אומרים בראש השנה קדם תקיעת שופר, כי זה עקר הרחמנות להרחיב לכל אחד ממקום המצר לו, שזה בחינת שעולין מבחינת מקום לבחינת למעלה מן המקום וכו' כנ"ל ואז נעשה יומא אריכתא בחינת למעלה מהזמן, כי כשמעלין בחינת המקום למעלה מן המקום ממילא עולה הזמן למעלה מהזמן, כי המקום נמוך יותר כנ"ל"

(ליקוטי הלכות ציצית ג)

מדוע לא מחזכר ר"ה בתורה כיום הדין?

"מה שלא דברה תורה מזה היום שהוא יום הדין ההוא, בעבור שלא נתחדש זה הענין עתה, שתורתנו הקדושה לא דברה אלא במה שנתחדש במתן תורה כסוכה ולולב ומצה ואיסור חמץ ושאר העניינים, אבל יום הדין אין בו הודעת [מצות] מצוה. ועוד שהיה זה היום מזומן לדין מיום שנברא אדם הראשון כמו שהוא קבלה בידינו כי ביום הזה נדון. והתשובה נבראת קודם בריאת העולם ולא נתחדשה בזה כלל לצורך ישראל כי זה יום הדין הוא לכל האומות. וכמו שאמר התנא כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון ואם כן אין צורך לכתבו בתורה"

(דרשות ר"י אבן שועיב דרשה לראש השנה)

מנהג הליכה לבית הקברות ערב ר"ה

"טעם להשתטח על קברי צדיקים לומר אם אין אתה מרחם עלינו אנו חשובים כמתים הללו ועוד טעם כדי שביקשו רחמים עלינו"

(השל"ה כמובא בילקוט יצחק, עניני ר"ה ו)

הטבילה בערב ר"ה

טבילה שלש פעמים-מקוה ישראל ה'

"מר"י סג"ל היה טובל את עצמו ג' פעמים וכן איתא ברוקח משום נאמר מקוה ישראל ג' פעמים"

(מהרי"ל כמובא בילקוט יצחק עניני ר"ה ז)

סימנים של ליל ר"ה

מקור סימנים בדברי חז"ל

"אמר אב"י השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא אדם רגיל למיכל בריש שתא רוביא כרתי סילקי תמרי קרא"

(כריתות ו:)

מקור ה"הי רצון'

"שהיה מנהגו של רבי' האי לומר על כל דבר ודבר כעין מה שכתוב (סימנה)...והרד"א (האבודרהם) כתב...שי"א בלשון תפילה ירמ"י או"א...וכן בכולם"
(ב"י א"ח תקפ"ב)

הערות בענין הסימנים ב'משנה ברורה'

(רוביא) מה שנקרא...לשון רביה יאכל כל מדינה ומדינה כלשונה...וכתב הא"ר בשם השל"ה יתעורר אדם בתשובה כשאמר יהי רצון ויתפלל ע"ז בלב שלם...ואף שאוכל התפוח אחר ברכת המוציא מ"מ צריך לברך עליו"

(מ"ב שם א-ג)

דינים השייכים לסימנים

"נוהגין לעשות הסימנים אחר טעימת הלחם, כדי לא להפסיק בין קידוש לסעודה וגם כדי לא לכנס לספק ברכה אחרונה...י"א שיש להקדים ולברך על התמרים) או הרימון אם תמרים אינם נמצאים) ולא על התפוח כדן קדימת הברכות(עין מ"ב סי' רי"א ס"ק י"ח -כ"ב)...אומרים ה"הי רצון' אחר טעימת הסימן"
(מטה אפרים ופסקי הגר' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל כמובא ב'סימנא טבא')

טעם הסימנים

"לעשות לגזרה עליונה דמיון וסימן למטה כדי שתצא לפעל הטוב ותהי מקיימת הגזרה לטוב, לכך ראוי לעשות סימן ודמיון כמו שתמצא שעשו הנביאים (בנבואתם)"
(מהר"ל באר הגולה, באר שני)

מבקשים אנו צרכינו רק בדרךמז

"והוסיפו החכמים האחרונים ואמרו טעם שעושין סימנים אלה בליל ראש השנה, משום שאין עיקר בקשותינו בתפילות יום הדין על עניני עולם הזה אלא על מלכות שמים בלבד, 'ובכן תן פחדך', 'ובכן תן כבודך', 'ותמלוך' וכו'. אלא שגם כל עניני העולם הזה רמזים הם למלכות שמים ועשויים לסייע לעבודת ה' יתברך ולקבלת עול מלכותו. לכך גם מבקשים על הענינים של העולם הזה בדרך רמז בלבד, על ידי סימנים אלה"

(ספר התודעה א)

תקיעת שופר

⁴⁰עיקר עניינה

"אמר ר' חננאל בר יצחק כל ימות השנה ישראל נאחזים בעבירות ומסובכים בצרות ובראש השנה הן נוטלין שופר ותוקעין וסופן להיגאל בקרניו של איל [הה"ד וי"י אלהים בשופר יתקע]"
(בראשית רבה נו:יג)

א"ל כשם שהיה לי להשיבך ולא אמרתי לך כלום רבנו של עולם אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע, ועכשיו אתה אומר והעלהו שם לעולה, וכבשתי יצרי ולא השבתיך, אף אתה כשיהיו בניו של יצחק חוטאים לפניך ונכנסים לצרה, זכור להם עקדת יצחק אביהם וסלח להם ופדה אותם מצרותם, אמר להם הקב"ה אמרת שלך, אף אני אומר שלי, א"ל הקב"ה עתידין בניך להיות חוטאים לפני, ולדין אותם בראש השנה, אלא אם מבקשים הם שיהיה סולח להם, יהיו תוקעים לפני בו ביום בשופר, א"ל אברהם ומהו שופר, א"ל הקב"ה אין אתה יודע, א"ל לאו, א"ל חזור לאחוריך וראה, מיד וישא אברהם את עיניו [וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו] (שם בראשית/ כב יג), אין אומר כאן אלא בקרניו, א"ל יהו תוקעין לפני בקרן הזה ואני סולח

⁴⁰הטעמים של ר' סעדיה גאון הם כבר מפורסמים ומובאים במחזורי ר"ה. אני אזכיר אותם כאן בקיצור:

- א. אנו ממליכים עלינו את הבורא וכן עושים המלכים בתחילת מלכותם.
- ב. כן דרך המלכים להזהיר את העם בגזירותיהם בתחילת מלכותם
- ג. להזכירנו קול השופר של מעמד הר סיני
- ד. להזכירנו את דברי התעוררות שלהנביאים שנמשלו לתקיעת השופר
- ה. להזכירנו חורבן ביהמ"ק וקול תרועת האויבים
- ו. להזכירנו את מסורות נפשו של יצחק אבינו בעקידה
- ז. שנירא ונחדד לפני הבורא
- ח. רמז ליום הדין הגדול לעתיד לבוא
- ט. רמז לקבוצ נדחי ישראל
- י. רמז לתחיית המתים

לעונותיהם, באותה שעה נתן שבח והודיה לפני הקב"ה, והוא שדוד מקלס מגיני וקורן ישעי (ש"ב = שמואל ב' = כב ג), וכן הוא אומר תקעו שופר בציון (יואל ב טו), (מדרש תנחומא וירא מו)

השופר קורא לנו לשפר מעשינו

"בחודש הזה תחדשו מעשיכם בשופר הזה שפרו מעשיכם אמור להם הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נעשה לכם כשופר הזה מה שופר מכניס בזו ומוציא בזו כך אני עומד מכסא הדין ויושב על כסא הרחמים והופך להם מידת הדין למידת הרחמים אימתי בחודש השביעי"

(ויקרא רבה כט:ו)

טעמים נוספים לתקיעת שופר

שכן התקנתי לכם שתהיו תוקעים בשופר בראש השנה (כשתהיו) [כדי שתהיו] חרדים מתקיעת השופר להתקין עצמיכם לתשובה, אמר הנביא אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו (עמוס ג' ו') לפיכך אם יהיה רעה בעיר וה' לא עשה (שם/עמוס ג') .

(פסיקתא רבתי מ)

"שנצטוינו לתקוע בשופר...הוא לירא ולהפחיד האויב העומד על ימין האדם לשנותו, כדרך שעושים במלחמה לירא האויבים. גם בו חוזק לב והערה גדולה לעמוד כנגד האויבים להתגבר עליהם ולזה באה גם כן תקיעה זו להכניע אל זר שבלבו של אדם, ולעורר האדם שימשול עליו וידרוך על במותי גאותו"

(רמב"ם ה' שופר א:א וסהמ"צ קסא, נז מלוקט ע"י המגדל דוד, מ' קנח)

ומוסיף ה'שפתי חיים' (א: מזו"ש)

"ועל ידי כן יקבל עליו עול מלכות שמים...וזהו גדר ערבוב השטן שמובא בגמ' כי ע"י התרועה מתעורר השומע ומשתחרר משלטון היצר הרע"

פנימיות טעם השופר בדברי חז"ל

"וכשיגיע הזמן לחדש הברכות והקדושות שיאירו, צריך להשיג בכל התיקון של העולמות כולם וכל התיקונים לקיים כל העולמות עולים מן התחתונים אם מעשיהם ישרים ואם אינם ישרים...וכשישראל מתעוררים למטה בתקיעת שופר קול ההוא היוצא משופר בוטש באוויר ובוקע רקיעים עד שעולה לאבן החזק ההוא (דהיינו הסטרא אחרא) הוא (ה') משגיח ומוצא התעוררות הרחמים אז (sichos) Shel הסטרא אחרא מתבלבל...בהתעוררות שלמטה מתעוררים גם כן למעלה" (זהר פקודי עפ"י הסולם)

"...ובוקע רקיעים..."

"הכוח של השופר הוא לשבור מחיצות ולגלות נסתרות...החמדה הגנוזה... הוא היום בו יכול כל אדם לברוא את עצמו מחדש, מתעלה מחדש כח החסד של הבריאה, אך כיוון שהוא סתום וחתום בבחינת "עין לא ראתה", צריך לפרוץ ולגלות החסד והרחמים...הכלי לפרוץ ולפתוח דברים גנוזים וסתומים הוא השופר...קול השופר חזק מאד" ואז התגלתה התורה וניתנה לישראל...ת"ר שש תקיעות תורעין ערב שבת...בא השופר ופורץ את הגנוזה ובאה שבת לעולם...השופר הוא שיפרוץ את הגנוזה ושעת הגאולה תגיע לעולם...

הפסוק שאנו אומרים לפני תקיעת השופר הוא "מן המצר קראתי י-ה ענני במרחב י-ה". כאשר ישועות הנראות כסתומה וסגורה והאדם נמצא בתוך המצר והצרה בא קול השופר פורץ את המסגרות והישועה בא במרחב"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-מזו"ש)

"...הסטרא אחרא מתבלבל..."

פנימיות ענין 'ערבוב השטן'

"שופר הוא השמעת דין כי אין רשות למקטרגין ליכנס להפרגוד עד שישמע קול שופר ואז מתחיל הדין...וזהו שמעורבב השטן כיון שבעל דין עצמו תובע הדין ואומר דונו לי דינא הרי חמת המלך שככה כי הוא מקבל על עצמו דין על עוונות...ואז כביכול נתמלא רחמיו"

(יערות דבש א:ו)

ועל זה מוסיף השפתי חיים (א:מלכויות, זכרונות, ושופרות) :
 "שופר כיון דלזיכרון הוא כלפנים דמי... השופר הוא שעת דין, שעל ידו אנו נמצאים מול פני השי"ת בקודש הקדושים"

פשט ענין 'ערבוב השטן'

"מאי טעמא מריעין לה משום דלא נתערבב השטן כי כששומע קול שופר אומר שמא זהו יום, שנא' בו ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעי' כז יג), לפיכך עומד ושותק ואין לו רשות לקטרג, ואם לא תקע בראש השנה הוא מקטרג ונוטל רשות ובא ומגלגל פורעניות לעולם, לפיכך צריכין גוי צדיק שומר אמונים להיות מאמינים בבוראם שהוא מוציא צדקם כאור ומשפטם כצהרים, לבוא בקיחת דברים לפניו בראש השנה",

(מדרש שכל טוב בראשית כב)

"למה הצריכו לתקוע מקודם (מוסף) ואמרו על זה בגמ' לערבב השטן... שנו בירושלמי... שבאמת היה כן (שתקעו ואמרו מלכויות זיכרונות ושופרות בשחרית) אך שגזרו עליהם לא לתקוע מפני שהאומות סברו שהם תוקעים בשביל איזה עניין ודחו הברכות משחרית למוסף... דכשראו האומות שקורין ק"ש ומתפללים וקורין בתורה ואח"כ תוקעין אמרו בנימוסיהם הם עוסקים ולא חשו לזה... התקינו לתקוע אחר קריאת התורה קודם מוסף וזה עירבוב השטן שרואה כמה ישראל זריזין במצות אע"פ שגוזרין עליהם מ"מ מתאמצים לקיים המצוות עוד ביתר שאת ויתר עז שמקודם לא היו תוקעין רק פעם אחת ולאחר הגזירה שני פעמים וגם מתבהל שמא זכות קולות שופרות אלו יביא השופר הגדול ואין ביכולתו לקטרג ולחנם יקטרג"

(הסבר דברי תוס' עפ"י הירושלמי ע"י הערוך השולחן א"ח תקפה:ג)

"ולפיכך תוקעין שני פעמים אחד בישיבה ואחד בעמידה, כי בפעם הראשון אינו עושה רק התנגדות, כי כל כח התגברות צריך שני כחות האחד להתנגד לו, והב' להתגבר ולמשול עליו ולהסתלק אותו לגמרי, וזה ידוע למבינים גם כן. ולפיכך מעלת התקיעה השניה יותר במדרגה, לערבב השטן לסלקו שלא יהיה לו מקום לקטרג, והיינו דאמר בירושלמי אמר ההא ודאי ובקמייתא אמר דבהיל ולא בהיל, [וכמו שהתבאר למעלה איך התקיעות הם סלוק השטן לגמרי, ואמר כי כאשר שמע זימנא קמייתא בהיל ולא בהיל, וזה כי עתה יש לחשוב כי השטן יש לו הנצוח על האדם, ולפיכך צריך לסלוק שלו לשני דברים האחד הוא עד שאין לו הנצוח, רק לפעמים הוא מנצח ולפעמים האדם מנצח, כמו כל שני דברים אשר הם מתנגדים זה לזה, לפעמים האחד מנצח ולפעמים השני מנצח. ולפיכך תחילה שהיה אל השטן הנצוח צריך תקיעות שלא יהיה לו הנצוח יהיה כמו שני דברים... המתנגדים זה לזה ולכך צריך לתקיעות שניות שהם הנצוח לגמרי לסטן עד שאין לו קיום כלל] וזה בודאי נכון כמו שאמרנו למעלה."

(חידושי אגדות למהר"ל א:קז ראש השנה)

ומי ששומע קול שופר ומקיים מצות ה' הוא מתעורר משיקועו בדמיונות עולם הזה וממילא השטן מתערבב כי עיקר השטנותו הוא השיקוע בדמיונות וזה כל האדם לעמל יולד לעמל תורה להוציא עצמו מדמיון שוא ולדבק בתורת אמת. וכאשר האדם מתעורר בפתע פתאום מכל מיני דמיונות וזוכר בהשם יתברך השטן מתערבב ומתבלבל כח ההשטנה. הגם דאין כוחו כשופר גדול להיות ביאה גמורה להר הקודש דהיינו יציאה גמורה מן הדמיון לחלוטין שלא ישוב עוד מכל מקום בלבול וערבוב להשטנה יש. וממילא השם יתברך חפץ חסד וזוכר הברית. וחז"ל אמרו (ירושלמי מובא בתוס' ראש השנה טז ע"ב) שהוא חושב דזהו שופר גדול והיינו דחושב דהתעוררות זו תלך ותתפשט בלב להיות יתד קבוע שלא תמוט:

(רסיסי לילה לר' צדוק מלובלין, לה)

לעורר אבות העולם להתחזק בזכותם

"באחד (ויקרא כג, כד) זה אברהם, דכת' אחד היה אברהם ויירש את הארץ (יחזקאל לג, כד). זכרון תרועה (ויקרא שם כ"ג, כ"ד) זה יצחק, דכת' וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו (בראשית כב, יג). מקרא קדש (ויקרא שם כ"ג, כ"ד) זה יעקב, דכת' שמע אלי יעקב וישראל מקוראי (ישעיה מח, יב). אימתי תהו מזכירין לפני זכות אבות ותהו זוכין בדין, בראש השנה, בחדש השביעי".

(ויקרא רבה כט)

סדרה א' קול יוצא ומתעטר...ומגיע לאברהם...והוא מתעורר ומתקן את הכסא (שיתפך מכסא דין לכסא רחמים)...וכל הדינים הנפגשים לפניו נשברים"

(זהר אמור עפ"י הסולם)

"והכוונה בזה...לעורר אבות העולם להתחזק בזכותם, לעורר את הרחמים, ולפיס מידת הדין, ולהגביר הטוב על הרע, ולכפות כוחות הרע, ולהתכוון שישתמש האדון ב"ה להנהיג בשליטת יחודו ולעבור על פשע"

(דרך ה' ד:ח:ד)

זכר מלכותו, אזהרת עמו, ורמז לחורבן ביהמ"ק ותחיית המתים

"ועוד במצוה זו רמז למלכותו יתברך שביום זה ברא העולם והיה מלך כי אין מלך בלא עם, ודרך מלכי הארץ לתקוע בשופר בתחלת מלכותם כענין שנאמר (מ"א א) ויתקעו בשופר ויאמרו כל העם יחי המלך שלמה ומלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא, ועל כן צונו יתברך שנתקע בשופר ביום זה בתחלת מלכותו ללמד כי מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו, ועל זה הזכיר דוד בכאן אמרו בגוים ה' מלך וגו', ועוד כי מנהג המלך שיצו להכריז והעובר על מצותו חייב מיתה ועל כן אנו תוקעין בשופר להכריז הרוצה לשוב ואם לא ישוב דמו בראשו ואין לך התראה גדולה מזו. ועוד יש בו רמז לחורבן בית המקדש שהיה בקולות ושופרות כענין שנאמר (ירמיה ד) קול שופר שמעה נפשי ואז נדאג ונבכה ונתפלל על בניינו, גם בזה רמז לגאולה כמו שהבטיח הנביא (ישעיה כז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, גם בזה רמז לתחיית המתים שעתידין לחיות על ידי תקיעת שופר כדכתיב (שם יח) כל יושבי תבל ושוכני ארץ וגו' כל יושבי תבל אלו החיים ושוכני ארץ אלו המתים כענין שנא' (שם כו) הקיצו ורננו שוכני עפר, מלבד שיש בו עוד רמז לעקידת יצחק, ואע"פ שאמרו רז"ל כל השופרות כשרין ידוע כי של איל מצוה מן המובחר"

(כד הקמח לרבינו בחיי, שופר)

תקיעת שופר כדוגמא לקבלת התורה

"על זה באו במתן תורה הג' דברים, כי הקול הוא הרוח באין ספק שאין קול בלא רוח, וברק הוא האש, וענן הוא המים, הרי שלשה מהיסודות אשר שלשתן נחשבים מלמעלה כי הם עליונים באמת. וכאשר ירד הש"י ליתן תורה בהר סיני, נתחברו אלו הג' יסודות מלמעלה אל המטה היא הארץ היסוד הרביעי והיא בלבדה נחשבת מן התחתונים, והאדם אשר עליה אשר אליו נתנה תורה נברא מחלק המטה מן האדמה, ונתחברו א"כ בזה הד' יסודות..."

השופר מקרבאת מין האדם לבוראו

"...וקול השופר הולך וחזק מאוד, הוא כי עצם קול השופר הוא לקבץ ולאסוף אליו יתברך ברואיו וכדכתיב (ישע' כ"ז) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וגו'. והרי כאשר ירד למטה הרי היה מקבץ אליו התחתונים שבארץ והוא מין האדם שהיו למטה ומרוחקים ממנו, עד שהעלה אותם בזה מעלה מעלה בקירוב וחבור אליו יתברך היותר קרוב והיו עליונים ותחתונים אחד"

(דרשות מהר"ל-ל-דרש על תורה)

קולות השופר מעלות את תפילתינו למעלה

"ראש השנה הוא יום תפלה. והשי"ת נתן לנו מצות השופר להעלות בו התפלות. לכן יש תקיעה לפניי ולאחריי הוא כמ"ש בג' ראשונות כעבד שמסדר שבחו. ואחרונות כמקבל פרס והולך. ותרועה באמצע הוא בקשת צרכיו. ואיתא בגמ' אתקן ר"א תשר"ת תש"ת תר"ת מספקא לי' כו'. ובוודאי הכל אמת שיש זמנים שגנוחי גנח או ילולי יליל כפי הגלות בפרטות. אכן זה הגלות האחרון כולל כל הגליות לכן יש בו כל הגניחות וילילות. ורמז לדבר הג' שברים וג' תרועות וג' ש"ת. הם י"ב קולות כמו הי"ב ברכות בבקשת צרכי האדם שבתפלת שמו"ע. שבוודאי כלול בהם כל מיני הצרות שצריכין להיות נושע בהם"

(שפת אמת לר"ה תרמ"ח)

"תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה. כי קול שופר הוא בחינת חכמה, בחינת מ"ה, בחינת קול מעורר הכונה שבמח, כי הקול אין בו תפיסא ואין יכולין להבין מחבירו שום דבר על - ידי הקול לבד, כי הקול הוא בחינת מ"ה, בחינת כח החכמה לבד, כי עכשיו אנו ממשיכין רק בחינת הקול לבד, שהוא בחינת מ"ה כסדר. כדי להגביר בחינת כסדר ואחר כך על - ידי הקול נבנה הדבור, שזהו בחינת התפלה, בחינת מלכיות וזכרונות ושופרות שאומרים בראש השנה אחר תקיעת שופר"

(ליקוטי הלכות לרבי נתן נט"י יג)

קולות של אמת

"ועל - כן התרועה משלשת וכן כלל תקיעת שופר משלש שלש שלש שלש, כי עקר תקיעת שופר הוא בחינת אמת, שהוא משלש, בחינת אש, מים, רוח, בחינת ראש, תוך, סוף. ועל ידו מתקן ג' עולמות בחינת תחתיים שניים ושלישים, (כמו שכתב רבנו שם, עין שם). ועל - כן התקיעות בשעת התפלה, כי על ידם תקון התפלה כנ"ל. ועל - כן תוקעין שתיים עשרה תרועות, דהינו שזה מישב וששה מעמד, כי בשלשים קולות דמישב יש ששה תרועות. וכן בשלשים קולות שתוקעין על סדר הברכות, כי הם עקר החיוב והשאר הם נוספים כנגד י"ב שבטי בני יעקב, שהם בחינת י"ב נסחאות התפלה שנתתקן על - ידי האמת, שזה בחינת תרועה כנ"ל ... וזה בחינת קול שופר בראש השנה, כי קול דנפיק משופר, זה בחינת אמת שיתגלה בבחינת עולם הבא, כי עקר האמת לעתיד, כמו שמבאר שם, כי הקול הוא בחינת אמת, בחינת יעקב כמו שכתוב, הקל קול יעקב. בחינת נתן אמת ליעקב. והוא יוצא משופר שהוא בחינת עלמא דאתי, כמובא, כמו שכתוב, והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. ועל - ידי בחינת האמת שנתגלה על - ידי בחינת עלמא דאתי, שזה בחינת קול השופר"

(ליקוטי הלכות לר' נתן, ר"ה א:ד, ב:ה)

חיות פנימיות שאינה יכולה להשתנות

"ולכן נקרא ראש השנה כי עיקר החיים בראש. וכמו בבחי' נפש הראש נותן חיים לכל הקומה ויש איברים שהנשמה תלוי בהם. וכמו כן יש זמנים שבתות ויו"ט בשנה. שחיות הנשמה תלוי בהם ומתגלה בהם. אך בר"ה בחי' הראש ששם עיקר הנשמה. והנה התמשכות חיות הנ"ל תליא ברמ"ח מ"ע ושס"ה ל"ת. ולכן הדין בר"ה לפי שיקול רוב הזכיות או רוב עונות. כי עבירה מכבה מצוה. שמכבה ומפסיק המשכת החיות כנ"ל. אבל אינה מכבה תורה כי תורה היא עיקר שורש החיים שנק' עץ חיים. וזהו בחי' תקיעות שופר שהיא נקודה חיות פנימיות שאינה יכולה להשתנות. כמש"ל מזה בפ' נצבים. והנה יש שפע לעולם כפי צורך קיום העולם שאינו תלוי במעשה התחתונים. וזה הי' כריתות ברית עם נח שלא יהי' חרוב העולם בכל אופן. אכן אם יטיבו את מעשיהם יתרבה השפע או יתמעט כפי הזכות. אבל יום

ולילה לא ישבותו. וכעין זה ממש הי' כריתות בריתו ית"ש עם בניי להיות פנימיות החיות לעולם. חלק ה' עמו. ולא תשכח מפי זרעו. רק אם זוכין בניי מתרבה ומתפשט כח התורה בהם ביותר. וברית הזה מתחדש בכל ר"ה ע"י תקיעות שופר. כמ"ש זכר הברית. וזאת עיקר בקשתנו. כתבנו בספר החיים. להיות החיים מזהיר בלי השתנות והסתר הגשמיות והטבע שהיא בחי' מיתה"

(שפת אמת לר"ה תרנ"ז)

השופר משמשת לתוכחה

"שופר של ראש השנה, דנודע שיש עולם שנה נפש, וכמו שיש ראש בשנה כך יש ראש בעולם הכללי או מדינה או עיר. ושופר שצריך להוכיח לראש השנה, או לראש העולם, או הנפש, הוא עבור שהם איל כפוף. כדדרשו בפרק ט"ז דשבת (ק"ט ע"ב) לא חרבה ירושלים אלא שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר היו שריה כאילים מה איל כפוף ראשו של זה בצד זנבו וכו'. וז"ש איל כפוף, שהם כמו איל הכפוף ראשו שלא הוכיחו זה את זה, אלא חונפין זה לזה, וזה שכתבתי (פ' שלח סימן א) עשה לך רב (אבות פ"א) יעו"ש"

(תולדות יעקב יוסף, פנחס ג)

להמשיך הארות רוחניות

"והנה תפילה היא המושכת שפע מלמעלה כמהותה כן המשכחה, היינו דהדיבור של תפילה יוצא מפנימיות הלב ומתלבש בה' מוצאות הפה, ופנימיות הלב היא כמעט רוחנית אך הרוחני מתלבש בה' מוצאות הפה שהוא גשמי ממש, והוא רוחני בלבוש גשמי, ע"כ מושכת כדוגמתה השפעה מלמעלה נמי רוחני בלבוש גשמי כנ"ל. אבל אין בכוחה להמשיך מלמעלה רוחני בלי לבוש גשמי יותר ממנהות העצמית. אך שופר הוא הבל היוצא מפנימיות הלב בלתי נתלבש בה' מוצאות, וכלי השופר איננו מעצם הקול ואיננו מתאחד עם הבל הלב כמו שה' מוצאות הפה מתאחדים עם הבל הלב שהם הם האדם עצמו, אבל כלי השופר הוא דבר נפרד מהאדם וחשוב הבל כאילו הוא עומד בעצמו ברוחניותו בלתי מתלבש בגשמיות, ע"כ יש בכחו נמי להמשיך מלמעלה השפעה רוחנית בלתי מתלבשת בגשמיות, והיינו הך דמעלת השופר גדולה מן התפילה, ומובן אשר קרבנות שכולן עשי' גשמית רק שהרצון מלוכש בהן בודאי מעלת השופר גדולה מהן..."

בזה יש לפרש ענין הזכרונות בראש השנה שמתפללין שיעלה זכרוננו לפניו ית"ש בעצמו ולא ע"י המזכירים, ועי"ז יעלה זכרוננו לטובה, וזהו ובמה בשופר, כי קול שופר היוצא מפנימיות הלב בלי ה' מוצאות הפה מעורר נמי למעלה פנימיות הזכירה דהיינו ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו"

(שם משמואל ר"ה תרע"ו)

תקיעת שופר כדוגמת 'ויפח באפיו נשמת חיים' מתקנת את חטאו

"והנה אנו אומרים זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, ור"ה הוא מעין בריאת העולם, והגיד כ"ק אבי אדמו"ר זצלה"ה דענין שופר של ר"ה הוא מעין מה דכתיב באדה"ר ויפח באפיו נשמת חיים, וזהו שבספרי (פ' בהעלותך) דהקב"ה הוא התוקע, עכת"ד. וע"כ יש לומר דכמו בריאת האדם בתחילה היתה למען ימושך אתו עמו כל בע"ח לבוא ולהשתחוות לה' כנ"ל, ולכונה זו נפח באפיו נשמת חיים, כן הוא בכל ר"ה שהוא חידוש רוח חיים באדם באמצעות השופר, הוא לכונה זו שיתקן מה שקלקל אדה"ר כבר..."

ואחר בריאת האדם שאדה"ר הוצרך להמשיך שפע אלקי ולהרחיק הראוי להרחיק כנ"ל. וכן גם לדורות תקיעות דמיושב מעוררות עצם בריאת האדם וכמ"ש (בראשית ב') ויפח באפיו נשמת חיים, וכמו שאמרו ז"ל מאן דנפח מתוכו נפח, כן מעוררין בתקיעות דמיושב רוח חיים שיבוא מלמעלה בלב האיש, וכמו ששם נאמר ויהי האדם לנפש חי' ומתרגמין לרוח ממללא, כן לדורות ע"י התקיעות דמיושב נעשה

האדם לרוח ממללא, מלכיות זכרונות שופרות ותקיעות דמעומד, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם וכו' כדי להמשיך שפע אלקי ולרחקא מזה שראוי לרחק להעביר גלולים מן הארץ וכו', וכן (זכרי' ט') וה' אלקים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. וזהו (ר"ה ט"ז) שתוקעין ומריעין כשהם יושבין ותוקעין ומריעין כשהם עומדין כדי לערבב השטן, שבתקיעות דמיושב משיג האדם חיים חדשים שעדיין לא נתקלקלו, ובזה הכח תוקעין מעומד, ומזה הוא מתבהל. ו

(שם משמואל ר"ה יום ב', חלק המועדים תרע"א)

לסלק את הכוחות החיצונים

"וכעין זה י"ל במלכיות זכרונות שופרות שצריכין שמירה כנ"ל, והשמירה הן תקיעות דמיושב לפני ותקיעות דמעומד אחר כל ברכה וברכה, דאיתא בזוה"ק (ח"ב קצ"ו ע"ב) דשופר מרחיק החיצונים וע"כ היו נוהגין להוציא המת לקבורה בקול שופר...

שאייתא בזוה"ק (ויקהל) שהיה מנהגן של ראשונים לתקוע בשופר בשעת הוצאת המת לקבורה כדי לסלק את הכוחות החיצונים כן נמי יש לומר דהוא עניין שופר של ר"ה והנה הוא סילוק המונעת הדביקות ושוב מעורר האדם בדביקות"

(שם משמואל ר"ה תרע"ב, תרע"ו)

אין לנו פה להשיב

"כ"ש בזה"ק בר"מ שצריך לבא לפניו ית' ולהשים עצמו כבהמה לקרבן ויימא הכי אין לי פה להשיב וזה בחי' שופר שהוא קול בלא דיבור... רק אנו קוראים אליו ית' בקול לבד... בבחי' ממעמקים קראתיך ה' מעמקי דלבא... בחי' מן המיצר קראתי י"ה... וזה בחי' דם לה' והתחולל לו שמייחלים ומצפים אליו ית' כעניי עבדים אל יד אדוניהם"

(ליקוטי הלכות ר"ה ד: ד)

כתפילה ללא מילים

"ויובן במשל לילד שמבקש מאביו דבר מה ואביו מתלבט... "נראה נחשוב נדון נבדוק"... עד שהוא (הילד) נשבר ופורץ בבכי ומייבב ללא מילים, אז האבא מחליט ונעתר לבקשתו... כמו כן תקיעת שופר מבואר בספרים היא כתפילה ללא מילים. בליל ר"ה אנו מבקשים 'זכרנו לחיים'... אבל בשמים אומרים "נראה נבדוק אם מגיע לך" ואז מגיע לתקיעת השופר ואנו צווחים. אז הקב"ה אומר אני בעל הבית, אני המלך, נשאיר בצד את הסדרים המקובלים והוא קם מכסא דין ויושב על כסא הרחמים"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-ל-מזו"ש)

כוונות התוקע

"שעיקר כוונת כל המצות הוא בעבור ששמו הגדול חק נתן לעשות את המצות וברחמי על הבריות נתן עצות לנו לתקוע בשופר לסתום פי המקטריגים. ואם באנו לכוון כוונת השופר המוזכרין במקובלים ובשאר ספרים הקדושים לא יספיק הזמן. לכן מוטב שלא לכוון רק כוונה זו רחמנא אמר תקעו וממילא כל התיקונים נעשים ועולים לרצון לפניו. והנה ידוע דמלת חק נאמר על דבר שאין לו טעם. ומשפט יתכן בדבר שטעמו ידוע ונגלה. ועד"ז יתפרש הכ' הנ"ל כי חק לישראל הוא אנו בניי אין אנו יודעים עיקר הטעם ועומק סוד התקיעת שופר והוא אצלנו כחק בלא טעם אבל לגבי הקב"ה הוא מלתא בטעמא והנסתרו' לאלהי יעקב"

(תפארת שלמה על המועדים, ר"ה)

תקיעת השופר במקום כוח הציבור מפני חשש הקטרוג שבו

"אנחנו יראים לדבר לפניו, כי אולי נהיה נכשלים חס ושלום באיזה דבר ויהיה פתחון פה להמקטרג להסטיין לכן צועקים אנחנו בקול בלא דיבור, היינו בקול שופר שהוא קול פשוט צעקה רבה מעומק הלב והבורא ברוך הוא בוחן לבות ויודע נסתרות

ממלא משאלותינו לטובה. וזהו כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה, היינו בראש השנה שבאים ומתעלים כולם לפני הבורא ברוך הוא מריעים בקול לבד בלי דיבור, כי יראים שלא יהיה פתחון פה להמקטרג והקדוש ברוך הוא ברוב רחמיו ממלא בקשת עמו בית ישראל לטובה והבן"

(קדושת לוי, ר"ה)

לאחוז בקול תורה

"ענין תקיעת שופר לאחוז בקול תורה שהוא פנימיות כל הבריאה כדכ' בראשית בשביל התורה שנקראת ראשית והוא מאמר אחד שנתפשט אח"כ למעשה בראשית. וזה הרמז שופר חכמה ואינה מלאכה. כמ"ש בתרגום ירושלמי בראשית ברא בחוכמתא. שנק' ראשית שהוא שורש הבריאה. והיא עיקר החיות. כמ"ש החכמה תחי' בעלי'. וכ' מות וחיים ביד לשון. כמ"ש לעיל פ' תבוא שהלשון"

(שפת אמת ר"ה תרנ"א)

קול שחזור למקורו

"וזהו סוד ראש השנה יום הרת עולם וישראל עלו במחשבה מתעלים הכל למקורן על ידי קול שופר שהוא קול פשוט הכולל כל פרטי הדיבורים שהוא כלל הבריאה דבדבר ה' שמים נעשו, והם צירופי אותיות התורה שהיתה כלי אומנתו יתברך כמו שאמרו בריש בראשית רבה (א', א'), והחזרת הדבר למקור שבמחשבה והריון הוא על ידי קול פשוט שאין בו חיתוך אותיות כלל דהוא הקול קול יעקב מקור הכנסת ישראל, ... וזהו עלה אלקים וגו' בקול שופר שבקול זה הוא עליות העולמות מן העולם עד העולם"

(מחשבות חרוץ לר' צדוק מלובלין, קע"א)

לתקן הג' העבירות החמורות ולהוסיף כוח לעמוד נגדם

"והנה ידוע דג' אבות תקנו ג' חטאים אלו, יצחק חטא ע"ז במה שנעקד על גבי המזבח, אברהם תיקן חטא ג"ע דאפי' בדידי' לא הוה מסתכל, יעקב תיקן חטא שפ"ד במה שלא ראה טפת קרי מימיו, ומהם ירשו ישראל הכח לעמוד נגד כחות המושכים לג' עבירות אלו או אביזריהו. והנה בזוה"ק שתקיעה תרועה תקיעה הם כנגד אברהם יצחק ויעקב, ומעתה מובן שתר"ת נמי מתקנין ג' חטאים הנ"ל. ולפי"ז יובן אשר כל השילוש כולם סובבים על מרכז אחד. והנה ידוע בספרים דקדוש קדוש קדוש הם כנגד אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב, והיינו עפ"י פשוט שהקב"ה מתעלה ומתקדש ומתפאר שיש לו בעולם ג' אבות אלו. וידוע עוד דאין מלה"ש מקדשין מלמעלה עד שישראל מקדשין מלמטה כבש"ס חולין (צ"א סוע"ב) משום דכתיב וקרא זה אל זה, ובאשר שיש בישראל כח זה ירושה מהאבות להתקדש מג' עבירות אלו, זוכין לאמר קדוש קדוש קדוש כמו המלאכים, כמו שאנו אומרים נאה לקדוש פאר מקדושים, וע"כ באשר שלש תקיעות של מלכיות זכרונות שופרות מתקנין ג' חטאים אלו ומוסיפין כח לישראל להתקדש מג' עבירות אלו, ועי"ז מתעלה ומתפאר ומתקדש הש"י ע"כ הם ערבים לפניו יתברך כמו שלש קדושות שאומרים מלה"ש:"

(שם משמואל חלק על המועדים תרע"ד)

ר"ה שחל בשבת, שאין תוקעים..

השמחה של שבת תחליף לתקיעת השופר

"וזה בחינת אשרי העם יודעי תרועה וכו' בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו. כי קול שופר הוא בחינת עשרה מיני נגינה, שהם עקר השמחה, ועל - כן מסימין העשרה הלולים בחינת עשרה מיני נגינה בהללוהו בצלצלי תרועה וכו'. ועל - כן בשבת כשחל ראש - השנה אין תוקעין בשופר, כי עקר השמחה שהוא תקון הנ"ל נמשך על - ידי שבת כנ"ל, ועל - כן כשחל ראש - השנה בשבת אין לתקוע בשופר לעורר בחינת השמחה שהוא עקר התשובה כנ"ל, כי כל כלליות השמחה נמשך משבת שהוא יום שמחה וחדוה בכל העולמות כמו שכתוב בזהר הקדוש"

(ליקוטי הלכות שבת ו)

והנה בימות החול שאז עת התגברות הדינין והסטרא אחרא צריכים אנו להמתיקם על ידי השופר בכדי שלא יבינו הסטרא אחרא, אבל בשבת קודש לית שולטנא אחרא בכולהו עלמין ואנפאה נהירין בנהירו עילאה ואין להסטרא אחרא שום ממשלה לקטרג בשבת קודש והלבנונית עליון מאיר לכל העולמות, לזה אין מן הצורך לתקיעת שופר בשבת קודש שגם בלא שופר נתערבב ונחלש כח הסטרא אחרא והלבנונית מופיע בכל העולמות, ומה שאנו פועלים בימי השבוע על ידי השופר יכולים לפעול בשבת קודש בלא שופר כנ"ל. וטעם זה נרמז בפסוק הנ"ל כי הראשי תיבות של תיקעו ביחודש שופר ביכסה ליום ח'גנו הן למפרע שב"ת חל"ב וגם ראשי תיבות אלו עולין בגימטריא תשמ"ב כמנין קר"ע שט"ן וי"ג מכילין דרחמי, ופירוש שעל ידי השופר נתערבב השטן והלבנונית עליון נתגלה על הכנסת ישראל הי"ג מכילין דרחמי. וגם נרמז בפסוק זה שב"ת חל"ב ורצה לומר אם הוא בשבת קודש מאיר הלבנונית עליון מעצמו מגודל קדושת שבת ואין מן הצורך לתקוע בשופר שגם בלא שופר יכולים לפעול רחמים גדולים וחסדים טובים על כנסת ישראל:

(מאור ושמש, רמזי ר"ה)

"אבל בשבת שאין שופר, נודע מספרי קודש כי זכרון, הוא זכר נון, כי בהצטרף שני הקדושות שבת שהוא זכור, כמו שנאמר (שמות כ ח) זכור את יום השבת לקדשו, וקדושת ראש השנה יום הזכרון, מתעוררין ומתפתחין חמשין תרעין דחירותא דחמשים שערי בינה. והיינו זכר נו"ן, והוא שופר גדול, כי שופר מרמז על חירות כנודע משופר דיובל"

(ישמח משה, קדשים ל)

טעם לצורת השופר

צורת השופר בדברי חז"ל

"ר' יהודה אומר... תוקעין בשל זכרים כפופים... בר"ה כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי" (בתפלתו פניו כבושין לארץ טפי עדיף משום 'והיו עיני ולבי שם' (לארץ) הלכך בראש השנה דלתפילה ולהזכיר עקידת יצחק בא בעינן כפופין-רש"י)

(ר"ה כו:)

"למה תוקעין בשופר של איל אמר הקב"ה... כדי שאזכור לכם עקידת יצחק... ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני"

(ר"ה טז.)

"שופר שניקב וסתמו מהו שיהא כשר לתקוע בו, כך שנו רבותינו אם מעכב הוא התקיעה פסול ואם לאו כשר (ר"ה פ"ג מ"ד), מה טעם, דכתב וה' אלהים בשופר יתקע (זכריה ט' י"ד) מה שופרו של הקדוש ברוך הוא שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם, למה, שבר"ה הם נגאלים ממלאך המות"

(פסיקתא רבתי לט)

טעם לצורת שופר

בהאי היכלא למשמע בה קלא די נפקא מגו שופר דא בגין דשופר דא הוא סתים בכל סטריין ואתא יו"ד ופתח ליה לאפקא מניה קלא וכיון דאפתח ליה תקע ליה ואפיק מניה קלא לאפקא עבדין לחירו ובתקיעו דשופרא דא נפקו ישראל ממצרים וכך זמין זימנא אחרא לסוף יומיא, וכל פורקנא מהאי שופר אתיא, ובגין כך אית בה יציאת מצרים בפרשתא דא דהא מהאי שופר אתי בחילא דיו"ד ד

(זוהר – הקדמה יג:)

"הכוח של השופר הוא לשבור מחיצות ולגלות נסתרות...החמדה הגנוזה...צורת השופר עצמה מרמז לסגולתו...מתחיל בפה קצר והולך ומרחיב עד שנעשה רחב. קול השופר פורץ את המסגרות והישועה בא במרחב."

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-שם)

"ומפני מה נברא העולם הזה בה"י? מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא ומ"ט תליא כרעיה? דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך לא מסתייעא מילתא כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב: (משלי ג') אם ללצים הוא יליף ולענוים יתן חן? בא לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחין לו"

(מנחות כט:)

כן תוקעין אז בשופר, שהוא בחינת קול אמת שעושה פתח ומרחיב לצאת כנ"ל. ועל - כן שופר קצר מלמעלה ורחב מלמטה. וצריך לתקע במקום הקצר דיקא. ואם תקע במקום הרחב לא יצא, כי הרוצה לכנס צריך לכנס דרך פתח הצר דיקא בחינת ופתח התבה בצדה תשים, כמו ששמעתי מרבנו זכרוננו לברכה בעל פה בבאור שצריך לעשות פתח חדש דיקא וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שהיה דומה לעולם הזה וכו' וכל הרוצה לצאת וכו' ומן הצד פתוחה, שכל הרוצה לכנס יכנס ומקשי שם ולכנס בהאי דנפיק? ומתרץ שם לא סגי וכו', עין שם. וזה בחינת ופתח התבה בצדה תשים. 'בצדה' דיקא, כי צריך לכנס דיקא דרך הפתח הצר שהוא מן הצד, דהינו מצד הה' כנ"ל ואז השם יתברך מרחיב לו הפתח ומוציאו. ואז יעני במרחב יק' כנ"ל. וזה הוא בחינת השופר שהיא קצר מלמעלה וכו' וצריך לתקע ולהוציא הקול השופר, שהוא קול אמת, ממקום הצר דיקא ואז השם יתברך מרחיב לו כנ"ל:

(ליקוטי הלכות לרבי נתן, ר"ה א)

השופר נעשה מקרן של בהמה כי רק בהמות צועקות מסיבות מוצדקות-הבן אדם מסוגל לצעוק אפילו על דברים קטנים ולא מוצדקים

(שובה ישראל)

להמשיך הארה אלקית ולרדת לעומק הנפש הבהמית

"והנה ענין תקיעת שופר כבר אמרנו שהוא להמשיך הארה אלקית לתחתונים וזה שנאמר בתקיעתא דרב זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, דכתיב (בראשית ב' ז') ויפח באפיו נשמת חיים, וע"כ המצוה לתקוע בשופר מבעל חי, והוא להמשיך קדושה אף לנפש הבהמית"

(שם משמואל ר"ה תרע"ג)

רמזים על עניני תשובה בדיני שופר

"אם הפך השופר ותקע בו לא יצא. בין שהופכין כדרך שהופכין החלוק וכו' בין שהרחיב וכו'. כי עיקר התשובה כתיקונה הוא שיעשה התשובה באותו הגוף עצמו ובאותו ענין עצמו שחטא וישוב ויחזור דרך מקומות הצרים והדחוקים להשיי אבל אם יתהפך גופו...שימות ויחזור ויתגלגל ואח"כ ישוב ויצעק אל ה' אין זו תשובה הגונה"

(ליקוטי הלכות ר"ה א:ב)

"מדיני שופר בא לרמז על עניני תשובה:

- ♦ של איל - לרמז שיעשה תשובה בעוד כוחו במתנינו כמו "איל" שהוא בכוחו מלא
- ♦ כפוף-לרמז שישפיל עצמו ובדעבד כשר כל השופרות בין פשוטין בין כפופין-מתי שעושין תשובה בין בבחרותו ובין בזקנתו ואף שאינו נכנע לגמרי מועיל
- ♦ חוץ מקרן של פרה-שגם בדיעבד פסול...מרמזת על גאווה "רמה קרני" "כתבו לכם על קרן השור" כזה לא מועיל תשובה אם הוא בגאווה.

- ♦ וכן קרני רוב החיות שהם עצם אחד בלא לב בשר ואין להם זכרות מפנים שאין זוכרים יום המיתה-להם לא יועיל תשובה
- ♦ כל הקולות כשרים בשופר-אפילו עם עשה כל קולות וחטא הרבה יש באפשרותו לחזור בתשובה
- ♦ ניקב וסתמו שלא במינו פסול-עשה נקב בעבירה גזל וחמס(לקח) מהשופר משהו(ולא פירוש עצמו מעבירה זו אלא סתמו במין אחר כתפילה וכיו"ב-לא עלתה תשובה, כי גזל וחמס תשובתו היא בהשבת הגזילה ולא "בשלא מינו" כתפילה. ואינו כשר אלא אם סתמו במינו בהשבת הגניבה
- ♦ נסדק לארכו אפילו כל שהוא פסול-הסדק הוא רומז על חטא, גם כשחטא בעבירה כל שהוא לכל אורך חייו, ולא שב בתשובה הרי הוא פסול.
- ♦ נסדק לרחבו במיעוטו כשר-עבר עבירות רבות על דרך "רחבה מצותיך מאוד" הוא אם והיה במיעוט השנים, ולבסוף חזר בתשובה מועיל תשובתו
- ♦ הפכו ותקע בו לא יצא-עבירות המפורסמות והחיצוניות ומגולות לכל, לא מועיל אם מחזירו לפנימיות ועשה תשובה בינו לבין עצמו, ועל זה נאמר 'מכסה פשעיו לא יצליח' וצריך להודות ברבים לידע ששב בתשובה למען הרבות כבוד שמים
- ♦ ארוך וקצר אם נשאר בו שיעור תקיעה כשר-כל ימיו היה עובר עבירה וקצרו סמוך למיתתו ומת מתוך צער, כל שנשאר בו שיעור תקיעה, שיעור מצומצם שיכול לשוב ולהתוודות, ג"כ בדיעבד נחשב כתשובה כמו שאמרו בקידושין' ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו כלום מרשעתו
- ♦ ציפהו זהב במקום הנחת פה פסול-המצוה היא הוידוי וחרטה בחטא, באמירת פיו וליבו שווים, אבל אם צפהו בזהב נתן צדקה ולא חזר בתשובה בפיו-פסול" (השל"ה כמובא בספר 'התורה והמצווה' ב:קכח)

טעם ענין השופר בצד ימין כלפי מעלה, וענין התקיעות בעמידה

"שנאמר והשטן עומד על ימינו לשטנו ולפי שכתוב עלה אלהי"ם בתרועה... צריך לזקוף השופר למעלה... ותקיעת שופר הוא מלמדת סגוריא על ישראל... לכך ראו לעמוד המליץ לפני הדיין דהא קיימא לן בעל הדין בעמידה"

(מטה משה, כמובא בילקוט יצחק, עניני ר"ה יא)

טעמי קולות השופר ומנינם

מקורות בחז"ל למניין וצורת הקולות

"... תנו רבנן מנין שבשופר ת"ל' והעברת שופר'... בחדש השביעי שיהיו כל תרועות של חודש שביעי זה כזה....

...כתיב הכא והעברת שופר תרועה וכתיב התם ויצו משה ויעבירו קול במחנה מה להלן בקול אף כאן בקול....

...ומנין שפשוטה לפני ת"ל' והעברת שופר תרועה ומנין שפשוטה לאחריה ת"ל' תעבירו שופר... (והעברה הוי קול פשוט תקיעה והתרועה בין שני העברות-ערוך השולחן)

...ומנין לשלש של שלש ת"ל' והעברת שופר תרועה שבתון זכרון תרועה יום תרועה יהיה לכם..." (וכיון שיש ג' תרועות ממילא שיש ג' פשוטות לפניו)... (ולאחריהן והרי הם ביחד תשעה... וזהו חיובו מן התורה-ערוך השולחן)

"ובגין דא תקינו עשרה שופרות דאינון קשר"ק קש"ק קר"ק לסלקא לה בעשרה דלית שכינתא שרייא בפחות מעשרה ובגינייהו איתמר לא אשחית בעבור העשרה. בשברים שבר תשבר מצבותיהם דקיימין קדם תרעין דלא מניחין לאעלא צלותא. בתרועה תפסין לון בשלשלאין.

(זוהר חדש יתרו נו:)

קול התרועה

... 'יום תרועה יהיה לכם' ומתרגמין יום יבבא... וכתוב באימיה דסיסרא... ותיבב... מר סבר גנוחי גנח (מאן דאמר שברים סבר גנוחי גנח כאדם הגונח מלבו כדרך חולים שמאריכין בגניחותיהן-רש"י) ומר סבר (כתרועה) ילולי יליל (כאדם הבוכה ומקונן קולות קצרים סמוכין זה לזה-רש"י)...

תקנת ר' אבהו

...אתקין רבי אבהו... תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה... אי גנוחי גנח הא עבדיה אי ילולי יליל הא עבדיה... סתמא דמילתא כי מתרע באיניש מילתא ברישא גנח והדר יליל"

(ר"ה לג: -לד.)

אינה 'מחלוקת'

"כתב רב האי בתשובה. אל תחשבו כי נפלה בימי ר' אבהו ספק בדבר זה... כך היה הדבר מימים קדמונים מנהג לכל ישראל מהם עושים תרועה יבבות קלות. ומהם עושים יבבות כבדים שהם שברים... מר כי אתריה ומר כי אתריה... וכשבא ר' אבהו ראה לתקן תקנה שיהיו כל ישראל עושין מעשה אחד ולא יהא ביניהם דבר של הדיוטות נראה כחלוקה"

(תשובת ר' האי גאון כמובא ברא"ש שם)

טעם שתוקעים בקולות של בכיה

"ד"א ויהיו חיי שרה. למה הסמיך מיתת שרה אחר עקידת יצחק, לומר כשבא אברהם מהר המוריה מצא שרה שמתה על דברי שטן, ולכך מריעין בראש השנה כדי שיהיה להם מיתת שרה כפרה, לפי שתרועה היא גינוח וייליל" (מדרש אגדה בראשית כג:א)

"שיש בגוף בריאות וחולי ומיתה כן שבנפש ובריאת הנפש היא הקיום של התורה והמצוות... והחלאים הוא בחוסר מאילו... והרפואות להם היא התשובה הגמורה... לכך תוקעין תשר"ת ופירושו רז"ל שברים הוא גונח גנח כדרך חולים, ותרועה הוא יליל ובכיה כדרך שבוכים על המתים. והנה עשה אלקים את האדם ישר רק שהאדם מקלקל את עצמו... ע"ז מורה תקיעה ראשונה שהוא קול פשוט וישר, ואח"כ גנוחי גנח הוא על חולי הנפש ואח"כ יליל רומז על חטאים גדולים שהם מיתת הנפש, ע"ז צריך האדם להיות גנוחי גנח ומליל בבכיה רבה... והשי"ת מקבל השבים... וכשעושה תשובה שלמה אז שב לדרכו הראשון כאשר עשה אותו ישר זה תקיעה אחרונה שהוא גם כן קול פשוט"

(השל"ה כמובא בילקוט יצחק, עניני ר"ה יז)

בשמחה ובמרירות

"והעצה נגדו הוא השמחה והבטיחות בלב שבדאי השם יתברך ברוב רחמיו וחסדיו יקבלו בתשובה שלימה לפניו. ותוכו רצון המרירות הגדול על חטאו שזה ממש דוגמת תקיעה שברים תרועה תקיעה שעושין בראש השנה כידוע דהתקיעות הם לשמחה ושברים תרועה היינו גנוחי גנח וילולי יליל כמו שאמרו ז"ל (ראש השנה ל"ג ע"ב), ועל ידי זה מתערבב השטן"

(צדקת הצדיק קכט)

"על ידי התעוררות היראה כי בכתוב נאמר רק יום תרועה וגוי' (במדבר כ"ט, א'), וידוע דתרועה היינו יבבא ויללא דהיינו חרדה ויראה רק חז"ל למדו דכל תרועה

תקיעה לפניה ולאחריה, ותקיעה הוא לשמחה וכמו ותקעתם וגו' (שם י', י') בקרבנות וכן תקיעת שופר דלעתיד לבוא ודורות דיום הכפורים של יובל, כי יראת ה' יתברך אינו חרדה באמת אלא כרגע אבל תחילתו וסופו שמחה ואהבה, רק מכל מקום זה העיקר וכמו שנאמר (תהלים קי"א, י') ראשית חכמה וגו' וכמו שנאמר (דברים י', י"ב) מה ה' אלקיך שואל מעמך וגו' ואין לו להקב"ה בעולמו אלא וכו' דזה הוא המזכיר ומעורר את הלב לשוב, ולכך זהו בראש השנה ובתחילת עשרת ימי תשובה בפרט ההתחלה הוא לעורר היראה שבלב

(לקוטי אמרים לר' צדוק מלובלין, יג)

שהסתפקו אם עיקר הפגם בלב ומחשבה או במעשה

"ונסתפקו אם התרועה הוא גנוחי דהיינו שברים שזה בחי' לב נשבר... לתקן פגם המחשבה... המתפשט בלב... כי עיקר לבלי להניחה להצטייר במחשבת עבירה... או אם נאמר שעיקר התשובה על פגם המעשה... בחי' תרועה בחי' תרועה בשבט ברזל... כשבאה לידי מעשה ח"ו צריכין קול יללה שהוא יותר מגנוחי כי גנוחי רק בלב כנ"ל אבל יללה הוא קול צעקה... בקול מר... וכמה קולות תכופים זה לזה על גודל הפגם שעשה במעשה ח"ו כדי שיע"ז יתקן הפגמים ע"י גודל תשובתו"

(ליקוטי הלכות ר"ה ב: ג)

הקולות כנגד יסודות הבריאה

"תקיעת שופר שתוקעין שלשה קולות שסימנם יק'שית' שהם בחינת תלת גונים דקשת וכו', עין שם. כי התלת גונים הם שרש כל הבריאה, כי התלת גונים הם בחינת חסד ודין ורחמים כידוע שזהו שרש כל העולמות כידוע"

(ליקוטי הלכות לר' נתן, חזקת קרקעות ה)

המתקת הדין ע"י קולות השופר

"ראש השנה דאיהו יומא דדינא ומאריהון דלישנא בישא קיימין עלייהו דישראל בעינן מלין צלותין ובעותין ובעינן לאחזאה עובדא (ס"א ברוחא ונפשא) כמה דאוקימנא והא אתמר ובמה בשופר (לאחזאה שופר) לאתערא שופרא אחרא ואנן מפיקין בההוא קלא רחמי ודינא כחדא בלא כדקא יאות כמה דההוא שופר עלאה אפיק קלא דאיהו כללא כחדא ולא תערא רחמי קאזלינן ולתברא מאריהון דדינא דלא ישלטון בהאי יומא וכד רחמי מתערין כלהו"

(זוהר בהעלותך קמט.)

"כיון שתוקעין בשופר בראש השנה הוא עולה והופך מידת הדין למדת הרחמים כשמריעין עולה בדין שנאמר 'עלה אלקים בתרועה' וכשהשופר עולה בתקיעה 'ה' בקול שופר' ברחמים כי⁴¹ התקיעה רמז למידת רחמים ולכן הוא פשוטה ותרועה רומז במדה"ד ולכן הוא שברים... ללכך פשוטה לאחריה להיות התרועה כלולה בהם כדי שתגוללו רחמיו אלינו"

(מדרש תהילים כמובא בספר ילקוט יצחק שם)

כן באר הרמב"ן בפירושו על התורה (ויקרא כג: כז):

"שכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה ומפני שהיא כלולה מן הרחמים תקיעה לפניה ואחריה"

ובכד הקמח(ערך שופר):

"ושתי מדות אלו הן רמוזות במצוה זו של תקיעת שופר, התקיעה כנגד מדת רחמים, התרועה כנגד מדת הדין לבאר שהעולם שנברא בתשרי נברא בשתי מדות אלו, ובתקיעת השופר אנו מעוררין הלב למטה ומעוררין הכונה במדות למעלה, ולעולם התקיעה בראש ובסוף כדי שתתגבר מדת רחמים על מדת הדין, וזהו שאומרין בתפלה ויגולו רחמיה על מדותיהן שיתגלגלו רחמיו ויהפך מדת הדין למדת רחמים, הוא שאמרו במדרש תהלים (שם מז) עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר"

⁴¹ נלע"ד שמכאן ואילך הועתק פירוש על המדרש ואין זה לשון המדרש עצמה

"מבאר בכונות האר"י ז"ל שדבש מרמז בש"ן של שופר שעולה דבש. ועם היד האוחזת בשופר הוא ש"ך וכו'. ועל - ידי זה המתקת הדינים"
(ליקוטי הלכות לר' נתן, סעודה ה)

להודיע שחטאי ישראל מבוטלים

כי הקול קול יעקב. התורה שהוא ירושה לנו. אבל ע"י החטאים נתקלקל ונתעקם הקול. וע"י תשובה יכולין לעורר הקול פנימי שנמצא בנפשות בני ישראל. וז"ש כל הקולות כשרין בשופר שע"י התשובה מתכשרין כל הקולות וחוזרין להיות קול פשוט ישר. וזהו הרמז פשוטה לפני' ולאחרי' ובאמצע שברים תרועה שאינו קול ישר. כי ראשיתן ואחריתן של בני"י הוא טוב. ובקבלת התורה זכו בני"י לקול ישר ושלם. ולעתיד ג"כ טוב אחרית דבר מראשיתו. והזמן שבנתיים. אעפ"י שחטאנו. ע"י תשובה מתקנים החטאים ומתבטל קול נשבר שבאמצע לקול פשוט שלפני' ואחרי'. והרמז איסורא ברובא בטל. וזהו התרועה שמתבטלת אל קול פשוט כנ"ל. והזכות שיש לבני"י מרובין על החטאים וחד בתרי בטל כנ"ל:

לחלק מדת הדין

"איתא בזה"ק יודעי תרועה דמתברין האי תרועה כי תרועה ושברים הם קולות נפסקים ונחלקים. שמדת הדין צריכין לשבר ולחלקה לחלקים. ואז נעשה מגבורה ג' פעמים חסד. וכ"כ בשמעון ולוי אחלקם ביעקב ואפיצם כו'. אבל תקיעה היא קול אחד שלם. והיא מדת אברהם דכתיב אחד הי' אברהם. וכי' ובהקהיל כו' הקהל נתקעו ולא תריעו כי התאספות והתחברות הוא במדת התקיעה"
(שפת אמת ר"ה תרנ"ח)

לעלות למדרגה גבוהה-למעלה מהאותיות

"כי שברים ותרועה הוא מלשון שבירה והתרועעת שנתקלקל ותקיעה קול פשוט משולל מכל קלקולים והוא קול שפוט בלי אותיות שבזה לא שייך שבירה שהוא למעלה מאותיות כאמור למעלה שלא שייך שבירה וקלקול אלא באותיות ולכן תקיעה לפני' ולאחרי' שהשברים והתרועה תיקונם על ידי התקיעה שיבא למעלה מהאותיות ושם יתקון הכל וזהו תקעו בחודש שופר שתשפרו מעשיכם ותתקעו עצמיכם למדריגה עליונה למעלה מהעולמות ששם רחמים פשוטים כמו שהיה הרצון בהתחדשות העולמות שהוא למעלה מכל הקלקולים"
(מאור עינים, תהילים)

תקיעה ותרועה- סור מרע וחיזוק לטוב

"כי תרועה סודו תעורה כלומר עוררות הלבבות כשנדע כי יש מלך נאמן עתיד להיפרע ונאמן לפרוע, כי יש דין ויש דיין... לפיכך תרועה באה עליהם לעורר הלבבות ולדעת כי היום הזה יום פקודה ושילום הוא... ועל ידי כן יקבל עליו עול מלכות שמים... וזהו גדר ערוב. השטן שמובא בגמ' כי ע"י התרועה מתעורר השומע ומשתחרר משלטון היצר הרע.

אמנם 'תקיעה' מלשון תקועה כלומר מלשון חוזק וקיום... לראות מעשינו הטובים וקיום מצוותינו... זיכרון לעד ועמודים תקועים כמסמרות תקועים... כדי שנדע כי יש אדון משלם שכר טוב ליראיו... כך נחזק בעצמנו את כוח הטוב"

(שפתי חיים א: מזו"ש)

טעם המזמור שלפני התקיעות

"בכל עת שאנו רוצים ליכנס אל הקדושה לגלות מלכותו ולהתקרב אליו מתחילין בשבח גדולתו ית' מה שהוא מושל על כל הגוים כמו... פסוקי דזמרה מתחילין... הודיעו בעמים עלילותיו... ספרו בגוים את כבודו... וכן בכניסת שבת שאומרים לכו

נרננהוכו' שמספר הרבה מזה שיתגלה אלקותו בכל העמים...וכן במזמור זה...כל העמים תקעו כף וכו' שכולם יתקעו כף יחד לשוב להשיי' כי ה' עליון נורא...ונתבטלים אל הקדושה"

(ליקוטי הלכות ר"ה ו:ה)

מלכיות זיכרונות ושופרות

"דבר אחר פנה אל תפלת הערער. אמר ר' יצחק כלפי הדורות אמרו, שאין להם לא נביא ולא כהן מורה צדק, ולא בית המקדש שיכפר עליהם אלא תפלה אחת נשתיירה להן שהם מתפללין בראש השנה וביום הכפורים, אל תבזה אותה מהם, שנאמר (כי) ולא בזה את תפלתם" (מדרש תהלים קב:ג)

תיקון התפילה בר"ה

"שהתפילה שהיא לצורך הגוף...קורא תגר בזוה"ק 'צווחין ככלבין הב הב לן חיי הב לן מזוני'...וזה בחי' ר"ה שאז עוסקין להקים...להמשיך תקון התפילה...בעולם...שכ"א יה' עיקר תפלתו רק על היראה ליראה את ה' הנכבד...כי זה עיקר עסקינו בר"ה לבנות קומה התפילה...רק על יראת ה' ועבודתו שאז...היא קומה שלמה...עיקר קיום התורה ואין להתורה שלמות כי ע"י תפלה כזאת"

(ליקוטי הלכות ר"ה ח:א-ה)

טעם לט' ברכות במוסף של ר"ה

"יתפללו...תפלת מוסף ט' ברכות"

(שו"ע א"ח תקצ"א:א)

"תשעה ברכות אלה הן כנגד תשע האזכרות שאמרה חנה בתפלתה...כל אזכרה שאמרה חנה בנבואתה על פקידתה אשר נפקדה בראש השנה כנגדה אנו מאחדים ברכה לה' ביום זה ואומרים ברוך אתה ה' וכו'"

(ספר התודעה א:א)

"ואמרו לפני בר"ה מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה ובמה בשופר"

(ר"ה טז.)

"מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה ואח"כ זכרונות ושופרות? אלא המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שתיזכר לו. ובמה? בשופר של חירות ואין שופר אלא של חירות שנאמר 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול' "

(ספרי בהעלתך)

מז"ש-רימוזם בתורה

"זכרון' אלו זכרונות 'תרועה' אלו השופרות...מנין שאומרים מלכיות 'והיו לכם לזכרון לפני אלקיכם...ומה ת"ל אני ה' אלקיכם זה בנה אב לכל מקום שנאמר בו זכרונות יהיו מלכיות עמהן"

(ר"ה לב)

בר"ה ממליכים אנו את המלך שזוכר ועושה

מלכיות זכרונות שופרות. פי' כי מלכיות הוא ענין בפני עצמו, שהשיי' מלך, וכשהוא מלך דן את העול' כמלך, ולשון מלך כבר נתבאר למעלה. ותדע עוד, כי יש חילוק בין מלך ובין אדון, כי המלך הוא נבדל מן העם והאדון הוא שעבדיו תלויים בו, [ואנו] ממליכין את השיי' עלינו כלומר שהוא מלכנו והוא מצטרף עלינו למלוך עלינו, ומפני זה יאמרו אחר כך זכרונות פי' זכרונות שהוא זוכר הכל כי אחר המלכות שהוא

[מולך עלינו] הוא זוכר [אותנו] גם כן, והשופרות שיהיה לטוב [לנו], כי הזכירה איננו רק זכירה והושפר רמז ליציאה לפעל כי הוא מורה על הפעל בחזק הקול. ולפיכך אלו ג' ברכות מלכיות זכרונות ושופרות רמוזים אל שלש [מדות] הראשונים:

(חידושי אגדות למהר"ל א:קה ראש השנה)

'שמע ישראל' ומקומה במלכיות

"מלך הוא נבדל מן העם אשר מולך עליהם, והוא מיוחד בעמו, שהרי לא תמצא שני מלכים משתמשים בכתר אחד (חולין ס ע"ב). ולכך קיימא לן במסכת ראש השנה בפרק בתרא (לב ע"ב) "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" הוא מלכות שמים, כי מאחר שהוא אחד הוא מלך, כי המלכות בעצמו הוא האחדות, ואין אתו אחר. ולפיכך אחר שאנו אומרים "שמע ישראל ה' אלהינו וגו'" אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו" (פסחים נו.), כי אחדותו הוא מלכותו, ונקרא קבלת מלכות שמים (ברכות יג.). "

(גור אריה שמות יז:טו)

מדוע פסוקי הכתובים לפני פסוקי הנביאים

"והנה להבין ענין מה שאנו אומרים ראש השנה במלכיות הפסוקים של כתובים קודם מפסוקים של נביאים, והוא היפך הסדר שקודם נביאים ואחר כך כתובים. להבין, ידוע כי סוד נביאים הוא סוד קול בלתי דבור והראיה הוא כמו ישעיה ושאר נביאים שנבואתם הם הכל נביאות מה שעתידות להיות והוא מפני שלא נגמר השפע במלואה שהיה רק שפע פשוטה בבחינת הקול והנביאים היו בסוד ה' שהיו יכולים מיד לצמצם השפע בבואם מאת השם יתברך מבחינת קול קודם גשתם על העולם להתלבש במלבוש גשמי שהוא למינהו ולכן היה עושה עם השפע כל מה שלבו חפץ הן לטוב הן לרע, ולכן כתיב בישעיה ובירמיה וביחזקאל הכל עתידות פורעניות הגוים... אבל כתובים הוא הכשרת הדיבור בגמרא שהוא בחינת הכתיבה והאותיות ולכן לא נאמר שם עתידות כלל... ולכן כל ימות השנה קדמה נביאים לכתובים שהוא סוד קול בלא דיבור שהשפע הישינה עדיין לא נגמרה הליכתה והמשכתה בדיבור. אבל ביום ראש השנה שנגמר ירידת כל השפע של אשתקד והוא דיבור מוכשר הוא לכן אז בבחינת כתובים קדמו לנביאים שמכבר השפע מושפע ועומד"

(קדושת לוי, ר"ה)

צמצום השפע הבא מקול השופר להיות כרצונו ית'

"והנה כל מה שיש ברוחניות יש כמוהו בגשמיות. והנה בגשמיות יש קול ודיבור הקול הוא כלול והדיבור הוא הצימצום להקול באותיות הדיבור. והנה כן בראש השנה הקול שופר הוא השפע מהבורא ברוך הוא הוא הכלול. ומה שאנו אומרים מלכיות זכרונות ושופרות הוא הצמצום שאנו מצמצמים בהאותיות את השפע מהבורא ברוך הוא כל אחד כפי הרצון שלו הנה זה שהשפע נשפע כלול מהבורא יתברך זה הוא בחינת תורה שבכתב וזה שאנו עושין צימצום בהשפע עם האותיות הוא בחינת תורה"

(קדושת לוי, בראשית)

מהות מלכיות זכרונות ושופרות

"ונרמז בגמרא (ראש השנה טז.) שיעלה זכרונכם לפני לטובה במה בשופר כי על ידי שהם אומרים מלכיות להמליכו הרי נעשה השלמת הבריאה. ואחר כך זכרונות שהוא ההכרה שהוא משגיח בהווה ועל ידי זה נמשכה השגחתו לטובה כיון שהם מכירים שהוא המשגיח. וזה תכלית כל כוונת ההשגחה להכיר שיש משגיח רק לפי שיש טענות גם עליהם דכל השנה מלוכלכים וכו' על כן אמר במה רצה לומר באיזה כח וזכות כיון דנקרא אז מלך המשפט על זה אמר בשופר דהוא מערבב השטן כדאיתא בגמרא (שם ט"ז ריש ע"ב) ובתוס' בשם הירושלמי דירא שהוא שופר דלעתיד"

(רסיסי לילה לר' צדוק מלובלין, נא)

זכרונות זכותיהם של צדיקי הדורות

"כי זה עקר קדשת ראש השנה שנזכה לדחות מימי המבול שהם בלבולי המחשבות על - ידי שיזכר לנו השם יתברך זכות וכח הצדיקים בחינת זכרון נח הצדיק שזכרו השם יתברך באהבה וכו', כמו שכתוב (בראשית ח), "ויזכר אלהים את נח וכו'" (ליקוטי הלכות בית הכנסת ה)

כנגד שלשה מיני מסירת נפש

"ענין מלכיות זכרונות שופרות שתמליכוני עליכם יעלה זכרוניכם לפני בשופר. הוא לקבל כל אחד מישראל על עצמו בר"ה עול מלכות שמים. והיא למסור נפשו בג' עבירות ע"ז ג"ע וש"ד. והם בחי' בכל לבבך נפשך מאודך. קבלת עול מלכות הוא נגד ע"ז וזכרונות נגד ג"ע ושופרות נגד שפיכות דמים כי בצלם אלקים עשה [את] האדם. ובכל לבבך הוא ג"כ עבודה שבלב כי בע"ז עונשין גם על המחשבה כמ"ש תפוש את בני ישראל בלבם. ואמת כי ענין ע"ז אין לו שיעור וכפי עבודה שבלב אדם כך נקרא אצלו עבודה זרה דבר שזרה לו כו'. ובכל נפשך הוא הרגשת הנפש והוא בחי' זכרונות ג"ע כידוע. ובכל מאודך הוא תיקון כ"ד שחוץ מאדם והוא קנאת איש מרעהו. וכפי מה שמוסרין כל מאודו בעבור ה' על ידי זה נכנס בכלל ישראל וניצול משפיכות דמים ואביזריהו. והוא עיקר התפארת ישראל אשר בך אתפאר" (שפת אמת ר"ה תרל"ח)

כנגד שלשת האבות

"ומלכיות זכרונות שופרות לאחוז בדרכי האבות. מלכיות בחי' אברהם אבינו שהקנה להקב"ה שמים וארץ והודיע מלכותו בעולם. כמ"ש למען אברהם שקראך אדון. זכרונות בחי' יצחק שאפרו צבור לזכרון תמיד. והנה כל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה. ולפי שיצחק אע"ה לא שכח את הבורא אפילו רגע אחת בעולם. כמו כן אפרו תמיד לזכרון. וכן צריכין לקבל על עצמו בר"ה לזכור את השי"ת תמיד. כי כל איש לפי מה שזוכר את הבורא כן נזכר לטובה למעלה. ושופרות בחי' יעקב צורתו חקוקה תחת כסא הכבוד. שהוא שופרי' דאדה"ר יציר כפיו של הקב"ה. ולזה זוכין ע"י התורה. וע"ז רמז השופר לעורר כח התורה וקול יעקב" (שפת אמת ר"ה תרס"ב)

"בסדר מלכויות מודים אנחנו להקב"ה שהוא ברא את הכל ומלכותו על הכל ומקבלים עלינו את מלכותו לעולם ועד - כי אתה אלקים אמת, ודברך אמת וקיים לעד, ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ וגו' :
בסדר זכרונות אנו מודים ומכריזים על אמונתנו אשר הוא הבורא והוא הפוקד את כל יצוריו תמיד וזוכר כל מעשי בני אדם מראשית ועד אחרית, ומשלם להם כפעלם - כי זוכר כל הנשכחות אתה הוא מעולם ואין שכחה לפני כסא כבודך, ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור, ברוך אתה ה' זוכר הברית :
בסדר שופרות אנו חוזרים ומקבלים עלינו עול תורה כאילו עכשיו היא נתנה בקולות וברקים וקול שופר חזק מאד ומצפים לישועה האחרונה, שנזכה לשמוע קול שופר של משיח, ושיעלו תקיעותינו לרצון ויהיו לזכרון לפנינו - כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך, ברוך אתה ה' שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים :
שלשה סדרים אלה, כנגד שלש עיתים לישראל : ימי מלכות - בראשונה, זכרון העבר בגלות, ושופרות של מלכות שמים לעתיד"

(ספר התודעה א)

עניין המלכיות

"הנפש הוא החיים הטבעיים... 'מלכיות' כנגד הנפש - לדעת שהקב"ה מלך שלנו ולחיות כמו אומה החיה לפי חוקי המלך, היינו לבנות את הטבעיות של האדם"
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-ל-מזו"ש)

כדי להגביר את שאיפתנו לגילוי מלכותו

"האם ועד כמה מילאנו את התפקיד הגדול והאחראי של המלכת הקב"ה. ע"כ נתנו חז"ל העצה לזכות בדין-אמרו לפני מלכיות זכרונות ושופרות כדי להגביר את שאיפתנו לגילוי מלכותו. אך לא די באמירת המלכיות בשעת תפילה... ודאי צריך הכנה מוקדמת לזה שאמירת המלכיות תהיה "לפני" עם כל הפנימיות וההכרה שזו התכלית וחשיבות כל מעשינו להרבות כבוד שמים..."

(שפתי חיים, שם)

זכרונות-תלוי עד כמה שאנו זוכרים את ה'

הזכירה (אצל ה') היא שינוי ההנהגה... עד כמה השי"ת זוכר אותנו (לשנות הנהגתו אתנו לטובה)-זה תלוי עד כמה שאנו זוכרים את ה'... על ידי אמירת הפסוקים והברכה אנחנו צריכים להבהיר לעצמנו שכל חיותינו תלויה במידה ושיעור של זכרון השי"ת. ובאותה מידה שנזכר נזכה שיעלה זיכרוננו לפניו לטובה שנזכה לשפע טוב"

(שפתי חיים, שם)

הזיכרון מביא את האדם לחיות אם האמת

"הרוח היא הכות והנטיה שבאדם לבחור בטוב ולעשות רצון ה'... (לפיכך) זכרונות הם כנגד הרוח. כוח הזיכרון הוא מביא את האדם לחיות אם האמת, בלא זיכרון האדם חי מה שכנגדו כעת"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-ל-שם)

"הנשמה היא הנקודה באדם לחפש גדלות... דבר יותר עליון ויותר פנימי... שופרות הם כנגד הנשמה... הם פתיחת הגנוזות... בא ע"י כח השופר שפורץ הגנוזות למוציאם לחוץ"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-ל-מזו"ש)

טעמים למנין פסוקי מזו"ש

"אין פותחין מעשרה מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות... כנגד עשרה הלולים... הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר רב יוסף אמר כנגד עשרת הדברות (דכתיב בהו נמי שופר-רש"י)... ר' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם (בראש השנה-רש"י, שבו נברא האדם שהוא תכלית הבריאה-ערוך השולחן)

(ר"ה לב)

"ואוקמוהו מארי מתניתין דלית פותחין ביה מעשרה מלכיות ומעשרה זכרונות ומעשרה שופרות דא יו"ד ק"א וא"ו ק"א (נ"א יו"ד ק"י וא"ו ק"י) מלכיות ותמלוך אתה הוא י"י אלקינו זכרונות אתה זוכר זכרנו לחיים שופרות תקע בשופר גדול" (תיקוני זוהר תקונא חמשין וחמש פח:)

הקשר בין מנין הפסוקים לענינם

"ונ"ל דמלכיות הוא כנגד (העשרה) מאמרות של בריאת העולם דתכלית הבריאה הוא לקבל עול מלכותו ית' וזכרונות הם כנגד עשרה הדברות דבזכות תורה יעלה זכרוננו לטובה ושופרות הם כנגד הללוהו דכתיב שם הללוהו בתקע שופר"

(ערוך השולחן או"ח תקצא:ז)

" איתא בגמרא (ר"ה ל"ב.) ג' טעמים על מספר עשרה פסוקים שאומרים במלכיות זכרונות שופרות חד אמר כנגד עשרה מאמרות שנברא העולם וחד אמר כנגד עשרת הדברות וחד אמר כנגד עשרה הילולים שבספר תהלים. ויש להבין שמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגו שג' מאן דאמרים אלו כיוונו להג' מספרים של מלכיות ושל זכרונות ושל שופרות וכל אחד מרמז על ענין אחד. והיינו כי המאן דאמר כנגד עשרה מאמרות אמר הטעם על עשרה פסוקי מלכיות כי זהו תכלית המכוון של הבריאה כדי שיתגלה מזה כבוד מלכותו יתברך שמו על ידי העשרה מאמרות שמרמזים גם כן לעשר ספירות הקדושים וכמו שאמרו (ר"ה ל"א.) בששי היו אומרים ה' מלך וגו' על שם שגמר מלאכתו ומלך עליהם. ומאן דאמר כנגד עשרת הדברות אמר הטעם על עשרה פסוקי זכרונות שאמרו בגמרא כדי שיעלה לפני זכרונכם לטובה, היינו שעל ידם יהיה נזכר זכות ישראל שהוא זכות קבלת התורה שקיבלו העשרת הדברות שעל ידם נקבע בלבם קדושת העשר ספירות שהם ענין אחד עם העשרה מאמרות למעשה בראשית כידוע. ודיבור הראשון אנכי ה' אלהיך הוא נגד בחינת כ"ע שהוא שכל הנעלם מכל רעיון והוא נגד מאמר בראשית שנמי מאמר הוא כמו שאמרו (ר"ה שם) ועם כל זה לא נאמר בו ויאמר דלית מחשבה תפיסא ביה. וכמו כן לא נאמר דיבור אנכי וגו' בלשון ציווי מפני שעל ענין אמונה אין שייך ציווי שאין זה ביד האדם (כמו שכתב הרמב"ן) רק שעל ידי מאמר השם יתברך אנכי ה' אלהיך בזה הופיע בהם האמונה מהשורש משכל הנעלם בכללות נפשות ישראל. ועל הסדר הזה נאמרים כל העשרת הדברות עד האחרון שהוא לא תחמוד והחמדה שבלב גם כן אינו ביד האדם למנוע ממנה אמנם לאחר שכבר נקלט כל העשרת הדברות שהוא כל הדברי תורה בנפש בתכלית ממילא נתבטל מהלב כל מיני חמדות מהעולם הזה ודיבור לא תחמוד הוא גם כן לשון הבטחה שעוד לא יהיה לך שום חמדה בלב מעתה. ומאן דאמר כנגד עשרה הילולים שבתהלים זה הטעם הוא על עשרה פסוקי שופרות כי ענין הילול אינו לשון תפלה רק ענין שבח שמהללים להשם יתברך כרוב גדלו ורחמיו על כל מעשיו. דהנה עיקר ענין תקיעת שופר הוא על רמז התעוררות השופר גדול שלעתיד שיהיה בזה תכלית התיקון לקבץ הנדחים והאובדים (כמו שנתבאר לעיל). וענין מצות תקיעת שופר שלנו הוא רק להתעורר על ידי זה מעין בחינת השופר גדול מלעילא שהוא אתערותא דלעילא אבל לא במעשינו. ועל זה בא מספר עשרה פסוקי שופרות נגד עשרה הילולים שאנו מהללים לשמו יתברך על זה שהכל הוא מכוחו יתברך להתעוררות המקור והשרש"

(פרי צדיק לר' צדוק מלובלין, ר"ה ב)

" הנה כל הפסוקים של מלכיות וזכרונות ושופרות שנוכר בכל אחד פסוקים מתורה נביאים וכתובים הם מדברים מג' ענינים. כי הפסוקים של תורה רובם ככולם מדברים מהתגלות מלכות זכרונות ושופרות של העבר. כי זהו שרש התורה להורות לנו דרכיו יתברך. ובכל פסוקי הנביאים של המלכיות וזכרונות ושופרות מדברים ומרמזים על לעתיד לבא כי הנבואה מגלה מה שעתיד להיות. ופסוקי הכתובים של מלכיות וזכרונות ושופרות המה כולם מרמזים על ההנהגה של ההווה. והמה מרמזים בכללות על השתלשלות הקדושה של העבר וההווה והעתיד. ובזה יתורץ קושיית התוספות מה שאומרים פסוקי כתובים קודם פסוקי נביאים כי כך הוא הסדר מתחלה ההווה ואחר כך העתיד. והוא מרמז על השם הוי"ה ברוך הוא שהוא היה הווה ויהיה"

(פרי צדיק לר' צדוק מלובלין, ר"ה כה)

והנה בש"ס ר"ה הני עשרה מלכיות כנגד מי אמר רבי כנגד עשרה הילולים שאמר דוד בסי' תהלים הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר, ר' יוסף אמר כנגד עשרת הדברות

שנאמרו לו למשה בסיני, ר' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. ויש להבין למה לא שאל הש"ס אהני עשרה זכרונות ועשרה שופרות: ובאמת שבירושלמי איתא נמי אזכרונות ושופרות ומייתי להו טעמי אחריני, וראיתי בר"ח שהשמיט תיבת מלכיות וגריס הני עשר כנגד מי, ומשמע דאכולהו קאי [ואולי גם לגירסא דידן נמי אכולהו קאי, והא דנקיט מלכיות משום דפתח ב"י והכוונה נמי אאידיך]. ולפי גירסא זו יש לפרש את שלשת הטעמים שבש"ס שמר אמר חדא ומא"ח ולא פליגי, אלא שטעם זה מספיק לעשרה מלכיות וזה לעשרה זכרונות וזה לעשרה שופרות, והיינו כנגד עשר הלולים דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר מספיק לעשרה שופרות, שענין שופר מתאים עם ענין הלול כמ"ש הר"ח התוקע לשיר כגון הא דכתיב הללוהו בתקע שופר שתוקעין להלל. (ובזה יובן הא דאנו אומרים מזמור זה בשופרות אחר סיום שלשה פסוקים של כתובים, מורה שזה המזמור הוא מתאים לענין שופרות בכלל). ומר דאמר כנגד עשרת הדברות הוא טעם על עשרה זכרונות, להזכיר זכות ישראל שקבלו את התורה ואמרו נעשה ונשמע היפוך האומות שמיאנו לקבל את התורה. ומר דאמר כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, הוא טעם על עשרה מלכיות, שזה טעם בריאת העולם להקרא מלך, שאין מלך בלי עם וכבש"ס לעיל שקנה והקנה ושליט בעולמו וחלק את מעשיו ומלך עליהן עד שגמר מלאכתו ומלך עליהם. א"כ הני תלתא טעמי נאמרו מר לשופרות מר לזכרונות ומר למלכיות: (שם משמואל, חלק על המועדים, תר"פ)

" בעשרה מאמרות ברא הקב"ה את עולמו ונעשה מלך על כל הארץ אף אנו בעת שבאים להמליך אותו בר"ה אומרים עשרה פסוקים של מלכיות.

בעשרה דברות שנאמרו בסיני קפל הקב"ה כל תורתו נתנה לישראל... ונעשה שופט על כל באי עולם אף אנו בעת שעומדים לפני כס משפטו להישפט על מעשינו... אומרים עשרה פסוקים של זיכרונות שניפקד לטובה.

בעשרה הלולים חתם דוד... את ספר התהילים שיש בו תיקון לכל חטאי הדורות עד שתמלא כל הארץ דעה את ה'... אף אנו בעת ששומעים קול שופר אומרים עשרה פסוקים של שופרות לידע ולהודיע ולהיודע כי מאתו בלבד יצאה לנו תורה שנלך בה עד סוף הימים ומאתו בלבד עתידה שתצא ישועה והרווחה לכל העולם" (ספר התודעה א:א)

טעם לסדר הפסוקים

"ג' מהם מתורה וג' מהם מכתובים וג' של נביאים וא' של תורה"

(שו"ע א"ח תקצא:ד)

"דמעלין בקדש והתחלה בהכרח להיות בתורה ואח"כ כתובים ואח"כ נביאים כדי לעלות בקדש (מכתובים לנביאים)"

(ר"ן ר"ה ט.)

ומה שמקדימין כתובים לנביאים אע"ג שהנביאים גדולים במעלה משל כתובים... מפני שפסוקי הכתובים הם מתהילים... והיא קודם לנביאים האחרונים שמהם הפסוקים שאומרים "

(לבוש, שם)

חילוקי מנהגים בתקיעת על סדר הברכות (תקיעות דמיושב)
שלא להטריח את הציבור

"תוקעין על סדר הברכות תשר"ת פעם אחת ותש"ת פעם אחת ותר"ת פעם אחת ובדין הוא שיהיו תוקעין אותן על סדר הברכות כסדר שתקעו כשהן יושבין אלא

כיון... יצאו ידי חובתן באותן שתקעו כשהן יושבין ודי להם לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת על סדר הברכות פעם אחת שלא להטריח את הציבור וכן המנהג" (רי"ף פרק ד' דר"ה)
וכן הוא המנהג של בני ספרד ובני אשכנז (מערב אירופה).

תקיעת דמיושב כמו תקיעות דמעומד

"ובשל"ה כתב הדרך המובחר לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת למלכיות וכן לזכרונות וכן לשופרות" (מטעם שמוזכר לעיל ברי"ף 'כסדר שתקעו כשהן יושבין' ועוד טעמים עפ"י סוד)
(מ"ב ס' תקצב: סע"ק ד)
וכן מנהג האשכנזים ממזרח אירופה.

התקיעות הנוספות לאחר מוסף

מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא וענינם

"דמחמרי ועבדי... כנגד מאה פעיות דפעיא אימיה דסיסרא"

(תוס' לג: ד"ה שיעור)

ובשל"ה כתב לתקוע מאה קולות"

(מ"ב תקצו סע"ק ב')

"נמצא שהשתמשה (יעל) ברע רק לטוב... וע"י זה זכתה לתקן הרע ולבטלו עד הקצה האחרון. ולכן יללה אם סיסרא (מכוח הטומאה שהייתה בה) על ביטול הרע ק' פעיות. כי כשם ששלימות הקדושה היא מאה מדרגות כך... הטומאה... ויעל זכתה להכניע כל דרגות הטומאה בלי שיוך
כנגד מאה יבבות של אם סיסרא, שיבבה על מעשה ביטולו של הסטרא אחרא תיקנו חז"ל מאה קולות... כי כוח השופר "להגביר הטוב על הרע ולכפות כוחות הרע- בעיקר הרע שבנו ועי"כ- לטול הכוח מהמקטריגים" (דרך ה' ד, ח, ד) ותקיעת המאה קולות היא לעוררנו לכפות ולבטל כל כוחות הרע בתכלית כמעשה יעל"

(שפתי חיים א: מזו"ש)

"ומה ענין מאה קולות של שופר אצל פעית אם סיסרא? ולמה לא העמידו את המנין על מאה ואחת כמנין פעיותיה של זו? :

אלא שקול השופר בא לעורר רחמים על זרעו של יצחק שנעקד כאיל על גבי המזבח, וכל הפעיות שפעתה אם סיסרא פעיות של אכזריות היו, אכזריות אשר לא מצינו כמותה בכל העולם :

האם בשעה שהיא מיבבת על צער בנה, הלא תדע רחם על אמהות אחרות כמותה, שבוכות על מות בניהן ; אבל היא, אם סיסרא, אינה כן אלא כל תנחומיה - הלא יִמָּצְאוּ יִחְלְקוּ שָׁלָל רַחֲמֵי לְרֹאשׁ גִּבּוֹר. סיסרא בנה עוסק כעת בריטוש שבויים מישראל ובניפוץ עוללים, וזאת נחמתה, ובכך היא מפגינה את צערה - יש לך אכזריות גדולה מזו? :

יבואו מאה קולות השופר של רחמים, ויבטלו אותן הפעיות שכולן של אכזריות היו, חוץ מאחת בהן - זה צער האם על בנה שיש בו גם ממידת הרחמים אפילו אצל אכזרים. פעיה אחת זו של רחמים אין קול השופר בא לבטל ; לפיכך מאה קולות כנגד מאה פעיותיה של אכזרית זו, שפעתה לשם אכזריות :"

(ספר התודעה א)

תקיעה גדולה נוספת אצל בני ספרד

"הספרדים נוהגים להוסיף עוד תרועה גדולה אחת בסוף התפילה לפני 'עלינו לשבח' או אחריו. אחד ומאה קולות אלה שתוקעים, הוא כנגד מנין 'מיכאל' המלאך, שעולה מאה ואחד, כדי לחזק כחו של מלאך מיכאל שהוא שר ישראל במרום ועומד ומליץ על ישראל ומבקש עליהם רחמים :

ועוד טעם להריע תרועה גדולה לאחר התפילה, כדי לערבב השטן שלא יקטרג על ישראל שהולכים לביתם אחר התפילה ואוכלים ושותים ושמחים וכאילו ח"ו אינם יראים מאימת הדין:

(ספר התודעה א)

⁴² מנהג 'תשליך'

אמר הושע שובה ישראל עד ה' אלהיך, אמרו [לן] רבונו של עולם ומה את עושה לכל עונותינו, אמר להם עשו תשובה והם נבלעים מן העולם שני' יבוקש עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה (ירמיה נ' כ'), אמרו לו ולהיכן אתה משליכם, אמר להם לים שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתינו (מיכה ז' י"ט).

(פסיקתא רבתי פרשה מד)

"קול ה' על המים, זו התשובה שנמשלה למים, דכתיב וישאבו מים (ש"א ז' ו), כנגד הרוצה בתשובה. ה' על מים רבים, כנגד ותשליך במצולות ים כל חטאתם (מיכה ז' יט), כנגד חנון המרבה לסלוח"

(מדרש תהלים כט:ב)

"שלג הם עונותיו של אדם שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, וכשם שהשלג מיד נעשה ממנו מים והולכים לים כך עונותיו של אדם מיד כשיעשה תשובה ימסו למים שנאמר תשליך במצולות ים כל חטאתם."

(אוצר המדרשים תו)

זכר לעקידה ולסימן טוב

"והולכין אל הנהר לומר פסוק ותשליך.."

(רמ"א או"ח תקפג:ב)

"איתא במדרש שעבר אברהם אבינו עד צווארו במים כשהלך להקריבו ע"ג המזבח ואמר הושיעה כי באו מים עד נפש ואנו עושין זה זכר לעקידה. טוב למקום שיש בו דגים חיים לסימן שלא תשלוט בנו עין הרע ונפרה ונרבה כדגים. ובכתבים כתב נהר או באר וטוב שיהיה מחוץ לעיר"

(מ"ב שם)

טעמים נוספים למנהג תשליך

ויש במנהג זה גם הזכרת זכות אבות. שכשהלך אברהם אבינו לעקוד את יצחק (ועקדת יצחק בראש השנה היתה), נעשה השטן לפניהם כנהר גדול ונכנסו אברהם ויצחק במים עד צווארם. אמר אברהם אבינו לפני הקב"ה: רבונו של עולם, באו מים עד נפש; אם אני או יצחק בני טובע - על ידי מי יתיחד שמך בעולמך? מיד גער הקב"ה בנהר, וניצול. לפיכך אנחנו הולכים אצל ימים ונהרות להזכיר זכותם שמסרו נפשם על קיום מצוות ה' ובאו עד צווארם במים:

טעמים נוספים ל'תשליך' - על שם: וַיִּשְׁפְּכוּ כָּל הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל הַרְחֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר הַמָּיִם (נחמיה ח; ובראש השנה היה):

- על שם הכתוב בשמואל (א ז): וַיִּשְׁאַבּוּ מֵיִם וַיִּשְׁפְּכוּ לִפְנֵי ה', ותרגם יונתן: 'ושפכו לבהון בתיובתא (בתשובה) כמיא לפני ה'". וכן פירש רש"י: סימן הכנעה - הרי אנו לפניך כמים הנשפכים:

- לומר: כשם שמים הללו נעים ונדים, באים וכלים ואינם דבוקים למקומם, כך חטאתינו אינם צמודים בנו אלא לפי שעה באו ויחלופו וכאילו אינם:

ולמה במקום דגים? לסימן טוב, שנפרה ונרבה כדגים ולא תשלוט בנו עין הרע. ועוד: להשים על לבבנו שאנו כדגים הנאחזים במצודה - מצודתו של יצר הרע, ונהרהר בתשובה:

(ספר התודעה א)

⁴² נ"ל פשוט שתשליך הוא ל'סימנא טבא' (עיין לעיל בערך 'סימנים של ליל ר"ה' בטעם הסימנים) ולא כמו שחושבין ההמון שזורקים עונותינו לנהר, כי ידוע להיפטר מן העוונות צריכים לחזור בתשובה על כל חלקיה עזיבת החטא וידוי וקבלה לעתיד ושאר צרכי התשובה, ופשיטא שלא די 'לזורקם לנהר' ודו"ק

אצל הנהר

כי ממליכם הקב"ה עלינו ביום זה, והמנהג היה לממליך מלכים אצל הנהר לסימן שמלכותם תימשך כנהר
(מפי מו"ר ר' דניאל עסטרייכער שליט"א ע"פ הקיצור שולחן ערוך)

עשרת ימי תשובה וענייני תשובה

עשרת ימי תשובה

ועם צדיקים אל יכתבו (שם/תהלים ס"ט), אילו בינונים שנתן להם הקב"ה עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים, אם עשו תשובה ניכתבים עם הצדיקים ואם לאו, נכתבים עם הרשעים. לפיכך מזהיר הושע את ישראל ואו' ישראל ואומר/ להם שובה ישראל (הושע יד: ב).
(פסיקתא דרב כהנא כד: ג)

אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע תודיעני אורח חיים, אמ' להם הקב"ה הרי לכם עשרת ימים של תשובה שבין ראש השנה ליום הכיפורים.
(ויקרא רבה ל)

טעם לעשרה ימים של תשובה

רבי נהוראי אומר מפני מה נתנה קורת רוח [לישראל] עשרת ימים מראש השנה ועד יום הכיפורים, כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ונמצא שלם בכולן (לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ) וכנגד עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיני [לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ = ראש השנה ליום הכיפורים] שאם יעשו [ישראל] תשובה (ויקבלם) [יקבל אותם] בתשובה שלימה לפניו,

(אליהו זוטא כב)

עשרה ימים כנגד מידותיו ית' וימי חיזוק בתיקון מידותינו

"ועשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים ירמוז לעשר ספירות, כי ביום הכיפורים יתעלה בהם ויגבה ה' צבאות במשפט כידוע בקבלה, וגם יש בזה אות בשמים, שהחדש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומאזני משפט לה"

(רמב"ן ויקרא כג: כד)

"והאדם המקשט את כל מדותיו הוא ממשיך לתוכן מוחין עילאין ורצון העתיקה קדישא והי"ג מכילין דרחמי שהם תיקוני דיקנא עילאה. והנה ידוע שבעשרת ימי התשובה הם הולכין כסדר שיום הראשון מעשרת ימי תשובה הוא בחינת כתר של עולם התשובה ויום הב' הוא חכמה, ובכל יום מאירה קדושה אחת עד יום הכיפורים שבו מאירין יחד כל העשר קדושות, ולכן מן הצורך אז לתקן מדותיו כדי להמשיך לתוכן המוחין והי"ג מכילין דרחמי. ולכן אנו אומרים סליחות בעשרת ימי תשובה ומזכירין הי"ג מכילין דרחמי הרבה פעמים בכל יום כדי להמשיך אותן על הכנסת ישראל ושיתגלה על הכנסת ישראל אור פני המלך שהוא לובן העליון ועתיקה קדישא"

(מאור ושמש, האזינו)

עשרה ימים כנגד עשרה דברים שנבראו בערב שבת

"ועשיית בחי' בעלי תשובה. דכ' וירא אלקים את כל אשר עשה כו'. וזה הי' בע"ש כששב אדה"ר. ויתכן לפרש כל אשר עשה לרבות עשרה דברים שנבראו בע"ש ביה"ש. ונראה שהמה תיקונים גם על אחר החטא. שמכל אלה הדברים נשאר רמז גם אחר החטא. ואילו של אברהם יוכיח. וכמו שיש בזמן עשיית כמו כן יש בעולם עשרה דברים. ובאמת בנין העולם בז' ימים. והנהגה בעשרת ימי תשובה היא למעלה מהנהגת הטבע מג' ראשים על ז' הימים. ובע"ש ביה"ש ע"י התשובה שעשה

אדה"ר ניתקן הדרך של בע"ת בתוספות מעלה בבחי' עשרה וכדאיתא בזה"ק כי בע"ת מתקנין ברגעא חדא ע"ש בפי' וירא. לכן בשעה אחת ניתקן אלה העשרה. אשר הם יותר ממה שניתקן בכל ימי המעשה. וכמו כן לעולם באלה העשרה ימים יכולין לתקן יותר מבכל ימות השנה"

(שפת אמת לר"ה תר"ן)

נוהגים בימים אלו 'לפנים משורת הדין' כרי שידונו אותנה בשמים 'לפנים משורת הדין'

"ר' חייא מפקיד לרב אי את יכול למיכל כולי שעתא בטהרה אכול ואי לא אכול שבעת ימים בשתא"

(ירושלמי שבת ג:ג)

" וכתב (ר)אבי"ה קבלתי אלו הם שבעת ימים בין ר"ה ויה"כ...ע"כ נוהגין באשכנז שאף מי שאינו נזהר מפת של עו"ג בעשי"ת הוא נזהר⁴³ "
(מהר"ם ורא"ש כמובא בטור)

ספק עבירה צריך יותר תשובה

"ויש לכל אדם לחפש ולפשפש במעשיו ולשוב מהם בי' ימי תשובה וספק עבירה צריך יותר תשובה"

(רמ"א א"ח תרג)

לימודים נחוצים לעשרת ימי תשובה

"כתב הרא"ש שיקרא...באגרת תשובה של רבינו יונה והאר"י ז"ל כתב שחיוב ללמוד ספרי מוסר כל השנה וכ"כ הגר"א. עכ"פ באלו הימים יעשה כל אדם כדעת הזהר שישב קודם שישכב...ועיין היעירות דבש...כי ז' ימים שבין ר"ה ליה"כ הם כנגד ז' ימי שבוע ובכל יום יעשה תשובה על אותו יום...ועיין ברי"ף כ"ד דברים המעכבים את התשובה"

(מ"ב שם)

'כ"ד דברים המעכבים את התשובה'

"ואלו הן

א. רכילות ולשון הרע ב. בעל חמה ג. ובעל מחשבות רעות⁴⁴ ד. והמתחבר לרשע ה. והמרגיל בסעודה שאינה מספקת לבעלה ו. והמסתכל בעריות ז. והחולק עם הגנב ח. האומר אחטא ואשוב ט. והמתכבד בקלון חבירו י. והפורש מן הציבור יא. והמבזה אבותיו יב. והמבזה רבותיו יג. והמקלל את הרבים יד. והמעכב את הרבים מלעשות מצוה טו. והמטה את חבירו מדרך טובה לדרך רע טז. והמשתמש בעבטו של עני יז. והמקבל שוחד על מנת להטות אחרים בדין יח. והמוצא אבידה ואינה מחזירה לבעלה יט. והרואה את בנו יוצא לתרבות רע ואינו ממחה בידו כ. ואוכל שוד עניים יתומים ואלמנות כא. והחולק על דברי חכמים כב. והחושד בכשרים כג. והשונא את התוכחות כד. והמלעיג על המצות"

(רי"ף יומא סוף פ' שמיני)

ימי חסד ה'-ימי עוה"ב

"ההפרש של עשרה ימים בין שנת השמש...לבין שנת הירח שהיא 355 ימים, הם עשרת ימי התשובה השמש משמשת כמשל לעוה"ב השמש מסלקת את החושך לגמרי וכולה אור...עשרה ימים של חסד ה' המוגדרים כימים של עוה"ב"
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-עשי"ת)

⁴³ שמעתי מרבותי שפת פלטר לאו דווקא דה"ה שיש לנהוג לחומרה ו'לפנים משורת הדין' בכל העניינים
⁴⁴ דהיינו מי שבחר לחשוב מחשבות רעות, ולא מי שחולף בראשו מחשבה רעה ומיד מסיח דעתו ממנה

ענייני תשובה**הכנעה-העיקר שנצרך לתשובה וקבלת מלכותו ית'**

"שם שהשנה היא שמסתלקין המחין מזעיר אנפין למעלה וכו' ואז נמשכין המחין והחיות לבחינת מלכות שלא על - ידי זעיר אנפין, כי אם על - ידי בינה אימא עלאה בעצמה וכו'. ואחר כך על - ידי השופר נמשכין לו מחין חדשים שנתחדשו על - ידי השנה. ואז נתעורר מהשנה ואז ננסרת המלכות וכו', עין שם, הינו שהשנה הוא בחינת הסתלקות המחין שמסלקין המחין בכונה שלא יתאחו בהם בחינת שלא כסדר, בחינת גדלות, שהעקר הפגם בהמחין, כמו בא בכתבי האר"י ז"ל. (יד) שפגם הגדלות הוא במחין. ועל - כן גאווה בגימטריא י"ה, שהם המחין, עין שם. כי עקר פגם הגאווה הוא שאומר, אנא אמלוד. ובאמת עקר חיות המלכות הוא על - ידי ה' י" (ליקוטי הלכות נט"י יג)

אין להתיימשך מלעשות תשובה

"אפילו חטא אדם כל השנה, אל יתיאש מן התשובה אלא ישוב לדרך הצדקות קודם שיבוא בדין, ויאמין בלבו שיש בידו תמיד להכריע עצמו וכל העולם כולו לכף זכות. ומפני ענין זה, נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים, יותר מבכל השנה: ואין האדם נדון אלא לפי מעשיו בַּאֲשֶׁר הוא שם. אפילו שקועים בחטא כל השנה, הקב"ה מעיד על ישראל שרצונם לעשות רצונו, כיון שבאים לתשובה ביום הדין ועושים רצונו של מקום, הרי הם נידונים לפי מה שהם עתה:"

(ספר התודעה א)

לתכנן תכנית ולטכס עצות מעשיות

"אדם שהגיע עשיית חושב לעצמו בלבו: 'מהיום והלאה אתפלל טוב יותר ואלמד כראוי...' למחשבה זו אין כל קשר לעניין תשובה. אין זו אלא החלטה בלב שנועדה 'להרגיע' את מצפוני. תשובה אמיתית לא תתכן אלא ע"י נקיטת צעדים מעשיים לשינוי המצב... לתכנן תכנית ולטכס עצות מעשיות... להתחיל עם נקודה אחת ועליה לעבוד, וכך לאחר מכן להמשיך הלאה... ואכן זה דבר קשה, אך ע"י שעושים 'עסקי' מהמצוות ומחפשים תחבולות ניתן להצליח. אבל דבר אחד ברור... לא שהאדם יתפוס איזה פרט צדדי ושולי ויסתפק בזה הנקודה שהאדם צריך לבחור... נקודה שיכולה לגרום עם הזמן שינוי מקיף יותר בהיקף של האדם"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל, שם)

'תשובה' אינה מעשה של בדיעבד

"תכלית תכניתו... אינם הצדיקים... אלא בעלי תשובה!... הבעל תשובה תופס את בורא העולם... בחזקה כמו בן המתנפל על אביו שלא ראהו זמן רב. ובאמת העולם תמיד הולך ומתפרק עד שיגיע הזמן שבו העולם כולו יאמר 'רבונו של עולם... איננו יכולים להתקיים בלעדיך', יחבק חיבוק עז את אביו שבשמים ואז יגיע העולם לתכליתו. נמצא, אפוא, ש'תשובה' אינה מעשה של בדיעבד... כי תשובה תכלית כל בריאת העולם"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל, שם)

ועשיתם עולה לה' (במדבר כ"ט ב') ובמקום אחר הוא אומר והקרבתם עולה לה' (שם/במדבר כ"ט/ו) וכאן ועשיתם, אמר רבי יצחק למה ועשיתם, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל עשו תשובה באילו עשרת הימים בין ראש השנה ליום הכיפורים ואני מזכה אתכם ביום הכיפורים (בורא) [ובורא] אתכם ברייה חדשה כעניין שנאמר ויעש אלהים את הרקיע וגו' (בראשית א' ז'). וכמה קרבנות נוסף, אמר להם עשרה, פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה ושעיר עזים אחד לחטאת הרי עשרה, ולמה עשרה, כנגד עשרת ימי תשובה, ואם עשיתם תשובה בהם ואתם באים לפני ביום הכיפורים ואפילו יש [לכם] עונות מן הארץ ועד השמים אני מלבינם כשלג, וכן אמר להם הנביא רחצו הזכו [וגו'] (ישעיה א' ט"ז), תשע מידות כתב כאן כנגד תשעה ימים שבין ר"ה

ליום הכיפורים [רחצו וגו'] שפטו יתום ריבו אלמנה הרי תשע מידות כאן, ומה כתב אחריו לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו (שם /ישעיהו א').

(פסיקתא רבתי פרשה מ)

יום הכיפורים

רבנן פתרינ קרא בראש השנה ויום הכפורים אורי בר"ה וישעי ביום הכפורים ממי אירא עזי וזמרת יה בקרוב עלי מרעים אלו שרי אומות העולם לאכול את בשרי לפי ששרי אומות העולם באין ומקטרגין על ישראל לפני הקב"ה ואומרים לפניו רבש"ע אלו עובדי ע"ז ואלו עובדי ע"ז אלו מגלי עריות ואלו מגלי עריות אלו שופכי דמים ואלו שופכי דמים מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין לגיהנם צרי ואויבי לי בימות החמה שס"ה יום השטן גימטריא שס"ד שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי מחנה של סמא"ל לא יירא לבי שהבטחתני

(ויקרא רבה כא)

דבר אחר ימים יוצרו ולו אחד, זה יום הכפורים לישראל, שהוא שמחה גדולה לפני מי שאמר והיה העולם, שנתנו באהבה רבה לישראל, משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיו עבדיו ובני ביתו מוציאים את הזבלים ומשליכים אותם כנגד פתח של מלך, וכשהמלך יוצא ורואה הזבלים (היה) [הוא] שמח שמחה גדולה, לכך (נאמר) [נדמה] יום הכיפורים, שנתנו הקב"ה באהבה רבה [ובשמחה], ולא זו בלבד אלא בשעה שהוא מוחל לעונותיהן של ישראל אין מתעצב בלבבו אלא שמח שמחה גדולה, ואומר להם להרים ולגבעות לאפיקים ולגאיות, בואו ושמחו עמי שמחה גדולה, שאני מוחל לעונותיהם של ישראל,

(אליהו רבה א)

"אמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין מי מטהר אתכם אביכם שבשמים שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים... ויאמר מקוה ישראל ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל"

(יומא פה:)

"אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שיש להם זכות הנח להם ובשעה שאין להם זכות כביכול תשא להם פעם אחת בשנה כדי שיבא יום הכפורים וכפר עליהם שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם."

(מדרש תנחומא כי תשא ו)

אמר חורי מה אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת את נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה, כך כל מה שישראל מתלכלכין בעונות כל ימות השנה, בא יום הכפורים ומכפר עליהם, הה"ד (ויקרא ט"ז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם (שיר השירים רבה ו:א)

עיקר עניינה - וחמשת העיניים

"אמ' לפניו רבון כל העולמים יש לך עם אחד כמלאכי השרת שבשמים מה מלאכי ישראל אין בהם אכילה ושתייה כך ישראל אין להם אכילה ושתייה ביום הכפורים, מה מלאכי השרת שלו"ם ביניה"ם יחפי רגל ביום הכפורים כך ישראל יחפי רגל ביום הכפורים, מה מלאכי השרת אין להם קפיצה כך ישראל עומדים על רגליהם ביום הכפורים, מה מלאכי השרת שלום ביניהם כך ישראל שלום ביניהם ביום הכפורים, מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא כך ישראל נקיים מכל חטא ביום הכפורים. והב"ה שומע עתירתן של ישראל מן הקטיגור שלהם ומכפר על המזבח"

(פרקי דרבי אליעזר מה)

מפנימיות הה' עיניים

"ואתמר ביום הכפורים (ויקרא טז) ועניתם את נפשתיכם, ובעשור לחדש השביעי הזה תענו את נפשתיכם, תקינו ביה ה' עניים בגין דתתלבן ה' זעירא בה' עלאה דאיהו ה' צלותין לקיים בישראל (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו"

(זוהר - רעיא מהימנא פנחס רנה:)

כפרת התענית והסליחות

"וביום הכפורים מתעניין כולן והקב"ה מתיר להם עוד שליש מעונותיהן עד שמתעניין אנשים ונשים וטף מוחל להם הקב"ה את הכל, ואומר מה דאזל אזל מן הכא ולהלן הוא חושבנא, יצתה בת קול ואומרת להם לך אכול בשמחה לחמך כבר נשמעה תפלתכם",

(קהלת רבה ט:א)

"ודא גרם דאתפשט שטן באכילה ושתיה ואתגבר על כל אברין וערקין בשס"ה לא תעשה כחושבן השט"ן חסר חד דא יום הכפורים דלית ביה אכילה ושתיה" (זוהר - רעיא מהימנא פנחס רלב.)

" בזמן שבית המקדש קיים, אדם חוטא ומביא קרבן ומכפר לו, עכשיו שאין לנו קרבן, הרי נפשנו נשואה עלינו בתענית, ותחשוב עינוי נפשנו לקרבן שלם, ואין לנו להתלות אלא על רחמיו, לכך נאמר אליך ה' נפשי אשא. ר' יהודה אומר אף הקב"ה וויתר לנו סליחות הרבה, שנאמר ואל (ה') אלהינו כי ירבה לסלוח (ישעיה נה ז)" (מדרש תהלים כה:ג)

כדי שהחומר לא יתגררו נוכל לזכות בדין "משרשי המצוה, שהיה מחסדי השם על כל בריותיו לקבוע להם יום אחד בשנה לכפר על החטאים עם התשובה... ולכן נצטוו להתענות בו, לפי שהמאכל והמשתה ויתר הנאות חוש המישוש יעוררו החומר להמשך אחר התאוה והחטא, ויבטלו צורת הנפש החכמה מחפש אחר האמת שהוא עבודת האל ומוסרו הטוב והמתוק לכל בני הדעת. ואין ראוי לעבד ביום בואו לדין לפני אדוניו לבוא בנפש חשוכה ומעורבת מתוך המאכל והמשתה, במחשבות החומר אשר היא בתוכו, שאין דנין את האדם אלא לפי מעשיו שבאותה שעה, על כן טוב לו להגביר נפשו החכמה ולהכניע החומר לפניו באותו היום הנכבד, למען תהיה ראויה ונכונה לקבל כפרתה, ולא ימנענה מסך התאוות"

(ספר החינוך שיג)

למה יה"כ הוא העשירי לחודש תשרי

"ד' טעמים שעשרה בתשרי היא יה"כ: א) אדם הראשון חזר בתשובה ביום זה (ב) אברהם מל את עצמו ויעשה ע"י זה ברית עם ה', ממילא הוא יום הגון ומסוגל לכפרה (ג) משה ירד עם הלוחות השניות שהראה סליחת ה' על חטא העגל (ד) הוא (משה רבינו) הקשר של תפיליו ולמד הי"ג מידות הרחמים על היום הזה" (האברבנל ויקרא כג)

מטעמי התענית

והילקוט יצחק מאריך על הטעם השלישי של האברבנל:

"וסוף הארבעים (יום שעלה משה) לנו בתענית ולמחר היה מרע"ה יורד מן ההר ושני לוחות בידו וישראל נעו בבכיה לעומתו והיה הוא בוכה והם בוכים עד שעלתה בכייתם לשמים מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ונשבע בכסא כבודו להיות יום זה קבוע לדורות הבאים למחילה ולסליחה ולכפרה עד סוף כל הדורות, ומאחר כי כך הוא בטוח כל איש ישראל שימחלו הקב"ה עוונותיהם"

"ומרוב אכילה ושתיה השתחוו לעגל לפיכך צוה הקב"ה להתענות ביום הכיפורים יום שנתנו בו הלוחות האחרונות"

(חזקוני, כמובא בילקוט יצחק-עניני יוה"כ)

טעם איסור מלאכה

"כדי שלא נהיה טרודים בשום דבר ונשים כל מחשבתנו וכל כוונתנו לבקש סליחה ומחילה מאת אדון הכל ביום זה שהוא נכון לסליחת העוונות מיום שנברא העולם" (ספר החינוך, רפ)

הוא מכפר על חטאינו-כי הוא מלכנו ואנו ברשותו

"אבל יום הכפורים מצד בחינה אחרת מצד שהעולם הוא אל המלך הוא השם יתברך כמו העבד שהוא לאדון והוא שלו ובזה הקדוש ברוך הוא מכפר להם החטאים מאחר שהם שלו. ולפיכך ראש השנה יום הדין כי במה שהוא יתברך מלך מושל על העולם יש כאן שתי בחינות, האחת הוא המשפט עליהם, ומצד בחינה אחרת הוא מוחל וסולח, כי במה שהם עמו והוא מלכם אינם ראויים להיות ברשות אחר ולא יתן להיות מושל עליהם מלך זקן היצר הרע, וכאשר בני אדם חוטאים לפניו והם נכנסים ברשות אחר הוא היצר הרע שנקרא מלך גדול כדכתיב בספר קהלת (ט') עיר קטנה ואנשים בה מעט ובא אליה מלך גדול ה' וגו' שהענין הזה נאמר על היצר הרע שמושל על גוף, ומצד שהוא יתברך מלך העולם וכל הנמצאים הם שלו תחת רשותו ואינם לאחר, יצאו ביום הכפורים מרשות המלך היצר הרע שכבר נסתבכו בו כל השנה ונכנסים אל רשות הקדוש ברוך הוא כי שם מלך ה' צבאות נקרא עליהם"

(מהר"ל-גבורות ה' מו)

לעתיד לבוא יתבטלו כל המועדים חוץ מיום

"כי עניין אלו המועדים (יה"כ ופורים) הם כמו התחייה שאחר שהגיעו למיתה וחזרו לחיים כבראשונה, וכן יום הכיפורים אשר הוא חוטא ונגזר עליו מיתה יחזור לו חיים. ולפיכך פורים אשר הגיעו לחרב וחזר להם החיות... שהגיע להם דבר זה ממדרגה עליונה שממנה החיות שלא בטבע... ופתח להם השי"ת שער העליון אשר ממנו חזר להם חיים. כן יום הכיפורים"

(מהר"ל שם)

התשובה קלה להתקבל כשמתנתקים מן הגופניות ניתוק גדול

"עניין יום הכיפורים הוא שהנה הכין האדון ב"ה לישראל יום אחד, שבו תהיה התשובה קלה להתקבל, והעוונות קרובים למחות, דהיינו לתקן כל הקלקולים שנעשו ולהסיר כל החשך שנתגבר על ידיהם ולהשיב השבים אל מדרגת הקדושה שישמרו ישראל מה שנצטוו ליום זה, ובפרט עניין העינוי, שעל ידו, ומתעלים במקצת אל בחינת המלאכים"

(דרך ה' ד:ח:ה)

המהר"ל מפרט את העניין:

"למעט הגוף ולענות הנפש... ואז אין הנפש מתיישבת בגוף והיא נבדלת מן הגופניות... מפני שיש... נפש רוח נשמה יחידה וחיה... וכנגד זה חמשה עינויים למעט הגופניות. הנשמה נקראת חיה מפני שהוא חיה וכנגד זה עינוי של אכילה ושתיה והוי מיעוט החיות הגופני... ואיסור בתשמיש המטה נגד... יחידה... ואין אחדות אלא ע"י התשמיש שנאמר והיו לבשר אחד... כאשר ממעט התשמיש המטה הוא ממעט אחדות הגופני... ואיסור רחיצה כנגד... נשמה... שהנשמה היא מאירה... וכאשר יש לגוף רחיצה שהיא מעדן את הגוף עד שיש לו זיו אז הנשמה מתיישבת אצל הגוף... וכאשר ממעט את הגוף מן הרחיצה... אין הנשמה מתיישבת בגוף... ואיסור סיכה נגד נפש שהיא... נקראת נפש במה שהיא עומדת בעצמה... שאינה מקבלת שום דבר פחיתות וטומאה רק היא טהורה... נגד זה איסור סיכה הוא מסלק הגוף מן הזוהמה... ואם מענה האדם מן הסיכה אז אין הנפש מתיישבת בגוף... ואיסור נעילת הסנדל הוא נגד הרוח... עצם רק רוחני בלתי גשמי... ומגביה את האדם מן הארץ עד שהוא נושא את רגליו... וכאשר יש לגוף נעילת הסנדל אז הוא מנושא מן הארץ... אבל כאשר אין לו נעילת הסנדל... אז אין... מתיישבת בגוף... וכולם הם למעט הגופניות מן הנשמה עד שהיא קדושה לגמרי מן הגוף כאשר הראוי אל הנשמה"

"והתענית של יוה"כ ירמז על נסיון ועוני...שאף אם חסר לו חלילה לאכול ולשתות בכל זאת לא יתרעם על מידותיו כי יקוה עליו...בטח לא יעזבנו...ויהפך לו לטוב דוגמת יוה"כ...אשר תיכף אחרי התענית יתחילו ימי ששון של חג הסוכות"
(נועם המצוות)

והחכמים מנו חמשה עינויים ביום הכיפורים, עינוי מאכילה ושתייה, עינוי מסיכת הגוף, ומרחיצה, עינוי מנעילת סנדל וכל נעל של עור, ופרישה מן האשה:

וחמשה עינויים הם כנגד חמשה חומשי תורה, כדי לקבלם עליו ולקבל עול המצוות שכתובות בהם בלי מסך המבדיל של תענוגות הגוף:

כנגד חמשה חושים שבאדם, שהאדם עושה בהם מצוות ועברות;

כנגד חמש פעמים 'נפש' הכתובות בפרשת יום הכיפורים וכנגד חמשה שמות שנקראה בהן: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה;

כנגד חמש טבילות שטבל הכהן הגדול ביום הכיפורים;
וכנגדן, גם חמש תפילות של היום: ערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה:"
(ספר התודעה ד')

לעלות עד ליכתרו ישועה'
כי הוא ית' מכתיר את עצמו בהישועה שעושה לזרע ישראל זה הכתר שלו ומעטר את עצמו בזה שעושה צדקה ומושיע את עמו ישראל... יו"ד ימי תשובה. אשר זרע ישראל באים אז לידי דביקות וטהרת הלב בכל יום ויום הם עולים במעלות מעולם לעולם עד יום הכיפורים שאז מאיר להם עולם הגבוה ונעלם כתר עליון. ואז באה הישועה לישראל... וזהו וישעי ביום הכיפורים.

(אוהב ישראל, אחרי מות)

יום סליחה מחילה וכפרה

"דיש שני מיני תיקונים לעבירה. א', מחילה וסליחה, שהקב"ה מוחל ואינו מעניש. ב', רפואה לחולי ומכות פצעים של הנשמה מהעונות שחובל העובר עבירה בעצמו, הנה יום הכיפורים הוא יום מחילה וסליחה וכפרה שהקב"ה מוחל וסולח, אבל רפואה אינו רק על ידי תשובה, כנאמר (ישעיה ו') ושב ורפא לו"

(ישמח משה, אחרי יח:א)

יום נתינת הלוחות האחרונות ותורה שבעל פה
"וראש השנה הכנה ליום הכיפורים יום שנתנו בו לוחות אחרונות שכלול בהם מדרש הלכות ואגדות (כמו שאמרו שמות רבה פ' מו ופ' מז) והוא הרב חכמה מתורה שבעל פה. וזהו ישעי ביום הכיפורים כמו שאמרו במדרש רבה, והיינו מחילת עונות."
(פרי צדיק חנוכה א)

מצות אכילה בערב יו"כ

"כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו מתענה תשיעי ועשירי"
(ברכות ח:)

"ולא היו מתעניין (האנשי מעמד)...באחד בשבת כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית"

(תענית כו.)

כדי שנתחזק לנו בתענית למחרת

"והוא מאהבת הקב"ה את ישראל שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עונותיהם וציום שיאכלו וישתו תחלה כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי... ושאונו בוטחים שהקב"ה יכפר לנו את עונותינו"
(טור או"ח תרד ועוד ראשונים)

שיהא ניכר שמתענים אנו דוקא ביוה"כ
"ואפשר לומר טעם... כדי שיהא ניכר צווי הש"י שצונו להתענות ביום הי"י"
(פרישה שם)

ערב יוה"כ- עינוי הגוף, יוה"כ- עינוי הנשמה
"ויום הכיפורים הוא בחי' נשמה וחיות של כל השנה הבחינות בחינת הגוף ובחינת הנשמה: וערב יום הכיפורים הבחי' בחי' גוף שמצוה לאכול ולשתות ערב יום הכיפורים ובחי' נשמה שצריך לאכול בערב יום הכיפורים אכילה גסה ולהרבות באכילה ושתיה כשיעור שני ימים ככתוב בספרים קדושים וכשאוכל אכילה גסה הוא עינוי ונמצא שיש לו גם כן בחי' יום הכיפורים שהוא בחינת נשמה וזהו מאמר רז"ל על פסוק ועניתם גו' בתשעה"
(מאור עינים, האזינו)

לחזק את העינוי מן התענית ביוה"כ
"הרי שהתענית שאחר העונג קשה יותר על האדם וכיון שבעיו"כ מצוה לאכול ולשתות ולהתענג ממילא דצער התענית קשה יותר ולכן הוה כאלו התענו תשיעי ועשירי ומיהו הכוחות חזקים יותר לסבול התענית כשאכל מקודם אלא דצער מרובה מההיפך הפתאומי"
(ערוך השולחן תרד:ד)

לכפר על הגוף והנשמה
"דכשאדם חוטא הוא בשותפות הגוף והנשמה ע"כ שתיהן צריכין כפרה והנה הגוף יש לו עינו כשאינו אוכל... והנשמה להיפוך עינוי שלה כשאוכלים ושותים ושאר הנאות הגוף ולכך צוה השי"ת עינוי לשתיהן לאכול ולשתות בעיוה"כ... וזהו עינוי הגדול לנשמה וביו"כ צוה להתענות ולסגף בחמש מיני סגופין ויש עינוי גדול לגוף"
(יש שכר, כמובא בילקוט יצחק, עניני יום כפור יב)

סעודות שמחה על כפרתנו
"וטעם הדבר שאכילה בתשיעי כל כך נכבדה שנחשבת כאילו התענה, לפי שבזה הראה שמחתו על כי הגיע זמן כפרתו, וזה לו לעד כי הוא דואג על עונותיו ועוד טעם, כי בשאר ימים טובים אנחנו קובעים סעודה לשמחת המצוה, כי יגדל וישגא מאד שכר השמחה על המצוות. ומפני שביום הכיפורים אי אפשר לקבוע סעודה מפני הצום, נתחייבנו לקבוע הסעודה על שמחת המצוה בערב יוה"כ"פ..."

טעמים נוספים למצות אכילה בערב יוה"כ
"...טעמים נוספים נאמרו במעלת האכילה בעיוכ"פ, והרי מעט מהם:
- להוציא מלבם של צדוקים, המתענים בתשעה על פי הכתוב:
- להטיב פנים ולהסיר לב רגז ולהשכין שלום ופיוסים בין איש לרעהו, טרם בוא יום הכיפורים, שאינו מכפר עד שיכצה את חברו תחילה:"
(ספר התודעה ד)

מנהג כפרות וטבילה

השימוש בתרנגול לכפרות

"ויש מהגאונים שכתבו מנהג זה...וכן נוהגין בכל מדינות אלו ואין לשנות"
 (רמ"א או"ח תרה)
"שיש בה(להשתמשות בתרנגול) שני טעמים אחד שהתרנגול מצוי בבית יותר מכל בהמה חיה ועוף....ועוד שמענו מחכמים הראשונים...תרנגול מובחר לפי ששמו גבר...וכיון ששמו גבר תמורת גבר בגבר מהני ומעלי...ואח"כ מניח ידו על ראש התרנגול תבנית סמיכה...ושוחטו לאלתר תיכף לסמיכה שחיטה"
 (טור שם)

על מה צריך לכוון ולחשוב בעת הכפרות

"ויחשוב שכל מה שעושין לעוף הזה(כדוגמת ד' מיתות ב"ד שזרקו לעוף אחר השחיטה הוא כעין סקילה ומה ששוחט תופסו בצואר ושוחטו ומתרכין אותו באש הוא דוגמא שריפה והרג וחנק-שעה"צ) הכל היה ראוי לבוא עליו וע"י תשובתו הקב"ה מסלק הגזירה מעליו ונתקיים דוגמתו בעוף זה"⁴⁵...ואפילו שני בני אדם יכולין ליקח כפרה אחת אם אין ידם משגת"

(מ"ב שם ס"ק ב)

טעמים לטבילה בערב יוה"כ

"ונהגו לטבול בערב י"ה"

(טור תר"ו)
 "משום קרי... וי"א דטעם הטבילה משום תשובה"⁴⁵ ולפ"ז יש לטבול ג"פ...צריך תמיד לטבול בעי"כ אפילו אם כבר טבל ער"ה ולא רעה עוד קרי"

(מ"ב תר"ו ס"ק כא)

חָיָב כָּל אָדָם לַהֲטָהָר בַּמָּקוֹה בַּעֲרֵב יוֹם כִּיפּוּרִים לִשְׁם קְדוּשַׁת הַיּוֹם וּלְשֵׁם תְּשׁוּבָה וְטָהָרָה מִן הָעוֹנוֹת. וְטָבִילָה זֶה הוּא מִמֶּנָּהג יִשְׂרָאֵל מִקְדָּמַת דָּנָא. לְדַעַת הַגְּאוֹנוֹת הַיָּא טָבִילַת מִצְוָה שְׁחִיבִין לְבָרֵךְ עֲלֶיהָ, אֲבָל אֵין אָנוּ נוֹהֲגִים לְבָרֵךְ סִמֵּךְ לְטָבִילָה זֶה מִדְּבָרֵי נְבִיאִים (יִשְׁעִיָּה א): כִּחְצֵי הַזָּכּוֹ הִסִּירוּ רַע מֵעַלְלֵיכֶם מִגֵּד עֵינֵי וְגו' אִם יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם כְּשָׁנִים - כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ:
 וַיֵּשׁ נוֹהֲגִים עַל פִּי הָאֲרִיז"ל לַהֲתוֹדוֹת בַּמָּקוֹה קוֹדֵם הַטָּבִילָה:
 יֵשׁ נוֹהֲגִים לְטָבֹל ג' טָבִילוֹת, כִּנְגַד חֲטָא, עוֹוֹן וּפְשַׁע, וְאַחֲרֵים נִהְגוּ לְטָבֹל ל"ט טָבִילוֹת:

(ספר התודעה ד)

וידוי של ערב יוה"כ

מקור וידוי ערב יוה"כ וזמנו

"ת"ר מצות וידוי ערב יוה"כ עם חשיכה אבל אמרו חכמים יתודה לפני שהוא יאכל וישתה שמא תטרף דעתו בסעודה ואע"פ שהתודה קודם שאכל ושתה מתודה אחר שיאכל וישתה שמא אירע קלקלה בסעודה"

(יומא פז:)

"ולהרבה מן המפרשים זה שאמרו...ומתודה לאחר שיאכל על ערבית קאי אבל הרמב"ן פירש דזהו וידוי בפ"ע...כדי שיכנס ביוה"כ בתחלת חיים כשכבר התוודה"
 (עוה"ש תרז:ב)

"ויש פוסקים שסוברין שצריך להתוודות גם אחר אכילה קודם חשיכה וראוי להחמיר כדעה זו (של"ה) וכן נהגו בזמנינו שאומרים אז תפלה זכה"
 (מ"ב שם ס"ק א)

⁴⁵ עיין לעיל בערך 'סימנים של ליל ר"ה' בטעם הסימנים

קדושת היום מתחילה כבר מצהריים ערב יוה"כ

"אבל גם זהו תדע, כי לעולם כאשר לאחר חצי היום השמש למערב נוטה ונטו צללי ערב, כבר החל ענין יום הבא, ולכך בחרבן ביהמ"ק בעו"ה, עיקר היה ביו"ד אבל בטי' נטו צללי ערב החל הצרה והשממה בעו"ה וכן תמיד, ולכך בערב יום כיפור כאשר נטו צללי ערב, כבר החלה קדושת יוה"כ, וקבעו חז"ל במנחה להתודות, ואמרה התורה ועניתם בתשעה לחדש בערב, היינו אחר חצות, ודרשו חז"ל (ברכות ח ע"ב פסחים נח ע"ב ר"ה ט. יומא פא.) כל האוכל וכו', ועיקר הסעודה אחר חצות, (יערות דבש א דרוש ב)

הטעם שלא חוזר הש"ץ על הוידי בערב יוה"כ

"ולענין חזרת ש"צ את הוידי במנחה כתב אבי העזרי (הרא"ש) שאין לו להחזירו כיון שאינו יכול לאומרו באמצע התפילה כמו בשאר התפלות וגם..לא נתקן אלא משום גזרה שמא יארע אונס"

(טור או"ח תרז)

תוספות יוה"כ (וגם שבת ויו"ט)

מקורות לתוספות שבת, יו"ט, ויוה"כ (שלוש ראשונים כולם מדאורייתא)

"ועניתם את נפשיכם בתשעה לחודש...הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן מוסיפין מחול על הקודש ואין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין ת"ל מערב עד ערב ואין לי אלא יום הכיפורים שבתות מניין ת"ל תשבתו אין לי אלא שבתות יומים טובים מניין ת"ל שבתכם הא כיצד כל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקודש"

(יומא פא:)

שיעור התוספת

"וזמן התוספות שצריך להוסיף היינו קודם שקיעת החמה"

(מ"ב תר"ה ס"ק ב)

שיעור ההוספה הוא לפחות שתי דקות

(אגרות משה או"ח א' צו)

"ומי שמחמיר על עצמו ופורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ"פ שליש שעה קודם שקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי שיטת כל הראשונים"

(מ"ב רסא סקכ"ג)

מנהג ישראל בתוס' יוה"כ

"ולכן נזהרים כל ישראל להפסיק מאכילתם ושתייתם בעוד השמש נראית להדיא על הארץ ולא סמוך לשקיעה ממש"

(ערוך השולחן או"ח תרח:ד)

לבישת הקיטל והטלית והדלקת נרות של יוה"כ

"את מוצא השטן בגימטריא שס"ה כמנין ימות השנה חסר חד, כל ימות השנה יש רשות להשטן להשטין לישראל, חוץ מיום הכפורים, אמר ליה הקב"ה אין לך רשות ליגע בהן, אף על פי כן לך וראה במה הן עסוקין, כיון שהולך ומוצא אותם כולם בתענית ובתפלה, ולבושין בגדים לבנים, ומעוטפים כמלאכי השרת, מיד חוזר בבושה ובכלימה, אמר ליה הקב"ה מה מצאת בבניי, אמר לו הרי הן כמלאכי השרת, ואיני יכול ליגע בהן",

(מדרש תהלים כז:ד)

"(וקראת לשבת עונג) ולקדושה' מכובד... זה יוה"כ שאין בו לא אכילה ולא שתייה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה"
(שבת קיט.)

לכבד יוה"כ בשאר מיני כבוד
"ונוהגין להרבות נרות... דכתיב על כן באורים כבדו ה'... ואמרינן ולקדוש ה' מכובד זה יוה"כ וכו'... על כן מכבדין אותו בכל מיני כבודים"
(טור או"ח תר"י)

"ללבוש בגדים לבנים נקיים ביוה"כ דוגמת מלאכי השרת(כמש"כ 'איש אחד לבוש בדים'-מ"ב)... וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי גם הוא בגד מתים וע"י זה לב האדם נכנע ונשבר"

(רמ"א או"ח תר"י ס"ד)
"ששני דברים הם כלומר בשבת שאתה יכול לענגו תקרא עונג באכילה ושתייה, ולקדוש ה' והיינו יוה"כ שאין בו רק קדושת ה' ולא עונג גשמי תראה לכבוד בשארי דברים שאתה יכול"
(ערוך השולחן או"ח תר"י:א)

עיקר טעם הקיטל
"דעיקר הטעם מפני שהוא לבן ונקי והוא בגד כבוד... ולכן האבל לא ילבש קיטל כי אין להתנאות עצמו בימי אבלו"
(ערוך השולחן או"ח תר"י:ב)

הטלית-לקשר אותנו לרחמי הגדולים
"ציצית של צמר שהם מרמזים על רחמים גדולים ורצון גדול... בחי' טלית לבן שנתעטף בו הקב"ה וסידר לפני משה י"ג מדות של רחמים... וזה בחי'... לבוש כתלג חוור ושער ראשי' כעמר נקא שמשם נמשכין אורות הציצית... בחי' כסא הכבוד מקומו של העולם... וע"כ בתחלת יוה"כ מתעטפים בציצית תיכף, כי עיקר החסד והרחמים של מחילת עוונות הוא ע"י הציצית"
(ליקוטי הלכות ציצית ג:יט-כ)

"מעשה בצדיק אחד שדרש לפני בני קהילתו קודם 'כל נדרי', והם כולם לבושים לבן ועטופים לבן, פתח ואמר:
'אחינו בני ישראל, שימו על לב שבגדים אלה שאנו לובשים עכשיו, נלך לעולם העליון ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. על כן נדמה בדעתנו כאילו אנו עומדים בבגדים אלה לפני כסא הכבוד ליתן דין וחשבון, ונתחרט חרטה גמורה. שבשעה שעומדים לפני כסא הכבוד מתחרטים באמת, אלא שאין חרטה מועילה אחרי מיתה, אבל עכשיו הרי היא מועילה. על כן נתחרט בלב שלם על פשעינו ונקבל עלינו באמת שלא נחטא עוד, ונבקש מחילה וסליחה לפני מלך מוחל וסולח'...
כנגד בגדי כהן גדול, ורמז לכפרה

... "יש בבגד לבן גם רמז לכפרת עוונות ולהלבנת חטאים, כמו שנאמר (ישעיה א):
אִם יְהִי חֲטָאִיכֶם כְּשָׁנִים - כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ וְגו', וכמו שהכהן הגדול המכפר על העם היה לובש בגדי לבן ביום הכיפורים, בבואו לקדש הקדשים"
(ספר התודעה ד)

ענייני תשובה**הגישה שתשובה מחייבת**

"אדם שהגיע עשיית חושב לעצמו בלבד: מהיום והלאה אתפלל טוב יותר ואלמד כראוי... למחשבה זו אין כל קשר לעניין תשובה. אין זו אלא החלטה בלב שנועדה 'להרגיע' את מצפוני. תשובה אמיתית לא תתכן אלא ע"י נקיטת צעדים מעשיים לשינוי המצב... לתכנן תכנית ולטכס עצות מעשיות... להתחיל עם נקודה אחת ועליה לעבוד, וכך לאחר מכן להמשיך הלאה... ואכן זה דבר קשה, אך ע"י שעושים 'עסק' מהמצוות ומחפשים תחבולות ניתן להצליח. אבל דבר אחד ברור... לא שהאדם יתפוס איזה פרט צדדי ושולי ויסתפק בזה הנקודה שהאדם צריך לבחור... נקודה שיכולה לגרום עם הזמן שינוי מקיף יותר בהיקף של האדם"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-עשיית)

תכלית הבריאה- הבעל תשובה האמיתי

"תכלית תכניתו... אינם הצדיקים... אלא בעלי תשובה!... הבעל תשובה תופס את בורא העולם... בחזקה כמו בן המתנפל על אביו שלא ראהו זמן רב. ובאמת העולם תמיד הולך ומתפרק עד שיגיע הזמן שבו העולם כולו יאמר 'רבונו של עולם... איננו יכולים להתקיים בלעדך', יחבק חיבוק עז את אביו שבשמים ואז יגיע העולם לתכליתו. נמצא, אפוא, ש'תשובה' אינה מעשה של בדיעבד... כי תשובה תכלית כל בריאת העולם"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל, שם)

תפלת זכה

תפלה מקדמונים ופרטיה

"נהגו בהרבה תפוצות ישראל שמיד כשבאים לבית הכנסת אחר הסעודה המפסקת וקודם 'כל נדרי', אומרים בכנות הלב את התפילה שמחבר ספר 'חיי אדם' העתיקה מספרי קדמונים, והיא הנקראת 'תפילה זכה'. ונאה תפילה זו לשמה; זכה היא בכל אמריה, ומזככת את לבות אומריה, ומכשרתם לקבל עליהם את יום הכיפורים בקדושה וטהרה ומחילת עוונות:..."

פתחון פה בעבירות בין אדם לחבירו

"...גופה של 'תפילה זכה', שיש בה קבלת הצום בכל חמשת עינויו וגם יש בה פתיחת הלב לחרטה ולוידוי. ואולם עיקרה של תפילה זו שבשעת פתיחת הלב בתשובה ובחרטה ובדברי ריצוי לפני המקום ב"ה, היא נותנת בפי השבים דברי סליחה ומחילה בכל חטאות האדם בינו לחברו:

פתוח הלב של כל איש ישראל לחרטה ולתשובה, ואולם מה רבו המחסומים שמונעים ממנו את הכפרה על רוב עוונותיו. שרוב העוונות - בחטאות שבין אדם לחברו. ועברות שבין אדם לחברו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו, היכן ימצא עתה את כל חבריו שבקצוי ארץ כדי לרצותם? והיכן ימצאו חבריו אותו כדי לרצותו על כל מה שחטאו נגדו? - באה תפילה זכה זו ונותנת בפי כל השבים, באשר הם שם, דברי מחילה וסליחה שכל אחד מוחל לחברו בלב שלם, ונטלים מחסומי הכפרה ונפתחים שערי הרחמים בשמים:"

(ספר התודעה ד)

עניין כל נדרי**החשש לחומר העבירות שע"י דיבור דווקא לקראת יוה"כ**

"חששו ביותר לעון נדרים (וממילא קבעו התרת הנדרים של 'כל נדרי' דווקא וסומך ככל האפשר ליוה"כ) לפי שהוא חמור מאוד ועונשו מרובה... שאמרו רבותינו 'האומר בפיו חמור מהעושה במעשה' (ערכין ט"ז)... וטעם דבר זה הוא לפי שיתרונו של האדם על בעלי חיים הוא בכוח הדיבור... ואם הוא משמש בו לרעה הרי הוא מוריד את עצמו למדרגה נמוכה משל בעלי החיים"

(ספר התודעה א:ב)

ההתרה להתפלל עם העבריינין

"קודם שיתפלל מתירין לכל העבריינין כדי להתפלל עמהם ואפי' אם לא יבקשו שיתירו להם דא"ר שמעון חסידא כל תענית ציבור שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סמני הקטרת"

מטרת אמירת 'כל נדרי' וענין אומרו ג"פ

"וכתב א"א הרא"ש... כל נדרי... שנתקן על הנדרים שעברו עליהם בשנה שעברה ומתירין אותם כדי להינצל מהעונש ולכך אומרים ג"פ (כלשון תלמוד מותר לך מותר לך מותר לך-ב"י) ואומר ונסלח לכל עדת בני ישראל כי צריכין כפרה לאותן שעברו"

(טור תרי"ט)

הניסוח לצאת כל הדעות

(לצאת כל הדעות על מה 'כל נדרי' קאי) יש שאומרים... מיוה"כ שעבר עד יוה"כ הזה ומן יוה"כ הזה עד יוה"כ הבאה"

(ערוך השולחן או"ח תרי"ט:ד)

מקול נמוך לקול גבוה

"וכתב מהרי"ל ויאמר כל נדרי ביום דאין מתירין נדרים בשבת (והוא הדין ביוה"כ)... בפעם הראשון יאמר כל נדרי בלחשה ובפ"ב יגביה קולו יותר ובפ"ג עוד יותר לפי שבדרך זו נשמע באימה וביראה וכן בשחרית כשמתחיל המלך יתחיל בלחש מטעם זה"

(דרכי משה או"ח תרי"ט)

טעם אמירת 'שהחיינו' בביהכ"ס

"(אומרים שהחיינו בבהכ"ס) הכא אי אפשר לאומרו על הכוס... ומברך שהחיינו... וכל כך.. שמא יש א' מישראל שלא בירך"

(טור או"ח תרי"ט בשם ר"ע גאון)

מעריב ליל יוה"כ

ג"ג מידות הרחמים

לעורר את הרצון הקדום להיטיב לכנסת ישראל

"צריכין אנו לשוב בתשובה שלימה לפנינו יתברך שמו ולהמשיך על ידי תשובה י"ג מכילין דרחמי על כנסת ישראל, לכן אנו אומרים בימים אלו עד יום הכיפורים בכל יום השלש עשרה מדות כדי לעורר הי"ג מכילין דרחמי על כנסת ישראל, כאשר היה ברצון הקדום שעלה ברצונו לברוא את העולם היה רק כדי להיטיב לכנסת ישראל. והי"ג תיקוני דיקנא הוא מזל"א שמזלא עולה בגימטריא ג' היות והן י"ב אותיות ועם המקור הן י"ג כנ"ל בדיבור הקדום"

(מאור ושמש, ראה)

אמירת ה"ג מידות הרחמים היא צורה של תפילה

"י"ג מידות הרחמים הם בעצם תפילה. משל... לעני בלויי סחבות הניגש לעשיר ואומר לו "אתה הרי עשיר גדול, יש לך לב רחב והידיים שלך פתוחות לכל הנצרך" יותר הוא לא אומר, הוא גם לא צריך לומר- העשיר מבין את בקשתו, כך גם אנו אומרים לפני הקב"ה-ה' ה' א-ל רחום וחנון"... והבקשה מובנת מאליה."

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-אלול)

לבטוח ולהתנהג במידותיו

"האדם צריך ללמוד את מידותיו ית'... והתחזק בהכרתו שרק מידות הרחמים של השי"ת יכולות להושיע אותו... כאשר יזכיר את הי"ג מידות בתפילתו יסמוך רק עליהן. וכפי מדרגת הכוונה בתפילה והביטחון במידותיו ית' באותה מידה יענה השי"ת... כך הקב"ה בהתלבשו במידותיו בא ללמדנו לא רק שנכיר ונזכיר את מידותיו אלא שגם אנו צריכים להתלבש במידותיו, לרכוש אותם לקנין בנפשינו וללכת בהן."

(שפתי חיים א: יוה"כ)

כתפילה לגילוי שלמות חסדו ית'

"עניין תפילה זו היא השאיפה הפנימית ביותר לגילוי שלמות חסדו ית' (כידוע בחינת י"ג-א' ח' ד'-א' ה' ב' ה' דהיינו דביקות אמיתית) דבר זה הוא גילוי אחדות מידותיו ית'... שכל מידותיו הם אך רחמים גדולים (שלמות ואחדות היינו הך, כידוע) ותפילתו היא לזכות להכרת גילוי חסדו בלי תכלית וגבול"

(מכתב מאליהו ב: א)

בשכמל"ו בקול רם

טעם שאומרים בשכמל"ו בלחש כל השנה וביוה"כ בקול רם
"בשכמל"ו בקול רם וסמך לדבר במדרש ואלה הדברים רבה... כשעלה משה לרקיע שמע מלאכי השרת שהיו מקלסין להקב"ה בשכמל"ו והורידו לישראל למה הדבר דומה לאדם שגנב... חפץ נאה מפלטרין של מלך ונתנו לאשתו ואמר לה אל תתקשטי בו אלא בצנעה בתוך ביתך לכן כל השנה אומרים אותו בלחש וביוה"כ אומרים אותו בפרהסיא לפי שאנו כמלאכים"

(טור שם)

וידוים בתפלת יוה"כ

טעם אמירת הוידוים י' פעמים

"וצריך כל יחיד לומר יו"ד וידוים ביוה"כ... כנגד י"פ שהיה כ"ג מזכיר את השם ביוה"כ"

(מ"ב תרכ ס"ק ב)

טעמים לריבוי הוידוים

"ואין הוידוי מועיל אלא כשגמר בלבו לעזוב החטא. שאם התנדה ולא גמר בלבו, הרי זה כטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועלת לו עד שישליך השרץ:
לפיכך מרבין ביוה"כ באמירת וידוי, ואומרים סדר וידוי פעמים אחדות, שאם אמירה אחת לא הועילה, לפי שבאותה שעה עדן לא גמר בלבו לעזוב החטא - תועיל האמירה האחרת"

(ספר התודעה ד)

"כשהתפללנו ערבית ואמרנו "אשמנו"... היתה לנו השגה אחת ביחוד של הקב"ה, בשחרית ההשגות הן כבר אחרת לגמרי... הרבה יותר גבוהות ונשגבות וכן מוסף מנחה ונעילה"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-יוה"כ)

ענין הוידוים

"אדם החוטא הסבור כי ע"י חרטה-עקירת הרצון כעקירת המעשה, וע"י זיכוד הנובע מתוך יגון מתקן הוא את החטא ועושה את עצמו מחדש, הנו טועה בחלוטין!... לתקן חטא יכול אך ורק הקב"ה בכבודו ובעצמו... מעשה הוידוי אינה מעשה שאדם עושהו בינו לבין עצמו... אלא מהותו של "וידוי" הוא לבוא לפני... (ה')

ולשחוח עמו בדברים המקרבים את הלב, וכשזה בא אחרי חטא מטרת הוידוי היא לחזור ולהתקרב להקב"ה וכביכול להתפייס עמו ע"י שאומר לפניו שחטא כלפיו ומבקשת סליחתו"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-יוה"כ)

שמירות מיוחדות נגד קרי

"כתב השל"ה קדום שישן יאמר ד' מזמורים הראשונים שבתהילים שהם שמירה לקרי(היינו לבד הק"ש שקורין בכל יום) וטוב שלא יעטוף בכרים וכסתות המחממין ועכ"פ לא יכסה רגליו"

(מ"ב תרי"ט ס"ק יד)

שחרית יוה"כ

שאינ לקצר בסליחות ובקשות של רחמים

"טוב לקצר בפיוטים ובסליחות"
 "אבל סליחות ורחמים הנאמרים בברכות האמציעות חובת היום הם ואינו שבח למעט בהם"

(ב"י שם)

טעם קריאת התורה של הבוקר

"קורין ששה בפרשת אחרי מות" (ש"ע תרכ"א:א)

"והעיקר בזה שעיי"ז יתן לב לשוב מעבירות שבידו אם בארזים(כבני אהרון) נפלה שלהבת מה יעשו איזובי הקיר (כמו אנחנו)"

(מטה אפרים)

'זכור'

איך שעוזרים צדקת החיים עבור המתים

"כתב הרוקח מה שפוסקין צדקה עבור המתים ביה"כ...שכתב...הכיפורים אחת בשנה יכפר וסמוך ליה איש כופר נפשו לה' ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעבורו אלא ה' בוחן לבות החיים והמתים אם אותו מת בחיים היה נותן צדקה ואם היה עני אותו המת אך לבו בטוב והיה נותן אם היה לו אז מועיל לו קצת כי החי יכול לבקש להקל דין המת כדוד על אבשלום...ונותנים לכבוד המתים שהצדיקים מצילים על צאצאיהם"

(ב"י תרכ"א)

טעמים ורמזים ל'זכור'

"וכתב מהרי"ו דלכך נקט יום כיפורים לשון רבים לחיים ולמתים וכלבו כתב מה שאנו נוהגים לזכור מתים משום דזכירת מתים משבר ומכניע לבו של אדם"

(דרכי משה או"ח תרכ"א)

מוסף וסדר העבודה

מקור אמירת סדר העבודה וטעם אמירתו במוסף

"ועבודת יום הכפורים איהי באריכות ואיהי כלילא מתלת דרגין במחשבה דבור ומעשה",
 (זוהר - רעיא מהימנא פנחס רנה:)

"במוסף אומר ש"ץ סדר העבודה" (ש"ע שם:ד)

"שמע"י שמנהגם (בימי הגמרא) היה להזכיר ולומר סדר עבודתו של כה"ג ביוה"כ"

(ב"י או"ח תרכ"א בשם הר"ן)

"במוסף...דעיקר עבודה של כ"כ היה במוסף ולכך אנו אומרים ג"כ כדי לקיים

ונשלמה פרים שפתינו"

(מ"ב שם ס"ק י"ג)

מקור מנהג ההשתחוות בסדר העבודה

"ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם גם בעלינו" (רמ"א שם)

"וכתב אבי העזרי על כל אזכרה היו מברכין וכורעין לכבוד וכן מצינו... כשמסרו ר' נחוניא בן הקנה את השם לתלמידיו צוה להם לכרוע וליפול על פניהם וכן אנו עושין לדוגמא"

(טור שם)

ליזהר להפסיק בינו ובין הרצפה בהשתחוות

"ויש להשתטח עשבים על הרצפה משום שאסור לשטוח אפיו על הרצפה או יחוץ בטליתו"

(מ"ב שם ס"ק י"ד)

טעם אמירת 'אנא בשם'

גם הריב"ש כתב בתשובה... שמע מרבתי הר"פ והר"ץ שהיו עוברים לפני התיבה ואומרים לפני אדני תטהרו שכיון שאנו מזכירין הפסוק כאשר כתוב בתורה אין לשנותו אבל באנא השם שהם דברי כהן גדול לבד ולא מקרא שכתוב בתורה בזה אם היינו אומרים אנא אדני היה נראה שהכ"ג היה אומר בכינויו כמו שאנו אומרים ולזה אומרים אנא השם "

(ב"י שם)

קריאת התורה והפטרה למנחה יו"כ

טעם קריאת פרשת העריות במנחה

"וקורין... בעריות כדי ליתן אל לבו לשוב אם יש בו איזה חטא מענין זה⁴⁶ וגם רמז שלא יגלה הקב"ה ערוותנו מעונותינו"

(ערוך השולחן ע"פ תוס' מגילה לא.)

"ול"נ דכיון דנפשו של אדם חשקה בעריות טפי מכל עבירות ע"כ מזהירין ע"ז ביוה"כ שהוא יום נורא וחקוק בלב האדם טפי משאר ימות השנה"

(ט"ז או"ח תרכ"ב ס"ק ד)

"מכאן רמז לאדם שאפילו יתעלה במעלות הקדושה(כמו אנחנו לשעת מנחה ביוה"כ)... אל

יבטח בעצמו שכבר ניצל מפיתוי היצר הרעים והגסים ביותר "

(ספר התודעה א:ב)

טעם הפטרת ספר יונה

"וקורין... גם מיונה(כי) מבואר שאי אפשר לברוח" (מדין שמים)

(ערוך השולחן או"ח תרכ"ב:ב)

"כי האדם חושב... לייאש את עצמו שאין יכול לתקן... וע"כ יתנהג תמיד באופן א' ואם יגזור עליו הקב"ה למות ימות אבל טעות הוא שסוף דבר יהיה כל מה שהקב"ה רוצה מנפשו שיתקן מוכרח הוא לתקן... וא"כ למה לו כל העמל למות ולסבול... צרות ולחזור עוד הפעם וריאה מיונה שהקב"ה רצה מאתו שילך והוא מיאן בזה... ראינו שסוף דבר היה רצון הש"י נתקיים וילך וינבא כן הוא האדם בעניניו"

(שער הציון תרכ"ב:ו)

⁴⁶ 46 חשוב לדעת שהשחתת זרע גם נחשב סוג עריות וצריך תשובה וכפרה

נעילה וסוף יוה"כ

טעמים בחז"ל לתפילת נעילה

**"אלא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אם תוציא את דיני ביום הכיפורים בבקר-
איני יכול לעמוד אלא אקרא קריאת שמע ואתפלל ארבע תפילות ואח"כ 'מלפניך
משפטי יצא' "**

(ילקוט שמעוני)

**"אמר ר' לוי גם כי תרבו תפילה מכאן שכל המרבה בתפילה נענה וכו' וזהו בציבור
וכו' אימתי הוא נעילה"**

(ירושלמי ברכות ד:א)

'ברוך שם כבוד מלכותו'

כנגד כל"י ומלכות ה' היה הוה יהיה

"טעם לברוך שם כבוד ג"פ כנגד..כהנים לויים וישראלים ועוד...פירושה' מלך קודם
שנברא העולם, ה' מלך בעוה"ז ה' ימלוך לעתיד"

(מטה משה, כמובא בילקוט יצחק עיניני יו"כ יח)

'ה' הוא האלהים'

היחוד האמיתי באורח פרט

"ואז זכו כל ישראל לומר הוי"ה הוא האלהים שהוא היחוד האמיתי באורח פרט.
וכן במוצאי יום הכיפורים אומרים ז' פעמים הוי"ה הוא האלהים שאז אחר שעשו
ישראל תשובה ונתגלה תרעא דחירו בינה עלמא דאתי מזכירין ז' פעמים יחוד זה.
ומספר ז' הוא מספר השלם כידוע. והוא על דרך מה שנאמר אז תבין וגו', ודעת
אלהים תמצא שזוכין לבחינת הדעת. שעל ידי זה זוכין ליחוד באורח פרט וכמו
שנאמר וידעת היום"

(פרי צדיק חנוכה יג)

הטעם לאמירתה ז' פעמים

"ז' פעמים אלה כנגד ז' רקיעים שקרע הקב"ה לישראל בשעת מתן תורה...טעם
אחר...שכינה ששרתה בינינו...מלויין אותה מרקיע לרקיע עד כסא כבודו"
(ספר התודעה א:ב)

"ז' פעמים...להורות כי הטבע⁴⁷ שהוא תחת הזמן המוקף משבעה ימים וז' כוכבי
לכת הכל הוא ה' השגחתו ית' ואם יסיר השגחתו אף רגע תחזיר העולם לתוהו ובוהו
ולהוציא מדיעות הפוקרים"

(ערוך השולחן או"ח תרכ"ג:ח)

תקיעת שופר של מוצאי יוה"כ

זכר ליובל-ופנימיות ענינה

"ותוקעין תשר"ת זכר לתקיעת היובל שהייתה בי"ה"
"יום הכיפורים הוא גם כן גאולה נפשית...החטא משעבד...וביום הכיפורים הוא
יוצא לחירות...עניין התקיעה שבמוצאי יום הכיפורים על היציאה לחירות...כיוכל"
(מכתב מאלהו ב:א)

לבשר טוב

**"הטעם משום דאיתא במדרש דמוצאי יוה"כ בת קול יוצאת ואומרת לך אכול
בשמחה לחמך"** (סימן טוב לבשר לנו כי הקב"ה קבל תפילתנו-ערוך השולחן)
(הגהמ"י)

⁴⁷ כי 'הא' להים בגמטריא 'הטבע'

לסמל ניצחונינו נגד השטן וכדי לבלבלו

"והרוקח כתב שהטעם..לומר נצחנו את השטן. והכלבו כתב שהטעם...כדי לערבב השטן שחוזר לשלוט במוצאי יוה"כ"
 "וכתיב עלה א"להים בתרועה אלמא אחר תקיעת שופר הוי העלאה והסילוק"
 (ב"י שם)

טעמים נוספים לתקיעה אחר נעילה

"טעם רביעי, כדי להזכיר זכות עקדת יצחק בשעת חתימה אחרונה :
 טעם חמשי, זכר לעלייתו של משה לשמים בפעם האחרונה וירידתו מן השמים, שעלה בראש חדש אלול וירד ביום הכיפורים, וצנה לתקוע בעליתו ובירידתו, ולהזכירו תקיעות של מתן תורה שקבלנו בלב שלם ובנפש חפצה :
 ...טעם שביעי, להודיע שהוא לילה ויאכילו את בניהם שהתענו ויכינו סעודת מוצאי יום הכיפורים :
 טעם שמיני, להודיע שמוצאי יום הכיפורים הוא כעין יום טוב, ומצוה לאכול סעודה כביום טוב ולשמוח בו, כמו שאמרו במדרש :
 במוצאי יום הכיפורים בת קול יוצאת ואומרת : לַךְ אֶכֶל בְּשִׁמְחָה לַחֲמֵךְ וּשְׂתֵה בְּלֵב טוֹב יֵינְךָ כִּי כָּבֵר רָצָה הָאֱלֹקִים אֶת מַעֲשֶׁיךָ (קהלת ט), ומפני שאין יום טוב זה מפורסם, עשו בו תקנה לפרסמו :"

(ספר התודעה ד)

תשובה אמיתית לאחר טהרת יוה"כ

"במדרש (ויק"ר פ' כ"ט) תקעו בחודש שופר בחודש זה תחדשו מעשיכם בחודש זה תשפרו מעשיכם. נראה ששני ענינים מזכיר כאן, חידוש מעשים זהו להבא להתחיל מחדש כאילו היום נולד, ותשפרו מעשיכם הוא על העבר, היינו לתקן המעשים של כל השנה, שחסרו להם חיות והתלהבות, מתקנין בחיות והתלהבות של ראש השנה והימים הנוראים :
 והנה הקדים חידוש מעשים שהוא להבא, על תיקון המעשים שלשעבר, כי הקבלה על להבא קודמת, ובלעדה אין לקוות על תיקון של לשעבר, וכאשר ישים האדם אל לבו את כשרון העת שמוכשר בנקל לתקן את כל מה שעבר, צריך ללבוש עוז ואומץ להיות חרד על הדבר ולא להיות נרדם, ואם ח"ו גם עתה יכבד לבו, הוא צריך ליתן דין וחשבון ח"ו על העצלות והכבדת הלב זה, וזה שאמרו ז"ל בינונים תלויין ועומדין מר"ה וכו' לא זכו וכו' דלכאורה אינו מובן מדוע יצאו מכלל בינונים לכלל רשעים גמורים, אך יובן שמעתה העצלות והכבדת הלב ניתוספו על חשבון מחצה עוונות, וע"י זה העוונות מכריעין ח"ו, השי"ת יחזירנו בתשובה שלימה לפניו"
 (שם משמואל תרפ"א)

הבדלה של מוצאי יוה"כ

מדוע דוקא אור ששבת

(ש"ע או"ח תרכ"ד ד')

"ואין מברכים...על האור שהוציאו עתה"

"דבמוצאי שבת הטעם משום שאז נברא האש...אבל יוה"כ לפי שכל הלילה וכל היום היה אסור להדליק ועכשיו הותרה ההדלקה והוי כברכת הנהנין ויש הפרש גדול בין שבת ליוה"כ דבמוצ"ש מברכין על אור חדש שנתהוה עתה...לפי שתחילת ברייתו היא במוצ"ש וגם אש זה תחלת ברייתו הוא משא"כ במוצאי יוה"כ דהטעם מפני ששבתנו מאור צריכין לברך ג"כ על אור ששבת ביוה"כ והיינו שדולק מעיוה"כ"
 (ערוך השולחן שם ב:)

חג הסוכות

עיקר ענינה של חג הסוכות

חג של הודאה לה' על אסיפת תנובת השדה
 "סוכות שהכוונה בו השמחה והששון הוא שבעת ימים, מפני שיתפרסם
 העניין... כבר זכרה התורה סבתו באספך את מעשיך מן השדה, ו"ל, עת מנוחה
 והפנאי מן העסקים ההכרחיים... שכן היה העניין מפורסם באומות
 מקדם... הקרבנות הקדומים והקבוצים היו אחרי אסוף התבואות והפירות כאלו היו
 קרבנות מפני הרווחה"

לזכר נסי המדבר ללמד את מידת הענוה ולהרבות בשבח ה' ע"י זכירה בפועל
 "אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך שאני פורע לבניך וכו' (תהלים קה) פרש ענן
 למסך הרי במדבר, בארץ מנין, (ויקרא כג) בסוכות תשבו שבעת ימים, לע"ל מנין
 שנא' (ישעיה ד) וסוכה תהיה לצל יומם מחורב"

(בראשית רבה מח: י)

"סוכות... מלמד.. לנו דעת ומדות... הדעת בסוכות להתמיד זכר אותות המדבר
 לדורות, אמנם המדות, הוא שיהא אדם זוכר ימי רעה בימי טובה, בעבור שירבה
 להודות לה' ושלמד ענוה ושפלות... יצא מן הבתים לשכון בסוכות כמו שיצאו
 השרויין בצער שוכני מדברות, לזכור שכן היה ענינו בתחילה כי בסוכות הושבתי
 וגו' ונעתקנו... לשכון בבתי המצויירים במקום הטוב שבארץ והשמן שבה, בחסד
 ה' וביעודיו לאבותינו"

(מורה נבוכים ג: מג)

כי צוה שידעו הדורות את כל מעשי ה' הגדול אשר עשה עמהם להפליא ששכן
 אותם בענני כבודו כסוכה, כענין שנאמר (ישעיה ד ה ו) וברא ה' על כל מכוון הר ציון
 ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חפה וסוכה תהיה
 לצל יומם מחורב וגו', ומפני שכבר פירש שענן ה' עליהם יומם ועמוד האש בלילה,
 אמר סתם כי בסוכות הושבתי, שעשיתי להם ענני כבודי סכות להגן עליהם. והנה
 צוה בתחילת ימות החמה בזכרון יציאת מצרים בחדשו ובמועדו, וצוה בזכרון הנס
 הקיים הנעשה להם כל ימי עמידתם במדבר בתחלת ימות הגשמים. ועל דעת
 האומר סכות ממש עשו להם (סוכה יא ב), החלו לעשותן בתחילת החרף מפני
 הקור כמנהג המחנות, ולכן צוה בהן בזמן הזה. והזכרון, שידעו ויזכרו שהיו במדבר
 לא באו בבית ועיר מושב לא מצאו ארבעים שנה, והשם היה עמהם לא חסרו דבר:
 (רמב"ן ויקרא כג: מג)

השבעים פרים כרמז לשנים החולפים

"השבעים פרים (שמקריבים בימי סוכות) לרמז על שבעים שנה של האדם... וע"כ
 מתמעטים והולכים... אשר שניו מתמעטים והולכים להשקיט את רוחם ולהכניע את
 יצרם (בזמן שמחתם של סוכות לזכור גם יום המיתה)

(נועם המצוות)

סוכות כנגד עמוד העולם של 'גמילות חסדים'

" השלשה רגלים מורים על שלשה עמודים שהעולם עומד עליהם, וחג הסוכות מורה
 על עמוד גמילות חסדים... כי בזמן ההוא נאסף... כל התבואות ופירות ונתחלק
 תרומות ומעשרות... ע"כ צוה התורה"ק לאגד ביחד שלשה מינים... לרמז על שלשה

כתות בני ישראל הכהנים ליום וישראלים...עשירים בעלי הבתים ועניים...ת"ח
בינונים ועמי הארצים...ויכרתו ברית שלום ביניהם"

(נועם המצוות)

לחגוג את קיום הגשמי של עם ישראל -לזכור שהכל מאת ה'

בסוכות חוגגים אנו את הקיום הגשמי של האומה הישראלית. ע"כ עונת החג היא בסתיו בזמן שכבר נתן ה' לבני אדם את כלכלתם לכל השנה באמצעות הטבע. חג הסוכות מזכירה ומלמדת אותנו שכל קיומינו אך ורק מאת ה' וישחייבים אנו לצפות לו גם בזמני הצלחה כי הוא מקור הצלחתנו. וכן בעת הצורך נפנה עליו כי הוא צורנו ושומרנו בעת צרה. וכתוצאה נתחזק באמונה

(חורב)

למה חג הסוכות ממושכת שבעת ימים

"למה צוה ה' (מצוות סוכה) להיות שבעת ימים...תחת ענני הכבוד כמחז"ל ארבעה לארבע רוחות העולם וא' מלמעלה ואחת מלמטה ואחת שמהלכת לפנייהם(הרי זה ז') (טור ברקת-כמובא בילקוט יצחק-עניני סוכה)

זמן שמחתנו- שמחה בהתגלות מלכותו

"וקדושת חג הסוכות שאומרים בו זמן שמחתנו יותר מבשאר מועדים שבהם גם כן מצות שמחה. מפני שבסוכות נולד מעצמה השמחה מצד התגלות כבוד מלכותו יתברך בימים הקדושים וכמו שנאמר ישמח ישראל בעושי בני ציון יגילו במלכם. שמחו צדיקים בה'."

(פרי צדיק ויצא ג)

זוכים לדעת וישרות הלב

"ויעקב זכה לישרות לב לעולמי עד וישראל זוכין על כל פנים בימי חג הסוכות. וזה מדת הדעת מדתו של יעקב כמו שאמר (זוהר הקדוש שמות מ"ד סע"ב) עבד ליעקב ברזא דדעת וזה זוכה הישראל בסוכות למען ידעו וגו' שיזכו למדת הדעת שיכנס בלב כי בסוכות הושבתי הגנה מיצר הרע."

(פרי צדיק סוכות א)

ז' מצות החג כנגד ז' אושפיזין

"והז' שמחות נגד הז' רועים האושפיזין שד' מינים נדרש (במ"ר שם) נגד האבות ויוסף. פרי עץ הדר זה אברהם כו' כפות תמרים זה יצחק כו' וענף עץ עבות זה יעקב כו' וערבי נחל זה יוסף כו'. ושמחה נגד משה רבינו כמו שאומרים ישמח משה במתנת חלקו שהיא התורה שניתנה לו במתנה. וכן שמיני עצרת והיית אך שמח ששמחין בלא שום מצוה רק בדברי תורה כמו שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתוב לישרי לב שמחה ישרים לשמחה (כמו שאמרו סופ"א דתענית) וסוכה נגד אהרן שבזכותו זכו לענני כבוד (כמו שאמרו שם ט'). וחגיגה נגד דוד המלך ע"ה שבו מצינו המחילות ורקידין שביטל עצמו וכבודו לכבוד השם יתברך וכמו שנאמר ושחקתי לפני ה' ונקלותי עוד מזאת וגו' והוא חוגו חגא. ועל זה הביאו בתוספות מלשון יחוגו וינועו כשיכור"

(פרי צדיק סוכות יג)

לאתהפכא חשוכא לנהורא

וקדושת חג הסוכות הוא לאתהפכא חשוכא לנהורא דהיינו להכניס את ההיפוך לקדושה כי מצות אכילה בסוכה הוא בלחם חמץ. ולכן בכל יום מימי החג הוא אושפיזא אחת וגם מקריבין שבעים פרים נגד שבעים אומות, והיינו לברר את הרע

שבז' מדות שכל אחד כלול מעשר ולהכניסם לקדושה וביום הזה שהוא השביעי של חג נכללו כל הז' מדות בקדושה.

(פרי צדיק סוכות כט)

חנוכה וסוכות

"אא"ז מו"ר ז"ל הגיד כי חז"ל רמזו במשנה מחג ועד החנוכה מביא ואינו קורא ולא אמרו עד כ"ה בכסליו רק לרמז כי שמחת החג מאיר עד החנוכה עכ"ד. ומסתמא בשעת הנס ממש הי' הישועה בכח הארת החג כי כל תהלוכות השנה בכח הג' רגלים. וסוכות הוא ח' ימים מה"ת ואין רגל אחר כמוהו לכן חנוכה תיקנו כעין חג הסוכות ולכן יש בו מהדרין כמו בסוכות הדר בעינן. וגם הנס נעשה ע"י הכהנים וענני הכבוד בזכות אהרן. ולכן בני בינה קבעו שמונה ימים כעין החג."

(שפת אמת לחנוכה תר"מ)

סוכות והתגלות מלכותו וחסדיו

"וזה בחינת סכות שאז נמשכין כל החסדים כידוע בכונות, דהינו בחינת חסד חנם הנ"ל שהתחלנו להמשיכו בראש השנה שאז נברא העולם כנ"ל. ועתה בסכות נמשכין ונתגלין כל החסדים על - ידי זה, כי בראש השנה עדין היו החסדים בהעלם גדול שעדין לא נתגלה מלכותו וכל עבודת הצדיקים וישראל אז הוא לגלות מלכותו, להודיע לכל באי עולם כי הוא יתברך ברא את העולם בחסדו. ועוסקין בזה מראש השנה ועד יום כפור."

(ליקוטי הלכות לר' נתן בהכ"נ ה)

זמן לבטל עצמו אל הכלל

"אא"ז מו"ר ז"ל הגיד כי חז"ל רמזו במשנה מחג ועד החנוכה מביא ואינו קורא ולא אמרו עד כ"ה בכסליו רק לרמז כי שמחת החג מאיר עד החנוכה עכ"ד. ומסתמא בשעת הנס ממש הי' הישועה בכח הארת החג כי כל תהלוכות השנה בכח הג' רגלים. וסוכות הוא ח' ימים מה"ת ואין רגל אחר כמוהו לכן חנוכה תיקנו כעין חג הסוכות ולכן יש בו מהדרין כמו בסוכות הדר בעינן. וגם הנס נעשה ע"י הכהנים וענני הכבוד בזכות אהרן. ולכן בני בינה קבעו שמונה ימים כעין החג."

(שפת אמת לסוכות תרל"ד)

להראות שסומכים על חסד העליון

"השי"ת מכסה שמים בעבים שהוא חסד שם ע"ב. והיא מצות הסוכה כדי להכין מטר כמ"ש נסכו לפני מים בחג כו'. פי' שבנ"י צריכין להראות שצריכין לחסד עליון כדי שיהי' קיום לכל הברואים. והוא בחי' שבעים פרים על ע' אומות שמתקיימים רק בחסד עליון. וזה שמסיים הפסוק רוצה ה' כו' את המיחלים לחסדו. הם בנ"י ששמחים במצות סוכה לחסות בחסדו ית'. כי מי שצריך לחסד אין רבותא שמצפה לזה. רק על בנ"י נאמר את המיחלים לחסדו. ר"ת אה"ל והוא הסוכה כנ"ל."

(שפת אמת לסוכות תר"ס)

התבטלות לשרש

"וסוכה הוא הביטול אליו ית'. ובאמת בסוכות יש ג"כ בחי' הקבלה בכח הלולב דכתיב ולקחתם לכם. אבל זמן חג הסוכות הוא הביטול והתשובה אל השורש. ובשמיני זמן לעצמו שהוא בחי' לקבל מן השורש והוא בכח התורה כמ"ש לעיל וכי התקן עצמך ללמוד תורה וזהו תיקון אהרן כמ"ש ומקרבן לתורה."

(שפת אמת לסוכות תרנ"א)

ימי החג משפיעים חיות בעולם הזה ועוה"ב

"מימים אחרונים של סוכות בקיצור ח' ימי החג נותנים חיים לכל ימי השנה. כי התפשטות החיות מר"ה הוא בחג וזה ניסוך המים. וז' ימי סוכות הם חיי עולם הזה ולכך יש אחיזה גם לאומות וזהו ע' פרים. אבל שמיני עצרת הוא חיי עולם הבא. והוא החיים המיוחד לישראל שהתורה עיקר חיינו. וזה עצרת כי התורה היא חיות הפנימיות רק שנתלבש במעשה בראשית. וחיי עוה"ז רק חיצוניות ולכך צריך הגנה וסוכה, שהיא העדות שהקב"ה מעיד עלינו כי עיקר חיינו התורה וחיי עוה"ב. וז"ש בזוה"ק שהיא צילא דמהמנותא כמש"ל. אבל שמ"ע שהוא ממש חיי עוה"ב כנ"ל לא צריך הגנה וצל הסוכה רק הוא בחי' סוכה ממש"

(שפת אמת לסוכות תרל"ב)

ראשון לחשבון עוונות

כי טרדה דמצוה עדיף ממצוה

"במדרש תנחומא (פ' אמור סי' כ"ב) ולקחתם לכם ביום הראשון ראשון לחשבון עונות. כי בד' ימים אלו שבין יוה"כ לסוכות זה טרוד בסוכתו וזה בלולבו ואינן עושין עוונות. ויש להבין למה עדיפי ד' ימים אלו מיום הראשון גופי' שעושין המצוות סוכה ולולב בפועל. ואדמו"ר זצלה"ה הכהן גדול מאלכסנדר אמר כי טרוד טרדה דמצוה היא גדולה ממצוה גופא. ונראה לפרש דבריו זצלה"ה כי במעשה המצוה האור הוא מלובש בכלי וטרדה דמצוה היא אור בלתי מלובש בכלי, וכל דבר שהוא בלי לבוש הוא יותר גדול כי הלבוש מכסה על האור. ובהו יובן שגם לענין עשיית עוונות נמי יותר מציל טרוד טרדה דמצוה ממצוה גופא, כי המצות הן רמ"ח כנגד רמ"ח אברי אדם, וכל מצוה היא כנגד אבר פרטי ואיננה מקיפה את כל חלקי האדם, משא"כ הטרוד טרדה דמצוה, שהטרדה ההיא מקפת את כל חלקי האדם, ע"כ מצלת את כל חלקי האדם שלא להיות נמשך אחר עבירה. והבן הדברים"

(שם משמואל מוצאי יוה"כ תרע"ב)

חיות חדשה בסילוק עמלק

"ונתוספה בישראל חיות חדשה מפאת מרבית הזכיות, אחר סילוק כחו של עשו המטמטם את הלב ומסלק את החיות וכמ"ש (דברים כ"ה י"ח) אשר קרך בדרך. ואז זוכין לסוכות שהוא חיבור שמים וארץ סוכה גימטריא צ"א הוי' אד', היפוך עמלק, שאין השם שלם ואין כסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק, וזוכין למצות לולב, ובירושלמי (סוכה פ"ג ה"א) היבש פסול על שם לא המתים יהללו ומכלל שמצות לולב היא בחיות והתלהבות"

(ששם משמואל מועדים תרע"ז)

סוכה

"שמאלו תחת לראשי, זו סוכה, וימינו תחבקני, זה ענן שכינה לעתיד לבא הה"ד (ישעיהו ס') לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולונה הירח לא יאיר לך, מי מאיר לך (שם /ישעיהו ס') והיה לך ה' לאור עולם",

(שיר השירים רבה ב:א)

כוונת המצווה

"כתבו האחרונים שיכוין בישיבתה שצווינו הקב"ה לשב בסוכה זכר ליציאת מצרים וגם זכר לענני הכבוד שהקיפן אז עלינו להגן עלינו מן השרב והשמש. וכל זה לצאת ידי המצווה כתקונה הא דיעבד יוצא כל שיכוון לצאת"

(מ"ב תרכ"ו סע"ק א)

סוכה חמנה**מדוע מצות סוכה בתשרי ולא ניסן**

"ואע"פ שיצאנו ממצרים בחודש ניסן לא צונו לעשות סוכה באותו זמן לפי שהוא ימות הקיץ ודרך כל אדם לעשות סוכה לצל ולא הייתה ניכרת עשייתנו בהם שהם במצוות הבורא ית' ולכן צווה אותנו שנעשה בחודש השביעי... ודרך כל אדם לצאת מסוכתו וליישב בביתו ואנחנו יוצאין מן הבית ליישב בסוכה בזה יראה לכל שמצות המלך היא עלינו לעשותה"

(טור תרכ"ה)

"שישבה בסוכה בעת ההוא אפשר לסבלה, אין חוס גדול ולא מטר מצער"
(מורה נבוכים ג:מג)

"מימות תשרי עשו להם סוכות מחמת הקור"

(אבן עזרה ורמב"ן ויקרא כג:מג)

"למה צוה הקב"ה לישב בסוכה בחודש השביעי... תחלת ימי החורף סוכות כי כל ראשית להקב"ה"

(הרוקח)

טעמים לתקופת מצות סוכה בשייכותו לר"ה ויוה"כ

"שהמצווה בתשרי ולא בניסן לפי שרה הוא ית' להראות שאע"פ שחוטאים אנחנו מ"מ לא סרה השגחתו מעלינו ובצלו אנחנו יושבים... וכמו שאחר מתן תורה עשו את העגל ועכ"ז נתרצה להם הקב"ה בלוחות אחרונות והי זה ביוה"כ ולאחר יוה"כ צונו לעשות המשכן ששכנתו תשכון בינינו... ולא הסיר מהם ענני הכבוד... כמו כן עשה לנו הקב"ה במצווה זו דוגמתה לדורות שאע"פ שאנו חוטאים כל השנה מ"מ ביוה"כ מכפר עוונותינו כשאנו שבים בתשובה וסימן לדבר שתיכף אחר יוה"כ צוה לנו לעשות סוכה שנשב בצלו של הקב"ה"

(ערוך השולחן או"ח תרכ"ה:ה)

"משל לשנים שעמדו בדין ויוצאים, הנוצח שמח... והנצוח יוצא בפחי נפש. כן ישראל עמדו בדין ואין ידוע מי נצח צוה הקב"ה לישראל לשמוח במצוות סוכה ולולב להראות לכל שהם נצח"

(מהר"ל עפ"י המדרש)

"סוכות הוא זכר להיקף ענני כבוד שהיה תלוי בבניין המשכן... ובט"ו (בתשרי) התחילו לעשות (המשכן) ואז חזרו ענני כבוד ולכך אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי"

(הגר"א פ' על שה"ש א:ד)

וכן מוסיף הספר התודעה :

"ומאותה שעה ואילך שוב ישבו ישראל בצל ענני כבוד שהיו להם כסוכה, ארבעה עננים לארבע רוחות, ענן חמשי מרבץ תחת רגליהם, ענן ששי סוכך עליהם מלמעלה וענן שביעי לפניהם יומם ועמוד אש לילה :

לפיכך נקבע להם אותו היום לשבת בסוכות. וכשם שהקב"ה הראה לישראל שהוא עוזב שמי השמים ומשכין שכינתו על הארץ בתוך בני ישראל, כך ישראל מראים להקב"ה שהם עוזבים בתיהם ובאים לדור עמו בסוכה, בצל אמונתו"

"אחד מטעמי מצוות סוכה הוא להעיר... כי ישיבת עולם הזה דירת ארעי כסוכה",⁴⁸ ואחרי אשר התנפלו נגד פני עליון מר"ה עד יוה"כ ודורשים ברחמים והסליחות לכפר פשע... על כן ציונו יוצרנו תיכף אחר יוה"כ להשתדל במצוות סוכה" (לחדר בנו לימוד המצווה כלעיל)

(שיחת הרגל-כמובא בילקוט יצחק, עניני סוכה)

חג הסוכות כמוציא את הימים הנוראים מין הכוח אל הפועל

"שכל תכלית חג הסוכות יצא מכח אל הפועל באמצעות ימים הנוראים. וכי מן המיצר קראתי יה ענני במרחב יה. וזה השם הוא בחי' ר"ה ויוכ"פ וסוכות. ומקודם הי' נסתר במיצר. ובסוכות הוא במרחב"

(שפת אמת לסוכות תרנ"ד)

הגנה במלחמה נגד היצר והדרך להמלט ממנו

"אחר ר"ה ויוהכ"פ שנגאלו מיצה"ר עדיין רודף אחרינו. וזהו רמז הסוכה ולולב כמ"ש הטעם כי בסוכות הושבתי. וכמ"ש שם ולא נחם דרך ארץ כו' והיו צריכין עוד למלחמה. ז"ש וחמושים עלו מזוינים ויסב אלקים שהסיבן בענני כבוד והגביהם למעלה מן הטבע כדי שלא יחזרו בראותם מלחמה. כמו כן לולב מאני קרבא וסוכה הגנה. ובשמיני הוא בחי' המנוחה. ומה שנעשה מקודם ע"י סוכה ולולב נעשה בשמ"ע בעצם בני"י"

(שם לסוכות תרנ"ה)

רק ימצא את מקומו בצילו

באה מצות סוכה אחר ראש השנה ויום כיפורים, כי בימים אלה ישראל עושין תשובה על עוונותיהם מכל השנה; אפילו כבר נתקבלה תשובתם ונמחלו בהם עוונותיהם, אין הם מוצאים להם מקום מפני חטאיהם הקודמים, שכך היא דרך בעלי תשובה, שמרגישים כאילו אין להם מקום בעולם. אמר הקב"ה: הואיל ואין לכם מקום, בואו אלי, וחסו בצלי, בסוכת שלומי כבימי צאתנו מארץ מצרים:

(ספר התודעה ה)

רמז לאסיפת האדם מן העולם

"טעם שמצות סוכה בזמן האסיף... לרמוז על עת וזמן אסיפת האדם מן העולם ובימים ההם יעשה חשבון עם נפשו כי קרוב יום ה' ויקח מוסר מעץ השדה ועשב הארץ... בהגיע החורף אדם יראה לעינים כל עשב האדץ יהיה לעפר וכל אילן עלהו יבול ע"כ דבר בעתו מה טוב... יתן על לבו כל ימי היותו בעוה"ז תהיה דירתו דירת ארעי... ותשבתו מהרה תצמח"

(אשל אברהם, כמובא בילקוט יצחק עניני סוכות ט)

"ופרוש עלינו סכת שלומך"

הסוכה כהמשך לענני הכבוד - הגנה לייחודיות עם ישראל" בצלו חמדתי וישבתי זו מצות סוכה"

"היינו שצריכים סכך, וסכך נעשה לצל שנאמר בה 'בצל שד"י יתלונן ולא בצל סוכת הדיוט המגין על גוף משמש אלא צל להגין הנשמה... 'בצלו חמדתי' וכו'... בצלו נחיה בגוים. צל עם ס הוא צלם(שצל הוא סוד הסכך וה'ס' ה"ס ארבע דפנות הסוכה) שנאמר בו אך בצלם יתהלך איש. 'ס' סתומה יש לה ארבעה דפנות" (זהר פנחס עפ"י הסולם)

⁴⁸ עיין לעיל בערך "סוכה-ועולם הזה-כדירת ארעי"

"אמר להם הקב"ה בעולם הזה אמרתי לכם שתעשו סוכה לשלם לי גמולי שעשיתי לכם, שנאמר [בסוכות תשבו שבעת ימים וגו'] כי בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כג מב מג), ואני מעלה עליכם כאילו אתם גומלים לפני, ולעולם הבא אופיע עליכם במלכות, ואגן עליכם כסוכה, שנאמר וסוכה תהיה לצל יומם מחורב"
(מדרש תנחומא אמור ל)

והסביר הרמח"ל בדרך ה' (ד:ח:ב):

"הנה ענני הכבוד... מלבד תועלתם בגשמיות... היתה תולדה גדולה נולדת מהם בדרכי הרוחניות, והוא כמו שעל ידי העננים ההם היו נמצאים ישראל מבדלים לבדם ונשואים מן הארץ כן היה נמשך להם מציאות הארה המשכנת אותם לבד נבדלים מכל העמים, ומנשואים מן העולם הזה, ועליונים על כל גויי הארץ. דבר זה נעשה בשעתו לישראל ונמשכת תולדתו זאת לכל אחד מישראל לדור דורים... ומתחדש דבר זה בישראל בחג הסוכות על ידי הסכה"

זכר לקיומנו במדבר בידי ה' כדי לעורר לבנו בעבודתו

"למען נזכור הנסים הגדולים שעשה הא"ל ברוך הוא לאכילתנו במדבר... שסיככם בענני הכבוד שלא יזיק להם השמש ביום וקרה בלילה... ומתוך זכירת נפלאותיו שעשה... נזכר במצוותיו ברוך הוא ונהיה ראויים לקבלת הטוב מאתו, וזהו חפצו ברוך הוא שחפץ להיטיב"

(ספר החינוך, רפו)

הסוכה כמשל לתורתנו-והסכך למצוות מגינים עלינו ומחברים אותנו עם קוננו

"הסוכה צריך צל וישראל מוזהרין להתתנפף בצל התורה הסוכה ג' דפנות והתורה ג' חלקים תורה נביאים כתובים... הסוכה הוא עוה"ז ע"כ צריכה להיות דומה ל"ה"... כי עולם הזה נברא ב"ה" ומושפע להתקיים... באלו העליון ע"י טוב המעשה כי כל זכויות האדם נעשים עליו מלמעלה כצל המציל על העולם ומקיימו והוא רמז על הסכך שעל הסוכה שהוא עוה"ז לבל יהיה מדבר המקבל טומאה להבדיל בינו לקוננו"

(ילקוט יצחק-עניני סוכה)

חיים תחת השגחתו והשפעתו של הבורא

עלינו לזכור שכל פרנסתנו וקיומנו הם מאת ה'. העשיר עושרו, והעני בעוניו יכולים להיות בטוחים בהשגחת ה' שיסייע בעדו כדרך שיסייע לאבותינו במדבר. והסוכה **מסמלת את חיי יום שלנו-שיהיה תחת השפעתו כשם שנמצאים תחת השגחתו של בורא העולם**

(חורב)

וכן מסביר השפתי חיים (א:סוכות):

"סוכה היא מלמדת-לעשות עוה"ז אמצעי לעבודת ה' בבחינת "בכל דרכיך דעהו" כי הסוכה מרגילה להפוך ענייני רשות לענייני מצווה כגון אכילה שתייה ושינה וכו'... שהגן על עצמו מפני תאוות עוה"ז ע"י סוכה (בהשתמשות של עוה"ז רק לדברי עבודת ה') אזי היא מגינה עליו לעתיד לבא"

הסוכה כהגנה עלינו בצאתנו החוצה

"בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן (משלי כ"ד) ובדעת חדרים ימלאו שבתוך בית ישראל שהוא בית של קדושה נמשך לשם בחי' חכמה ותבונה ודעת שהוא בחי' כלליות התורה כלליות הקדושה... בחי' עייל כי שם עיקר גבול הקדושה... כשיוצא מן הבית שהוא בחי' ונפיק אז הוא מברר מקומות החיצונים ומגביה הכל אל

הקדושה... בר"ה וביוה"כ ועשי"ת אז הוא בחי' עייל... כל ישראל עוסקים כולם רק בתורה ובתפילה ובעבודת ה'... אך אז הכרח לצאת מן הבית... אך הש"י חמל עלינו וזיכה אותנו אז דייקא במצות סוכה שהוא בחי' ענני הכבוד... ועי"ז שאנו מקיימין מצות סוכה כראוי אנו זוכים בכל השנה... בכל עת שאנו בבחי' ונפיק מגין עלינו סוכת שלם לבלי ליפול"

(ליקוטי הלכות ר"ה ד: ז)

בטחונו בצלו דווקא

"שלא כמידת ישראל מידת כל אדם. מידת כל אדם, כשהוא יושב בביתו תחת צל קורתו, לבו בוטח עליו ואינו מתירא; כיון שהוא יוצא חוץ לביתו, נתמעט בטחונו ומתחיל להתירא. אבל ישראל אינם כן, אלא כל השנה כולה כשהם יושבים בבתיהם הם מתפחדים, שמא ירום לבבם וישכחו את ה' עושיהם; כיון שמגיע חג הסוכות ויוצאים מבתיהם ובאים תחת צל סוכותיהם, מתמלא לבם בטחון אמונה ושמחה - הרי עכשיו לא בצל קורתם חוסים, אלא בצל אמונתו ובטחונו של הקדוש ברוך הוא הם חוסים; וכל החוסה בצל כנפי השכינה אין לו מורא כלל אלא שמחה"

(ספר התודעה ה)

מדוע הסוכה היא זכרון לכל הדורות

"זה עניינו של חג הסוכות שהוא זכר לענני הכבוד, דהיינו שזה עניין נצחי ואות לכל הדורות שבכל עת ומצב השי"ת שומר ומשגיח על יהודי בהשגחה עליונה מיוחדת... וגם בדורות החשוכים... גם הם ידעו כי בעצם השגחתו ית' הוא נצחית גם כשלפעמים היא מוסתרת"

(נתיבות שלום)

סוכה-ועולם הזה-כדירת עראי

צ'ל האמונה-שלילת חשיבות הגשמיות

"כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי"

(סוכה ב.)

"בסוכות תשבו' וכו'... בצלו וכו'... צריך האדם להראות את עצמו, שהוא יושב תחת צלה של אמונה (צ'לא דמהמנותא)... שמי שמוציא עצמו מצל האמונה הוא ראוי להיות עבד לעבדי עבדים... וע"כ כתוב כל אזרח ישראל ישבו בסוכות... כל מי.. משרש... ישראל ישבו בסוכות תחת צל אמונה, ומי שאינו מגזע.. הקדש.. ישראל לא ישב בהם ומוציא את עצמו מתחת צל אמונה"

(זהר אמור עפ"י הסולם)

וביאר ה'מכתב מאלה"ו(ב:א):

"סוכה- דירת עראי-היא בחינת ביטול היש הגשמי, היא ראיית עין בעין ראיית האמונה בחוש שהיא בחינת הישבה תחת "צ'לא דמהמנותא". ובסילוק השקר ושאיפה לגשמיות מתגלה אור האמת שהיא בחינת חירות"

"ודע כלל אחד שיש לאחד שתי בתים אחד בעוה"ז ואחד לעוה"ב ובזמן שמתעסק בבית זה בבניינים חשובים מעשה רוקם ועליות... נמצא הבית השני שיש לו לעוה"ב חרב ושמים שזה סותר את זה ולכן צוותה תורה לעשות סוכה דירת עראי לרמוז כי לעולם תהיה דירתו בעוה"ז דרך עראי..."

"ומטעם זה נקרא (ביום הראשון) ראשון לחשבון עוונות כי בראותו בעין שכלו שדירת עוה"ז הוא עראי אז יתחיל להרגיש בכל חטא ובכל עוון ותשובתו מהרה תצמח"

(אשל אברהם כמובא בילקוט יצחק-עניני סוכה)

"שתהיה התפלה רק על יראת ה' ועבודתו שאז אין התפלה תפילה להתורה... כי היא עיקר קיום התורה... וזה בחי' סוכה. צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי בחי' אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים... להקים סוכת דוד הנופלת... כי תפלות אלו שעושין מתורות עומדין ברומו של עולם"

(ליקוטי הלכות ר"ח ה: טו)

עוד ענינים במצות סוכה

רמז לתורה

"ישראל מזהרין לה תופף בצל התורה הסוכה ג' דפנות והתורה... תורה נביאים וכתובים הכשר סוכה עשרה טפחים... רמז לעשרת הדברות הכשר הרוחב שבעה טפחים רמז לשבעה חכמות הנכללות בתורה נמצא הכשר הדופן אורך ורוחב שבעים טפחים... שבעים פנים לתורה חיוב ישיבת סוכה בין ביום בין בלילה רמז לתורה והגית בו יומם ולילה נשים פטורות מסוכה וכן הם פטורות מללמוד תורה" (כד הקמח לר' בחיי, כמובא בילקוט יצחק עניני סוכות יא)

החיזוק למידת האמת-מידת אבותינו

"שעל ידי הסוכה האדם ממשיך עליו מדת האמת מדת אבותינו הקדושים שנתדבקו באמת, והסוכה רומזת לענני כבוד שהיו לישראל במדבר בזכות אהרן שנאמר עליו תורת אמת היתה בפיהו."

(מאור ושמש, רמזי סוכות)

כדי שרושם התשבה ימשיך לכל השנה

"הנראה לרמז בזה גודל מעלת חג הסוכות. אשר כבר בארנו כי הוא עת וזמן המוכן לתשובה עלאה רומז לאם עולם הבינה וז"ש (ויקרא כג, מב) בסוכות תשבון לשון תשובה. וממילא נשאר הרשימו ממצות סוכה על כל השנה שיהי' ביכולתו ליחד שמו ית' בק"ש ולקבל עליו עול מלכות שמים באמת. וז"פ הסכת ה' סכת. ושמע ישראל היום נהיית לעם וכו' להיות בק"ש במחשבה נכונה כנ"ל."

(תפארת שלמה על המועדים, ש"ע)

כדי לזכור את נחיצות הגשם ולהתפלל עליו

"שבר"ה מתחדש הבריאה. ואחר כך צריכין לבקש פרנסה וקיום העולם. שזה תלוי בתפלת התחנונים. וזהו טעם הפשוט של מצות סוכה לצאת החוצה מן הבית ולידע כי הארץ צריכה מטר מן השמים. וכמו כן בפנימיות לשפוך שיח לפני השי"ת להריק דעת ללב האדם. שגם השפעת דעת התורה תלוי כפי השתוקקות ורצון האדם. כמ"ש כל צמא לכו."

(שפת אמת לסוכות תרמ"ג)

הסוכה-החופה לסיום נישואי עם ישראל עסנותן התורה

"ענין סוכה כמו חופה שגומרת הקנין אשה לבעלה. בסוכות הושבת. כי ביציאת מצרים נתקדשו בניי להשי"ת כמ"ש אני ה' מקדשכם המוציא אתכם כו"

(שפת אמת לסוכות תרל"ד)

הסוכה-עדות לבעלי תשובה האמיתיים

"סוכה היא עדות לבניי שנטהרו מחטאם. כדאיתא בגמ' לעתיד לבוא אומות רוצין לשוב והשי"ת נותן להם מצות סוכה כו'. והפי' כי כל בעי"ת הוא בחסד עליון שהקב"ה פושט יד לקבלו ולפנים משורת הדין. וע"ז טוענין הרשעים. והתשובה כי הקב"ה דיין

אמת. ומי שיש בו נקודה פנימיות לטוב רק שאינו יכול להוציא מכח אל הפועל השיי"ת עוזר לו. וכיון שיכול להיות תחת צלו ית' הוא סימן שיש בו נקודה של אמת כמ"ש [בזוה"ק] מאן דהוא מגזעא ושרשא דישראל ישבו בסוכות כו'. והרשעים א"י להיות בסוכה כדכתיב לא יגורך רע. וזה טעם מצות סוכה אחר המשפט בר"ה ויוכ"פ שהוא עדות על המשפט אמת"

(שפת אמת לסוכות תרל"ה)

אור המקיף ואור הפנימי

"ענין סוכה ולולב דכתיב ולקחתם לכם. דכ' וידעת היום והשבות אל לבבך. כי בסוכות נמשך הדעת לבנ"י דכתיב למען ידעו. והד' מינים הם להמשיך הדעת בפנימיות האדם. ובאור הענין סוכה ולולב כמו ציצית ותפילין שהוא אור המקיף והמשכת הדעת בד' בתים דתפילין כמו הד' מינים. כי נודע שיש בכל דבר פנימיות וחיצוניות"

(שפת אמת לסוכות תרל"ו)

סוכה-שם שמים חל עליה כקרבן

"חביבה מצות סוכה שדרשו חז"ל שחל שם שמים על הסוכה. ונק' צלא דמהמנותא בזוה"ק שצריכין להאמין שהוא מקום שחל עליו ש"ש. וכ' בכל מקום אשר אזכיר כו' שמי אבוא אליך וברכתך"

(שפת אמת לסוכות תרמ"ח)

לעורר זכות דור המדבר

"כמו כן עתה במצות סוכה מתעורר זכות המדבר. ע"י שבוחרין בדרכי אבותינו ועושים כמעשיהם"

(שפת אמת לסוכות תרנ"ג)

סוכה כמשכן ה' - חדרו

הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך, (שיה"ש א')
 "וכן הוא חג הסוכות שכל הסוכה היא חדר המלך מה"מ הקב"ה וחל שם שמים על הסוכה, ואיתא בספח"ק שסוכה היא דוגמת בהמ"ק, וע"כ נתקיים נגילה ונשמחה בך, וכל איש ישראל אע"ג דאיהו לא חזי מזלי חזי. ומ"מ הזמן הנאות לזה הוא דוקא אחר יוהכ"פ, ובפייט הנ"ל שלולא משום אין מערבין שמחה בשמחה הי' בדין להיות חג הסוכות תיכף אחר יוהכ"פ, הטעם משום כי בעוד משא העוונות על האדם אין לבוא לחדר המלך, כענין שכתוב (אסתר ד' ב') כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק":

(שם משמאל חלק המועדים תרע"ט)

סוכות בנפש רוח נשמה וגוף

"חג הסוכות להודות להלל בד' מינים, ערבה ביחוד רומזת לשפתים שהוא כח הדיבור, ושלושה מינים האחרים רומזים לשלימות גוף ונפש ושכל שמהמתם נשלם כח הדיבור, ואתריג הוא שלימות הגוף כולך יפה רעיתי ומוס אין בך, לולב, הוא דעת כידוע שהוא השכל, הדס באמצע הוא נגד הנפש המחבר את הגוף והשכל ע"כ יש בו שלושה עליו וגם שלושה בדין ואסתר הנקראת הדסה ירקרוקת היתה, ודבר זה ידוע למבינים. וכן יש לומר שלעומת ג' אלה הם ג' מצוות סוכה לולב וניסוך המים, סוכה בשכל, לולב בנפש, ניסוך המים בגוף, ומצד שנקבצו באו בו כל השלימויות ע"כ אז עיקר שלימות הדיבור להודות ולהלל"

(שם משמאל מטות תרע"ג)

סוכה-לזכות לראייה ברוה"ק

"שע"י מצות סוכה זוכין לרוח הקודש כי לשון סוכה הוא ראי' כי על (בראשית י"ט כ"ח) וישקף מתרגם ואסתכי, וכעין דאיתא (רש"י סוף פ' נח) בשרה אמנו שנקרא שמה יסכה שסכה ברוה"ק"

(שם משמואל סוכות תרע"ב)

סוכה כנגד אהרן, לולב כנגד משה

"סוכה בזכות אהרן, לולב בזכות משה. וזה שהקדים הכתוב לולב לסוכה, אף דמצות סוכה חיילא מאורתא, ולולב אינו אלא ביום, משום דמשה קדים. וזה בתורה שבכתב, אבל בתורה שבע"פ סוכה קודמת דמלמטה למעלה אהרן קדים, ומ"מ שניהם מתאחדים כאחד ביו"ט זה. וע"כ כתיב נמי בסוכה למען ידעו לשון דעת, ובלולב ושמחתם ושמחה היא מפעולות הלב, ליתן את האמור בזה ואת האמור בזה לזה, וע"כ מצות לולב בסוכה ביותר כמ"ש האריז"ל. וזהו אחר שכתב בצלו חמדתי וישבתי שהוא מצות סוכה כתיב ופריו מתוק לחכי והוא לולב כדכתיב (קהלת י"א ז') ומתוק האור... ומקבילים הם למדות משה ואהרן שהכניסו בישראל זה בבחי' הלב וזה בבחי' המוח והשכל, אהרן בבחי' הלב, ומשה בבחי' השכל, ולעומתם הן מצוות סוכה ולולב, סוכה בלב ולולב בשכל"

(שם, על המועדים, תרע"ג, תרע"ט)

להגין על חיינו החדשים מהשפעת עשו

נחתם לחיים טובים, חיים חדשים, חיים שהם חיים, אז שוב כח הנשמה משמרו כנ"ל. אך עדיין אין כח הנשמה ניכר כ"כ באדם. וע"כ ניתנה מצות סוכה להגן מפני החמה, הוא כחו של עשו המונה לחמה, והוא ראש השטנים כידוע, מחמת כי עוד אין בכח הנשמה שעדיין היא בהעלם לשמרו כנ"ל, ואך ע"י מצות סוכה ולולב מתפשט כח הנשמה וחיים חדשים באים בכל חלקי האדם כבמדרש (ויק"ר פ"ל) שמונה שבע מצות בחג וזה שובע שמחות אל תקרי שובע אלא שבע, וידוע שמספר שבעה הוא כולל הכל שש קצוות מן הנקודה הפנימית:

(שם הושענא רבא, תרע"ב)

להמתקה בלי גבול

"אבל ביום הגמר דין במסירת הפתקין ביום הושענא רבה, הנה נרמז המ"ם שהיא בישיבה, ואנו ממתקין אותה במצות סוכה דמיון מ"ם מרובעת, והנה יום ההוא הוא סוד מלכותא דדוד, דבמלכות בית דוד כתיב (ישעיה ט ו) מ"ם לסרבה המשרה, מ"ם מרובעת באמצע תיבה, להורות המתקתה מבלי גבול"

(אגרא דכלה קמח.)

לא ליפול ברשת הגאווה באסיפת התבואה

רמז אחר: חג הסוכות בשעת האסיף הוא, באסוף כל אדם את ברכת אדמתו ומביאה לביתו. ולמען לא יגבה לב אדם עליו מפני הברכה שבבית ולמען לא יתן כל שמחתו בקניני עולם הזה, קם האיש אדוני הבית ועוזב כל קניניו ויוצא לסוכה לחסות בצל כנפי השכינה, לאמור: לה' הארץ ומלואה! ואנו אין לנו שמחה אלא בדבד, בצל שכינתך:

ולפיכך גם קוראים בקהלת בחג הסוכות, כמנהג האשכנזים, שלא תזוז דעתנו עלינו בכל קנינינו כי הכל הבל, ועל מה נתן דעתנו? ככתוב בסוף קהלת: סוף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹקִים יָרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שָׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם:

(ספר התודעה ה')

מסר לעשיר-הכנעה, מסר לעני-בטחון

"ויתבונן כי כל העושר והגדולה אשר נתן לו, הכל מיד ה' המה, והם יתקיימו בידו רק כל עוד יהיה רצון ה' להחזיקם ברשותו, וישיב אל לבו כי אין לבטוח בעושר בהיותו מבטח בוגד, ואך החסות בצל השגחת ה' נאמנה מאד, ואז יהיה נכון ובטוח גם אם יגור בסוכת עשבים ומאומה אין בידו מהקנינים הארציים:

ואם איש עני הוא, כי לא היתה ברכת ה' בעמלו, והארץ לא נתנה לו יבולה, ופרי העץ לא בא לאסמיו, והוא עומד אובד עצות, חרד מאימת העתיד הנצב לנגד, וחרפת הרעב בימי החורף הבאים עליו תבעתהו; -:

גם הוא ימצא מנוח לנפשו בשבתו בסוכה, בהזכרו כי בסוכות הושיב ה' את אבותינו במדבר וקיימם וכלכלם שם, ולא חסרו דבר - הנה כי כן, השגחת ה' טובה מכל קניני תבל, כי לא יעזוב בצר לו את המקוה אליו באמת"

(ספר התודעה ה)

דמיון הסוכה לגלות-ומטרת גלות זו

"ובינה"כ הוא חותם את הדין, שמא יצא דינם של ישראל לגלות ועל ידי כן עושים סוכה וגולין מבתיהם לסוכה והקב"ה מעלה עליהם כאילו גלו"

(ילקוט שמעוני ופסיקתא דרב כהנא)

וביאר ה'שפתי חיים':

"והרגשה זו בכוחה לתקן את שורש החטא בדוגמת גלות...הרגשת הכניעה לפני הקב"ה וההכרה שהכל ממנו ית'-היא המקור היחיד לשמחה האמיתית (ולכן דווקא סוכות נקרא זמן שמחתנו) ומה שכתוב בפסיקתא...שישבת סוכה היא במקום גלות...ששורש חטאנו הוא חסרון הכניעה אנו מתקנים את זה ע"י הישבה בסוכה המגבירה בנו את ההכניעה וההתבטלות לפניו ית' "

ליל ראשון של סוכות

חיוב אכילת פת בסוכה בליל ראשון של חג

"אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל. אי הכי, אפילו לילי יום טוב ראשון נמי" אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוידק: נאמר כאן חמשה עשר ונאמר חמשה עשר בחג המצות, מה להלן לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות, אף כאן לילה הראשון חובה, מכאן ואילך רשות והתם מנלן? אמר קרא (שמות יב) בערב תאכלו מצת הכתוב קבעו חובה."

(סוכה כז.)

מפנימיות ענין אכילת פת בליל ראשון בסוכה

"נצטוו גם לעשות סוכות כדי להגיע גם להאור מקיף שהוא ממקום גבוה למעלה מן המוחין וכמו כן בחג הסוכות המצות סוכה היא בחינת האורות מקיפין ועל ידי מצות לולב נכנס האור פנימי כידוע מספרים הקדושים ובוה יובן הלימוד גזירה שוה בדברי חכמינו ז"ל ט"ו ט"ו מחג המצות לכמה ענינים שלכאורה אין הבנה לענין הגזירה שוה מפני שהוא גם כן ביום ט"ו לחודש ומה דוגמא הוא זו גם רצו ללמוד חג הסוכות מחג המצות לאכילת מצה וכמו כן להיפך וכו' ועל פי דברינו יובן כי המה ענין אחד להגיע להאור פנימי עם אור מקיף וגם יונח לציווי הזכר למצוה שנצטוו ביציאת מצרים"

(פרי צדיק סוכות יג)

טעמים ורמזים בפרטי דינים של סוכה

דרשות וראיות חז"ל על חומר הסכך

"מה"מ אר"ל אמר קרא ואז יעלה מן הארץ מה אז דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ אף(סכך של הסוכה)"

(שם יא:)

בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר...ר' אשי אמר מגרנך ולא גורן עצמו מיקבך ולא יקב עצמו(דהיינו גדולי קרקע תלושים שאינם מקבלים טומאה) ר' חסדא אמר מהכא(כאשר עלו נחמיה והעם מבבל ובנו סוכות לחג הסוכות) צאו ההר והביאו עלי זית ועלי שמן ועלי הדס"

(שם יב.)

בחמשה עשר מסטרא די"ה וחגותם אותו דא אות ו' עמודא דאמצעיתא, (ח"ג חסד גבורה), שבעת ימים מסטרא דבת שבע דאיהי מלכות אבהן ורעיא מהימנא ואהרן דוד ושלמה הא אינון שבע לקבל שבע ספיראן, אנא בעינא לתקנא לכוון סכה דאיהי אימא עלאה לסככא עלייהו כאמא על בנין ובנין ז' ספיראן אמר קרא (שם) כי בסכות הושבתי את בני ישראל במפקנותהון מארעא דמצרים בז' ענני כבוד, (אית באות ו' בסכות חסר ו' דאתמר בה (שם) בסכת תשבו שבעת ימים איהי אימא, אבל סוכה) באת ו' איהו ברזא (דתיבין) דתריין בנין ידוד אדני והכי סליק סוכ"ה בחושבן יאהדונה תריין כרובים דהם (שמות כה) סוככים בכנפיהם על הכפורת ופניהם איש אל אחיו ואית עשרה טפחים בכרובים מתתא לעילא מרגליהון עד רישיהון ומרישיהון ועד רגליהון ושריין על טפח דאיהו י' ועשרה מעילא לתתא ומתתא לעילא היינו יו"ד ובגין כך שיעורא דסכה אמרו רבנן לא פחות מעשרה ולא למעלה מעשרים"

(זוהר - רעיא מהימנא פנחס רנה:)

טעמים ורמזים בפרטי דיני סוכה

(שבעה ימים כנגד שבעה עננים) ולפי שהיו שבעה על כן נצטוונו לעשות מצוה זו בחדש השביעי ושבעת ימים,

(רמז צורת הפתח ודין דפנות) משפט הסוכה שיעשה לה צורת פתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן זו היא צורת פתח והיא צורת ה"א, וכבר ידעת מאמר רז"ל העוה"ז נברא בה"א וזהו שאמר בגמרא (סוכה פ"ק דף ז) וצריכה נמי צורת פתח, ואמר עוד אינה ניתרת אלא בצורת פתח.

(גובה הסוכה) העוה"ב כי יש צורך מוכרח להיות גובה הסוכה למעוט עשרה טפחים זהו ששינוי ושאונה גבוהה י' טפחים פסולה, והוכיחו זה בגמרא מן הארון שהיה גבהו עשרת טפחים כענין שאמר הכתוב (שמות ה) ואמה וחצי קומתו, ועביו של כפרת היה טפח ומשלימו לעשרה והכרובים היו מן הכפרת למעלה סוככים בכנפיהם, ונמצאת למד כי החלל הזה עשרה טפחים והסכך למעלה מעשרה, ובפירוש אמרו העוה"ב נברא ביו"ד, וידוע כי כל מה שמשיג האדם בעוה"ז אינו יכול להשיג כי אם באמצעות חמשת חושיו וכל מה שאפשר לו להשיג לו לעוה"ב הוא השגת עשר ספירות, וזה ביאור המאמר לרז"ל העוה"ז נברא בה"א העוה"ב נברא ביו"ד.

(הדפנות והסכך) והרי לך שני עולמות נרמזים במצות הסוכה כי כאשר ישתדל האדם ויטרח במעשה הסוכה עם חמשת חושיו יעשה בכונתה וציורה בדבר גופני קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן ואח"כ יכנס לפניו בחלל הסוכה להיות צל על ראשו הנה זה רמז ודוגמא להשתדלות האדם וטרחו בעוה"ז במעשה המצות עם חמשת חושיו ואחרי כן יירש חיי העוה"ב בעשר ספירות להיות האור הבהיר הנקרא עטרה חופף וסוכך על ראשו כמאמר רז"ל ועטרוהיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה, כי לא יתכן לו לאדם לירש העוה"ב אם לא יטרח בו בעוה"ז, וזהו שאמרו ז"ל (ע"ז פ"ק דף ג) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח מהיכן אוכל, (צל הסוכה) וא"כ כל המקיים מצות סוכה ונכנס בה עיניו אל הסכך העשוי לצל ומסכים בדעתו כי הקב"ה צלן של ישראל והוא המגין עליהם כצל המגין מפני החמה הוא שכתוב (תהלים קכא) ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך. וכתוב (שיר ג) בצלו חמדתי וישבתי,

(שחמתה מרובה מצלתה) וז"ש ושחמתה מרובה מצלתה פסולה. ואמרו במדרש שיר השירים רבה (שם) ונסו הצללים אלו שרי אומות העולם כי הכח המנהיג את האומות נקרא צל:

(סוכה ישנה) וממה שאמר סוכה ישנה פסולה אי זו היא ישנה כל שעשאה קודם החג שלשים יום ואם עשאה לשם החג אפי' מתחלת השנה כשרה, מן המאמר הזה תוכל ללמוד כי בנין הסוכה רמז לבנין העולם, והעוה"ז מחודש כי הנושן מורה על קדמות ולפיכך פסולה ביושן אלא א"כ עשאה לשם החג, שכיון שעשאה לשם החג הרי היא מחודשת כאלו עשאה עכשיו.

(סוכה מצותו יום ולילה) וממה שאמרה תורה (ויקרא כג) בסכות תשב שבעת ימים ודרשו ז"ל תשב כעין תדורו כלומר שהמצוה הזו אין לה הפסק כל ז' אלא מצותה ביום ובלילה ולא כמצות הלולב שמצותו ביום ולא בלילה, תוכל ללמוד כי מצות הסוכה יש בה רמז לעוה"ב כי כן תענוג העוה"ב אין לו הפסק לעולם ולא סוף ותכלית, וזה דרך התורה ברוב כי המצוה תבאר ענינה בתחתונים ותרמוז בעליונים. ומפני שהאדם אי אפשר לו שיירש העוה"ב ועוה"ז כי אם בידיעת התורה על כן תמצא (שם סוכה) מצוה זו שהיא רומזת לתורה, כי לשון סוכה לשון ראייה, אמרו רז"ל למה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח הקדש תרגום וישקף ואיסתכי וכתוב בתורה (איוב כח) אז ראה ויספרה וגו'. הסוכה צריכה צל וישראל מזהרין להסתופף בצל התורה,

(שלש דפנות) הסוכה שלש דפנות והתורה שלשה חלקים תורה נביאים וכתובים המעמידין את העולם הוא שכתוב (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. (גובה ורוחב) הכשר גובה הסוכה עשרה טפחים רמז לי' הדברות. הכשר הרוחב שבעה טפחים רמז לשבע חכמות הנכללות בתורה. נמצא הכשר הדופן אורך ורוחב שבעים טפחים הוא שאמר שבעים פנים לתורה.

(יומם ולילה) חייב ישיבת הסוכה בין ביום בין בלילה וזה רמז לתורה שכתוב בה (יהושע א) והגית בו יומם ולילה.

(נשים פטורות) נשים פטורות מן הסוכה וכן הם פטורות מתלמוד תורה שנא' (דברים יא) ושננתם לבניך ולא לבנותיך, זש"ה (ירמיה כג) הלא כה דברי כאש נאם ה' וגו' מה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות כלומר מתחלק הסלע על ידו כך דברי תורה מתחלקים לכמה טעמים שהרי מצוה אחת סובלת כמה ענינים וסובלת כמה טעמים בדרך נגלה ונסתר

(כד הקמח לרבינו בחיי, סוכה)

רמזים בפרטי הלכות סוכה

"(דירת עראי) כי אין זאת דירת קבע כי אם בעולם העליון, וביום הולדו יצא מדירת קבע ובא אל דירת עראי. וזה רמז שבעת ימים, רמז אל ימי שנותיו שבעים שנה שיחד כלם שבעים שנה דירת עראי המה, כי אם יאריך יותר הוא כעצור בעולם הזה.

(סוכות ושמיני עצרת) והוא מה שביום השמיני עצרת היא, ובכלם ישמח עם ה' אלהיו, כי ברוב ההביל העולם הזה יחשוק בעולם הבא וערבה לו מעתה כאלו זורח הוא שם עם ה' מהיום ולאחר מיתה. כי יהיה לו העולם הזה כסוכה בכרם ולא כבנין קיים, וישמח ויעלו במחשבתו זאת לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב...

(דבר שאינו מקבל טומאה)... ומושפע להתקיים מהעולם העליון על יד טוב המעשה, כי כל זכויות האדם נעשים עליו מלמעלה כצל המיצל על העולם ומקיימו, והוא רמז אל הסכך שעל הסוכה שהיא העולם הזה. ועל כן נצטוינו בל יהיה הסכך מדבר המקבל טומאה (סוכה יא א), לרמוז כי מה שהאדם עושה להיות צל על ראשו לא יהיה דברי עונות הנעשים עליו מסך טומאה להבדיל בינו לקונו, כד"א (ישעיה נט ב)

כי [אם] עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם, כי אם מצות ומעשים טובים הנעשים צל וחופה לחופף עליו...

(חמתה מרובה מצלתה)... וגם לא תהיינה צדקותיו כבגד עדים שמתקרע ונעשה קרעים קרעים כנקבים וקרחות, כן מצותיו וצדקותיו בלתי מעובים רק זעיר שם זעיר שם. ואם לא יהיה להיות הסכך מעובה רק שכוכבי השמים נראים מתוכה, לפחות לא תהיה חמתה מרובה מצלתה (סוכה ב א) כי אם כצל עב מעובה קדושת המצות, בל יהי מקום לעבור רוח משפט ודין מעובה מזכיות. וגם לא יהיה במקום אחד אויר שלשה טפחים, והוא כי אויר שלשה פוסלים הסוכה (שם יז א). והוא כי חטא אדם, עון אחד או שנים עדין לא עשה מעבר בצל זכיותיו לעבור בו דין ורוגז מלמעלה, כי הוא יתברך מעביר ראשון ראשון (ראש השנה יז א) ועדיין הוא בלתי נפרד מהקדושה כי פחות משלשה כלבוד דמי (שבת צז א), אך בשלשו בחטא נמנים, על כן אויר שלשה פוסל בסוכה.

(סכך אינו מחובר לקרקע) גם לא יהיה מדבר מחובר לקרקע (סוכה יא א ורש"י ד"ה פסולה), רמז שלא יצרף לזכיות דברים ארציים וחומריים כענין פניות בחינות טובות וענייני העולם הזה.

(סכך שגדולו מן הארץ)... וגם צריך יהיה מדבר שגדולו מן הארץ (שם), להורות כי אין לאדם למעט עצמו ולהקטין ערכו ולומר מה אני ומה חיי אני הבל וריק כי כשרון מעשי יעשו סכך קדושה על העולם ויקיימוהו כי עפר אני ואל עפר אשוב על כן העיר לבו לומר כי סכך הקדושה גדולו מן הארץ, כי זכיות בני האדם שמהארץ המה הם העולים וממשיכים ומשפיעים מלמעלה שפע קדושה להריק על הארץ לקיימה.

(גובה מעשרים, דירת קבע) וסכך זכיות הלז שאדם צריך ליטפל בו לעשות צל קדושה על ראשו לא יאחר עד יגדל, כדרך בחורים האומרים עדיין קטנים אנחנו ולכה נרוה דודי העולם הזה לפחות עד עשרים שנה שאין אדם בר עונשין לשמים עד עוברו מעשרים ומעלה, ומאז אביט אל האלהים ואלכה באורחותיו חמשים שנה עד מלאות ימי שנותי שבעים שנה. כי היא עצת מלך זקן וכסיל, למען השקיעו בענייני העולם הזה עשרים שנה, ושוב לא ישוב ממנו כי יעשה עיקר מהעולם הזה. לכן סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה (סוכה ב א), כי המאחר מעשות סכך תורה ומצות עד היותו למעלה מעשרים שנה יעשה דירת קבע מהעולם הזה, ודירת עראי בעיניו.

(סכך למטה מעשרה) וגם צריך לעשות סכך זכיותיו לשמו יתברך להשרות עליו שכינה, ולא למען בא עליו שפע מהמזלות או המלאכים. ועל כן סכך שהוא למטה מעשרה טפחים פסולה (שם), כי לא ירדה שכינה למטה מעשרה (שם ה א) שהוא כמפורש אצלנו שהוא למטה מעשרה מדרגות מלאכים.

(דפנות מכל דבר) והנה כל זה הוא בסכך שהוא רמז אל צל קדושת זכיות האדם. אך הדפנות הם זכר לעולם הזה ככתוב, שעל כן היו שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח... על כן כשרות מכל דבר כי חומרי הוא.

(הכשר הדפנות) וגם רמז השתיים כהלכתן כו', הוא כי כל טוב העולם הזה נכלל בשלשה דברים שהם בני חיי ומזוני, ורמז לנו שהשתיים שהם בני חיי טוב לגבר להשתדל ולבקש מאת האלהים יהיו לו כהלכתן גדולים וטובים, אך בשלישית אפילו טפח יסתפק בו ולא יחוש, רק יעשה שיהיה לו אותו הטפח שוחק (סוכה ז א), שאם מעט אשר לו יחלקהו בחלקי זמניו ולא יצטרך לבריות.

או ירמוז בהיות שוחק לרמוז לו כי אין לו בעולם הזה שאין לו רק טפח שהוא קומץ הבלתי משביע, אל יתעצב אל לבו כי אם יהיה שוחק ושמח בחלקו ויהיה עשיר ויעבוד את ה' בשמחה.

(הכשר צורת הפתח) וצריך לעשות לו צורת פתח (שם), לרמוז כי אם ידחקנו יצרו להעציבו על דוחקו זאת, ישיב אל לבו כי אין העולם הזה רק כצורת פתח כפרוזדור לפני הטרקלין, ולכן מי בער יעשה עיקר מעניניו ויפן למטעמותיו.

(רוחב הסוכה) והנה ברוחב הסוכה אין שיעור, כי יכול האדם להרחיבה עד בלי די, רק שהסכך יכסה לה. לרמוז כי יכול האדם לקיים העולם כלו על ידי סכך זכיותיו הממלאו כי צדיק יסוד עולם (משלי י כה), והיא נחלה בלא מצרים.

(שבעה על שבע) אך יש לו שיעור למטה שלא תהיה פחות משבעה על שבעה (סוכה ג א ורש"י ד"ה ורבי יהודה), שלא ימעט זכותו לבלתי השיג אפילו חלק אחד בארץ שבעה עממין שהיא נחלה במצרים. הנה כי לא על חנם קבע הוא יתברך חג השביעי הזה על שם הסכות. כי למאן כי שמחתו היא כי לא שמח ה' במעשיו מאז ברא העולם עד הזמן ההוא, כי עשרים דור שמאדם עד אברהם היו מכעיסים ובאים, ומאברהם התחילה שכינה לרדת מרקיע שביעי לששי ולא שבתה לארץ, כאשר נתאוה יתברך שתהיה לו דירה בתחתונים שהיה תכלית הבריאה,

(אלשיך ויקרא כג: מג)

ע"י ש'ראשו ורובו בסוכה' ממשוך ברכה לביתו

"במשנה פ"ב דסוכה (כח, א). מי שהי' ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית וכו' הנראה לרמז בזה עפמ"ש כי ע"י שהי' יושב בסוכה הי' ממשוך השפעות טובות על כל השנה לתוך הבית שלא יחסר כלל. וזה ג"כ מ"ש (סוכה כט, א) מנא מיכלא חוץ לסוכה. פי' כח הסוכה להמשיך שפע פרנסה לכאוי"א גם חוץ לסוכה כאשר יהי בביתו כל השנה..."

מצטער פטור מן הסוכה

"...מצטער פטור מן הסוכה (שם כו, א). הנ"ל כי מצות סוכה היא לנו מחסה ומגן לכל בני"י להנצל מכל צרה ויגון. וז"פ מצטער פטור מן הסוכה. ע"י הסוכה יהי' פטור מכל צער וזה ג"כ (שם כה, א) חולין ומשמשיהן פטורין מן הסוכה. שיהיו נפטרין מכל חולי ומכאוב ויתרפאו רפואת הנפש ורפואת הגוף אמר:"

(תפארת שלמה על המועדים, סוכות)

הסוכה על פרטי דינים - מעון לשמחה ואמונה

כאשר חזרתם לחיק אביכם שבשמים, הוא ידריך אתכם לבנות את משכן החיים שלכם במנוחה ואומץ, בחוזק מחודש ונקי מן החטא... בשמחה ואמונה... עם אמונה יבנה סוכתכם ובשמחת חיים תיהנו מכוחכם ומעשיכם... הסוכה מלמדת אותנו אמונה בה'... בנוי מפסולת גרנך ששאר העולם מואס בו... שארמונים וצריפים גם יחד הינם רק בבחינת 'דירת עראי', ובעולם העראי זה אין לנו שמירה וחסן אלא מה' ששמר עלינו במדבר.

אחד יבנה מגזית והשני מ'שנים כהלכתם ושלשית אפילו טפח'. אולם מבחינת שמירתם, הכוח המגן ומכסה עלינו כולם שווים. בללא אומנות של בני אדם, וללא ה'בכוח' של קבלת הטומאה-רמז על הדברים החולפים לא תהיה שמירתנו שלימה... הברכה וחסן מאת ה' שהוא מגן על ארמונים וצריפים גם יחד... לא מתוך עצב או צער (מצטער פטור מן הסוכה) אלא בסוכה הנבנית על אדני האמונה בה' ומוגן באהבת ה'."

"לא במחובר ולא בדבר המקבל טומאה-סמל לניתוק ממגע יד האדם... החומר שממנו עשוי הסכך צריך להיות מנותק מהעולם שמכיל בני-אדם ומהחומר של ממשלת האדם. מטרת הסוכה היא להזכיר לנו את ההגנה על אבותינו והנסים שליוו

אותם ואת משפחתם במדבר... שהכל היה תלוי בשמירת ה' ומתנותיו שקבלו ישירות מיד ה' "

(רש"ר הירש, כתבים המקובצים, תשרי א, ה)

מפנימיות פרטי הלכות סוכה

"שבעת ימים, היינו ז' המדות כמו שאמר בזוהר הקדוש וז' רועים מרכבה לז' המדות (כמו שאמר בזוהר חדש תולדות)..."

"וסכה חסר, היינו בינה שהסכך סוכך על גבי ו' והוא באור מקיף למעלה, והיינו שהשם יתברך שוכן בתוך בני ישראל ונעשה סכה עלאה בינה שהוא מדת מלכות שבבינה סוכך גם על הו' שהוא קודשא בריך הוא וזהו אימא עלאה הז' מדות שבבינה..."

וזה ענין סוכ"ה לא פחות מעשר דאיהו מלכות עשירה כמו שאמר ברעיא מהימנא. והיינו כשהסוכה כולל כל עשר על דרך מה שאמר כתר עליון איהו כתר מלכות.

סכה בינה איתא ברעיא מהימנא ולא למעלה מעשרין דאיהי כ' כתר עליון כו' כבוד עלאה עליה אמר משה הראיני נא את כבודך ואתיב ליה קודשא בריך הוא לא תוכל לראות את פני ולית כבוד בלא כ' וכו', והיינו סוכ"ה בינה תשובה ושער הני הוא הדעת שנגלה לר' עקיבא וחבריו ולא נגלה למשה רבינו... והיינו משום דמשכין בחילא יתיר וזה כבוד עלאה שהיא מופיע על ידי קוצא דלעילא דרמיזא לכתר עליון וקוצא אחרא שמפיע לבינה (כמו שאמר זוהר קדוש ויקרא י' ע"ב) וזה שאמר ולית כבוד בלא כ' כ' כתר עליון וסוכה כ' כשר רק למעלה מכ' פסולה"

(פרי צדיק סוכות ב)

אסיפת המעשים הטובים מנקה ומשתמשת לנו כהגנתה של הסוכה

"יש להתבונן במצות סוכה שאמר הכתוב (דברים ט"ז י"ג) באספך מגרנך ומיקבך, ואמרו ז"ל (סוכה י"ב). בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר, ומחובר פסול לסכך בו. דהנה החג נקרא (שמות כ"ג ט"ז) חג האסיף באספך את מעשיך מן השדה. וידוע דכל עניני גשמיים הם משל וצל לעניני רוחניות. ובכן מובן דכמו בגשמיים שאז זמן האסיפה מכל תבואות השדה, כן הוא ברוחניות שכל תורה ומצוות ומעש"ט שהאדם מסגל כל ימות השנה, מתאספין בחג הסוכות. וכמו בגשמיים מקודם מנקין התבואה מן הפסולת ואח"כ מכניסין אותה לאוצר, ואם מכניסה במוץ שלה פטורה מן המעשר, שהדרך בארץ ישראל להכניסה רק אחר נקיונה מהמוץ והתבן, כן הוא ברוחניות, שכל תורה ומצוות ומעש"ט באם יש בהן איזו מחשבה לא טובה, ומחשבת חוץ שאיננה לשם שמים, זה הוא כמו מוץ לתבואה, ואין מכניסין אותן לאוצר השמים. אך בר"ה ויוה"כ שרשעים גמורים נכתבים ונחתמין וכו', ואמר כ"ק אבי אדומ"ר זצלה"ה שכמו שרשעים גמורים בכלל, כן הוא בכל פרט ופרט בכל איש ואיש ובכל מצוה ומצוה, שכל איש ואיש נדחה חלק הרשע ממנו, וכל מצוה ומצוה נדחה ממנה הפסולת, עת"ד. ובכן מובן שאחר ר"ה ויוה"כ, שהתורה והמצוות ומעש"ט מתנקים מן הפסולת, היא שעת הכושר להכניסן לאוצר השמים..."

...ובהתלהבות זו באין לסוכות, זהו כדמיון קצירה מן המחובר. ומעתה הנמשל מתאים למשל שהעבודה במצפון, שהיא כדמיון הדגן פנימיות הצמח, מכניסין אותה לאוצר משומר לחיי עוה"ב, והמוץ זורין לרוח ונדבק בראשו של עשו, לקיים ונשא השעיר עליו את כל עונותם כבמדבר שם השעיר זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם, ומחלקי הגשמיים שבעשיית המצוות מזה נעשה סוכה רוחנית להגן ולזכות בה כנ"ל"

(שם משמאל סוכות תרע"ב)

פנימיות פסול סוכה גזולה

"דסוכה היא אימא דמסככא על בנין והוא שורש נשמת ישראל, וידוע דנשמה שרשה בבניה, וע"י מצות סוכה נקשרת הנשמה בשרשה אחר טהרתה ביוה"כ, והנה בזוה"ק (ח"ג קע"ו). מאן דרדיף בתר דלאו דילי אף דילי אתאביד מיני, ע"כ מצות סוכה היא היפוך ענין הגזל שמצות סוכה מקשרת הנשמה בשרשה וגזל מפריד הנשמה משרשה ודילי אתאביד מיני, ע"כ אין יוצאין בסוכה גזולה"

(שם)

דירת עראי-יציאה מצמצום

והנה סוכה דירת עראי בעינן. ויש לומר כי כל בנין הוא מדת הצמצום, ובמהר"ל שזהו שאמרו כל העוסק בבנין מתמסכן. ובודאי כל שהוא בנין קבע הוא צמצום יותר. ועראי מורה שיוצא מגבול הצמצום, למעלה מגדר וגבול, וזה מורה שישיראל זכו למעלה רמה ונשאה מכל גדר וגבול.

(שם תר"פ)

המסר שהסכך מסמל: הגנת ה' בלי תערובת כוח האדם וכוח הטבע

"יש בהם סימנים של ענני הכבוד שהרי מוצאם מן הארץ "ואד יעלה מן הארץ" אך אין משביעים את כוח הארץ (שאינם מחוברים לקרקע) וכוח האדם (שאם נעשו בהם כלים הרי הם פסולים לסכך) הכל שוים מבחינת ההגנה ממרום הדל שבדלים והעתיר בנכסים(כמו דפנות הסוכה המרמזים על מצבי החיים השונים)"

(רש"ר הירש-פירוש על התורה ויקרא כג: מג)

אור פוסל בג'עד ג' ה' סולח

"אור שלשה פוסל בסוכה שעל שתי עבירות הקב"ה מוחל אבל על שלשה פשעי...וז"ש פחות משלשה כלבוד דמי ר"ל חיבור עדיין נשמתו להקב"ה"

(ילקוט דוד, כמובא בילקוט יצחק עניני סוכות, יח)

המסר של צלתה מרובה מחמתה-מעשיו מרובין מחמתו

"צלתה מרובה מחמתה כי בהסוכה מעורב הצל והחמה שהם בחי' תורה ותפלה אבל הצל צריך שיהיה מרובה כי עיקר התפלה שהוא בחי' יראה בחי' ראשית חכמה יראת ה' וכו' בחי' מעשיו מרובין מחמתו"

(ליקוטי הלכות ר"ה ה: כא)

המסר של 'ראשו רובו ושולחנו'

"הלכה צריכה שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו" (שם ג.)

"נבין שה' לבדו יגן עלינו ועל שולחנו לבל נאמר 'נפשינו היא ביד ה' אך הלחם להחיות בו את נפשינו הוא תחת השפעת כוחות מתחרים רבים' (כמו כוח האדם או הטבע)"

(רש"ר הירש - פירוש על התורה, ויקרא כג: מג)

להעלות הפסולת למקורה בקדושה

"וזה שמסככין בפסולת גורן ויקב כי אז מעלין כל הפסולת ונעשה מזה בחי' סוכה שזהו בחי' ונפיק שמעלין כל הפסולת ומבררין אותן ועולין אל הקדושה...וע"כ עיקר מצוות סוכה הוא אכילה ושתיה ושינה...בחי' חיצוניות כי עיקר מצות סוכה הוא לברר ולהעלות כל המדריגות התחתונות כל בחי' חיצוניות אל הקדושה"

(ליקוטי הלכות ר"ה ד: ט)

"בפסולת גורן ויקב הפסוק מדבר כדי לקבוע בנפשינו שלא הגורן והיקב שאנו סומכים עליהם הם יתנו לנו את המכסה, רק הפסולת... ורק הוא יתן לנו את המכסה (כמבואר שהסכך היות מרמז לענני הכבוד) כשנכסה בצילה בצווי של הקב"ה נאמן בו כי הוא נותן לנו כוח לעשות החיל"
(שפתי חיים א: סוכות)

דמזים בדיני סוכה מספר עקידת יצחק:

"בסוכות תשבו שבעת ימים ולא בסוכה שתחת סוכה" (סוכה ט:)
"סוכה להיות תחת השמים-הבט למעלה ממך וקבל עליך עול מלכות שמים"

"כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת עראי" (שם ב.)
"דירת עראי- כדי שיקבול עליהם לעשות כן בכל ימי חייהם (לעשות מצבם בעולם הזה כדירת עראי)"

"ושאינה גבוהה עשרה טפחים... פסולה" (שם ב.)
"אבל יש שם... במשך שבעה (טפחים) הרי זה סוכה" (שם טו.)
"שבעים טפחים (דהיינו שבע טפחים ברוחב כפול עשרה טפחים של גובה כנגד)... ימי שנותינו שבעים שנה"

שחמתה מרובה מצלתה פסולה" (שם ב.)
"הדה אמרה צריכין שיהיו הכוכבין נראין מתוכה" (ירושלמי סוכה ב: ג)
"שיהי' צלתה מרובה מחמתה... שיהיה עיקר חיותו על חסייה והביטחון בצל סוכתו של הקב"ה בכל מעשיו... אמנם צריך שיראו בו כוכבי שמים כי צריך האדם שיכיר את בוראו מפאת מעשיו המפורסמים כמ"ש 'השמים מספרים כבוד א"ל' "

"הישן תחת המטה בסוכה לא יצא ידי חובתו" (שם כ:)
"מפני שסוכה זה על היות שום אמצעי בינו ובין צלו של הקב"ה וכן לא יעשה"

"ניינא לבני עלמא, קדמא לאושפיזי כי הא דרב המנונא סבא כד הוה עייל לסוכה הוה חדי וקאים על פתחא דסוכה מלגאו ואמר נזמן לאושפיזין מסדר (נ"א נסדר) פתורא וקאים על רגלוהי ומברך ואומר בסכות תשבו שבעת ימים, תיבו אושפיזין עלאין תיבו, תיבו אושפיזי מהימנותא תיבו, ארים (ס"א אסחי) ידוי וחדוי ואמר זכאה חולקנא זכאה חולקהון דישראל דכתיב (דברים לב) כי חלק יי' עמו וגו' והוה יתיב"

(זוהר אמור קג:)

ארבעת המינים

"ר אבא בר כהנא משכר לקיחה אתה למד שכר לקיחה במצרים כתיב (שמות יב) ולקחתם אגודת אזוב בכמה הוית טימא דידיה בד' מיני והוא גרם לישראל לירש ביזת הים ביזת סיחון ועוג ביזת ל"א מלכים לולב שעומד על האדם בכמה דמים וכמה מצות יש בו עאכ"ו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון"

עיקר ענינם

"שכל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ליקח לו מהם להלל לפני הקב"ה שיתרצה לו ויכפר לו על כל עוונותיו"

(מדרש תנחומא אמור: כ)

חוגגים לפני ה' בעת אסיפת התנובה

"והנה טעם כל הפרשה, תחוגו את חג השם הגדול שבעת ימים שבמעשה בראשית, ותסמכו להם השמיני עצרת, כענין שנאמר למנצח על השמינית (תהלים ו א) . וגם באותן השבעה תקחו בהם פרי עץ הדר, והלולב באגודה, ולכך הקדים... וזה טעם וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים בשנה, שתחוגו שבעת הימים עם השנה ענין סבוב והקפה, מלשון וחוג שמים (איוב כב יד) , ובמחוגה יתארהו (ישעיה מד יג) , וכן המון חוגג (תהלים מב ה)"

(רמב"ן ויקרא כג:מ)

"מפני שהאדם מתעורר לשמחה אחר האסיף, ובטבעו לשמוח במיני האילנות הרעננים ואלו הארבעה מינים כולם רעננים בזמן ההוא. וצוה ה' ית' שיעשו שמחה זו למצוה, כדי שלא תתערבב בשמחתם מחשבה זרה רק שמחה לה'. ומפני שדרך השמחים... להתנועע עמהם תנועות בלתי מכוונות היה מעניין המצווה שמוליד ומביא מעלה ומוריד, להערה שעיקר המצוה לה'...ועקר זו השמחה הייתה לחזק הלבבות בעניין ההשגחה ובטובות הנשפעות שהכל מאת ה'"

(משנה תורה-כמובא בילקוט יצחק עניני לולב)

ורש"ה מאריך בעניין בספרו "חורב" (ב:לא:רכב):

"הארבעה המינים הללו הדברים השונים שנתן ה' לבני אדם להנאותם: דברים שאינם זקוקים לשום תיקון (כההדס ואתרוג)⁴⁹ דברים הצריכים מעט תיקון (כמו לולב)⁵⁰ ודברים הזקוקים לעבודה כדי שתצא תועלתם (כהערבה)⁵¹. קח את ארבעתם לפני ה' להראות שמאחדים ההטבות הללו להשתמש בהם ככלים לעבודת ה' . והספר החינוך מוסיף:

" שהאדם נפעל לפי מעשיו... וצוה הא"ל... לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו"

זיהוי האתרוג

"פרי עץ הדר תני ר' חייא עץ שטעם עצו ופריו שוה זה אתרוג, הדר בן עזאי אמר הדר באילנו משנה לשנה תרגום עקילס הגר הדר שהוא דר על המים" (ויקרא רבה ל:ח)

"פרי עץ הדר - שטעם עצו ופריו שוה. הדר, הדר באילנו משנה לשנה, וזה אתרוג, לשון רש"י. והן אסמכתות שעשו רבותינו (סוכה לה א) לקבלתם. ור"א כתב, והאמת אמרו, כי אין פרי עץ יותר הדר ממנו, ודרשו בו "הדר באילנו", אסמכתא. והנכון בעיני כי האילן הנקרא בלשון ארמית אתרוג נקרא שמו בלשון הקודש הדר, כי פירוש אתרוג חמדה, כדמתרגמינן נחמד למראה (בראשית ב ט) , דמרגג למיחזי, לא תחמוד (דברים ה יז) , לא תרוג, ואמרינן מכל שפר ארג נכסין, ולשון חמדה והדר שוים בטעם. ונקרא העץ והפרי בשם אחד, כי כן המנהג ברוב הפירות תאנה אגוז רמון זית וזולתם, וכן זה

שם העץ והפרי שניהם בארמית אתרוג ובלשון הקודש הדר"

(רמב"ן ויקרא כג:מ)

שיזיכרו שיצאנו ממדבר לארץ טובה

"והנראה לי בד' מינים... שהם שמחה בצאתם מן המדבר אשר לא היה מקום זרע ותאנה... אל מקום האילנות נותני פרי והנהרות, ולקח לזכרון זה הנאה שבפירות

⁴⁹ שמוכנים להשימוש כמו שהם

⁵⁰ שזקוקים לקצירה ע"י בני אדם ואז מוכנים לשימוש

⁵¹ שזקוקים לעבודה רבה עד שיוכשירו לשימוש

האדמה והטוב בריחו והיפה בעליו ואלו הד' מינים...רוב מציותם בארץ ישראל בעת ההיא, והיה כל אדם יכול למוצאם...עמדם על לחותם ורעננותם בז' הימים, מה שא"א זה באפרסקים ורימונים וחבושים וכיוצא בהם" (מורה נבוכים ג:מג)

נדונים על המים-מרצים לפניו עם מינים שרוב גידולם על המים "בטעם המצוה הזאת אמרו (תענית ב ב) על דרך האגדות, שהמינין הללו באין לרצות על המים."

(רמב"ן ויקרא כג:מ)
"בחג נדונים על המים שהוא תחילת ימי גשמים והנה ד' מינים אלו רוב גידולם על המים לכן...ליקח ד' מינים אלו שרוב גידולם על המים להתחנן אליו ית' שיתן לנו גשמי ברכה בעתם"
(עץ חיים-כמובא בילקוט יצחק עניני לולב)

שתהיה אימת ישראל נופלת על כל אויביהם
"ישראל ואומות העולם נכנסין לדין ביום"כ ואין הבריאות יודעין מי נצח. אמר הקב"ה טלו לולביכם בידכם שידעו הכל שאתם זכיתם בדין"

(מדרש תנחומא אמור י"ט)
"ואור ה' ב"ה מאיר על ראשם של ישראל ומעטרם באפן שתהיה אימתם נופלת על כל אויביהם, ע"י נטילת הלולב ומיניו, והוא מה שאמר הכתוב: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך"^{AS1} וכבר היו משיגים זה העניין בגלוי מיד אלו לא היו החטאים מונעים אותם, אמנם על כל פנים מזדמן הדבר לצאת לפעל בזמנו...להתחזק שליטת ה' ב"ה על ראשם של ישראל, ולהפיל אויביהם לפנייהם ולהכניעם תחתם, עד שהם בעצמם יבחרו להיות להם לעבדים"
(דרך ה' ד:ח:ב)

להזכירנו שנתחזק בדרכי אבותינו
"לפי שהוא(סוכות) ראשון לחשבון עונות זכרון שנחזק בדרכי(האבות) ארבעה מינים רמז להם אברהם אבינו מסר עצמו על קדושת ה' יצחק נעקד על גבי המזבח יעקב הסיר אלהי נכר יוסף לא שמע לאשת אדוניו ולפי שאנו יראים מיום החתימה צריך לעורר זכותם"
(הריקנטי,קב"ד)

בנטילת לולב מתעוררת זכות האבות
"והכוונה במדרש הזה שאנו רומזים במצות הלולב זכות האבות ומבקשים רחמים מאת השי"ת שיגין עלינו בזכות האבות, שכן מצינו אדון כל הנביאים משה רבינו עליו השלום שכלל בתפלתו ובבקשת רחמיו זכות האבות באמרו (שמות לב) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך שיהיה זכותם לישראל מגן וצנה"
(כד הקמח לרבינו בחיי,ערך לולב)

קנין השלימות היותר עליונה
כי מצד השלמת הווה, העולם הזה מגיע לקנות השלמה יותר עליונה, והוא הדביקות בו יתברך. ולכך כתיב אצל מצות לולב (שם) "ולקחתם וגו' ושמתם לפני ה' אלקיכם", כי השלמת העולם מביא עוד השלמה אחרת עליונה, עד שיהיה להם הדביקות בו יתברך, ולכך נוטלין לולב ושמים. וידוע כי השמחה היא בשביל השלמה העליונה, כשם שהבכי והאבל בשביל הפסד, כך השמחה בשביל ההשלמה. וכאשר ישראל מקבלים הדביקות בו יתברך, והוא השלמה האחרונה, ולכך כתיב

^{AS1}ע"ע בערך"הלולב והקב"ה"

"ושמחתם לפני ה' אלקיכם". ולפיכך בזכות "ולקחתם לכם ביום הראשון" יזכו לשמו של משיח, כי המשיח הוא יהיה משלים את העולם, ויהיה העולם בהשלמה, (מהר"ל - נצח ישראל, סב)

לתקן קליפת 'דר דר'

"וזה זכרי לד"ר ד"ר כתיב חסר הרמז על ביטול של הסט"א ד"ר ד"ר כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ וימלוך ד' אלהיך ציון לד"ר ודו"ר (תהלים קמו, י), והנה כאשר האתרוג הוא תיקון פגם אדה"ר לכך הוא נקרא פרי עץ הדר כי הוא בחי היסוד שלשם ישוב הכל אל תיקונו וזה לשון הדר לשון החזרה וכן (שם קמט, ט) הדר הוא לכל חסידיו ע"י החסידים יחזור הכל אל תיקונו. וזה בתיקון היסוד שנקרא הדר וזה רמז פרי עץ הדר שיחזור פגם עץ הדעת וזה הי' ענין דור המדבר דור דעה נגד הקליפה דור הרע. וזה הימן ודרד"ע. והנה זהו ע"י מצות אתרוג והסוכה אור פנימי ואור מקיף נעשה התיקון לדור ודור לבטל קליפות ד"ר ד"ר שיהי' הגאולה במהרה ומדר דר תצמיח לך קרן ישועה במהרה וזהו שאמרו חכז"ל בהשני מיני דר אצל סוכה ולולב כנ"ל."

(עבודת ישראל, סוכה ואתרוג)

לשבח לה' עם כללות העולם

"ולכך כתבו כל המהנדסים ובעלי גמטריאות, כי כל ענינים שבעולם שמים וארץ וכל אשר בהם, חוץ לאלוה, נכללים בנקודות, קו ושטח מעוקב, נקודה קטנה עומדת תמיד במרכז, וממש אין לו כמות, רק היא ראשית כל דברים, ואח"כ קו, אין לו כ"כ רוחב רק אורך בקו מורכב מנקודות, ואח"כ שטח, הוא דבר שיש לו אורך ורוחב, אבל אין לו גובה, אבל הוא בעל שתי קצוות אלו גבולים, ומעוקב, הוא גשם שיש לו גובה ג"כ, והוא בעל שלשה קצוות אורך רוחב גובה. בזה נכללים כל הנבראים, ממש כמו נקודה והוא דומה לה, וג"כ הכל מתאווים למרכז כנודע:

לכך אתרוג נקרא רגג תאווה לעינים, ולולב משוך כמו קו, וערבי נחל הוא על שטח שאין בהם מעלה, ולכך אין בהם גובה, ונקרא ערבי נחל כי נחל משוך ומורה על שטח, וכן ערבה לשון שטח, כמו ערבות מואב הוא ערבה ומדבר כיוצא בזה הרבה, ולהיותה בעלי ב' קצוות, נאמר ערבה שתים, והדס מורה על מעוקב, שהוא גובה, ולכך נקרא עבות, שהוא דבר עב ולא יתכן עב בלתי גובה, והוא בעל ג' צלעות, לכך נאמר הדס שלשה. וא"כ בד' מינים כלולים כל חלקי עולם בכלל. לכך איש הישראלי הנוטל ומשבח לה', הרי כאילו נוטל כל עולם בידו ומשבח בו לה', ומורה בו שה' הוא המניע לעולם בכלל בכחו הגדול, ולכך המצוה לנענע, להיות שהוא המניע משגיח בכל חלקי העולם, ולכך מעלה ומוריד לד' רוחות ומנענע, להורות כי הכל מה', והכל נברא לכבודו יתברך ולתת הודיה לשמו הגדול, ובאמת אם ישים איש כזה ללבו, ודאי שימצא נחת וישמח שמחה תמה וברה בנטילת לולב, ולא יעלה בו שחוק וכדומה"

(יערות דבש א:יד)

להרחיק את המפסדים בעבודת ה'

"והשלשה מינים, שהם לולב הדס וערבה, הם כנגד שלש עבודות המפסידין עבודת התפלה, לולב כנגד שמירת הברית, כי לולב בחינת צדיק כתמר יפריח, כמובא. בחינת צדיק ח"י עלמין הם בחינת ח"י נענועין שבלולב. הדס משלש כנגד שלשה אבות, כמובא, זה בחינת אמונה, כי האבות הם שרשי אמונת ישראל. ערבה זה בחינת אל תהיה בז לכל אדם, שבשביל זה אנו לוקחים ערבי נחל אין בהם לא טעם ולא ריח כדי שלא נמנע מלצרף פושעי ישראל בתפלתנו."

(ליקוטי הלכות לרבי נתן, סוכה ה)

תקון החטא הראשון בדעת הנכונה

על נטילת לולב להיות נמשך אליו קדושה בבחי' היסוד מכאן והלאה ויתקן א"ע בבחי' הדעת להיות עובד ד' בדעת שלימה ומחשבה טהורה לתיקון הכבוד והאדם העליון. וז"ש ולקחתם לכם תקחו לכם לתקן הכבוד והאדם העליון ביום הראשון מה שנפגם בחטא אדה"ר. וזהו הנקרא יום הראשון של הבריאה כמ"ש זכרון ליום הראשון תראו במצות האלו לתקן יום הראשון ההוא שנפגם בפרי עץ הדר. האתרוג שאכל אדה"ר ובלולב תיקון הדעת ויסוד.

(תפארת שלמה על המועדים, סוכות)

כלים לקבל הטוב

"כי השי"ת מלבד שנתן לנו התורה גם הלקיחה שלנו הוא מסייע לנו להיות כלים לקבל הטוב. ודפח"ח. וכן הוא במצות ולקחתם שנתן לנו לולב ומיניו להודיענו כיצד יכול כ"א לקבל הדעת. זה בכח התורה וזה בכח המצות. והם כנגד האיברים כמ"ש במד'. ואיתא כי לולב ומיניו הם מאני קרבא. והענין הוא כי הוא תיקון בחי' הגוף. כי הסוכה הוא שם ה' שנקרא עלינו בחי' תש"ר וראו כל עמי הארץ כו' שם ה' נקרא עליך. ולולב הוא בחי' תש"י. ולקחתם ביד ובה הוא המלחמה כמ"ש והידיים ידי עשו [לכן בשבת אין צריכין לולב שהיא יומא דנשמתין ולא דגופא והיא יום מנוחה]. ועל שנים אלו דורש במדרש הבונה בשמים כו'. ואגודתו על ארץ הוא לולב ומיניו. וכתוב ויהי נועם ה' כו' הוא בחי' הסוכה ומעשה ידינו הוא בחי' הלולב"

(שפת אמת לסוכות תרמ"ט)

לזכות לחיים ע"י מעשה מצוה

"ובנ"י מצד עצמם חפצים להתדבק בו ושיעשו מעשים טובים לפניו שלא יהי' מצד החסד בלבד. וזהו ולקחתם לכם מצדכם. וכתוב תודיענו אורח חיים. ואיתא לולב גי' חיים ובנ"י חפצים לקבל חיים אמיתיים בפנימיות שלהם. וזהו נקרא שובע שמחות כפי עומק הקבלה בלב עד שנקרא שביעה. וזהו ע"י מיני הלולב שבני ישראל מרמזים במעשה להשי"ת לקבל אור הסוכה שניתן להם במתנה כנ"ל. וכשהמלך מזמן אורחים נותן להם משאלות לבם כדאיתא מאן דמזמן למיכלא ולמשת"י זמין"

(שפת אמת לסוכות תרל"ד)

ד' המינים-לכפר על ג' עבירות החמורות ולשון הרע

שד' מינים אלו הם היפוך מכל הכחות הרעים האלה. לולב ואתרוג הם היפוך ע"ז וג"ע, דבפיט (בסילוק ליום א') לולב אחד ואתרוג אחד לה' אחד ושמו אחד והוא שם הוי' ושם אד'. ונראה שהם דוגמת ענין ר"ה ויוהכ"פ שהם מכפרים על ע"ז וג"ע, ודבר זה פשוט למבינים. הדס שיש בו שלשה עלין ושלשה בדי עלין לחין, וכל שלשה מורה על חיבור ואגוד כאמרם ז"ל (סוכה י"ג). אגד שלש שמ"י אגד כי האמצעי הוא מחבר, והוא מכפר על שפ"ד שהיא פירוד כנ"ל. ערבה דומה לשפתים מכפרת על חטא הלשון שהוא לה"ר ששקולה כשלשתן, ובהאריז"ל שערבה גמטריא זרע, והיינו שברית הלשון וברית המעור שקולים:

(שם משמואל סוכות תר"פ)

הלולב-לפשוט כוח הנשמה בתוך הגוף

"ע"י מצות סוכה ולולב מתפשט כח הנשמה וחיים חדשים באים בכל חלקי האדם כבמדרש (ויק"ר פ"ל) שמונה שבע מצות בחג וזה שובע שמחות אל תקרי שובע אלא שבע, וידוע שמספר שבעה הוא כולל הכל שש קצוות מן הנקודה הפנימית:"

(שם הו"ר תרע"ב)

השלמת כוח הדיבור

"נשלם נמי כח הדיבור והוא חג הסוכות להודות להלל בד' מינים, ערבה ביחוד רומזת לשפתים שהוא כח הדיבור, ושלושה מינים האחרים רומזים לשלימות גוף ונפש ושכל שמהמתם נשלם כח הדיבור, ואתריג הוא שלימות הגוף כולך יפה רעיתי ומום אין בד', לולב, הוא דעת כידוע שהוא השכל, הדס באמצע הוא נגד הנפש המחבר את הגוף והשכל ע"כ יש בו שלושה עליו וגם שלושה בדין ואסתר הנקראת הדסה ירקרוקת היתה, ודבר זה ידוע למבינים. וכן יש לומר שלעומת ג' אלה הם ג' מצוות סוכה לולב וניסוך המים, סוכה בשכל, לולב בנפש, ניסוך המים בגוף, ומצד שנקבצו באו בו כל השלימויות ע"כ אז עיקר שלימות הדיבור להודות ולהלל"

(שם משמואל מטות תרע"ג)

לפתוח את שבעת הרקיעים לתפילתינו

"גדול כח מצוה זו של ארבעת המינים בחג, שכל הנוטלם ומברך עליהם ומתפלל בהם, נפתחים לפניו כל שבעה הרקיעים ותפילתו מגעת עד כסא הכבוד, ורמז לדבר זה כתוב בספרים: לולב - אחד; אתרוג - אחד; בדי הדס - שלושה; בדי ערבה - שנים, הרי שבעה בין הכל, כנגד שבעה הרקיעים"

(ספר התודעה ו)

הדסים

"וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו ואם אין ענפיו חופין את רובו אינו כלום מפני מה משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו הרי זרועותיו שנים וראשו שלושה והיינו ענף לשמאל עבות לימין ונמצא עץ באמצע"

(זוהר - השמטות רסז:)

"וענף עץ עבת - שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים, וזהו הדס העשוי כמין קליעה"

(רש"י ויקרא כג:מ)

ארבעת המינים ואיברי האדם

המסרים בעבודת ה' של דימוי הד' מינים לאיברי הגוף

"כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך... שהלולב הזה דומה לשדרה של אדם. וההדס הזה דומה לעיניים. והערבה דומה לשפתיים. והאתרוג דומה ללב. אמר דוד אין לך אבר אחד גדול מאלו שקולין הן כנגד הגוף"

(מ' תנחומא אמור יט)

"וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו ואם אין ענפיו חופין את רובו אינו כלום מפני מה משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו הרי זרועותיו שנים וראשו שלושה והיינו ענף לשמאל עבות לימין ונמצא עץ באמצע"

(זוהר - השמטות רסז:)

"מה לב הדר והוא פרי הגוף אף ישראל נטלו פרי עץ הדר מה אילן תמר ענפיו סביביו ולולבו באמצע אף ישראל נטלו גוף האילן הזה שהוא לבן וכנגד הגוף חוט השדרה באדם שהוא עיקר הגוף ולמה לולב זה כתיב "לו" "לב" אף ללב מסור (כדרך דודי לי ואני לו אמר כי אני שהוא רומז לכנסת ישראל תהיה מיוחדת להקב"ה - הריקנטי)"

(ספר הבהיר כמובא בריקנטי)

ובמדרשו של רבי נחוניה בן הקנה, מאי פרי עץ הדר, כדמתרגמינן פירי אילנא אתרוגין ולולבין. ומאי הדר היינו הדר הכל, והיינו הדר שיר השירים דכתיב בהו (ו) מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו'. ולמה נקרא שמו הדר, אל תקרי הדר אלא הדר, זה אתרוג שהוא נפרד מאגד הלולב ואין מצות לולב קיימת אלא בו, והוא אגוד עם

הכל שעם כל אחד הוא ועם כולם יחד הוא. ומאי לולב, כנגד חוט השדרה. וענף עץ עבות, שענפיו חופין את רובו, משל לאדם שבזרועותיו יגן על ראשו, ענף לשמאל עבות לימין נמצא עץ באמצע. ולמה נאמר בו "עץ" שהוא שורש האילן. ומאי ערבי נחל, על שם המקום שהם קבועים בו ששמו נחל, דכתיב (קהלת א ז) כל הנחלים הולכים אל הים וגו', ומאי ניהו ים הוי אומר זה אתרוג. ומנא לן דכל מדה ומדה מכל אלו השבעה איקרי נחל, שנאמר (במדבר כא יט) וממתנה נחליאל, אל תקרי נחליאל אלא נחלי אל וכו'.

(רמב"ן ויקרא פרק כג פסוק מ)

האתרוג דומה ללב

"דאתרוג כירק מה ירק דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עשורו אוף אתרוג נמי דרכו ליגדל וכו' ומסטרא דחכמה אין מים אלא תורה ובאתר אחרא לעילא, והא דתנן אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים הא אתרוג אחיד ב' סטרין ואתרוג איהו דיוקנא דלבא דאחיד לעילא ואחיד לתתא, אחיד לעילא הלב רואה אחיד לתתא בדעת, כמה דאוקמוה הלב יודע,"

(זוהר - רעיא מהימנא משפטים קכא.)

"שהאתרוג דומה ללב שהוא משכן השכל לרמז שיעבוד בוראו בשכלו, והלולב דומה לשדרה... לרמז שיישר כל גופו לעבודתו ב"ה, וההדס דומה לעיניו לרמז שלא יתור אחר עיניו ביום שמחת לבו, והערבה דומה לשפתיים שבהן יגמור האדם כל מעשהו בדבור לרמז שישים רסן בפיו ויכווין דבריו ויירא מה' אף בעת השמחה"

(ספר החינוך, רפה)

"ועיקר הידור כתוב בתורה אצל אתרוג - אמר חכם אחד: לפי שהוא כנגד הלב, אשר ממנו תוצאות חיים, כאשר הלב נקי ומהודר, הרי ממילא הגוף, העינים והשפתיים (הרמוזים בשאר המינים) - מהודרים אף הם"

(ספר התודעה ו)

ד' המינים מכפרים על ד' האיברים

"והכונה בזה כי האדם בהכשלו בעבירות של ארבעה איברים אלו ימצא כופר בארבעה מינים אלו, לפי שכל עבירה תמצא כופר כשיעשה אדם מצוה שכנגדה וכמו שתאמר ראובן חלל את השם, וידוע כי עון חילול השם מתחיל מדבר קטן ומתפשט הרבה ואין כח בתשובה ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק עד המיתה, ומכל מקום אם כנגד מה שחלל את השם יקדש את השם אז ינקה מעון חילול השם הוא אמרו (ויקרא כב) ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי. ביאר הכתוב כי תקנת חלול השם בקידוש השם. ומפורש אמרו חטא אדם בלשון הרע יעסוק בתורה, והנה העבירה חולי הנפש כמו חולי הגוף שאינו מתרפא כי אם בהפכו והרופא הבקי ירפאנו בשכנגדו."

(כד הקמח לרבינו בחיי, ערך לולב)

ארבעת המינים וארבעת איברי הקשר

שאלו הם האיברים היוצרים את הקשר והשייכות אצל האדם....

העיניים-בהם כח הראייה וע"י הראייה האדם מתקשר עם הסובב אותו...ההשפעה של ההדס היא קנין הדעת והחכמה ע"י כח הראייה...שלשת ההדסים הם שלשת אבות...ההסתכלות שלנו בהדסים צריכה להיות ראייה של חיבור למעשיהם של האבות...שתמיד יהיו מכוונות אל הקב"ה.

השפתיים-הם איבר המיוחד לקישור של הרוח...דיבוק רוח ברוח...הוא כוח התפלה...לכן צריך להשתדל להשיג את הסייעתא דשמיא שבסוכות שמדרגת התפילה תשאר קיימת למשך כל השנהגם בימים שאין היראה של יוה"כ...

עניין **הלולב** הוא **השדרה**. האדם הוא חי בעולם המעשה...המחבר והמפעיל את כל האיברים-הוא עמוד השדרה שבאדם...ולכן עיקר המצוה הוא הלולב שהרי עיקר האדם הוא בעולם המעשה.

אבל מעשים בלי **לב-הם** חסרי כח חיות. לכן מצרפים אל הלולב את **האתרוג**...שיתאחד הלב ברצון פנימי אל האיברים.

ארבעת המינים...הם החיבור המושלם של האדם לעבודתו ית'. העיניים והראייה, השפתיים והתפילה, השדרה והמעשים, הלב וההרגשות. איחוד כולם מחבר את האדם לעבודת ה' בשלמות

(שיחות של ר' פינקוס, סוכות- "סוכות במערכת החגים")

דמוי הד' מינים לאיברי הגוף מרמז ענינים שונים ביציאת מצרים

"כדי לזכור יציאת מצרים...להאיר על השגחתו עלינו, להורות שענין ה' אל ראיו...לכן נצטוונו במין ההדס הדומה לעיניים הלולב דומה לשדרה לקלס בו להשי"ת מלהפריש מנשותיהם ולעכב הטפה הקדושה הורדת דרך חוט השדרה הערבה דומה לשפתיים לקלס להשי"ת שהצילם ע"י משה רבינו שהיה ערל שפתיים וגם לרמוז הזכות שהיה בידם כמ"ש רז"ל שאחד מג' דברים שיצאו ישראל ממצרים הוא זכות שלא שינו את שמם ושלא שינו את לשונם...הא אתרוג הדומה ללב שהיה לבם ופיהם שוים זה עם זה ולא היה בהם שמץ פסול כלל...

עוד טעם אחר ללולב לרמוז שלא היה בהם הניאוף...לכן נבחר הלולב שאינו מקבל שום הרכבה...עוד נרמז ההדס לעיניים שלא נתנו בנשי חבריהם שהעין רואה והלב חומד (והאתרוג דומה ללב) ומטעם זה ג"כ צוותה תורה להתעסק במינים אלו מיד אחרי יוה"כ למשוך את לבם בתשובה כל ימיהם."

(אשל אברהם, כמובא בילקוט יצחק-עניני הלולב)

לולב כנגד ד' החושים

"חמש הרגשות הן רא"י, שמיעה, ריח, טעם, מישוש. ויש לומר דאתרוג מקביל לחוש הרא"י ע"פ מה דאיתא בספח"ק שלשון אתרוג נגזר מלשון רגוג, והכתוב (בראשית ב' ט') כל עץ נחמד למראה מתרגם אונקלוס כל אילן דמרגג למחזי, וכן (שם ג' ו') ונחמד העץ מתרגם ומרגג אילנא לאסתכלא ב"י, וע"כ אמרו ז"ל (ב"ר פ' ט"ו) דעה"ד טו"ר אתרוג ה"י. ערבה מקבילה לחוש השמיעה, כי שמיעה היא קבלת דברים, והיינו דנכנס לעומק הלב באמצעות כלי האזנים, והוא כלשון אמרם ז"ל (זבחים כ"ט). כוף אזניך לשמוע דברי חכמים. וע"כ אף דערבה רומזת לאנשים שאין בהם לא ריח ולא טעם מצוה, מ"מ אם כפי צורת הערבה ומהותה שהיא נכמשת קודם מכל המינים, כן נמי אלו אם עכ"פ יש בהם ענין זה לכוף אוזן לשמוע דברי חכמים נכנסים עם יתר המינים באגודה. והדס מקביל לחוש הריח כצורתו, שיש בו ריח ולא טעם. לולב מקביל לחוש הטעם. הרי דארבעה מינים אלו מקבילים לארבע הרגשות הנ"ל, ללוקחם ולהגביהם לשמים. אך ערבה הניטלת בפ"ע מקבלת לחוש המישוש, ע"כ אין בה שום מצוה, אלא נטילה, שהיא חוש המישוש לבד, ואין אומר ואין דברים. ע"כ אין מקיפין אלא בלולב, כידוע בדברי האר"י ז"ל, שהקפות הן בר"ת אד"ס, דהיינו אדם המקיף דיבור ומעשה, וזו באשר אין בה אלא מישוש לבד, ע"כ אין בה הקפה, ונראה שאז הזמן להגבהת אנשים שהם בתכלית השפלות, אם אך רוצים להיות מהיום והלאה עושי מצוות מעשיות כפשוטן עכ"פ:

לשעבד את תאוותינו לעבודת ה'

"עבודת ד' מינים שהם כנגד האברים ששייכים לתאוות... ההדס והאתרוג נגד העין רואה והלב חומד הלולב כנגד השדרה וכדאיתא שהשדרה שהיא המקשרת את מוח הדעת עם סיומא דגופא⁵² וערבה דומה לפה רמז לתאוות האכילה, היינו שכל ענייני התאוות שיש באדם יקחם לה' וישעבדם כולם להשי"ת"

(נתיבות שלום)

ובאותו ענין מוסיף הליקוטי הלכות (יוה"כ ב:ג):
 "ממשיכים הדעת אל הלב ומסתכל כ"א בעצמו אם לבו קשור לדעתו דהיינו אם מתנהג בתאוות לבו וגופו כפי הדעת שלו... אם הוא מתנהג כך עם גופו כפי דעתו"

ארבעת המינים וכנסת ישראל

"ודא שושנה בין החוחים ואתרוג בין החוחים, לאחזאה שבחא דכ"י על כלא"
 (זוהר שמיני לח.)

"אתרוג דמי לצדיקייא והדס לבינונים וערבה לרשעים ושכינתא אתמר בה ומלכותו בכל משלה"

(תיקוני זוהר תקונא עשרין וחד ועשרין נו:)

הד' מינים מסמלים לארבעת מיני בני אדם

"פרי עץ הדר אלו ישראל, מה אתרוג יש בו ריח ויש בו טעם כך ישראל יש בהן בני אדם שהן בעלי תורה ובעלי מעשים טובים... מה תמרה... יש בה אוכל ואין בה ריח כך ישראל יש בהן בעלי תורה ואין בהן מעשים טובים... אמר הקב"ה לאבדן אי אפשר אלא יעשו כולן אגוד באחת והן מכפרין אלו על אלו"

(ויקרא רבה ויל"ש)

"והעניין הוא שנידון לכף זכות אף אלו שאין בהם לא טעם ולא ריח והם זוכים ע"י זה שנעשים כלים למצוה זו של לימוד זכות ובזה מתאחדים הכלים עם המשתמשים בהם וזה גדר צירוף ד' מינים ביחד"

(מכתב מאלהו ב:א)

לאגד את שלשת הכתות בבני ישראל

"ווחג הסוכות מורה על עמוד גמילת חסדים... כי בזמן ההוא נאסף... כל התבואות ופירות ונתחלק תרומות ומעשרות... ע"כ צותה התורה"ק לאגד ביחד שלשה מינים... לרמז על שלשה כתות בני ישראל הכהנים לויים וישראלים... עשירים בעלי הבתים ועניים... ת"ח בינונים ועמי הארצים... ויכרתו ברית שלום ביניהם"

(נועם המצוות)

"איתא במד' הדס מורה על שיש בהם ריח ואין בהם טעם. ואיתא כי הדסים רומזים על האבות. וזה הכח שנטעו האבות בנפשות בניי אפילו אותן שאינן בני תורה יש בהם ריח מצד האבות. ותו איתא במד' חזית ע"פ לריח שמניך המצות שעשו האבות ריחות היו אבל אנו שמן תורק. והיינו שקודם קבלת התורה הרגישו האבות ריח מהתורה שעתידה להינתן אח"כ כי בחינת הריח הוא מרחוק. ולכן מברכין על הבשמים במוצאי שבת קודש שישאר עכ"פ ריח מן השבת גם על ימי המעשה. וזה הריח נמצא עכ"פ בכל איש ישראל ממה שעתידין להיות בני עוה"ב שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. יכולין להרגיש הריח גם בעוה"ז"

(שפת אמת לסוכות תרס"ד)

ארבעת המינים מסמלים את מצבי החיים השונים ביחס בין אדם למקום בין אדם לחבירו ובין אדם לעצמו

⁵² דהיינו ברית המילה

"ועוד איתא בחז"ל... אתרוג יש בו טעם וריח, הדס יש בו ריח ואין בו טעם... וי"ל בזה ע"פ מש"כ המהר"ל דשלימות האדם היא שיהיה שלם עם בוראו שלם עם חבירו ושלם עם עצמו. בעניין שלם עם בוראו ישנם זמנים אצל יהודי שהקב"ה חונן אותו באור ומרגיש טעם וריח בעבודת ה' יש בחינת טעם בלא ריח וריח בלא טעם ויש זמנים שחוא ללא טעם וללא ריח... ועבודתו של יהודי היא לאמלוכי הקב"ה בכל המצבים... וכן בעניין שלם עם חברו יש כל הבחינות הללו... וצווי התורה של ואהבת לרעך כמוך הוא לאהוב כל אחד ואחד מישראל כגופו... וכן ישנם בחינות אלוכלפי עניין שלם עם עצמו... וכאשר עוברים עליו זמנים שאינו מוצא שום תוכן בחיים איננו מרוצה מעצמו וכ"ש מאחרים אכתפקיד היהודי להיות שלם עם עצמו, לשלוט על כל המצבים ומצבי הרוח ולא להיות מושפע מהם... בין הזמנים שיש בהם טעם וריח ובין שהם ללא טעם וללא ריח. וד' המינים מסייעים ליהודי לאמלוכי לקוב"ה בכל המצבים

(נתיבות שלום)

מינים אלו מסמלים בייחוד את ענין האחדות

"דווקא סוג מינים אלו... דכל זה רמז על עניין אחדות ומינים אלו מסמלים האחדות: לולב עליו מאחדים ומחוברים זה לזה הדס העלים מחפים עציו ואחד מונח על חבירו, ערבה... פירש ברש"י שגדילים באחוזה אתרוג שדר באילנו משנה לשנה... גדילים באילן ביחד גדולים עם קטנים"

(שולחן ערוך הרב כמובא בספר התורה והמצווה ב:ק"ב)

"דכתוב ערבי נחל. ונחל הוא ע"ש המשכת השפע. ונכתוב זה אצל ערבה דוקא כנ"ל. וימי החג מסייעין לזה שיוכלו בני"י להתאסף ולבטל כל אחד עצמו לכלל ישראל. ועי"ז יכולין לקבל ברכת השנה כראוי כדאי כלי מחזיק ברכה הוא שלום. והוא בחי' יוסף הצדיק וכתוב ועמד כולם צדיקים"

(שפת אמת, לסוכות תרל"ד)

הארבעת המינים והקב"ה

הד' מינים מביעים שבחי המקום ב"ה

"פרי עץ הדור זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לפניו כפות תמרים זה הקב"ה שנאמר צדיק כתמר יפריח. ענף עץ עבות זה הקב"ה שנאמר והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה וערבי נחל זה הקב"ה שנאמר סולו לרוכב בערבות"

(ויקרא רבה)

ד' המינים מרמזים לעשר ספירות

"הלולב ימין וכלול ששה שהם ג' הדסים כנגד גדולה גבורה תפארת... ב' ידי ערבות הם נצח והוד ודומים לב' שפתיים הלולב יסוד דומה לשדרה שבו קיום כל העצמות ועליו אמר דוד כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. האתרוג הוא מלכות ודומה ללב שבו הרהורים"

(זהר פנחס ע"פ הסולם)

"פרי עץ הדור הוא פרי שבו רוב התאוה ובו חטא אדם הראשון⁵³... והנה החטא בו לבדו ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים. ו"כפות תמרים" הוא ראש הקו האמצעי כפול וגובה על כולם⁵⁴ "וענף עץ עבות" רמז לשלש ספירות בבד אחד⁵⁵ כעניין שנאמר "מידי אביר יעקב" "וערבי נחל" כעניין שנ' "סולו לרוכב בערבות" כי

⁵³ שהחטא היה במלכות שביסוד (ע"ע בשע"כ)

⁵⁴ שהוא נגד יסוד (שמחבר עם המוחין למעלה)

⁵⁵ שהם הספירות חסד גבורה תפארת (חד"ר) והם ההנהגה ("מיד")

**יתערבו במידת הדין ובמידת הרחמים⁵⁶ וכבר רמזו רבותינו בסוד זה פרי עץ הדד
שהקב"ה וכו'"**

(הרמב"ן)

האתרוג כסמל למציאות כל הנמצאים- הקב"ה

"וכל זה ממה שיעיד, שהאתרוג שהוא פרי עץ הדר הנזכר ראשונה בכתוב, שטעמו משובח וריחו נאה, והוא עם אחד שלם בלתי מחובר מחלקים נפרדים נראים לחוץ, ככל אחד מהשלשה הנשארים. הוא לקוח לרמז הנמצא העליון יתעלה, אשר ממציאותו נמשך המציאות לכל הנמצאים, אם שהוא נבדל מהם ובלתי נאחז ומתקשר באגודתם. וכמו שאמר עליו הכתוב (שיר ב') כתפוח בעצי היער וגוי בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי, הרי ריח וטעם. ועוד היתה לקיחתו בשמאל (סוכה ל"ז ע"ב), לפי שהוא בזה האופן מכוון כנגד הלב, על שם ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך (דברים ו'), והוא כעין הנחת תפלין. ומפני זה ראוי שיקפידו על הדורו ושלמותו וטוב מראהו ותמונתו, כמו שחייב לדבר שיוקח לרמזו על היותר שלם שבשלמים" (עקידת יצחק סז)

ד' מינים כנגד שם הוי"ה

"ובזה נעשה צירוף כל ארבע אותיות שם הוי"ה, כי כל פושעי ישראל אחוזים בה' אחרונה שרגליה יורדות מות, על ידי הפתיחה שתחתיה יכולים לצאת למקום המיתה חס ושלו, והוא הפתח להבא ליטמא שמניחין לו לצאת, אבל מכל מקום שורשו נשאר עדיין אחוז במקורו בכנסת ישראל שהיא ה' זו, שגם היא מעצמיות מקור החיים יתברך שמו, ועל כן רמזו בערבה ארבע פעמים חיים בגימטריא ער"ב והה' רומז לה' אחרונה, כי בכל אות משם הוי"ה יש מקור חיים מיוחד להמשיך ממנו חיי עולם לכל החפץ לידבק באלקים חיים, ונגדם הם הארבעה מינים: אתרוג נגד ה' - י' שהוא החכמה שבמוח משכן הנשמה הטהורה שאין שם שליטה לרע דמשכן היצר רע בלב, כנודע דבאצילות הנמשך מאבא הוא כולו טוב, וזהו האתרוג שיש בו טעם וריח, ועל כן הוא עם הכולל רצה לומר עם מקור החכמה שהוא השורש הנעלם הרמז בקוצו של י' בגימטריא תורה, שהיא נובלות חכמה העליונה, ועל כן עיקרה במוח וממנה שופעת סמא דחיי ללב למיימינים בה להיות תבלין ליצר ולפוצצו:

וההדס נגד ה' ראשונה שהוא הבינה שבלב טרם יצא לפועל בכוחות הפעולה המתגלים, ועל כן בו ריח ולא טעם, כי הטעם הוא דבר המורגש בפועל, מה שאין כן ריח הוא רוחני דבר שהנשמה נהנה בו כמו שאמרו בברכות (מ"ג ע"ב), ועל כן הוא בגימטריא חיים עם הכולל רצה לומר עם מקור החיים שהוא בלב כמו שנאמר (משלי ד', כ"ג) כי ממנו תוצאות חיים:

והלולב נגד הו' שהוא עצם החיי עולם המתפשט בנפשות מישראל זרע יעקב על ידי השלכת האמת דרגא דיעקב ארצה, שהו' הוא אות אמת המשפיע חיים, כמו שמובא בזוהר (ח"א רמ"א ע"ב) על פסוק (יהושע ב', י"ג) והחיייתם אותי דרחב על ידי האות אמת הוא הו' הרמז בתקות חוט השני הדומה לו, וכן הלולב דומה לו, וזהו שורש החיים המתפשט בששה קצוות שהם כל כוחות הפעולה דנבראים, ועל כן כל הארבע מינים כלולים בלולב בברכה, ואמרו ז"ל (סוכה ל"ז ע"ב) לפי שגבוה מכולם, היינו שכוחו בהתגלות יותר מכולם כי כוחות הפעולה הם המתגלים בנפעל, ועל כן שתי אותיות אחרונות דשם הם הנגלות וראשונות הנסתרות כנודע, ובו טעם ולא ריח, כי השלימות דכוחות הפעולה אפילו יהיו הנסתרות לא כן דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה בזרע ישראל (קידושין מ').:

וה' האחרונה כולל כל הכנסת ישראל אף אותם שלא טעם ולא ריח וכבר יצאו למקום שיצאו, מכל מקום אף על פי שחטא ישראל הוא ולא נפרד משורשו שהוא כח

⁵⁶ שהם נצח והוד - "הנהגת ההנהגה" ע"כ נתערבו מדין ורחמים(צדיק ורעלו רשע וטוב לו)

הכלי קיבול, דזהו כל כח ה' זו דד' הוות רק דקבילת עוברת, כי היא עניה ודלה דלית לה מגרמה כלום, דעל כן ישראל מונין ללבנה שדומין לה ועתידין להתחדש כמותה בקבלת אור מחודש בכל יום תמיד, וכל מקום שנאמר דל עני וכו' בישראל מדבר דיאי עניותא להו (חגיגה ט' ע"ב) רצה לומר עניות בדעת היינו הרגשת החסרון דלית להו מגרמייהו כלום לא תורה ולא מצוות דמגנו עלן, ואין לנו על מי להשען רק על אבינו שבשמים שהוא עוזר דלים, ואז ה' יתברך שוכן את דכא ושפל רוח להחיות וגו' ומתדבק באלקים חיים, ובזה כלול בהם כל מיני חיים, היינו מה שמקבלת משלוש אותיות שלפניה וחיות עצמה שהוא מה שיש בה כח הקיבול, ובצירוף מקור העליון נשלם כל הה' פרצופים ברמוזים בה' זו:

והיא הה' דערבה שכולם כלולים בה כי היא אספקלריא המקבלת כל האורות, וכשנשלמה הקומה אז נתקן הכל וגם הפושעי

ישראל שאף הם מלאים חרטה, ולא ימלטו מרגע אחת בכל ימי חייהם לכל מי שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב שלא יתבונן על עצמו להכיר שפלותו והשתקעותו ושיתחרט ויכיר שלא לתכלית זה נברא, ואף שהוא רק כרגע והתעייף עייף ואיננו וחוזר לרשעו, מכל מקום אין שום הרהור ומחשבה טובה נאבד, ואותו הרהור העולה בלבו הוא מצד שורש נפשו שעדיין יש בו שורש משהו שלא ניתק ממקורו, ואף על פי שרובו ככולו נשתקע למקום שנשתקע ונידון בשאול ואבדון, אותו שורש משהו קיים לעד דביה הדר עייל בפתח עליון דהה' להתעלות למקום שבעלי תשובה עומדין, אף שהוא לא שב באמת היינו כל התפשטות קומת נפשו, אבל שורש נפשו שממנו בא ההרהור ללבו שהוא המקור דחיותו, אותו המקור שב ונתחרט ונכלל בכלל הה' (מחשבות חרוץ לר' צדוק מלובלין, טו)

ד' המינים משקיפים את הגילויים השונים של ההשגחה

"(הד' ממינים) הם משקיפים את הגילויים השונים של ההשגחה... כך פרי עץ הדר רומז לדברי חז"ל להתגלות ה' בהוד והדר "הוד והדר לבשת" כפות תמרים הן התגלות ה' בצדיקים שהרי הצדיק משול לתמר המיתמר הישר ועולה בגובהה⁵⁷ צדיק כתמר יפרח" ענף עץ עבות הוא השגחת ה' הניכרת בכל מקום שבו הדסים מבלבלים במצולות ים "והוא עומד בין ההדסים אשר במצולה" וערבי נחל הם השגחת ה' המתגלה בשעת המעבר בשימון הערבה "סולו לרוכב בערבות" (רש"י הירש-פירוש על התורה ויקרא כג:מ)

ד' המינים כבקשה להפנמה של השגות עליונים

"והנה ד' אותיות של שם הוי"ה הן בחינות בהשגותינו את כבודו ית' בד' עולמות אצילות בריאה יצירה עשייה. נמצא שהאתרוג כנגד עולם העשייה. והבקשה היא שבזכות המצוה נזכה לקרב את השגות שלשה העולמות העליונים אל תוך עולם העשייה היינו לתוך לבו של האדם⁵⁷. נמצא עומק פשוטו של עניין: שנשיב כל ההשגות המעולות ביותר אל תוך לבנו. ובבחינת הנ"ל מבואר "פרי עץ הדר- זה הקב"ה"... דהיינו השגת כבודו ית' בד' העולמות שהם ד' אותיות של שם הוי"ה" (מכתב מאלהו ה:ב)

לולב שקול כנגד כל התורה

אתרוג בגימטרייה תר"י וביחד עם הג' המינים הנשארים עולה לחשבון תרי"ג **כתרי"ג** מצוות שמצוות לולב כנגד כל התורה כולה

(תשובות מהרי"ו)

⁵⁷ כידוע שהלולב עולה ישר והוא יוצא מאמצע האילן

⁵⁷ ואולי זה כוונת הרמב"ן דלעיל "...פרי שבו רוב תאוה... והנה החטא בו לבדו ואנחנו נרצה לפניו עם שאר המינים"

"איתא בספרים אתרוג עם הכולל גימטריא תורה עד כאן, והנה להבין זה הרמז כי ידוע כל עיקר התורה הם אנכי ולא יהיה לך שהם כלל כל התורה כולה לבא לאמונת אלוהות ויחודו ית"ש וצדיק באמונתו יחיה"

(דגל מחנה אפרים, אחרי)

האות הראשון של התורה היא ב' והאות האחרונה של התורה היא ל'. המילה הראשונה של נביאים מתחיל עם ו' והמילה האחרונה של כתובים עם ל' לרמז שמצוות לולב שקול כנגד כל התורה

(הרוקח ומהרי"ל)

עוד מרמזי הלולב

לולב ככפרת המזבח

"שבימי סוכות שהוכפלו בד' מצות מלבד היותו יום טוב, סוכה וד' מינים כל ז' הימים הוכפלו ג"כ הכבשים י"ד כל יום, והפרים שבעים כנגד ארבעה מינים שהם ז', לולב אחד אתרוג אחד הדס ג' בדים ערבה ב' בדים, ז' פ' ז' הם מ"ט וז' ימי סוכות וי"ד סעודות שבהם הם שבעים, ולא נתחלקו לעשרה עשרה כל יום אלא שיהיו מתמעטים והולכים כל יום מפני שהם ג"כ כנגד ע' אומות"

(בית אלקים שער היסודות לו)

"מה טעם השוו החכמים מצות ארבעת המינים למזבח כפרה? רמז נאה יש כאן: אתרוג, לולב, הדס, ערבה - גימטריא של ארבעתם עולה אלף עשרים וארבעה. וכן במזבח היו אלף עשרים וארבע אמות מרובעות. כיצד? המזבח ארכו שלשים ושתיים אמה, ורחבו שלשים ושתיים. צא וחשוב: שלשים ושתיים כפול שלשים ושתיים - אלף עשרים וארבע. הרי שענינם של ארבעת המינים כענינו של מזבח הכפרה"

(ספר התודעה ו)

המצוה של נטילת ד' המינים מביאה חיי שעה וחיי עולם לצדיקים וזרע טוב אף לפושעים

"על ידי זה מתעורר השמחה בלב ונוסע סוכותה שהוא זמן שלימות השמחה שזוכה לחיי עולם, דעל זה רומזים הארבעה מינים לולב בגימטריא חיים, וכן הדס בגימטריא חיים עם הכולל, ואתרוג עם הכולל בגימטריא תורה שהוא חיי עולם, וערבה בגימטריא זרע כי הוא לא טעם ולא ריח רומז לפושעי ישראל וגם מהם לא ידח נדח, ותיקונם לזכות לחיי עולם על ידי זרעם אחריהם דברא מזכה אבא (סנהדרין ק"ד.), וכמו שאמרו (כתובות קי"א ע"ב) רפואה לעמי הארץ שיקומו בתחית המתים על ידי שמשיא בתו לתלמיד חכם, וגם אפילו אותן הנדחים חס ושלוש לגמרי שאין להם תקנה ככל אותן שנמנו בפרק חלק דאין להם חלק לעולם הבא, אף דאין להם קיום באיש יש להם קיום במין וזוכים לחיי עולם על ידי זרעם שנקראים על שמם"

(מחשבות חרוץ לר' צדוק מלובלין, טו)

שמחת המצוה-הרגשת עולם הבאה בעולם הזה

"נמצא בעולם הזה הוא הזריעה והנטיעה ובעולם הבא הוא זמן אסיפת הפרות, אבל מי שזוכה לעשות המצוות בשמחה הנ"ל עד שאין רוצה שום עולם הבא רק כל העולם הבא שלו הוא המצוה בעצמה. נמצא, שמרגיש טעם הפרי בתוך העץ הנטוע בעצמו, שזהו בחינת אתרוג שטעם עצו ופריו שוה, כי מרגישין טעם הפרי, שהוא בחינת עולם הבא, בתוך העץ הנטוע בעצמו, שהוא בחינת עולם הבא כנ"ל, כי על - ידי מצות אתרוג ומיניו זוכין לזה כנ"ל"

(ליקוטי הלכות לר' נתן, חזקת קרקעות ג)

הלולב להשפיל שליטת הד' מלכויות

"והנה במדרש שד' מינים שבלולב הם כנגד ארבע מלכויות...דהנה כתיב 'תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לב', ומצוות השמחה שבלולב מתקנת זה ומשלימה את העדר השמחה בעבודת ה'...ומאחר שכל הגלויות ע"י ד' המלכויות נצמחין מהעדר השמחה בעבודה ממילא כאשר מתקנים ע"י מידת השמחה שבלולב משפילין בזה את שליטת המלכויות על ישראל"

(שם משמאל)

"עפ"י דברי המדרש (המובא ברבינו בחיי) דד' מינים שבלולב הם לעומת ארבע מלכויות, אתרוג נגד בבל, לולב לעומת מדי, הדס נגד יון, ערבה נגד אדום, עי"ש. והנה ידוע דכח ארבע מלכויות מושך לעבירות, בבל לע"ז, מדי לג"ע, יון לשפ"ד, אדום ללה"ר שמגדיל עבירות כנגד שלשתן, וכן המלכות הרביעית יתירה משלשתן או שקולה כשלשתן. וכן לעומתו י"ל בארבעה מינים אלו. אתרוג רומז למלכות שמים, דבזוה"ק (בתיקונים כ"ט). שלכן עלתה חזו"ת פסול משום שנאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך, ע"כ הוא לעומת ע"ז. לולב רומז לצדיק יסוד עולם, וידועים דברי האריז"ל בהא דצריך שיהא לולב יוצא מן ההדס וערבה טפח. וצדיק הוא שומר הברית, ע"כ הוא לעומת ג"ע. הדס שהוא משולש והוא כלול, ובמדרש (ויק"ר פ"ל) וענף עץ עבות זה יעקב, וידוע שהתכללות היא היפוך משפ"ד שענינו פירוד בין גוף לנפש, ע"כ הוא לעומת שפ"ד. ערבה שדומה לשפתים ועלה שלה משוך כנחל, רומזת להיות נמשך אחר השי"ת, לעומת לה"ר כמ"ש (תהלים י"ב) שפתינו אתנו מי אדון לנו"

(שם הו"ר תרע"ח)

למען השלימות בכוח הדיבור, ובגוף ונפש

נשלם נמי כח הדיבור והוא חג הסוכות להודות להלל בד' מינים, ערבה ביחוד רומזת לשפתים שהוא כח הדיבור, ושלושה מינים האחרים רומזים לשלימות גוף ונפש ושכל שמהמתם נשלם כח הדיבור, ואתריג הוא שלימות הגוף כולך יפה רעיתי ומום אין בך, לולב, הוא דעת כידוע שהוא השכל, הדס באמצע הוא נגד הנפש המחבר את הגוף והשכל ע"כ יש בו שלשה עליו וגם שלשה בד' וכן יש לומר שלעומת ג' אלה הם ג' מצוות סוכה לולב וניסוך המים, סוכה בשכל, לולב בנפש, ניסוך המים בגוף, ומצד שנקבצו באו בו כל השלימויות ע"כ אז עיקר שלימות הדיבור להודות ולהלל:

(שם מטות תרע"ג)

הלולב והאתרוג - שכר עוה"ז ועוה"ב, הדס וערבה-דרכי התשובה

"כי האתרוג והלולב הם רמז לשכר העוה"ז והעוה"ב...לפי שיש מצות שאדם אוכל עליהם פירות משנה לשנה כשם שהאתרוג דר באילן משנה לשנה...כפות תמרים ירמוז לשכר העוה"ב כשם שהלולב גדול כך שכר העוה"ב גדול וכשם שהלולב העליון זו למעלה מזוכך מדרגות של העוה"ב...וכשם שבלולב אין פרי אלא לבסוף שבעים שנה כך שכר העוה"ב אינו אלא לבסוף ימיו...ימי שנותינו בהם שבעים שנה...וההדס והערבה הם רמז לדרכי התשובה והם הצער וההכנעה...הדס שיש בו מרירות וריח טוב והוא שיצער אדם עצמו...ועם זה יעלה ריחו לשמים ערבה רומז להכנעה...ולכך אינה גדילה...אלא על המים בנחל במקום נמוך"

(כמובא בילקוט יצחק)

הד' מינים מרמזים על האבות שהחזיקו במידותיו ית'

"וחכמי הסוד אומרים: הדס שעליו משולשין רומז לשלושה אבות: שתי הערבות-למשה ואהרן. הלולב-ליוסף האתרוג-לדוד מלך ישראל⁵⁸"

⁵⁸ והם הם נגד הד' ספירות התחתונות שנז' ברמב"ן לעיל: ד' מינים מרמזים על האבות שהחזיקו במידותיו ית' שהחזיק אבותינו במידותיו

(ספר התודעה א:ג)

רמזים בספר הזוהר על מצוות החג

"על קן דצפורא דא אתמר וסוכה תהיה לצל יומם וגומר ואיהו לשון סכך שמסככת בה אימא על בניה אפרוחים דילה תלת הדסים ותרי בדי ערבות ולולב או ביצים דא אינון אתרוגי דכל חד שיעוריה בכביצה ואלין דרשימין בהון כתיב עלייהו לא תקח האם על הבנים דתלת הדסים רמיזין לתלת אבהן תרי בדי ערבות לתרי נביאי קשוט לולב צדיק כתמר יפרח אתרוג רמיז לשכינתא סוכה רמיזא לאימא דמסככת עלייהו הא אינון תמנייא לקבל יאקדונק"י דאיהו חושבן סוכ"ה"

(תיקוני זוהר הקדמה ב:)

מצייר את תמונת החיים של האבות

"או האתרוג הנהדר מצייר את תמונת החיים של אברהם ויצחק, עלה הדקל החמור בסבכו רומז ליצחק ורבקה, ההדס רב עלים-לחיי יעקב ולאח שנתברכו בבנים והערבה הממהרת לנבול מציירת את חיי רחל-שמתה במתי ימיה-ויוסף"

(רש"ר הירש-פירוש על התורה ויקרא כג:מ ע"פ הילקוט שמעוני)

לולב כרמז לסנהדרין

"פרי עץ הדר - כנגד סנהדרין גדולה שהדורין בשיבה:

פפת תמרים - כנגד תלמידי חכמים שכופתים עצמם ללמוד תורה:

ענף עץ עבת - כנגד שלש שורות של תלמידי חכמים שיושבים לפני הסנהדרין:

ערבי נחל - כנגד ב' סופרי הדפנים"

(ספר התודעה ו)

טעמי ורמזי הלכות לולב

קשירת הלולב

"בשמאלא לקביל לבא לולב בימינא כפת בכלא וקטיר בכלא דהא צדיק כפות הוא בכל סטריין וקטיר בכלא ודא הוא קשורא דמהימנותא"

(זוהר כרך א (בראשית) פרשת ויחי דף רכא עמוד א)

רמזים בפרטי דיניה

"ובגין דא אתרוג דא שכינתא והכי אוקמוה מארי מתניתין אי נטלה בוכנתו ואי עלה חזזית על רובו פסול בגין דאיהו דמי לשכינתא דאתמר בה כלך יפה רעיתי ומום אין בך כפת תמרים דא לולב ועליה אתמר נפרצו עליו פסול דדא איהו מקצץ בנטיעות דהא לולב איהו קשורא ויחודא דכלא מאן דמברך עלה ביומא קדמאה דסכות בגין דאיהו קשורא ויחודא דכלא ח"י עלמין דאיהו לקבל ח"י חוליין דשדרה"

(תיקוני זוהר תקונא תליסר כט.)

לולב הגזול והיבש פסול

יבש פסול- לא המתים יהללו י"ה

ולכך נצטוינו בארבעתם להיותם הדר ולעשות אות וסימן לדרכי החיים לפי שתורתנו נקראת אורח חיים ובה נמצא החיים והטוב והמות והרע והזהירה אותנו (דברים ל) ובחרת בחיים, וגם אנחנו הדברים בה נקראים חיים (שם ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום וגו'. ושאר האומות שלא היו ראויים לקבל אותה נפרדים הם מן החיים, לשבח בהם לשם יתברך הנקרא אלהים חיים, ואלו היו המינין האלה יבשים לא היה בזה אות וסימן לדרכי החיים, ומזה אמרו בירושלמי יבש פסול משום שנא' (תהלים קטו) לא המתים יהללו יה. וכשם שמשא רבינו היה סבה בתפלה הזאת בהודאת האומות בשם ית' שהוא אדון הכל וחי העולמים כן אנחנו סבה בנטילתנו הלולב בארבעה צמחים שהם סימן ואות לחיות החיים יתברך לפרסם אלהותו בעולם וכי הוא חי וקים שחיי כל החיים נמשכים ממנו,

(כד הקמח לרבינו בחיי, ערך לולב)

הלולב וצורתו- רמז למלאכים

"המלאכים, שהוא העליון מהשלשה עולמות, כמו שהלולב מהשלשה הכי נכבד וגדול ועליון מהם. והנה עליו יוצאין אל הימין ואל השמאל בסדר נכון, כמו שאמר עליהם בנבואה (מ"א כ"ב) וכל צבא השמים עומד עליו מימינו ומשמאלו, ואמרו חז"ל (תנחומא פ' שמות) אלו מלמדין זכות ואלו מלמדין חובה..."

פסול של לולב ד'סליק לחד הוצא'

"ולזה לולב דסליק בחד הוצא הוא פסול (סוכה ל"ב ע"א), שודאי נפסדה צורתו בזה החקוי. וגם היה סדר העלין האלו זה למעלה מזה בשווי נמרץ, כמו שצבא השמים זה למעלה מזה כסדר עלה ועלול, כי מזה הצד יתרבו במספר מיניי, כמו שכתבנו אצל הכרובים (שער מ"ח). וכמו שאלו הנמצאים הנכבדים הם נפרדים ומתחלפים מצד עצמיותם..."

טעם פסול 'נפרצו עליו'

"...אמנם הם נקשרים מצד המשכס והשפעתם אלו מאלו. כן העלין האלו נבדלים זו מזו בעצמם, אמנם הם נאחזות מצד עקרון ותחלתם, והם חופות אלו על אלו, עד שהם כלם נראות כמו עצם אחד נקשר קצתו בקצתו. ולזה לולב שאין בו אלא עלה אחד שחופה את כלו, או שראשי העלים התחתונים לא ישיגו לעקרי העליונים מהם הוא פסול (שם) מפני שהצירים ההם הם הפך מה שכוון ממנו..."

רמז בתיומת

"...וכמו שסדר אלו השכלים להיותם גבוה מעל גבוה, עד שיגיע הענין אל אשר נעלה על כל גבוה, והוא הסבה הראשונה יתעלה שמו. כן סדור העלין האלו זו למעלה מזו, עד הגיעם אל תחת עליונה מכלן והוא התיומת והנה אמרו המפרשים (תוס' סוכה ל"ב בשם בה"ג) שהתיומת הוא כלל העלין שכלן מתאימות, ובהתחלק רובן פסול, לפי שהנמצאים הנכבדים האלה הם צורה פשוטה לבד, מבילתי שתהיה נשואה בנושא, עד שיהיה חלוק במהותם כמו שהוא ענין כל שמציאותם הוא צורה בחומר. ולפי מה שפירשו (רש"י שם) שהתיומת הוא העלה העליון האמצעי, הוא מבואר בהם הציור אל הנמצא הראשון, כמו שאמרנו. ולזה לא הקפיד בחלוק כי אם בו לבדו. וכן ראוי שיעשה, למה שכלן יש להן שתי בחינות, בחינת עלה ובחינת עלול, זולתו אל העלה הראשונה בעצם, רק להשלמת הוראת סדר הנמצאים האלו עד שיכלו אל נמצא שאין עוד מלבדו, כי מה שיורה עליו בעצמות כבר אמרנו שהוא האתרוג. ולזה היה האתרוג חמור בהכשרו בענייני יופיו ובריאותו יותר מהתיומת, שהרי אם נחלקה בקצת כשר"

רמז ההדסים

"וענף עץ עבות, גם הוא, שמו ותמונתו, ומספר עליו, יוכיחו שהוא לקוח לרמז עולם הגלגלים, הבא אחריו גם הוא תכף לעולם השכלים. ולפי שזאת המדרגה היא התחלת הצורות עצם הגלגלים שהם ספיריים. וגרם הככבים המאירים מעצמם. וגרם הירח שאינו ספירי וגם אינו מאיר מעצמו..."

רמז הכשר ההדסים

"...לזה הצריכו (סוכה ל"ד ע"ב) בהכשר שלשה בדי עלין כמספר ענף עץ עבות. ואמרו (שם ל"ג ע"א) שאם יבשו או נשרו עליו, ונשארו בכל אחת מהן תלתא בחד קינא שסה כשרים, לפי שעם זה היו שלש של שלש שהם תשעה, והם מספר הגלגלים הגדולים המקיפים את הארץ עם הגלגל החלק היומי, ואם חסר מזה פסול, שכב נפגמה הוראתם ואמר בחד קינא, כי בהיותם על זה האופן תהיה הוראתם מבוארת, מה שלא יהיה כן אם יהיו עולות ויורדות. ושאר העלין ראוי שיהיו בהם להדור

המצות, וכמו שאמר (שם ל"ב ע"ב) שעליו חופין את עצו. גם מה שהוסיפו עליהם ירמזו אל ריבוי הגלגלים הנמצאים שם מגלגלי הקפה, או עגולות הסבוב שאין מקיפין את הארץ, ועל המון צבא השמים כי רב מאד:

רמז בערבות

וערבי נחל, גם הם שמים ותכונתם יעיד שהם מורים על עולם ההויה וההפסד, כי אין בהם לא מאכל ולא יריח, כמו שאלו הנמצאות השפלות הם פחותות בשכליהם ובמעשיהם מכל אשר עליהם, והם גדלים על הנחלים שהמים ממירם מקומם בהם תמיד, כמו שאלו הנמצאים הם משתנים תמיד בטבעם ובלתי עומדים על מצב מיוחד. וגם שהם קלים ליפסד, כמו שיקרה לעצים הגדלים על רוב מים ולפירותיהם:

כי בדרך הפלגה אמר המשורר על העוסק בתורה תמיד (תהלים א') והיה כעץ שתוך על פלגי מים אשר פרו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח. לומר, שיקבל בהמצאו אצל התורה תדיר הרעננות והרטיבות אשר ימצא לאילן השתול על פלגי מים, מבלי שימצאו לו נזקיו הטבעיים, כי העץ כמו שיהיה הענין בהפך בגדלים ביערים הגדולים אשר למטר השמים ישתו מים, אמנם זה פרו יתן בעתו ועלהו לא יבול וגו':

והנה נבחר מאלו האילנות היותר דקים, ושפי עליהם דקה וחדה, וגם כי בתמונתה דומה אל הלשון או השפתים, לרמוז אל החי מדבר, שהוא מבחר כל השפלים, והוא הראוי לבא באגודה עם העליונים, ולא זולת. עד שהוא היה הנמצא אשר בו יקשרו העולמות כלן, כמו שכתבנו במאמר נעשה אדם (בשער הג') והוא ענין קשר האגודה הזאת אשר נקשרו שלשתן יחד....".

רמזים בברכת הלולב

"...ואמנם הוקבעה הברכה (שם ל"ז ע"ב) אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, כי המצוה המוטלת עליו היא לדרוש ולבקר עד שהגיע בעיוניו אל הלולב, ומשם ואילך כבוד אלהים הסתר דבר, זולתי מה שיחוייב מאמתת מציאותו יתעלה. ובמדרש הנעלם (ספר הבהיר פ' אמור) אילן יש לו להקב"ה בעולמו ולולב שמו וישראל קדושין הם נוטלין אותו. מה אילן זה תמרים מצדו וענפים בצד אחר ולולב באמצע, כן ישראל נוטלין גוף האילן שהוא לב העולם שיש בו ל"ב נתיבות וכו'. יורו, שגוף האילן בעצמו הוא לב העולם, שממנו תוצאות חיים לכל בעלי החוש והתנועה מהעליונים והתחתונים. וישראל קדושין יזכו ליטול אותו במצות התורה האלהית, ומקיפין סביב התורה או המזבח להביא חיים לעולם, כי התורה והעבודה הם שני קטבים שהמציאות הזה סובב עליו, ולזה היו ישראל הראויים והחייבים לברך, ולא זולתם מהאומות:

ומהידוע כי העיון הזה בהתחבר עמו שלמות התבונה ביראת שמים, הוא אשר יחייב כושר המעשים ושלמותן, כי על כל עיון ועיון יזכיר את שמו יתעלה, ויחייב עצמו בהכנעו והשתעבדו על עבודתו יתעלה מקל וחומר כמו שדרשו על זה גם כן (ויקרא רבות פ' ל') פרי עץ הדר זה הקב"ה, ... והכוונה, כי בכל מדרגה ומדרגה מהנמצאות ימצא שמו יתעלה חקוק עליה, בהמציא אותם וקיימם ותת סדרם והשלמתם כפי מדרגתם, והוא אשר חייב הכשר המעשים וחבורו אל החכמה המעיינת באלו הענינים האלהיים"

(עקידת יצחק סז)

רמז לפסול של גזול

"כך אדם לוקח לולב גזול לזכות בו, ואם היה גזול, הלולב צווח לפני הקדוש ברוך הוא ואומר: גזול אני, חמוס אני! ומלאכי השרת אומרים: אוי לו לזה, שנעשה סגורו - קטגורו! עוד בענין זה מספר הרוקח:

דוד המלך רומז בספר התהלים על ארבעת המינים שבחג שלא יהא בהם שמץ של גזל. כיצד? מאה שבעים וששה פסוקים אמר דוד המלך בפרק 'אשרי תמימי דרך' (פרק קיט שבתהלים) וכולם של חמש תבות או שש תבות או יותר, חוץ מארבעה פסוקים בלבד שיש בכל אחד מהם רק ארבע תבות בלבד. וארבעה פסוקים אלה רומזים על ארבעת המינים שבחג ואלה הם: בַּפְּקוּדֵיךְ אֲשִׁיחָה (תורה) וְאֶבְיטָה אֶרְחֹתֶיךָ (מעשים טובים) - רמז לאתרוג:

וְאֶשְׁתַּעֲשֶׂע בְּמִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי (מעשים טובים) - רמז להדסים:
סַעֲפִים שְׁנֵאתִי וְתוֹרֶתְךָ אֶהְבֵּתִי (תורה) - רמז ללולב:
קָרָאתִיךָ הוֹשִׁיעֵנִי וְאֶשְׁמְרָה עֲדֹתֶיךָ (אין תורה ואין מע"ט רק תפילה, וְאֶשְׁמְרָה - לעתיד) - רמז לערבה; -:

והנה ראה אף ראה, כל אותיות של אל"ף בי"ת נמצאים בפסוקים אלה חוץ מן האותיות גימ"ל זי"ן למ"ד. כלומר, אותיות גזל. ללמדך שבמקום שיש גזל אין ארבעת המינים שבחג, ובמקום שיש ארבעת המינים אין גזל: "

(ספר התודעה ו)

רמזים ללולב ביד ימין, ופסול יבש

"רמז ללולב שנטל בימין - כי לולב עולה בגימטריא ששים ושמונה וחכם עולה בגימטריא ששים ושמונה, וכתוב (קהלת י): לֵב חָכָם לִימִינוֹ. (וכן גימטריא של ראשי תבות אלו - ששים ושמונה):
ועוד, לולב עולה בגימטריא אחת עם חיים - ששים ושמונה, לפיכך פסול בו היבש שהוא כמת"

(שם)

טעמי הנענועים וההקפות

מקורות בחז"ל לעניין הנענועים ומקומם בהלל

"אמר הקב"ה טלו לולביכם בידכם שידעו הכל שאתם זכיתם בדין. לפיכך אמר דוד אז ירננו כל עצי יער לפני ה' (רמז לנענועי הלולב). אימתי כי בא כי בא לשפוט הארץ ביוה"כ...ממתינין עוד חמשה ימים שידעו הכל שישראל זכו. לפיכך כתיב ולקחתם לכם וכו' "

(מ' תנחומא אמור יט)

"שבע ביום הללתיך לקבלהא עבדין שבע הקפות סוכ"ה יאהדו"נהי כ"ו ה"ס וקב"ה לולב ושכינתא אתרוג לולב דומה לגופא ואתרוג ללבא ובגופא אית ח"י חוליין לולב ח"י נענועין דלולב ובנטילת לולב ח"י נענועין באנא ה' ח"י נענועין בהודו לה' ח"י נענועין תחלה וסוף ע"ב למברח בהון ע"ב ממנן דממנן על רוחין בישין וטללין"

(זוהר - תוספת שט.)

צורת הנענועים ע"י הקהל

"דכתיב 'אז ירננו עצי יער' (ר"ל בעצי יער) וכתוב בתריה 'הודו לה' וכו' וכתוב בתריה 'ואמרו הושיענו' וע"כ מנענעים גם באנא ה' הושיעה נא :
עין בב"י שדעתו כהר"ן שאין מנענעים אלא בהודו הראשון...לא בהודו שאומרים הקהל...אבל הרמ"א כתב ומנענעים בכל הודו שיאמרו וכדעת הרא"ש...ר"ל הקהל...שהש"ץ מנענע בהודו ויאמר נא ישראל"

(מ"ב תרנ"א ס"ק ל"ט-מ"א)

טעמים לנענועים

"להודיע כי נצחו את כל המקטרגים...כדרך המלכים הנוצחים...לוקחים הרומח ואות המלכות תלוי עליו ועולין על ראש המגדל ומולכין ומביאין לכל רוח להודיע כי המלך נצח את הכל"

(אבודרהם)

"ודיני הנענוע, שהחיוב להוליך ולהביא ולהעלות ולהוריד. והענין לעורר הנפש שתזכור בעת השמחה כי הכל לשם, ממעלה עד מטה וארבע רוחות, שהכל נכלל בזה. ויתר פרטיה מבוארים במסכת סוכה"
(ספר החינוך מצוה שכד ד"ה ודיני הנענוע)

"שבשעה שהוצאתי אתכם מארץ מצרים נענעתי את ההרים שנאמר ההרים רקדו כאילים אף לעתיד לבא אני עושה כן וההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה"
(רוקח)

מקורות לצורת הנענועים

נענוע...ומניף ומוליך ומביא מעלה ומוריד שנאמר אשר הונף ואשר הורם א"ר יוחנן מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו (מצוה זו אנו עושין לשמו-רש"י) במערבא...תנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים (והם כוח הטומאה מסטרא דשמאלא דסטנא-מהרש"א)"

(סוכה לז:)

"וביאר ר' צדוק מלובלין ז"ל (פרי צדיק עמ' 262) "רוחות רעים" היינו רצונות רעים. עיקר מקום רצונות האדם הוא בלב, שהוא מקום רוח באדם. "מעלה ומוריד לעצור טללים רעים"-כנגד חכמות ודעות רעות...שנוזל לאדם כטל שאין רגישים בירידתו...ועל ידי ארבעת המינים-מוליך ומביא מעלה ומוריד ובה מתגוננים כנגד רצונות ודעות רעים"

(פרי צדיק, כמובא בשפתי חיים א: שמחת תורה)

"רמז לנענועים מן הנביאים - כמו שנאמר בדוד (שמואל - ב ו): וְדָוִד וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל מְשַׁחֲקִים לְפָנָי ה' בְּכָל עֲצֵי בְרוּשִׁים וגו' וּבְמִנְעֲנָעִים וגו' ואמרו במדרש: 'זה לולב שאדם מנענע בו'"

(ספר התודעה ו)

ביטוי אמונתנו

"ומעלה ומוריד...בחי' כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים' וכו' שמודיעין שהכל מהש"י ואין להרהר אחריו ית' כלל...ובזה בעצמו ממתיקין הדינין...'מוליך ומביא כדי לעכב רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים' שהם כלל כל הדינים והיסורים שבאים מרוחות רעות וחסרון הפרנסה שבא בטללים רעים שכולם נמתקין ונתבטלין ע"י... שמאמינים כי צדיק ה'"

(ליקוטי הלכות ר"ח ו:יב)

גלות ישראל וגאולתם

"רומז לגלות ישראל וגאולתם מוליך ע"ש 'וילכו בלא כח'...ומביא ע"ש 'הנני מביא אותם מארץ צפון'...מעלה למי שהעלה שכניתו מקרב ישראל שנאמר 'ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר' ומוריד למי שעתיד להורידה ולהשרותה בישראל שנאמר 'ירד ה' על הר ציון'

עוד טעם...מרומז לתחיית המתים מוליך ע"ש 'רוח הולך ורוח ישוב' ומביא ע"ש שכתוב 'ותבוא בהם הרוח ויחיו' מעלה ע"ש 'ורוח ישוב אל הא"להים'...ומוריד ע"ש שכתוב 'ופחיבעצמות האלה ויחיו"

(אשל אברהם-כמובא בילקוט יצחק, עניני לולב)

מנין הנענועים כנגד הימים שבהם מנענעים את המינים
 "ששה נענועים - כנגד ששה ימים שהלולב נטל בהם (ז' ימי החג מלבד שבת שבהם)
 וכנגד ששה קצוות העולם"
 (ספר התודעה ו)

שכל נענוע צריך להיות ג' פעמים
 "תנא צריך לנענע שלשה פעמים על כל דבר ודבר ר' זירא בעי הכין חד והכין חד או
 דלמא הכין והכין חד (כיון דלא איפשיטא עבדינן לחומרא-תוס')

"לולב זה צריך כי לולב דומה לחוט השדרה שיש בו ח"י חוליות, כנגד ח"י נענועים
שבולב והם כנגד ח"י ברכות של תפלת העמידה והם כנגד ח"י אזכרות שבהבו לה'
בני אלים וכנגד ח"י אזכרות שבקריאת שמע והנענוע של הלולב הוא לששה צדדים
שהוא בחשבון ששה וג' נענועים לכל צד הם ח"י
והנענועים של הלל הם משותפים בנענועים של נטילת הלולב שהם ח"י נענועים
באנא ה' הושיע נא ח"י ח"י בהודו הראשון והאחרון ח"י שבנטילת לולב הרי ע"ב
נענועים ומשום זה לולב בחשבון ס"ח ועם ד' מינים דלולב הוא בחשבון ע"ב והוא
חשבון חסד... ומשום זה התקינו שהלולב יהיה בימין לצד החסד והאתרוג לצד
הגבורה לשמאל כנגד הלב ומשום זה האתרוג הדומה ללב כתבינו שיהיה ביד
שמאל... והם כנגד זכור ושמור"
 (זהר פנחס ע"פ הסולם)

"שתהיה התפלה רק על יראת ה' ועבודתו שאז אין התפלה תפילה להתורה... כי היא
 עיקר קיום התורה... ח"י נענועים כנגד ח"י ברכאן דצלותא... בששה קצות... ששת
 ימי המעשה בחי' ששה סדרי משנה... שהוא תורה... ואז יתגלה זה הדרך בשלימות
 לעשות מהתורות תפלות... להמשיך המוחין של התורה לתוך התפילה"
 (ליקוטי הלכות ר"ח ה: טז)

צורת שלושת הנענועים לכל כוון ע"פ הלכה
"הנענוע הוא שמוליך ידו מכנגדו והלאה וינענע שם ג"פ בהולכה וג"פ
בהבאה(טורף הלולב ומכסכס⁵⁹ העלין בכל נענוע)"
(ש"ע או"ח תרנא: ט)
"ההג"ה חולק על המחבר... שלא יעשה הנענועים בעת שיגמור ההולכה וההובאה
אלא יעשה בעת ההולכה וההובאה גופא ובכסכוס כמו שכתב"
(מ"ב שם ס"ק מג-ד)

ההושענות

ההושענות שבמקדש
"בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא ה' הושיעה נא... ר' יהודה
אומר אני והו הושיעה נא"
 (סוכה מה.)

'אני והו הושיעה נא' ופירושו

⁵⁹ מכאן שיש לקחת לולב בלי 'קורא' כדי לקיים הכסכוס כראוי(שמקורו בירושלמי ובזהר-ובזהר נאמר שזהו
 רמז לכסכוס הכנפיים של מלאכי מעלה)

"אני והו בגימטריא אנא ה' ועוד משבעים ושתיים שמות הן...משום דדרשינן באיכה רבתי קרא דכתיב ביחזקאל ואני בתוך הגולה וקרא דכתיב בירמיה והוא אסור בזיקים כביכול הוא בעצמו והיינו הושענא שיושיע לעצמו" (תוס' שם)

הבימה במקום המזבח

"נוהגים לעלות ספר תורה על (הבימה) ולהקיפה פעם אחת בכל יום"

(שו"ע או"ח תרס:א)

"על הבימה...שהיא נשאת לנו במקום מזבח כדאיתא בגמרא שהשיב הקב"ה לאברהם אבינו שכל זמן שיהיו קוראין בניך לפני בסדר הקרבנות מעלה אני עליהן כאילו מקריבין לפני"

(מ"ב שם)

שבעה הקפות כנגד שבע אלפי שנות העולם

"ונהגו להקיף ספר תורה בכל יום בד' מינין שבלולב ז' ימים ע"ש ז' דברים, לולב, ג' בדי הדס, ושני בדי ערבה ואתרוג, רמז לימות העולם ולהקף ז' שמיטות שהעולם נוהג בהן עד יום ח' חג עצרת שאין בו לולב ומיניו שהוא מנוחה לחי העולמים" (דרשות ר"י אבן שועיב דרשה ליום ראשון דסוכות ד"ה ובענין הסוכה)

הושע נ"א-בנ"א ימים יקבל בקשתנו

"הושע נ"א...היינו הושיע לנו לקבל צעקתנו בנ"א ימים מן ר"ח אלול עד היום ההוא (דהיינו הושענא רבה) ...יום גמר החתימה מסירת פתקין"

(לבוש תרס"ד:א)

הושע נא-אפילו בלי זכויות

"כל ימי החג מקיפים את הבימה בתפילת הושענא פעם אחת, והיום הזה - שבע פעמים, ואחר שבע ההקפות אומרים עוד הרבה פיוטים ותחנונים וכולם בלשון הושענא, כמי שאין לו במה לתלות כלום ומבקש רק ישועה"

(ספר התודעה ח)

הקפות-סימן של שוויון

"ומובא בספרים שזהו גם ענין ההקפה במעגל - שאין בו לא ראש ולא סוף, לא ראשון ולא אחרון, אלא כולם שוים לפני הקב"ה ומצפים לישועתו"

(שם)

ההקפה כביטוי של מרכזיות התורה בחיינו

"העושה סיבוב סביב דבר מבטא את בחירת הדבר כמרכז פעולתו, אם כן הסיבוב סביב התורה עם הלולב מסמל עבודתנו לקיים את התורה אם כל האמצעים שניתנו בידנו מיד ה' ⁶⁰ ולגדור את עצמנו בגדרותיה"

(חורב ב:ל"א:רכ"ה)

ערבה כעזר נגד האויב

"וערב"ה גימטריא זר"ע והם אותיות עז"ר, שעל ידי כן אנו ממשיכין השפעות טובות וזרע של קיימא ועזר וסעד מן האויבים ומסטינין"

(מאור ושמש,רמזי הו"ר)

כוללים את פושעי ישראל ומעלים אותם לטהרה

⁶⁰ עיין לעיל בלולב-עיקר עניינה, מה שכתבנו שם מספר חורב על עיקר עניין הלולב

"ערבי נחל שאין בהם לא טעם ולא ריח וכו'. ואוגדין כלם יחד שזה בחינת ואגדתו על ארץ יסדה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה. ועל - ידי זה נכללין גם הפושעי ישראל בחינת ערבי נחל בתוך הקבוץ הקדוש ונתתקנין גם - כן כי כל המחבר לטהור טהור. ועל - כן עוסקין ביותר בסכות בהערבי נחל כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה מרביות של ערבה היו מביאין וכו' ובפרט בהושענא רבא. כי עקר היגיעה הוא בשביל בחינת הערבי נחל כדי לעורר אותם גם - כן שיתחברו ויתקבצו אל הקבוץ הקדוש כי זה כל תקונם וכנ"ל."

(ליקוטי הלכות לר' נתן, נט"י לסעודה ו)

הערבות וארבעת המינים כנגד הה' חושים

"ענין ערבה הניטלת בפ"ע, והקפה היא בלולב, יש לומר, דהנה חמש הרגשות הן רא"י, שמיעה, ריח, טעם, מישוש. אך ערבה הניטלת בפ"ע מקבלת לחוש המישוש, ע"כ אין בה שום מצוה, אלא נטילה, שהיא חוש המישוש לבד, ואין אומר ואין דברים. ע"כ אין מקיפין אלא בלולב, כידוע בדברי האר"י ז"ל, שהקפות הן בר"ת אד"ס, דהיינו אדם המקיף דיבור ומעשה, וזו באשר אין בה אלא מישוש לבד, ע"כ אין בה הקפה, ונראה שאז הזמן להגבהת אנשים שהם בתכלית השפלות, אם אך רוצים להיות מהיום והלאה עושי מצוות מעשיות כפשוטן עכ"פ"

(שם משמואל הושענא רבה תרע"ז)

עלה הנמשך כנחל- שנמשך אחר אבינו שבשמים

"זוכין לעומתו בחג למצות ערבה שרומזת לרקיע ערבות כמ"ש רבינו בחיי בספר כד הקמח, שבו ענינים שלמעלה מזה העולם כבש"ס חגיגה (י"ב ע"ב). ונראה שזה שעלה שלה משוך כנחל רומז להיות משוך אחר השי"ת הנקרא רוכב בערבות"

(שם משמואל מועדים תרע"ח)

כעין הקפות דיהושע-לעקור שורש הטומאה הסובבות

"והקפות אלו אף הן כנגד ז' המידות⁶¹, ומתפללים להקב"ה "הושע נא" כדי לכבש את הרע ולחזק ה"סור מרע", כמבואר בספרים שהקפות אלו הם כעין הקפות דיהושע ע"י הקפות אלו התגברו יהושע על כוח הרע...לעקור שורש הטומאה הסובבות ואז ממילא נפלו חומות יריחו מעצמן"

(שפתי חיים א: שמחת תורה)

הושע נא -מכל הצרות הסובבים בזכות התורה

"בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת וביום השביעי ז' פעמים ובמקדש למדו זה מיריחו...ולכן גם אנחנו מקיפין את הבימה...ומעמידין ס"ת על הבימה וצועקין הושע נא כלומר הושע נא את עמך את ישראל מכל הצרות הסובבים אותם בזכות התורה "

(ערוך השולחן או"ח תר"ס: א)

ענייני הושענא רבה

תקון ליל ה'ר, קריאת משנה תורה, וההתעוררות המיוחדת של היום

"והוא גמר החג ובחג נדונין על המים ובמים נכלל פרנסה...לכן מנהג כל ישראל לעשות התעוררות...שהרבה נעורים רוב הלילה וקורין משנה תורה מפני שבשם עיקר אהבת ה' ויראתו וקורין תהילים אומרים יה"ר המיוחד להו"ר וקודם הבוקר הולכין לטבול ומשכימין לבהכ"נ והש"ץ לובש קיטל..."

(ערוך השולחן או"ח תרס"ד: י"א)

⁶¹ שהם הספירות חסד-גבורה-תפארת-נצח-הוד-יסוד-מלכות והם דרכי התגלות הנהגות ה' בעולם

"שתהיה התפלה רק על יראת ה' ועבודתו שאז אין התפלה תפילה להתורה... כי היא עיקר קיום התורה... וע"כ בהו"ר שאז נגמר התיקון אומרים אז כל ספר תהלים כי זה עיקר התיקון שאנו עוסקין מר"ה עד עתה... לעשות מהתורות תפלות" (ליקוטי הלכות ר"ח ה:יז)

כנגד דוד המלך שלא ישן

"נוהגים רבים להיות ערים כל הלילה ואומרים 'תיקון' וקורין במשנה תורה ומשלימים ספר תהלים ומחברים את הלילה והיום בתורה ובתפילה. והמדקדקים במצוות נוהגים לטבול קודם עלות השחר:

והטעם שנעורין בלילה - שהוא יום אושפיזין של דוד המלך ע"ה שלא היה ישן יותר מ'שיתין נשמי' בלילותיו, ומתגבר כארי בשירות ותשבחות. ויש בעינוי שנה זה גם מענין עינוי יום הכיפורים שראוי ליום זה שהוא יום כפרה"

(ספר התודעה ח)

החותם הגדול וכלייה לגוים

ויום שביעי של ערבה זה הוא יום כ"א לתשרי כמספר שם יה"ו שבו נחתם העולם לשש קצוות והוא יום כ"ו לבריאת עולם שנברא בכ"ה באלול ונקרא היום הזה יום החותם הגדול כנגד השם הגדול שבו נברא העולם ולכך נקרא הושענא רבה, וידוע כי היום הזה הוא תכלית החג ותכלית ההקפה גם תשלום ע' פרים כנגד ע' אומות עכו"ם שהיו מתמעטים והולכים והנה ההקפה לרמוז להם כליה והכרתה מן העולם רמז לדבר יריחו שבכל יום ויום היו מקיפין את העיר פעם אחת דכתיב (יהושע ז) ויהי ביום השביעי ויסובו את העיר שבע פעמים ותפול החומה תחתיה ובזמן שהיה ביהמ"ק קיים היו מקיפין המזבח בכל יום פעם אחת ובשביעי שבע פעמים... וכן מנהג כל ישראל שעושים ההקפה דרך ימין:

וצריך אדם שיתבונן בגודל כח היום הזה שהוא יום כ"א ויום כ"ו ויום תשלום ע' פרים כנגד שרי האומות, כי כל כחות עתידין שישובו לסבתם הראשונה והוא ג"כ יום החותם הגדול העליון מלבד החתימה הראשונה של יום הכפורים כי כל הדברים האלה יש ויש עקרים גדולים ושרשים עצומים לא יכולם לב חושב ולא יעלו בידו מצד עיונו אלא אם כן קבלם מפה אל פה והיה בידו מסורת החכמה, נמצאת למד שההקפה שהיו ישראל מקיפים את יריחו בכל יום פעם אחת ובשביעי ז' פעמים הכל היה רמז לשכינה שהיא כלולה משש קצוות ולכך חלה מדת הדין על יריחו ונפלה החומה תחתיה, וכן היו ישראל במקדש מתכפרים על ידי המזבח ומדת הדין היתה חלה על האויבים ולא היה להם רשות לבא כנגד ישראל, וכן לעתיד תחזור השכינה לבית קדשי הקדשים ותחול מדת הדין בשונאיהן של ישראל אשר הציקום ושעבדו בהם. וההקפה שאנו עושין בזמן הזה הוא סימן ורמז לעתיד שתפול חומת ארם ויהיו כלים ואבזרים מן העולם שכן התנבא דניאל על החיה הרביעית (דניאל ז) עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא. ואז ישמח הר ציון וירושלים שנקראו מדבר וציה שנאמר (ישעיה סד) ציון מדבר היתה וירושלים שממה, וכן התנבא ישעיה שישמחו ציון וירושלים על פורענות ארם הוא שאמר (שם לה) יששום מדבר וציה ותגל ערבה. ותפרח כחבצלת:

(כד הקמח לרבינו בחיי, ערך ערבה)

זוכים אנו בתשובתינו לחתימה טובה

"והנה אהי"ה במילוי יודין בגימטריא צלם ואהי"ה עם כל המילויים בגימטריא חותם. וכוונת בריאת האדם היה למען יעבוד את השי"ת וישתוקק בלבו אליו ובכל יום ויום יקבל על עצמו לאמר מעתה אהיה עובד ה' באמת ומאז בעת הבריאה ניתן בו כח ההוא שאם ישתוקק אליו ית"ש באמת ויתחרט על מה שפגם ויקבל על עצמו לאמר מעתה אהיה עובד ה' באמת יוכל להמשיך עליו אור קדושת עולם המחשבה

שהוא שם אהי"ה עם כל המילויים וזהו החותם של הושענא רבה שעל ידי שישראל עושים תשובה וכל אחד מתחרט על מה שפגם וצועק בלב נשבר ובתשובה עצומה וגומר בלבו מעתה אהיה עובד ית"ש באמת. בזה אנו ממשיכין השם אהי"ה עם כל המילויין שהוא בגימטריא חותם והוא מקיף אותנו וסוכך עלינו לבל יגע בנו שום מגע נכרי"

(מאור ושמש, בראשית)

צעקה מהרגשת החסר-כמו דוד המלך

"היום הזה הוא גמר ההיקף של ימי החג שהיינו מבקשים ומתפללים בכל יום הושענא והיום הזה נקרא הושענא רבה מפני שבא צעקה גדולה בלב להוושע בישועה רבה מאחר שמרגישין החוסר שעדיין לא נושענו. והוא אושפיזא דדוד המלך ע"ה שהיה לו תמיד צעקה גדולה בלבו מפני שנדמה בעיניו תמיד שעדיין הוא עומד בחוץ" (פרי צדיק לר' צדוק מלובלין, סוכות כח)

שבעת ההקפות של הו"ר והשפעתם בעולמות העליונים

"ואותו היום מקיפין את המזבח שבעה פעמים"

(סוכה מה.)

"שהם עובדים את השי"ת מאהבה שהיא מספר אח"ד ולכך אנחנו נשפעים עי"כ מן י"ג מכילן דרחמי בזכות עבודה באהבה ולכך מקיפין... את התיבה בלולב בכל יום מששה ימים הקפה אחת וביום הו"ר שבעה הקפות, הרי סה"כ שלשה עשר הקפות כמניין אהבה וכמניין אח"ד כנגד י"ג מכילן דרחמי"

(בן איש חי, וזאת הברכה, שנה ראשונה)

"ובזה יובן ענין יום הערבה, וערבה דומה לשפתים. דהנה בבריאית אדה"ר נאמר (בראשית ב' ז') ויפח באפיו נשמת חיים ואח"כ ויהי האדם לנפש חי' ובתרגום לרוח ממללא, וידועין דברי המהר"ל בספר גבורות ה' (פרק כ"ח) כי כח המדבר שבאדם הוא חיבור הנשמה עם הגוף עי"ש באריכות, ובודאי כן הוא ברוחניות כי ע"י חיבור נשמת חיים חדשים בגוף נתוסף בו כח מדבר רוחני חדש. וע"כ באשר יום השביעי של חג שנשלמה התפשטות כח החיים החדשים כנ"ל [וגם הוא יום כ"א מר"ה גמטריא ג' האותיות הראשונות שבשם הוי' כמ"ש בספר כד הקמח לרבינו בחי' ע"כ אז הוא יום ערבה דומה לשפתים, שאז נשלם כח הדיבור הרוחני. וע"כ מנהגנו להאריך אז בתפילות והושענות... משום שבאנו להשתמש בכח הדיבור הרוחני שנתחדש לנו"

(שם משמואל הו"ר תרע"ב)

ההכנעה שלנו בפינו

"ויום הושענא רבה יום הערבה שמרמז לפה. וכתוב הרחב פיה שבעת גאולה וישועה צריכין להרבות בתחנונים להיות נושע תשועת עולמים. וזה החן שיש להבורא ית' גם בדומין לערבה לא טעם ולא ריח רק ע"י הכנעה להתפלל לפניו ית'. וכחן של ישראל בפה כמ"ש מתגאה בירושתו הקול קול יעקב שקולן ערב לפניו ית'"

(שפת אמת לסוכות תרל"ט)

לזכות למתנת אוצר חנם

"איתא במד' כי הראה הקב"ה למשה אוצר מתן שכר לצדיקים והראה לו אוצר גדול מכולם וא"ל שהוא אוצר מתנת חנם מי שאין לו אני נותן לו מזה. וכן ביום הזה שנושעים בו אפילו אותן שאין להם טעם וריח רק מה שיודעין שאין להם. לכן נקרא הושענא רבה. ובאמת הכל צריכין לאוצר הזה כי השכר לפי המעשה יש לו קצבה. וכשבאין למדריגה גדולה צריכין לזה האוצר של מתנת חנם"

(שם לסוכות תרנ"ה)

לעורר רחמים חדשים

"וגמר החיתום הוא בהושענא רבה ונמשך עד השכמת הבקר של יום שמיני עצרת. לכן מרבית בתפילה ובתחנונים בהושענא רבה שהוא שביעי לסוכות, ומתעוררים בתשובה, ומעוררים רחמים חדשים; ואפילו כבר היה גזר דין קשה, קורעים אותו וכותבים בשמים 'פתקים' טובים"

(ספר התודעה ח)

שלא מברכים על חבטת הערבה

"**ערבה מנהג נביאים** (הנהיגו את העם ולא תקנו להם ונפקא מינה דלא בעיא ברכה⁶² **דליכא למימר וצונו דאפילו בכלל לא תסור ליכא-רש"י**)"

טעם שלוקחים ערבה רק בה"ר

"**ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין לא עבדינן שבעה זכר למקדש**"

צורת החבטה

"**ואייתי הוא גברא ערבה קמיה שקיל חביט חביט ולא בריך קא סבר מנהג נביאים הוא**"

(סוכה מד)

"**חבוט זה רש"י פירש שהוא נענוע והרמב"ם פ' שהוא חבטה ממש על הקרקע או על הכלי**"

(ב"י או"ח תרס"ד)

(ש"ע שם)

"**וחובט בו על הקרקע או על הכלי...**"

(רמ"א שם)

"**וי"א שצריך לנענע... ונהגו... מנענעין בה ואח"כ חובטין אותה**"

טעמים ע"פ הפשט לז' ההקפות של ה"ר וחבטת הערבות

"ישראל... התגאו ברכושם והאמינו במעשה בני אדם. ולכן שומרי ישראל הנביאים הנהיגו לחבוט את הערבות על היום האחרון (של חג), כשמסובבים המזבח או התורה (בגלות) שבע פעמים להורות על הנחיצות לרכז את פעולתנו לתורה ולהעלים את הגאות האיגואיסטית והשבחת כוחות האנושות. כי הערבה⁶³ רמוז על התנצחות האדם על החומר יותר משרמוז בשאר הד' מינים העלולים לגרום גאוה (וממילא גם חובטים אנו את הערבות להורות על ביטול חשיבות הכוח האנושי)"

(חורב ב:ל"א:רכ"ה)⁶⁴

מקום אחיזת המקטרג

"והנה יום הזה נקרא יום חיבוט ערבה כי הערבה הוא נגד תרין ירכין נו"ה כידוע מזוהר הקדוש ושם אירע הקלקול מהמקטרג כמו שנאמר וירא כי לא יכול לו ויגע בכף יריכו כי ביעקב אבינו ע"ה בעצמו שהוא עצם הגוף של תפארת בחינת אמת לא היה לו שום שליטה רק בהירכין"

(פרי צדיק לר' צדוק מלובלין, סוכות כח)

ה"ר-דיבור בלי דעה

⁶² וגם בגלל שהוא מנהג שאין בו מעשה המעכב קיומו-תוס'

⁶³ עיין לעיל בערך **לולב-עיקר עניינו** מש"כ רש"י הירוש שם על הערבות, ששייך לכאן

⁶⁴ ידוע ע"פ הסוד שחבטת חמשת הערבות ה' פעמים היא להכניס את ה' גבורות לאחר הכנסת ה' חסדים

"כי 'הושענא רבא', הוא בחינת דבור בלא דעה. והוא בחינת ערבה, כי 'ערבה דומה לשפתים' (תנחומא פרשת אמר, זהר צו ל"ב, פינחס רנ"ו), כדאיתא בזהר הקדוש (קדושים דף פ"ה:): 'אית מאן דלעי באוריתא ומגמגם בה בגמגומא דלא ידע, כל מלה ומלה סלקא לעילא, וקדשא בריך הוא חדי בהאי מלה, וקביל לה ונטע לה סחרנין דהאי נחלא, ואתעבדו מאנון מלין אילנין רברבין, ואקרון ערבי נחל:" (ליקוטי מוהר"ן עד)

ערבי נחל-התבטלות לכלל להמשיך ההשפעות

"ונחל הוא ע"ש המשכת השפע. ונכתוב זה אצל ערבה דוקא כנ"ל. וימי החג מסייעין לזה שיוכלו בני"י להתאסף ולבטל כל אחד עצמו לכלל ישראל. ועי"ז יכולין לקבל ברכת השנה כראוי כדאי"י כלי מחזיק ברכה הוא שלום. והוא בחי' יוסף הצדיק וכתוב ועמך כולם צדיקים"

(שפת אמת לסוכות תרל"ד)

להשאיר ברכה לדורות השפלים

"מנהג ערבה בהושענא רבה. כי הנה איתא במדרש שהד' מינים הוא בעלי תורה ומצות ופשוטי בני"י ונעשין אגודה אחת. אבל בעוה"ר עתה אינם יכולין להתאסף ושנאת חנם שהחריבה ביהמ"ק עדיין מרקד בינינו. ולכן צריכין ישועה גדולה אפילו בבחינת ערבה בלבד כי בודאי בחג הסוכות בכח הלולב מתחברין נפשות בני"י. ותקנו הנביאים להיות נשאר הארה מאגודה זו גם על כל השנה שאינם יכולין להתחבר. ולכן מצות ערבה דוקא בפ"ע כמ"ש אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב. ובאמת סדר הדורות הוא ג"כ כפי המינים. ודורות השפלים הוא בחי' ערבה. כדאיתא במד' פנה אל תפילת הערער כו' תכתב זאת לדור אחרון. שאין בנו צדיקים רק כערבה שאין לה טעם וריח. א"כ מה נשאר רק לידע שאנחנו כערער וריק מכל דבר. ועי"י הכנעה אמיתית יתקיים בנו עם עני ודל וחסו בשם ה'. ולכן איתא חביט חביט כי ערבה שבלולב הוא בנטילה שמתנשא ומתעלה גם ערבה עי"י איגוד עם שאר המינים. ועתה הוא בחבטה שהוא רק בחי' הכנעה ותפלה כנ"ל"

(שם תרמ"ט)

התבטלות דעתינו לדורות הראשונים

"עיקר הישועה שיבוא משיח צדקינו במהרה מוכן דוקא להיות בדורות השפלים. גם פי' דלותי ולי יהושיע היינו אפילו אחר הישועה נשארים דלים שצריכין לידע שהוא בחסד עליון. וכן בד' מינים הערבה צריכה להתבטל לשאר המינים. והוא סימן בין ערבה שעלה שלה משוך וצפצפה עלה עגול. שמהשפלות עושה לו בנין לעצמה ופסולה. אבל הערבה נמשכת אחרי מינים הגבוהים ממנה וזה עלה משוך. וכמו כן דורות שלנו צריכין להתבטל לדורות הראשונים להיות נושעים בזכות אבותינו. ואז הישועה מוכנת לנו ביותר מלהראשונים. וזה דלותי ולי יהושיע. והשי"ת אשר הוא עוזר דלים ירחם ויחוס ויושיע לעם עני ודל. שמה נוכל להיות יותר דלים מכמונו עתה ולה' הישועה"

(שפת אמת לסוכות תר"ן)

נמשך אחרך באמונה

"ערבה היא רומז לאותן שאין להם טעם וריח כדאיתא במד'. א"כ מאי מעליותא דערבה. אך הוא בחי' אמונה כדאיתא שהיא משוך כנחל. והוא בחי' אחרית נרוצה נמשכנו אחרית כבהמה, וזהו נשאר לעולם בישראל מאמינים בני מאמינים. ואיתא ערבה מנהג נביאים ולא יסוד נביאים. דאיתא מנהג ישראל תורה. כי בני"י יורשים כח אבות בבחי' דעת כדאי"י מוח הבן ממוח האב וזה בגדלות. אבל יש עוד ברא כרעא דאבוה והוא בבחי' קטנות שדרך הבן להמשך במנהג אבותיו. ועל זה כתוב אם לא

תדעי כו' צאי בעקבי הצאן. ומנהג אבותיהם בידיהן הרמז מה שהי' לאבות מנהג בעלמא ואצלינו הוא יד וכח לאחוז בזה, ודרגא תחתונה שלהם הוא הראש אצלינו וידינו אוחזת בעקביהם"

(שם, תרנ"ד)

כוחם בפה-באמירה ובשתיקה

"קבעו חכמים הרבה בקשות ביום הערבה. כי כחן של ישראל בפה. וערבה דומה לשפתים ופה כמ"ש חז"ל. והנה יש ב' שפתים. ונראה הרמז כי שבח הפה הוא בדיבור ובשתיקה כמ"ש מלה בסלע משתוקא בתרין. והרמז ב' ערבות ב' שפתים הם בחי' אהרן ומשה. כי משה רבינו הוא כח הפה בתורה. ואהרן כתיב ב' וידום אהרן והוא כח השתיקה. ומאחר שמצינו כי גדול לשון הרע מכל העבירות נמצא הבולס פיו בשעת מריבה גדול כמו. וכמ"ש ז"ל תולה ארץ על בלימה על הבולס פיו כו'. והוא אהרן אוהב שלום ורודף שלום. ובאמת ב' אלו תלויין זה בזה. כי כפי שמירת הפה כך יכולין לפתוח הפה בתורה. וזה הרמז שפתים ישק משיב דברים נכוחים. פי' המשיק שפתותיו שלא לדבר דברים בטלים הוא משיב דברים נכוחים. ואולי זה החילוק בין ערבה שבלולב שהוא בחי' הדיבור בתורה ומתחבר בד' מינים שהם עמודים גדולים. וערבה בפ"ע היא כח השתיקה ושמירת הפה לכן אמרו הביט ולא בירך כי היא בחי' השתיקה כנ"ל"

(שם, שם)

אין לנו אלא צפייתנו לה'

"להו"ר קבעו הרבה בקשות על המים. דאיתא ערבה רומז לאותן שאין בהם תורה ומצות לא טעם ולא ריח. א"כ מה השבח שלהם. רק מה שמצפים לישועת ה'. ערבי נ"חל ר"ת "נפשינו "חכתה "לה". ומזה נפתח פי הבאר."

(שם, תרנ"ה)

אין בנו טעם וריחאך עוד נשאר בנו הכוח לתת נשיקות

"לאחר שהנחנו מידנו את ארבעת המינים, אנו נוטלים לידינו את הערבה. אנו אומרים להקב"ה: "רבונו של עולם, הנה הערבה-אין בה טעם ואין בה ריח... זה אני! עץ יבש... היו לך גדולי עולם... מלאי טעם וריח! אבל אני רק ערבה... אבל-ערבה דומה לשפתיים! ומהן השפתיים? ישקני מנשיקות פיהו... זה מה שאני יכול לתת לך-נשיקות! זה הדבר היחיד שיש לי ואותו אני נותן לך"

(שיחות הגר"ש פינקוס זצ"ל סוכות - "פתקין נפקין מבי מלכא")

שמיני עצרת-שמחת תורה

"ואיהי בת שבע כללא דשבע ימי סוכה וכד נטלא מאימא עלאה דאיהי שמחת תורה שמחת בית השואבה ואיהי חופה דיליה אתקריאת שמיני חג עצרת בההוא זמנא דשמחת תורה שויין עטרה בריש כל צדיק לעילא כמה דאת אמר בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו ביום חתונתו דא שכינתא תתאה וביום שמחת לבו דא שכינתא עלאה והכי צריכין ישראל לאתעטרא בכלא בעטרה על רישיהו"

(תיקוני זוהר תקונא עשרין וחד ועשרין

(נו.)

משל למלך שעשה סעודה שבעת ימים וזימן כל בני אדם שבמדינה בשבעת ימי המשתה כיון שעברו שבעת ימי המשתה אמר לאוהבו כבר יצאנו ידינו מכל בני המדינה נגלגל אני ואתה במה שתמצא ליטרא בשר או של דג או ירק כך אמר הקב"ה לישראל (במדבר כט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם גלגלו במה שאתם מוצאים בפר אחד ואיל אחד.

(במדבר רבה כא:כד)

זמן קליטת קדושת החג

"וביום השביעי עצרת לה' אלהיך וכמו שאמרנו דעצרת הקליטה וכמו שאמר האר"י הקדוש דבשמיני עצרת קליטת קדושת חג הסוכות. וכן מצד השם יתברך ז' דפסח הקליטה מקדושת חג הפסח וזהו עצרת לה' אלהיך. ומצד ישראל נקלט הקדושה מפסח במתן תורה ועל כן נקרא שבועות בלשון חז"ל בשם עצרת "

(פרי צדיק לר' צדוק מלובלין פדיון הבן ב)

שמחת תורה-דיבור בדעה

"ושמחת תורה, הוא בחינת דבור בדעה. והוא החיות של הנפש, כמו שכתוב בזהר (שם): 'זכאין אנון דידעי אורחוי דאורייתא ומשתדלי בה בארח מישור, דאנון נטעין אילנא דחין לעלא דכלא אסותא' וכו'. וזה שכתוב (מלאכי ג): 'שמש צדקה ומרפא בכנפיה', כי שמש הוא בחינת יעקב. שהוא בחינת דבור בדעה, והוא בחינת אילנא דאסותא"

(ליקוטי מוהר"ן עד)

בקשתינו למה שלמעלה מן הטבע

"מקודם ז' ימי הסוכות הוא תיקון מעשה בראשית. חצבה עמודי' שבעה טבחה טבחה הם פרי החג. מסכה יינה הוא ניסוך המים המתקת הדינים ע"י החסד שזה ענין מסכה יינה. ערכה שולחנה כי בחג נידונין על המים שהוא יסוד פרנסת השנה. אכן אצל בני צריך להיות כל זה טפל ולבקש רק פנימיות המכוון בהבריאה שהוא התורה. והיא הארה שלמעלה מהטבע כמ"ש במ"א. שיש ב' בחי' שברא הקב"ה דרך הטבע ואח"כ זכו בני' להמשיך דרך התורה אש דת. וכמו כן בכל שנה אחר הכנת הטבע צריכין בני' למשוך הנהגת התורה. והוא בשמיני עצרת כמ"ש שלחה נערותי תקרא ע"ש"

(שפת אמת לשמיני עצרת תרמ"ט)

מתכנסים אנו לקבל את ברכות הרגלים ולכבד את התורה

"ביום השמיני עצרת תהי' לכם. בכל הג' רגלים נפתחו שערי ברכה מן השמים בזכות ג' אבות. ושמי"ע נפתח השער בנפשות בני' שיכולין לקבל הברכות. וזהו כחו של מרע"ה דכ' וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל שהדביק נפשות בני' אל המועדות. והוא בכח התורה שנק' לקח טוב שמלמדת לבני' איך לקבל את הטוב. ולכן שמחים בתורה בשמיני עצרת:

מאד צריכין לשמוח בשמחת תורה ולכבדה. הרי אמרו הלומד מחבירו אות א' צריך לנהוג בו כבוד. ומה נעשה אל התורה בעצמה אשר מלמדת אותנו תמיד איך לעבוד את ה'. ומה הכבוד אל התורה להגות בה יומם ולילה. כ' סלסלה ותרוממך פרש"י כמחזר על עוללות בכרם ע"ש. כי באמת התורה אין לה שיעור ויש לכל פרשה ולכל פסוק ולכל תיבה ולכל אות כמה עולמות עליונים מיוחדים. אבל הקב"ה הניח לנו פיאה ועוללות כמ"ש לעני ולגר תעזוב. וכל מה שאנו יכולין להשיג הכל נובלות התורה שלמעלה. וכפי מה שאדם יודע זאת ומחזר על העוללות כעני ואביון אז התורה מרוממת אותו"

(שפת אמת, שמיני עצרת ושמחת תורה, תרס"ד)

בשמיני עצרת ממשיכים אנו מחלקינו בעוה"ב

"שמיני רומז לעולם הבא פי' שבני' יש להם כח להמשיך הארה מן עוה"ב. כמ"ש כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב. ולא אמרו יהי' להם חלק רק יש להם בעוה"ב בעוה"ז. לכן תהי' לכם עדות שבני' הם בני עוה"ב. ובחג הסוכות בא ברכה לכל השנה. ויש לכל האומות חלק בז' הימים שהברכה מתפשט בהנהגת הטבע. אבל בשמיני עצרת יש הארה מעוה"ב ובה אין מגע נכרי רק לבני"

(שם לשמיני עצרת תר"ס)

עניין שמיני עצרת ומסרה, ויחסה לתקופת השנה

"בשמיני עצרת אנו הוגגים החינוך הרוחני והמשכת השפע של רוח התורה שקבלנו בסיני וקיום הרוחני של היהודים במדבר עד היום. על כן הוא בחורף-התקופה שה' מעביר בשמירתו את הטבע בין הסערות החורפיות ובאותו זמן מחיה שוב את הכוח הפוריות בטבע ע"י הגשם והשלג. ה' לא יתן שנר התורה יכבה ח"ו, והבנה זו מביאה לידי שמחה."

(חורב ב:כ"ג:קסא-ט)

יום טוב ללא כלים

"בכל החגים אנו משתמשים בכלים בכדי להגיע להתעוררות והשפעה של קדושה...העבודה של שמיני עצרת היא להיות קרוב אל השי"ת...בלי מצות המעשיות של האיברים. להמשיך להחיות את הגוף בלי מכוונת ההנשמה. ההשפעה של היו"ט של "שמיני עצרת" היא למשך כל ימות השנה. זהו שיא הדביקות בין כלל ישראל לקב"ה, המבחן האמיתי של האדם עצמו בלי 'תנא דמסייע'. בזה נבנה האדם השלם למשך ימות החול ששל כל השנה"

(שיחות הגר"ש פינקוס זצ"ל:סוכות "שמחת תורה-שמחה השלימות")

בניית שמירה לעשיית הטוב

"שתהיה התפלה רק על יראת ה' ועבודתו שאז אין התפלה תפילה להתורה...כי היא עיקר קיום התורה...וזה בחי' ההקפות של שי"ת שמקיפין עם התורה ואומרים אז תחינות ובקשות...להורות שהתורה עדיין בבחי' מקיפים אצלנו. וכל עסקינו לבקש ולהתחנך מהשי"ת להכניס המקיף לפנינו שעושים לעשות מהתורות תפלות שקיום התורה והמצוות שלא זכינו עדיין בשלמות שהוא בחי' מקיף אצלנו נזכה לזה לקיימם הכל בשלמות...בחי' גילו ברעדה"

(ליקוטי הלכות ר"ח ה:יח)

הקפות ומנהגי ש"ת

טעמים להקפות

"ניתן לנו שמחת תורה לחזק את ה"עושה טוב"-דבקות בתורה...בשמחת תורה מקיפים שוב ז' פעמים אולם הפעם עם הספר תורה, ובתפילה "אנא ה' הושיעה נא" לזכות עי"ז לבנות חומה של קדושה ולא להניח הרע להיכנס אל פנימיות הלב ולהגיע לדרגה חדשה של "עשה טוב"

(שפתי חיים א: ש"ת)

"טעם שמקיפין...שבעה פעמים לרמוז נגד כל מעשה שבעה ימי בראשית שנבראו בשביל התורה" (דברי האריז"ל כמובא בילקוט יצחק עניני שמחת תורה, פז)

אין מספר להעולים לתורה

"טעם למנהג שבשמחת תורה אין מספר להעולים לתורה כיון שהארת היום מבחינת אור מקיף הכללי אל התורה ממילא אין גבול וחשבון...עוד טעם כל אחד מישראל יש לו אות וחלק בתורה לכן כל א' מישראל מהדר לעלות לתורה ביום זה "

(דברי האריז"ל כמובא בילקוט יצחק עניני שמחת תורה, פה, פו)

לגמור התורה ומיד להתחיל

"אחר סיום התורה מתחילין את התורה בראשית לנעוץ סופה בתחילתה להורות כי אין גבול וסיום" (בני יששכר כמובא בילקוט יצחק, עניני ש"ת, פט)

"שבסיום התורה בא שט"ן...לקטרג...ואומר ישראל לומדים תורה ואין גומרים אותה...וכיון שמסיימים..הוא משיב אע"פ שסיימוה אין מתחילין...נמצא שאין יכול לקטרג"

(מטה משה כמובא בילקוט יצחק, עניני ש"ת צ)

חנוכה

"אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים" (אוצר המדרשים קפה)

עיקר עניינה

"ולמה מדליק נרות בחנוכה אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי הכהן הגדול למלכות יון שנאמר ועוררת בניך ציון על בניך יון (זכריה ט' י"ג) נכנסו לבית המקדש מצאו שם שמונה שפודין של ברזל וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות, ולמה קורין את ההלל מפני שכתב אל ה' ויאר לנו (תהלים קי"ח כ"ז), ולמה אין קורין בפורים כתב להשמיד להרוג ולאבד [את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם וגו'] (אסתר ח' י"א) ואין קורין אלא על מפלתה של מלכות ומלכות של אחשוורוש הייתה קיימת לכן אין קורין אבל במלכות של יון שכילה אותה הקב"ה התחילו נותנים הימנון ושבח ואומרים לשעבר היינו עבדים לפרעה עבדים ליון ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו הללו עבדי ה' (תהלים קי"ג א')".

(פסיקתא רבתי ב)

"בא יון הרשעה וגזרו וחשכו עיניהם של ישראל ואמרו שכל מי שמזכיר שמו של הקב"ה ידקר בחרב, והרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל ואמר שכל זמן שיקריבו קרבן של שחר ושל בין הערבים אינם נופלים בידכם, עמדו ובטלוהו, וחזר עוד אותו בליעל ואמר אלהיהם שונא זימה, אם תוכלו להכשילם בזנות תמשלו עליהם, עמדו וגזרו שכל מי שיכתוב כתובה לאשתו יקרעו אצבעותיו. חזר ואמר מצוה אחת יש להם שאם לא יעשו אותה יאבדו מן העולם וזו הדלקת נר בבית המקדש, שנאמר להעלות נר תמיד וכתוב עליו תן חלק לשבעה וגם לשמונה, תן חלק לשבעה שכל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהן מאירות תמיד בביהמ"ק וגם לשמונה ימי החג אין בריה יכולה להם, עמדו וטמאו כל השמנים שבביהמ"ק ולא נשתייר כ"א פך שמן שלא היו יודעים שהיה מונח תחת המזבח ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים, ועמד הקב"ה וקבע להם שמונה ימי חנוכה שלא היה מועד עד עכשיו. אמר הקב"ה חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתם אמרתם שכל מי שיזכיר שמי ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על השמינית..."

...ואח"כ באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו הערים ויסגרו הפרצות ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומהטומאות, ויבקשו שמן זית זך להדליק את המנורה ולא מצאו כי אם צלוחית אחת אשר היתה חתומה בטבעת הכ"ג וידעו כי הוא שמן טהור, והיה בה כשיעור הדלקת יום אחד ואלהי השמים אשר שכן שמו שם הניח ברכה בשמן, והיו מוצאים כל לילה ולילה אחר עריכת הנרות האסיך מלאה שמן והעלו הנרות ממנו שמונה ימים, ועל הצלתם ונס האסיך ההוא קבלו וקיימו היהודים עליהם ועל זרעם להיות עושים את שמונת ימי חנוכה בהלל ובהודאה בכל שנה ושנה וזכרם לא יסוף מזרעם...

...והיו ישראל עומדים בתפלה ואמרו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא עמדנו להלחם כנגדם אלא בעבור שמך הגדול שלא יתבזה בגוים, ואם אינך עושה נס על ידינו יאמרו אין לו עצה, וכתוב בך גדול העצה ורב העלילה. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר שתוקו בניי, התיצבו וראו נקמת ה' אשר יעשה בגוים, והביא כל השרים (שרי מעלה) של שבעים אומות ואמר להם כל אחד מכם יהרוג את שלו מן החיל של אותו רשע, ואם ינוס אחד מהם הרי נפשו תחת נפשו, שנאמר ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו'. מיד ירדו לארץ וכל יוני שהיה חץ על קשתו לזרוק בישראל היה המלאך מחזירו ונועץ בלבו, שנאמר קשת גבורים חתים וגם חרבם תבוא בלבם. והיו בני חשמונאי רואין זה את זה ואמרו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון....

... תניא שלש שנים לא היה אדם יכול לעבור שם מפני ריחם, ושבע שנים זרעו ישראל שדותיהם וכרמיהם בלא זבל מדם שלהם, ועשרים ושלש שנים הסיקו ישראל מרומחיהם וקשתם, ועליהם אמר הכתוב שם רשעים ירקב, ועל בית חשמונאי וכיוצא בהם זכר צדיק לברכה. וחזרו לביתם לשלום, ולא מצאו שמן טהור אלא פך קטנה שהיה בשיתין המזבח ולא היה שמן אלא כדי להדליק לילה אחד ונעשה נס והדליקו ממנו שמונה ימים, ולפיכך קבעו שמונת ימי חנוכה".
(אוצר המדרשים קפה)

"והקב"ה עשה נס בה. ולהיות עדות בישראל נתוסף בה שמן לכל יום עד ח' ימים, והצלוחית לא היתה מחזקת שמן אלא ליום אחד, והשם היה מחדש בכל יום ויום נס עד שמנה ימים שהם כנגד שמונת ימי הסוכות עד ח' חג עצרת, ולכן יש באלו הימים הלל גמור. כי בכל יום ויום נתחדש נס כמו בסוכות כי כל יום רומז לענין מחודש."

(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת מקץ)

לא גברו על בחינתה של קדש הקדשים ופנימיותה

"ודווקא נס זה נעשה, כי עיקר רשעת היוונים שטימאו את ההיכל...ונתן כוח ביד חשמונאים שהם כוהנים עובדי ה' בהיכלו ואלו ניצחום...ולפיכך, הנס הזה שנעשה בשמן הוא הניצחון שהיו מנצחים את היוונים, כי הניצחון היה בשביל שטימאו את ההיכל והשי"ת רצה בעבודה לשם...

כוח ליוון בפרט לטומאת ההיכל יותר משאר האומות...היכל עולה במספרו ס"ה ויוון מספרו ס"ו...והשמן יש לו כוח יותר במה שממנו האור...שבשמן מקדישים ומושחים הכל והוא עיקר הקדושה ואף בזה שלטו יוון וטימאו את כל השמנים...נשאר רק פך אחד...בחזרתו של כהן גדול כי...יש לו...מעלה...שנכנס...לפני ולפנים לקודש הקדשים שהוא יותר מן ההיכל...כי לא שלטו היוונים רק בנגלה של היכל בלבד אבל...קדש קדשים...לא"

(נר מצווה)

המסר של חנוכה- אין מקום לייאוש

"נס חנוכה מורה לנו שאין מקום לייאוש במקום שנראים הדרכים חסומים ומוגבלים בדרך הטבע. יתאמץ ביותר כיוון שאין ברירה ואז יפתחו לו שערי סייעתא דשמיא חדשים"

(מכתב מאלהו ב:א)

"שלש רגלים נתנו לישראל מן התורה: פסח, שבועות וסוכות. וכנגד שלש רגלים אלה האמורים בתורה שבכתב, נתן כח ביד חכמי האמת שיתחדשו על ידם שלשה חגים מכח התורה שבעל פה. שלשה חגים אלה שמתורה שבעל פה הם אורות נוגה שבאים מן האור הבהיר של תורה שבכתב שזורח עליהם, וכדמיון אור הלבנה שהוא מאור החמה. היינו, על ידי שקבלו בני ישראל את שלש הרגלים מפי הגבורה ושמרו עליהם,

על ידי כן נשאר מכל רגל רושם בכנסת ישראל, שיכולים בכח זה להוציא חגים אחרים המוארים באור הרגלים:

אור שמונת ימי החנוכה - נוגה מאורו של חג הסוכות ושמיני עצרת שלאחריו, זמן שמחתנו. על ידי לכתם אחריו בארץ לא זרועה ושבתם בצלא דמהימנותא, בסוכה, וע"י שמחתם ששמחים תמיד לפני הקב"ה ונעצרים לפניו 'עוד יום אחד', בשמיני עצרת, נחרת בנפשותם רושם גדול מן האור הזה; ואפילו שתו עליהם צורריהם להחשיך עיניהם ולעשות פרוד בינם לבין אביהם שבשמים, זכו אחר כך לצאת מן החשך אל האור, לשוב ולשבת בצל אמונתו כמקדם באין מבדיל, ולא עוד אלא שנתחדש להם אור חדש, אור החנוכה שעיקר שמחתו, הדבקות בתורה ובמצוותיה" (ספר התודעה יא)

רוצים רק אור ה' יאיר את חיינו

"ומה היא גדולתם של הנרות האלה, נרות חנוכה ונר המקדש? שהם עדות לישראל שכל אורה ושמחה שיש להם בעולמם אינה אלא ממה שמאיר להם הקב"ה. ואפילו קטן הוא האור הזה, והאור שאומות העולם נהנים ממנו הוא גדול מאוד - אין הם חפצים אלא באור הזה שהקב"ה מאיר להם ולא באור אחר. כל עניי ישראל נושאות לבית המקדש ורק משם האור יוצא להם ומאיר את כל עולמם" (ספר התודעה א:ז)

להראות שגם הניצחון על היוונים היה נס מה'

"יש לומר שעיקר מה שקבעו ימי חנוכה בשביל שהיו מנצחים את היוונים רק שלא היה נראה שהיה כאן ניצחון הזה על ידי נס שעשה זה ה' ית' ולא היה זה מכוחם וגבורתם. לפיכך נעשה נס ע"י נרות המנורה שידעו שהכל היה בנס מן השם יתברך. וכך המלחמה שהיו מנצחים ישראל היה מן השם יתברך" (המהר"ל כמובא בשפתי חיים ב: מאי חנוכה)

להכניס את החביבות בעבודת ה' ולחיות חיים של נס

"חביבים דברי סופרים מדברי תורה"

(שהש"ר א:ב)

"כי הם בעצמם בניו חביביו של מקום תקנוה. החשמונאים סמכו על קשר האהבה עם הקב"ה שמכוחו היו מוכנים למסור נפש עבורו ולכן שהקב"ה עשה להם נס. עניינה של נס כאשר אדם עובד לפי סדרים קבועים ומוסמכים גם הקב"ה נענה לו על פי סדרי הטבע הקבועים. בשעה שאדם שובר את הסדרים ופועל מתוך חביבות ללא התחשבות בגדרי הטבע, גם הקב"ה עושה לו נסים המגלים את חביבותו בעיניו. זוהי העבודה... בחנוכה: להכניס את החביבות בתוך עבודת ה' שלנו 'מצוה נר חנוכה מצוה חביבה עד מאוד' " "חביבה מצות חנוכה, הנסים הנסתרים שנעשו בה מלמדים שאדם יכול לחיות בעולם השפל ולחיות חיים של נס" (שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-חנוכה: מתיקות התורה והמצוות, 'ניסך שבכל יום עמנו')

התביעה והסכנה של שיטת יוון

"וחושך זה גלות יוון שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן"

(בראשית רבה ב:ד)

"הפחד והחשש... שיוון דרשו מאתנו "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל"... וממה שיוון עושה לנו בזמן הזה, החילונית וההשכלה... שכל אלו שיטות יוון"

"לשיטת היוונים יש להפריד בין הטבע לבין הקדושה, והקדושה שייכת לבני שם והטבע לבני יפת. החשמונאים... חידשו חידוש במושג "מועד": עולם החולין מתבטל בחלוטין ובכוחו של האדם לחיות חיים טבעיים של קדושה... שניתן לקבוע מועד בתוך ימי החול באופן שגם החול יהיה קדוש... החשמונאים ע"י מסירות הנפש ביטלו דעת תרבות יוון. הם לא הרגו את יוון אלא יצרו מציאות חדשה שבה כל יהודי ע"י מסירות נפש, יכול לחיות גם בימי חול חיים טבעיים של קדושה... ניתן לחיות חיי תורה טהורים ללא תערובות זרה... הובטחו שהנהוג כך יהיה כל חייו במצב של "מועד" ולא יחסרו דבר. המסירות נפש נדרשת אך ורק ברגע הראשון."

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל: חנוכה)

המנורה

"והם שלשה מנורות חלוקות, מנורת משה רבינו ע"ה ומנורת זכריה ומנורת מתתיה. הב' ממשה וזכריה היו מז' נרות אל כל אחת ואחת ואותה של מתתיה דהיינו זאת של חנוכה ח' נרות. האחת כנגד העולם הזה והאחת כנגד זמן המשיח שהם שבעה רמז לשביעיות. כי ששת אלפים שנה הוי עלמא והז' כולו שבת. ומנורת מתתיה מן ח' נרות לעולם הבא דכתיב למנצח על השמינית"

(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת מקץ)

סמל לתושב"פ

"המנורה ונרותיה המאירים משפעים ומסמלים את התורה שבעל פה... ההופך בהמצאו את החשיכה לאורה... "במחשכים... זה תלמודה של בבל"... לפי שיש בו טעמים עלומים וצפונים... ועל ידי העמל בעומק העיון המביא להבנת הדברים נהפך החושך לאור"

(שפתי חיים ב: מנורה ומקדש)

טעמי פרטי מצוות חנוכה

הנרות-מנינם ומקומם

"תנו רבנן מצות נר חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחד מכאן ואילך מוסיף והולך"

(שבת כא:)

"מדברי הרמב"ם (שם ה"ב) נראה דמהדרין מן המהדרין עבדי נמי הידור ראשון דהיינו נר לכל אחד ואחד אם היו אנשי הבית עשרה בליל ראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים..."

וכן המנהג של כל בני אשכנז שגם במהדרין מן המהדרין מרבים בנרות לפי הימים וגם לפי בני הבית.

"... אבל התוספות (שם ד"ה והמהדרין) כתבו נראה לומר דבית שמאי ובית הלל לא קיימי אלא אנר איש וביתו שיש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר כנגד ימים הנכנסים או היוצאים אבל אם יעשה נר לכל אחד אפילו יוסיף ליכא היכרא שיש לומר שכך יש בני אדם בבית"

(בית יוסף אורח חיים סימן תרעא)

ומטעם זה נוהגים בני הספרד וע"מ לקיים מהדרין מן המהדרין בהוספה לפי הימים ולא לפי מנין בני הבית.

"נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ. אם הבית פתוח לרשות הרבים, מניחו על פתחו ואם יש חצר לפני הבית, מניחו על פתח החצר; ואם היה דר בעלייה שאין לו פתח פתוח לרשות הרבים, מניחו בחלון הסמוך לרשות הרבים"

(שולחן ערוך אורח חיים סימן תרעא)
וכן נוהגין הרבה להניח את הנרות בפתח אם אפשר או בחלון.

"ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה, מניחו על שלחנו ודיו"
(שולחן ערוך אורח חיים סימן תרעא)
"בזמן הזה, שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני ר"ה כלל, אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח ומ"מ המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם, ואין לשנות"

(רמ"א שם)
ולכן כיום שכולנו בגלות (ואפילו בארץ הקדושה כ'שושנה בין החוכים') נהגו הרבה מהחסידים להדליק בפנים אבל בטפח הסמוך לפתח.

נר איש וביתו

"ההדלקה בבה"כ לא מספיק...שבביתך יהיה האור לך ולביתך. לא מספיק לשיר בבתי כנסיות...ברגע של דביקות אם בתינו לא מתנהגים כיהודים ולא נשמר ביתנו אור רוח היהדות...ישועתנו יבוא מן הבית...מפי עוללים ויונקים...שרוח של יהדות יזרח בהם"

(רש"ר הירש, הכתבים המקובצים, כסלו א)

ח' ימים

"שלא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס והדליק ממנו שמונה ימים"
(שבת כא:)

ח' - המספר של למעלה מן הטבע

"אלו ח' ימים שנעשה נס היו באים מן הקדש הקדשים ששם לא שלטו היוונים"⁶⁵
שבעה הם ימי טבע שבהם נברא העולם הטבעי, ולפיכך מה שאחר(דהיינו למעלה מן) הטבע הוא תחת מספר שמונה... ולכך מילה שהיא על הטבע...ביום השמיני...ולכך התורה נתנה גם כן אחר שבעה "

(מהרל-נר מצווה)

בכוחו של האדם להתפרץ בגדלות

"אותו נר שמטבעו יכול היה לדלוך יום אחד בלבד, דלק שמונה ימים. כך בכוחו של האדם להתפרץ בגדלות למעלה מהמציאות הטבעית שלו"
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל)

לגמור את חינוך הבית

"ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים...אלא בימי מלכות יוון נכנסו בית חשמונאי להיכל ובנו את המזבח, וסדוהו בסיד, ותקנו בו כלי שרת, והיו מתעסקין בו שמונה ימים"

⁶⁵ עיין לעיל מש"כ המהר"ל(בנר מצווה) בעיקר עניינה של חנוכה

(מגלת תענית כמובא בספר התודעה א:ז)

משקע החמה

בשקיעת החמה- למעלה מן היום הטבעי

"היום מיוחד להנהגת העולם בטבע ובמנהגו. והתחלת הלילה שהוא אחר היום מורה על הנסים שהם אחר הטבע... ולכך אחר ששקעה החמה ראוי להדליק הנרות על הנס שעשה עמהם והוא אחר(למעלה) הנהגת הטבע"

(נר מצווה)

הדלקה בלילה-שמתוך הצרה ממציא הקב"ה פדות

"ימי חנוכה נועדו לעורר בנו... ולהבין שהשי"ת מנהל את עולמו בחסד וברחמים בכל עת ושעה... שגם כעת צרה ומצוקה נוכל לראות שמתוך הצרה מצמיח הקב"ה את נס הישועה. נרות חנוכה מיועדים להאיר עין המתבונן שמתוך הצרה(שנרמז בלילה) ממציא הקב"ה פדות ורווחה(שנרמז באור הנרות) "

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-חנוכה:ניסך שבכל יום עמנו')

ההדלקה בשמן

מן השמן נעשה אור-התורה שהיא האור עצמו

"כי התורה היא תחת מספר שמונה. ובהיכל עצמו הייתה המנורה ובה ז' נרות, אבל בקדש הקדשים הייתה התורה שהיא האור עצמו. ולכך נעשה הנס בשמן, כי השמן הוא האור... כי מן השמן נעשה אור. ולכך, כאשר היו מחנכים את בהמ"ק וחזרה הקדושה מכוח קודש הקדשים אשר לא שלטו שם היוונים, הדליקו ח' ימים, כי קודש הקדשים הוא מדרגה השמינית⁶⁶... ודווקא נעשה הנס בנרות, כי מן הקודש הקדשים האור, כי שם התורה שנקראת אור"

(נר מצווה)

בשורה שווה

"יש לזהר להעמיד הנרות בשורה בשווה ולא בעגול דהוי כמדורה"

(רמ"א או"ח תרעא:ד)

בטפח הסמוך לפתח

"בטפח... שאם ירחקנה... אינו ניכר שבעה"ב הניחו שם"

(מ"ב שם ס"ק לא)

"רה"ר הוא מקום הקליפות כמובא (בסה"ק) ושם דייקא צריכין להדליק נר חנוכה שהוא בחי' אור... וע"כ הוא בטפח הסמוך לפתח כי אחיזתם הוא רק בבחי' הפתח כי בפנים אינם יכולים ליכנס... בבחי' לפתח חטאת רובץ... וע"כ אנו מדליקין נ"ח סמוך לפתח להכניעם ולשברם במקום אחיזתם"

(ליקוטי הלכות חנוכה ב:א)

למעלה מג' טפחים ולמטה מעשרים אמה

"למעלה מג' ט... כאלו הניח בקרקע ואין ניכר שבעה"ב הניחו שם" (שם ס"ק כו)
"למעלה מעשרים... דלא שלטא ביה עינא" (שם ס"ק כח)

למטה מעשרה

"נר חנוכה מודלק "למטה מעשרה" הוא נר המודלק בתוך הגלות עצמה⁶⁷"
(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל: חנוכה)

⁶⁶ וכנראה משום כך מדליקין אנו בחנוכה שבה מקום לח' נרות
⁶⁷ נראה שכונתו שהשכינה לא יורדת למטה מעשרה-ואם מדליקין למטה מעשרה אנו מדליקין במקום גלות מהשכינה

"דאיכא פרסום הנס טפי...דדבר העשוי לאור אין דרך להניחה כ"כ למטה"
(מ"ב תרעא ס"ק כז)

מחזה מימיך

שני עדים לבני ישראל שאינם עובדים אדונים זולתו

"תקנו חכמים להניח נרות חנוכה אצל הפתח והמזוזה, שיהיו עדים לבני ישראל שאפילו הם משועבדים תחת יד עריצים אין להם אלא עבדי ה' בלבד ואינם עובדים אדונים זולתו. וכשם שאמור בעבד שמוכר את עצמו והוא נרצע ליד הדלת והמזוזה "דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים כשפסחנו על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי 'כי לי בני ישראל עבדים'...והלך זה וקנה אדון לעצמו-ירצע בפניהם". כך עתה במידה טובה של השתחררות מעבדות לזרים...ידליקו נרות החירות והגאולה בפניהם ויעידו דלת ומזוזה בישראל שאינם חפצים בשום עול זרים אלא בעול מלכות שמים בלבד"

(ספר התודעה א:ז)

צריכה הימין להמתיק הדין שבה

"מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל...שזו מן התורה וצריכה הימין להמתיק הדין שבה. וזה דרבנן ולכן הוא בשמאל"

(מצודת דוד לרדב"ז)

ו'נר חנוכה משמאל'

תובעים ישראל גם עושר וכבוד -נר זה מאיר לנו גם בהיותנו בחוץ

"כתוב אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. והיו העושר והכבוד שייכים ליוון בן יפת. כיוון שהרשיעו היוונים זכו ישראל גם בחלקם. ומעתה תובעים ישראל מלפני הקב"ה גם עושר וכבוד שניתן בשמאל...ו'נר חנוכה הוא מימין דרך היציאה. כלומר נר זה מאיר לנו גם בהיותנו בחוץ בשבתנו בין הגוים"

(ספר התודעה א:ז)

בימים ההם בזמן הזה'

הימים ההם פתחו שער של רחמים המשפיע לכל השנה

"אומרים בחנוכה ופורים "שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" כלומר אותם נסים...פתחה בשעתה שער של רחמים שממנו שופעת אותה הישועה בכל שנה ושנה...באותו היום שנעשה בו הנס"

(ספר התודעה, שם)

מוסיף והולך'

טעמים למהדרין והמהדרין מן המהדרין

"עיקר מצות נר חנוכה הוא נר איש וביתו. כי בודאי מאחר שעיקר ההדלקה הוא רק לראותו בלבד...כל בני הבית יכולין להסתכל על נר אחד ולהתבונן בו תוקף הנס כדי שיתעורר ויתחזק בעבודת הש"י ע"י שרואה נפלאות אור התורה שהש"י ממשיך עלינו בכל דור בכל שנה ושנה. אבל המהדרין במצות מדליקין נר לכל אחד ואחד כדי שישים כל אחד ואחד אל לבו שגם עמו בפרטיות עושה הש"י נסים ונפלאות ומאיר לו בטובו לתוך דעתו שיתעורר משנתו בכל פעם ע"י נפלאות החסדים והישועות שעושה עמו בפרטיות בכל עת...והמהדרין מן המהדרין מוסיף והולך בכל יום. כי לא די שממשיך האור לעצמו בפרטיות...אף גם הוא מוסיף והולך בכל יום כי מי שהוא חזק באמונה ומשים אל לבו להסתכל היטב על נפלאות ה' שעושה עמנו בכל יום מחדש בבחי' חדשים לבקרים רבה אמונתך...כי באמת השם ית' מאיר עלינו בכל יום

בתוספות אור החסדים והישועות והנפלאות...ואע"פ שאנו עכשיו בתוקף מרירות הגלות בגוף ונפש אעפ"כ אור הגנוז מוסיף והולך בכל יום שמשם נמשך התחדשות מעשה בראשית בכל יום"

(ליקוטי הלכות שילוח הקן ה:ח-ט)

התגברות בהתבוננות בנס

"שיטת בית הלל היא שאכן מחד גיסא יש ירידה נמשכת בגלות, אך מאידך גיסא בנס הנפלא של קיום האומה, ובמיוחד הקיום הרוחני של עם ישראל ובתורה. נסי חנוכה הם הבסיס והשורש לנס תמידי המתגבר והולך, כי כמו שבנרות חנוכה התמשכות הנס שמונה ימים חיזקה והגדילה אותו, כך כל שמאריך זמן הגלות גדל ומתעצם הנס שכל הניסיונות לכלותנו ברוחניות ובגשמיות עולים בתוהו... לכן תקנו חז"ל לההיות מוסיף והולך במספר הנרות מיום ליום שע"כ יוסיף חוזק בהתבוננות בנס ובחיזוק האמונה"

(שפתי חיים ב: מנורה ומקדש)

צריכה עבודתנו להיות באופן היותר חיובי

"כי צריך להיות מוסיף והולך... כי למעשה צריכה עבודתו להיות באופן היותר חיובי בלי שליליות כלל, כי השליליות תוכל להביא חסרון יותר, משא"כ החיוביות אפשר שתמשוך אותו למעלה"

(מכתב מאליהו ב: א)

הלל שלם

ההודיה על העבר ובקשה ובטחון על העתיד

"ההלל...כוללים שתי סוגי התפילות, הן של בקשה והן של הלל. כשגומרים את ההלל...אל תוך ההלל של הודיה אנו מוסיפים הלל של תפלה ובקשה...וזוהי השלמות של הלל שלם...גדול כוחו של תפילות הבאות מתוך שמחה. השפעת הבקשה חיזקה יותר כשהיא באה מתוך בטחון ותחושת תקווה לבשורות טובות"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל)

"הלל...בחי' כלליות תהילים כשפרש"י...לשמע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך' זה הלל שיש בו לשעבר ויש בו לגוג ויש בו לימות המשיח ויש בו לעתיד לבא. נמצא שהלל הוא כלליות ההודאה והלל להש"י על כל הנסים לשעבר ולעתיד...כלליות כל ספר התהילים שנתקן ע"ז"

(ליקוטי הלכות ר"ח ה: לה)

הסביבו

איחוד כוחותנו להתגבר על הגלויות עד שיבא משיח

ג',ש',ג,ה גמ' משיח וכנגד כוח הגופני, כוח השכלי, כוח הנפשי, וכוח הכוללת הכל,ונגדם הארבע גלויות מצרים רומי פרס אדום.

(בני יששכר,כסלו)

גם בהתעסקות במשחק יש לזכור את הנס הגדול

"ואף עתה בשעת משחקים, אל תשכחו בנסים ונפלאות שעשה ה' עמנו...נס גדול היה פה...והכל שלא יסיחו התינוקות מן הנס הזה אפילו בשעת משחקים"

(ספר התודעה א:ז)

פורים

"תחת הנעצוץ יעלה ברוש, אמר רבי שמואל בר נחמני תחת הנעצוץ זה המן הרשע שעשה עצמו עבודה זרה דכתיב בכל הנעצוצים, יעלה ברוש זה מרדכי הצדיק

שנקרא ראש לבשמים שנאמר ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמין מירא דכיא, תחת הסרפד זו ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנאצר הרשע ששרף בית מרפידו של אלהינו דכתיב ורפידתו זהב, תעלה אסתר הצדקת שנקראת הדסה שנאמר ויהי אומן את הדסה, והיה לה' לשם זה מקרא מגלה, לאות עולם לא יכרת זה פורים"

(ילקוט שמעוני ישעיהו רמז תפד)

עיקר עניינה

טעמי מצוות פורים

"וכמו שחטאו ברפידים ורפו ידם מן האמונה דכתיב היש ה' בקרבנו אם אין, ובא להם עמלק, כי בזמן המן רפו ידיהם מן האמונה ונהנו מסעודת אחשוורוש וקם עליהם המן, או מפני שהשתחוו לצלם נבוכדנאצר ורצה לקעקע ביצתם לגמרי להשמיד להרוג ולאבד, להשמיד זהו אבדן הדת, להרוג זהו אבדן הגופים, ולאבד זהו אבדן הממון. וכשריחם השם עליהם קבעו שלשה מצות כנגד אלו השלשה. מקרא מגלה כנגד הדת, שמחה ומשתה כנגד הגופים, ומשלוח מנות ומתנות לאביונים כנגד הממון"

(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת תצוה)

מגלגלים זכות הנס הגדול והצלת עם ישראל ע"י זכאי-מרדכי הצדיק

"נס של פורים נתגלה הפעולה והפועל דהוא נס גדול ממות לחיים וגם נתגלה הדבר דהצלתם היה על ידי מרדכי הצדיק וזהו יחוד גדול... וזה היה להודיע שכל קויד לא יבושו, רצה לומר שהקדוש ברוך הוא רצה להראות מעלות הצדיק הדבוק בו יתברך אשר על ידו הקדוש ברוך הוא שולח רוח והצלה לזרע ישראל..."

קיימו וקבלו-אפילו במדרגת שפלות

"...זהו שאמר מכאן מודעא רבא לאורייתא, דלפי שאחר כך לא היו על בחינה זו שקבלו התורה אך בימי אחשוורוש דהיו אז בדיוטא התחתונה מאד ואף על פי כן קבלו עליהם לשמור התורה אם כן שוב אין להם טענה על התורה ושמירה מעליא בעיי"

(קדושת לוי, דרוש לפורים)

תחדשות הכוח של שמירת הברית

"מרדכי הצדיק אשר הי' משומרי ברי"ק וז"ש (שם ג, ב) ומרדכי לא יכרע כו' הי' בכוחו לעמוד נגד קליפת המן כנ"ל. לכן בכל שנה ושנה מתעורר בימי פורים כוחו של מרדכי להופיע על בני"י מאור הגנוז לצדיקים מעולם החכמה להעלות הני"ק אשר נתפזרו כמ"ש (שם ח, טז) ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. נהפוך אותיות קרי לאותיות יקר"

(תפארת שלמה, רמזי פורים)

הנסים הכי גדולים מוסתרים בתוך הטבע

"נסים נגלים... שהם שינוי הטבע אינם יכולים להיות כ"א לפי שעה... אבל בנס של פורים לא היה שום שינוי הטבע ואעפ"כ ראינו עי"ז עוצם נפלאות השגחתו ית' עלינו בכל עת אפי' בעת תוקף ההסתרה... איך נפלאותיו ומחשבותיו אלינו בכל עת אפילו בתוקף ההסתרה... אפי' בתוקף מרירות הגלות... אעפ"י שאין רואים שום שינוי הטבע אעפ"כ הש"י מסתיר א"ע בכל הצרות והמניעות והיסורים בדרכים נפלאים לטובותינו לחיותינו כיום הזה"

(ליקוטי הלכות תענית ד: י"ט)

וכן מדגיש ר' צדוק בספרו **פרי צדיק (א):**

"ואז הכירו הכל הטובה שהיה על ידי גזירת המן דלולי הגזירה לא היה אופן שיבקשו מאחשורש לעשות מחיית עמלק ולהרוג מעמו ורק על ידי גזירת המן נהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם. ואז הכירו הכל הטובה ולא היה גזירה רעה מעיקרה כלל רק סיבה לטובה שיוכלו לעשות מחיית עמלק"

יום בלי איסור מלאכה שנזכה לאורות ה"ט גם בשפלתנו

"ובימי החול שמותר בעשיית מלאכה בלתי עליית העולמות אלא כמו שהן למטה, זוהי עמידתנו בשפלותנו, ואף שאנו דומין לימי החול, וכעין שהגיד כ"ק אבי אדומו"ר זצלה"ה הטעם דבפורים מלאכה לא קבילו עליהו, כדי שנזכה לאורות פורים אפי' בשפלותנו, וימים טובים שהם בזמן היתר מלאכה הם המחזיקים בידינו בגלויותינו"

(שם משמואל, מקץ תרע"ז)

הצלת עם ישראל ומחיית עמלק- שני נסים וכנגדם מצות היום

ונראה דהנה נס של פורים הי' נס כפול, נס הצלת ישראל שהיו נמסרים להשמיד להרוג ולאבד, ונהפוך הוא שיצאו לשלום ובכבוד גדול מאוד, הנס השני שהרגו בשונאיהם העמלקים בשושן שמונה מאות ובשאר מדינות המלך חמשה ושבעים אלף, ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים, וכל אחד הוא נס בפני עצמו... וי"ל שלעומת שני סוגי הנסים תקנו לעומתם שני סוגי מצוות, קריאת המגילה, וסעודת פורים. דענין קריאת המגילה היא כעין הלל כאמרם ז"ל (מגילה י.). קרייתא זו הלילא, והלל שייך לומר על הצלת ישראל וגאולתן אף בלי איבוד שונאים כאמרם ז"ל בש"ס פסחים (ק"י.ז). שנביאים שביניהם תקנו על כל צרה שלא תבוא על הציבור ולכשנגאלים אומרים אותו על גאולתם... ותיקון השמחה והסעודה י"ל שבא על איבוד האויבים, וי"ל שכך הי' ענין מלכי צדק שהוציא לחם ויין לקראת אברהם שנצח את ארבעת המלכים, אף שלא הי' מקודם בסכנה נגלית שהי' צריך להצלה."

(שם משמואל, תצוה תרע"ז)

שלוש מצוות במחיית עמלק כנגד שליטתו של עמלק

"יש לעמלק שליטה רק בשלשה לבושי הנפש אבל לא בעצם הנפש : ונראה דלעומת שלשה אלה שיש לעמלק שליטה בהם שהם מחשבה דיבור ומעשה, נצטוונו בשלוש מצוות בענין עמלק, לא תשכח בלב דהיינו מחשבה, זכור בפה דהוא דיבור, מחיית עמלק בפועל במעשה. וי"ל דכנגדם יש שלש מצוות בפורים, קריאת המגילה נכללו בה שתי מצוות, קריאה ושמיעה, כמו שהגדנו במאמר הקודם באריכות, ואין מן הצורך לכפול הדברים, והנה שמיעה היא במחשבה וקריאה בדיבור, ואח"כ בעשיי הסעודה, משלוח מנות ומתנות לאביונים. ונראה עוד ששלש המצוות שבעשיי הן לעומת שלשה הלשונות שבאגרות של המן להשמיד להרוג ולאבד, אנשים, נשים וטף, אשר נהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם, ויש להקביל אלו לעומת אלו"

(שם, תרע"ח)

פורים כנגד שבועות

"אור פורים - נוגה מאורו של חג השבועות זמן מתן תורתנו. על ידי שאמרו 'נעשה ונשמע' תחת הר סיני ועל ידי שכרתו ברית עם הקדוש ברוך הוא וחזרו וחדשו ברית זו בכל דור ודור ובכל שנה ושנה, נשאר בהם רושם חזק של ברית התורה; ואפילו נשתעבדו תחת יד מלך קשה, שאמר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, חזרו וקִיְמוּ וקבלו עליהם מאהבה ומרצון את הברית הראשונה של 'נעשה ונשמע', ולא עוד אלא שנתחדש להם באותה שעה אור חדש, אור יום טוב פורים שעיקר שמחתו, כריתת ברית חדשה מתוך אהבה ורצון לקיים מה שקבלו כבר"

(ספר התודעה יא)

מגדלות של פורים שהוא כולל כל החגים

"מעבדות לחרות - כמו בפסח :
 הדר קבלוה - כמו בחג השבועות :
 ספרי חיים ומתים נפתחו אז - כמו בראש השנה :
 מחילת עוונות הדור ההוא - כמו ביום הכיפורים :
 רבים מעמי הארץ מתייחדים ונכנסו לחסות תחת כנפי השכינה - כמו בסוכות לזכר
 שחסו בצל ענני כבוד ותחת כנפי השכינה :
 כיפורים, כ פורים - כך גדולה מעלת פורים שהיום הקדוש והנורא יום הכיפורים
 נקרא בשמו, כלומר מתפרש בשמו של פורים :
 כיפורים - כמו פורים. הרי שמעלת היום גדולה ממעלת יום כיפורים :
 ביום הכיפורים באים ישראל למדרגות שלמעלה מהטבע על ידי ביטול הגוף, ולכך יש
 בו מחילת עוונות הגוף; ובפורים זוכים לכך על ידי משתה ושמחה, כלומר, אפילו
 מעשי הגוף והנאותיו מתקדשים בקדושה עליונה בעזר עליון בלבד. המתקדש ע"י
 עינוי והמתקדש ע"י עינוג, מי גדול ממי? הוה אומר, זה שמתקדש ע"י עינוג, גדול -
 כל כך גדולה קדושתו שאפילו עינוגיו קדושים!:"

(ספר התודעה טז)

ביד הקב"ה להפוך את המציאות בין רגע

"בבוקר השכם הגיע אל המלך לקבל רשות לתלות את מרדכי על העץ...ועד שקיעת
 החמה הוא עצמו תלוי על העץ. צורת הנס של פורים מלמדת שביד השי"ת להפוך
 את המציאות ברגע אחד."

זוהי המהות של יום הפורים בפורים מתגלים לנו האמת לאמיתה שעלינו להפוך
 את כל מבט שלנו על הטבע(כמו שרואים בנס הפורים שהכל היה נסים גדולים של
 אהבה אבל הם היו נסתרים) ונהפוך הוא לדעת שהמדובר בחסד שנעשה במיוחד
 בשבילו הקב"ה ברא במיוחד בשבילו.
 בכל המועדים אנו למדים מהי יהדות, מהפירוש המצוות, ואנו מתעלים על
 הטבע...חג פורים מלמד אותנו להגדיר המציאות הנקראת טבע...ולדעת שבעצם
 בכל הטבע מונחת העצמה של קשר והאהבה בין הקב"ה לבינינו"
 (שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פורים)

על שם הפור'

הגורל היה לגורלנו

"על כן קראו לימים האלה פורים על שם הפור. ומשמע שעיקר הנס תולה בזה. כי
 איך יקרא שם היום על דבר טפל שאינו העיקר. כי קשה הול"ל פור למה פורים. אך
 שגם גורל ישראל הי'. ואף כי לא הפילו פור. אך זה הפור שכשהגורל שלהם להשמיד
 לאבד כל היהודים. וזה א"א. ממילא נהפך לטוב וגורל שלהם הוא גורל שלנו באמת"
 (שפת אמת פורים תרל"א)

ביטוי פעולת ה' בטבע

"על שם פור...גורל הוא הביטוי לפעולתו של הקב"ה בכבודו ובעצמותו. שעל פי
 הגורל נחלקת הארץ לשבטים...וכן מצינו בשני שעירים...מכל אלו רואים אנו כי
 ביטוי לפעולת הקב"ה בתוך הטבע- בתוך ה"מקרה" הוא דווקא על ידי גורל"
 (שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פורים: על שם הפור')

וכן מוסיף ר' צדוק מלובליןבירור ברסיסי לילה(ו):

"אבל פורים אותו יום זכה בגורל על ידי המן שנבחר למחיית עמלק כי מיניה וביה
 אבא וכו' (סנהדרין לט ע"ב) ועל פי עצמו נבחר על פי הגורל נפל על יום זה שיהיה
 מוכן למחיית עמלק ולנוח ביום שאחריו ועשה וגו' ולכאורה הגורל נראה מקרה רק

הכתוב מעיד (משלי טז, לג) ומה' כל משפטו דהמקרה גם כן מהשם יתברך על ידי זה הוא עיקר ניצוח עמלק שנאמר בו (דברים כה, יח) אשר קרץ וכן בהמן (אסתר ו, יג) אשר קרהו שנתלים במקרה כי כפי שורשם כך הם כל ענינם"

יום כ-פורים

"ומעתה יתלהב לב האדם בקראו המגילה ויכוין בקראו ובשמוע המגילה שמעתה מקבל עול תורתו ומצותיו כמאמר חכמינו ז"ל קיימו מה שקבלו כבר. וכפי אשר ביארנו לכן יכין את עצמו מה שחלף ועבר אין. ומעתה הוא מקבל עליו עול תורתו ומצותיו יתברך שמו לכן אמרו בזוהר הקדוש יום כפורים שהוא כמו פורים, כלומר שהארת יום כפור הוא מטוהר וחושבנא מכאן ולהלאה כמו שאמרו במדרש (תנחומא אמור כב) ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כג, מ) ראשון לחשבון עונות, כי העיקר האורות יום הכפורים לקנות לב חדש לעבוד אותו כמו שתיקנו למען נחדל מעושק ידינו ונשוב לעשות חקי רצונך כן בפורים מה שחלף ועבר אין. ומעתה מקבלין עלינו עול תורה ומצות יתברך שמו כמ"ש"

(קדושת לוי, קדושה ראשונה, פורים)

" וכמו ביום הכיפורים עיצומו של יום מכפר כן ימי הפורים עיצומו של יום עושה מחיית עמלק. רק האדם צריך שיזכור שהיום יום הכפורים וכן שהיום פורים. ועל זה נאמר והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, דהיינו שהימים נעשים להיות מחיית עמלק על ידי השם יתברך וכמו שאמרנו. ואמר נזכרים שאף הזכירה שמזכירין שמו מלמטה גם כן מצד השם יתברך ממילא. ששולח בלב ישראל ההזכרה שיזכירו שמו מלמטה. וממילא נעשים הימים שיהיה בהם מחיית עמלק כאמור ובא ההבטחה וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וגו', שאף בשעת הגזירה שיכריחו חס וחלילה את ישראל לבטל מועד ושבט ובודאי לא יניחו אותם לקיים מצות הנוהגות בפורים מכל מקום ימי הפורים לא יעברו, והיינו כח הימים להיות בהם מחיית עמלק מלמעלה זהו לא יתבטל גם אז.

"קיימו מה שקיבלו כבר"

'קיבלו' מבחינת הבחירת בטוב-בחינת הנדיבות

"קיימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקיבלו כבר"

(שבת פח.)

" יכפה עליהם הר כגיגית... שראו בבהירות גדולה כל כך עד שהיו כמוכרחים מצד השגת שכלם לקבל את התורה... שחזרו... כאדם הראשון קודם החטא... הרי חסרה להם בחינת הנדיבות, עד שחזרו בימי אחשוורוש שאז קבלוה בבחינת בחירת הטוב שהיא מגדרי הנדיבות" (כי הנסים של פורים היו נסתרים והם היו יכולים לכפור בהם ויאמרו שהכל היה מקרה- אבל לא כפרו וקבלו אז התורה מאהבה ונדיבות)
(מכתב מאלהו ב : א)

"פורים ויום הכפורים לא יהיו בטלים"

"אבל הפירוש הוא כמשמעו שמצות בטלות לעתיד ופורים ויום הכפורים לא יהיו בטלים. ואם תשאל למה אלו שני המועדים לא יהיו בטלים, דבר זה לפי ענין אלו המצות כי ענין אלו המועדים הם כמו התחיה שאחר שהגיעו למיתה יחזרו לחיים כבראשונה, וכן יום כפורים שהאדם אשר הוא חוטא ונגזר עליו המיתה יחזור לו החיים, ולפיכך פורים אשר הגיעו לחרב וחזר להם החיות אין ספק שהגיע להם דבר זה ממדרגה עליונה שממנה החיות שלא בטבע כי החיות הטבעי כבר נגזר על זה המיתה ואי אפשר רק שפתח להם השם יתברך שער העליון אשר ממנו חזר להם החיים, וכן יום כפורים אחר שנגזר עליו המיתה כאשר יחזור לו החיים אי אפשר רק על ידי עולם העליון... ועוד במדרש (ב"ר שם) ונשא השעיר עליו את כל עונותם היה נוטל הקדוש ברוך הוא עונות ישראל ונותן אותם על עשו שנאמר ונשא השעיר עליו את כל עונותם ואין שעיר אלא עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר ע"כ. הרי מדרגת יום כפורים שהוא יתברך היה נותן עונש של יעקב על עשו, וכן היא מדרגת פורים מה

שהיה רוצה המן שהוא מזרע עשו לעשות למרדכי שהוא מזרע יעקב שהיה חפץ לאבדו נטל הקדוש ברוך הוא ונתן על זרע עשו הוא המן ונאבד... כלל הדבר מה שהיו ישראל מנצחים כח עשו הוא מדרגה עליונה מעולם העליון וכן ביום הכפורים נצח סמאל הוא כח עשו כמו שמבואר מדברי חכמים הוא למעלה מן עולם הזה, ולפיכך אמרו כי פורים ויום הכפורים לא יעברו ולא יהיו בטלים כי אלו שנים הם בטול כח עשו שבא לעולם כמו שהתבאר"

(מהר"ל-תפארת ישראל נג)

"לא יהיו נבטלים מאחר שימי הפורים באים על זה שלא היה המן מכלה ישראל מן המציאות לגמרי עד כי לא יהיו נמצאים כלל והש"י נתן להם המציאות ולכך יקיימו המועד הזה אף לעתיד לימות המשיח שאם לא היה פורים לא הגיעו לימי המשיח אבל יציאת מצרים אף אם לא יצאו ממצרים אפשר שיהיה להם משיח וע"י המשיח היו נגאלים ולכך כל המועדים שהם זכר ליציאת מצרים יהיו בטלים מה שאין כך בניין פורים שאם לא היה ביטול למחשבת המן ח"ו היו ישראל כלים ולא הגיעו אל הגאולה של המשיח"

(מהר"ל-אור חדש, מט)

"לעתיד לבא לימות המשיח אשר כל הטבעים יהיו מוכרחים שיעשו כרצון עמו בית ישראל ואפילו על פי הטבעים לא יוכל לעשות נגד רצון לשום אחד מבית ישראל ולכן המועדים בטלים, כי המה מורים על יציאת מצרים אשר היה אז ניסים ונפלאות בשינוי טבעים... אכן הארה דפורים שהוא מורה שהטבעים נתקנו שהיה נס בתוך הטבעים הוא דוגמא לימות המשיח שאז הטבעים יתוקנו ולכן לעתיד לבא ימי הפורים לא נבטלים"

(קדושת לוי, קדושה שניה)

כח עיצומו של היום למחות את עמלק לא יעבור לעולם

" וכמו ביום הכיפורים עיצומו של יום מכפר כן ימי הפורים עיצומו של יום עושה מחיית עמלק. רק האדם צריך שיזכור שהיום יום הכפורים וכן שהיום פורים. ועל זה נאמר והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור, דהיינו שהימים נעשים להיות מחיית עמלק על ידי השם יתברך וכמו שאמרנו. ואמר נזכרים שאף הזכירה שמזכירין שמו מלמטה גם כן מצד השם יתברך ממילא. ששולח בלב ישראל ההזכרה שיזכירו שמו מלמטה... וממילא נעשים הימים שיהיה בהם מחיית עמלק כאמור ובא ההבטחה וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וגו', שאף בשעת הגזירה שיכריחו חס וחלילה את ישראל לבטל מועד ושבט ובודאי לא יניחו אותם לקיים מצות הנוהגות בפורים מכל מקום ימי הפורים לא יעברו, והיינו כח הימים להיות בהם מחיית עמלק מלמעלה זהו לא יתבטל גם אז"

(פרי צדיק פורים א)

תענית אסתר

בושנו ממעשינו ולכן אין ביכולתנו לאכול

"בחינת מה שקדם פורים מתענין תענית אסתר, כי התענית בשביל תשובה, הינו שממשיכין על עצמן בוש הנ"ל עד שמתבישין להושיט המאכל לפיו כנ"ל. וזה בחינת התענית של כל הבעלי תשובה, כי עקר התשובה היא הבושה שאז מתבישין לאכל, על - כן מתענין. וזה בחינת תענית אסתר קדם פורים"

(לקיוטי הלכות לר' נתן, תפילין ו)

תענית אסתר, זו שעושין גם לזכר הצום שהתענו מרדכי ואסתר והיהודים אשר בשושן - לכתחילה קבעוה שלא ביום המאורע; שכן המאורע שעליו קבעו תענית זו, היה צום שלשה ימים שהתענו היהודים בשושן בלבד, וזה היה בימים י"ג וי"ד וט"ו בניסן, כלומר בחג הפסח. לשעתו הסכימו סנהדרין שבשושן להשבית את החג ולצום

בו, משום פיקוח נפשות של כלל ישראל, ואולם כשקבעו אחר כך לדורות, קבעו ביום שלשה עשר באדר, ביום שנקהלו לעשות נקמה באויביהם, ולמחרת - פורים, יום אשר נחו מאויביהם, והרי תענית זו היום, היא לזכר שני הצומות שהיו אז - הצום שביום הקהלה למלחמה, ולתענית אסתר ומרדכי והיהודים שבשושן" (ספר התודעה יב)

פורים דמוקפין

"האחרונים והמעשים שנעשו אחרי כן, אינם לא קובעים חשיבות ולא גורעים מן המעלה הקודמת; - :

כלומר, כרכים שמצאם יהושע בארץ ישראל ושנבנו בשעתו - בנינם הוא בנין עדי עד, וחרבנם שבינתים הוא חרבן עובר. כרכים שבחוץ לארץ שלא נחשבו בימי יהושע כובש ארץ ישראל, אפילו נבנו אחרי כן וגדלו בחשיבות, אין מעלתם אלא מעלה עוברת, שאין מעלה קִיֶּמֶת ואין בנין קִיֶּם אלא שבארץ ישראל ואפילו בשעה שהיא חרבה. ותולין את מעלת הכרכים בימי יהושע בן נון, שהוא היה כובש ארץ ישראל, וגם היה הראשון שנלחם בעמלק"

(ספר התודעה טז)

קריאת המגילה

מדוע לא מוזכרים שמותיו של הקב"ה במגילה

"והנכון בעיני שזאת המגילה חברה מרדכי וזה טעם וישלח ספרים וכולם משנה ספר אחד שהוא המגילה כטעם פתשגן והעתיקה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם והם היו עובדי עבודה זרה והיו כותבין תחת השם הנכבד והנורא שם תועבתם כאשר עשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים ברא אשימא והנה כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה"

(אבן עזרא אסתר הקדמה)

קדוש שם שמים והרמת קרן צדיקיו

"והיה לה' לשם אלו ימי הפורים, (שם) לאות עולם לא יכרת זה מקרא מגילה, פי' דבר זה ממעלת המגילה הזאת כי מן המגילה הזאת יש ללמוד דרכי הש"י דבר שהוא גדול מאוד שהוא יתברך מכרית הרשעים ומעמיד במקומם הצדיקים ודבר זה הוא אל הש"י לשם ולתהלה וזה שאמר הכתב (ישעיה נה, יג) תחת הנעצוץ וגו'. וביאור זה כי כאשר הש"י עושה נקמה באויביו כמו שעשה הש"י בפרעה ובסנחריב וכן כל אויבי הש"י דבר זה הוא קדוש שמו יתברך כדכתיב (יחזקאל לח, כג) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גויים רבים על נקמת הש"י באויביו ואם דבר זה קדוש שמו כאשר הוא עושה נקמה באויבי הש"י ומכ"ש יהיה מתקדש שמו כאשר עושה נקמה באויביו ויתן אוהבי שמו במקומם ודבר זה מעלה יותר ולכך כתב (ישעיה נה, יג) תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס והיה לה' לשם לאות עולם לא יכרת, ועוד כי כאשר הש"י עושה נקמה באויביו ויש להרהר ולומר כי במקרה בא המכה על האויב אבל כאשר בא הצדיק במקומו כמו שהיה כאן כי במקום ושתי באה אסתר ובמקום המן בא מרדכי אין לתלות בדבר מקרה לכך (שם) והיה לה' לשם זו קריאת מגילה שדבר זה לשם תפארת אל הש"י שמזה נודע כי הש"י אינו עוזב את העובדים לו ואינו מוותר לעוברי רצונו"

(אור חדש למהר"ל, סד)

לב המלכים ביד מלך המלכים

"וכן כל הסיפורים במגילה בכל מקום שנאמר המלך סתם המשכיל יבין כי דבר זה נתגלה בנס פורים שהמלך סתם הוא מלך מלכי המלכים. ושם זה להשם יתברך נתגלה בפורים דגם מלכי עכו"ם לבם בידו של הקב"ה דבר זה נתגלה לעין כל בפורים

דהגם דעבדי אחשוורוש אנן מכל מקום אנו עבדי השם יתברך גם בהשתעבדות זה דלאחשוורוש (עזרא ט, ט) ובעבדותינו וגו':

(רסיסי לילה לר' צדוק מלובלין, יט)

מחיית עמלק וקטרוגו על תורה שבעל פה- ע"י זכירה

"וכיון שזכו לעשות מחיית עמלק זכו לבחינת יקר שמורה על התקשרות בשרש בחינת עתיקא ועל כן תורה שבעל פה שבא מטלא דעתיקא נקרא כל יקר וכמו שנדרש (מד' פרשת חקת) וכל יקר ראתה עינו זה ר' עקיבא וחבירו. והנה קטרוג עמלק על קבלת תורה שבכתב נתבטל שהרי יהושע החליש כחו וזכו ישראל לקבל התורה אבל הקטרוג על קבלת והתפשטות תורה שבעל פה שהוא מתפשט בכל דור ודור בלבנות חכמי ישראל על זה יש קטרוג תמיד מקליפת המן ועל זה נאמר מלחמה לה' בעמלק מדור דור וצריך בכל פורים לעשות מחיית עמלק מחדש. וקורין קודם לו בשבת פרשת זכור להקדים זכירה לעשייה דמחיית עמלק (כמ"ש מגילה ל). שמזכירין שמו מלמטה וזוכין למחיית עמלק מצד השם יתברך בפורים וכמו שאמרו במדרש ואני מוחק שמו מלמעלה כו"

(פרי צדיק לר' צדוק מלובלין, פ' זכור יג)

המגילה מגלה את המציאות האמיתית

"כוחו של ספר לחבר אותו לדברים ולמקומות הרחוקים ממנו מאוד...מגילה היינו מלשון 'מגלה'...נקראת המגילה כך כיוון שהיא מגלה את המציאות האמיתית...שכל דבר בתוך הטבע החשוך זה פסגת האהבה...שאם מתבוננים הרי...בתוך החושך יש למצוא את אהבת ה' לעמו"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל פורים: ונכתב בספר')

עלינו להתעמק בעת הקריאה ואז נתמלא רגשות תודה להשי"ת

והשפתי חיים מוסיף:

"ולהשגחה פרטית זו זוכים ככל שמתבוננים יותר בגדלות השי"ת, ומאידך גיסא מבינים מה רבה השפלתנו ותלותנו בהשי"ת...וכאשר נתעמק בעת הקריאה ונתמלא רגשות תודה להשי"ת אז היותנו ברך את ההלל שבקריאתה"

המנהג לפשוט המגילה כאיגרת

"מנהג כל ישראל שהקורא קורא ופושט כאיגרת להראות הנס וכשיגמור חוזר וכורכה כולה ומברך"

(ש"ע או"ח תרצ: יז)

"כיון שהיא נקראת אגרת"

(ערוך השולחן שם: כב)

"חוזר וכורכה כולה ומברך....דגנאי הוא למגילה שתהיה מונחת כך"

(מ"ב שם: נח)

ברכת שהחיינו

"וכתב רבינו תם שאף ביום צריך לברך שהחיינו שעיקר מצות קריאתה ביום. כן כתבו התוספות (ד"ה חייב) והרא"ש (סי' ו) והמרדכי (סי' תשפא) בפרק קמא דמגילה (ד). אהא דאמר רבי יהושע בן לוי חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום אבל הרמב"ם (פ"א ה"ג) כתב שאינו חוזר לברך שהחיינו ביום וטעמו כדאשכחן בסוכה שמברך שהחיינו בלילה ואינו חוזר לברך ביום (סוכה מו.)"

(בית יוסף אורח חיים סימן תרצב)

והמנהג אשכנז (מערב ארופה) ובני הספרדיים וע"מ הוא רק לברך שהחחינו בלילה בקריאת המגילה, והמנהג ממזרח אירופה הוא לברך שהחחינו על קריאת המגילה גם ביום.

קריאת הפסוקים ע"י הציבור

"שנוהגין לומר ד' פסוקים של גאולה בקול רם" (רמ"א או"ח תרצ:יז)

"ואח"כ חוזר הקורא וקורא אותן מתוך המגילה כי מה שאמרו בעל פה לא יצאו... וגם חמש מאות איש עד עשרת... אומרים הציבור משום דבזה הוה עיקר הישועה"

(ערוך השולחן שם:כג)

"טעם למנהג זה - משום שמחה ופרסום הנס, וכדי שלא ישנו התינוקות, ויתעוררו מן הקריאה על ידי קול המון ששומעים, ויכנס בלבם הנס הגדול שנעשה לישראל בימי מרדכי ואסתר"

(ספר התודעה טז)

מכת'המן

"האם זו דרכו של יהודי שהוא לא סולח?... מרדכי הבין שהדרך היחידה להציל את עם ישראל הוא פשוט לעורר רחמים... אם להמן הייתה מגיעה מכה מכוח הדין, אולי היינו כבר סולח לו אך כאשר הוא מקבל מכה מכוח רחמים (שהתעוררנו) זוהי מכה לנצח... עברה מסורת היהודית מדור לדור הדרך איך להנצל בזמן הסכנה"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל פורים:ארור)

(המן)

"ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים"

"שבזמן שבית המקדש קיים היה אדם שוקל שקליו ומתכפר לו שהיה שקלו מצטרף עם כל ישראל וקונין מהם תמידין ושאר קרבנות צבור, עכשו שאין בית המקדש קיים חייב ליתן מתנות לאביונים, דכתיב ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים (אסתר ט כב), ואין צריך לומר בפורים, אלא אפילו בשאר ימות השנה, כשעני בא לידך מי שהוא צריך למתנות חייב אתה ליתן לו,"

(פסיקתא זוטרות שמות ל:יד)

ההוא דכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, ואין שמחה אלא יום טוב דכתיב ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך (דברים ט"ז י"ד), לכך נאמר שמחה ומשתה ויו"ט.

(אוצר המדרשים נא)

מתנות לאביונים-לאיחוד העם המיוחדים שמו ית'

"כי ישראל הם הפך זרע של עמלק כי כל זמן שזרע בעולם אין שמו אחד וישראל הם מיחדים שמו ערב ובוקר ובשביל זה הם עם אחד ודביקים בו יתברך שהוא אחד ומפני שישראל עם אחד ראוי שיהיה בהם עם אחד ויהיה להם חבור וריעות גמורה לכן יש להם להחיות אביונים מצד שהוא אחיו והם עם אחד כדכתיב אצל מצות הצדקה אחיך (דברים טו, ז) כי מפני שהם אחינו יש לתת צדקה..."

משולח מנות-שיהיה שמחה בשלימות

"...כי מאחר שהוציאם הש"י מן המן שבא לכלותם והיו ישראל עתה בשלימות הפך מה שהיו קודם זה שנתנו ישראל למיתה ולהעדר לגמרי ולכך ראוי שיהיו בשלימות לגמרי לעשות ימי משתה ושמחה וי"ט וגם להשפיע על אחרים, ולכך אמר ומשלוח מנות איש לרעהו"

(אור חדש למהר"ל,ריג)

להשפיע על עולמנו רב חסד

"היום ביום פורים יש לשמוח עד מאד כשמקיימין מתנות לאביונים, כי כמו שנותן האיש הישראלי צדקה לעני ומתלבש את עצמו במדת החסד ומתחסד עם העני, כן גורם שהשם יתברך מתלבש את עצמו במדת החסד ומשפיע בחסדו לכל השרפים ולכל אופני הקודש לכל העולמות ולכל הנשמות ולכל ההיכלות שפע רב וששון ושמחה לכל העולמות ולעולם התחתון כמו שאמרו חכמינו ז"ל (שבת קנא ע"ב) כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכמו שישראל מנהיגין את עצמם בעולם הזה כן מעוררין המדות למעלה אם עושין חסד עם חבריהם ורחמנות עם חברים. ככה מעוררים חסדים ורחמים למעלה למעלה על כל העולמות"

(קדושת לוי, קדושה שניה)

משלוח מנות-כח ישראל לבטל גזירתו

הנה הארות פורים ביארנו שתקנו מרדכי ואסתר אפילו בעת החורבן יכולין הצדיקים לבטל הגזירות שנגזרה מן השמים ונחתם בטיט להשמיד כמ"ש. וזהו משלוח מנות איש לרעהו, כלומר איש זה הקדוש ברוך הוא כמ"ש בשם המדרש שולח הקדוש ברוך הוא מנות. הוא מתנה. לרעהו, זהו צדיק יסוד עולם כמ"ש ומעתה יתלהב אדם במצות משלוח מנות בראותו שאיש הישראלי יש לו כח לבטל גזירות הבורא יתברך. ואם יחשוב האדם שמעשה ידיו עושין כל כך פעולה למעלה אזי יתלהב לעבודתו ולעשות הכל נחת רוח ליוצרינו ולא לשם פנייה אחרת והאל יעשה עמנו נסים ונפלאות לטובה אותות ויקיים בנו ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה"

(קדושת לוי קדושה שניה)

תיקון במשפט נגד פגם במשפט

צדקה הוא בחי' תיקון במשפט...משפט וצדקה ביעקב אתה עשית...כי אלהי"ם שופט זה ישפיל וזה ירים...רצה המן לקלקל הצדקה של ישראל ורצה לשקול עשרת אלפים ככר כסף כנגד השקלים של ישראל כשארז"ל כי כל מחשבתו הרעה היתה להגביר ח"ו פגם המשפט...וע"כ כשזכו לנצחו ולהפילו תקנו מתנות לאביונים היינו צדקה שהוא בחי' תיקון המשפט"

(ליקוטי הלכות פורים ג:יא)

תקון מידת צרות העין-בטובת העין

"כאשר חקרו אנכה"ג על זאת הגזירה מהיכן צמחה בשורשה ועמדו על אמיתת הדבר שהיא משורש צרת עין ומיד כשנתגלה להם הדבר לאמיתו היתה הישועה ונתבטלה הגזירה, לכן תקנו אח"כ השתי מצות אלו אשר שורשם הוא טובת עין" **(מי שילוח, מגילה)**

הפך טענת 'מפוזר ומפורד'

"דלעומת שני אלה הם בפורים שתי מצוות משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, משלוח מנות איש לרעהו הוא היפוך מפוזר ומתנות לאביונים היפוך מפורד, שידוע מענין מצות צדקה הגורמת השפעה לעומתה מעולם העליון לתחתון, וזה עושה חיבור היפוך מפורד. אך זה הי' ע"י ישראל בעצמם שהם המציאו שתי מצוות אלה ואח"כ קיימו עליהם ב"ד של מעלה"

(שם משמואל, תצוה תרע"ז)

חיזוק האחדות שהשיגו אבותינו בימים ההם

"טעם למה שנצטוונו במצנת משלוח מנות ומתנות לאביונים בימי הפורים - לזכר ההצלה שנצלו ישראל מן הכליה בימי המן על ידי מרדכי ואסתר שחזקו את לבם של

ישראל באהבה ובאחוה בין איש לרעהו ובאחדות גמורה של כלל ישראל, ובזמן שישראל באחדות אין בהם חסרון כלל, וגם הרעים שבהם נעשים טובים: לפי שכל כחו של עמלק הוא רק בנחשלים שבעם ובמרפס עצמם מן התורה והמצוות. המן שהיה תקפו של עמלק חשב על ישראל לאבדם לאחר שהכשילם בחטא תחילה. וגם אותם שלא נכשלו בחטא, נתפסו בעוון אחיהם כיון שלא מחו, וכיון שנעשה פרוד בין הנכשלים לשאינם נכשלים, מה עשתה אסתר? - אמרה למרדכי: לך פְּנוֹס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים, שאם תשוב האחדות לישראל ויהיו כלל אחד, לא יוכל לשלוט אפילו בנכשלים בחטא, שאם באת לנגוע בצפרנו של אחד מהם - כל ישראל מרגישים:

וכן אמרו חכמים ביעקב אבינו: 'כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו', וכן כל פעם שישראל באים בצרה מחמס עשו ועמלק - אין ישועה אלא בכינוסם ובחיזוק האהבה והאחוה ביניהם:

וכשם שנקהלו היהודים ועמדו על נפשם בימי המן ועל ידי כך ניצולו מן הפורענות, כך נצטוונו בכל דור ודור לחזק בינינו את האחדות כדי שלא ישלטו בנו שונאינו. (ספר התודעה טז)

"באחדות גמורה לעשות רצון ה' אחדות זו המשיכו עליהם... איך ממשיכים... קבלה זו לדורות?... חכמי אותו דור ברוח קדשם הבינו שצריך לחזק לדורות עניין זה של אחדות ישראל. נמנו והתקינו את מצוות היום. משלוח מנות ומתנות לאביונים, שע"י קיום מצוות אלו נחדש עלינו בכל שנה ושנה את השפעתם של הימים ההם לעורר עי"ז כוח האחדות לדורות-בזמן הזה"

(שפתי חיים ב: פורים)

וכן מבואר בליקוטי הלכות לר' נתן, (ציצית ז): "וזה שדקדקה אסתר ואמרה, "לך כנוס את כל היהודים וכו'" (אסתר ד'). 'כנוס' דיקא וכן אחר כך כתיב כמה פעמים לשון כניסה וקבוץ, כמו שכתוב (שם ח'), "להקהל ולעמד על נפשם". וכתוב (שם), "נקהלו היהודים וכו'". וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (מגילה ב'), זמן קהלה לכל הוא. כי עקר הנס של פורים שהוא מפלת המן עמלק היה על - ידי הכניסה והקבוץ"

מקשר האהבה שנוצר... מתעוררת הרצון לתת

"קריאת המגילה מגלה לנו את מהותו של העולם ואת גודל אהבת הקב"ה ונתינתו. ומקשר האהבה שנוצר... מתעורר הרצון לתת מתנות, ומכיוון שא"א לתת להקב"ה מתנות לכן אנו נותנים איש לרעהו-לבניו של הקב"ה..."

מתנות לאביונים ומשלוח מנות מבטאת את שני סוגי הנתינה. מצוות מתנות לאביונים היא כאשר למקבל יש חסר וע"י המתנה ממלאים לו את החסר. אך משלוח מנות... לא חסר כלל למקבל אך עצם הנתינה מבטאת אהבה...

משלוח מנות שהוא למקבל אחד... כיוון שמשלוח מנות מסמל יותר את הנתינה מאהבה, ואם אדם מחלק מתנות לכולם הרי זה פוגם באהבה... מתנות לאביונים שהיא לשני אביונים... הבאים למלא את החסר של המקבל זאת עדיף לתת לכמה שיותר."

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פורים)

"ואל ימנע לב האדם מליתן מתנות גדולות לאביונים מן ימעט עושרו ולא יספיק וידוע ידע כי זאת תהיה הסיבה אליו לעשות במשפט"

(פירוש רבינו יונה על אבות ג: יג)

סעודת פורים

מחיית עמלק ע"י שמחה במצוה

"דמחיית עמלק וההתגברות כנגדו בא על ידי שמחה של מצוה, שבזה הלב מתמלא חשק וזריזות שהוא היפך העצלות המביא עצבות, וזהו שמחת פורים שעושים שמחה של מצוה לעורר כח הניצוח לעמלק כמו שהיה בימים ההם בזמן הזה, וזהו בהניח בעת הנייחא שהלב מלא שמחה אז תמחה בפועל, ובכל דור ודור צריך על כל פנים זכירה בלב, וזהו העצה נגד כח עמלק שהוא שורש קירור הלב טוב דיהדות מחימומו בעבודת ה' יתברך, שיזכור שזהו ענין עמלק ובה נחלש כוחו, כי כל זכירה הוא העלאת הדבר לשורשו והתחלתו כמו יום הזכרון דהרת עולם"

(מחשבות חרוץ לר' צדוק הלובלין, טו)

משתה יין ויינו של תורה

"ונגד השלושה גזירות דלהשמיד להרוג ולאבד קבעו שלושה דברים, שמחה ומשתה הוא אחד שהשמחה בלב מביא למשתה או המשתה לשמחה כמו שנתבאר לעיל, והמצוה הוא המשתה והסעודה בפועל זהו נגד להשמיד, שהוא עיקר גזירתו בביטול התורה מיודעיה שנמשלה ללחם ויין כמו שנאמר (משלי ט', ה') לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, וזהו סעודת פורים בלחם ויין שכך נותנים ליגעי מלחמה דאחר שנקמו מאויביהם והרגו בשונאיהם, ועיקר נקרא בכתוב משתה על שם היין משום דחייב לבסומי עד דלא ידע, שזהו ביטול התורה שהוא יסודה, וכך עיקר ההצלה על ידי הרפואה שתחילה במשתה אחשוורוש כטוב לב המלך ביין, דהרבה יין עושה (סוטה ז'). מצד הרע כזנות דיש שותה ורע לו ויש שותהו וטוב לו, דחמרא וריחני פקחין (יומא ע"ו ע"ב) והוא יינה של תורה, וזהו יין המשמח ששותין בפורים דהדר קיבלו התורה מאהבה, ונתגלה להם מסטורין של דברי תורה גם בהעלם והעדר הדעת עד דלא ידע, והוא חשב לבטל יינה של תורה,"

(שם, יז)

הישועה באה ע"י משתה

"ענין פורים שנקרא ימי משתה ושמחה דרק משתה ושמחה קבילו עלייהו (מגילה ה' ע"ב), והעיקר הוא המשתה דחייב לבסומי וכו' (שם ז' ע"ב) וסעודת פורים הוא עיקר מצות המשתה ושמחה, וכן כל ענין פורים התחלת הצרה על ידי שנהנו מהמשתה (שם י"ב.), והרפואה הקודמת למכה גם כן על ידי אותו המשתה כטוב לבו ביין, וכן סוף הנס על ידי משתה אסתר, באופן שנראה שזהו עיקר קדושת היום, הענין דעיקר המשתה הוא התחברות בני אדם לאהבה ואחוה וריעות, וכמו שאמרו (שבת י"ז ע"ב) פתן ויין משום בנותיהם, ובפרק קמא דחולין (ד' ע"ב) אין הסתה בלא אכילה ושתיה שעל ידי זה הלבבות מתקרבות..."

'קדשנו במצותיך' קדושת סעודת פורים

"...וזהו המשתה וסעודת פורים שיש התגלות אותה קדושה בכל שנה באותו יום. דכל סעודות ומשתאות דזרע ישראל כולו קודש לה' ואף על גב דלא ידע בין וכו' עד שנראה למראית העין כאילו חס ושלוש ככל הגוים כל בית ישראל. כיון שיש מצוה באותו משתה ושכרות אם כן הרי הוא מלא קדושה שהרי כל המצוות נותנות קדושה באדם וכמו שאומרים קדשנו במצוותיך. וחביבים דברי סופרים יותר מיינה של תורה (שיר השירים רבה א', י"ח) כי הם המסטורין המתגלים רק ללבבות דבני ישראל דלא עשה כן לכל גוי"

(מחשבות חרוץ לר' צדוק מלובלין, יט)

משתה כתקון לעצלות בתורה

"ומצות משתה ושמחה של פורים הוא לתקן הקלקול של עצלות בעסק התורה אפילו שבתות ויומים טובים שנתנו לעסוק בתורה לא יועיל להעני בדעת להטיב לבו. וטוב לב היינו מי שעוסק בדברי תורה תמיד על דרך שאמרו (רות רבה פ"ה) על מה שנאמר וייטב לבו שעסק בדברי תורה משתה תמיד על דרך שנאמר ושתו ביין מסכתי ועל ידי שמשים הדברי תורה על לבו מזה בא גם כן השמחה כמו שנאמר ולישרי לב שמחה"

(פרי צדיק פורים א)

בגילוי הפנימיות יש מחיית עמלק

"וגם קבעו פורים למשתה יין. כי כמו דזכרהו על היין לפי שמתגלה הפנימיות. ממילא יש שם איבוד עמלק. כי כשיש התגלות הפנימיות יש מחיית עמלק"

(שפת אמת פורים תרנ"ג)

שמחה שמתפשטת לחיצוניות

"דאין מרקדין ביו"ט משום דריקוד הוא בחיצונות האברים ושמחת יו"ט היא בפנימיות, עכ"ד. אך שמחת פורים אינה כן, אלא כעין שהיתה הגזירה עליהם להשמיד להרוג ולאבד שהוא בחיצוניות האדם ונהפוך הוא, ע"כ השמחה הנצמחת מזה נמי צריכה להיות אף בחיצוניות האדם, וע"כ המצוה לבסומי בפוריא כדי שתהא ניכרת השמחה גם בחיצוניות, כאמרם ז"ל (עירובין ס"ה). משנכנס יין יצא סוד"

(שם משמואל תצוה תרע"ה)

אכילה-נקודה של קשר ישיר בין האדם להקב"ה

"אדם מגיע לביתו רעב ועייף וכאשר הוא מתחיל לאכול אזי חש הוא בטוב. אכילה היא נקודה קשר ישיר בין האדם להקב"ה...ולדעת שזה שאני חי, אוכל ושותה...הכל זה מהקב"ה...להרגיש את הקב"ה בכל פרוסת לחם."

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל-פורים)

תיקון החטא שנהנו מסעודתו של אחשוורוש

"את המשתה ושמחה תיקנו חז"ל לתיקון החטא שנהנו מסעודתו של אחשוורוש בימים ההם. ובזמן הזה מתקנים אנו חטא זה ע"י מששתה ושמחה על טהרת הקודש, משתה לשם מצוה"

(שפתי חיים, שם)

לבסומי בפוריא

"מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי"

(מגילה ז:)

מצד עצמם לא היה להם תשועה כלל

"ולכך ימי הפורים בחדש האחרון ומפני כי ימי פורים הוא מצד שה"י הוא צורת ישראל ואין זה מצד עצמם לא היה להם תשועה כלל רק מן השם יתברך ולפיכך אמרו שחייב אדם לבסומי ביוםא דפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי (מגילה ז, ב) כלומר כי כאשר אדם מגיע למדה זאת אין לו שום עזר כלל כי לא ידע דבר ואין לו יכולת וכך ישראל באותו שעה לא היה העזר והתשועה דבר מה מצד עצמם רק מן הש"י היתה הישועה הזאת לגמרי והיה כאיש אשר לא ידע דבר שאין לו תשועה מצד עצמו כלל"

(אור חדש למהר"ל, לקלח)

כל רעת המן נהפך בסוף לטובה

"וזהו חייב איניש לבסומא בפוריא עד כו', מחויב להתענג בהארת פורים שיאמר שאיננו בעולם כלל שום רעה. שבין הדברים רעים, שהוא בכלל ארור המן. ובין הדברים הטובים, שהוא בכלל ברוך מרדכי. הוא הכל טוב ואין שום רע כלל בעולם. וזהו עד דלא ידע, כלומר שכל הדברים אף על פי שנראין רע אין הכוונה רק טוב ואין שום רע, כי הכל מהבורא ברוך הוא המלך הטוב."

(קדושת לוי, קדושה רביעית)

דביקות בה' בהעדר הדעת

"כל ענין פורים הוא לבסומי עד דלא ידע וכו' (מגילה ז' ע"ב) שהוא העדר הדעת מכל מקום הוא דבוק בה' יתברך מעצמו בלא שום השתדלות שמצד החכמה והידיעה

הוא מתבונן ומכיר אמיתות ה' יתברך, וכמו בשעת מתן תורה מצד הנסים נגלים דיציאת מצרים ומתן תורה והתגלות חכמתו יתברך במוח ולב עד שראו שכל חיותם מה' יתברך ושבלא התורה אין להם חיות"

(לקוטי אמרים לר' צדוק מלובלין)

כי חטא ישראל היה רק לפנים

"וזהו היה הנס של פורים דנהפוך הוא אשר ישלטו וגו' שלא עשה עמהם אלא לפנים ולמראית העין ולא עונה מלבם כמו שהם לא עבדו אלא לפנים שכל חטאי ישראל אינם שחרורית באמת רק ששזפתני השמש ובמעט כיבוס הולך השחרות"

(פוקד עקרים לר' צדוק מלובלין, ו)

ה' בוחר בעמו באהבה-גם כשעובדים אותו שלא לשמה

"קטרוג עמלק היה על קדושת הברית וכמו שאמרנו כמה פעמים שזה שאמרו במדרש תנחומא שהיה חותך מילותיהם וזורקן כלפי מעלה כו', לקטרג על מה שנאמר ועמד כולם צדיקים דכל מאן דאתגזר איקרי צדיק והוא אמר שגם בישראל יש שפוגמים בקדושה זו אף על פי שהם מולים וטול מה שבחרת. והמן מזרעו בא לקטרג על ישראל בשורש תחלת הסתת הנחש שהיה באכילה וכמו שאמרו במדרש רבה על פסוק ישנו עם אחד שניהון רברבין שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יום טוב כו'... וזה ענין מה שבא המצוה דאיתא (שם ז ע"ב) מיחייב אינש לבסומי בפוריא עד כו', וכשהאדם בא לכלל שכרות כזה שוב אינו יודע לכוין לשם שמים. רק דבפורים הזמן שיברר השם יתברך כדרך שנאמר ואוהב את יעקב אהבה בלא טעם רק מרצון העליון אף כי אח עשו ליעקב ששניהם שוים במעשה חס וחלילה. והוא מבחינת עתיקא כנזכר לעיל"

(פרי צדיק פורים ב)

אין חילוק בין שמחת מפלת המן לשמחת ישועת מרדכי

"שתי דרכים יש להתגלות הקדושה בעולם: על ידי התרוממות קרן הצדיקים, ועל ידי מפלת הרשעים, כענין שאמרו חכמינו ז"ל 'כשם שקילוסו של הקדוש ברוך הוא עולה מפי הצדיקים בגן עדן - כך הוא עולה מפי הרשעים בגיהנם'. אך הקדוש ברוך הוא חפץ יותר בקילוסם של הצדיקים. ובזמן שישראל זוכין במעשיהם, מתרוממת קרן הצדיקים ועולה קילוסו מפייהם ואז הכל שמחים והשמחה שלמה; וכשאין ישראל זוכין, באה להם הישועה על ידי מפלת הרשעים שהם מרשיעים יותר מדי וברשעותם הם יורדין לשאול, וכל באי העולם מתמלאים פחד ויראה מפני השי"ת, אבל השמחה אינה שלמה במפלתן של רשעים. משום כך גדולה השמחה והישועה היוצאת מ'ברוך מרדכי', מזו שיוצאת מ'ארור המן':

אבל אמרו חכמים, ח"ב אדם להפליג בשמחת פורים עד שלא ידע בין דרך ישועה זו לדרך ישועה זו. למה? לפי שמפלת המן אינה כמפלתם של שאר רשעים שאין בה שמחה, אלא מפלה זו - שמחה שלמה יש בה כבגדולת הצדיקים; לפי שהמן מזרע עמלק הוא, תקפו של עמלק הוא, ועליו נאמר (משלי יא): וּבִצְבֹד רָשָׁעִים - רָנָה, וכל אימת שיש מחית עמלק, כאילו היה גילוי שכינה בעולם וראוי לשמוח על כך שמחה שלמה. ואין נפקא מינה בין השמחה של ארור המן לשמחה של ברוך מרדכי"

(ספר התודעה טז)

על ידי השמחה במפלת הרשע מתקדש שמו ית'

"שע"י עונש הרשע יוצא קידוש ה' בבריאה, שהיא תכלית הבריאה גילוי יחודו ית'... אך לבסומי יש לו מובן נוסף והוא להמתיק... שמחה זו על מפלת הרשעים יש

לה ערך רק כאשר מבינים שמטרת המפלה היא להביא לקידוש ה', ולא נקמה גרדא... ובכך אנו 'ממתקים' את הרשע-לבסומי מיתוק הרע- כי ע"י מפלתו מתקדש שם שמים לעינינו ועיקר שתבננו על הקידוש ה' "

(שפתי חיים, שם)

אין שום מחיצות בין האדם להקב"ה

"עד היכן צריכה להגיע תחושה זו של אמונה? עד שכרות. ומתוך עומק השכרות מגיע האדם לומר משהו- אותו לא אמר מעולם 'עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי'... מתוך שכרות. בשעה שהאדם רואה שהכל מונהג משמים אז הוא יכול לברך על הרעה "ברוך המן" כי הכל מאת ה'. ואח"כ ממשיכים ואומרים "ארור מרדכי"... אם תפלתו לא נענית הוא פונה לצדיקים שיתפללו עליו... אך בפורים מכריזים "ארור מרדכי"-אין שום מחיצות בין האדם להקב"ה... אמנם אין הכרה זו מגעת מכוח השכל, הכרה זו רק מתוך שכרות"

(שיחות של ר' פינקוס זצ"ל פורים: ארור המן)

תחפושות פורים

טעמים למנהג תחפושות בפורים

"אסתר מין התורה מנין אנכי הסתר אסתיר"

(חולין קלט:)

"אמר להם: מפני שהשתחוו לצלם. אמרו לו: וכי משוא פנים יש בדבר? אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, אף הקדוש ברוך הוא לא עשה עמהם אלא לפנים"

(מדרש)

השמחה נובעת מדבר והיפוכו

"וכמו שאנו רואים בימי הפורים כאשר איש יהודי משנה מלבושיו ולובש בגדי אשה נעשה שמחה וחדוה על ידי זה וכשרואים כל ימות השנה את האשה בעצמה שמלובש כל אחד בבגדיו הראויים לו. אין שום שמחה, אמנם עיקר השמחה בא מחמת ההשתנות מדבר אל היפוכו. וכן הנס הגדול של פורים והשמחה הוא ע"י ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים גוי' (אסתר ט, א) ופור המן נהפך לפורינו... וזהו ג"כ שמחת פורים בכל העולם. מפני שהגם שהיה יכול להיעשות נסים ונפלאות לישראל שלא ע"י אחשורוש וכיוצא עכ"ז היה רצונו ית' לעשות דוקא זה מדבר להיפוכו שיבוא השמחה מדבר המתהווה עצבות ואפשר זהו מנהגינו שמשנים בגדים בפורים. "

(אוהב ישראל, פ' זכור ופורים)

"להראות שכל מה שישראל חוטאים ומתדמים לאומות העולם אינו אלא לפנים וכשם שמחשבים אלה הדומים לערלים אינם אלא יראים ושלמים עם ה', כך היו ישראל שבאותו הדור שלמים עם ה' בלבם... ועוד אמרו מנהג זה על מה שדרש חכמים על הפסוק "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא"... טעם אחר לפי שכל שנאת עמלק לישראל באה לו מאבי אביו עשו... על אשר (יעקב) לבש בגדיו ונכנס לקבל את הברכות, עכשיו שוב אנו מתחפשים בבגדיו ומראים שלא היה זה חטא אלא ראויים אנו לרשת נחלתו של עשו ואפילו אם לבוש יעקב בגדי עשו-גם ברוך יהיה..."

...מדתו של עשו ושל עמלק בן בנו שהוא מתחפש לובש בגדי חמודות שמראה עצמו צדיק ומדבר חלקלקות-ואינו אלא רשע גמור... ואותו מידה בהיפוכה הגמור אתה מוצא בצדיקי ישראל... דוד מלך ישראל שנראה כאילו חוטא-ואינו אלא חסיד גדול, וזו הייתה גם מדתו של יעקב אבינו שהייתה צדקתו מכוסה מעין כל חי שהיה ראוי לברכות

(ספר התודעה א:יב)

פורים משולש

"סעודת ראש חדש וסעודת פורים מאחרין ולא מקדימין רבי זעורה בעא קומי רבי אבהו ויעשו אותן בשבת אמר ליה לעשות אותם ימי משתה ושמחה את ששמחתו תלויה בבית דין יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים"

(ירושלמי מגילה א:ד)

"יום חמשה עשר שחל להיות בשבת אין קורין המגילה בשבת, אלא מקדימים לקרותה בערב שבת, וגובים מעות מתנות עניים ומחלקים אותם בו ביום; וביום שבת מוציאים שני ספרים ובשני קורין: ויבא עמלק; ואומרים: על הנסים; ואין עושים סעודת פורים עד יום אחד בשבת."

(שולחן ערוך אורח חיים סימן תרפח)

"דאמרינן בירושלמי ויעשו אותם בשבת א"ל ימי משתה כתוב את ששמחתו תלויה בב"ד יצא זה [שבת] ששמחתו בידי שמים היא. וה"ה ממילא ששילוח מנות גם ביום א' בשבת... כי המנות הם מהסעודה

(משנה ברורה סימן תרפח:ז)

"וכן פסק בחזו"א...אלא שדעתו שגם משלוח מנות בערב שבת"

(שונה הלכות תרפח:יח)

"זש"ה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים צז) ה' חפץ למען צדקו (ישעיה מב) זרע להם הקב"ה את התורה ואת המצות לישראל כדי להנחילם חיי העוה"ב, ולא הניח דבר בעולם שלא נתן בו מצוה לישראל, יצא לחרוש שנא' (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור, לזרוע לא תזרע כרמך כלאים (שם/דברים כ"ב/), לקצור כי תקצור קצירך בשדך (שם/דברים/כד) בדישה לא תחסום שור בדישו (שם/דברים/כה) בעיסה ראשית עריסותיכם, שחט ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה (שם/דברים/יח) קן צפור שלח תשלח (שם/דברים/כב) חיה ועוף ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז) נטע וערלתם ערלתו (שם/ויקרא/יט) קבר מת לא תתגודדו (דברים יד) מגלח שער ראש לא תקיפו פאת ראשכם (ויקרא יט) בנה בית ועשית מעקה (דברים כב) במזוזה וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך (שם/דברים/ו) נתכסה בטלית ועשו להם ציצית"

(מדרש תנחומא שלח טו)

ברית מילה

"כל רואיהם יכירום כי הם זרע בוך ה'-זו מילה" (שהש"ר ב:ב:ה)

"הוא מביט בעצמו ואומר הריני ערום מן המצות, וכשהוא מסתכל במילה ששקולה כנגד כל המצות, דעתו מתקררה, כיון שראה דוד כך, אמר הריני מזמר עליה למנצח על השמינית, על המילה שנתונה בשמיני. חביבה המילה שנשתתף הקב"ה לאברהם, שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם"

(מדרש תהלים ו:א)

"אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, וכנגדו ברית מילה, ברית בגימטריא שש מאות ותרי [עשר] והוא תורה".

(אוצר המדרשים עו)

"והאי רשימו דברית מילה שד"י ... שד"י הא אוקמוה ש תלת אבהן דאינון תרינ דרועין וגופא אלין אינון תלת ענפין דש ד שכינתא י צדיק אות ברית מילה ועל האי שד"י אתמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא"ל שד"י" (תיקוני זוהר תקונא עשרין ותריין סו.)

להבדילם משאר העמים בצורת גופם

"סוד ה' ליראיו זה אברהם, שנאמר בו, כי ירא אלהים אתה (בראשית כב יב), אמר לו הקב"ה אם תתן מילה את נוטל סוד, סוד ה' ליראיו, סו"ד בגימטריא שבעים. שבעים נפש אני מעמיד ממך בזכות מילה שאתה נותן בשבעים נפש ירדו אבותיך וגו' (דברים י כב), ומעמיד מהן שבעים סנהדרין, שנאמר אספה לי שבעים איש וגו' (במדבר יא טז), ומעמיד לבניך את משה שהוא הוגה את התורה בשבעים לשון, שנאמר בעבר הירדן בארץ מואב וגו' (דברים א ה), בזכות מה, בזכות מילה, שנאמר ה' אלהינו כרת עמנו ברית (שם/דברים/ה ב). ברית זו מילה, לכך נאמר סוד ה' ליראיו"

(אגדת בראשית טז:א)

"שרצה ה' ית' לקבע בעם אשר הבדיל להיות נקרא על שמו אות קבוע בגופם להבדילם משאר העמים בצורת גופם כמו שהם מבדילים מהם בצורת נפשם אשר מוצאם ומובאם אינם שוה ונקבע ההבדל(במקום המילה) לפי שהוא סיבה לקיום המין...

לרומם אותנו מן הבהמות

"ודבר גדול ברית מילה וחביבה לפני הקב"ה וכל בריות העולם בין אדם בין בהמה בין חיות ועופות ורמש כלן מפחדים מישראל שהוא מהול"
(מדרש תנחומא צו:יד)

...ה' צווה לו לשים חותמו על האבר אפה בני אדם יותר דומים לבהמה להתרומם את גופו לענייני עבודת ה'..."

שעלינו להשלים את עצמנו

"והמשכילים יזהירו אילין דידעין במלת בראשית פקודא תליתאה דאיהי ברית מילה והיינו בראשית ברי"ת א"ש וברית איהי י' ועם א"ש אתעביד אי"ש"
(תיקוני זוהר הקדמה י:)

...ורצה להיות ההשלמה על ידי האדם...לרמז אליו כי כאשר תשלום צורת גופו על ידו כן בידו להשלים צורת נפשו בהכשר פעלתיו"
(ספר החינוך, ב)

שיתעורר גם למול את לבבינו

"במצות המילה יש הערה למילת ערלת הלב...ובמילת ערלת הלב יתחזק הכח השכלי ויבא אל תכלית השלמות...כי ברכת ישראל המיוחסת אל ה' היא בשלמות דעותם ואמונותיהם"
(מגדל דוד)

להחליש את כוח התאוות ולהגין מכל מיני מחלות

"אמרת ה' צרופה (שם/תהלים י"ח) שצרף את זרעו בברית מילה לפיכך מגן הוא לישראל שהן חוסין בו"

(מדרש תנחומא לך לך יז)

"ומטעמי המילה כי בה יחלש⁶⁸ כח האבר ההוא אשר פעלתו ראש לחליי העבירות. וכבר אמרו על החוש ההוא שהוא חרפה לנו⁶⁹...וכן מילה שמירה במקצת חולאים כמו שנודע בחכמת הרפואה הרבה חולאים יולדו לבעלי העורלות שלא יולדו למולים"

(מורה נבוכים כמובא במגדל דוד)

כקרבת-ועדיף ממנה

"וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה' וידרו נדרים, וכי זבחו זבח אלא ברית מילה שהוא כדם זבח"

(מדרש תנחומא ויקרא ח:ח)

"אות ברית מילה אמר רבי אלעזר וכי ברית מילה לכל בני נשא איהו שוה אמר ליה לא דברית מילה לחייביא עפרא דתקין במנא איהו מזונא לחוייא דאפריש מניה הדא הוא דכתיב ונחש עפר לחמו ודם ברית איהו מזונא דסמא"ל דאיהו רוצח דאפריש מניה ורזא דמלה אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים לבינוניים אתחשיב ברית מילה אעברו דדמא ובשרא כקרבנא הדא הוא דכתיב וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך לצדיקייא ודאי באתר דמילה ופריעה שרייא

⁶⁸ ידוע שהרופאים של היום חולקים על הרמב"ם בזה, אבל המציאות מוכיח כמו הרמב"ם כי כל אזור בגוף שעובר ניתוח יותר חלש והעור שם יותר קשה ופחות מרגיש
⁶⁹ הרמב"ן טען בחריפות נגד דברי הרמב"ם האלו, אכן יש ליישב דברי שניהם אלו ואלו דברי אלקים חיים

**”קו”ק ודא איהו ומבשרי אחזה אל”ק ועלייהו אתמר ואמר לך בדמיך חיי לצדיקייא
וכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסירך מבור דאיהו גיהנם”**
(תיקוני זוהר תקונא עשרין וארבע ע.)

**”שמצוות מילה היא כעין קרבן וכשם שדם הקרבן כפרה הוא על המזבח כך דם
המילה מכפר.”**

(רבנו בחיי כמובא בספר התורה והמצווה א:ב)

ומוסיף על זה הספר מאה שערים :
”ועוד גדול בזה יותר מן הקרבן שהקרבן בממנו והמילה בגופו בבר שכל גידי
האברים נקשרים בו ועל כן חשוב לו לעקידה וזבח כאלו עקד את עצמו דכתיב כורתי
ברית עלי זבח”

**מילה מסמן לשים גדרים-פריעה תובע שהתאוות נתמלאו בתוך גדרי התורה
”וכן ברית מילה איהו כגוונא דאגוז צריך לתברא קליפין דערלה ופריעה ולעאברא
לון מתמן ולאתגלייא מוחא מלגו ודא אות ברית ודא עץ חיים”**
(תיקוני זוהר תקונא עשרין וארבע סט :

”מילה” היא מעשה של צמצום ועצירה מלשון ’מול’...הפריעה’ משרש ’פרע’
שמשמעו התמסרות גמורה והסרה של כל עיכוב...המילה מסמלת על הצורך לשים
גדרים להנאות החיים לפני ה’. אך הפריעה, מאידך, תובעת שהתאוות יתמלאו רק
בתוך גדרי התורה...שיכוון האדם את מעשיו לאלוקיו ושיכוון הדברים הגשמיים
למטרות מוסכמות ע”פ ה”

(רש”י הירש)

להידמות ליוצר המצמצם גילוי

”והנה הבורא ית” בעת בריאת העולם הוצרך לצמצם עצמו בכדי לברוא
העולמות...שממעט עצמו מכמו שהוא, והוא ככריתות הערלה שממעט מכמו שהיה
והנה הברית מרומז על התקשרות מה שהאדם הוא מקשר להבורא ב”ה והוא
בדמיון הצמצום שצמצם הבורא ית’ בבריאת העולם”

(קדושת לוי סוף פרשת לך לך)

התגלות מלכות ה’ ומידותיו

”בחי” מילה שהוא בחי” התגלות המלכות כי ברית הוא בחי” מלכות...ועיקר המילה
היא לגלות העטרה שהיא בחי” מלכות...כי הערלה היא החופה על הברית
קודש...הערלה החופה על ברית קודש היא נמשכת מבחי” ערלת הלב שהוא טפשות
הלב...קלקול הבריאה. שעייז נטמסם החלל שבלב ואין נתגלין פעולות ומדות
טובות...כביכול נתעלם ונתכסה בחי” מלכות. כי עיקר התגלות המלכות הוא עיי
בחי” הבריאה היינו עיי התגלות העולמות והמדות. אבל כשאין נתגלין המדות
והעולמות עיי שמקלקל את הבריאה חיי עיי הטפשות שבלב אזי אין נתגלה מלכותו
ית’...ונתעלם מלכותו כביכול. עייכ אנו מוזהרין למול ולחתוך את הערלה ולפרוע
ולגלות העטרה. כדי לבטל ולשבר הקליפה הזאת המכסית ואינה מנחת לגלות
מלכותו ית’ כדי שיגלה מלכותו ית’ אשר בשביל זה נבראו כל העולמות”

(ליקוטי הלכות מילה ב:ב)

להפריד בין הטהור לטמא בבני אדם

”הקב”ה כל מה שברא בעולמו בהמות וחיות...עשה הבדל ביניהם...הם הם המינים
הכתובים בפרשת שמיני אך בבן אדם לא עשה הבדל לכך צוה הקב”ה לעשות מילה

להיות הבדל ביניהם...ואין לומר שיעשה הקב"ה הבדל ביניהם בצורות שונות א"כ
יאמרו שתי רשויות ה'ומי שברא אלו לא ברא אלו"

(ספר הפליאה)

'שלום זכר'

שהולד נושע ונמלט ממעי אמו

(בבא קמא פ.)

"לבי ישוע הבן"

"ור"ת פי' שנולד שם בן ועל שם שהולד נושע ונמלט ממעי אמו כדכתיב 'והמליטה
זכר'(ישעיה ס"ו) נקט לשון ישועה והיו רגילין לעשות סעודה"

(תוס' שם)

ומוסיף התרומת הדשן:

"וקבעוהו בליל שבת שהכל מצויין בבתייהם"

אבל על תורתו ששכח

הדרישה מוסיף טעם ידוע :

"נכנסים לנחם את התינוק שהוא אבל על תורתו ששכח"

שהטומאה לא יחזור להידבק על בתינוק לאחר השבת

"כי בשבת סר טומאת החיצונים וקליפות מהילד אשר בו הערלה פן בהקרבת ימי
חול תהיה הטומאה חוזרת ונעורה...לכן הולכין אצל התינוק ומזכירין ברית
אלהינו על הילד להיות מוכן ומזומן לכנוס לקדושה"

(נחלת בנימין)

'וואך-נאכט' ו'ברית יצחק'

הגנה ליולדת ולילד

"כי מילת הברית של בניה נולד לי למחר ... ובליה אסף אותו איש כל אוהביו, וכל
אותו הלילה עסקו בתורה"

(זהר לך צג.ע"פ הסולם)

"טעם הדבר כי קריאת התורה בליל שמיני הוא בכדי להגין על היולדת והילד...
היולדת נתונת שהיא בסכנה כמו שארז"ל עד מ' יום קברה פתוחה והילד מפחד
ליליית וכת דיליה"

(כתר שם טוב)

"שהשטן מכוון להזיק הנער ולמנעו ממצות מילה לפי שקשה לו כשישראל מקיימים
המצוה שבזכותה ניצולין מדינה של גיהנם"

(מטה משה)

תפילין בברית מילה

תפילין הם אות והמילה היאן אות

"ונהגין שלא לחלוץ תפילין עד אחר המילה משום דתפילין הם אות והמילה גם כן
אות"

(ש"ך י"ד רס"ה)

כסא של אליהו

"ויאמר קנא קנאתי לה' (מ"א י"ט י"ד), אמר הקב"ה לאליהו אתה קנאתה על
ע"ז בשטים, שנא' פינחס בן אלעזר וגו', וכאן אתה מקנא קנאתי, חייך שאין עושין

ישראל ברית מילה עד שתהא רואה בעיניך, מכאן תקנו חכמים להיות עושין מושב כבוד לאלהיו שהוא מלאך הברית, שנאמר ומלאך הברית וגו' (מדרש אגדה במדבר כה: יג)

סנדקאות

רגלי הסנדק כמזבח הקטורת
"דגדולה מצות סנדק... מפני שרגליו נדמו למזבח כאלו מקטיר קטורת לשמים"
(מהרי"ל)

...ידיד מבטן...

"ידיד זה אברהם כדאמרינן במנחות פ' כל המנחות [נ"ג ב'] ידיד זה אברהם דכתיב מה לידידי בביתי וגו' קידש מבטן כל הצדיקים נועדים ומקודשים קודם לידתו כדכתיב בטרם תצא מרחם הקדשתיך ואמרינן נמי ביומא [פ"ב ב'] לחישו לה ואילחישא נפק ר' יוחנן קרי עליה בטרם תצא מרחם הקדשתיך. ויש אומרים ידיד זה יצחק שנתקדש קודם לידתו כדכתיב ואת בריתי אקים את יצחק אשר תלד לך שרה וגו' ונקרא ידיד שהיה ידיד ואהוב לפני היוצר. ומתוך חביבות המצוה הורגלו לברך על הכוס."

(ספר יראים תב)

מילה ביום השמיני

קרוב אינו מכפר אלא מיום השמיני
"לכן מצוותה ביום השמיני כי קרוב אינו מכפר אלא מיום השמיני והלאה"
(רבנו בחיי כמובא בספר התורה והמצוה א:ב)

משברין את הח' כדי לעשות ממנו ה' של אברהם^{A69}

"מילה בשמיני כנגד החית של חמץ שמשברין אותה ביום השמיני ע"י מצות מילה נשבר החית ונעשה ממנה הא... ה' דאברהם שנתגלה ע"י בחי' מילה"
(ליקוטי הלכות פסח ח:ג)

לזכות בתורה עוברים דרך גלות ע' עממין

"מילה בשמיני שצריך לעבור עליו ז' ימים שיש אחיזה להעלה שהיא בחי' רע הכולל של ע' עממין כדי שיצטרף ע"י ואח"כ חותכים אותם לגמרי... כי ז' ימים של ערלה הם בחי' ע' עממין שכלולים מז'... שקודם שזוכין להתגלות התורה צריכין לעבור דרך גלות הע' עממין כנ"ל ולהצטרף בתוכם ואח"כ זוכין להתגלות התורה שהיא ע' פנים בחי' ע' נפשות בית יעקב"

(ליקוטי הלכות פסח ח:ה)

רמז שגם אחרי החטא מקיים הקב"ה את עולמו עד שיעשו תשובה

"מצוות מילה בשמיני. כי גם... צריכין לעבור על התינוק ז' ימי ערלה ואח"כ בשמיני מלין אותו... בחי' מה שא"י הי' בתחילה ביד כנען... ומה שהי' העולם מתקיים בתחילה כ"ו דורות בלא תורה ואח"כ נתנה... להורות שגם בימי הערלה הש"י נותן חיות בחסדו הגדול... ועי"ז אפילו כשאדם חוטא ח"ו... הש"י מקיימו בחסדו... ומאריך אפיו עד שישוב"

(ליקוטי הלכות מילה ג:ד)

^{A69} עיין לעיל איסור חמץ: ההבדל בין 'ה' של מצה ל'ח' של חמץ

מילה-ביום-מילה בשמיני

"שבעשייה, בחינת היום של חיים האנושי שבו יהדות קוראת הבן אדם לאלוקיו..."

השביעי מסמנת את ההשלמה וסיום. והשמיני מסמנת התחלה חדשה במצב ברור ועליונה יותר (למעלה מן הטבע)"

(רש"י הירש)

שימת הערלה בעפר

אוכל לנחש

"שלא יקטרג...נחש הקדמוני...שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם וכתוב ביה ונחש עפר לחמו"

(צורר המאור)

ישראל נמשלו לעפר

"שמכסין את הערלה בעפר מפני שישראל נמשלו לעפר שנא' וחיח זרעך כעפר הארץ"

הכל שב אל העפר

".... הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר"

(ציוני)

סעודת ברית מילה

המילה- מצוה שקבלוה ישראל בשמחה

"תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו עליהן ישראל בשמחה...עדיין עושין אותה בשמחה (שעושין סעודה-ר' שלמה)"

הסעודה כחלק מהקרבן

"סעודת המצוה בשעת המילה...כחלק מקרבן כשם שנאמר בקרבן "אכלו אותם אשר כיפר בהם" לכך ישראל עושים סעודה ביום המילה"

(רבנו בחיי כמובא בספר התורה והמצווה, שם)

פדיון הבן

"כך שנו רבותינו חמשה דברים האב חייב לעשות לבן, למולו, וללמדו תורה, ולפדותו מפדיון הבן, וללמדו מצות, ולהשיאו אשה, האב זה הקב"ה, כשם שהאב חייב לבנו, כך הקב"ה עושה לישראל... האב חייב לפדות את בנו, כך הקב"ה עשה להם לישראל, פדה אותם, שנאמר (ומי) [מי] כעמך ישראל גוי אחד בארץ [אשר הלך האלהים לפדות לו עם]"

(מדרש תנחומא פרשת שלח כו)

"ואת חקותי תשמרו ללכת בהם דברים שיצר הרע משיב עליהן ואו"ה משיבין עליהן תשובה אלו הן לבישת שעטנז ואכילת חזיר ורוק היבמה... ופטר חמור ובשר בחלב ושעיר המשתלח ושמא תאמר מעשה תהו הן ת"ל אני ה' אני חקקתים ואין לך רשות להרהר בהן".

(מדרש תנחומא משפטים ז)

ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים-וכל בכור בני אפדה

"...ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ממצרים מבית עבדים: ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכר אדם ועד בכור בהמה על כן אני זוכה לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה:"

(שמות יג:יד-טו)

היד החזקה מכת הבכורים

"החל לומר בחוזק יד הוציאנו ושב לפרש מה היתה היד החזקה והיא מכת הבכורים. כי על ידי זה יצאו ממצרים ולא ע"י מכות הראשונות, וככה אמר המשורר 'למכה מצרים בביכוריהם כי לעולם חסדו' (אבן עזרא שם)

להקדיש את ראשית פריו לה' ולהכיר שה' הוא המקור לכל חי "עניין הבכורות הוא הקדשת ראשיתו של אדם לה'. חביבה על כל אדם ראשית פריו, ובמעלה אותו לה' הוא מכיר כי משלו הכל, ולו התודה והתהילה" (ספר החינוך כמובא בספר התורה והמצווה א:קה)

ה' ברוב רחמיו ריחם על בכורי ישראל על אף אשמתם "שחביבה תורה לזכור נסי יציאת מצרים. ראויים היו גם בכורי ישראל ללקות, הללו כמו הללו עבדו לטלה. אך ה' ברוב רחמיו הציל את בכורי ישראל והכה בכורי מצרים" (האברבנל כמובא בספר התורה והמצווה א:קה)

פטר רחם כנגד השי"ת ראשית המציאות

"פטר רחם הוא ראשית המציאות וכן השי"ת הוא ראשית המציאות ולכן ראוי לתת אליו ראשית המציאות" (מהר"ל)

כל הטבע והמזלות וכל עסקנו בהם משועבד לבורא עולם

"ההיות אבותינו במצרים היו משוקעים...דעות כוזבות...שהעולם מתנהג על פי טבע הוטבע במזלות מבלי שינוי ותמורה...והנה כוח ומזל מצרים היה תחת מזל ראשון בכור המזלות, מזל תלה...שידד השי"ת מערכות השמים ושינה הטבעים בשבילם...להודיע אשר גם ראשית המזלות ובכורם כפוף ומוכנע...בתנועתו לאלקי עולם חי...וזכר זה נצטוונו להקדיש כל צורת ראשית...דהיינו בכור...וראשית פרי אדמתנו וראשית דגנינו וראשית עריסותנו להורות על כל ראשית הטבע והמזל וכל עסקנו בטבע הכל משועבד להבורא עולם"

(דרך מצוותיך, פג)

אזהרה תקיפה- אם לא יפדה יכלה

קדושת הבכורים (בישראל) היא תוצאה מליל הריגת בכורי מצרים, ויש בזה גם ו אזהרה תקיפה ביחס לכל נכסינו "אם לא תפדה וערפתו"- כל רכושנו שלא נפדה ברוח הכרת הטוב להקב"ה, נכלה במו ידינו (רש"י הירש, הכתבים המקובצים, ניסן ג:ב)

על האב להודות על זכיתו בשלימות

"בהולד לו ראשית אוננו בן זכר אז נגמר בנו הידיעה כי אדם מושלם הוא האב ומום אין בו (כי גדל בדרכים ישרים והוליד דורות ובן למלא מקומו) וכדי להודות לה' על הטוב הזה נצטוו האב לפדותו"

(מובא בספר "אוצרות פדיון הבן")

רצון האב שגם בנו בכורו ישתתף בעבודת המקדש

"ולקחתי הלווים תחתיהם (דהיינו הבכורים) לפדיון והיו לו הלווים לעבודה...ועניין פדיון הבכור שלדורות הוא ביטוי לרצון האב והשתדלותו שאף על פי כן ינתן בכורות

לכהן...שעל כל פנים ישתתף את בנו בענייו השימוש לכהן איש החסד ע"י כסף
הפדיון שנותן לכהן עבורו"

(מכתב מאלהו ה:ב)

'פטר רחם'

למה דווקא 'פטר רחם'

השי"ת הוא ראשית המציאות ראוי לתת לו ראשית המציאות, ודבר זה רק בפטר
רחם שזה ראשית המציאות ולא בכור מאב שהוא רק ראשית הכוח ובוזה דווקא
שייכא קדושה"

(מהר"ל)

'הזכרים...בכור בני אפדה'

דווקא זכרים

"דכוון דהיה קטרוג למעלה 'מה אלו (עבדו ע"ז) אף אלו ומשום הכי הזכרים שהיה
הקטרוג עליהם צריכין פדיון אבל נקיבות לא היה קטרוג עליהם דבשכר נשים
צדקניות נגאלו, וא"כ לא היו בסכנה למוות כזכרים שהיה קטרוג עליהם והצלם ה' "
(החיד"א, זרוע ימין ו.)

חמשת סלעים

לכפר על מכירת יוסף

"חמשת סלעים לכפר על מכירת יוסף שנמכר בחמישה סלעים"

(בראשית רבה כמובא בספר התורה והמצוה)

כנגד חמישה חומשי תורה

כנגד חמישה חומשי תורה, נפשו של אדם שקולה כנגדה

(הריקנטי)

הערך לבן חודש עד לבן חמש שאז יכפר לעצמו

כי הערך הכתוב בתורה לבן חודש הוא חמישה סלעים

(משך חכמה)

ומוסיף הספר הלקוטים:

"כשיעור הערך של מבן חודש עד בן ה' שנים ד'בן חמש למקרא', ומשם ואילך נפדה
ע"י התורה עצמה שמתחיל ללמוד בה"

רמז למלכות החמישית-מלכות ישראל שלעתיד לבא

"כי פדיון הבן רומז על גאולתנו ופדות נפשנו, והנה הקב"ה הראה לדניאל ד'
מלכויות...ואח"כ הראה לו מלכות חמישית...וזה תהיה מלכות ישראל. והנה מטבע
יוצאת ע"י המלכות כי היא רשאה ולא אחר...ולכך רומזים החמשה סלעים של
פדיון הבן"

(לקוטי פנחס י' כמובא בספר "אוצרות פדיון הבן")

נשואין

עיקר עניינה

"והרי את מקודשת לי כלומר להיות לי מקודשת לעולם בשבילי כמו (נדרי ד'
מח.) הרי הן מקודשין לשמים להיות לשמים ופשטא דמילתא מקודשת לי מיוחדת
לי ומזומנת לי "

(תוספות קידושין ב:)

"משרשי המצוה שתצונו התורה לעשות מעשה באשה יורה ענין זיווגם טרם ישכב עמה, ולא יבוא עליה כבוא על הזונה מבלי מעשה אחר קודם ביניהם. וגם נאמר שהוא כדי שתתן אל לבה לעולם שהיא קנויה לאותו האיש ולא תזנה תחתיו ולא תמרוד בו ותתן לו יקר והוד לעולם כעבד לאדוניו, ובכן יהיה שבתם וקימתם בשלום לעולם ויתקיים הישוב ברצון האל שחפץ בו."

(ספר החינוך מצוה תקנב)

אם כן הקידושין בכסף, כמו בשטר ובביאה, היא לסמן שינוי במעמדה ולא 'לקנות' אותה

וזה דומה לשלל המיצרים שנתן ה' לכל ישראל לשנות מעמדם להיות העם הנבחר (מצודת דוד לרדב"ז-קכה)

טבעת הקידושין

כדוגמת הקידושין שבין הקב"ה וכלל ישראל-בלי סוף

וְאֶרְשָׁתִּיךָ לִי לְעוֹלָם וְאֶרְשָׁתִּיךָ לִי בְצֶדֶק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים:

(הושע ב: כא)

וכעין זה מרמזת טבעת הקידושין בין איש לאשתו כדוגמת הקידושין בין הקב"ה שהיא לנצח בלי סוף כטבעת שאין בו תחילה וסוף כמבואר בזהר:

"וּג' כְּרִיכוֹת שֶׁל הַרְצוּעָה עַל אַצְבַּע הָאֲמִצְעִית שֶׁהִיא כְּנֹגֵד ג' קְדוּשׁוֹת שֶׁהֵם קְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ לֶךְ יִשְׁלֹשׁ"

(זהר רעיא מהימנא פנחס רל: מתורגם ע"פ הסולם)

"תפילין של יד הוא קדושין ג' כריכות באצבע כעין טבעת באצבע"

(ביאור הגר"א שם)

סימן ל'גלגל החיים'-ומקום הנשואין בגלגל הזה

"א"ר שִׁילָה דְנוּוָה הָאֲבִיּוֹן הוֹנֵךְ בִּיה, אר"ג כְּתִיב (דְּבָרִים ט"ו) כִּי בִגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה גִּלְגַּל הוּא שְׁחוּזָר בְּעוֹלָם עַל הַכֹּל, דְּמִי לִגְלָל אֲנִטִּילִיָּא דְּמֵלָא מִתְרוֹקֵן דְּמִתְרוֹקֵן מִתְמַלִּי, בַּר קִפְרָא אָמַר אֵין לֶךְ אָדָם שְׁאִינוּ בָא לְמַדָּה זֹו וְאִם לָאוּ הוּא בָא בְּנוּ וְאִם לָא בְּנוּ בָא בְּנוּ"

(רות רבה ה: ט)

ד"א מה עדשים מגולגלים הם, אף מיתה גלגל היא שחוזר בעולם

(מדרש אגדה בראשית כה: כט)

הטבעת מרמזת על גלגל החיים-ומקום החשוב של הנשואין בגלגל הזה.

שמירת הבעל לאשתו

"ויעזקהו (ויסקלהו) כהאי עזקא דאסתחר לכל סטריין"

(זהר לך לך צו.)

הטבעת מסמלת לחיוב הבעל לשמור על אשתו, ולהמשכת 'אור מקיף' על האשה ע"י הקידושין

(אור החמה שם, בן איש חי שופטים ח)

מסירת בעלות הבית לאשתו

"וַיִּסֹּר פְּרָעָה אֶת טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל יַד יוֹסֵף"

(בראשית מא: מב)

"וַיִּסֶר הַמֶּלֶךְ אֶת טַבַּעְתּוֹ אֲשֶׁר הָעֶבֶר מֵהֶמֶן וַיִּתְּנָהּ לְמֶרְדֳּכָי וַתִּשֶׂם אֶסְתֵּר אֶת מֶרְדֳּכָי עַל בֵּית הָמֶן"

(אסתר פרק ח פסוק ב)

מסירת הטבעת מסמלת את נתינת הבעלות הבית לאשתו.

(כתר שם טוב יח:תשיד)

האמונה בין איש לאשתו

"ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת מִי כְמוֹת חֲסִין יְהוָה וְאַמוּנָתָךְ סְבִיבוֹתֶיךָ"

(תהלים פט:ט)

הטבעת מרמז להקף האמונה- שיהיה בין האשה ובעלה.

(ליקוטי מוהר"ן ז: א)

הקידושין מוסיפים חוליה בשרשרת האנושות

"יוֹם לַיּוֹם יוֹמָא לַיּוֹמָא וְעֻזָּא לַעֻזָּא"

(זוהר תרומה קלו:)

הטבעת מחבר שתי דברים ביחד.

(לקוטי מהרי"ח ג:קלב)

הטבעת מרמז שהזוג בנשואין שלהם יוצרים עוד חוליה בשרשרת האנושות.

(מטעמים לא)

דמיון לכוחות שבהם נבראה העולם

"בְּרִישׁ (נ"א בְּרִאשִׁית בַּחֲמֹתָא דְּמַלְכָּא גְּלִיף וְכו') הוֹרֵמְנוּתָא דְּמַלְכָּא גְּלִיף גְּלוּפִי (נ"א גְּלִיפּוֹ) בְּטַהֲרֵי עֲלָא בּוֹצִינָא דְּקִרְדִּינוּתָא וְנִפִּיק גּוֹ סְתִים דְּסְתִימוֹ מְרִישָׁא (נ"א מְרִישָׁא) דְּאִי"ן סו"ף קוּטְרָא (פ' עֶשֶׂן) בְּגוּלְמָא נַעִץ בְּעֻזָּא לֹא חוּר וְלֹא אוֹכֵם וְלֹא סוּמֵק וְלֹא יִרּוֹק וְלֹא גוּון כֻּלָּל"

(זוהר בראשית טו.)

"עֶשֶׂר סְפִירוֹת בְּלִימָה נַעֲוֵץ סוּפֵן בַּתְּחִלְתָּן וַתְּחִלְתָּן בְּסוּפֵן"

(ספר יצירה א:ז)

"כְּגוּוֹנָא דָּא ס' בְּקִדְמִיתָא אִיהִי מ"ם סְתִימָא וְכֹד אֲתַפְשֵׁט קוֹ דְּאִיהִי ו' מִן הַמֵּדָה אִיהִי אֲתַפְתַּחַת וְאֲתַעֲבִידַת ב' וְדָא בְּרִאשִׁית ב' רִאשִׁית נִקּוּדָה בְּהִיכְלִיָּה וְכֹד אִיהִי ס' סְתִימָא אִיהִי מ"ם רִבְתָּא מְלֻסְרָבָה הַמְשֻׁרָה לְמִרְבָּה בְּגִימְטְרִיא עִזְרָא אוֹ זר"ע בְּהִיכְלִיָּה זֶרַע זֶרַע לְתַקּוּנָא דִּילִיָּה הַמְשֻׁרָה בְּגִימְטְרִיא תַקּוּנָא עִם הָאוֹתִיּוֹת וְהַמֵּלָה וְדָא מִסְ רִבְתִּי וְאֲתַעֲבִידַת עֻזָּא וּבְגִינָה אֲתַמֵּר לְגַבִּי כֹלָה תְּהָא לִי מְקוּדָשָׁתָא בְּטַבַּעַת זֶה ס'

(תיקוני זוהר תקונא רביעאה יט.)

החתן וכלה שבאים להשתתף עם ה' בהקמת דורות חדשים מתחילים את זיווגם ע"י הטבעת שדומה לצורת הכוחות היצירה בבריאת העולם.

צריך טבעת עם ערך ידוע

"הַתְּקַדְשִׁי לִי בְּכּוֹס זֶה שֶׁל יֵין וְנִמְצָא שֶׁל דְּבִשׁ, שֶׁל דְּבִשׁ וְנִמְצָא שֶׁל יֵין, בְּדִינָר זֶה שֶׁל כֶּסֶף וְנִמְצָא שֶׁל זָהָב, שֶׁל זָהָב וְנִמְצָא שֶׁל כֶּסֶף...אִם הִטְעָה לִשְׁבַח - הִרִי זֶה מְקוּדָשָׁתָא. וְלִית לִיהִי לִר"ש"

(קידושין מח:)

"ואומר ר"ת דאתא לאשמועינן דדוקא שיראי הוא דלא צריכי שומא לפי ששומתן ידוע קצת ואין רגילין לטעות בו כל כך אבל שאר דברים כגון אבנים טובות ומרגליות

שיש שאינם טובות אלא מעט ורגילים לטעות בהרבה יותר משוויים צריכי שומא משום

דלא סמכה דעתה ולפיכך נהגו העולם לקדש בטבעת שאין בה אבן " (תוספות קידושין ט.)

על כן המנהג בכל תפוצות ישראל שמקדשים עם טבעת פשוטה ממתכת מוכרת ובלי אבן. טעם נוסף נזכר בספר **כתר שם טוב (מו:תשמב)** שמקדשין עם טבעת פשוטה כדי לא לבייש את העניים.

הטלית

במתן תורה- השלמת הבריאה ע"י קידושין בין הקב"ה לכלל ישראל
"טלית דקודשא בריך הוא ובה אתעטף קודשא בריך הוא כמה דאת אמר עוטה אור כשלמה"

(תיקוני זוהר תקונא עשרין וחד ועשרין נה:)

אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה.

(ראש השנה יז:)

ה' כביכול התעטף בטלית של אור בבריאת העולם, ועוד פעם נראית בטלית במעמד הר סיני-ההשלמת בריאת העולם וקידושין שלו לכלל ישראל. כמו כן הרבה נוהגין להתעטף בחופה בטלית לקידושין שלהם והשתתפותם בבריאת העולם
(פחד יצחק: חתן)

מנהג שליחת טלית מכלה ולחתן על יום נשואין

שליחת הטלית מרמזת שמעתה אשתו תגן עליו מיצרו הרע כדוגמת הטלית. ועוד מרמזת מסירת הטלית שהאשה מוסרת לו על לבה(כמינן חוטי הטלית- ל"ב). וכמו שהיא מתיחדת רק לבעלה ע"י הקידושין כן צריך הבעל לייחד את עצמו לאשתו בלבד

(מטעמים יב ע"פ ר' אריה קפלן זצ"ל)

האופרוף ושבת חתן

מקור למנהג האופרוף-שבת חתן

"כר' אליעזר בן הורקנוס דאמר, ראה שלמה כח של גומלי חסדים, ובנה להם לישראל שני שערים, אחד לחתנים ואחד לאבילים ולמנוזים, בשבתות היו מתקבצין יושבי ירושלים, ועולין להר הבית, ויושבין בין שני שערים הללו, כדי לגמול חסדים לזה ולזה, משחרב בית המקדש התקינו שיהיו החתנים והאבילים באים לבית הכנסת, כדי לגמול חסדים לזה ולזה, חתנים לקלסן ולהלוותן לבתיהם, אבילים, לאחר שיגמור החזן תפילה של מוסף, הולך לו אחורי דלת של בית הכנסת, או בפנינת הכנסת, ומוצא שם האבילים וכל קרובים, ואומר עליהן ברכה"
(מסכת סופרים פרק יט)

החתן דומה למלך ובכך סימן לחיזוק בתורהו

"... המלך הזה הוא אדם הראשון, והאשה זו חוה..."

(פרקי דרבי אליעזר פרק יב)

"בלא תורה - דכתיב האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני"

(יבמות סב:)

וכמו מלך חייב לכתוב ספר תורה גם החתן נקרא לתורה. החתן גם נקרא לתורה לכבוד מעמדו החדש-עם תורה.

(מדרש תלפיות: חתן וכלה)

המקור למנהג לזרוק ממתקים באופרוף
**"תנו רבנן: ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה, וזורקין לפניהם קלייות
 ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים, אבל לא גלוסקאות - לא בימות
 החמה ולא
 בימות הגשמים"** (משום סימן טוב-רש"י)

(ברכות נ:)

תענית ביום החופה

יום כפרה לחתן וכלה-קבלתם לעתיד לתקן מעשיהם
**"תני חכם חתן נשיא גדולה מכפרת קביל עלוי ממניתי חכם מפני שיבה תקום
 והדרת פני זקן מה כתי' בתריה וכי יגור אתכם גר בארצכם לא תונו אותו מה הגר
 מוחלין לו על כל עונותיו אף חכם שנתמנה מוחלין לו על כל עונותיו חתן וילך עשו
 אל ישמעאל ויקח
 את מחלת בת ישמעא' וכי מחלת שמה והלא בשמ' שמה אלא שנמחלו לו כל
 עונותיו"**

(ירושלמי ביכורים ג:)

"ונהגו שהחתן והכלה מתעניין ביום חופתו"

(שולחן ערוך אבן העזר סימן סא)

"ביום חופתו - ואפילו אלמן שנשא אלמנה ג"כ צריכין שניהם להתענות. והטעם
 מפני שבאותו יום מוחלין להן על עונותיהן ויתודה על עונותיו באותו היום. ועוד
 טעם שמה יהיו שכורים בשעת קדושין"

(משנה ברורה סימן תקעג ס"ק ח)

מתנות לחתן וכלה

**"דאורחא דילן דכל אינון דאכלי לפתורא דחתן וכלה כלהו יהבי נבזבזן ומתנן לון,
 אמינא ליה קודשא בריך הוא ידין לך לטב"**

(זוהר ויצא קמט.)

וכן נוהגים כל הבאים לחתונה גם היום.
 החתן דומה למלך ונהוג להביא דורונות לקבל פני המלך

(מדרש תלפיות: חתן וכלה)

החתונה בגדי לבן

זכר לכפרתם

"אם יהיו חטאיכם פשנים פשלג ילבינו אם יאדימו כתולע פצמר יהיו"
 (ישעיהו א:יח)

דהיינו החתן וכלה לובשים לבן שמסמל טהרתם והתחלם החדש מכופר מכל חטתם.
 (מטה משה ג)

קבלתם לעתיד של תקון מעשה

"בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמך על ראשך אל יחסר"
 (קהלת ט:ח)

"ומעטפין אותו בטלית לבנה כדי לקיים בכל עת יהיו בגדיך לבנים"

(ספר כלבו סימן עה)
דהיינו שלובשים לבנים לסימן שמקבלים על עצמם להתחיל מחדש את החיים בדרכי ישרים כנא' "בגדיך לבנים".

להכניע ליבם ע"י זכרון יום המיתה
"לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע... אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יזכור לו יום המיתה, שנאמר: ודמו סלה"
(ברכות ה.)
"אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא: לישרי לן מר! - אמר להו: ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן! אמרי ליה: אנן מה נעני בתרד? - אמר להו: הי תורה והי מצוה דמגנו עלן"

(ברכות לא.)
...וכן נוהגין ללבוש הקיטל שהוא לבן ונקי גם הוא בגד מתים וע"י זה לב האדם נכנע ונשבר"

(רמ"א או"ח תר"י ס"ד)

מטעם זכרון ליום המיתה אחרים מלבישים את החתן-כמו שאחרים מלבישים המת.
(יעב"ץ כמובא בטעמי המנהגים תתקנ"ח)

הזכרון ליום המיתה כולל בה התקווה שהזוג יקיים עד יום המיתה.
(תשובת מהר"ם שיק אבן העזר פ"ח)

ע"י מיתה בא לעולם צורך להקים המין האנושי, וממילא גם בגלל זה זוכרים את יום המיתה בשעת הנשואין.

(לקוטי מהרי"ח ג:קלא)

בגדים של כבוד-כמלך וכמלאכי השרת
"מה המלך לובש בגדי כבוד, כך החתן לובש בגדי כבוד, מה המלך שמחה ומשתה לפניו כל הימים, כך החתן שמחה ומשתה לפניו כל שבעת ימים, מה המלך אינו יוצא לשוק לבדו, כך החתן אינו יוצא לשוק לבדו, מה המלך פניו מאירות כאור החמה, כך חתן פניו מאירות כאור החמה, שנ' והוא כחתן יוצא מחופתו".
(פרקי דרבי אליעזר פרק טז)

"ללבוש בגדים לבנים נקיים ביוה"כ דוגמת מלאכי השרת (כמש"כ 'איש אחד לבוש בדים'-מ"ב)

(רמ"א או"ח תר"י ס"ד)

"... שהוא לבן ונקי והוא בגד כבוד"

(ערוך השולחן או"ח תר"י:ב)

כמו כן החתן וכלה בגדים לבנים כמלכים וכמלאכי השרת-ואחרים מלבישים את החתן בקיטל כדרך הלבשת המלך בבגדי מלכותו ע"י משרתיו.

אפר בראש החתן

"מאי על ראש שמחתי? אמר רב יצחק: זה אפר מקלה שבראש חתנים. א"ל רב פפא לאביו: היכא מנח לה? במקום תפילין, שנאמר: לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר"

(בבא בתרא ס:)

קבלת פנים אצל הכלה

**"וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עִמּוֹ וַיְלִינוּ וַיָּקוּמוּ בִּבְקָר וַיֹּאמֶר שְׁלַחְנִי לְאֹדֹנִי"
(בראשית כד:נד)**
וכן נהגו לעשות קבלת פנים בבית הורי הכלה וכעין זה נהגו כהיום שעיקר ה"קבלת פנים" אצל הכלה
כסא של הכלה

"כסא של כלה שניטלו חפיו ב"ש מטמאין וב"ה מטהרין"
(כלים כב: ד)
"וכשנכנסו הקהל לקחת הקנין היו קהל אנשים ונשים והכלה יושבת על הכסא לפניהם."

(שו"ת הרשב"א חלק א סימן אלף קפ)
וכן המנהג מדורי דורות להושיב את הכלה על כסא מיוחד בשבלה, כי יום החתונה הוא היום המיוחד לה.

הכתובה
"דכתיב וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה, אטו עד השתא לא ידע מאן נינהו, אלא דשייליה אם לא איתילידו בכתובה, וכיון דאחזייה כתובה, אתייתבא דעתיה, ונשקינהו בדיל יוסף"
(כלה רבתי ג)

מקורות לענין הכתובה
"הֲרָבוּ עָלַי מֵאֵד מֵהָר וּמִתֵּן וְאֶתְנָה כַּאֲשֶׁר תֹּאמְרוּ אֵלַי וְתֵנוּ לִי אֶת הַנֶּעֱרָ לְאִשָּׁה"
(בראשית פרק לד פסוק יב)

"אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקל כמ'הר הבתולת"
(שמות כב: טז)

טעם לתקנת כתובה
"אמר רב יהודה: בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה, והיו מזקינין ולא היו נושאים נשים, עד שבא שמעון בן שטח ותיקן: כל נכסיו אחראין לכתובתה. תניא נמי הכי: בראשונה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה, והיו מזקינין ולא היו נושאים נשים, התקינו שיהיו מניחין אותה בבית אביה; ועדיין כשהוא כועס עליה, אומר לה לכי אצל כתובתיך, התקינו שיהיו מניחין אותה בבית חמיה, עשירות עושות אותה קלתות של כסף ושל זהב, עניות היו עושות אותה עביט של מימי רגלים; ועדיין כשכועס עליה, אומר לה טלי כתובתיך וצאי, עד שבא שמעון בן שטח ותיקן, שיהא כותב לה כל נכסיו אחראין לכתובתה"
(כתובות פב:)

"בראשונה כשהיתה כתובתה אצל אביה היתה קלה בעיניו להוציאה התקין שמעון בן שטח שתהא כתובתה אצל בעלה וכותב לה כל נכסין די איתאי לי אחראין ומערבין לכתובתיך דא"
(תוספתא כתובות יב:א)

כ'ספר הברית' בין הקב"ה וכלל ישראל
" וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דְּבַר ה' וַיִּשְׁפֹּם בַּבֶּקֶר וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וּשְׁתֵּים עָשָׂר מִצֵּבֹה לְשָׁנִים עָשָׂר שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל...וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע"
(שמות פרק כד)

הכתובה היא דומה לספר הברית שבמעמד הר סיני. וכמו הספר הברית פרט הקבלות וחיובים של כלל ישראל לה' וגם של ה' לכלל ישראל, גם הכתובה מפרט החיובים בין איש לאשתו.

החתן קונה את חיוביו ע"י קנין

"וְזֹאת לִפְנֵימֵי בִּישְׁרָאֵל עַל הַגְּאוּלָּה וְעַל הַתְּמוּדָה לְקִיּוֹם כָּל דָּבָר שֶׁלֹּא אִישׁ נִעְלָו וְנָתַן לְרַעְיוֹנוֹ וְזֹאת הַתְּעוּדָה בִּישְׁרָאֵל"

(רות ד:ז)

כמו שמוצאים אצל רות, החתן קונה חיוביו שנכתבו בכתובה בקנין 'חליפין' ע"י מתפחת.

כסוי פני הכלה-באדעקין

מקור לכיסוי הפנים

וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַלֵּזָה הַלֵּזָה בְּשָׂדֶה לְקָרְאֵנִי וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אָדֹנִי וַתִּקַּח הַצֵּעִיר וַתִּתְּכֶס׃

(בראשית כד:סה)

וכן כהיום הכלה מכסה פניה דרך צניעות שיפיה יהיה לחתן בלבד.

(רלב"ג וחיזקוני שם)

שהחתן לא מעוניין ביפיה בלבד

טעם אחר שמכסים פני הכלה-כדי להראות שהחתן לא מעוניין ביפיה בלבד.

(מטעמים נה)

להראות שאינה מקפדת על ערך הטבעת

"גם נוהגין לכסות פני הכלות הצנועות, ואינן מקפידות במה מקדש אותן (מבואר בתשובת הרשב"א)."

(רמ"א אבן העזר לא:ב)

"וא"כ אף שנמצא הטבעת של נחושת אין כאן קידושי טעות דהוי כאלו אמרה תתן לי מה שתמצא רק שיהיה ש"פ וע"כ אינה רואה מה נותן לה ואין חילוק בין מקדשה בשל נחושת ממש או בשל זהב ונמצא נחושת"

(חלקת מחוקק אבן העזר שם)

כיסוי פני הכלה כחלק חשוב בנשואין

"אֲנֹכִי רוֹת אֶמְתֵּן וּפְרִשְׁתָּ כְּנָפְךָ עַל אֶמְתֵּן כִּי גֵּאֵל אֶתָּה"

(רות ג:ט)

"כיון שפירש טליתו עליה, שוב אין רשאי למוכרה, דברי ר"ע"

(קידושין יח:)

"ואם יש עדים שיצתה בהינומא וכו'. מאי הינומא? רבי יוחנן אמר: קריאת דמנמנה בה כלתא." (קריאת - צעיף על ראשה משורבב על עיניה כמו שעושין במקומינו ופעמים שמנמנמת בתוכו מתוך שאין עיניה מגולין ולכך נקרא הינומא על שם תנומה-רש"י)

(כתובות יז:)

יש לעשות קודם השבת אבל בתולה משיצתה בהינומא הויא חופה שלה

(תוספות יומא יג:)

משמעות מקורות אלו היא שפריסת הבגד או המסוה על ראש הכלה מהווה חלק חשוב בשינוי מעמד הכלה כאשה נשואה.

שינוי מעמדה דווקא ע"י בגד

"שְׂאֵרָה פְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגְרַע":

(שמות כא: י)

'כסות' – החיוב המפורש בתורה היא המשנה את מצבה לאשה נשואה, ומתחיל החתן לקיים את חיובו ע"י פריסת הבגד על האשה.

(ר' אריה קפלן זצ"ל)

לוית חתן וכלה לחופה

מקורות להבאת הכלה אל החתן

וַיָּבֵאתָ אֶל הָאָדָם:

(בראשית ב: כב)

"וַיֹּאמֶר אֲבִי הַנַּעַר אֶל הַזְקֵנִים אֶת בְּתִי נִתְּנִי לְאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִּשְׁנָאָה"

(דברים כב: טז)

"דכתיב ויביאו את המשכן אל משה, (ויחי ולד א) ... כמה דאייתי כלה לבי חתן בגין דהא בקדמיתא אצטריך לאעלא לכלה לגבי חתן כמה דאת אמר (דברים כב) את בתי נתני לאיש הזה לאשה ולבתר איהו (רלח א) ייתי לגבה דכתיב ויבא אליה"
(זוהר פקודי רלה.)

ע"כ מביאים החתן לחופה קודם ואז הכלה מביאים לו. וטעם נתן לזה – להראות שהכלה מרוצה בנשואין הזו-כי אסור לעשות הנשואין בעל כרחא.
(ליקוטי מהרי"ח ג: קלא)

כמו שמשא הביא את ה'כלה' ל'חתן'

"אמ' הב'ה למשה, משה לא אמרת תביאנו ותטענו אלא תביאמו ותטעמו, והמוציא הוא המביא",

(פרקי דרבי אליעזר מא)

וכמו שמשא הביא ה'כלה' כנסת ישראל לה'חתן' השי"ת גם אנו עושים כן ומביא הכלה לחתן.

מי מלווה החתן והכלה?

המנהג שהאבות מלווים את החתן והאמהות את הכלה

"א"ר אבהו נטל הקב"ה כוס של ברכה וברכן, אר"י ברבי סימון מיכאל וגבריאל הם היו שושביניו של אדם הראשון, אמר רבי שמלאי מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט כלות ומבקר חולים וקובר מתים, מברך חתנים מניין, ויברך אותם אלהים"
(בראשית רבה ח)

משמעות המדרש היא ששתי אנשים מלווים את החתן, וכן הוא בשלחן ערוך:
"להכניס חתן כדרך ארצנו ששני אנשים מכניסין החתן תחת החופה"

(שולחן ערוך יורה דעה שצא: ג)

המנהג שהורי החתן מלווים את החתן והורי הכלה את הכלה

"ויביאה אל האדם, מהכא אוליפנא דבעאן אבא ואמא דכלה לאעלה ברשותיה דחתן, כמה דאת אמר (דברים כ"ב) את בתי נתני לאיש הזה וגו', מכאן ואילך בעלה ייתי לגבה דהא ביתא דילה הוא דכתיב (בראשית כ"ט) ויבא אליה"
(זוהר בראשית מט.)

אכן משמעות הזוהר שההורים מכניסים את בניהם לחופה. ושני המנהגים "יסודותם בהררי הקודש"

ענין הליווי כי החתן דומה למלך והכלה לחוה

"וכשמוליכים אותו לחופה שני שושבינים מוליכים אותו, אחד מימין ואחד משמאל, שכן אמרו: חתן דומה למלך, מה מלך חיילים מקיפים אותו, אף חתן שושביניו מקיפים אותו. וכן דרשו מה שנאמר בחוה"מ
(אנציקלופדיה תלמודית כרך יח, [חתן וכלה] טור שכג)

ליווי עם אבוקות

אבוקות של אור לשמחה

לְיָהוּדִים הַיְתָה אוֹרָה וְשִׂמְחָה וְשֵׁשׁ וְיָקָר

(אסתר פרק ח פסוק טז)

"..לאור אבוקות"

(מהרי"ל (מנהגים) הלכות נישואין)

אבוקות כדוגמת האש וברקים בהר סיני

"וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בְּהֵיטָה הַבָּקָר וַיְהִי קֶלֶת וּבָרָקִים וַעֲנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקָל שֶׁפָּר חֲזָק מֵאֵד וַיַּחֲרִד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמֶּחֶנֶה"

(שמות יט:טז)

"ואבוקה לא?...מיקטף איקטופי" (מיקטף איקטופי - נפסק וקופץ תמיד-רש"י)

(פסחים ח.)

על כן מלווים אנו את החתן וכלה עם אבוקות כדוגמת הברקים הקופצים והאש במעמד הר סיני.

פעמיים נר כנגד האיש והאשה וכנגד 'פרו ורבו'

יש רמ"ח איברים לאיש, ורנ"ב איברים לאשה-סה"כ ת"ק הגמטריא של שתי נ"ר. והשתי נרות של המלווים מרמזים לזה. הגמטריא של 'פרו ורבו' היא גם ת"ק-וברמז זה מאחלים לחתן וכלה שידגו לרב'

(ליקוטי מהרי"ח ג:קלא)

שיזכרו הזוג שאם 'לא זכו אש אוכלתן'

"דריש ר"ע: איש ואשה, זכו - שכינה ביניהן, לא זכו - אש אוכלתן"

(סוטה יז.)

אש האבוקות מזכיר לזוג החדש שיראו שיהיה אהבה ושלוש ביניהם-כי אם לא אש יאכלתן.

(מטעמים החדש ט"ז)

החופה

יֵצֵא חֲתָן מִחֲדָרוֹ וְכָלָה מִחֻפָּתָה:

(יואל ב:טז)

חופה-לקיים כל השיטות בענין נשואין

"שיביא אותה לתוך ביתו וייתיחד עמה ויפרישנה לו, ויחוד זה הוא נקרא כניסה לחופה, והוא הנקרא נשואין בכל מקום...והרי היא כאשתו לכל דבר, וצריך לברך ברכת חתנים בבית החתן קודם הנשואין. הגה: וי"א דחופה אינה יחוד, אלא כל שהביאה החתן לביתו לשם נשואין (כ"כ הר"ן בשי"א ריש כתובות). וי"א שהחופה היא שפורסין סודר על ראשם בשעת הברכה (הב"י הביאו). וי"א דחופת בתולה משיצאה בהינומא; ואלמנה, משנתייחדו (תוספות פ"ק דיומא). והמנהג פשוט עכשיו לקרות חופה מקום שמכניסים שם יריעה פרוסה על גבי כלונסות, ומכניסים תחתיה

החתן והכלה ברבים, ומקדשה שם ומברכין שם ברכת ארוסין ונשואין, ואח"כ מוליכים אותם לבית ואוכלים ביחד במקום צנוע, וזהו החופה הנוהגת עכשיו" (שולחן ערוך אבן העזר נה)

לסיכום: דרכי ה'חופה' הנהוגים מורים על מעמדם של בני הזוג כנשואים כאמור :
 *כניסה הכלה לרשות החתן
 *פריסת סודר על ראשם ע"י חופה של בד מקושט כבגד (ובכך גם מראה החתן קיום חיובו להלביש הכלה לדלעיל)
 *לבישת ההינומא שנעשתה כבר ב'בעדעקינג'
 *ה יחוד שנעשה או ע"י כניסתם לחדר מיוחד לאחר ה'חופה' שלנו (למנהג האשכנזים) או בביתם (למנהג הספרדים וע"מ)

החופה דומה לאש"ל אברהם אבינו
החופה דומה לאוהל אברהם אבינו שהיה פתוח בארבעה צדדיה-לרמז לתקוותם שבייתם יהיה פתוח כמו אוהל אאע"ה.

(עזר מקודש אבן העזר נה:א)
דוגמה לחופת הר סיני
 "ויתיצבו בתחתית ההר, אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקדוש ברוך הוא עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם: אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם."

(שבת פח.)
 כמו במעמד הר סיני, שה' כפה עלינו ההר, בדוגמה לזה שמים חופה למעלה מראש החתן והכלה.

(מטה משה א)
דוגמה לנשואין של אדם וחוה
 "עשר חופות עשה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון בוגן עדן, שנאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה וגו'. מר זוטרא אמר: אחת עשרה, שנאמר: כל אבן יקרה. אמר רבי יוחנן: וגרוע שבכולן זהב, דקא חשיב ליה לבסוף"
 (בבא בתרא דף עה עמוד א)

"ת"ח בשעתא דאתכנש (ס"א דאתתקנת) לגבי אדם קודשא בריך הוא בריך לון הדא הוא דכתיב (בראשית א) ויברך אותם אלהים כחזן דמברך לכלה בשבע ברכות, מכאן אוליפנא חתן וכלה כיון דאתברכן בשבע ברכות אתדבקן כחדא כדוגמא דלעילא"

(זוהר תזריע מד:)
 כמו שברך ה' את אדם וחוה תחת הופתם, כן נוהגים גם כהיום לברך את בני הזוג תחת החופה.
חופה בפנים או בחוץ
 "ויציא אתו החופה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך".
 (בראשית טו:ה)

"יש אומרים לעשות החופה תחת השמים, לסימן טוב שיהא זרעם ככוכבי השמים."

(רמ"א אבן העזר סא:א)
 "וכן המנהג ברוב תפוצות ישראל מטעם זה ומטעם שאין סיבה לעשות 'בית' של החופה בתוך בנין אחר. אכן הרבה עדות עושים בפנים ואפילו בבית הכנסת (שהרבה נמנעים מזה מטעם חקות הגוים שעושים חתונות שלהם דווקא בכנסיות שלהם)-כי הם סוברים שעיקר הנשואין היא ע"י פריסת הבגד על הכלה.

(שדי חמד: חתן וכלה, ר' אביגדור אונא"מ מנהגי יהדות אשכנז, מנהגי ישורון)

הקפות הכלה

בתקווה לימות המשיח וקיום נבואתיה

"כִּי בָרָא ה' חֲדָשָׁה בְּאֶרֶץ נִקְבָּה תִסְוֵבב גִּבֹר"

(ירמיהו לא:כא)

"עבדין שבע הקפות ורזא דמלה נקבה תסובב גבר"

(תיקוני זוהר תקונא שתיתאה דף כג עמוד א)

הכלה מסובבת את החתן כביטוי תקוותה לקיום נבואת ירמיהו עם ביאת המשיח בב"א.

(מטעמים עט)

"אמר רבי תנחום א"ר חנילאי: כל אדם שאין לו אשה - שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה; בלא שמחה... במערבא אמרי: בלא תורה, בלא חומה; בלא תורה - דכתיב האם אין עזרתי בי ותושיה נדחה ממני, בלא חומה - דכתיב נקבה תסובב גבר."

(יבמות סב:ב)

מפני שהאשה שומרת על בעלה מפיתוי העולם. ע"כ מקפת הכלה את בעלה החתן כהבטחה לקיים את משמרתה.

(ר' אריה קפלן זצ"ל ע"פ מהרש"א שם)

שבעה איסורים ושבעה חיובים

"הוא אסור באמה ובאם אמה ובאם אביה, ובנתה ובנת בתה ובנת בנה, ובאחותה בזמן

שהיא קיימת"

(יבמות מ:)

"אלו הן העשרה דברים: מזונותיה, וכסותה, ועונתה, ועיקר כתובתה, ורפואתה, ולפדותה אם נשבית, וקבורתה, ולהיות ניזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה, ולהיות בנותיו ניזונות אחר מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים ממנו

יורשים כתובתה יותר על חלקם בירושה שעם אחיהם."

(שולחן ערוך אבן העזר סט:ב)

השבעה הקפות מרמזות לשבעה חיובים הנוספים מדרבנן שהחתן מקבל על עצמו עם הנשואין, וגם האיסורי ביאה שחלים עליו עם הנשואין.

(ר' אריה קפלן זצ"ל)

רמז להקפות הארץ בבריאת העולם

כל נשואין הסכ חידוש בריאת עולם, ע"כ הכלה שהיא כנגד כדור הארץ מסובבת את בעלה שבעה פעמים כבימי בריאת העולם.

(ר' אריה קפלן ע"פ שער הכונות, ענין סוכה, ח)

תפלה שזכות השבעה הנביאות ושבעה הרועים יעמוד בעדה

"שבע נביאות שנתנבאו להן לישראל"

(מגילה יד.)

הכלה מתפללת שבזכות שבעת הנביאות ושבעת הרועים שתהיה הצלחה בזיווגה

(ר' אריה קפלן זצ"ל)

כחיילים הצועדים סביב המלך

החתן דומה למלך ששריו וחייליו מצעדים מסביבו.

(טעמי המנהגים תתקסא)

הכלה עומדת בימין

נִצְבָּה שָׁגַל לִימִינְךָ בְּכַתֶּם אוֹפִיר :

(תהלים פרק מה פסוק י)

כמו בחיים החדשה של הזווג אפה שהכלה יעמידה ביד ימינו, גם בשעת החופה היא עומדת ביד ימינו-וגם זה מרומז ב'נצבה שגל לימינך' סופי תבות 'כלה'.

(רוקח שנג ומהרי"ל סד)

כיוון עמידת החתן וכלה

רבו המנהגים בכיוון עמידת החתן וכלה-נראה שהמנהג הקדום היה שהמברך פונה לכיוון ארץ ישראל והחתן וכלה פונים לפניו(מחזור ויטרי תעה). יש שהחתן וכלה פונים לעם והמברך להם כמו בברכת כהנים(עה"ש סב:ט) או שהחתן וכלה פונים דרומה(שגבם לא לעם ולא לארון הקודש והמברך פונה למזרח (כוון א"י) (מהרי"ל סד). במקומות שעושים בבה"כ יש שמקפידים שהחתן וכלה יפנו לארון הקודש (בה"ט סא:ז) בא"י רוב החופות נעשו שיפנו הזווג לכיוון הר הבית.

האירוסין

טעם עשיית האירוסין והנשואין בבית אחת

"מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, וברכת אירוסין בבית האירוסין. ברכת האירוסין"

(כתובות ז:ב)

חזינן מהגמרא שבזמן חז"ל לא נהגו לעשות את האירוסין והנשואין בבית אחת.

"שמנהג זה שנהגו לעשות אירוסין ונישואין ביחד לפי שאינם רוצים לעשות סעודה לאירוסין. שאם עושין אירוסין קודם לנישואין יהא גנאי לחתן ולקרוביו אם לא ירבו בסעודה כל היום. ולפיכך יש בני אדם שעושין אירוסין ונישואין ביחד ונפטר בסעודה

אחת...אבל במקומינו רגילין לעשותם במקום אחד. אך אין מברכין שתיהן על כוס אחד. ומברך ראשונה ברכת היין דתדיר. וברכת אירוסין ושותה. וחוזר ונותן יין ומברך ברכת היין ושש ברכות של נישואין."

(מחזור ויטרי סימן תסט)

וכן המנהג נפוץ בזמנינו לעשותם באותו מעמד, כל אחד נעשה על כוס יין נפרד. ויש עדות שגם היום מפרידים בין האירוסין לנישואין ועושים כל אחד מהם סעודה בפני עצמו.

ברכת אירוסין

מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, וברכת אירוסין בבית האירוסין. ברכת האירוסין מאי מברך? רבין בר רב אדא ורבה בר רב אדא, תרוייהו משמיה דרב יהודה אמרי: בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין.

(כתובות ז:)

נוסח ברכת האירוסין ומדוע נהוג לעשותה ע"י שליח

"כל המקדש אשה, בין ע"י עצמו בין ע"י שליח, מברך, (הוא או השליח), (טור) וי"א דאחר מברך, (סמ"ג והגהות מיימוני) וכן נוהגין: אקב"ו על העריות ואסר לנו הארוסות והתיר לנו הנשואות ע"י חופה בקידושין ברוך אתה ה' מקדש ישראל. (וי"א נוסח הברכה בלשון אחר, כי אומרים: א והתיר לנו הנשואות ב ע"י חופה וקידושין (טור), וחזקתם: בא"י מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין (כ"כ הרא"ש), וכן נוהגים במדינות אלו) ג ואחר שיגמור הברכה, יקדש.

(שולחן ערוך אבן העזר סימן לד:א)

"אך נהגו בכל מקום שאין החתן מברך אלא מסדר הקידושין הוא מברך כדי שלא יתבייש מי שאינו יודע לברך"

(בן איש חי פרשת שופטים ב)

גם מה שאחר מברך דוגמה לאדם וחוה אפה שה' היה המברך
(ע"פ בראשית רבה ח:יג)

כיום ברכת האירוסין על כוס וטעמה
"נהגו להסדיר ברכה זו על כוס של יין, ומברך עליו תחלה, ואח"כ מברך ברכה זו.
ואם אין שם יין או שכר, מברך אותה בפני עצמה".
(שולחן ערוך אבן העזר לד: ב)

שהקידושין תופסין בהן אסר לנו עד שתכנס לחופה, ומפני שהברכה היא כעין קדושה כדכתיבנא לעיל לפיכך נהגו כל ישראל לאומרה על הכוס ואע"פ שאין זה מעכב וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל,
(חידושי הריטב"א מסכת כתובות דף ז עמוד ב)

"נהגו להסדיר ברכת אירוסין על היין כיון שהיא ברכה של שמחה"
(בן איש חי שופטים ב)

המברך, החתן והכלה טועמים מין הכוס
"המברך ברכת אירוסין מברך בורא פרי הגפן, ואחר כך ברכת אירוסין, ושותה המברך,
וטועם החתן, ומטעים לכלה"
(ספר האורה חלק ב:יד)

"והמברך ברכת אירוסין או ברכת מילה צריך לומר בורא פרי הגפן. וליטעום".
(מחזור ויטרי סימן תעה)
ברכת אירוסין בעשרה וטעמה
"ברכת אירוסין צריכים עשרה לכתחלה"
(שולחן ערוך אבן העזר לד: ד)

"במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל - על ברכת מקור צריך קהל והיינו עשרה כמו הקהל את העדה (במדבר כ) ואין הקהל בפחות מעדה ועדה עשרה כדילפינן (ברכות דף כא:) מעדת מרגלים עד מתי לעדה הרעה יצאו יהושע וכלב. "
(העיטור)

"וכתב הרב בעל העיטור דברכת אירוסין נמי צריכה עשרה דהא נמי על עסקי מקור
"
(חידושי הריטב"א מסכת כתובות דף ז עמוד ב)

הקידושין בטבעת ונסחה
מקורות לפרטי נוסח אמירת הקידושין
"ת"ר: כיצד בכסף? נתן לה כסף או שוה כסף, ואמר לה הרי את מקודשת לי"
(קידושין ה:)

"אמ' להם הלל הזקן הוציאו לי כתובת אמותיכם הוציאו לו וכתוב בה כשתכנסו לביתי
תהיו לי לאנתו כדת משה וישראל"

(תוספתא פרק ד הלכה ט)

"אתמר לגבי כלה תהא לי מקודשת בטבעת זו"

(תיקוני זוהר תקונא רביעאה יט.)

כדת משה וישראל

"המקדש את האשה יביא עדים ויקדשנה בפניהם ויאמר לה תהא מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל"

(ספר האורה חלק ב' [ג] דין קידושין)

"אדעתא דרבנן מקדש - לכן אומרים בשעת קידושין כדת משה וישראל."

(תוספות כתובות ג.)

ובנוסה כהיום יש ל"ב אותיות כנגד ל"ב נתיבות חכמה וגם ל"ב הזכרת אלקים שבפרשת בראשית.

(סידור קול יעקב ועץ חיים שער הצלם ב)

נתינת הטבעת על האצבע הסמוכה לאגודל וטעמה

"נוהגים לשום הטבעת באצבע הסמוך לאגודל...משום כי במזמור השמים מספרים כבוד א-ל ששם נזכרה חופת החתן...יש חמישה פסוקים אשר תיבה שניה שלהם היא שם הוי"ה והם פסוק תורת ה' תמימה...וכשמתחיל תיבות אלו מן הגודל יבא השם ב"ה על אצבע הסמוכה לגודל וידוע כי במצות הקידושין יהיה יחוד השם והוא הטבעת עצמה כנגד יו"ד ויד החתן שתופשה בחמש אצבעותיו כנגד ה"א ראשונה ואצבע הכלה כנגד ו"או והיד שלה שפושטת לקבל הקידושין כנגד ה,א האחרונה" (בן איש חי שופטים ט בשם קמח סולת)

הפסקה בין האירוסין לנשואין ע"י קריאת הכתובה

"ויש שנוהגין להפסיק ביניהן ולקרות הכתובה כך כתוב בתשו' רש"י וברכת על הגפן מברך על שניהם לאחריהם דהוי הפסק. כך נראה לרבי' אב"י מרדכי"
(הגהות אשרי כתובות א:יב)

"וברכת אירוסין ונישואין נהגו לומר על שתי כוסות וטעמא דרגילים זה בלא זה כדאמר בכתובות (ד' ז:): מברכין ברכת האירוסין בבית אירוסין וברכת חתנים בבית חתנים ועוד דנהגו לקרות כתובה בינתים והוי הפסק ולכך מתכוונים ולכך צריך ב' כוסות"

(תוספות פסחים קב:)

נתינת הכתובה לכלה תחת החופה

כי מעכשיו בנשואין מסמן החתן והכלה בחיי ביתם נותנים לה הכתובה שצריך להיות אצלה בכל חיי הנשואין שלה

(תשב"ץ תסו)

הנשואין

ת"ח בשעתא דאתכנס (ס"א דאתתקנת) לגבי אדם קודשא בריך הוא בריך לון הדא הוא דכתיב (בראשית א) ויברך אותם אלהים כחזן דמברך לכלה בשבע ברכות, מכאן אוליפנא חתן וכלה כיון דאתברכן בשבע ברכות אתדבקן כחדא כדוגמא דלעילא,

(זוהר תזריע מד:)

מקורות לברכת חתנים

"כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, מה נדה שלא טבלה אסורה לבעלה, אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה. ומניין לברכת חתנים מן התורה, שנאמר ויברכו את רבקה ויאמר לה אחותינו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו. ומניין שאפילו אלמנה אסורה, שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו, ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן י"י את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם, ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מן הזרע אשר יתן י"י לך מן הנערה הזאת."

(מסכת כלה א:א)

ברכת חתנים על הכוס

"רובא דברכאן על היין אמאי אלא דאיהו סטרא דחדי לכלא על ההוא יין דאתנטיד בענבוי תדיר, ובגין כך ברכה קדמאה דאינון שבע איהו רזא דיין, יין עביד פרי (ס"א חידו) בין לעילא בין לתתא, גפן נטיל כלא ואפיק איבא לעלמא ואתערו דחדוה שמאלא"

(זוהר תרומה קסט:)

בורא פרי הגפן לפני שאר הברכות

"החופה מברכין קודם על הכוס...ואח"כ מברכין הברכות ובשבעת ימי המשתה בברכת המזון מברכין הברכות מקודם...והטעם דברכת הכוס תדירה ותדיר קודם ובעת הסעודה כשמברכין אחר ברכת המזון כדי שלא נראה שהכוס של ברכת המזון לכך מאחרין ברכת הכוס להורות שבא על ברכת חתנים"

(עה"ש אבן העזר ס"ב:ב)

ברכות חתנים בעשרה וטעמה

"מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים ר' אבהו אמר במקהלות ברכו אלהים, פירוש ואין קהל פחות מעשרה, פירוש רש"י ז"ל מדכתיב הקהל את העדה ואין עדה פחותה מעשרה"

(חידושי הריטב"א כתובות ז:)

"במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל - על ברכת מקור צריך קהל והיינו עשרה כמו הקהל את העדה (במדבר כ) ואין הקהל בפחות מעדה ועדה עשרה כדילפינן (ברכות דף כא:) מעדת מרגלים עד מתי לעדה הרעה יצאו יהושע וכלב. "

(העיטור)

פירוש בברכות חתנים

"...שהכל ברא לכבודו אינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד זכר לחסדי המקום שנהג עם אד"ה"ר שנעשה לו שושבין ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא וברכה זו לכך נתקנה ומשעת אסיפה היא ראויה לברך אלא מכיון שיש ברכה על הכוס הזקיקה לסדרה..."

וברכת יוצר האדם תקנוה ליצירה ראשונה של אדה"ר...ריעים האהובים - החתן והכלה שהן ריעים האוהבים זה את זה...כשמחך יצירך - כמו ששמחת את אדם הראשון...בגן עדן מקדם - דכתיב ויטע גן בעדן מקדם וישם שם וגו' (שם/בראשית ב'/.).

ברכות אלו שנסדרו על עסקי הזיוג אינו אלא מאשר יצר ואלך שאותה ברכה מתחילה לדבר בשניהם....

אשר יצר את האדם מדבר בזכר והתקין לו ממנו בנין עדי עד היא הנקבה והתקין לו ממנו - מגופו מצלעותיו...בנין עדי עד - בנין נוהג לדורות וחוה קרי לה בנין על שם ויבן את הצלע (בראשית ב).

שוש תשיש עקרה - ירושלים...לפי שאנו צריכין להעלות זכרון ירושלים על ראש שמחתינו שנאמר (תהלים קלז) תדבק לשוני לחכי וגו'....

שמח תשמח ברכה לחתן וכלה שיצליחו בשמחה ולב טוב ואשר ברא לשם כל ישראל וריעים אהובים הם החתן וכלה מברכין אותם שישמחו כשמחך יצירך בגן עדן מקדם כמו ששמחת את אדה"ר בעת היותו בג"ע...

...בראשונה מסיימין משמח חתן וכלה ובאחרונה עם הכלה לפי...ברכה ראשונה...תפלה היא שמתפללים ומברכין שיהו שמחים בהצלחה כל ימיהם...בסיפוק מזונות וכל טוב ובאחרונה שבח שמשבח להקב"ה שברא חתונת דבוק איש באשה ע"י שמחה וחדוה לפיכך יש לחתום..חתן עם הכלה (רש"י כתובות ז, ועה"ש אבן העזר סב: ב)

"כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"

(ישעיהו פרק מג פסוק ז)
לסיכום: ברכה ראשונה שהכל ברא לכבודו - יש מאין, השניה יוצר האדם, והשלישית אשר יצר את האדם בצלמו, כי ע"י יצירת חוה נשלמה מעשה בראשית: (שהכל באר לכבודו, יוצר האדם, אשר יצר את האדם בצלמו) "והרמ"ה פי' שנתקנה ברכה זו כדי להזכיר סבת הזווג שהוא עיקר יצירת העולם התחתון שלא נברא אלא לפריה ורביה שנא' לא תהו בראה לשבת יצרה וזהו כבודו של מקום שאין כבוד הבורא נודע אלא ע"י בריאותיו שנא' כל הנקרא בשמי ולכבודי וגו' כנגד שהכל ברא לכבודו. יצרתיו כנגד יוצר האדם. אף עשיתיו כנגד אשר יצר את האדם. בא"י יוצר האדם...שוש תשיש. ברכה זו נתקנה כנגד שמחת ירושלים העתידה שנמשלה לזווג חתן וכלה שנא' (ישעיה סב, ה) ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך" (ספר אבודרהם ברכת אירוסין ונישואין)

ששון ושמחה...גילה, רינה...

"עשר לשונות של שמחה-כנגד העשר הטבות שבעולם הבאה, ועשר פעמים שישראל נקראת כלה בתנ"ך"

(פסיקתא קמז, קמא)

"יש עשר לשונות של שמחה כנגד עשרה המאמרות שנבראו בהם העולם" (כד הקמח)

"ששון ושמחה(שנז' לפני 'חתן וכלה')-כי הוא הענין הראשון ודרך בעבודת ה' וממלא היא קודם לחתן וכלה עצמם"

(מטה משה יב)

קול ששון וקול שמחה

**"והשפתי מערי יהודה ומחצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה
פי' לחתונה תהיה הארץ"**

בברכה זו אנו מתפללים שבמהרה ה' יחזור מה שנחסר בגלותינו.

פרטי עניני הברכות

"שהכל ברא לכבודו אינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד זכר לחסדי המקום שנהג עם אדם הראשון שנעשה לו שושבין ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא וברכה זו לכך נתקנה ומשעת אסיפה היא ראוייה לברך אלא מכיון שיש ברכה על הכוס הזקיקה לסדרה עליו מידי דהוה אברכת בשמים וברכת על האור במוצאי שבת דאמרי' רבי מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס ורבי חייא מכנסן הואיל ויש

שם כוס וכן ברכת יוצר האדם"

(רש"י כתובות ח.)

מטעם הנ"ל ברכות אלו לא חותמות בברוך.

"שהכל ברא לכבודו ויוצר האדם - פותחת בברוך אע"פ שכל אחת סמוכה לחבירתה כיון דקצרות הן אם לא היה פותח בברוך היה נראה הכל ברכה אחת וכן אשר יצר אם לא היה פותח בברוך היה נראה שהיתה מתחלת מברוך יוצר האדם אשר יצר אבל שוש תשיש שהיא אחר ברכה ארוכה אין צריך לפתוח בברוך ואשר ברא פותחת בברוך לפי שמברכים אותה בפני עצמה כשאר פנים חדשות כדפירש בקונטרס

ועל שהכל ברא לכבודו ויוצר האדם פי' בקונטרס טעם אחר ור"ח פירש דיוצר האדם פותחת בברוך לפי שיש שלא היו אומרים אותה כדאמר בסמוך ואור"ת דבפרק קמא דברכות (דף יא:) גבי ברכת התורה גרסי' ר' יוחנן מסיים בה הכי והערב נא דברכה אחת היא דאי הוו שתי ברכות היה צריך לפתוח בברוך אע"ג דסמוכה לחברתה כיון שאותה שלפניה היא קצרה ובתר הכי גרסינן הלכך נימרינהו לתרווייהו ולא גרסינן לכולהו דאם כן הוה משמע דשלש ברכות הן." (תוספות כתובות ח.)

שבעה ברכות

ת"ח בשעתא דאתכנש (ס"א דאתתקנת) לגבי אדם קודשא בריך הוא בריך לון הדא הוא דכתיב (בראשית א) ויברך אותם אלהים כחזן דמברך לכלה בשבע ברכות, מכאן אוליפנא חתן וכלה כיון דאתברכן בשבע ברכות אתדבקן כחדא כדוגמא דלעילא,

(זוהר תזריע מד:)

"שביעאה איהו מקיים כלא ומהאי שביעאה מתברכאן כלא ודאי כללא דעשר אמירן בגין דדא כליל עילא ותתא, ועל דא כליל בהאי י' זיני דחדוה ששון שמחה חתן (ס"א וכלה גילה דיצה אהבה ואחווה שלום) וכלה אהבה אחווה גילה רנה דיצה חדוה שלום

וריעות למהוי כלה שלימו דכלא,"

(זוהר תרומה קסט:)

שבעה הברכות רומזת לשבעת הברכות שה' ברך את אדם וחוה: "ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים (1) פרו (2) ורבו (3) ומלאו את הארץ (4) וכבש' (5) וירדו בדגת הים (6) ובעוף השמים (7) בכל חיה הרמשת על הארץ" (בראשית פרק א פסוק כח)

שבעה כנגד הכוחות בבריאת העולם ושבעת הקולות של מתן תורה השבע ברכות- הם כנגדשבע כוחות של בריאת העולם ושבע קולות של מתן תורה (כלבו מד תשב"ץ תסו)

שש ברכות מתיחדות עם השביעית כנגדשבת וימי חול
ששת ימי בראשית-זכר ושבת וכוס של ברכה נקבהומיחדים אותם בברכתנו-
(ילקוט יצחק בשם כד הקמח: שבת)

שבע הטבות
"וכל מי ששרוי בלא אשה שרוי בלא טובה בלא ברכה בלא דירה בלא תורה בלא
חומה בלא שלום"
(טור אבן העזר סימן א)
 והנשוי בנשואין מקבל כל הדברים האלו-וממילא יש שבעה ברכות כנגד השבעה
 הטבות הבאות ע"י נשואין
(נחלת שבעה יב:ה)

שבע צורות קדושות
 "כתוב בספר הבהיר...כי שבע צורות(איברים) קדושות ברא הקב"ה...וצורה השביעי
 היא הנקבה...הרי שהאשה משלמת כל הז' צורות והקב"ה חבר בבריאת אדם כל הז'
 צורות יחד ואחרי כן הפריד הז'... ע"כ תקנו שבעת ימי המשתה וכן שבע ברכות
 וברכה שביעיתמשלמת כל שאר הברכות"
(מעבר יבוק כמובא בילקוט יצחק,עניני נשואין נג)

שבירת הכוס
"רב אשי עבד הלולא לבריה, חזנהו לרבנן דהו קא בדחי טובא, אייתי כסא דזוגיתא
חיודתא ותבר קמייהו, ואעציבו. (מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין-תוס' שם)"
(ברכות לא.)

זכוכית או חרס
 "רמזים בזה בזכוכית שיש לו תקנה אחר שנשבר שיחזרו ויתקנו אותו משא"כ
 בחרס"
(מהרמ"ט מובא בבן איש חי שופטים)
 באירוסין שוברים חרס כי אין תקנה לשבירתו, משא"כ בנישואין ששוברים זכוכית
 שיש בו תקנה.

זכר למדקש-שתתערבב שמחתינו עם אבילות ירושלים
 " ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה, או לשום מפה שחורה או שאר דברי
 אבילות בראש החתן (כל בו). וכל אלה הדברים כדי לזכור את ירושלים, שנאמר:
 אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי"
(רמ"א או"ח סימן תקס)
 שוברים הכוס שיערבבו שמחתינו עם קצת עצב שיהיה ממוזג.
(לבוש, שם)

זכר לשבירת הלוחות בשעת הקידושין בין ה' לכנסת ישראל
שבירת הכוס הוא זכר לשבירת הלוחות ואיך שנשברו הלוחות במקום החוטאים.
(שלחן של ארבע של רבינו בחיי)

שלא יפריע הס"א
שבירת הכוס הוא החלק לכפרות שלא יתערב הס"א
(ריקנטי, פ' שופטים)

זכר ליום המיתה

"אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא: לישרי לן מרן(שירה-רש"י) אמר להו: ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן! אמרי ליה: אנן מה נעני בתוך? - אמר להו: הי תורה והי מצוה דמגנו עלן"

(ברכות לא.)

שבירת הכוס מזכיר לנו שבסוף כולנו בני מוות-זה קרה לנו אחר חטא הראשון וגם בתוצאות החטא עלינו להרבות ולקיים המין האנושי.

(מהרש"א ופתח עינים שם)

אכן יש חיי עולם הבאה ותחיית המתים, וגם יש תשובה-שניהם יחזרו לנו להיות בריה חדשה כמו שאפשר לנמס הזכוכית ולעשות כלי חדשה.

(צל"ח שם)

סעודת החתונה

"ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו - עובר בחמשה קולות, שנאמר: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות. ואם משמחו מה שכרו? - אמר רבי יהושע בן לוי: זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שנאמר ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקל שופר וגו' ויהי קול השפר וגו' והאלהים יענו בקול... רבי אבהו אמר: כאילו הקריב תודה, שנאמר מבאים תודה בית ה'. רב נחמן בר יצחק אמר: כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה'"

(ברכות ו: ע"ש במהרש"א באיור ארוכה ואכמ"ל)

לשמוח ע"י דיבור

"אמר רב אשי: אגרא דבי הלולי - מילי" (לשמוח החתן בדברים-רש"י)

(ברכות ו:)

לכן עיקר שמחת החתן וכלה הוא ע"י ברכות ודיבורים שלשמחה ולא רק ע"י הריקודים וישתיק'

סעודת נשואין בלילה

"שהסעודה הראשונה של נשואין...בעת נשואי יצחק עם רבקה היה בלילה שהרי אליעזר...בא לעת ערב ועד שעברו כל אלה היה איזה שעות בלילה"
(הרחב דבר כמובא בילקוט יצחק, עניני נשואין תצא:נח)

ריקוד של מצוה-מצוה טאנץ'

"משום דאיתא בגמרא 'כיצד מרקדין לפני הכלה'...שבימי חכמי הגמרא היו מרקדין לפני הכלה, אך כעת בעוה"ר אין אנו יכולים לעשות כמותם שהיו קדושים...שהיו נוטלין את הכלה על כתפיהם והיו מרקדין עמהם...אנו חוששין להרהור עבירה ע"כ כל אחד מסבב עם הכלה ע"י מטפחת פעם אחת וקורין לזה הריקוד מצוה...לרמז לו ולהזכירו שיתכוון לשם מצוה ולא לשם דבר אחר ח"ו"

(כמובא בילקוט יצחק, עניני נשואין תצא:סה)

שתי כוסות לשבע ברכות-לא לעשות מצוות חבילות חבילות

"מברכין בה"מ על כוסא' ולוקחין כוס שני ומברכין..ברכות...שאר ברא וחוזר ולוקח כוס ראשון ומברך עליו בפה"ג לפי שאין עושין מצוות חבילות חבילות"
(כל בו, כמובא בילקוט יצחק, עניני נשואין תצא:מ)

שהשמחה במעונו

ופי' שהשמחה במעונו ר"ל שהשמחה שאנו משמחים לחתן ולכלה לא ממנו היא כי השמחה במעונו. על שם שאין לפני עצבות שנאמר (דהי"א טז, כז) עוז וחדוה במקומו.

וכתב בעל העטור ואבן הירחי שלכך תקנו שהשמחה במעונו ולא במכונו ולא בזבולו משום דאמרינן בחגיגה בפרק אין דורשין (יב, א) ז' רקיעים הם. וילון. רקיע. שחקים. זבול. מעון. מכון. ערבות. ומפרש שם מעון שבו כתות של מלאכי השרת אומרות שירה לפני המקום. והשירה היא השמחה לפני המקום כמו שנאמר (שופטים ט, יג) החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. לפי' אומרים שהשמחה במעונו"

(ספר אבודרהם ברכת אירוסין ונישואין)

בורא פרי הגפן-אחרי שאר הברכות

"החופה מברכין קודם על הכוס...ואח"כ מברכין הברכות ובשבעת ימי המשתה בברכת המזון מברכין הברכות מקודם...והטעם דברכת הכוס תדירה ותדיר קודם ובעת הסעודה כשמברכין אחר ברכת המזון כדי שלא נראה שהכוס של ברכת המזון לכך מאחרין ברכת הכוס להורות שבא על ברכת חתנים"

(עה"ש אבן העזר ס"ב:ב)

מברכים כדי להתיר הנאה

"החתן שנהנת בלקיחת האשה והוא רוצה ליהנות כן ברכת היין רוצה ליהנות אבל לא הותרה לו הכלה ליהנות...כי כלה בלא ברכה אסורה לבעלה..וע"כמברכין קודם על הנאת היין דמותר ליהנות תיכף...אבל אח"כ בברכת הנישואין בסעודה שאחר החופה הותרה לו הכלה ליהנות ממנה...בקורבתה וא"כ ברכת חתנים על מה שכבר נהנה וברכת היין על מה שרוצה ליהנות"

(מגיד תעלומה כמובא בילקוט יצחק עניני נישואין נ)

ענין פנים חדשות

"תנו רבנן מברכין ברכת חתנים בעשרה כל שבעה אמר רב יהודה והוא שבאו פנים חדשות ופירש רש"י והוא שבאו כל המשתה פנים חדשות בכל יום שלא היו שם אתמול: והוא שבאו פנים חדשות שלא אכלו עד עתה אפילו היו שם בשעת החופה. והרמב"ם כתב בפ"ב מהלכות ברכות (ה"י) אם היו האוכלים אחרים שלא שמעו ברכת נישואין בשעת נישואין מברכין בשבילם אחר ברכת המזון שבעה ברכות כדרך שמברכין בשעת נישואין:

ומ"ש רבינו ואינו נקרא פנים חדשות אלא אם כן מרבים בשבילם. כן כתבו התוספות (שם ד"ה והוא) והרא"ש (סי' יג) וכתבו עוד ושבת חשיבא כפנים חדשות דאמרינן במדרש מזמור ליום השבת אמר הקדוש ברוך הוא פנים חדשות באו לכאן ודרך להרבות בשבת שמחה ומנות. ואהא דאמרינן בגמרא (ח.) רב אשי איקלע לבי רב כהנא יומא קמא בריך כולהו מכאן ואילך אי איכא פנים חדשות בריך כולהו ואי לא אפוישי שמחה בעלמא הוא מברך שהשמחה במעונו ואשר ברא כתב הרא"ש (שם) יומא קמא יש מפרשים סעודה קמיתא ומיהו אם לא אכלו עד הלילה מברכין משום דלא גרע מפנים חדשות כיון דאכתי לא אכלו בני החופה."

(בית יוסף אבן העזר סימן סב)

אבילות

קבורת המת

"א"ר חמא בר חנינא מאי דכתיב אחרי ה' תלכו אפשר לו לאדם להלך אחרי השכינה והלא כבר נאמר אש אכלה הוא אלא הלך אחר מדותיו... הקב"ה נחם

**אבלים דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו אף אתה נחם
אבלים הקב"ה קבר מתים דכתיב ויקבור אותו בגי אף אתה קבור מתים"
(ילקוט שמעוני בראשית רמז לג)**

**האיסור לבזות את גוף המת, להגין עליו מכוחות הטומאה ולהכניס את הנפטר
למחיצת ה'**

**"טעם מצווה זו כדי שלא יתבזה אחרי שתבנית אבריו דומיא לעניינים עליונים
ובלילה נכנסים בו כוחות הטומאה המתאווים להתלבש בצלם קודש כדי להשלים
יצירתם שנבראו חסרי גוף שקדש עליהם היום ולהכי צריכים שימור וכל זמן שלא
נקבר אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה (דומיא דמי שמתה אשתו לא ישא
אחותו עד שיקברנה) מעכבת ומאחרת גזירותיו של יוצר כל ית' לא ימצא מנוח אשר
ייטב כי אם אחר הקבורה"**

(הריקנטי)

ענין הקבורה

**"שהוא משרש קין שיצא מתערובת זוהמא של הנחש...ע"י קבורת הגוף בקרקע
תתעכל אותו זוהמא שנתערבה בנפש ע"י חטאה של אדה"ר וישאר נקי מן
הזוהמא...הפך אותיות קין כי מן הקין נעשה נקי"**

(שער המצות, ויחי)

טהרת המת

**"לפי שהנשמה יוצאת מן הגוף רואה פני השכינה ומחמת פחד פולט זרע ומטמא את
הגוף"**

(תשב"ץ כמובא בילקוט יצחק רסה)

שימת עפר מארץ ישראל

"שנאמר 'וכפר אדמתו עמו' (מכלל יופי כמובא בילקוט יצחק רסה: מח)

תלישת עשבים

**"מה שנוהגים לתלוש העשבים כתב הרוקח והתשב"ץ נרמז מהאי קרא 'יציצו ויפרחו
מעיר כעשב הארץ שיהא מציצין המתים כמו עשב בתחית המתים ולפי שנמשלו
לעשב תולשים עשב "**

(ילקוט יוסף רסה: נא)

טעמי אבילות-עיקר עניינה

טעם אבילות שבעה ימים

**"ויעש לאביו אבל שבעת ימים, מכאן שאבילות שבעת ימים, ואמרי לה מכאן
ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים (ויקרא ח לג) ולמה עושין שבעה ימי
אבילות כנגד שבעת ימי המשתה, אמר להם הקב"ה בעולם הזה נצטערותם עם
הצדיק, ושמרתם לו אבל שבעת ימים, לעולם הבא אני מחזיר אותו האבל לשמחה,
שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם (ירמיה לא יב), וכשם
שאני מנחם אתכם, כך אני מנחם לציון, שנאמר כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה"
(מדרש תנחומא פרשת ויחי יח)**

הנשמה מתאבלת

**"כל ז' יומין נשמתא אזלא מביתא לבי קברי ומקבריה לביתיה ואתאבלא עלוי
דגופא"**

(זהר בראשית)

"דז' דינין מחלפין עליה דבר נשכד נפיק מהאי עלמא" (זוהר שמות)

וחיי יתן את לבו

"כי אדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה, כי מהיותו בעל חומר לא יתפעל לדבר בכוח עד שיוציא העניינים מן הכוח אל הפועל. על כן בבוא אליו עונש מקרה מות באחד מקרוביו אשר הטבע מחייב האהבה להם תחייבנו התורה לעשות מעשים בעצמו אשר יעוררוהו לקבוע מחשבתו על הצער שהגיע אליו, ואז ידע ויתבונן בנפשו כי עוונותיו גרמו לו להגיע אליו הצער ההוא, כי ה' לא יענה מלבו ויגה בני איש כי אם מצד חטאים וזאת היא אמונתנו השלימה אנחנו בעלי דת יהודית יקרה ובתת האדם אל לבו עניין זה במעשה האבילות דעתו לעשות תשובה וכשיר מעשיו"
(ספר החינוך, רסג)

טעם מצוות אבילות מבואר כדי שיתן את דעתו ויחשוב ביום המיתה וישוב בתשובה ואם היה הולך לעסקיו ולמלאכתו היה שוכח את מתו ביום המר...ראוי לחוש לכבוד הצורה העליונה אפילו אחר המיתה "

(מצודת דוד לרדב"ז)

קריעה ומקורה

"ויקם המלך (דוד) ויקרע את בגדיו, אמר רמי בר אבא מניין לקריעה מעומד דכתיב ויקם איוב ויקרע את מעילו. ודילמא מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי ויגז את ראשו הכי נמי אלא מהכא ויקם המלך (דוד) ויקרע את בגדיו. ודילמא ה"נ מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי וישכב ארצה הכי נמי והתניא ישן על גבי המטה על גבי כסא ע"ג ספסל או על גבי קרקע או על גבי אורייני, גדולה מכולן אמרו אפילו ישן על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו, א"ר יוחנן שלא קיים כפיית המטה, א"ל כעין ארצה"

(ילקוט שמעוני שמואל ב רמז קמט)

מקורי הלכות אבילות

"לספר ולכבס...כדי שלא יכנסו לרגל וכשהן מנוולין" (ומחילא אסור לאבל כדי שיהיה מנוול)
"אבל אסור בתספורת מדאמר להו רחמנא לבני אהרון "ראשיכם אל תפרעו" מכלל דכולי עלמא אסור"

(מ"ק יד)

"אבל אסור להניח תפילין, מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל (יחזקאל כ"ד) (שאבילות של יחזקאל היה משונה מאבילות רגילה) פאוך חבוש עליך - מכלל דכולי עלמא אסור"

"אבל אסור בנעילת הסנדל, מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל (יחזקאל כ"ד) ונעליך תשים ברגליך - מכלל דכולי עלמא אסור."

(שם טז.)

אבל חייב בכפיית המטה, דתני בר קפרא: דמות דיוקני נתתי בהן, ובעונותיהם הפכתיה - כפו מטותיהן עליה.

"אסרו...כלים חדשים"

(שם, כג.)

"על כל מתים...נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום"

(שם, כב.)

"אבל אסור ברחיצה דכתיב (בשמואל ב:יד'-ויאמר אליה התאבלי נא)...ואל תסכוני שמן...(כאשה זה ימים רבים מתאבלת על המת') ורחיצה בכלל סיכה" (שהרחיצה קודמת לסיכה-רמב"ם)

(שם, טו:)

"אבל אסור בעשיית מלאכה, דכתיב (עמוס ח') והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור במלאכה - אף אבל אסור במלאכה"

(שם)

"אבל אסור בשאילת שלום, דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל (באבילתו על אשתו) (יחזקאל כ"ד) האנק דם, אבל אסור בדברי תורה, מדקאמר רחמנא ליחזקאל דם (מדברי תורה)."

(שם)

נחום אבליים שלא כהלכה

"אם היו יסורין באין עליו או שהיה מקבר את בניו לא יאמר לו כדרך שאמרו חבריו לאיוב הלא יראתך כסלתך זכר נא מי הוא נקי אבד". (ילקוט שמעוני משפטים רמז שמט)

"לא תתגדדו"

"לפי שאתם בניו של מקום ואמם ראויים להיות נאים ולא גדודים ומקורחים" (רש"י דברים יד:א)

לאחר מיתה - עונשו ושכרה

"הכתוב מדבר, [שנאמר] והוא ילונו בעמלו (קהלת ח' ט"ו). וכי יש אכילה ושתייה שמלוין את האדם בקבר, ומי מלווה את האדם לקבר זו תורה ומעשים טובים" (מדרש זוטא קהלת ב:כד)

"דתנן ההוא מלאך הממונה על בית הקברות נכנס לקבר בשעה (שנפטר) [שנקבר] עומד עליו ומביט ואומר אוי לו לפלוני זה אוי לעינים שנהנו מהעולם הזה בעבירה או להם לידיים ולרגלים שהלכו בהבלי העולם אמר הגוף אני איני רואה הנפש הוא המנהיג שלי. אומרת הנפש אני איני יודעת לילך והם השנים דוגמת העור והפסח. מה עשה מכניס הנפש לתוך הגוף ודן אותם ג' ימים זה אחר זה לאחר שלשה ימים נדון מפיו ומידיו ומרגליו. לאחר מכאן הגוף נבקע ורימה ותולעה עולה עליו והנפש מתאבלת עליו דכתיב [איוב יד] אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל. ואומרת [קראן לי מרה] אני מלאה הלכתי לאותו העולם וריקם השיבני ה' לזה העולם בלא מעשים ובלא תורה. ואשרי מי שתלמודו מתקיים בידו בזמן שהולך אדם לבית עולמו. שאפילו בקבר שפתותי"ו רוחשת והם שושני"ם א"ת שושנים אלא ששוניים מפני שתורתם מגינה עליהם הה"ד בשכבך תשמוד עליך" (זוהר חדש רות מא.)

"מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך ושל רשעים שוטטים בכל העולם ולא ימצאו מנוח לכף רגליהם ואינה עולה למקום שנגזרה משם עד י"ב חדש עד שיכלה הגוף מה היא עושה הולכת וחוזרת על הקבר וקשה עליה ראית הגוף נרקב ושהוא רמה ותולעה ולמה"ד לאדם שהיה לו בית נאה ונופל מה הוא עושה הולך ורואה אותו בכל יום שצומח בו קוצים וכסו פניו חרולים וגדר אבניו נהרסה ובוכה ומתאבל עליו בשביל שהוא רואה כך, וכן הוא הרוח שוטט בכל העולם וחוזר לקבר, וכן אמרז"ל קשה רמה למת כמחט בבשר החי, ומנין שהנפש מתאבלת עליו שנאמר (איוב יד) אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל"

(מדרש תנחומא ויקרא ח:ח)

"ובשעה שהצדיק בא אצלם מפשיטין מעליו הבגדים שעמד בהן בקבר ומלבישין אותו ח' בגדים של ענני כבוד ושני כתרים נותנין על ראשו אחד של אבנים טובות ומרגליות ואחד של זהב פרוים ונותנין שמונה הדסים בידו ומקלסין אותו ואומרים לו לך אכול בשמחה לחמך ומכניסין אותו למקום נחלי מים מוקף ת"ת מיני ורדין והדסים וכל אחד ואחד יש לו חופה בפני עצמו לפי כבודו שנאמר כי על כל כבוד חופה ומושכין ממנה ד' נהרות א' של חלב וא' של יין וא' של אפרסמון וא' של דבש, וכל חופה וחופה למעלה ממנה גפן של זהב ול' מרגליות קבועות בו וכל אחד מבהיק זיו כזיו הנוגה, וכל חופה וחופה יש בה שלחן של אבנים טובות ומרגליות. וששים מלאכים עומדים לראש כל צדיק וצדיק ואומרים לו לך אכול בשמחה דבש שעסקת בתורה שנמשלה כדבש שנאמר ומתוקים מדבש ושתה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית שעסקת בתורה שנמשלה כיון..."

(ילקוט שמעוני בראשית רמז כ)

פאות הראש והזקן

להרחיק מכל שמץ של עבודה זרה

והמצוה המ"ג היא שהזהירנו מהעביר שער הצדעים והוא אמרו יתעלה (קדושים יט) לא תקיפו פאת ראשכם. והאזהרה מזה גם כן כדי שלא נתדמה לעובדי ע"ז כי כן היו עושים כומרי עבודה זרה שהיו מגלחים שער הצדעים לבד. ולכן הוצרכו שיבארו במסכת יבמות (ה א) ואמרו הקפת כל הראש שמה הקפה, כדי שלא תאמר כי תכלית מה שיישמר הוא גלוח הצדעים והניח שאר השער כמו שיעשו כומרי עבודה זרה אמנם כשיגלח הכל אין בזה דמיון בהם הנה הודיענו שאינו מותר לגלח הצדעים בשום פנים לא בייחוד ולא עם הראש.

(ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה מג)

"כדי להרחיק ממנו ולהשכיח מבין עינינו ומכל מעשינו כל עניין עבודה זרה (כי היה ההנהגה של כומרי ע"ז דווקא להשחית פאות הזקן וראש⁷⁰) וכל הנעשה בשבילה... שהיא (השחתת פאות הראש והזקן) למזכרת עון תמיד אחר שהיא דבר קבוע בגוף"

(ספר החינוך, רנה)

וכן הוא בשאלות ותשובות מן השמים של ר' יעקב ממרויש מבעלי התוספות: "לא אסרה תורה הקפת הראש אלא שלא יראו ישראל כמשמישי עבודה זרה, וכל המקל בכל חשש של עבודה זרה מקילין לו ימיו וכל המחמיר מאריכים לו ימיו ושנותיו"

להרחיק את מין הזכר ממין הנקבה ולרמוז שלא להשחית את ה' החושים "טעם ע"ד הפשט לפאת זקן... כדי שלא יבטל הסימן שהקב"ה רשם מין הזכר להבדיל ממין הנקבה כי העושה כן הפך השם הוא עושה כמו שזרע כלאים ובכל מהה שעשה במעשה בראשית חייב בהם למינהו... טעם ע"ד רמז... לפי שכל פעולתיו של האדם נמשכות אחר החושים שבו ואין להשחיתם ממלאכתם... אבל ראוי לו שישתפק בהם בדבר המותר... לצורך קיום גופו... וע"כ נאסר ההשחתה בתער בה' פאות נגד ה' חושים והוא אזהרה לאדם... רמז שא"א להעביר ממנו החושים לגמרי כי היה מאבד גופו ומשחית את עצמו אבל היתר הגילוח במספרים כנגד מה שראוי להשאיר פעולת החושים במקצת יחיה ויתקיים בהם"

(רבינו בחיי)

⁷⁰ הנהגה זו עדיין קיימת אצל הכומרי וניירי הנוצרים (כפי שידוע שרוב מנהגי הנוצרים הגיעו מעובדי עבודה זרה שקידמום) שמגדלים בלוריות, ומשחיתים פאות ראשם ע"י שמסתפרים בעיגול סביב ראשם ופשיטא שגם משחיתים את זקנם בתער כרוב אומות העולם

לא להידמות לפסלים

"על הפסוק 'פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל' (דברים ד: י"ט) אמרו במדרש שזה הולך על איסור גילוח פאות הראש והזקן. לכאורה מה קשר לזה ועשיית פסל? והסביר החתם סופר – מכיון של פסל לא ניתן לעשות זקן ופאות כפי הטבע לכן נהגו הגלחים לגלח ראשם וזקנם לכבוד פסלם וכן נהגו אח"כ העם אחריהם נמצא שאיסור גילוח פאות ראש וזקן הוא כדי שלא תעשו עצמכם לפסל" (התורה והמצווה א:פו)

להורות שעם ישראל הם זקני כל האומות

צוותה התורה"ק לעם ישראל כי ישאו זקנם... ולהראות לכל העמים כי הם הראשונים והזקנים מכל העמים (נועם המצוות)

להסתיר את חלקי הראש שביסודם הם בהמיים

"שער הצדעים הוא כיסוי טבעי לאחורי הראש... והיא מדגישה את מעלתו היחידה – היסוד הרוחני(שנמצא בחלק העליון של הראש)... הזקן יעלים אותם חלקי הפנים שעיקר פעולתם היא חושנית והמסתכל בקלסתר פניו של האיש יראה בו רק את חלקיו הרוחניים" (רש"י הירש-פירושו על התורה ויקרא יט:כז)

הדרת הפנים

"אין זקן אלא מי שקנה חכמה, שנאמר: (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו" (קידושין דף לב.ב)

"הפאות והזקן הם אור הפנים הדרת פנים בחי' השגת החכמה כמ"ש והדרת פני הזקן. שהזקן הוא הדרת פנים אור הפנים שהוא בחי' חכמה כמ"ש חכמת אדם תאיר פניו... בחי' שלש עשרה מדות... וע"כ אסור להעביר תער על הזקן והפאות כי שם עיקר החיים ואריכות ימים שזה בחי' זקן... ואינו בדין שיונף המקצר על המאריך כשחז"ל לענין המזבח"

הפאות והזקן-חסד דין ורחמים

"ב' פאות וזקן כנגד ג' רגלים שהם כנגד ג' אבות שהם ימין ושמאל ואמצע. ועיקר אור הפנים הוא הזקן והוא עיקר השגת החכמה. וע"י ב' פאות שהם בחי' ימין ושמאל שזה בחי' חסד ותוכחה כי חסד הוא ימין והתוכחה הוא בחי' גבורות בחי' שמאל וע"י זוכין לבחי' זקן בחי' אור הפנים" (ליקוטי הלכות גילוח א)

צורה היהודי

"עיקר הדת ישראל ועיקר היהדות תלוי בזקן ופאות ובהם ניכר היהודי כי הוא מזרע ברוך ה' מזרע ישראל. ומי שרוח אחרת עמו ח"ו ורוצה לכפור ח"ו באלקי ישראל תחלת הכפירה הוא שמשליך ח"ו מעליו הזקן והפאות" (שם ג:ב)

הזרוע והלחיים

"וכבר כתב הר"ם ז"ל כי כמו שזכו בכל הראשיות כן זכו באלו שהם ראשיתו שהאדם עולם קטן חלוק לג' עולמות, כמו שהעולם בכללו חלוק לג' עולמות עולם העליון, והאמצעי, והתחתון, כן באדם הראש וכל איבריו כנגד עולם העליון, והלב וכלי הנשמה עד הטרפס המפסקת כנגד עולם האמצעי, וכלי המאכל ואצטומכ' וכבד וטחול ובני מעים כנגד עולם התחתון, וצוה שיתנו לכהנים הראשיות הלחיים שהם ראשית הראש עם הלשון שהם מבחר איברי הראש, והזרוע ראשית העולם האמצעי, והקיבה ראשית בני מעים."
(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת שופטים ד"ה ויש מעלה)

"ודרך דרש, כי הכהן הוא שוחט השלמים, הזרוע - שכן זרועו בשחיטה, והלחיים - שכן הברכה, והקיבה - שכן הבדיקה. ועל דרך הפשט, כי אלה טובים משאר הבשר. גם הזכיר דבר לוי, כי גם הם יורו התורה בשערים. והעז דברי הימים"
(אבן עזרא דברים יח:א)

"טעם מצווה זו כנגד שלשה הפעולות טובות שעשה פנחס זרוע כנגד 'ויקח רומח בידו' הקיבה כנגד 'האשה אל קבתה' והלחיים כנגד 'ויעמוד פנחס ויתפלל' "
(הריקנטי)

"נמצא שכל אלו המתנות לכהן הם בזכות פינחס שקינא על מעשה זימרי... כי מעשה זמרי עם בנות מואב היה בדבר בלעם... כי בלעם ועמלק הם הם עיקר זוהמת הנחש שהוא תאוות הגוף והחומר תאוות היצר הרע שעיקר התגברותם הוא בתאוות ניאוף... ועיקר המלחמה בין הנפש והגוף הוא בתאוה זאת... פינחס שקינא על מעשה זמרי והכניע תאוות ניאוף והכניע החומר והגוף בחי' בהמה והגביר והעלה הנפש בחי' אדם... ע"כ צריכין ליתן מתנות לכהן... כנגד מעשה פינחס שזכה להכניע זוהמת החומר... שזה עיקר התיקון של הבהמה... שצריכין זובחי הזבח שהם שוחטים לתקן^{A70}

(ליקוטי הלכות שחיטה ד:טו)

"כדי לתקן תיקון האכילה בשלימות... נותנין מתנות כהונה שזה בחי' צדקה... גם הכהן הוא בחי' ת"ח והרב הכלול מכמה נפשות ישראל כ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה... כי עיקר תיקון האכילה תלוי עי"ז שנותנין צדקה למי שמקודש בקדושה יתירה... שע"י דייקא נתתקן האכילה שזה בחי' תיקון המזבח...^{A70} כי שכן הוא לכם חלף עבודתכם... כי ע"י זה נתתקן בותר תיקון המזבח"
(ליקוטי הלכות מת"כ א:א)

"ויעמוד פנחס ויפלל... בחי' תיקון השחיטה ע"י החרב פיפיות במקום הצוואר... וע"כ צריכין כנגד העובדות של פנחס ליתן מהבהמה לכהן להכניע רוח הבהמיות"
(שם ב:ג)

פטר חומר

"כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים וגו' אמר הקב"ה בשביל חיבתם של ישראל שניתני סדרו של עולם באיזה צד כתבתי בתורה שיהא חמור נפדה בשה שנא' (שמות לד) ופטר חמור תפדה בשה אני לא עשיתי כן אלא פדיתי שה בחמור המצריים שנקראו חמור שנאמר (יחזקאל כג) אשר בשר חמורים בשרם וישראל נקראו שה שנאמר (ירמיה נ) שה פזורה ישראל והרגתי בכוריהם והקדשתי

^{A70} עיין בערך שחיטה דלקמן

בכוריהם של ישראל שנא' כי לי כל בכור בבני ישראל ביום הכותי כל בכור וגו' ואת בהמת הלויים תחת כל בכור בבהמת בני ישראל שכן את מוצא שהרג המקום בכורי בהמת מצרים הציל בהמות ישראל ולכך הקדיש לשמו בכורי בהמות ישראל וכן היא אומר כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור וגו'"

(במדבר רבה ד:ה)

רמז לגלגול הנשמה עד שנפדה בתורה ומע"ט

"כל פטר רחם לכל בשר וגו' ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, פקודא דא לפדות פטר חמור לפדות לעלמא דאתי ואי קודם דאזיל להווא עלמא לא יפדה נפשיה ורוחיה ונשמתיה באורייתא עתיד לאחזרא להאי עלמא כדבקדמיתא (איוב לג) ישוב לימי עלומיו ולקבל נפשא ורוחא ונשמתא כתיב (שם) הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וישראל בגין דפדיון דלהון הוה בלא תורה דאיהו כסף כסופא דעלמא דאתי אהדרו תלת זמנין אחרנין בגלותא ובפורקנא בתרייתא דפורקנא דלהון יהא באורייתא לא יהדרון לעולם בגלותא"

(זוהר - רעיא מהימנא קורח קעח:)

אזהרה תקיפה- אם לא יפדה יכלה

קדושת הבכור, תוצאה של ליל הריגת הבכורות במצרים, גם מכריז לנו אזהרה תקיפה לכל נכסנו "אם לא תפדה וערפתו"- כל מה שלא פודים ברוח הכרת הטוב להקב"ה, אתה בעצמך תכלה

(רש"י הירש, הכתבים המקובצים, ניסן ג:ב)

פדיון יצחק ממחשבת עם דומה לחמור

"העם הדומים לחמור שהיה אליעזר וישמעאל היו רוצים שימות יצחק שם והקב"ה הצילו שהזמין שה במקומו... כדי שיזכור הפלא הגדול... שפדה הקב"ה המחשבת עם דומים לחמור"

(קרוב אליהו כמובא בילקוט יצחק כב:ג)

שסעייו ישראל בשעת יציאתם ממצרים וחל עליהם קדושה

"שסעייו ישראל בשעת יציאתם ממצרים. שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים... טעונים מכספה וזהבה של מצרים"

(שפתי חיים ע"פ רש"י וגמ' בכורות ה:)

ולכן, מסביר הספורנו חלה עליהם קדושה וראוים לפדיון

ריבית

ומשלם לשונאיו אל פניו, וכתוב (תהלים צב) בפרוח רשעים כמו עשב, אבל לעתיד לבא הקב"ה פותח אוצרותיו לצדיקים עבדיו בגן עדן, והרשעים שאכלו את הריבית נושכין בשיניהם את בשרם ותוהין שנאמר (קהלת ד) הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו ואומר הלואי היינו פועלין וטוענין על כתפנו שנאמר (שם /קהלת ד') טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל והעניים עמו של הקב"ה שנא' (ישעיה מט) כי נחם ה' עמו וענייו ירחם"

(מדרש תנחומא משפטים ט)

"משרשי המצוה, כי האל הטוב חפץ בישוב עמו אשר בחר, ועל כן צוה להסיר מכשול מדרכם לבל יבלע האחד חיל חברו מבלי שירגיש בעצמו עד שימצא ביתו ריקן מכל טוב, כי כן דרכו של ריבית, ידוע הדבר, ומפני זה נקרא נשך. ובהמנע מן המעשה הזה ערב וסופר ועדים ימנעו בני אדם ממנו."

(ספר החינוך מצוה סח)

שבכל עסק עיניו של אדם נשואות להקב"ה

"טעם לאיסור ריבית מביא הכלי יקר שעל ידי כך מסיר את בטחונו מהקב"ה, שבכל עסק עיניו של אדם נשואות להקב"ה לפי שהוא מסופק אם ירויח בעסק זה או לא. אבל הנותן בריבית שריווח שלו ידוע מראש והוא סומך על הלווה ואין לו הפסד ממילא יסיר בטחונו מהשי"ת"

(כמובא ב'התורה והמצווה' ב:ק"ח)

וכעין זה שמעתי מרבתי טעם לענין הריבית שנידע ונרגיש שכספינו אינו שלנו אלא הוא מתנה מה' ולכן הוא משעבד לתנאים שציוה ה'.

להציל העני מעבדות

"שהזהירה התורה לגמול חסד עם העני הלוה... כי זה העני אשר מטה ידו עד שהוכרח לבא לידי הלוואה מאחרים... בחי' עבדות בחי' 'עבד לווה לאיש מלוה'... לחוס על הלוה לבלי להיות לו כנושה כדי... לעלתו מעבדות לחירות כי עיקר ההלוואה הוא בשביל להחזיק ביד הלוה אולי יוכל להרחיב ידו עיי' שיזכה לפרנסה עיי'ז"

(ליקוטי הלכות פסח ו:יב)

כבר קיבל המלוה את שפעו של ממון הלוה

"כשהוא מלוה לחבירו מעות בזה הוא קונה אותו כשרז"ל עבד לווה לאיש מלוה כי נעשה גופו משועבד אליו... ומאחר שקנה המלוה נפשו של הלוה... נמצא שלוקח אצל הלוה שכר גדול בשביל המתנת המעות דהיינו השפע של ממון שמקבל המלוה... כי כל נפש יש לה שפע של ממון... ע"כ אסור ליקח אצלו עוד ריבית מאחר שכבר קבל שכר גדול כל ימי ההלוואה."

(ליקוטי הלכות רבית א)

להתאחד ולהתרחק מן הפירוד

"ר' יצחק פתר קרייה בזה שהוא מלווה ישר' / ישראל' ביריבית / בריבית, והיתה עינו צרה להלוותו שלא בריבית, והוא מלוה אותו בריבית, ולא ידע כי חסר יבואנו (משלי שם / כ"ח), דכת' מרבה הוננו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו"
(פסיקתא דרב כהנא יא)

"עיקר כח היצה"ר נמשך מריבוי השינויים כי השורש הכל שם הכל אחד ואין שם שום שינוי ח"ו... ותיכף שיצאה הבריאה מכח אל הפועל ונתהווה בחי' שנים... נתהווה תיכף שורש אחיזת שקר... כי הכל נברא... שרק האדם יש לו כח הבחירה... שיש יצר טוב ויצה"ר..."

וזהו בחי' גודל המעלה של צדקה וג"ח ששקולה ככל התורה כולה. כי עיי' צדקה מרבה שלום ואהבה... מאד ומבטל אחיזת הסי"א מהשינויים עד שנכלל הכל באחד שזה יקר מן הכל...

ועיקר מעלת ההלוואת חן הוא ההמתנה שממתין לחבירו עד אשר ישלם לו שעיי' זה מבטל את בחי' הזמן ונכלל בבחי' למעלה מן הזמן... עיקר הבחירה והנסיון הוא ההמתנה מחמת שאין רואים בעינים השכר... שמאמין בהשי"י ועושה צדקה וג"ח וממתין להשי"י... נמצא שעיקר מעלת הצדקה וג"ח הוא ההמתנה שעיי' מקשר עצמו לבחי' למעלה מהזמן ומבטל כל השינויים... וע"כ עון רבית חמור מאד מאד כי הרבית

הוא אגר נטר שנוטל שכר בשביל המתנת מעותיו שמלוה לו. ובזה מגביר אחיז' הזמן ביותר ומגביר הרע הנאחז בשינויים הנאחזים בזמן מאחר שאינו מאמין להשיי להמתין לחבירו ההלוואה ולגמול עמו חסד שע"י זה היה מבטל הזמן הנאחז בהממון ביותר"

(ליקוטי הלכות רבית ה:א-ה)

שמיטה

ו"א"ר יצחק בשומרי שביעית הכתוב מדבר, בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום א' לשבת אחת לחודש א' שמא לשאר ימות השנה ודין חמי חקליה ביירה כרמיה ביירה ויהבי ארנונא ושתיק יש לך גבור גדול מזה"

(ויקרא רבה א: א)

"א"ר שמעון להנחיל אוהבי י"ש מאי יש דא רזא דיובל ושמיטה [יש ר"ת יובל שמיטה] דלא מסר יתהון קב"ה לשאר עמין אלא לעמא קדישא ובשעתא דישראל נטרין שתא דשמיטה כדקא יאות נשמתהון דצדיקא משתעשען בגנתא דעדן ואתהדרו חזתין ועלייהו אתמר וקוי ה' יחליפו כח [ישעיה מ]. ותו כלהו נשמתין קב"ה טביל לון בנהרא דחמשין דבגנתא דעדן דלעילא ואתקרי נהר דינור וברזא דשמיטה ויובל קביל קב"ה צלותא דשרה רבקה רחל ולאה וזלפה ובלהה דהא כולהו אתרשימו בה"א ה"א [דהיא] שמיטה ויובל. ובגין דחזת רחל דאתרמיז שמיטה ויובל בשמא דלאה והיא לית לה רשימו דה"א מיד אמרה הנה אמתני בלהה דאית בה תרי. סופיה דיוב"ל ברישא דשמא דלאה ובסיפא דשמא דרחל":

(זוהר חדש בהר פב.)

הקב"ה הוא הבעלים על כל העולם

"משרשי המצוה על צד הפשט, שרצה השם להודיע לעמו כי הכל שלו, ולבסוף ישוב כל דבר לאשר חפץ הוא ליתנה בתחילה, כי לו הארץ, כמו שכתוב [שם, שם כ"ג] כי לי הארץ. ועם מצוה זו של ספירה שנה שנה ירחיקו עצמם שלא יגזלו קרקע חבירם ולא יחמדוה בלבם, בדעתם כי הכל שב לאשר חפץ האל שתהיה לו."

(ספר החינוך מצוה של)

להרגיש את צערם של העניים

"ואמנם כל המצות אשר ספרנום בהלכות שמיטה ויובל מהם לחמלה על בני אדם והרחבה לבני אדם כולם, כמו שאמר ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל וגו', ושתוסיף הארץ תבואתה ותתחזק בעמדה שמוטה, ומהם חנינה בעבדים ועניים כלומר השמטת כספים והשמטת עבדים"

(ספר מורה הנבוכים ג: לט)

"דין השמיטה והיובל, והצדקה די מחסורו - אמנם זה כולו קרוב לפזרנות, כדי שנתרחק מקצה הכילות מרחק רב, ונתקרב לקצה הפזרנות, כדי שתיקבע בנו הנדיבות"

(שמונה פרקים לרמב"ם ד)

ובאר בספר התורה והמצווה:

"אמרה תורה שלא יעבוד שדהו, וירגיש הטעם "מה נאכל" ואז ירחם כל השנים על העני בזכרו שגם הוא עצמו הוצרך והרגיש הטעם של "מה נאכל"

שמיטה -לזכור לחיות למטרות עליונות

"השמיטה עוזר לנו לצאת מאפילת מחשבותינו ושעבוד עבודתנו ולזכור שלא שלחנו לכאן להיות עבדים נמכרים להאדמה אלא לחיות ולעבוד לתכלית העליונה"
(עקדת יצחק)

להשריש בישראל את מידת האמונה והביטחון
"וישן מפני חדש תוציאו מלמד שיהו אוצרות מלאות ישן וגרנות מלאות חדש ויהו ישראל אומרים היאך נוציא זה מפני זה. א"ר פפא כל מילי עתיקא מעלי לבר מתמרי ושיכרא והרסנא, והארץ לא תמכר לצמיתות לחלוטין, כי לי הארץ אל תרע עיניך בה. כי גרים ותושבים אתם עמדי אל תעשו עצמכם עיקר, וכן דוד אומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי"
 (ילקוט שמעוני תורה פרשת בהר רמז תרסא)

"וטעם מצווה זו היא לשרש את ישראל במידה האמונה והביטחון כי בבואם אל הארץ יתעסקו בעבודת האדמה על פי מנהג הטבע- וכאשר כבר מצאה ידם ישכחו את ה' ויסירו בטחונם ממנו...ויחשבו שהארץ שלהם היא והם הבעלים ואין זולתם...והקב"ה אמר שש שנים תזרע שדך מדי שנה בשנה ואני מבטיחך להוסיף כחה שלא מתכחיש"
 (כלי יקר)

שבת הארץ- להעיד על חידוש העולם
"לעקור...מרעיונו הקדמות ולאמת בנפשותינו אמונת חידוש העולם"⁷¹ בשני עדים, ישראל בשביתת השבת והאדמה תעיד על חידוש העולם שלא יזרעוהו בז' "
 (רמ"ה)

כדי שיתעסקו בתורה
"להיות דבק עם ברך ה', כאשר הוא כתוב בפ' ויכלו, כי השם קדש זה היום וזימנו לקבל הנפשות תוספת חכמה יותר מכל הימים, על כן כתוב ברך ה', וכבר פירשתי זה במזמור ליום השבת. ראינו כי שנת השמיטה דומה לשבת, כי גם היא שביעית בשנים, וצוה השם שיקראו התורה בתחלת השנה נגד האנשים והנשים והטף, ואמר הטעם למען ישמעו ולמען ילמדו וגו' ושמרו (דבר' לא, יב). והנה השבת נתנה להבין מעשי השם ולהגות בתורתו."
 (אבן עזרא שמות כ:ז)

"מטרת השמיטה כדי שיתעסקו בתורה, וזהו "שבת לה" (נתן להם יום השביעי שהוא שבת להקדיש כל כולו לתורה ועבודה ונתן להם גם חודש שביעי שהוא תשרי שרוב החודש נאסר במלאכה ו...) נתן להם שנה השביעית לאסור עבודת הארץ ולהיות קודש לה"
 (התורה והמצווה ב: קיד)

"כי גלות בית ראשון היה בעבור שלא קיימו מצות השמיטה והיובלות שהוא עדות גמור על חדוש העולם ועל האלקות, ונקרא שבת כמו שבת בראשית, ולכן נאמר בכאן ושביתה הארץ שבת ליי', שהוא רמז ליום שכלו שבת, כמו שאמרו בז' היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת ומנוחה לחי העולמים, והוא האלף הז', והוא מאמר רב קטינא ו' אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב וכו', ונשגב השם לבדו וגו'. ולכן אמר ראב"ע ז"ל וסוד ימות עולם רמזו במקום הזה. וכן כתב בן גבירול ז"ל גלגל עולם ומשקע לכתו ו' אלפים. ודעת הרמב"ם ז"ל כי אמרו וחד חריב מורה, כי אין זה העדר המציאות לגמרי, ומורה על השארות הזמן, והוא מאמר יחיד והוא על צורה ע"ב נראה מדעתו שישאר המציאות כלו' לפי זה הדעת

⁷¹ לביאור עניין 'חידוש העולם' עיין לעיל בערך שבת-עיקר עניינה

ויהיה חרב מעסק העולם ויתעסקו בידיעת האל ית', וזהו ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, ועם כל זה הוא דברי יחיד, ויש לחכמים ענין עמוק בזה. וכבר רמז זה הענין הרמב"ן ז"ל בזאת הפרשה. ובהיות זה הענין חמור מאד נתחייבנו גלות על עברינו מצות השמיטה והיובל, ולכן נרמז בזה הפרשה י' פעמים, לרמוז על ע' שנה של גלות בבל שהם י' שמיטות, ונרמזו בפסוק אז תרצה הארץ את שבתותיה, את אשר לא שבתה בשבתותיכם בשבתכם עליה כל ימי השמה תשבות והארץ תעזב מהם וגומ'. תמצא בכאן י' שביתות. "

(דרשות ר"י אבן שועיב פרשת בהר ובחקותי)

שלוח הקן

ואין לך מצוה קלה בכל המצוות יותר משלוח הקן ומה שכרה למען ייטב לך והארכת ימים, מלה"ד למלך שהכניס פועלים לשדהו לנטוע ולא גילה להם שכר נטיעתו, לערב כל מי שנטע אילן אחד נתן לו זהוב אחד, התחילו הכל תמהין ואומרים ומה זה שלא נטע אלא אילן אחד קל ופחות נתן לו זהוב אחד אנו שנטענו הרבה עאכ"ו, ומה שכר שלוח הקן שכרה אריכת ימים, שכר מצות שיש בהן חסרון וטורח והחיית נפשו עאכ"ו,

(מדרש תנחומא כי תצא ב)

"אם קיימת מצות שלוח הקן סופך לבנות בית חדש ותקיים מצות מעקה, שמצוה גוררת מצוה, ותגיע לכרם ושדה ולבגדים נאים. לכך נסמכו פרשיות הללו" (רש"י ע"פ המדרשים דברים כב:ח)

המצוה מעוררת רחמי שמים עלינו בגלות

"האי עופא כד פרח מקוזליה ואשתלח מעל בנוי מצפצפא ואזלא ולא ידעא לאן אתר...ההוא דממנא על עופי איתער לגבי קב"ה וקב"ה איתער על בנוי...כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו כדן איהו איתער על כל אינון דאזלי מנדרי מאתר לאתר...ואיתערו רחמי על כל עלמין...אמר קב"ה אשרי דשלח צפרא לבר והוא איתערת רחמין על עלמא... ובגין כך אגריה דההו' בר נש מה דכתיב'ייטב לך והארכת ימים....

מדוע המצוה דווקא בציפור

...בבר נש ואע"ג דכולהו בריין הכי לא הוה בריין קליל למרדף בתר דעובדי' דבר נש כעופא, בר נש בני בנין לדיורי' עופא בני ביתא לבנא', בר נש אתי מזונא לבנוי עופא אתי מזונא לבנאה...בר נש משבח ומרומם למלכא עלאה עופא מצפצפא ומשבחא למאריה.."

(מדרש רות כמובא בריקנטי)

"כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם, או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין אע"פ שהתיר השחיטה במין ההוא, והנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לוקח אותם בהיות להם דרור לעוף כאלו יכרית המין ההוא: וכתב הרב במורה הנבוכים (ג מח) כי טעם שלוח הקן וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, כדי להזהיר שלא ישחוט הבן בעיני האם כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם. ואם כן, אין עיקר האיסור באותו ואת בנו רק בבנו ואותו, אבל הכל הרחקה. ויותר נכון, בעבור שלא נתאכזר. "

(רמב"ן דברים כב:ו)

להמחיש ולאמת לנו השגחה פרטית

"משרשי המצוה לתת אל לבנו שהשגחת האל ברוך הוא על בריותיו במין האדם בפרט, כמו שכתוב כי עיניו על כל דרכי איש וגו', ובשאר מיני בעלי חיים במינין דרך כלל, כלומר שחפצו ברוך הוא בקיום המין, ועל כן לא יכלה לעולם מין מכל מיני הנבראים, כי בהשגחת החי וקיים לעד ברוך הוא על הדבר ימצא בו הקיום, ובהניח האדם דעתו על זה יבין דרכי ה' ויראה כי המשכת קיום המינין בעולם שלא כלה ואבד אחד מכולם מביצי כנים ועד קרני ראם מיום שנבראו הכל במאמרו וחפצו על זה. וכמו כן ידע האדם כי אשר ישמור מצוות בוראו ויישיר כל דרכיו והוא נקי כפים ובר לבב תהיה השגחת האל עליו ויתקיים גופו זמן רב בעולם הזה ונפשו לעד לעולם הבא, וכגון זה יאמרו זכרונם לברכה [סוטה ח' ע"ב] מדה כנגד מדה, כי בהיות זה האיש נותן דעתו כי הקיום והטובה בהשגחת האל בדברים ולא בסבה אחרת, יזכה הוא גם כן שיפנה עליו האל לטובה ויקיים אותו, ובשכר הקיום והיכולת שהוא מאמין בבורא בענין זה אמרו זכרונם לברכה במדרש [דברים רבה, כי תצא פיסקא ו'] שהאדם זוכה לבנים בשכר מצוה זו, כלומר שימשך קיומו, שבנים הם קיום האדם וזכרו. ודקדקו הדבר לפי הדומה מאמרו שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך, כלומר בנים תקח לנפשך, שהיה יכול לומר תשלח האם ולא ואת הבנים תקח לך."

(ספר החינוך מצוה תקמה)

"במדרש רבה פ' נשא א"ר ברכיה יש מזיק שפורח באויר ושט כחץ ושלוח הקן מצילו ממנו"

(הריקנטי)

כלאים ושעטנז

לשמור על סדרי מעשה בראשית

" בהמתך לא תרביע כלאים. להעמיד מין לפני מי שאינו מינו אסור, מין במינו מותר, וכן שעטנז אסור לאדם ללבשו משום קין והבל, כי קין הקריב זרע פשתן, והבל מבכורות צאנו ומחלבהן, ונהרג הבל, והתורה דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום"

(מדרש אגדה ויקרא יט:יט)

"כלאים מהו כלאים כמאן דיהיב אחרא בבי מטרא כמה דאת אמר (ירמיה לז) אל בית הכלא בגין דלא למעבד מידי, כלאים מניעותא דמנע לכל אינון חילין מעבידתא דלהון,"

(זוהר קדושים פו:)

"לפי שהוא בא כנגד חפץ השם שהוא חפץ בישובו (של העולם) ושיתנהג הכל בדרך הטבע שהוטבע בתחילת הבריאה לכל דבר ודבר מדברי העולם טבע לפעול פעולתו טובה וישרה לטובת בני אדם...וצוה כל אחד לפעול פעלו למינהו כמו שכתוב בפרשת בראשית למינהו על הנבראים. וגם על כל אחד ואחד המשל כח מלמעלה להכריחו על מעשהו ומלבד פעולתו שעושה...יש להם פעולה אחרת בהתערב מין מהם עם מין אחר...יודע אלהים שסוף מעשה היוצא לבני אדם באותו צדדין רע להן ומפני זה מנעם מהם...צוה לכל מין ומין להיות עושה פירותיו למנהו...ולא יתערבו המינין פן יחסר שלימותן ולא יצוה עליהן ברכתו"

(ספר החינוך, רנ)

מטעם דרכי האמורי

"כן זכרו בבאור בספר העבודה ההיא כי מנהגם היה לזרוע שעורה וחרצן יחד, וחשבו שלא יהיה הכרם טוב אלא בזה, ולכן אסרה התורה כלאי הכרם וצותה לשרוף הכל, כי חקות הגוים כלם אשר היו חושבים שהם כחות וסגולות, ואפילו דבר שלא יהיה בו ריח ע"ז נאסר, כמו שבארנו באמרם אין תולין אותה באילן וכו', ואסרה חקותיהם כלם אשר יקראו דרך האמורי

(מורה הנבוכים ג: לז)

שלא לבלבל את השרשים העליונים של הבריה

והאוצרות יוסף בשם הזהר מוסיף לבאר:
 "שאין כל דבר ודבר שלא יהיה מלאך ממונה עליו...לכך אסור לערבב כלאים...כי הוא מבלבל פמליא של מעלה "

שעטנז

שעטנז מביא על הלובשו רוח טומאה

"ות"ח בשעתא דב"נ אחזי עובדא לתתא בארץ מישר כמה דאצטריך נגיד ונפיק ושרייתא עלוי רוח קדישא עלאה, ובשעתא דאיהו אחזי עובדא לתתא באורחא עקימא דלית איהו ארץ מישר כדין נגיד ונפיק ושרייתא עלוי רוח אחרא דלא אצטריך דסטי ליה לב"נ לסטר ביש, מאן משיך עליה ההוא רוחא, הוי אומר ההוא עובדא דאחזי בסטר אחרא, כתיב (משלי לא) דרשה צמר ופשתים, דרשה, מהו דרשה דבעיא ודריש על צמר ופשתים מאן דמחבר לון כחדא...תו דרשה צמר ופשתים למעבד נוקמא במאן דמחבר לון כחדא, אבל אימתי שרייתא בשעתא דאיהו באשלמותא דכתיב ותעש בחפץ כפיה, וציצית הא אוקימנא דהתם בההוא כללא דשלימותא אשתכח ולא עביד מידי, אבל בשעתא דלא אשתכח בשלימותא מאן דאתי לחברא לון כחדא אתער עליה רוחא דלא אצטריך, מלה דא מאן אוכח קין והבל אוכחן דדא אתי מסטרא חד ודא אתי מסטרא אחרא ובגין כך לא לבעי לן לחברא לון כחדא (ס"א ל"ג מלה דא מאן אוכח קין והבל אוכחן) וקרבנא דקין אתרחק מקמי קרבנא דהבל, ועל דא ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך, לא יעלה עליך סתם, לא יעלה עליך רוחא אחרא לשלטאה בך",

(זהר קדושים פו:)

הלכות בסיסיות בשעטנז

"דאי כתב רחמנא לא יעלה ה"א כל דרך העלאה אסור רחמנא ואפילו מוכרי כסות, כתב רחמנא לא תלבש דומיא דלבישה (אסור) [דאית ביה] הנאה, ואי כתב רחמנא לא תלבש ה"א דוקא לבישה דנפיש הנייתה אבל העלאה לא, כתב רחמנא לא יעלה"

(ילקוט שמעוני כי-תצא רמז תתקלב)

להתרחק מחוקות העבודה זרה

"כומרי עבודה זרה לובשים בשעטנז"

(דברי הרמב"ם כמובא ברדב"ז)

והוסיף הרדב"ז שגם בימיו במצרים עדיין הלכו כומרי הע"ז בבגדים משעטנז.

לכוון את יסודות החיי והצומח לעבודת ה' ע"י שלא ישלטו שניהם יחד

"הטבע האנושי מורכב משתי יסודות- הצד הצמחי והצד הבהמי. הזנה והולדה ותופעתם...כלל הצד הצמחי. השגה, רצון, ותנועה עיצבם הצד הבהמי...בהמה הצד הבהמי מוקדש להזנה והולדה בלבד, מעורבבים ולא יינתקו-צמר ופשתים יחדו...בבן אדם אסור שהצד הצמחי ישלט על הצד הבהמי. אלא, בשתי היסודות בנפרד יעבוד ה' ויעלה להיות אדם השלם"

(רש"י הירש, כתובים מקובצים ג:ב, שעטנז)

ששולטים על הלוּבש שעטנז מזיקים חזקים
 "שפירושו שט"ן ע"ז כי הלוּבש צמר ופשתים שטן וע"ז שולט עליו"

דוד (מצודת)

(לרדב"ז)

שחיטה

"וטבח טבח והכן. ו ששה נבילות. ה חמשה דברים מפסידים את השחיטה. כן
 שבעים טריפות, הנה והכן: טבח. טב אחד עשר נקובות. ח שמונה מיני טריפות
 נאמרו למשה מסיני, הנה טבח"

(מדרש אגדה בראשית מג:טז)

השחיטה ופירושו

"ודע כי שחיטה בלשון הקדש הוא הכרת סימני הצואר"

(רמב"ן דברים יב:כא)

שחיטה כדרך של רחמנות

"והוסיף לנו במצות לאסור כל דם, מפני שהוא מעמד לנפש, כדכתיב (ויקרא יז יד)
 כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו כי נפש
 כל בשר דמו הוא, כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה, לא הנפש עצמה.
 וזה טעם השחיטה, ומה שאמרו (ב"מ לב ב) צער בעלי חיים דאורייתא"
 (רמב"ן בראשית א: כט)

"לפי שלא יתכן לומר בשחיטה שיהא בה תועלת וכבוד לבורא יתברך בצואר יותר
 מהעורף או הניחור, אלא לנו הם להדריכנו בנתיבות הרחמים גם בעת השחיטה"
 (רמב"ן דברים כב: ו)

"ואומר גם כן על צד הפשט כי מצות השחיטה היא מאותו הטעם, לפי שידוע כי מן
 הצואר יצא דם הגוף יותר מבשאר מקומות הגוף, ולכן נצטוונו לשחטו משם טרם
 שנאכלהו, כי משם יצא כל דמו ולא נאכל הנפש עם הבשר. ועוד נאמר בטעם
 השחיטה מן הצואר ובסכין בדוק, כדי שלא נצער בעלי החיים יותר מדאי, כי
 התורה התירן לאדם למעלתו ליזון מהם ולכל צרכיו, לא לצערן חנם, וכבר דברו
 חכמים הרבה באיסור צער בעלי חיים בבבא מציעא [ל"ב ע"ב] ובשבת [קכ"ח ע"א]
 אם הוא אסור דאורייתא, והעלו לפי הדומה שאסור מדאורייתא"
 (ספר החינוך מצוה תנא)

לעכב אותנו מלזלול בשר ומלהיות נמשך מדאי אחר תאוות בשר

(כלי יקר)

אופן תיקונו של היורד למדרגת בהמה

"כשאדם עובר עבירה ח"ו אזי יורד ח"ו מבחי' רוח האדם לבחי' רוח הבהמה.
 וההפרש שבין אדם לבהמה הוא הדיבור כי גדר האדם הוא מדבר...וע"כ ענשו
 ותיקונו הוא ע"ז בעצמו...לסבול צער השתיקה והדמימה כי במה שפגם
 יתקן...הנפש שלא זכה לעשות תשובה בחיים עד שהוכרח להתגלגל בבהמה

ממש... ואזי תיקונו הוא ע"י שחיטה... ואזי בודאי הנפש היא בבחי' דמימה ושתיקה כשה לטבח יובל... גם דרסה אסורה... א"א להוציא בחזקה בפעם אחת את הנפש" (ליקוטי הלכות שחיטה א:א)

דגים אינם צריכים שחיטה

"אלא מפני מה בהמה חיה ועוף טעונים שחיטה ודגים אין טעונים שחיטה אלא מהדין קרא הצאן ובקר ישחט להם וגו'"
(במדבר רבה יט:ג)

"עיקר השחיטה התחילה רק מנח... כי אז הגיע העולם כולו לתכלית הפגם... ובימי נח הגיע העולם לתכלית פגם ברית מאד... שהגיע הפגם אפילו לבהמות וחיות... ונמצא שאז התחיל תיקון השחיטה כי עתה שנפגמו כולם והתחיל התיקון ע"כ צריכים שחיטה (כנ"ל) ולאוכלם אח"כ שע"י יתתקנו... וע"כ דגים אין טעונים שחיטה כי הם לא נפגמו בפגם וחטא של דור המבול... המים מטהרים מכל הטומאות ומכל הלכלוכים... כשהם באויר העולם לאחר מיתתם אז צריך לשמרם ג"כ מן העי"ן אומות ששליטתם בעוה"ז... צריכין גם כן חותם בתוך חותם כמו הברש..."

עופות הכשרן בסימן אחד

"...כי העופות הם ממוצעים בין דגים ובהמות כי הדגים נבראו מן המים והבהמות מן העפר. וע"כ אלו טעונים שחיטה ואלו אין טעונים שחיטה כלל... ועופות שנבראו מן הרקק ממים ועפר הם ממוצעים ביניהם וע"כ נכשרין בסימן אחד"

סכין של שחיטה

"בחי' הסכין של שחיטה הוא בחי' חרב לה' מלאה דם... ועיקר תיקון הסכין ע"י המוח והדעת... ואז כשהסכין בשלמות בלי פגם אזי יכול להעלות את הנפש" (ליקוטי הלכות שחיטה א:ד)

"החליף הוא בחי' להכרית זרעו של עמלק... ע"י שוחטין את הבהמה ומכניעין רוח הבהמיות שהוא בחי' עמלק כי עמלק היה משנה עצמו לבהמה (כשפרש"י בשמואל) (שם ה:ה)

פגמיות בסכין ואיסור נבלה

"ישראל הם עם קדוש ואסורים לאכול נבלה דהיינו שמתה ע"י מלאך המות ושליט עליו סטרא דמותא... וכן כשיש פגימה בסכין אזי הפגימה עוקרת הסימנים ואין הבהמה מתה ע"י השחיטה... כי הבהמה נכשרת לאכילה דווקא ע"י שחיטה בסכין כשר שעל ידי זה נכנע רוח הבהמיות של הבהמה ומעלה הנפש שבחי למדבר... כי השי" מסר בידינו הבעלי בחירה שאנחנו... צריכין להוציא הנפש מהבהמה ע"י השחיטה... וזה בחי' י"ב בדיקות הסכין כנגד שנים עשר שבטי י-ה שמלכות דקדושה עומדת עליהם..."

צריך להיות בשלימות גדול... בבחי' כולך יפה רעיתי ומום אין בדך... פגם הסכין כפגם במזבח כשארז"ל... כי המזבח מתקן ג"כ... ע"י הקרבנות שמכניעין רוח הבהמיות ועל כן פגימת הסכין שוה עם פגימת אבני המזבח... וע"כ אין השחיטה כשירה אלא בישראל... העכו"ם מנבל החי בשחיטתו כי הוא מן הע' אומות שהם משוקעים ברע הכולל... כי עם ישראל שהם כולם... יש להם כח להכניע רע הכולל של ע' אומות "

(שם ב:א-ב, ד:ט)

כיסוי הדם

"כיסוי הדם בעפר... בעפר דייקא שהוא בחי' חרב... בחי' יתן כעפר חרבו... כדי לכלה הפשע ולהתם החטאת לזכך ולטהר הנפש שיש שם להכניע הרע שסביבו ולכלותו ולבערו על ידי העפר בחי' חרב... ולתקן ולהעלות הנפש שיש שם להעלותו לשרשו לחיותו בזה... בחי' קבורה שהוא תיקון הנפש ולהעלותה ולכלות הזוהמא להכניע הרע הנאחז בו... וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים"

רק בחיות ועופות

"כי שם נאחזים וניצודים ביותר נפשות העשוקות... וע"כ... הם קלים בטבעם וחיות יותר ודעת יותר מן הבהמות כל זה מחמת שהחיות והעופות הם סמוכים יותר אל גדר האדם ויש בהם ניצוצות וחיות של נפשות האדם יותר מבהמות... ע"כ אחר השחיטה עדיין נשארים נפשות בדם שהנפש יוצאה בו ע"כ טעונין כיסוי הדם בעפר" (ליקוטי הלכות שחיטה ב: יא)

תושלב"ע

להקים השכינתא מעפרא

ולע"נ ראובן בן מאיר עמנואל וריזל בת יוסף

תנצב"ה

ערב יוה"כ תשס"ד

ברכי נפשי

במנחה של שבת, 125

בשמים של הבדלה, 132

בשר בחלב, 82

בתי תפילין, טעם שם, 54

ג

גוף

התעלות נפש על הגוף ע"י שמירה מחדש והקרבת

העומד, 66

טינופו ייק לנו ברוחניות, 80, 81

תפילין, השלמת גוף היהודי, 46

גילוי המצות, 176

גימטריא

ציצית-תרי"ג, 29

גנות לשבח, 176

ד

דביקות

תפילין, 56

דגים טמאים, 84

דיבור של חול, 119

דין

פ' והיה אם שמע מורה על, 49

ר"ה, יום דין ברחמים, 211

דלת, פתיחתה בליל הסדר, 180

דם וחלב, 84

ה

ה' הוא האלה"ם, 252

הבדלה, 130-34

הבדלה של מוצאי יוה"כ, 253

הושענא רבא, 293

הושענות, 291

הכנות לשבת, 100-101

הלל

אמירת רק חצי הלל בשביעי של פסח, 180

הגדול שבליל הסדר, 180

הלל שלם בימי חנוכה, 308

הלל שלם של י"ט, 142

שבליל הסדר, 177

המבדיל, 133

הנהגה

תפילין, קשרים מרמזים לפרטי הנהגת ה', 57

הנחת התפילין, 59

א

אבות

ציצית, ענף וגדיל כנגד, 39

תפילין, ש' כנגד אבות ואמהות, 55

אבילות

בימי הספירה, 189

עיקר ענין, 352

קבורת המת, 351

של הבין המצרים, 200

אדם

בעל חומר, 20

הנפש לא תוכל יגבר כוחו עליה תמיד, 20

כשרות, שיקיים בנו צורת האדם, 80

נמשך אחר התאוות, 20

ציצית, דומים לגוף לרמו לשעבד לה', 38

אהבה

בתים של התפילין לעלות אהבות בהמיות, 54

אוזניים, תפילין לשעבד, 50

אותיות

מזוזה, כ"ב בשיטות כנגד כ"ב אותיות, 26

תפילין, אותיות שחורות, צמצומו להשתייך לנו, 50

אליהו הנביא, 134

אמונה

תפילין, פרשיות להזכיר לנו עקרי האמונה, 50

ארבע כוסות, 69-163

ב

בדיקת חמץ, 156

בהמות טמאות, 85

ביכורים, טעמה, 69, 79

בינה

תפילין, פ'והיה כי מורה על, 49

ביצה, 174

מנהג אכילת ביצים בליל הסדר, 179

ביצים

טהורים, 83

בישולי עכו"ם, 85

בלי ידיעת טעם

כגוף בלי נשמה, 21

ערם מין המצוות, 21

שלא קים כונת יוצרנו, 21

במה מדליקין, 107

ברית יצחק, 327

ברית מילה, 324

בשמיני, 328

סנדקאות, 328

תפילין, 327

ראש השנה, 211
שבת, 91
תפילין, מזכיר לנו, 48
חיוב
תפילין לקריאת שמע, 44
חיות הקודש, 55
ציצית, מקשרת לנו לדרגתם, 36
תפילין, ד' פרשיות כנגדם להשרות עליו השכינה, 49
חיות טמאות, 85
חכמה
תפילין, פרשתקדש לי מורה על, 49
חלה, טעמה, 66, 69, 79
חנוכה
הדלקת נר חנוכה, טעמי פרטיה, 308
ח' ימים, 305
חסא, 170
חסד
פ' שמע מורה על, 49
ציצית של צמר, לאחז בחסד, 39
חרוסת ורכיביה, 174

ט

טלית ותפילין בתשעה באב, 204
טעם
כל שכלו והבנתו שלמים בעבודתו, 21
טעם לדין 'קידוש במקום סעודה' וגדרה, 113–14
טעמו פגמו, 113
טעמי הקשרים והרצועות, 59
טעמים ורמזים בפרטי דינים של סוכה
טעמי פרטי דיניה, 265–72

י

ידיעות
מחזה, שאין הדבר העומד לעולם אלא ידיעת שמו, 23
תפילין, ה' ידיעות שמחדים לרצון א', 53
יובל, 79
יונה, ספר, 251
יזכור, 250
יין מגולה, 113
ימין
מחזה, להמתיק הדין, 25
יסודות
ד' צומות להכניע הד' יסודות, 199
תפילין, להניחטעל לבינו וכין עינינו, 48
יציאת מצרים
ארבע מיניםמרמזים לענינים וזכויות של יציאת מצרים,
279
תפילין, להזכיר לנו, 48
יראה
מחזה, ליראה ה' גם בחדרי חדרים, 24

כ

כוונה
סוכה, המצווה בשלמותה, 257
ציצית, למצוה בשלמותה, 30
תפילין, למצווה בשלמותה, 44
כוס
הגבהת הכוס וכיסוי המצות בליל סדר, 176
פרטיה וטעמיה, 112
כל נדרי, 247
כלאים, 363
כפרה
שבת, למכירת יוסף, 88
כפרות, 243
כרפס, 169
כשרות, 87

ל

לא תתגדדו, 354
לב

הסתפקות, 87
יסוד של כל התורה, 80
הפור-עניינה, 311
הפטרה, 124
הפטרות מנחה יוה"כ, 251
הקפות
בלולב, 289
שמחת תורה, 300
השי, 20
השי"ת
תפילין, להזכיר לנו אחדותו, 48
תפילין, להזכיר לנו, 45
תפילין, מזכיר לנו שהוא בעל היכולתומשגית
בתחנותיו, 48
התעוררות
האבות להחזיק בזכותם ע"י שופר, 217
וערבוב השטן, 215
מחזה בקבלת מלכות שמים ומצותיו, 23, 24, 25,
27, 26
מחזה, משנתו בהבלי הזמן, 23
עונג שבת, לעורר זכירת מסריו, 97
ציצית, לבנין שלמות של כל התורה, 29
ראש השנה מתעורר יותר לחשובה, 210
שופר, התעוררות של רחמים, 215
תפילין, ה' בתיםלעורר חל' חושים, 53

ן

ואני תפילתי, 124
וואך-נאכט, 327
וידוי, 208
בתפילת יוה"כ, 249
ערב יוה"כ, 245
ויכלו, 108
עמידה לויכלו, 114
ויתן לך, 128

ז

זיכרון
לא תשכח שבת ה', 24
מחזה, ליירא אותו לעבדו, 24
ציצית, ד' כנפות לזכור תורת ה' שייך בכל מקום, 34
ציצית, זכרון להתנהג בקדושה, 27
ציצית, לגאולת מצרים-כנפי נשרים, 28
ציצית, לעונשי התורה, 41
ציצית, שיש דיין ולגדור מבהמיות, 30
קידוש ומעשה בראשית, 115
תפילין, להניח יסודי הדעת על משכני השכל לזיכרון
תמיד, 49
תשעה באב, יום של זיכרונות, 203
זכר יציאת מצרים, 145, 115
זכר ליציאת מצרים
זי"ט, 142
זכרון
שבת, אופני זכרונה, 89
שבת, למעשה בראשית, 88
זכרים
ציצית, פרט לנשים, 27
זמירות, 119
זרוע, 174

ח

חדש, טעמה, 65, 66, 79
חומר
לולב, שיקחו כל תאוותיו וישעבדם לה', 279
ציצית, לבטל הקשרים של, 39
שבת יום לנתק מחומריה, 93
תפילין, מלמד שמקריבים אל ה' ע"י חומר, 54
תפילין, ש' מעור הבית-עליית הגשמי לרוחני, 56
חזרת, 170
חידוש העולם
באורו, 91

כשרות להצילנו מטמטום הלב ושאר מחלות רוחניות.

80

שרש למינות-ציצית לשמירה נגדם, 30

תפילין, ממשך קדושה, 47

לבן**ציצית, הערה על תיקון המידות, 37****ציצית, לבוש כמלאכי השרת, 35**

תפילין, קלף דומה לאוד אין-סוף, 50

לדוד ברוך, 127**לולב****אחדות, 281****איברי האדם, 277****בני אדם, 280****ד' מלכיות, להשפלים, 284****דרכי התשובה, 285****האבות, 285****השגחת ה', 283****מצבי החיים, 280****סמל להקב"ה, 281****ספירות, 281****עוה"ז ועוה"ב, 285****תורה כולה, 283****לחם משנה, 117****לכה דודי, 106****נ****מאה ברכות, 120****מאכלי שבת, 118****מגילת רות, 196****מוח**

תפילין, ממשך קדושה עליו, 47

מוסף של ר"ה, 228**מוסף של שבת, 124**

,

'מותר בפיך' וטעמה, 54**נ****מזוזה**

נתקדש למעון אפה שהשכינה שורה ומצותיו נשמרו, 24

מידות**כשרות, לא לדבק בנו מידות שליליות, 80****מלאכים****ציצית, למשול על, 36****מלוה מלכה, 134****מליחה וגדרי תשובה, 84****מלכיות, 231****מלכיות זיכרונות ושופרות, 33-228****מלכיות זכרונות ושופרות, 231****טעם לסדר הפסוקים, 233****מנהג****הנחת תפילין, 62****קשר תפילין, 59****מנוחת יו"ט, 136****מנוחת שבת, 97****התרחקות מגשמיות, 99****מנורה, 304****מנוחה של שבת, 124****מעברתא, 54****מעלה גרה, 85****מעשר בהמה, 79****מעשר בהמה, טעמה, 66, 79****מעשר ראשון, 79****מעשר שני וטעמה, 79****מעשר שני, טעמה, 66, 79****מעשר, טעמה, 74****מפטיר, 123****מצה****שבקערת ליל הסדר, 170****מצוה****ציצית, למה היא מצוה קיומית, 41****מצווה****ידיעת טעם, 21****ידיעת טעם המצווה, 21****לידע מה שניתן לדעת, 21****שצריכים מעשה למטה כדי לעורר למעלה, 21****מצוות אנשים מלומדה, 21****בלי ידיעת טעם המצוות, 21****מצוות התלויות בארץ, 79****מצוות אנשים מלומדה, 136****כעס הקב"ה, 21****מקום****נתקדש למעון אפה שהשכינה שורה ומצותיו נשמרו, 24****מקום הנחת התפילין, 58-62****מקום הציצה וטעמה, 34****מקום התפילין, 58-62****מקום קביעתה****מזוזה, להערה שכלית מידית, 25****מזוזה, מקומה וטעמה, 24****תפילין, מקום קשירתה וטעמה, 25****נ****נושאים לתפילות של שבת, 108****נטע רבעי, 79****נטע רבעי, טעמה, 66, 79****נעילה, 252****נענועים של הלולב, פרטיהם וטעמיהם, 289****נר הבדלה, 132****נר שבת, 4-101****כמות, 104****נשיקת המזוזה, 27****נתעלמו מן העין, 86****ס****סביבון, טעמיה, 308****סדר****הבדלה, 131****הנחת התפילין, 58-62****סדר העבודה - מוסף יוה"כ, 250****סדר קדושה****במוצאי שבת, 128****במנוחה של שבת, 124****סוכה****דירת עראי כעולם הזה, 261****הגנה והשגחת ה' עלינו, 259-61****המשך ענני הכבוד להגין על ייחודית ישראל, 259****וגלות, 265****זמנה, 258****טעודה המפסקת****בתשעה באב, 201****טעודות שבת, 115-20****ספירה****חילוקי מנהגים ומקורם, 189****ימי בנין ותקון, 187****מ"ח דברים, 188****של טהרה, 187****ספרי חיים וספרי מות, 212****נ****עבודת ה'****שבת מבטאת עבודת מוחלטת לה', 93****תפילין, להבין להקדש עצמנו לעבודתו, 50****תפילין, לשעבד ב' עינים וב' אוזניים, 50****עדות****מזוזה, מה עליך לקיים ומטרת חיים, 24****ציצית, שה' למד ודורש ממנו לגדור מבהמיות, 34****ציצית, שיראל עבדי ה', 28****תפילין, קריאת-שמע בלי תפילין עדות שקר, 44****עול מלכות שמים****תפילין, מזכיר לנו, 48****תפילין, מזכיר לנו שחיינו תלויים בקבלת, 50****תפילין, קבלת עמ"ש בשלמות, 44**

עולם הבא

מזוזה, לזכור, 24

עולמות

תפילין, ד' פרשיות כנגד ד' עולמות, 49

עונג שבת, 88, 97

לא ירחקנו מקדושה ובוראנו, 98

עונש

ציצית, גודל העונש המבטל מצות ציצית, 42

עופות טמאות, 84

עטיפת פרשיות התפילין, 51

עיניים, חמשת

יום הכיפורים, 239

עינים

שרש לזנות-ציצית כשמירה, 30

תפילין, לשעבד השתי, 50

עיקר ענין

אבילות, 352

ארבע כוסות, 163

בין המצרים, 197

ביצה, 174

בכורים, 65

ברית מילה, 251

וידוי, 208

זרוע, 174

זרוע ולחיים, 356

חדש, 65

חלה, 65

חמץ, 149

חנוכה, 301

י"ג מידות הרחמים, 208

יום הכיפורים, 239

יום טוב, 136

כלאים, 363

כרפס, 169

לולב, 272

מזוזה, 23

מעשר, 65

מצה, 157

מרור, 170

נר שבת, 101

נרות שבת, 106

סדר ליל פסח, 162

סוכות, 254

סליחות, 207

סעודות שבת, 115

ספירת העומר, 183

ערלה, 65

פאות ראש וזקן, 355

פדין הבן, 329

פורים, 309

פטר חמור, 357

פסח, 144

ציצית, 30

קידוש, 109

קידוש לבנה, 128

קריאת התורה של שבת, 120

ריבית, 358

שבועות, 190

שבת, 87

שחיטה, 365

שלוח הקן, 362

שמיטה, 360

שעטנז, 364

תפילין, 44

תקיעת שופר, 214

תרומה, 65

תשעה באב, 197

ענין הסליחות, 207

עניני תשובה, 237–39, 247

ערבוב השטן, 215, 216

ערלה, טעמה, 66, 79

ערס מין המצוות, 21

עשרת ימי תשובה, 236

9

פדיון הבן

זכרים, 331

חמשת הסלעים, 331

עיקר ענין, 329

פטר רחם, 331

פורים

לבסומי בפוריא, 320

מכת המן, 316

משלוח מנות, 316

מתנות לאביונים, 316

סעודת פורים, 318

קריאת המגילה, 314

תחפושות פורים, 322

פסוקי דמרה של שבת, 120

פרוכת ותשעה באב, 204

פרקי אבות, 125

פרשיות

מזוזה, שכוללת כל גופי התורה, 26

פרשיות, תפילין, 48–50

צ

צבע הטלית, 35

צדקתן, 124

צום. עיין 'תענית'

צורת הנחת התפילין, 58–62

צורת הציצה, 37

צורת השופר, 222–24

ציצית, במקום מעיל הכהן גדול, 35

צמצום

גידין שבתפילין, צמצומים להשתייך לנו, 51

ק

קבלת התורה, 194

קדושה

ציצית-מוספת קדושה, 30

תפילין, המשך מקדושתו ית', 47

קדיש 'תתקבל' בתשעה באב, 204

קולות השופר ומנינם, 224–28

קידוש, 109–15, 109–15

עמידה וישבה, 114

קידוש לבנה, 130

קיטל

כליל פסח, 163

ר"ה ויה"כ, 245

קיימו מה שקיבלו כבר, 312

קערה, 175

קרבן

תפילין, 44

קריאת התורה של המועדים, 143

קריאת התורה של מנחה ויה"כ, 251

קריאת התורה של שבת, 120–24

קשר

מיני הלולב כנגד ד' איברי קשר, 278

ציצית, לשבר קשרי הס"א, 39

ציצית, מקשר לנו לרקיעות עליונות, 35

קשרים של תפילין, 56–59

ך

ראייה

ציצית, חשיבות לראות ולהראות, 41

ציצית, לא להסתכל בשטחיות, 29

ציצית, לראות אותם לזכור יעודם, 27

ציצית, מביא לידי זכירה ועשייה, 29

ריבועת התפילין, 54

רצון

ציצית, זכר ברצון עצמי לזכור המצוות, 41

רצועה

ציצית, דוגא לרצועת הדין, 41

רצועות של תפילין, 56–58

רשע

ציצית, המבטל מצות ציצית, 42

ו

שבועות

ולימוד כל הלילה, 196

ומאכלי חלב, 195

ושיטוח עשבים, 195

שביעי של פסח, 180

שבעת ימי החגים, 136

שבעת ימי סוכות, 255

שבת

טעם לשם "שבת", 93

שופר

והמתקת הדין, 226

כתפילה ללא מילים, 220

סילוק כוחות החיצונים ע"י שופר, 220

שחור

תפילין, טעמה, 54

שחיטה, 365

שחרית יוה"כ, 250

שין של התפילין, 54–56

שיר השירים, 180

שכינה

בגלותא, וסוד תשעה באב, 202

ציצית, הזהיר יזכה לדאות, 42

ציצית, סיוע לקבלת פני השכינה, 29

קידוש לבנה, כקבלת פני השכינה וטעמה, 128

תפילין, נעשה האדם כארון הקדש וכרובים להשרות

ב, 47

תפילין, ש' מרמז, 55

שכל

תפילין, מניחים על לבוועינינו משכני השכל, 49

שלום זכר, 327

שלשה דפורענותא ושבעה דנחמתא, 204

שלשת הרגלים

אינם חגים המפארים את הטבע, 141

ומצבי הלבנה, 142

לחזק עיקרי הדת, 138

שמחה לפני ה' דווקא, 141

שמאל, תפילין ויד, 58–62

שמות

מזוזה, עשר שמות כנגד י' ספירות, 26

מזוזה, שם "שד" וטעמיה, 26

שבת, אגא בכח ושם מ"ב של מעשה בראשית, 106

תפילין, ושם "שד"י, 55

שמחת תורה, 298

שמיטה, 79

שמיני עצרת, 298

שמירה, 23

מזוזה, מקומה לשמירה מן המזיקין, 25

שמן זית

ונר שבת, 99, 104

שני ימים של ר"ה, 212

שני תבשילין, 174

שנים מקרא ואחד תרגום, 126

שעטנז, 364

שערות שבתפילין, 50

שערות שבתפילין וטעמם, 51

שפיכת היין לעשר מכות, 176

שתי הלחם, 194

ת

תבילת ערב יוה"כ, 243

תולעים, 86

תוספת

שבת, ביציאתה, 127

תכלית

תכלית, להסתכל על, 28

תכלת

אינה מעכבת את הלבן ולמודו, 29

ענינה, 28

תענית

צום כחתנתקות מעולם, 203

תעורבות, 86

תפילה

תפילין, נשמעת תפילתו, 44

תפילין, של יד לפני של ראש, 59

תקון

של ליל שבועות, 196

תקיעה, 227

תקיעת שופר

בחודש אלול, 209

מוצאי יוה"כ, 252

תקיעות דמיושב, 233

תקיעות לאחר מוסף, 234

תרומה, טעמה, 74

תרועה, 227

תשובה

רמים לעניניו בדיני שופר, 223

תשליך, 236

תשעה באב ומנהגיה, 201–4

